DE BERIJMDE

PSALMEN,

met eenige Gezangen,

IN GEBRUIK BIJ

de Gereformeerde Kerken in Nederland;

ALSMEDE HARE

FORMULIEREN VAN EENIGHEID,

met de drie oude Geloofsbelijdenissen,

EN HARE

LITURGIE,

met het Kort Begrip en den Ziekentroost.

NAAR DEN DOOR DIE KERKEN VASTGESTELDEN TEKST

UITGEGEVEN DOOR

Dr. F. L. Rutgers,

ONDER MEDEWERKING VAN

DR. H. BAVINCK EN DR. A. KUYPER.

MIDDELHARNIS.
FLAKKEESCHE BOEKDRUKKERIJ.
1897.

bg TH 9535

BIBL. VRIJE UNIVERSITEIT
CR
00420
AMSTERDAM

L. S.

Wij ondergeteekenden, door de Directie der *Flakkeesche Boekdrukkerij* te MIDDELHARNIS aangezocht, om de door ons bezorgde uitgave van de Statenvertaling der Heilige Schrift te doen volgen door eene soortgelijke uitgave van de berijmde Psalmen, bij de Gereformeerde Kerken in Nederland in gebruik, van de Formulieren van eenigheid dier Kerken, en van hare Liturgie, hebben ons hiertoe bereid verklaard, ten einde die Kerken te helpen aan een Kerkboek, dat niet alleen door taal en spelling voor den tegenwoordigen tijd geschikt zou zijn, maar dat ook den tekst, dien de Kerken zelve voor alle hare Formulieren hebben vastgesteld, zoo getrouw mogelijk zou teruggeven.

Bij de uitgave van Gereformeerde Kerkboeken is, reeds van de 16de eeuw af, onnauwkeurigheid en willekeur maar al te gewoon geweest; zoodat doorgaans kon gelden, wat bepaaldelijk met het oog op de Liturgie in 1650 door Jacobus Trigland geschreven werd (Kerckel. Geschied., blz. 664): „Men weet de vryheydt ende de gewoonte van de Druckers ende Boeckverkoopers hier te lande. Sy drucken ende verkoopen alles wat haer belieft, ende alsse erghens een Copie van een Psalmboeck, Catechismus, of dierghelijcke hebben, zy drucken eenvoudich by haer neus lancks, manneken nae manneken, sonder ondersoeck of het wel of qualijck is, en die boecken worden also in de winckels tot verscheiden gebruycken verkoft."

Bij de hier nu volgende uitgave is die klacht ter harte genomen. De drukkers hebben daartoe het hunne gedaan. En onzerzijds hebben wij ons beijverd, aan die uitgave zulke zorg te besteden, dat wij haar aan de leden der Gereformeerde Kerken met vertrouwen ten gebruike kunnen aanbieden.

AMSTERDAM,
KAMPEN,
AMSTERDAM,
} Juli 1897.

A. Kuyper

H. Bavinck.

F. L. Rutgers

CR
00420

HET BOEK

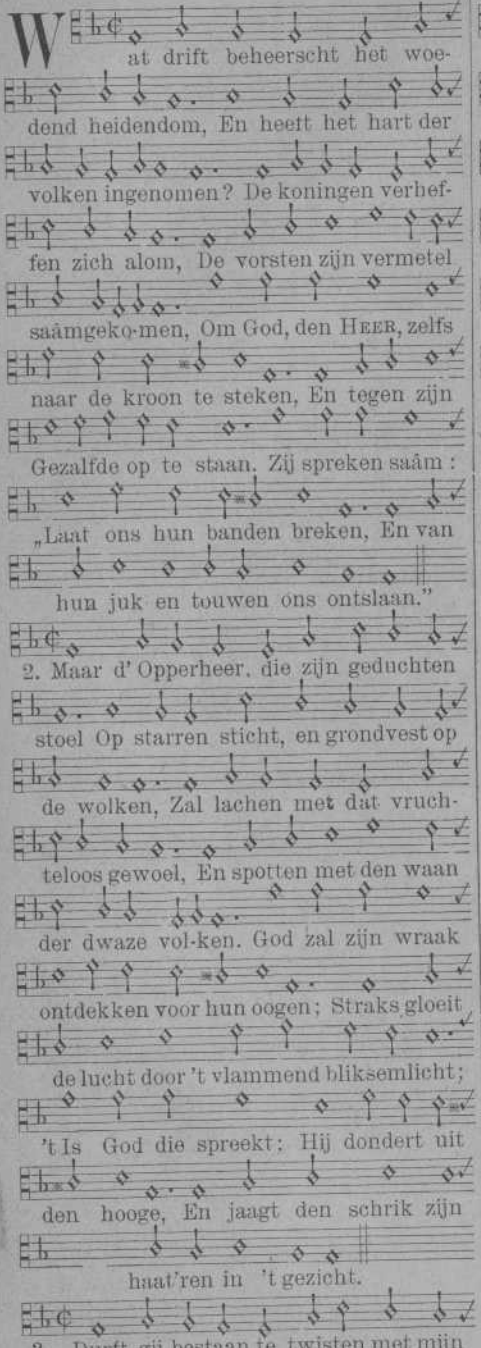
DER

PSALMEN.

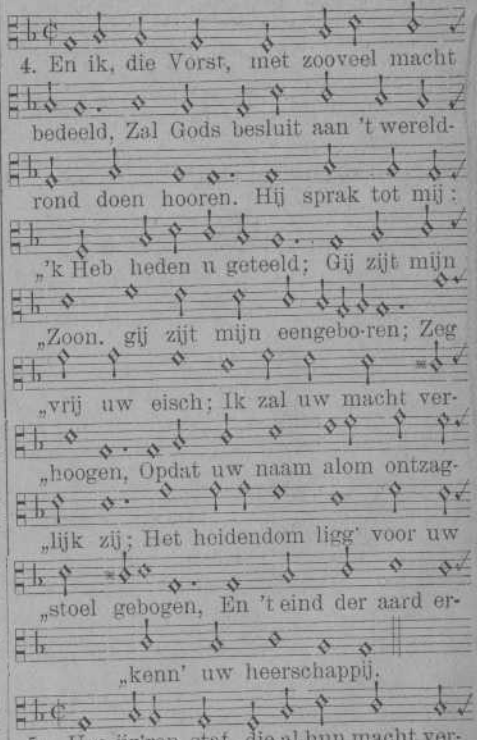
DE EERSTE PSALM.

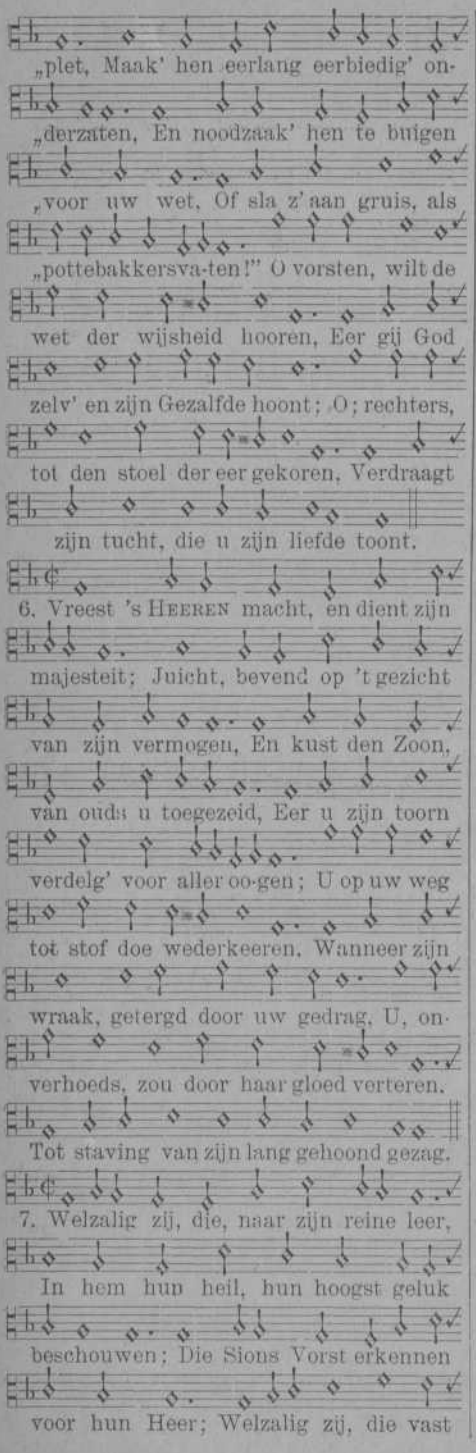

DE II PSALM.

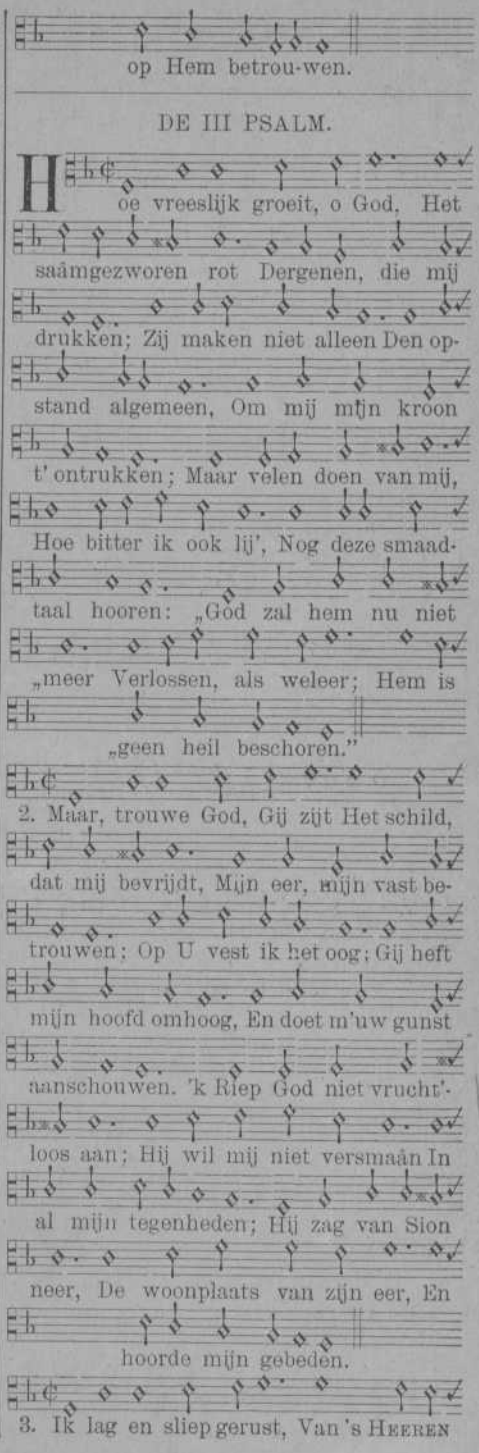

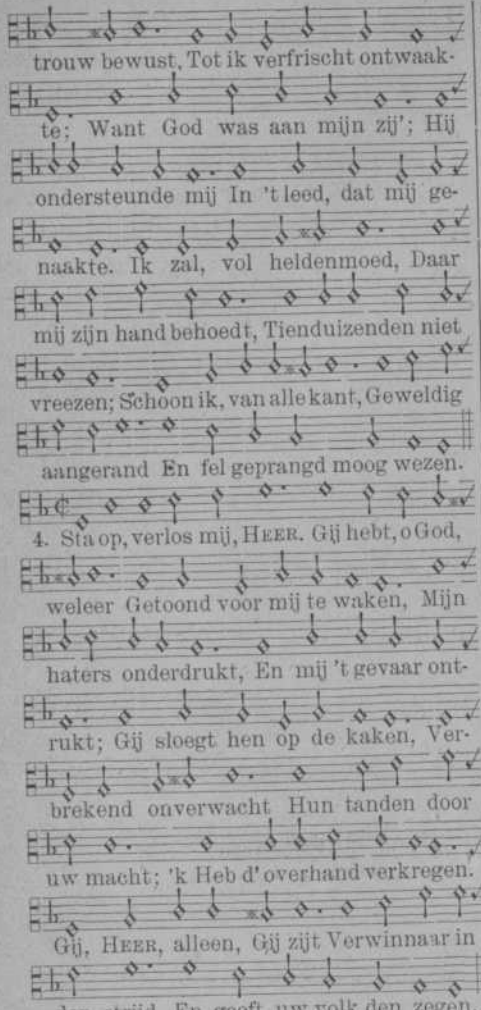
PAUZE.

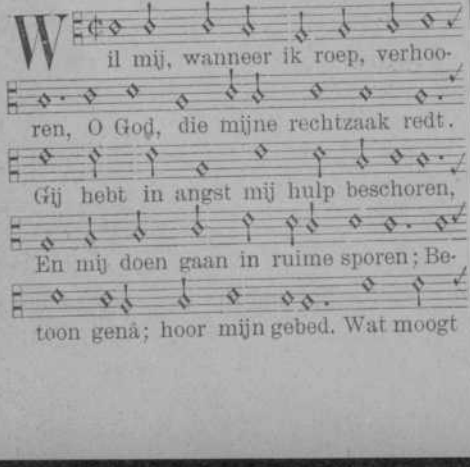

„plet, Maak' hen eerlang eerbiedig' on-
„derzaten, En noodzaak' hen te buigen
„voor uw wet, Of sla z' aan gruis, als
„pottebakkersva-ten!" O vorsten, wilt de
wet der wijsheid hooren, Eer gij God
zelv' en zijn Gezalfde hoont; O; rechters,
tot den stoel der eer gekoren, Verdraagt
zijn tucht, die u zijn liefde toont.
6. Vreest 's HEEREN macht, en dient zijn
majesteit; Juicht, bevend op 't gezicht
van zijn vermogen, En kust den Zoon,
van ouds u toegezeid, Eer u zijn toorn
verdelg' voor aller oo-gen; U op uw weg
tot stof doe wederkeeren, Wanneer zijn
wraak, getergd door uw gedrag, U, on-
verhoeds, zou door haar gloed verteren.
Tot staving van zijn lang gehoond gezag.
7. Welzalig zij, die, naar zijn reine leer,
In hem hun heil, hun hoogst geluk
beschouwen; Die Sions Vorst erkennen
voor hun Heer; Welzalig zij, die vast
op Hem betrou-wen.

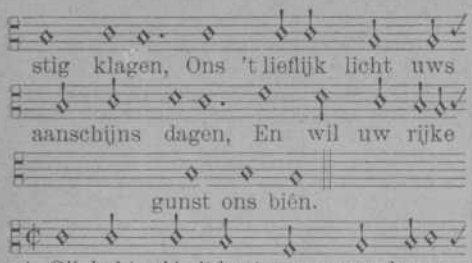
DE III PSALM.

Hoe vreeslijk groeit, o God, Het
saâmgezworen rot Dergenen, die mij
drukken; Zij maken niet alleen Den op-
stand algemeen, Om mij mijn kroon
t' ontrukken; Maar velen doen van mij,
Hoe bitter ik ook lij', Nog deze smaad-
taal hooren: „God zal hem nu niet
„meer Verlossen, als weleer; Hem is
„geen heil beschoren."
2. Maar, trouwe God, Gij zijt Het schild,
dat mij bevrijdt, Mijn eer, mijn vast be-
trouwen; Op U vest ik het oog; Gij heft
mijn hoofd omhoog, En doet m' uw gunst
aanschouwen. 'k Riep God niet vrucht-
loos aan; Hij wil mij niet versmaân In
al mijn tegenheden; Hij zag van Sion
neer, De woonplaats van zijn eer, En
hoorde mijn gebeden.
3. Ik lag en sliep gerust, Van 's HEEREN

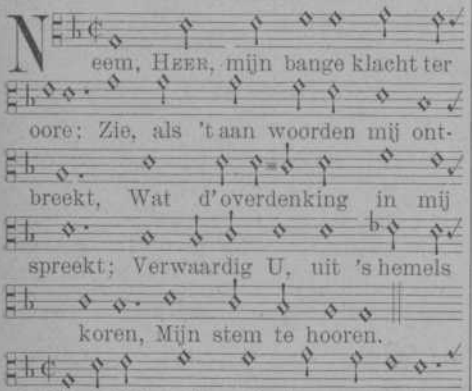

trouw bewust, Tot ik verfrischt ontwaak-
te: Want God was aan mijn zij'; Hij
ondersteunde mij In 't leed, dat mij ge-
naakte. Ik zal, vol heldenmoed, Daar
mij zijn hand behoedt, Tienduizenden niet
vreezen; Schoon ik, van alle kant, Geweldig
aangerand En fel geprangd moog wezen.
4. Sta op, verlos mij, HEER. Gij hebt, o God,
weleer Getoond voor mij te waken, Mijn
haters onderdrukt, En mij 't gevaar ont-
rukt; Gij sloegt hen op de kaken, Ver-
brekend onverwacht Hun tanden door
uw macht; 'k Heb d' overhand verkregen.
Gij, HEER, alleen, Gij zijt Verwinnaar in
den strijd, En geeft uw volk den zegen.

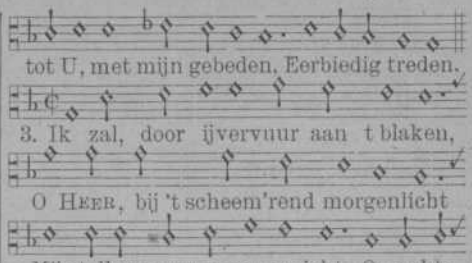
DE IV PSALM.

Wil mij, wanneer ik roep, verhoo-
ren, O God, die mijne rechtzaak redt.
Gij hebt in angst mij hulp beschoren,
En mij doen gaan in ruime sporen; Be-
toon genâ; hoor mijn gebed. Wat moogt
gij, mannen, toch beginnen? Zal steeds
tot schande zijn mijn eer? Zult gij dan
d' ijdelheid beminnen. En, t' eenemaal
beroofd van zinnen, De leugen zoeken,
keer op keer?
2. Herinnert u, gij roekeloozen, Dat zich
de HEER een gunstgenoot Heeft afge-
zonderd en verkozen. Hij doet mij nooit
van schaamte blozen, Die, als ik riep,
mij bijstand bood. Zijt gij beroerd, ont-
steld, verlegen, Zoo zondigt niet; verzaakt
uw wil; Spreekt in uw hart; herdenkt
uw wegen, Op 't eenzaam bedde neer-
gezegen; En weest in all' ontmoeting stil.
3. Dan zult gij recht naar 't outer treden,
En offren God een rein gemoed, Het offer
der gerechtigheden, En 't zuivre reuk-
werk der gebeden; Betrouwt op Hem,
want Hij is goed. Daar velen twijfelmoe-
dig vragen: „Wie zal ons 't goede toch
„doen zien?" Doe Gij, o HEER, na 't ang-

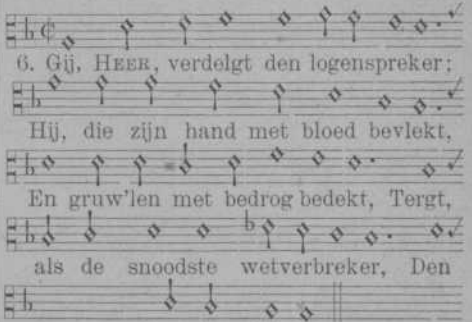

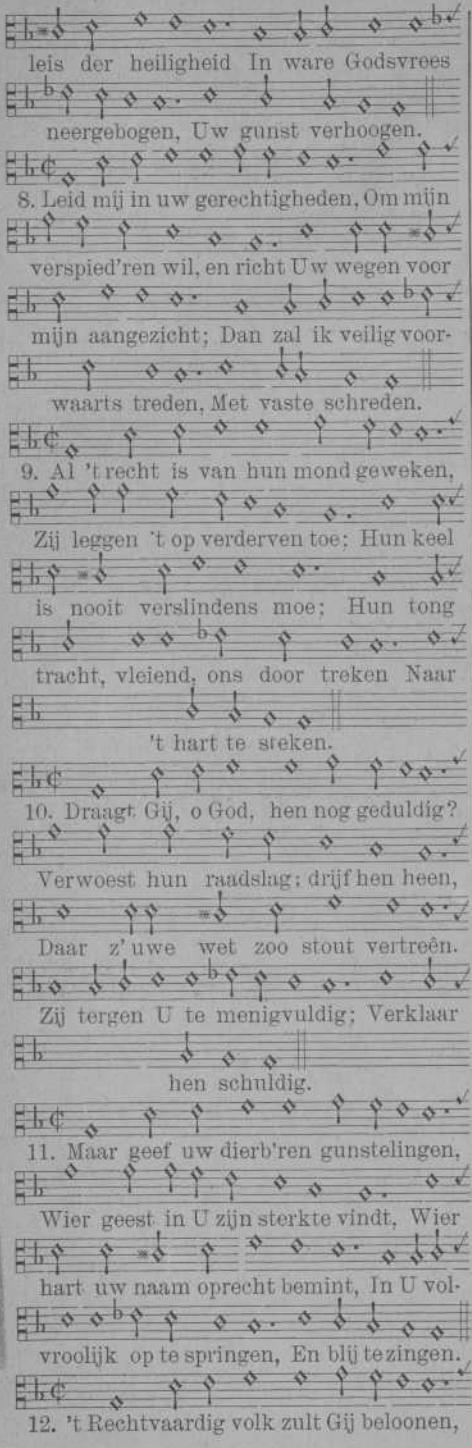
DE V PSALM.

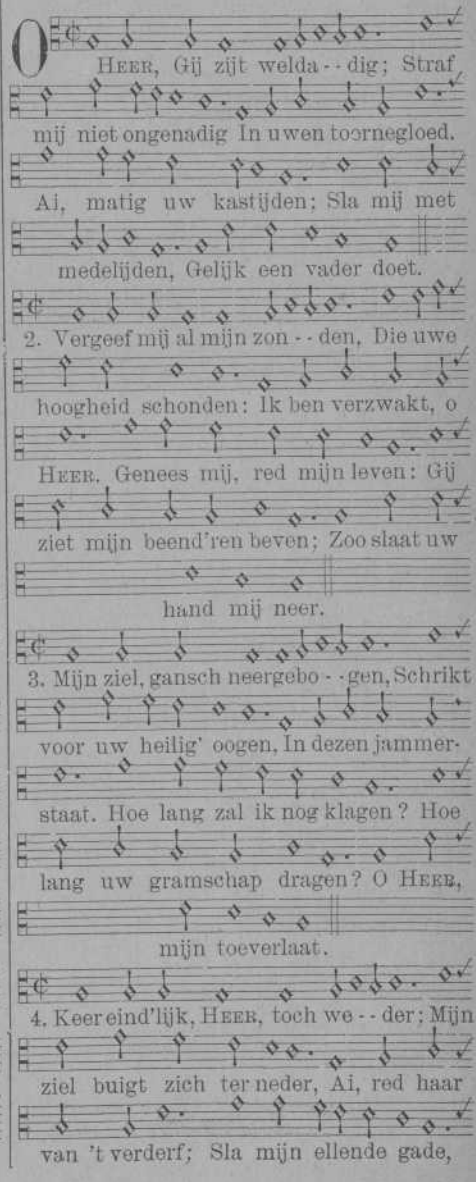

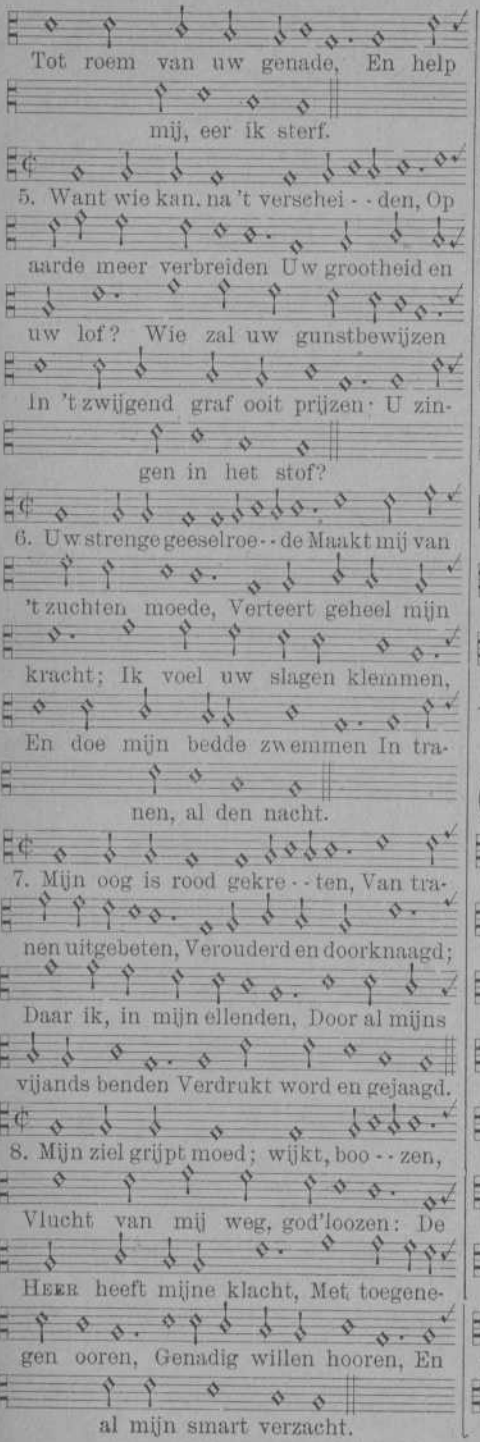
PAUZE.

leis der heiligheid In ware Godsvrees
neergebogen, Uw gunst verhoogen.
8. Leid mij in uw gerechtigheden, Om mijn
verspied'ren wil, en richt Uw wegen voor
mijn aangezicht; Dan zal ik veilig voor-
waarts treden, Met vaste schreden.
9. Al 't recht is van hun mond geweken,
Zij leggen 't op verderven toe; Hun keel
is nooit verslindens moe; Hun tong
tracht, vleiend, ons door treken Naar
't hart te steken.
10. Draagt Gij, o God, hen nog geduldig?
Verwoest hun raadslag; drijf hen heen,
Daar z' uwe wet zoo stout vertreên.
Zij tergen U te menigvuldig; Verklaar
hen schuldig.
11. Maar geef uw dierb'ren gunstelingen,
Wier geest in U zijn sterkte vindt, Wier
hart uw naam oprecht bemint, In U vol-
vroolijk op te springen, En blij te zingen.
12. 't Rechtvaardig volk zult Gij beloonen,
Terwijl Gij, HEER, hen overdekt, Hun tot
een veilig schild verstrekt. Gij zult goed-
gunstig hen bekronen, Ja bij hen wonen.

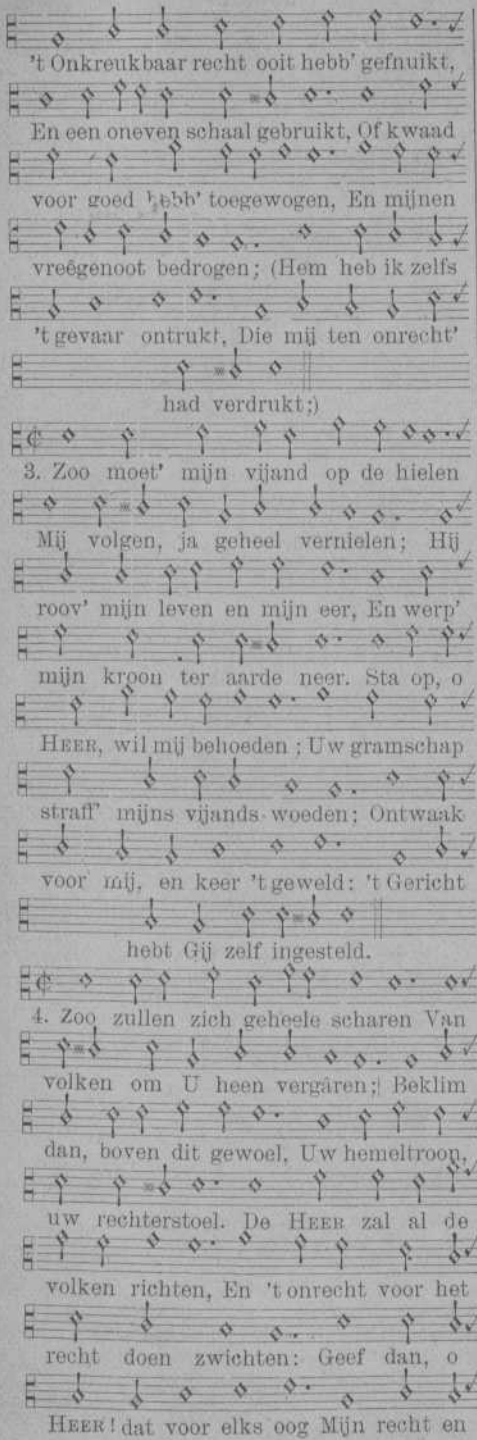
DE VI PSALM.

O HEER, Gij zijt welda - - dig; Straf
mij niet ongenadig In uwen toornegloed.
Ai, matig uw kastijden; Sla mij met
medelijden, Gelijk een vader doet.
2. Vergeef mij al mijn zon - - den, Die uwe
hoogheid schonden: Ik ben verzwakt, o
HEER. Genees mij, red mijn leven: Gij
ziet mijn beend'ren beven; Zoo slaat uw
hand mij neer.
3. Mijn ziel, gansch neergebo - - gen, Schrikt
voor uw heilig' oogen, In dezen jammer-
staat. Hoe lang zal ik nog klagen? Hoe
lang uw gramschap dragen? O HEER,
mijn toeverlaat.
4. Keer eind'lijk, HEER, toch we - - der; Mijn
ziel buigt zich ter neder, Ai, red haar
van 't verderf; Sla mijn ellende gade,

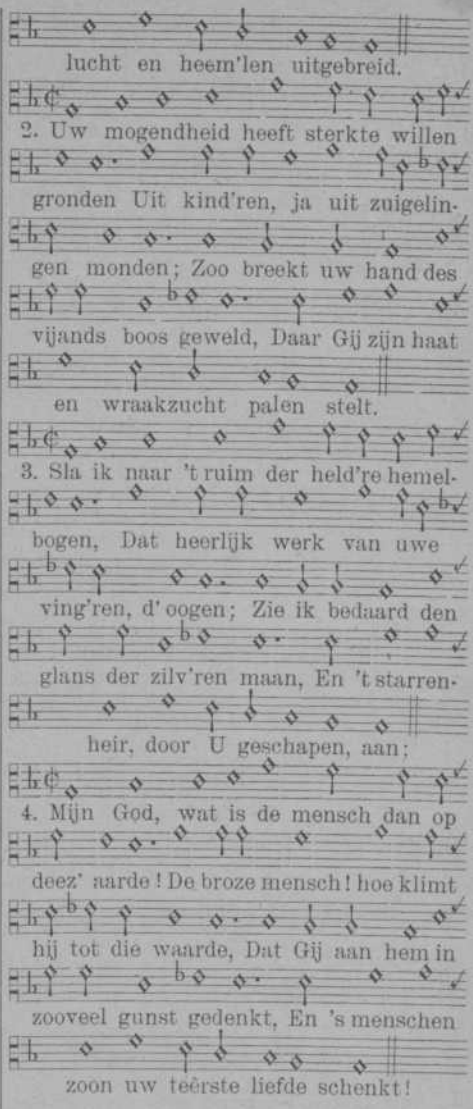

Tot roem van uw genade, En help
mij, eer ik sterf.
5. Want wie kan, na 't verschei - - den, Op
aarde meer verbreiden U w grootheid en
uw lof? Wie zal uw gunstbewijzen
In 't zwijgend graf ooit prijzen· U zin-
gen in het stof?
6. Uw strenge geeselroe - - de Maakt mij van
't zuchten moede, Verteert geheel mijn
kracht; Ik voel uw slagen klemmen,
En doe mijn bedde zwemmen In tra-
nen, al den nacht.
7. Mijn oog is rood gekre - - ten, Van tra-
nen uitgebeten, Verouderd en doorknaagd;
Daar ik, in mijn ellenden, Door al mijns
vijands benden Verdrukt word en gejaagd.
8. Mijn ziel grijpt moed; wijkt, boo - - zen,
Vlucht van mij weg, god'loozen: De
Heer heeft mijne klacht, Met toegene-
gen ooren, Genadig willen hooren, En
al mijn smart verzacht.
9. De Heer wild' op mijn ker - - men, Zich
over mij ontfermen; Hij heeft mijn stem
verhoord. De Heer zal, o mijn smee-
ken, Geen hulp mij doen ontbreken;
Hij houdt getrouw zijn woord.
10. Hij zal mijn haters we - - ren, Hen straks
terug doen keeren, Beschaamd, en vol
van schrik; Zijn grimmigheid, aan 't bla-
ken, Zal hen te schande maken, Zelfs
in een oogenblik.

DE VII PSALM.

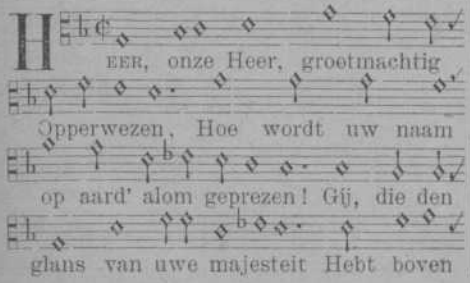
O Heer, mijn God, volzalig Wezen,
'k Betrouw op U, wien zou ik vreezen?
Red mij hulpvaardig uit den nood, Eer
mij mijn vijand breng' ter dood; Geef
mij ten roof niet in zijn handen, Die
mij, met felle leeuwentanden, Verscheu-
ren zou door wond op wond, Wanneer
ik geen verlosser vond.
2. Mijn God, zoo 'k immer hebb' bedre-
ven Het booze stuk, mij aangewreven,

't Onkreukbaar recht ooit hebb' gefnuikt,
En een oneven schaal gebruikt, Of kwaad
voor goed hebb' toegewogen, En mijnen
vreêgenoot bedrogen; (Hem heb ik zelfs
't gevaar ontrukt, Die mij ten onrecht'
had verdrukt;)
3. Zoo moet' mijn vijand op de hielen
Mij volgen, ja geheel vernielen; Hij
roov' mijn leven en mijn eer, En werp'
mijn kroon ter aarde neer. Sta op, o
HEER, wil mij behoeden; Uw gramschap
straft' mijns vijands woeden; Ontwaak
voor mij, en keer 't geweld: 't Gericht
hebt Gij zelf ingesteld.
4. Zoo zullen zich geheele scharen Van
volken om U heen vergaren; Beklim
dan, boven dit gewoel, Uw hemeltroon,
uw rechterstoel. De HEER zal al de
volken richten, En 't onrecht voor het
recht doen zwichten: Geef dan, o
HEER! dat voor elks oog Mijn recht en
vroomheid blijken moog'.
PAUZE.
5. Laat toch het kwaad der goddeloozen
Een einde nemen, straf de boozen; Maar
sterk uw volk, dat hulp behoeft, Gij,
die elks hart en nieren proeft. Laat vrij
voor U mijn vijand vreezen, Voor U,
rechtvaardig Opperwezen; Bij U, mijn
Bondgod, is mijn schild, Die 't vroom
gemoed behouden wilt.
6. God, die op 't recht zijn troon wil
stichten, God is rechtvaardig in zijn
richten, En toont zijn gramschap dag
aan dag. Bestrijdt de mensch zijn hoog
gezag, Blijft hij zich tegen Hem verzetten,
God zal zijn glinstrend wraakzwaard
wetten; Hij kromt en spant alreê zijn
boog, En dreigt met pijlen van omhoog.
7. God heeft de waap'nen aangegrepen,
Tot 's vijands wissen dood geslepen; Hij
legt de pijlen op hem aan; Wie hittig

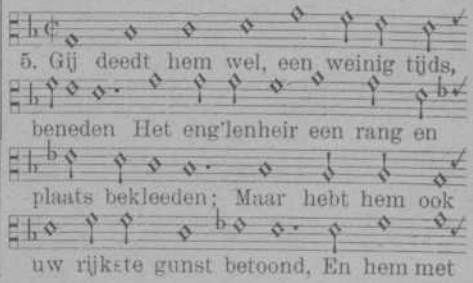

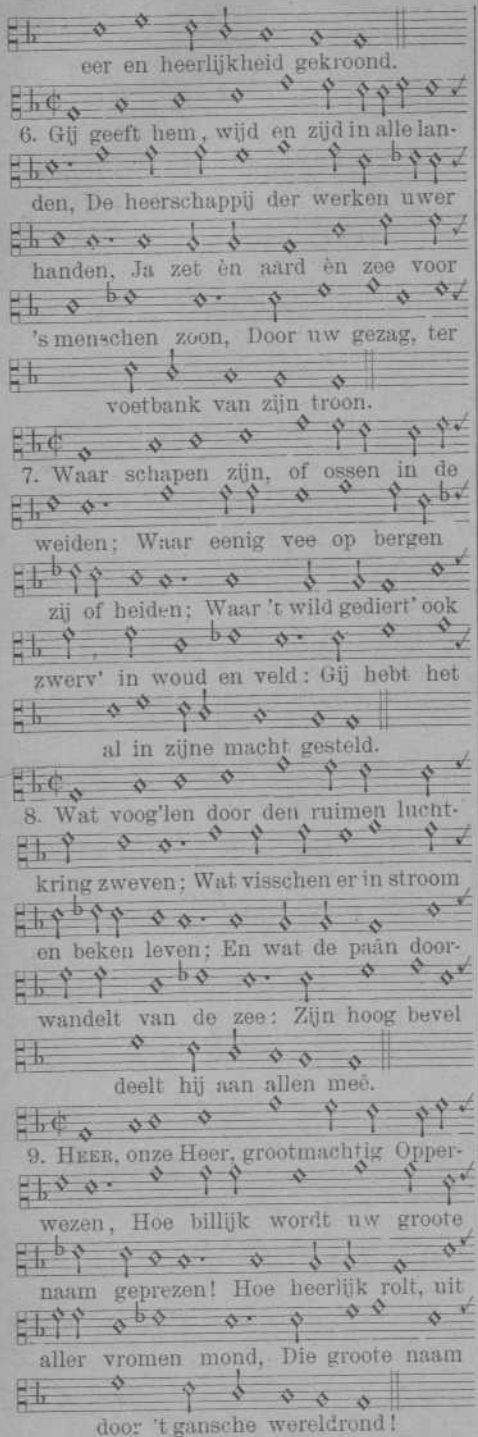

DE VIII PSALM.

PAUZE.

eer en heerlijkheid gekroond.
6. Gij geeft hem, wijd en zijd in alle lan-
den, De heerschappij der werken uwer
handen, Ja zet èn aard èn zee voor
's menschen zoon, Door uw gezag, ter
voetbank van zijn troon.
7. Waar schapen zijn, of ossen in de
weiden; Waar eenig vee op bergen
zij of heiden; Waar 't wild gediert' ook
zwerv' in woud en veld: Gij hebt het
al in zijne macht gesteld.
8. Wat voog'len door den ruimen lucht-
kring zweven; Wat visschen er in stroom
en beken leven; En wat de paân door-
wandelt van de zee: Zijn hoog bevel
deelt hij aan allen meê.
9. Heer, onze Heer, grootmachtig Opper-
wezen, Hoe billijk wordt uw groote
naam geprezen! Hoe heerlijk rolt, uit
aller vromen mond, Die groote naam
door 't gansche wereldrond!

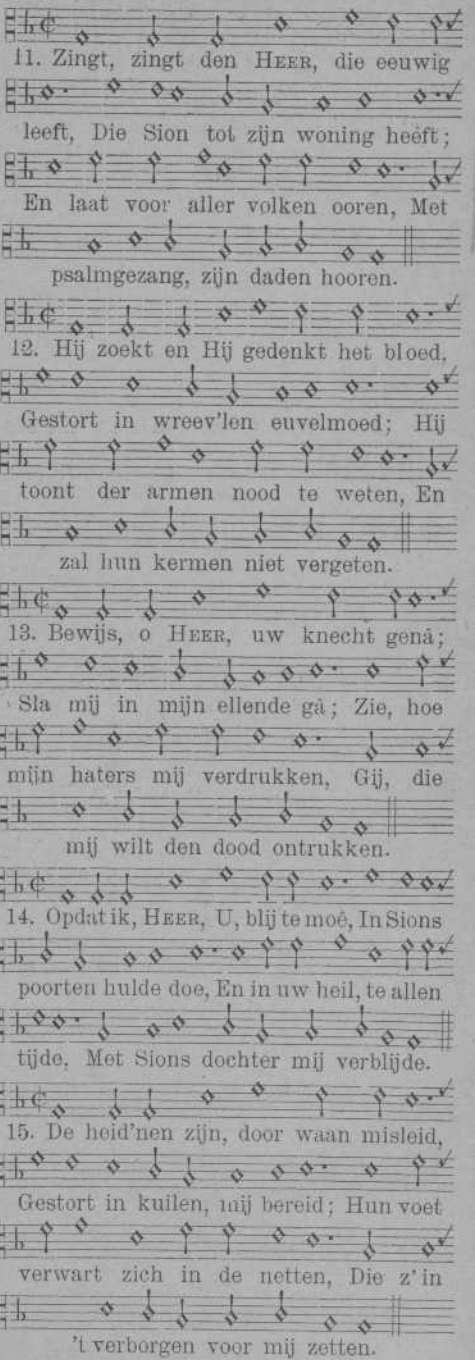
DE IX PSALM.

Ik zal met al mijn hart den Heer,
Blijmoedig, geven lof en eer; Mijn
tong zal mijn gemoed verzellen, En
al uw wonderen vertellen.
2. Ik zal in U, mijn God, van vreugd
Opspringen, in den geest verheugd; Uw
naam zal door mijn psalmgezangen, O
Allerhoogste, lof ontvangen.
3. Omdat mijn vijand, hoe geducht, Te-
ruggekeerd is en gevlucht; Hij is,
schoon stout te veld getogen, Vergaan,
gevallen voor uw oogen.
4. Want, naar uw allerheiligst recht, Hebt
Gij mijn twistgeding beslecht; En, op
uw hoogen troon gezeten, Deedt Gij, o
Rechter, 't vonnis weten.
5. Gij scholdt de heid'nen keer op keer,
En wierpt de goddeloozen neêr; Hun
naam, hun roem hebt Gij vertreden,
En uitgedelgd in eeuwigheden.

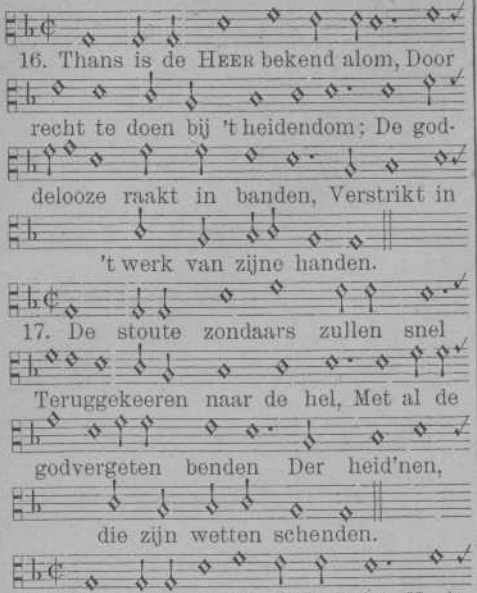
I PAUZE.

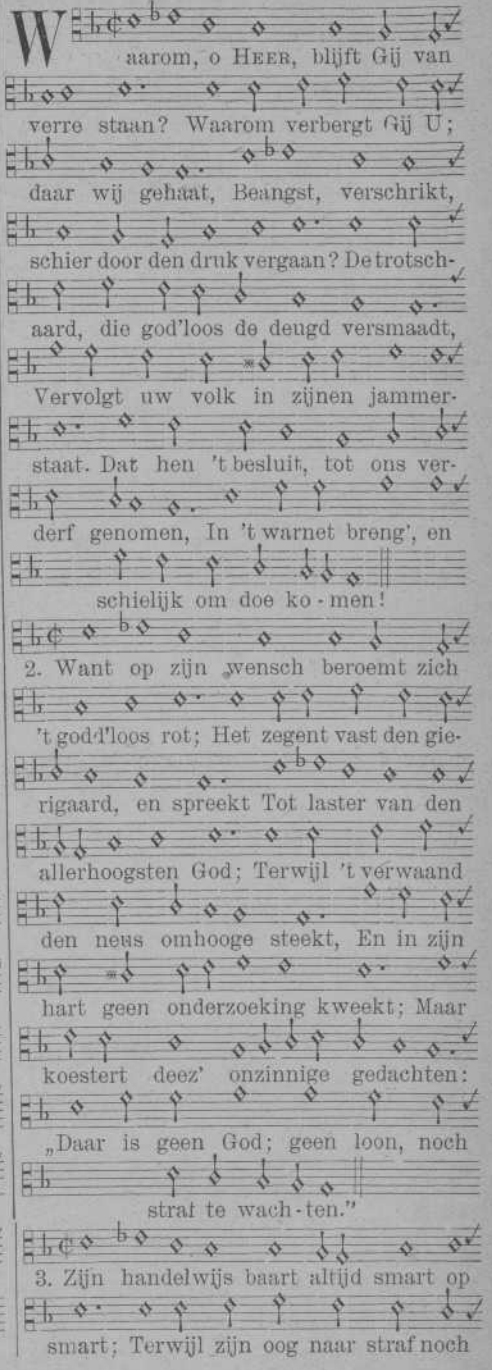
II PAUZE.

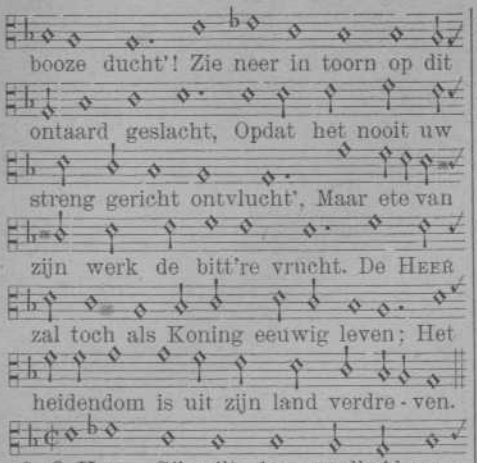
III PAUZE.

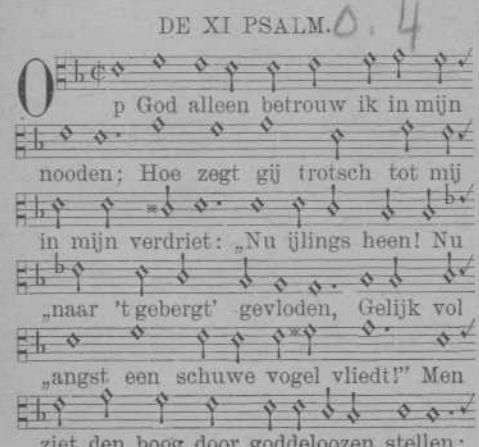
DE X PSALM.

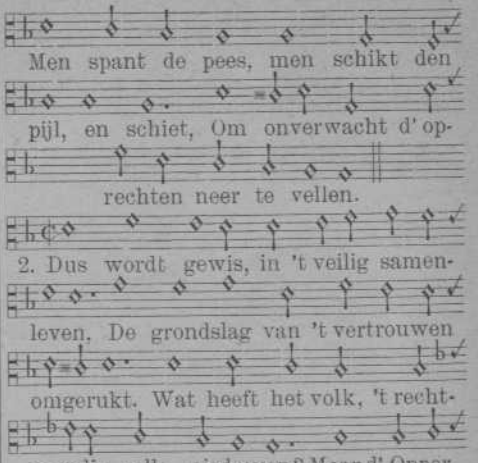

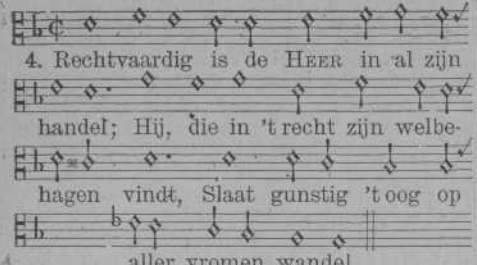

oordeel ziet; En, daar hij stout uw hoog
gerichte tart. Blaast hij met smaad op
al wie weerstand biedt, En zegt in zijn
gemoed: „Ik wankel niet, Terwijl ik,
„van geslachte tot geslachte, Op mijnen
„weg geen tegenspoeden wach-te."
4. Zijn mond is vol van vloek, bedrog
en list; Zijn tong bedekt de moeit' en
't zielsverdriet; Zijn boosheid is met val-
schen schijn vernist; In hinderlaag, daar
niemands oog hem ziet, Verbergt hij zich,
valt ijlings uit, vergiet Onschuldig bloed;
hij weet van geen erbarmen, Maar sluit
zijn oog voor 't bitter leed der ar-men.
PAUZE.
5. Hij loert, en houdt zich in het donker
schuil, Gelijk een leeuw, die in zijn hol
zich zet; d' Ellendigen verrast hij uit zijn
kuil; Hij heeft zijn klauw en tanden
scherp gewet, En trekt zijn prooi in
't dicht belommerd net; Hij buigt zich,
duikt, en ijlings toegeschoten, Valt
d' arme hoop hem in de sterke poo-ten.
6. Hij vleit zich, dat de Godheid dit ver-
geet', Het aangezicht verberg', niet gade-
sla, Noch immer zie der armen nood
en leed. Bewijs, o HEER, d' ellendigen
genâ; Betoon, dat U hun smart ter
harte ga; Sta op; verhef uw hand, om
hem te straffen, En raad en hulp den
armen te verschaf-fen.
7. Waarom ontrooft de lasteraar Gods
eer? Wat vleit hij zich, dat God het
niet aanschouw'? Gij ziet het toch,
waarheen hij zich ook keer'; Want
Gij merkt op de moeite, smart en
rouw, Opdat men 't U in handen ge-
ven zou. Op U verlaat zich d' arme;
zou hij vreezen? Gij immers zijt een
trouwe hulp der wee-zen.
8. Fnuik Gij, o HEER, der goddeloozen
kracht; Verbreek hun arm; dat U de

booze ducht'! Zie neer in toorn op dit
ontaard geslacht, Opdat het nooit uw
streng gericht ontvlucht', Maar ete van
zijn werk de bitt're vrucht. De HEER
zal toch als Koning eeuwig leven; Het
heidendom is uit zijn land verdre-ven.
9. O HEER, Gij wilt, door goedheid aan-
gespoord, Den wensch van uw zachtmoe-
dig volk voldoen; Gij zult hun hart
versterken naar uw woord, Verdrukten
door uw Godd'lijk recht behoên, En U
ter hulp van arme weezen spoên; Opdat
een mensch, uit nietig stof geboren, Niet
voortga door geweld de rust te sto-ren.

DE XI PSALM.

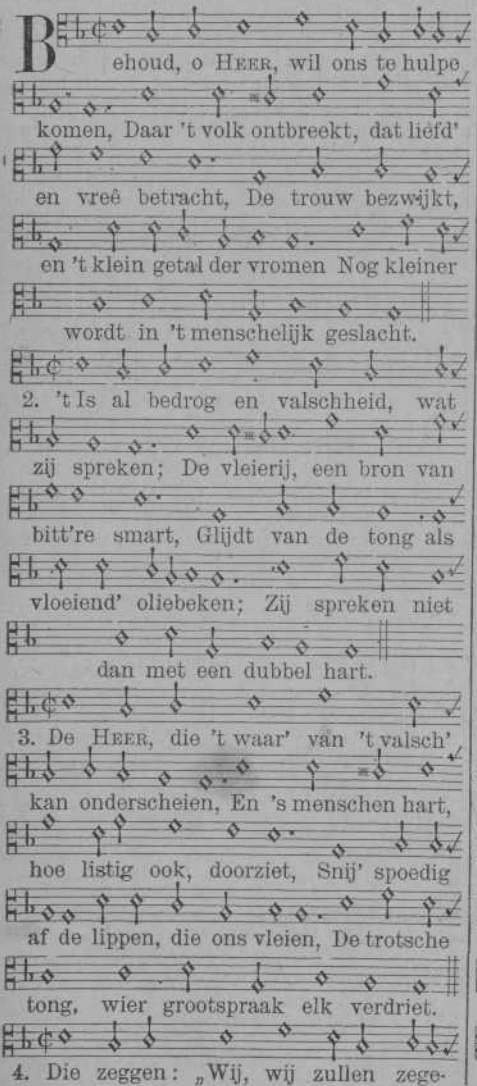

Op God alleen betrouw ik in mijn
nooden; Hoe zegt gij trotsch tot mij
in mijn verdriet: „Nu ijlings heen! Nu
„naar 't gebergt' gevloden, Gelijk vol
„angst een schuwe vogel vliedt!" Men
ziet den boog door goddeloozen stellen;

Men spant de pees, men schikt den
pijl, en schiet, Om onverwacht d'op-
rechten neer te vellen.
2. Dus wordt gewis, in 't veilig samen-
leven, De grondslag van 't vertrouwen
omgerukt. Wat heeft het volk, 't recht-
vaardig volk, misdreven? Maar d'Opper-
heer, voor wien al 't schepsel bukt, Ziet
van zijn troon oplettend naar beneden:
Hij, die nooit duldt, dat d'onschuld
wordt verdrukt, Proeft elks gedrag, zelfs
met zijn oogenleden.
3. D'alwijze God beproeft wel eens d'op-
rechten, En tuchtigt hen; maar elk, die
't kwaad bemint, Die met geweld zijn
naaste durft bevechten, Blijft steeds ge-
haat, tot hem de wraak verslind'. God
heeft alreeds der boozen straf gezworen:
Straks dalen vuur en strikken, wer-
velwind En zwavel neer; die kelk is
hun beschoren.

4. Rechtvaardig is de HEER in al zijn handel; Hij, die in 't recht zijn welbehagen vindt, Slaat gunstig 't oog op aller vromen wandel.

DE XII PSALM.

Behoud, o HEER, wil ons te hulpe komen, Daar 't volk ontbreekt, dat liefd' en vreê betracht, De trouw bezwijkt, en 't klein getal der vromen Nog kleiner wordt in 't menschelijk geslacht.

2. 't Is al bedrog en valschheid, wat zij spreken; De vleierij, een bron van bitt're smart, Glijdt van de tong als vloeiend' oliebeken; Zij spreken niet dan met een dubbel hart.

3. De HEER, die 't waar' van 't valsch' kan onderscheien, En 's menschen hart, hoe listig ook, doorziet, Snij' spoedig af de lippen, die ons vleien, De trotsche tong, wier grootspraak elk verdriet.

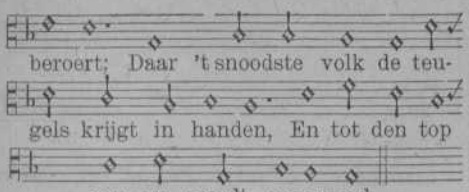
4. Die zeggen: „Wij, wij zullen zegepralen Met onze tong, zij staat in „ons geweld; Wat oppermacht zet on„zen lippen palen? Wie is de heer, die ons de wetten stelt?"

5. „Omdat mijn volk verwoest wordt en „verdreven; Omdat het kermt, noodd„ruftig treurt, en zucht; Zal Ik," zegt God, „Mij nu ter hulp begeven, En drij„ven, die hen aanblaast, op de vlucht."

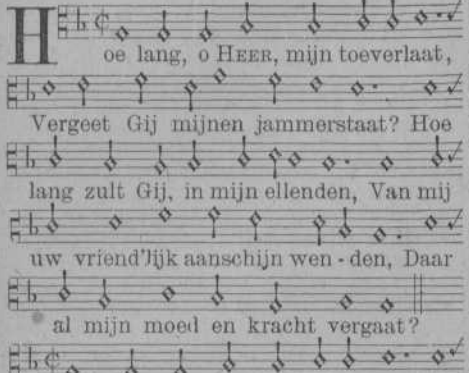
6. Des HEEREN woord is rein, en al zijn spreken Is zuiver, als het allerfijnst metaal; Nooit is het schuim van 't zilver zoo geweken, Schoon in den kroes gelouterd zevenmaal.

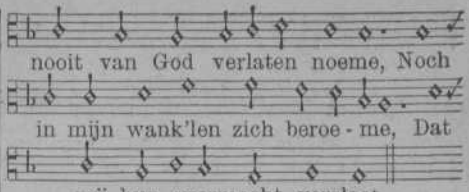
7. Gij zult uw volk, in bange tegenspoeden, Hoe 't ga, o HEER, bewaren door uw kracht; Uw arm zal hen in eeuwigheid behoeden Voor dit verdraaid en wrevelig geslacht.

8. De booze keurt zich vrij van alle banden, En draaft rondom, terwijl hij 't land

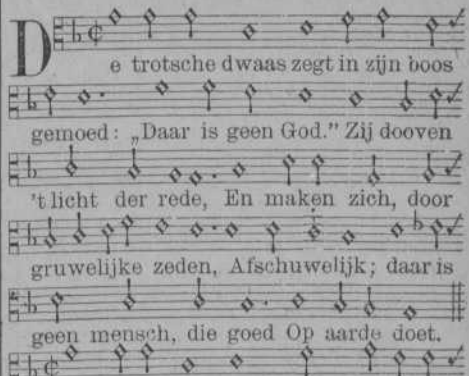

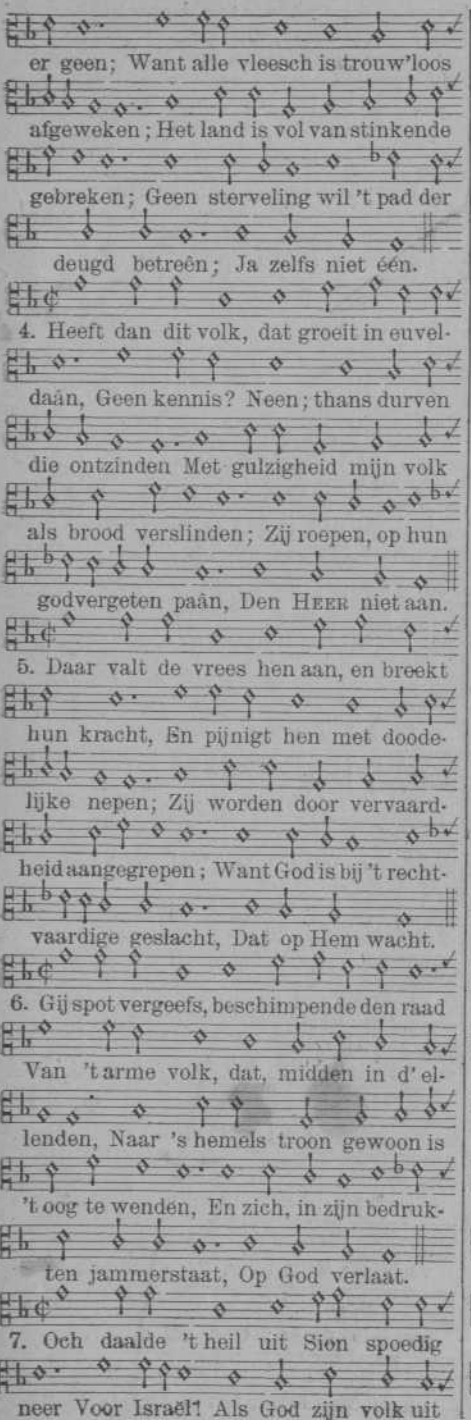
DE XIII PSALM.

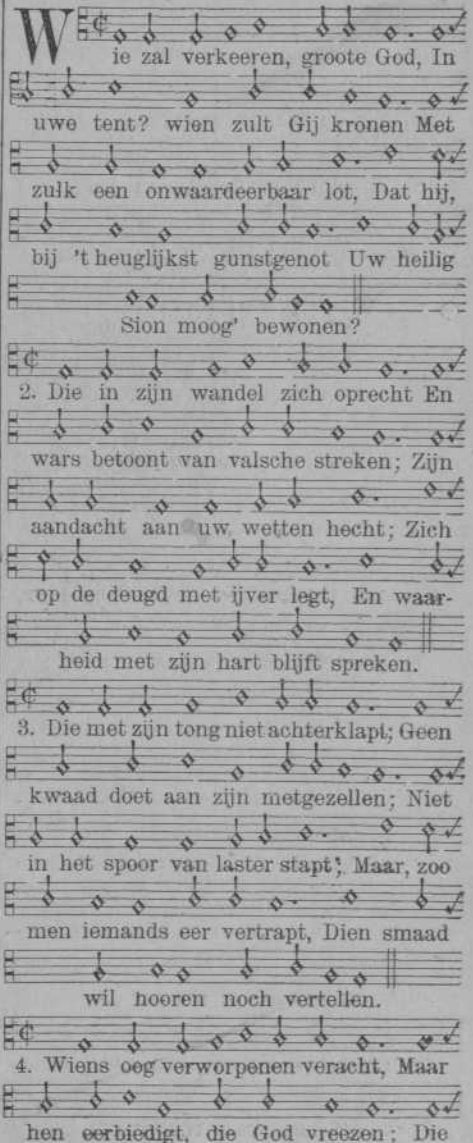

DE XIV PSALM.

er geen; Want alle vleesch is trouw'loos
afgeweken; Het land is vol van stinkende
gebreken; Geen sterveling wil 't pad der
deugd betreên; Ja zelfs niet één.
4. Heeft dan dit volk, dat groeit in euvel-
daân, Geen kennis? Neen; thans durven
die ontzinden Met gulzigheid mijn volk
als brood verslinden; Zij roepen, op hun
godvergeten paân, Den HEER niet aan.
5. Daar valt de vrees hen aan, en breekt
hun kracht, En pijnigt hen met doode-
lijke nepen; Zij worden door vervaard-
heid aangegrepen; Want God is bij 't recht-
vaardige geslacht, Dat op Hem wacht.
6. Gij spot vergeefs, beschimpende den raad
Van 't arme volk, dat, midden in d' el-
lenden, Naar 's hemels troon gewoon is
't oog te wenden, En zich, in zijn bedruk-
ten jammerstaat, Op God verlaat.
7. Och daalde 't heil uit Sion spoedig
neer Voor Israël! Als God zijn volk uit
lijden En banden redt, zal Jakob zich
verblijden, En Israël al juichend geven
d' eer Aan zijnen HEER.

DE XV PSALM.

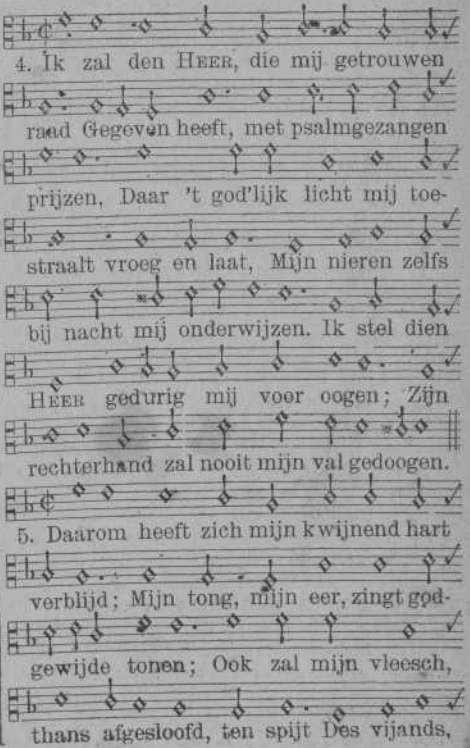

Wie zal verkeeren, groote God, In
uwe tent? wien zult Gij kronen Met
zulk een onwaardeerbaar lot, Dat hij,
bij 't heuglijkst gunstgenot Uw heilig
Sion moog' bewonen?
2. Die in zijn wandel zich oprecht En
wars betoont van valsche streken; Zijn
aandacht aan uw wetten hecht; Zich
op de deugd met ijver legt, En waar-
heid met zijn hart blijft spreken.
3. Die met zijn tong niet achterklapt; Geen
kwaad doet aan zijn metgezellen; Niet
in het spoor van laster stapt; Maar, zoo
men iemands eer vertrapt, Dien smaad
wil hooren noch vertellen.
4. Wiens oog verworpenen veracht, Maar
hen eerbiedigt, die God vreezen; Die

DE XVI PSALM.

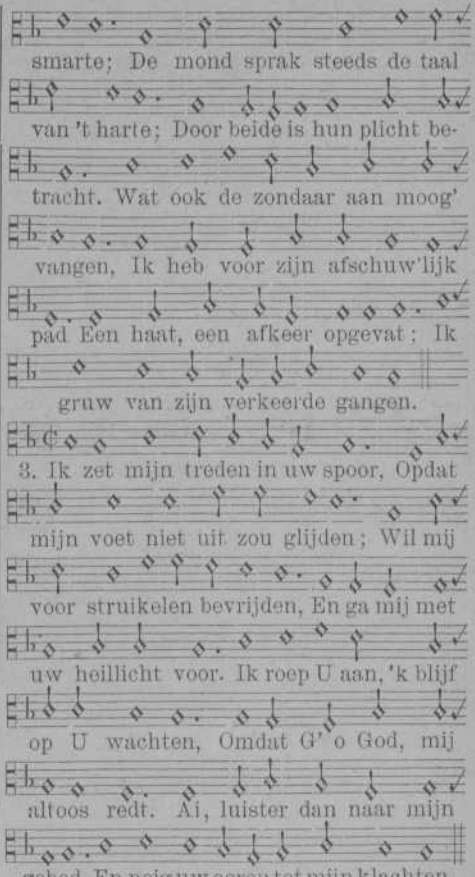
PAUZE.

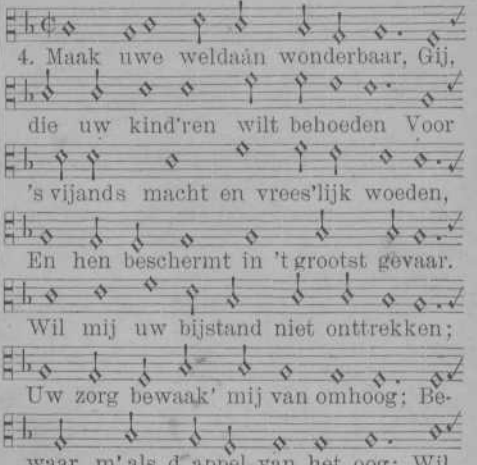

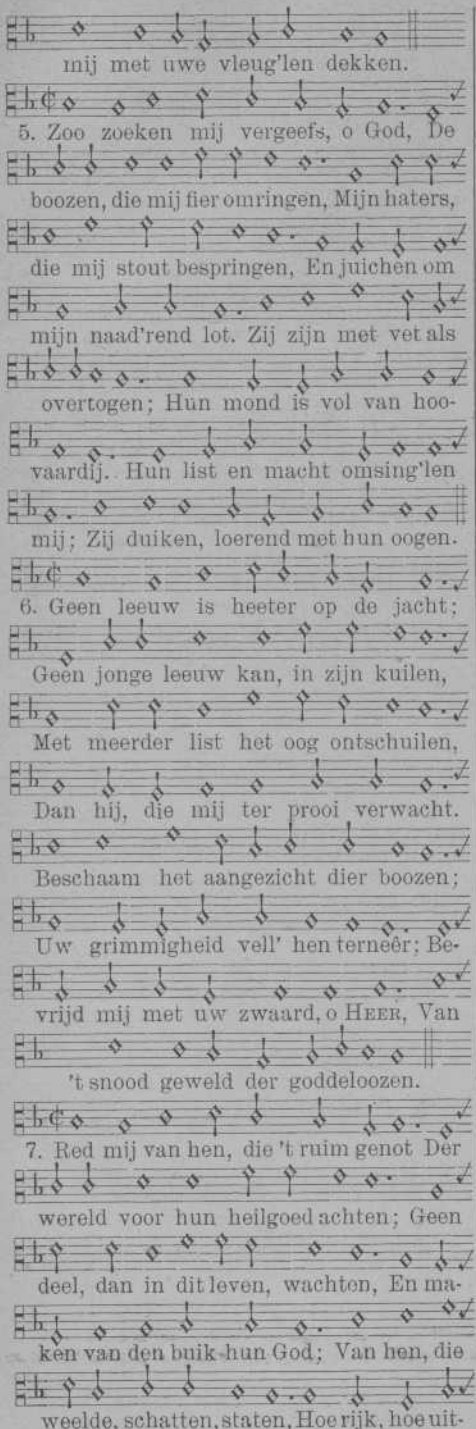
DE XVII PSALM.

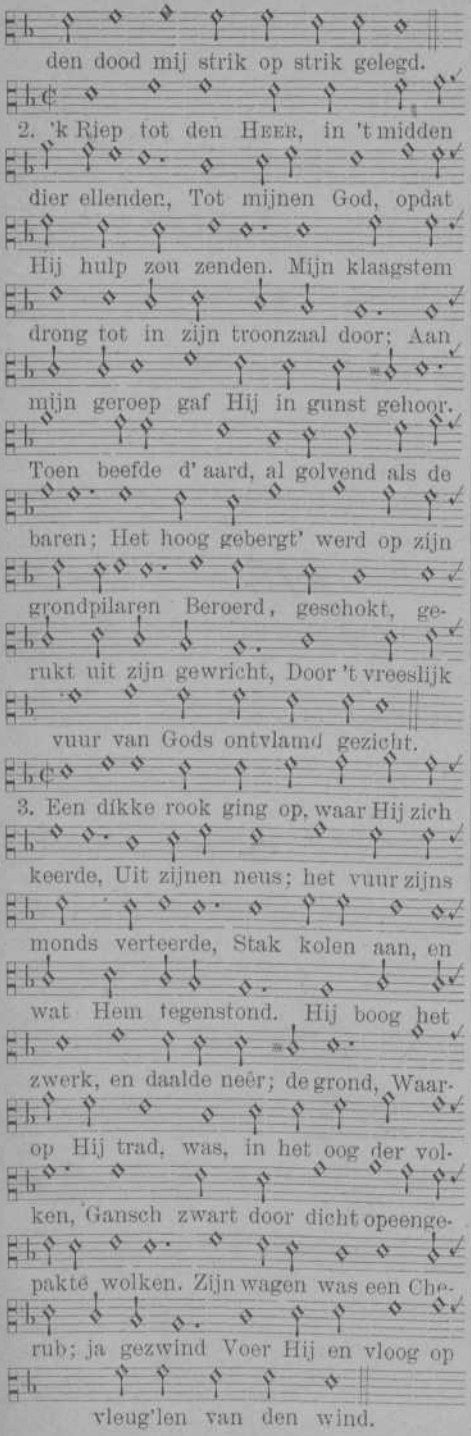

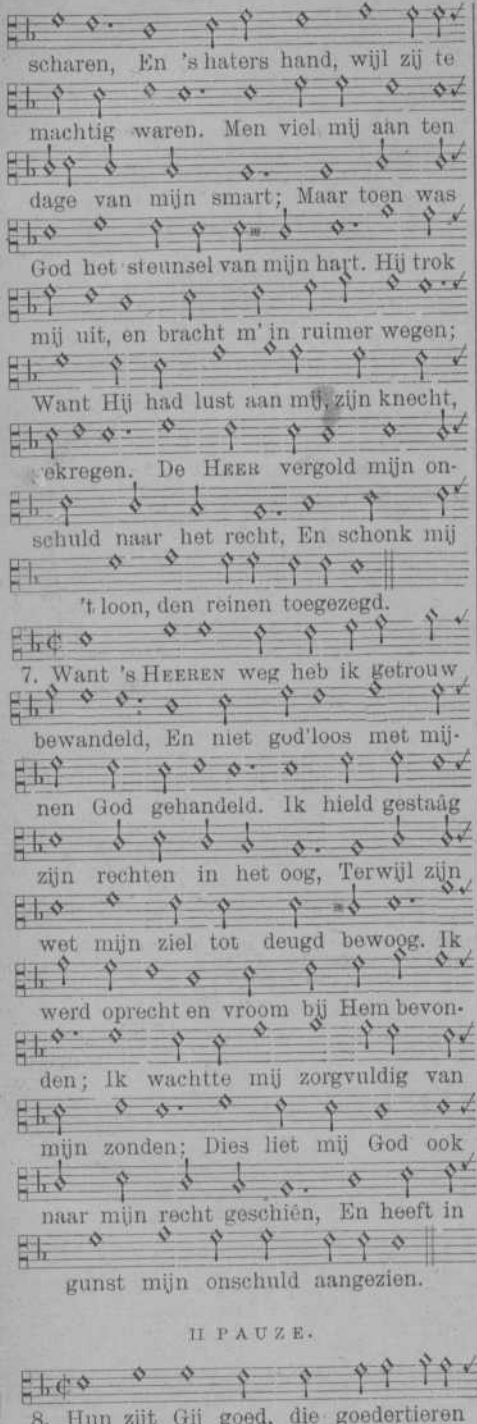
PAUZE.

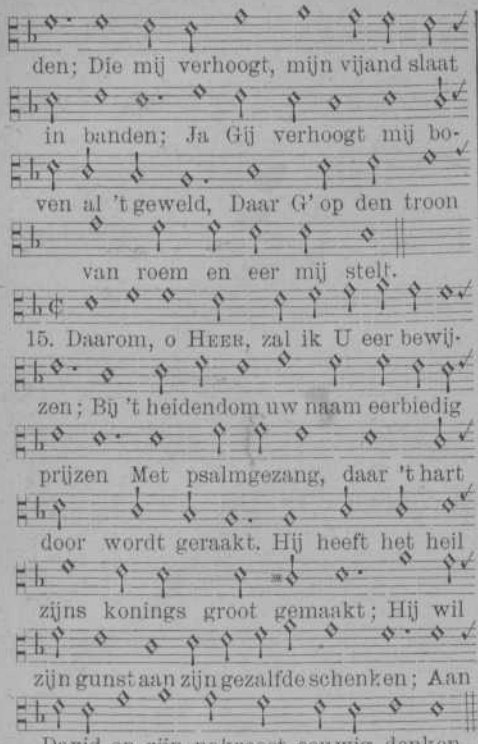

DE XVIII PSALM.

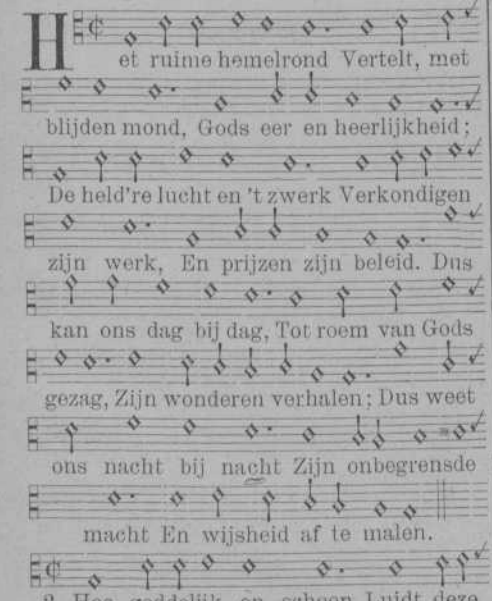

den dood mij strik op strik gelegd.
2. 'k Riep tot den HEER, in 't midden
dier ellenden, Tot mijnen God, opdat
Hij hulp zou zenden. Mijn klaagstem
drong tot in zijn troonzaal door; Aan
mijn geroep gaf Hij in gunst gehoor.
Toen beefde d' aard, al golvend als de
baren; Het hoog gebergt' werd op zijn
grondpilaren Beroerd, geschokt, ge-
rukt uit zijn gewricht, Door 't vreeslijk
vuur van Gods ontvlamd gezicht.
3. Een dikke rook ging op, waar Hij zich
keerde, Uit zijnen neus; het vuur zijns
monds verteerde, Stak kolen aan, en
wat Hem tegenstond. Hij boog het
zwerk, en daalde neêr; de grond, Waar-
op Hij trad, was, in het oog der vol-
ken, Gansch zwart door dicht opeenge-
pakte wolken. Zijn wagen was een Che-
rub; ja gezwind Voer Hij en vloog op
vleug'len van den wind.
I PAUZE.
4. In zijne tent, rondom Hem zoo vol
luister, Hield Hij zich schuil, verborg
zich in het duister Door wolk op wolk,
met kracht te saâm geprest, En opge-
hoopt in 't bruine luchtgewest. Zijn
gloed ontbond der wolken vaste ban-
den; Toen daalde vuur en hagel op de
landen; De donder klonk door gansch
den hemel heen; God gaf zijn stem,
en 't vuur viel naar beneên.
5. Hij deed vol kracht hen voor zijn
pijlen zwichten; Verschrikte hen door
bliksemschicht op schichten. De diepste
kolk droogd' op een oogenblik, En 't hart
der aard ontblootte zich van schrik, Wan-
neer Gij scholdt; uw adem, fel ontstoken,
Deed dus, o HEER, èn land èn water rooken.
Hij zond mij hulp; Hij nam mij, op mijn
beê, En trok mij uit een groote jammerzee.
6. Ik werd verlost van 's vijands leger-

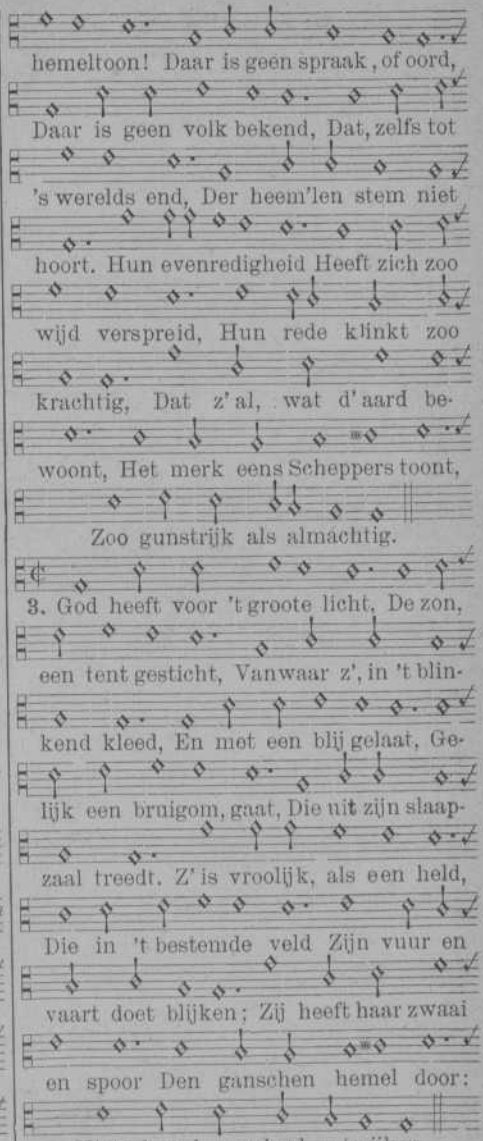

scharen, En 's haters hand, wijl zij te
machtig waren. Men viel mij aan ten
dage van mijn smart; Maar toen was
God het steunsel van mijn hart. Hij trok
mij uit, en bracht m' in ruimer wegen;
Want Hij had lust aan mij, zijn knecht,
ekregen. De HEER vergold mijn on-
schuld naar het recht, En schonk mij
't loon, den reinen toegezegd.
7. Want 's HEEREN weg heb ik getrouw
bewandeld, En niet god'loos met mij-
nen God gehandeld. Ik hield gestaâg
zijn rechten in het oog, Terwijl zijn
wet mijn ziel tot deugd bewoog. Ik
werd oprecht en vroom bij Hem bevon-
den; Ik wachtte mij zorgvuldig van
mijn zonden; Dies liet mij God ook
naar mijn recht geschiên, En heeft in
gunst mijn onschuld aangezien.
II PAUZE.
8. Hun zijt Gij goed, die goedertieren
hand'len; Oprecht bij hen, die in op-
rechtheid wand'len; Gij houdt U rein
bij hen, die rein zijn; maar Verkeerden
toont Gij U een worstelaar. Want Gij
verlost het volk, door druk gebogen;
Maar werpt terneêr, die groot zijn in
hun oogen. Door U, o HEER, geeft mijne
lamp haar licht; Mijn God verdrijft
den nacht uit mijn gezicht.
9. Ik kan met U door sterke benden drin-
gen, Met mijnen God zelfs over muren
springen. Des HEEREN weg is gansch
volmaakt en recht; Doorlouterd, rein en
trouw al wat Hij zegt. Hij is een schild
en schutsheer voor den vrome, Voor
die tot Hem de toevlucht heeft genomen.
Wie is een God, als Hij, in tegenheên?
Wie is een rots, dan onze God alleen?
10. 't Is God, die mij met sterkte wil
omgorden; Hij doet mijn weg volko-
men effen worden; Maakt, dat mijn

voet als die der hinden snelt, Terwijl
Hij mij op mijne hoogten stelt. Hij
leert mijn hand heldhaftig oorelogen;
Mijn strijdbaar' arm verbreekt zelfs sta-
len bogen. Mij gaaft G' uw schild; uw
hand heeft mij gesterkt; Uw goedheid
heeft mijn grootheid uitgewerkt.
11. Mijn voet hebt Gij doen in de ruimte
treden; Mijn gang werd vast, ik ben niet
uitgegleden. De vijand week; ik volgd',
en trof hem aan, En keerde niet, tot ik
hem had verdaan; Mijn spies doorstak
al wie mij tegenstonden, Zoodat zij zich
niet meer herstellen konden; Dus zag ik
door uw bijstand hen verplet, En mijnen
voet hun op den nek gezet.
III PAUZE.
12. Gij hebt mij, HEER, met kracht om-
gord tot strijden; Mijn vijand moest,
vernederd, straffen lijden; Hij vlood vol
schrik, wijl hij geen kracht behield; Mijn
hater werd door mijne hand vernield.
Zij riepen wel, maar zonder hulp te
krijgen; Zelfs tot den HEER, maar Hij
vond goed te zwijgen. Toen heb ik hen
als stof vergruisd, verjaagd, En als het
slijk der straten weggevaagd.
13. Gij hebt mij uit den twist des volks
verheven, En tot een hoofd der heide-
nen gegeven; Ik stelde 't volk, mij onbe-
kend, de wet; Zoo ras ik sprak, werd
op mijn wil gelet; De vreemde zelfs
zag mij vol schrik naar d' oogen, Lag voor
mijn troon geveinsd'lijk neêrgebogen; Zij
vielen neêr; zij sidderden van schrik In
burcht en slot, op ieder oogenblik.
14. Zoo leeft de HEER; mijn Rotssteen zij
geprezen; De God mijns heils moet
steeds verheerlijkt wezen; Die God, die
mij volkomen wraak verschaft, En volk
op volk mij onderwerpt en straft; Die
mij verlost uit mijns vervolgers han-

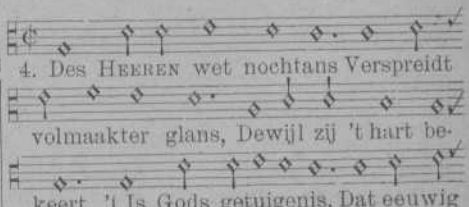

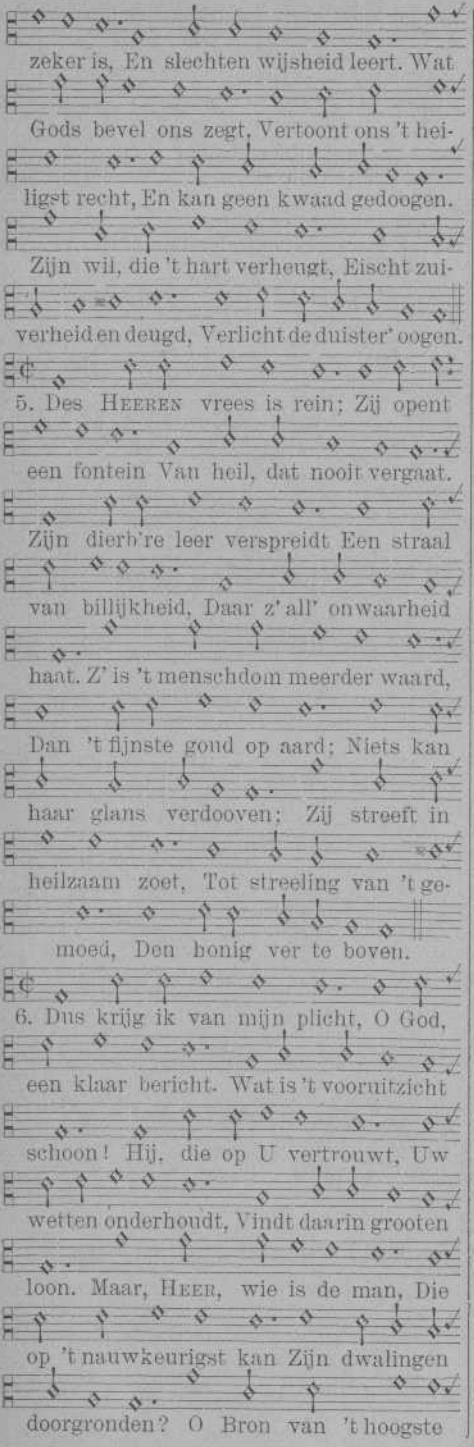
DE XIX PSALM.

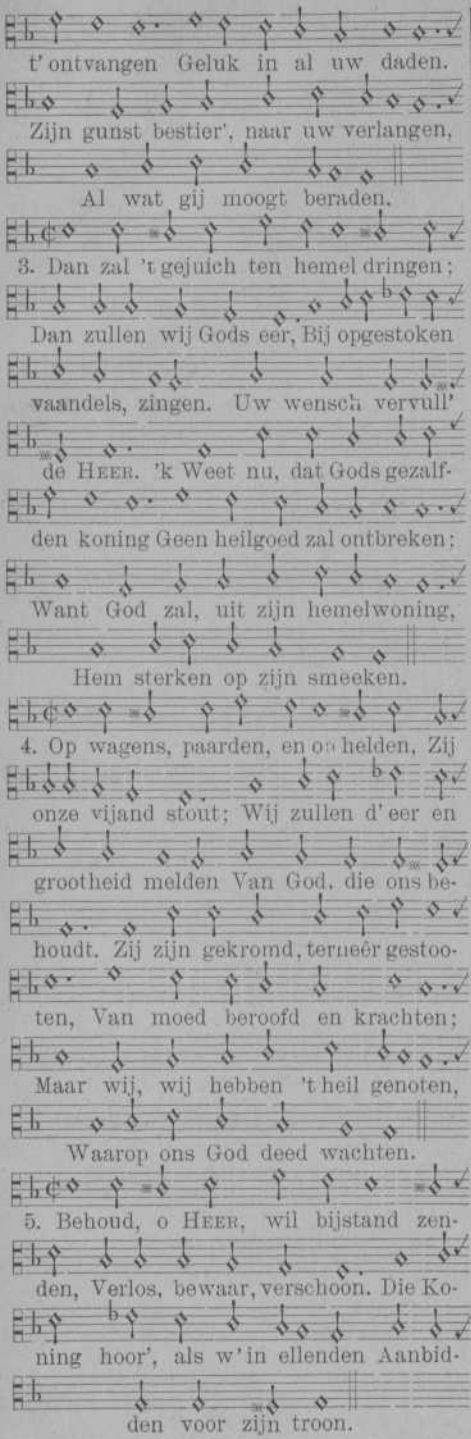
PAUZE.

zeker is, En slechten wijsheid leert. Wat
Gods bevel ons zegt, Vertoont ons 't hei-
ligst recht, En kan geen kwaad gedoogen.
Zijn wil, die 't hart verheugt, Eischt zui-
verheid en deugd, Verlicht de duister' oogen.
5. Des HEEREN vrees is rein; Zij opent
een fontein Van heil, dat nooit vergaat.
Zijn dierb're leer verspreidt Een straal
van billijkheid, Daar z' all' onwaarheid
haat. Z' is 't menschdom meerder waard,
Dan 't fijnste goud op aard; Niets kan
haar glans verdooven; Zij streeft in
heilzaam zoet, Tot streeling van 't ge-
moed, Den honig ver te boven.
6. Dus krijg ik van mijn plicht, O God,
een klaar bericht. Wat is 't vooruitzicht
schoon! Hij, die op U vertrouwt, Uw
wetten onderhoudt, Vindt daarin grooten
loon. Maar, HEER, wie is de man, Die
op 't nauwkeurigst kan Zijn dwalingen
doorgronden? O Bron van 't hoogste
goed, Wasch, reinig mijn gemoed Van
mijn verborgen zonden.
7. Weerhoud, o HEER, uw knecht, Dat
hij zijn hart niet hecht' Aan dwaze
hoovaardij. Heerscht die in mij niet meer,
Dan leef ik tot uw eer, Van groote zonden
vrij. Laat U mijn tong en mond, En 's har-
ten diepste grond, Toch welbehaaglijk we-
zen, O HEER, die mij verblijdt, Mijn Rots en
Losser zijt, Dan heb k niets te vreezen.

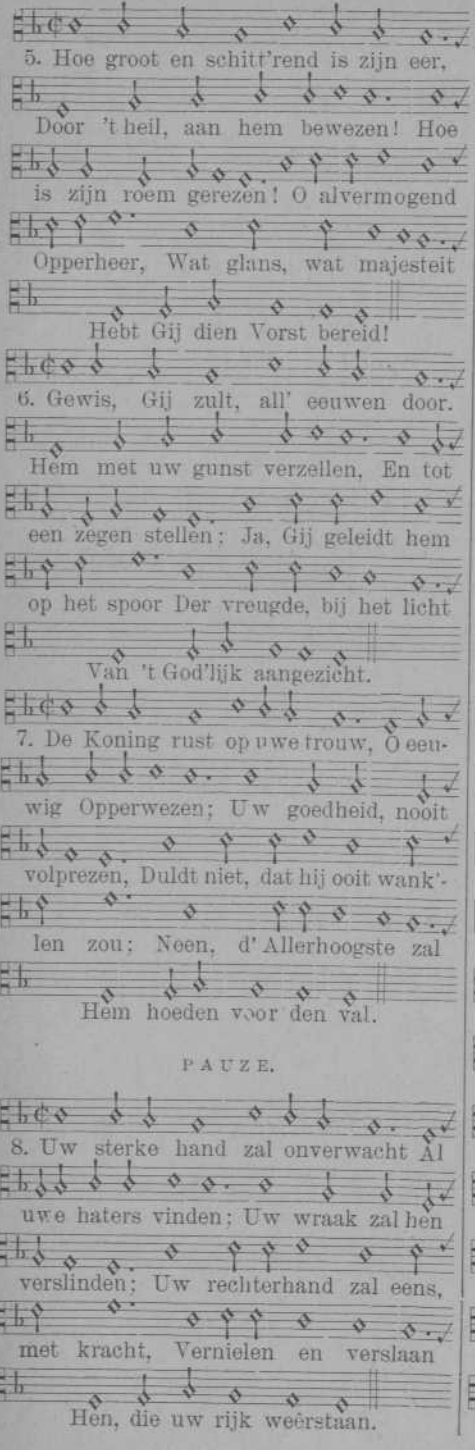
DE XX PSALM.

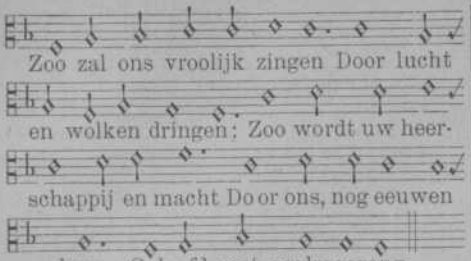

Dat op uw klacht de hemel scheu-
re! Dat zich de HEER ontdekk'! De God
van vader Jakob beure U in een hoog
vertrek. Hij doe in gunstrijk welbehagen,
Uit Sions tempelzalen, Om u te helpen en
te schragen, Zijn zegen nederdalen.
2. Hij will' uw offerspijz' gedenken: De
hemelvlam verteer', Wat g' op het brand-
altaar zult schenken, Tot 's Allerhoog-
sten eer. Hij geev' u naar uw wensch

t' ontvangen Geluk in al uw daden.
Zijn gunst bestier', naar uw verlangen,
Al wat gij moogt beraden.
3. Dan zal 't gejuich ten hemel dringen:
Dan zullen wij Gods eer, Bij opgestoken
vaandels, zingen. Uw wensch vervull'
de HEER. 'k Weet nu, dat Gods gezalf-
den koning Geen heilgoed zal ontbreken;
Want God zal, uit zijn hemelwoning,
Hem sterken op zijn smeeken.
4. Op wagens, paarden, en om helden, Zij
onze vijand stout; Wij zullen d' eer en
grootheid melden Van God, die ons be-
houdt. Zij zijn gekromd, terneêr gestoo-
ten, Van moed beroofd en krachten;
Maar wij, wij hebben 't heil genoten,
Waarop ons God deed wachten.
5. Behoud, o HEER, wil bijstand zen-
den, Verlos, bewaar, verschoon. Die Ko-
ning hoor', als w' in ellenden Aanbid-
den voor zijn troon.

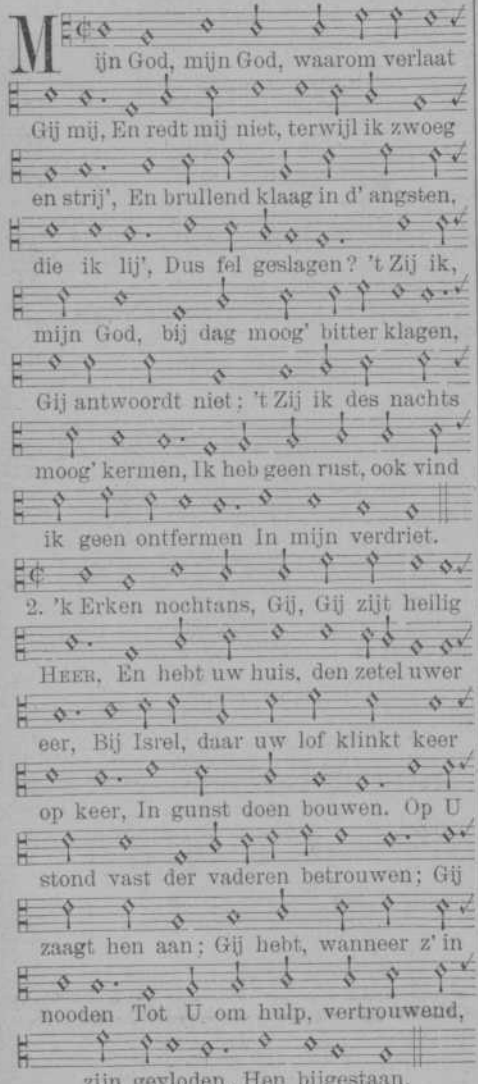
DE XXI PSALM.

O HEER, de Koning is verheugd
Om uw geducht vermogen: Uw heil
zweeft hem voor d' oogen; En met wat
blijde zielevreugd Zal hij, door al uw
daân Verrukt, ten reie gaan!
2. Wat hij U smeekt' uit 's harten grond,
En al zijn rein verlangen, Hebt Gij hem
doen ontvangen: Ook hebt Gij d' uit-
spraak van zijn mond, Al wat hij heeft
begeerd, Geweigerd, noch geweerd.
3. Gij, die hem gunstig hebt gered, Zijt
hem met volle stroomen Van zegen voor-
gekomen; Ook hebt Gij hem op 't hoofd
gezet, Hem, die op U betrouwt, Een
kroon van 't fijnste goud.
4. Hij heeft, o God, van U begeerd
Het onverganklijk leven; Gij hebt het
hem gegeven. Zoo zijn de dagen hem
vermeerd; Zoo leeft de Vorst altoos;
Zoo leeft hij eindeloos.

5. Hoe groot en schitt'rend is zijn eer,
Door 't heil, aan hem bewezen! Hoe
is zijn roem gerezen! O alvermogend
Opperheer, Wat glans, wat majesteit
Hebt Gij dien Vorst bereid!
6. Gewis, Gij zult, all' eeuwen door.
Hem met uw gunst verzellen, En tot
een zegen stellen; Ja, Gij geleidt hem
op het spoor Der vreugde, bij het licht
Van 't God'lijk aangezicht.
7. De Koning rust op uwe trouw, O eeu-
wig Opperwezen; Uw goedheid, nooit
volprezen, Duldt niet, dat hij ooit wank'-
len zou; Neen, d' Allerhoogste zal
Hem hoeden voor den val.
PAUZE.
8. Uw sterke hand zal onverwacht Al
uwe haters vinden; Uw wraak zal hen
verslinden; Uw rechterhand zal eens,
met kracht, Vernielen en verslaan
Hen, die uw rijk weerstaan.
9. Dan doet uw toornig aangezicht Hen,
als een oven, rooken, Door 't heetste
vuur ontstoken; Dan wordt, in 's HEEREN
strafgericht, De gloed, die hen verteert,
Met vlam op vlam vermeerd.
10. De vruchten van hun huw'lijksbed
Zult Gij van d' aard verderven, En doen
door rampen sterven; Totdat men, waar
men zoek' of lett', Geen nakroost meer
bespeurt, Dat hunnen dood betreurt.
11. Want tegen U heeft dit geslacht Een
god'loos kwaad besloten; En, met zijn
bondgenooten, Een schandelijke daad
bedacht; Doch al dat listig woên
Zal leed noch hinder doen.
12. Want uw alziend en toornig oog Zal
hen ten doelwit zetten; Gij zult uw
pijlen wetten, En doen ze, van uw
stalen boog, Tot hun verderf gericht,
Hun vliegen in 't gezicht.
13. Verhoog, o HEER, uw naam en kracht;

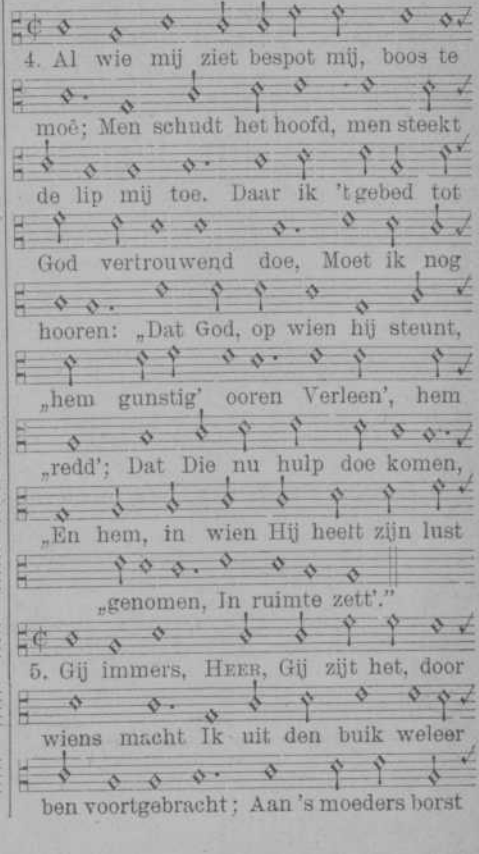

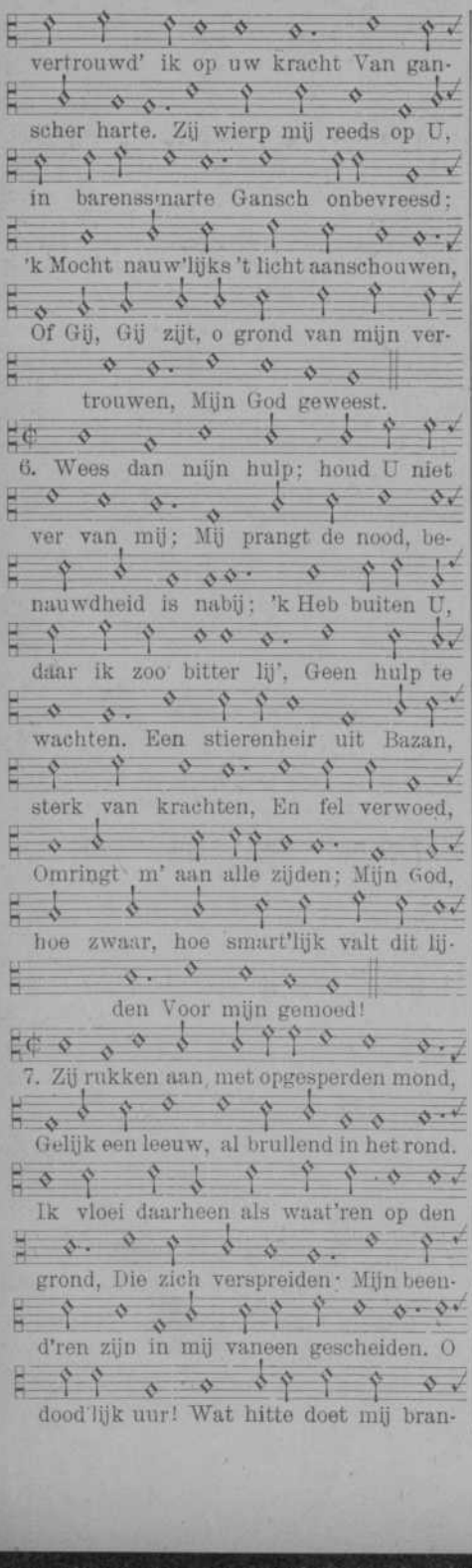
DE XXII PSALM.

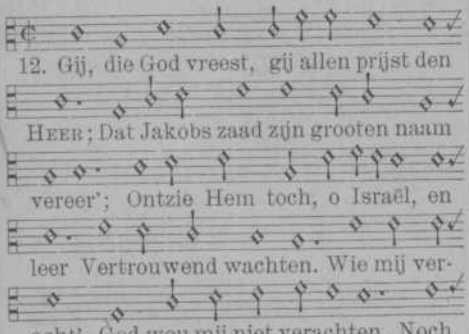
I PAUZE.

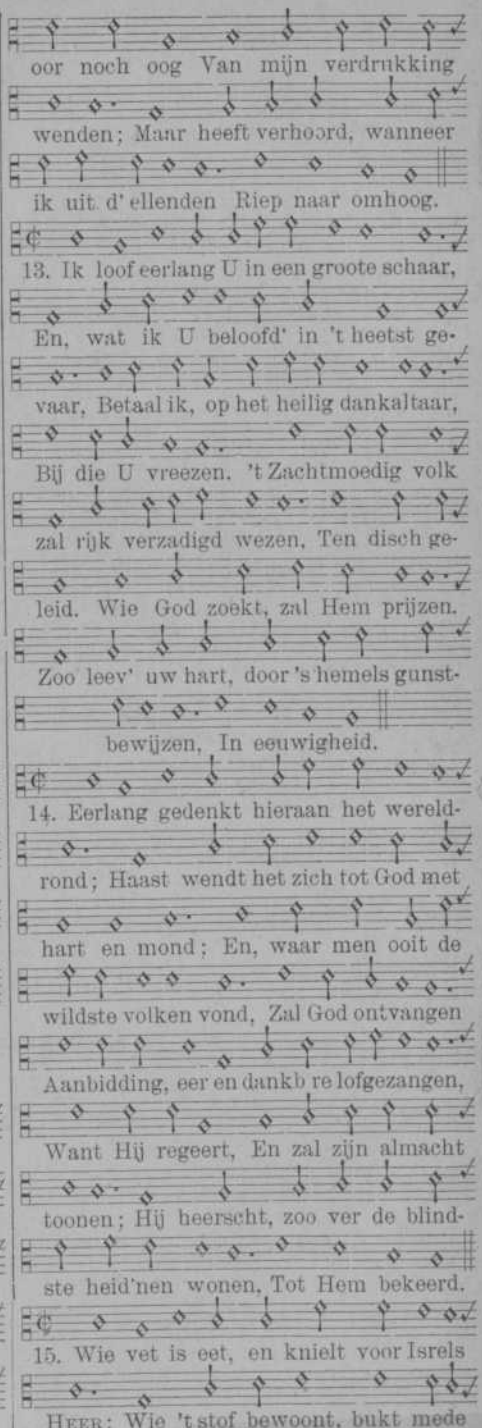

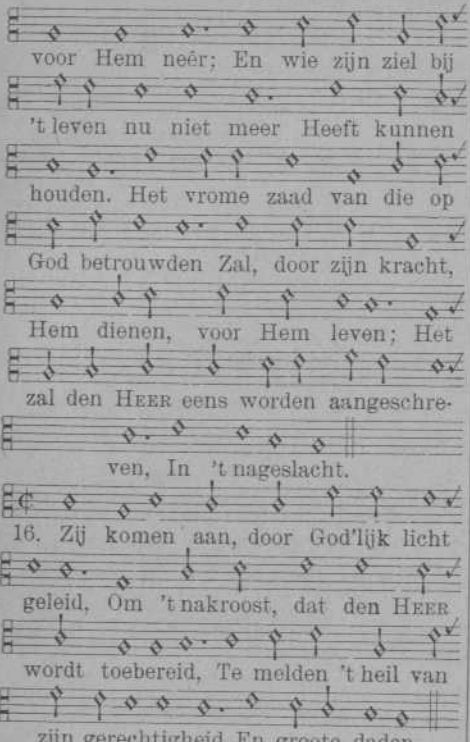

vertrouwd' ik op uw kracht Van gan-
scher harte. Zij wierp mij reeds op U,
in barenssmarte Gansch onbevreesd:
'k Mocht nauw'lijks 't licht aanschouwen,
Of Gij, Gij zijt, o grond van mijn ver-
trouwen, Mijn God geweest.
6. Wees dan mijn hulp; houd U niet
ver van mij; Mij prangt de nood, be-
nauwdheid is nabij; 'k Heb buiten U,
daar ik zoo bitter lij', Geen hulp te
wachten. Een stierenheir uit Bazan,
sterk van krachten, En fel verwoed,
Omringt m' aan alle zijden; Mijn God,
hoe zwaar, hoe smart'lijk valt dit lij-
den Voor mijn gemoed!
7. Zij rukken aan, met opgesperden mond,
Gelijk een leeuw, al brullend in het rond.
Ik vloei daarheen als waat'ren op den
grond, Die zich verspreiden: Mijn been-
d'ren zijn in mij vaneen gescheiden. O
dood'lijk uur! Wat hitte doet mij bran-
den! Mijn hart is week, en smelt in
d' ingewanden, Als was voor 't vuur.
II PAUZE.
8. Mijn kracht is, als een scherf, van sap
beroofd; Mijn tong kleeft in mijn mond,
door dorst gekloofd; Gij zult eerlang mij,
door den dood, het hoofd In 't stof doen
bukken. Want van rondom zie 'k honden
samenrukken; Een muitgespan Heeft mij
ter prooi verkoren, Mijn handen en mijn
voeten doen doorboren, Zoo fel het kan.
9. Mijn beend'ren kan ik tellen, één voor
één. Hun boos gezicht beschouwt dit
wel te vreên; Z' ontzien zich niet, om
met mijn tegenheên Hun geest te stree-
len, En onder zich mijn kleed'ren te ver-
deelen; Verhard in 't kwaad, Kan hun
geen spel verdrieten; Zij werpen 't lot,
wat ieder zal genieten Van mijn gewaad.
10. Maar Gij, o HEER, tot wien mijn ziel
zich keert, Sta niet van ver; mijn God,

die 't al regeert, Ai, haast U toch ter
hulp; ik word verteerd Door al d' ellen-
den. Red mijne ziel van 't zwaard dier
booze benden, Die schrikk'lijk woên;
Ai! red haar uit hun handen, Daar
z' eenzaam ducht 't geweld des honds,
wiens tanden Haar sidd'ren doen.
11. Verlos mij van den leeuw, die woedt
en tiert; Verhoor mij, HEER, en red mij
van 't gediert', Dat, sterk van hoorn,
rondom mij henen zwiert; Mij staat naar
't leven. Dan wordt uw naam door mij
met roem verheven; 'k Zal uwen lof Mijn
broederen vertellen; 'k Heb, in uw huis,
bij al mijn metgezellen, Dan prijzens stof.

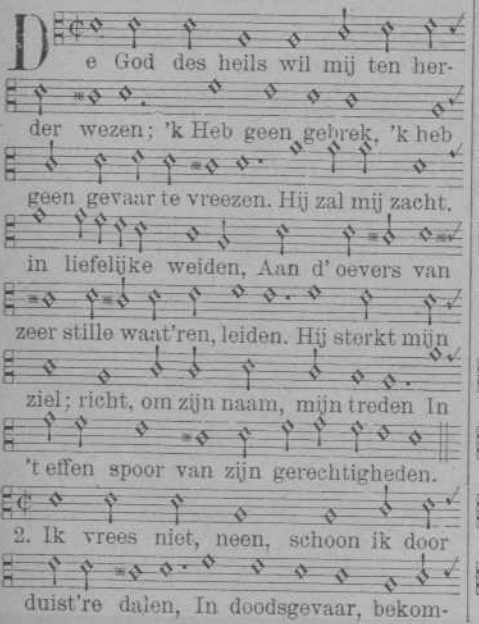
III PAUZE.

12. Gij, die God vreest, gij allen prijst den
HEER; Dat Jakobs zaad zijn grooten naam
vereer'; Ontzie Hem toch, o Israël, en
leer Vertrouwend wachten. Wie mij ver-
acht', God wou mij niet verachten, Noch

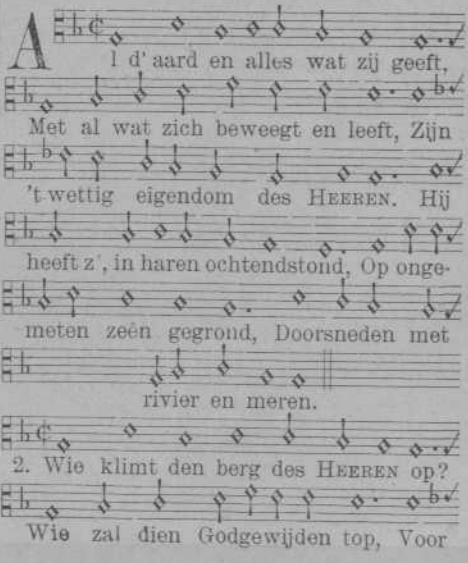

oor noch oog Van mijn verdrukking
wenden; Maar heeft verhoord, wanneer
ik uit d' ellenden Riep naar omhoog.
13. Ik loof eerlang U in een groote schaar,
En, wat ik U beloofd' in 't heetst ge-
vaar, Betaal ik, op het heilig dankaltaar,
Bij die U vreezen. 't Zachtmoedig volk
zal rijk verzadigd wezen, Ten disch ge-
leid. Wie God zoekt, zal Hem prijzen.
Zoo leev' uw hart, door 's hemels gunst-
bewijzen, In eeuwigheid.
14. Eerlang gedenkt hieraan het wereld-
rond; Haast wendt het zich tot God met
hart en mond; En, waar men ooit de
wildste volken vond, Zal God ontvangen
Aanbidding, eer en dankb re lofgezangen,
Want Hij regeert, En zal zijn almacht
toonen; Hij heerscht, zoo ver de blind-
ste heid'nen wonen, Tot Hem bekeerd.
15. Wie vet is eet, en knielt voor Isrels
HEER; Wie 't stof bewoont, bukt mede

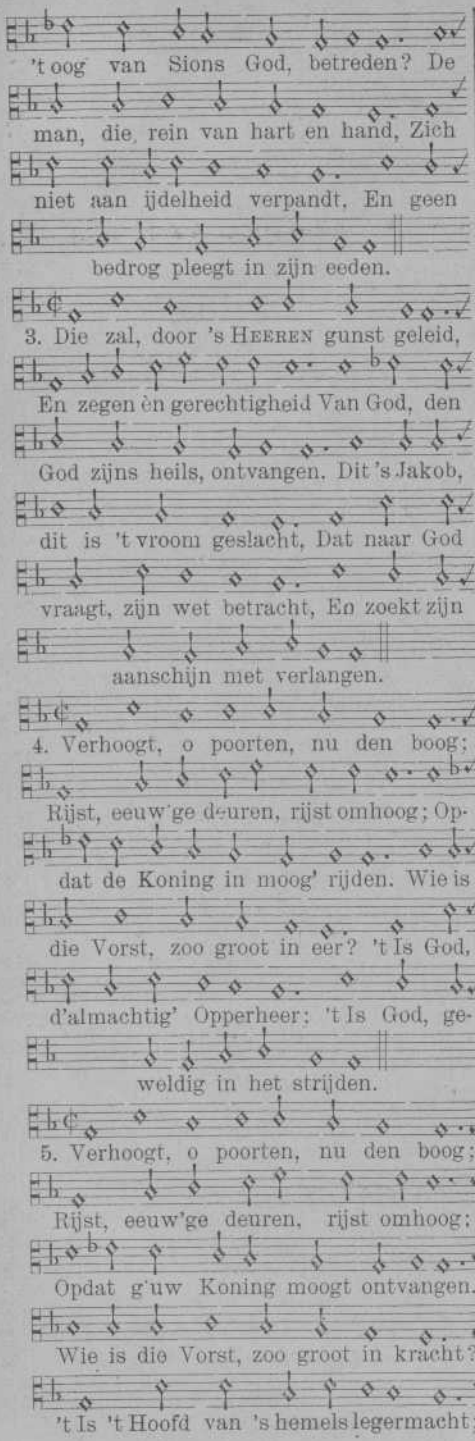

DE XXIII PSALM.

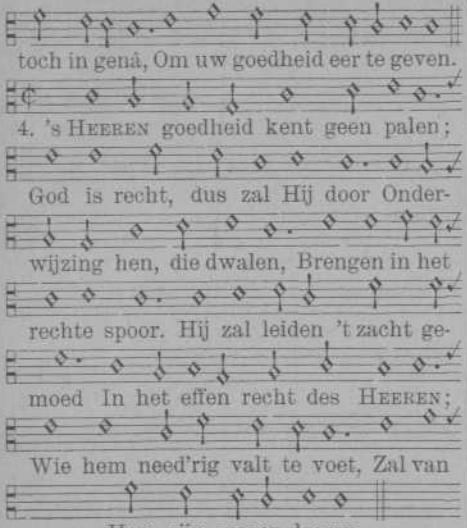
DE XXIV PSALM.

't oog van Sions God, betreden? De
man, die rein van hart en hand, Zich
niet aan ijdelheid verpandt, En geen
bedrog pleegt in zijn eeden.
3. Die zal, door 's HEEREN gunst geleid,
En zegen èn gerechtigheid Van God, den
God zijns heils, ontvangen. Dit 's Jakob,
dit is 't vroom geslacht, Dat naar God
vraagt, zijn wet betracht, En zoekt zijn
aanschijn met verlangen.
4. Verhoogt, o poorten, nu den boog;
Rijst, eeuw'ge deuren, rijst omhoog; Op-
dat de Koning in moog' rijden. Wie is
die Vorst, zoo groot in eer? 't Is God,
d'almachtig' Opperheer: 't Is God, ge-
weldig in het strijden.
5. Verhoogt, o poorten, nu den boog;
Rijst, eeuw'ge deuren, rijst omhoog;
Opdat g'uw Koning moogt ontvangen.
Wie is die Vorst, zoo groot in kracht?
't Is 't Hoofd van 's hemels legermacht;
Hem eeren wij met lofgezangen.

DE XXV PSALM.

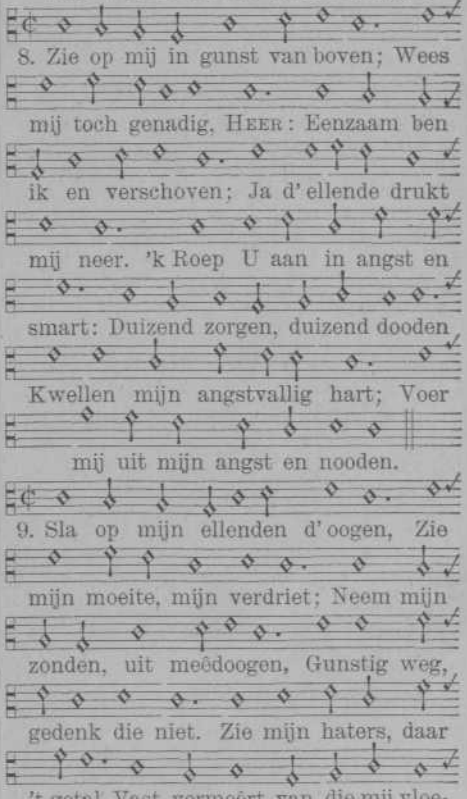
'k Heef mijn ziel, o God der goden,
Tot U op; Gij zijt mijn God. 'k Heb op
U vertrouwd in nooden; Weer van mij
toch schaamt' en spot; Dat mijn vijand
nooit van vreugd Om mij opspring'. Die
U wachten, Dekt nooit schaamt'; maar die
de deugd, Zonder oorzaak, stout verachten.
2. HEER, ai, maak mij uwe wegen, Door
uw woord en Geest bekend; Leer mij, hoe
die zijn gelegen, En waarheen G'uw
treden wendt. Leid mij in uw waarheid,
leer IJv'rig mij uw wet betrachten;
Want Gij zijt mijn heil, o HEER, 'k Blijf
U al den dag verwachten.
3. Denk aan 't vaderlijk meêdoogen, HEER,
waarop ik biddend pleit; Milde handen,
vriend'lijk' oogen, Zijn bij U van eeuwig-
heid. Sla de zonden nimmer gâ, Die mijn
jonkheid heeft bedreven; Denk aan mij

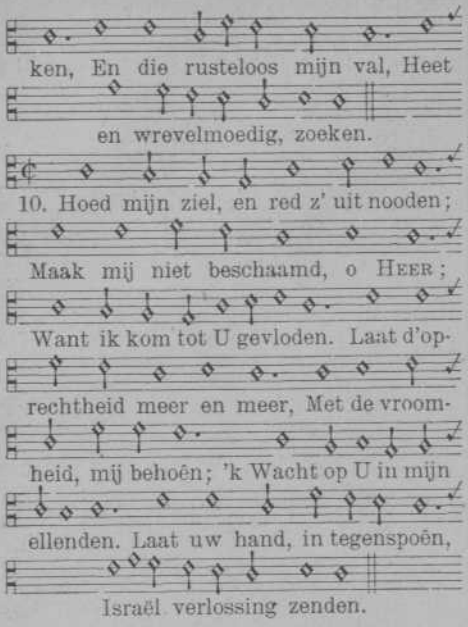

toch in genâ, Om uw goedheid eer te geven.
4. 's HEEREN goedheid kent geen palen;
God is recht, dus zal Hij door Onder-
wijzing hen, die dwalen, Brengen in het
rechte spoor. Hij zal leiden 't zacht ge-
moed In het effen recht des HEEREN;
Wie hem need'rig valt te voet, Zal van
Hem zijn wegen leeren.

PAUZE.

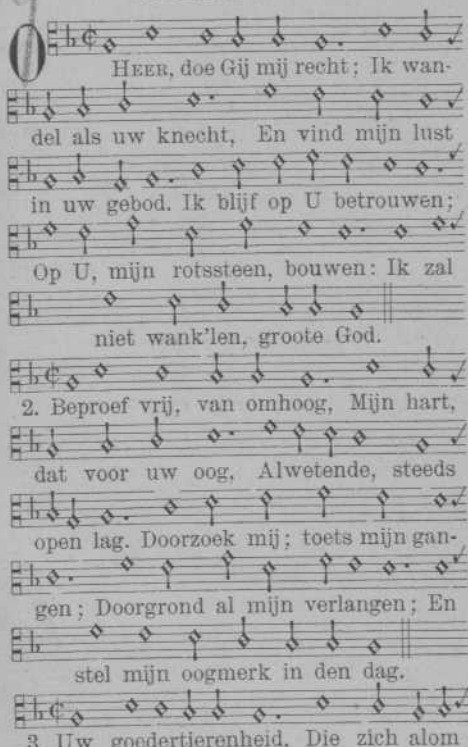

5. Lout're goedheid, liefdekoorden. Waar-
heid zijn des HEEREN paên Hun, die
zijn verbond en woorden, Als hun
schatten, gadeslaan. Wil mij, uwen naam
ter eer, Al mijn euveldaên vergeven;
Ik heb tegen U, o HEER, Zwaar en
menigmaal misdreven.
6. Wie heeft lust den HEER te vreezen,
't Allerhoogst en eeuwig goed? God zal
zelf zijn leidsman wezen; Leeren, hoe
hij wand'len moet. 't Goed, dat nimmer-
meer vergaat, Zal hij ongestoord ver-

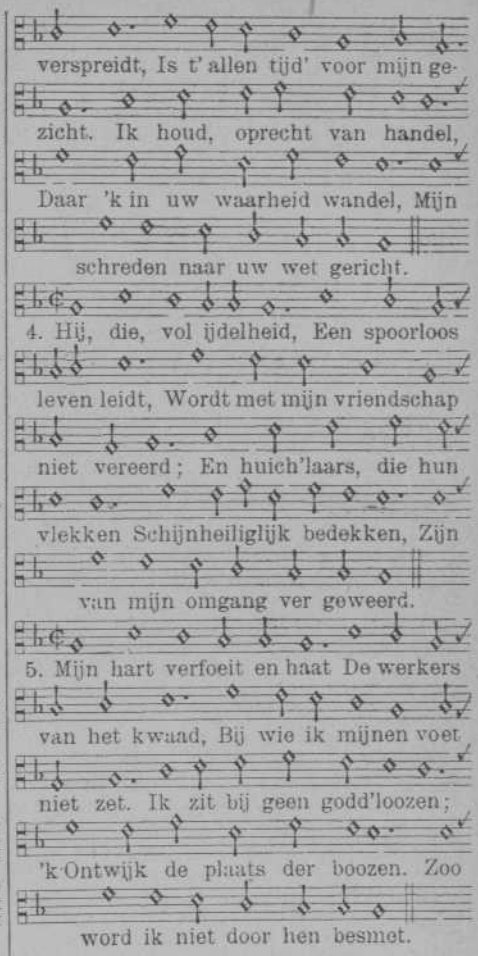

werven, En zijn Godgeheiligd zaad Zal
't gezegend aardrijk erven.
7. Gods verborgen omgang vinden Zie-
len, daar zijn vrees in woont; 't Heil-
geheim wordt aan zijn vrinden, Naar
zijn vreêverbond, getoond. D' oogen houdt
mijn stil gemoed Opwaarts, om op God
te letten; Hij, die trouw is, zal mijn
voet Voeren uit der boozen netten.

8. Zie op mij in gunst van boven; Wees
mij toch genadig, HEER: Eenzaam ben
ik en verschoven; Ja d' ellende drukt
mij neer. 'k Roep U aan in angst en
smart: Duizend zorgen, duizend dooden
Kwellen mijn angstvallig hart; Voer
mij uit mijn angst en nooden.
9. Sla op mijn ellenden d' oogen, Zie
mijn moeite, mijn verdriet; Neem mijn
zonden, uit meêdoogen, Gunstig weg,
gedenk die niet. Zie mijn haters, daar
't getal Vast vermeêrt van die mij vloe-

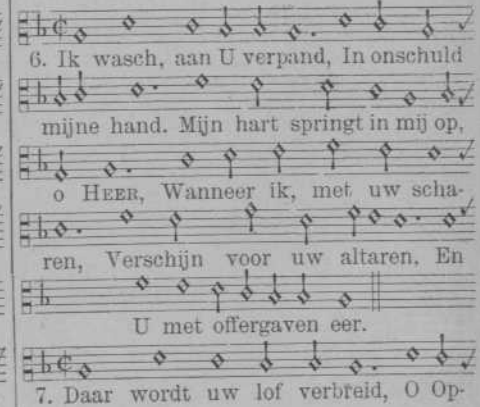

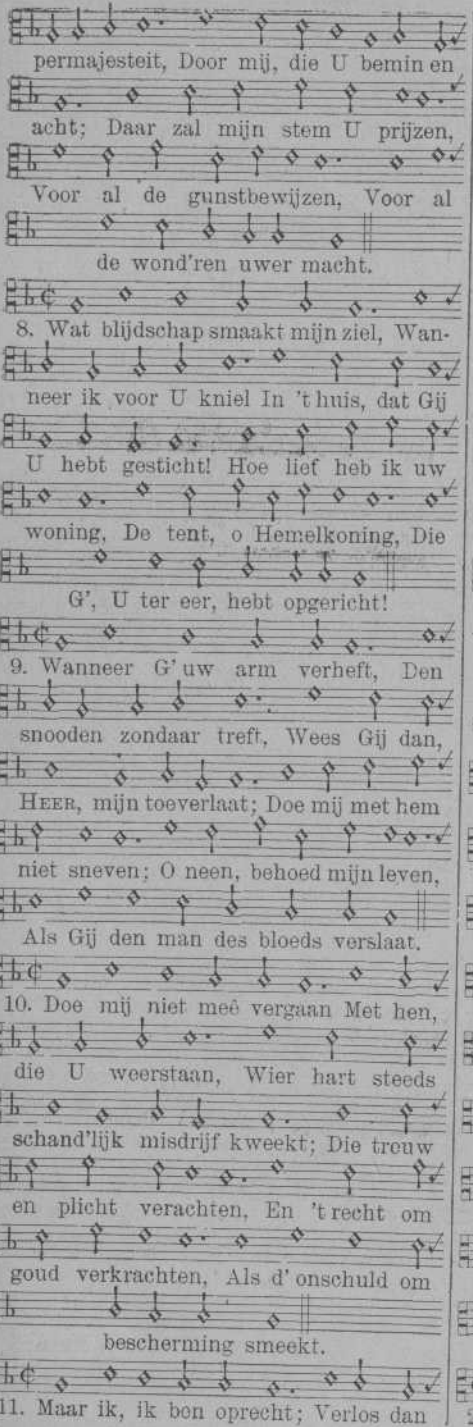
DE XXVI PSALM.

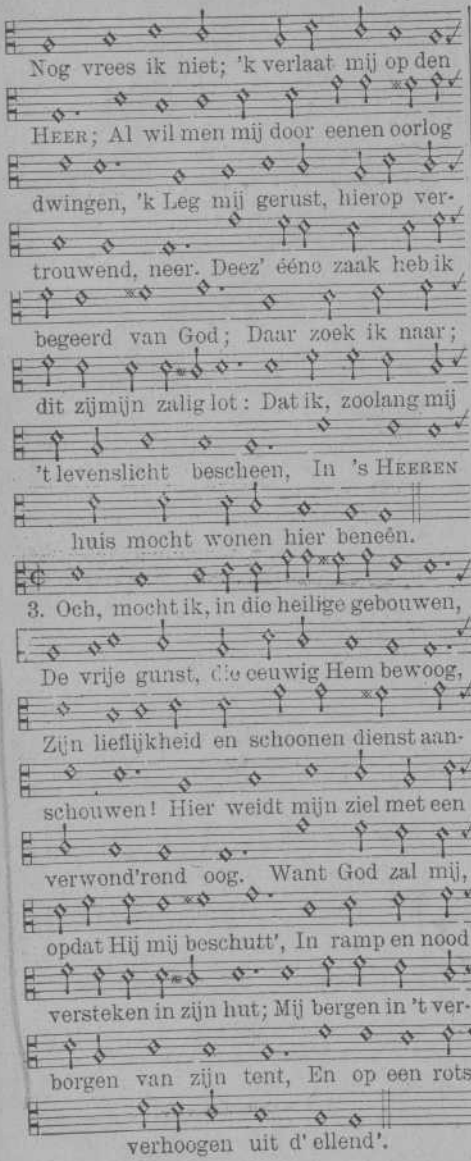

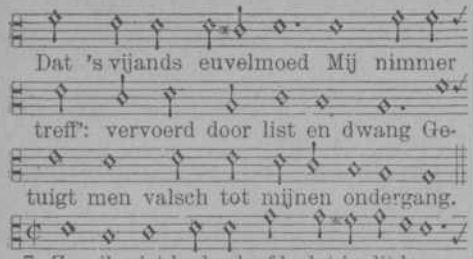
PAUZE.

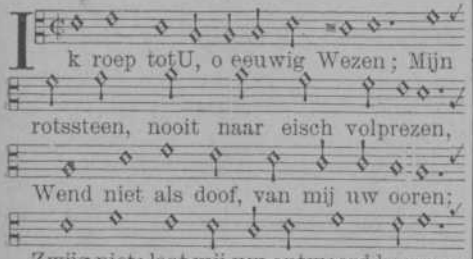
DE XXVII PSALM.

Nog vrees ik niet; 'k verlaat mij op den
HEER; Al wil men mij door eenen oorlog
dwingen, 'k Leg mij gerust, hierop ver-
trouwend, neer. Deez' ééne zaak heb ik
begeerd van God; Daar zoek ik naar;
dit zijmijn zalig lot: Dat ik, zoolang mij
't levenslicht bescheen, In 's HEEREN
huis mocht wonen hier beneên.
3. Och, mocht ik, in die heilige gebouwen,
De vrije gunst, die eeuwig Hem bewoog,
Zijn lieflijkheid en schoonen dienst aan-
schouwen! Hier weidt mijn ziel met een
verwond'rend oog. Want God zal mij,
opdat Hij mij beschutt', In ramp en nood
versteken in zijn hut; Mij bergen in 't ver-
borgen van zijn tent, En op een rots
verhoogen uit d' ellend'.
PAUZE.
4. God zal mijn hoofd nu boven 's vijands
benden Verhoogen; dies wil ik, met blij
geschal, In zijne tent het offer opwaarts
zenden, Daar psalm en lied zijn lof ver-
melden zal. Verhoor, o HEER, toon mij
een gunstig oog; Ik zal mijn stem ver-
heffen naar omhoog; Verhoor mij toch,
bewijs mij uw genâ, En antwoord mij,
die voor uw aanzicht sta.
5. Mijn hart zegt mij, o HEER, van Uwent-
wegen: „Zoek door gebeên met ernst
„mijn aangezicht;" Dat wil, dat zal ik doen;
ik zoek den zegen Alleen bij U, o Bron
van troost en licht. Verberg toch niet
uw oog van mij, o HEER; Ik ben uw
knecht, zie niet in toorne neêr. Gij waart
mijn hulp in al mijn zielsverdriet; O God
mijns heils, begeef, verlaat mij niet.
6. Want, schoon ik zelfs van vader en
van moeder Verlaten ben, de HEER is
goed en groot; Hij is en blijft mijn Va-
der en behoeder. Leer mij, o God, uw
weg in allen nood; Bestuur, om mijns
verspieders wil, mijn voet Op 't effen pad.

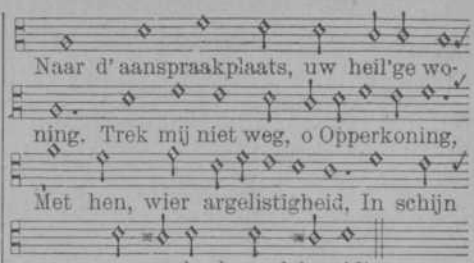

7. Zoo ik niet had geloofd, dat in dit leven
Mijn ziel Gods gunst en hulp genieten
zou, Mijn God, waar was mijn hoop, mijn
moed, gebleven? Ik was vergaan in al
mijn smart en rouw. Wacht op den HEER
godvruchte schaar, houd moed: Hij is ge-
trouw, de bron van alle goed; Zoo daalt zijn
kracht op u in zwakheid neer; Wacht
dan, ja wacht, verlaat u op den HEER.

2, 4 DE XXVIII PSALM.

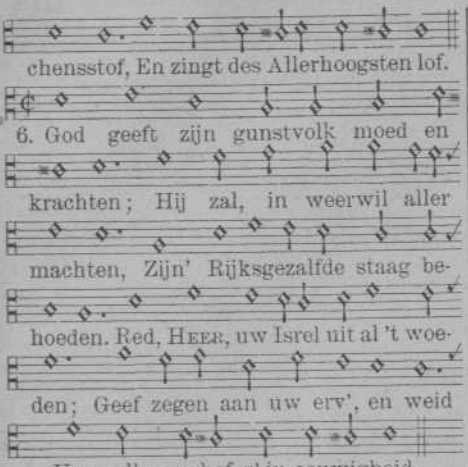
2. Hoor naar mijn stem en kermend smeeken, Als ik mijn handen op zal steken

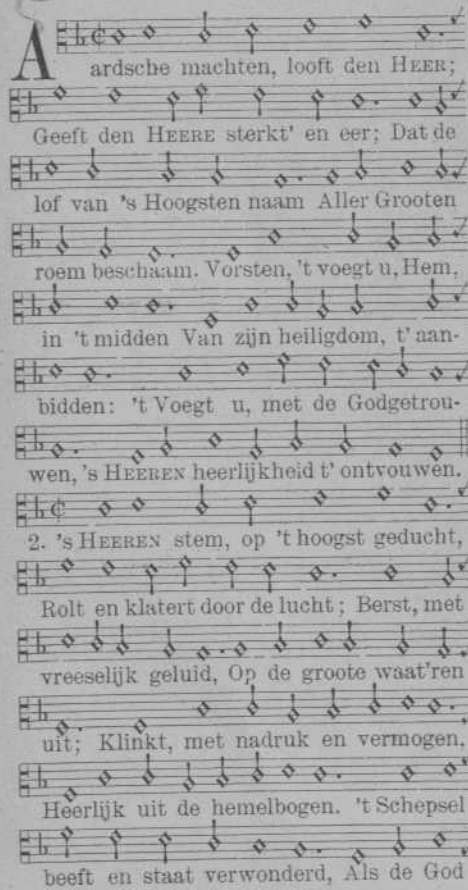
3. Doe 't kwade, hij hen ondernomen, Op hen, naar hun verdiensten, komen; Geef hun, opdat z' uw hoogheid merken, Naar hun verkeerd' en booze werken; Dat uw gestrenge geeselroê Hun, naar het recht, vergelding doe.

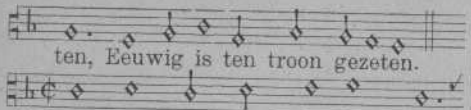
4. Omdat zij nooit naar 't werk des HEEREN Oplettend hart of oogen keeren, Maar onbedacht en stout versmaden Het oogwit zijner groote daden, Zal Hij hen doen te gronde gaan, Ontbloot van hulp om op te staan.

5. Geloofd zij God, wiens open ooren Mijn smeekstem gunstig wilden hooren. Hij is mijn sterkt' en schild in 't strijden; 'k Vertrouwd' op Hem, Hij hielp m' uit lijden; Dies springt mijn hart van jui-

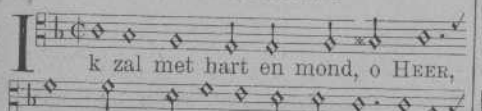
DE XXIX PSALM.

6. Looft den HEER, die wond'ren werkt;
Israël, zijn volk, versterkt; Hem, die
Jakobs heilig kroost Zeeg'nen zal met
vreed' en troost.

DE XXX PSALM.

Uw naam verhoogen en uw eer, Dewijl
Gij mij uw bijstand boodt, Mij optrokt
uit den diepsten nood; Zoodat de vij-
and, in mijn lijden, Zich over mij
niet mocht verblijden.

2. Mijn God, Gij hebt mij, op mijn klacht,
Genezen, en mijn smart verzacht; Gij
hebt mijn ziel, door angst beroerd, Als
uit het graf weêr opgevoerd; Gij hebt
het leven mij geschonken: Ik ben niet
in den kuil gezonken.

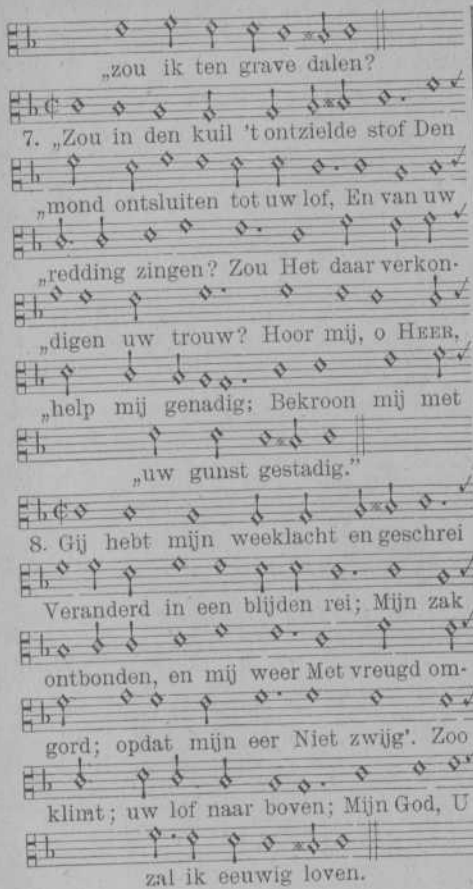
3. Psalmzingt, Gods gunstgenooten, geeft,
Geeft lof den HEER, die eeuwig leeft;
Zijn vlekkelooze heiligheid Zij ter ge-
dachtenis verbreid. Een oogenblik moog'
ons doen beven; Zijn gunst verduurt
een eeuwig leven.

4. Perst eens de bitt're tegenspoed, Des
avonds, het benauwd gemoed Tot naar
gejammer en geklag; Nauw rijst des
morgens vroeg de dag, Of God verleent,
in plaats van lijden, Weer stof tot
juichen en verblijden.

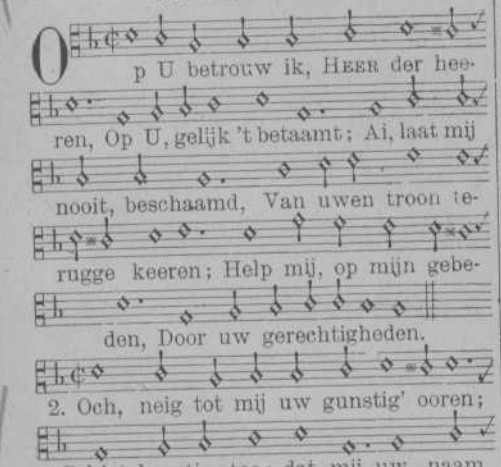
PAUZE.

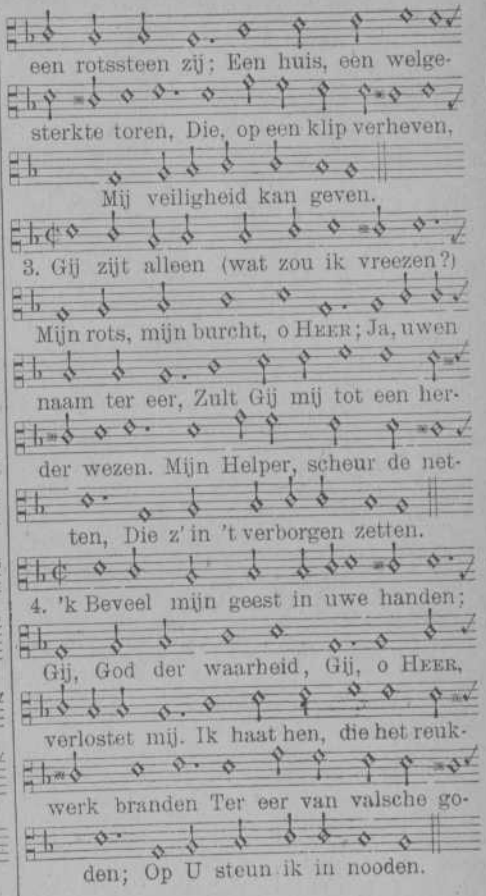
5. Ik sprak, door mijn geluk misleid:
„Ik wankel niet in eeuwigheid." Want
Gij hadt mijnen berg, o HEER, Door
uwe gunst, uw naam ter eer, Zoo vast
gezet, alsof gevaren En rampen nu
verdwenen waren.

6. Maar, toen G' U slechts een oogenblik
Verbergdet, trof mij vrees en schrik.
Dies riep ik om uw heilgenot; Ik smeekt',
en zeid': „O groote God, Wat winst
„is uit mijn bloed te halen? Waartoe

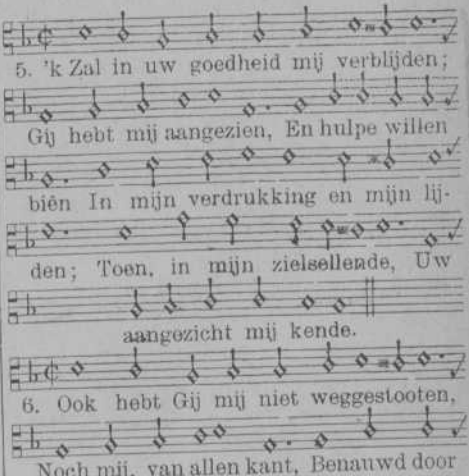

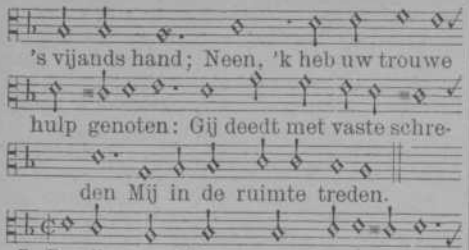
DE XXXI PSALM.

I PAUZE.

7. Bewijs, o HEER, uw mededoogen;
Verhoed mijn ondergang; Ik ben be-
klemd en bang; Het zwaar verdriet door-
knaagt mijn oogen; Het doet mijn ziel be-
zwijken, En 's lichaams krachten wijken.

8. De bitt're smart verteert mijn leven;
Mijn tijd wordt dag aan dag Versleten
in geklag; Ik voel mijn krachten mij
begeven Door zonden, die met plagen
Mijn beend'ren fel doorknagen.

II PAUZE.

9. Mijn weêrpartijders, zeer te duchten,
Verwekken mij elks haat En mijner
buren smaad; 'k Ben tot een schrik; mijn
vrienden vluchten; Daar z', om mijn
blaam en lijden, Mij op de straten mijden.

10. Ik ben, als dood, in 't hart vergeten,
En word niet meer geschat, Dan een
bedorven vat; 'k Hoor hoeveel kwaads
mij wordt verweten; Waar zou ik veilig
wezen? 'k Heb van rondom te vreezen.

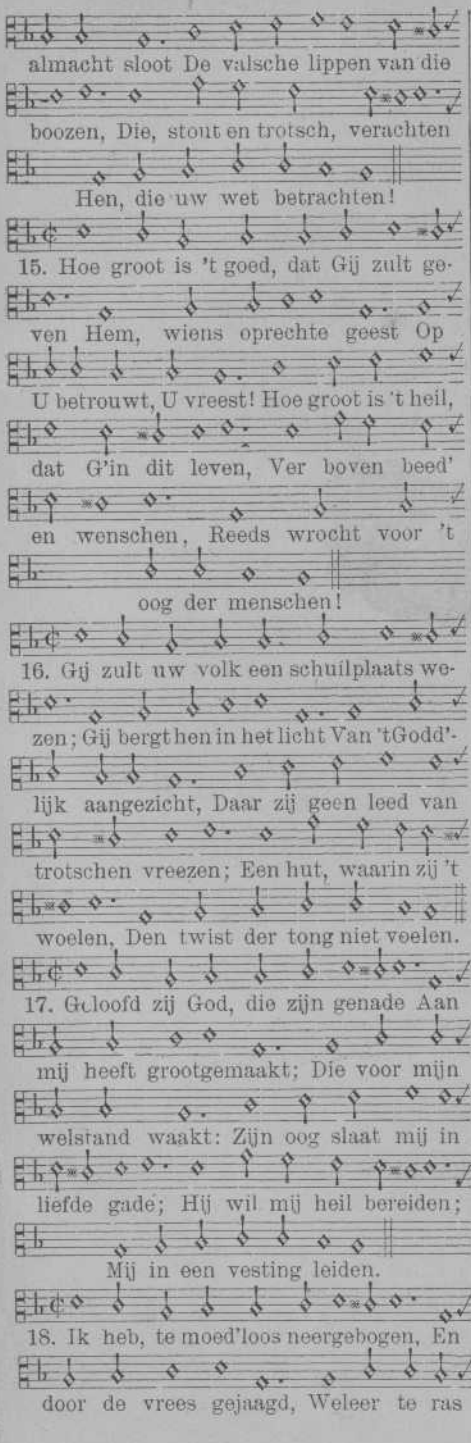
11. Terwijl zij samen zich verbinden, Be-
sluiten zij mijn dood. Maar, HEER, 'k
vertrouw in nood Op U; dit doet mij
sterkte vinden; 'k Mag, met geloovig roe-
men, U mijn Verbondsgod noemen.

12. In uwe hand zijn mijne tijden; 'k Ver-
laat mij in mijn leed Op U alleen, die
weet De maat en 't einde van mijn lij-
den; Red mij, van die, verbolgen, Ter
dood toe mij vervolgen.

13. Laat over mij uw aanschijn lichten;
Zie op uw dienstknecht neer; Verlos mij
toch, o HEER; Doe mij nooit voor mijn
haat'ren zwichten; Beschaam niet, laat niet
zuchten, Dien Gij tot U ziet vluchten.

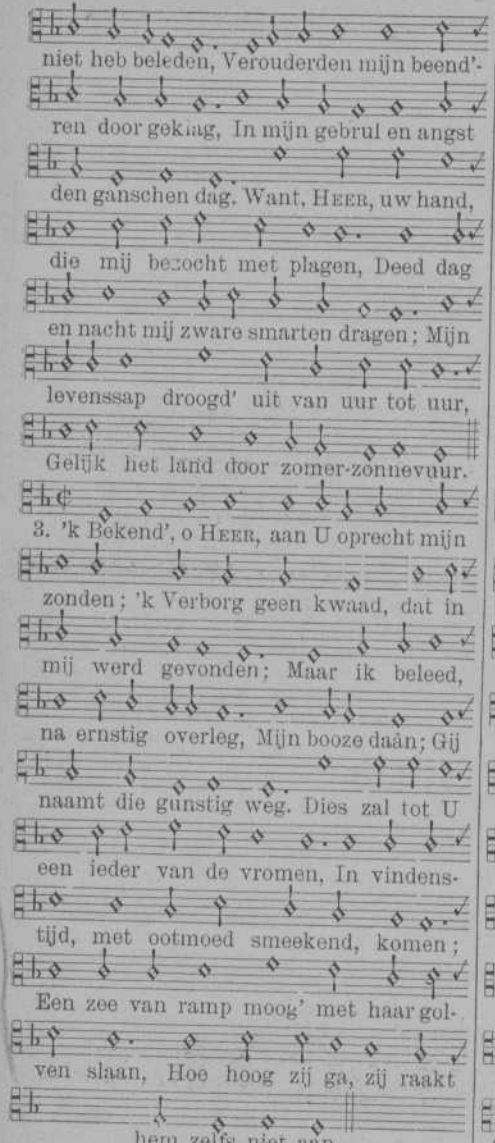
III PAUZE.

14. Beschaam, verschrik de goddeloozen;
Verstom hen in den dood. Och of uw

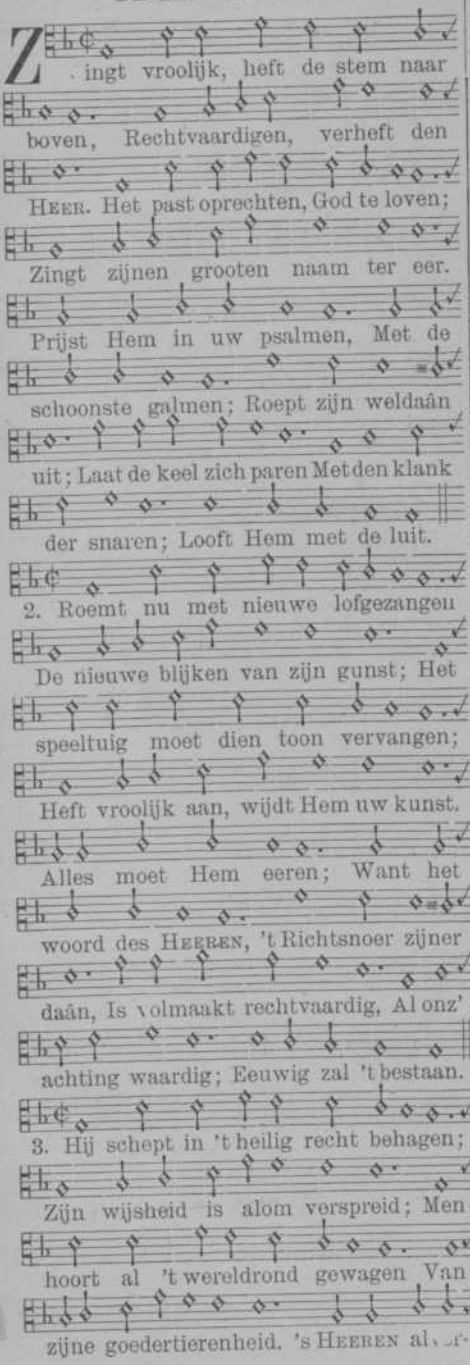

DE XXXII PSALM.

niet heb beleden, Verouderden mijn beend'-
ren door gekrag, In mijn gebrul en angst
den ganschen dag. Want, HEER, uw hand,
die mij bezocht met plagen, Deed dag
en nacht mij zware smarten dragen; Mijn
levenssap droogd' uit van uur tot uur,
Gelijk het land door zomer-zonnevuur.
3. 'k Bekend', o HEER, aan U oprecht mijn
zonden; 'k Verborg geen kwaad, dat in
mij werd gevonden; Maar ik beleed,
na ernstig overleg, Mijn booze daân; Gij
naamt die gunstig weg. Dies zal tot U
een ieder van de vromen, In vindens-
tijd, met ootmoed smeekend, komen;
Een zee van ramp moog' met haar gol-
ven slaan, Hoe hoog zij ga, zij raakt
hem zelfs niet aan.
PAUZE.
4. Gij zijt mij, HEER, ter schuilplaats in
gevaren; Gij zult mij voor benauwdheid
trouw bewaren; G' omringt me, daar Gij
mij in ruimte stelt, Met blij gezang, dat
mijn verlossing meldt. Mijn leer zal u, o
mensch, naar 't recht doen hand'len, En
wijzen u den weg, dien gij zult wand'len;
Ik zal u trouw verzellen met mijn raad,
Terwijl mijn oog op u gevestigd staat.
5. Wil toch niet stug, gelijk een paard,
weerstreven, Of als een muil, door dom-
heid voortgedreven; Gebit en toom, door
's menschen hand bestierd, Beteug'len
't woest en redeloos gediert'; Laat zulk
een dwang voor u niet noodig wezen.
Wie God verlaat, heeft smart op smart
te vreezen; Maar wie op Hem vetrouwt,
op Hem alleen, Ziet zich omringd met
zijn weldadigheên.
6. Rechtvaardig volk, verhef uw blijde
klanken, Verheugd in God, naar waarde
nooit te danken; Zingt vroolijk, roemt
zijn deugden t'allen tijd, Gij die oprecht
van hart en wandel zijt.

DE XXXIII PSALM.

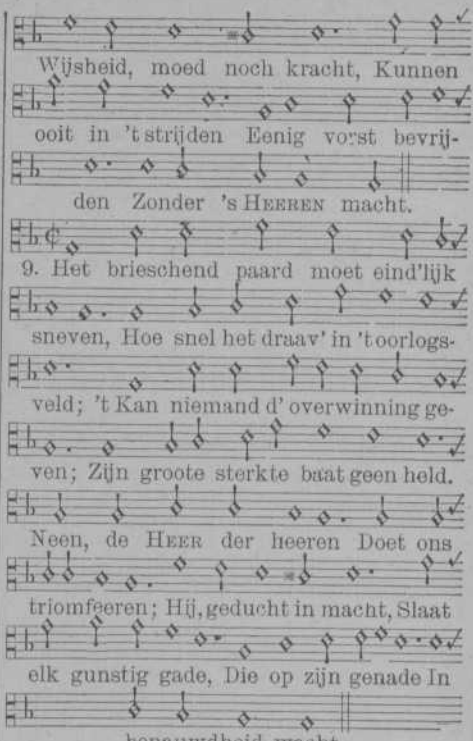
I PAUZE.

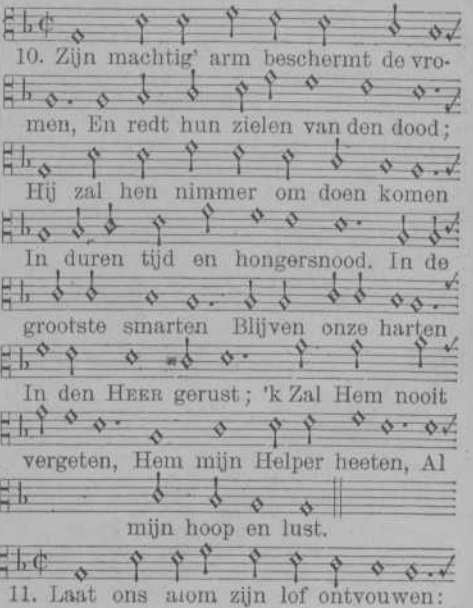

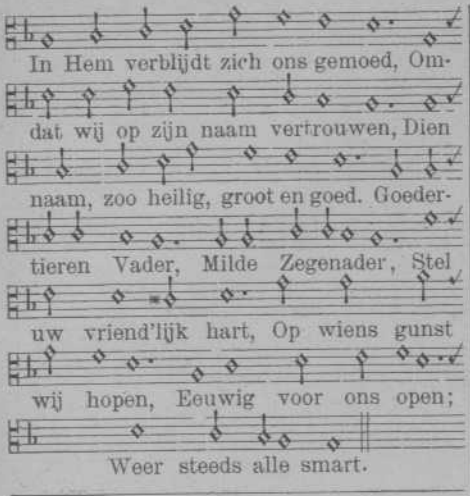
II PAUZE.

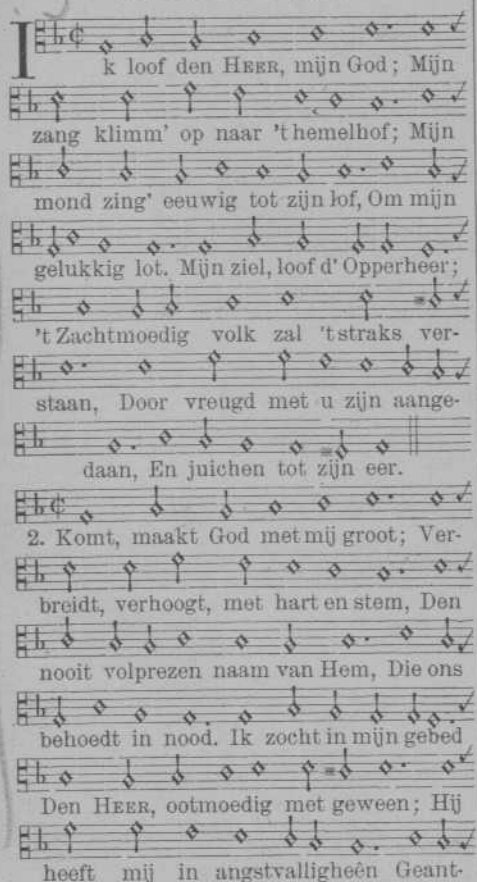

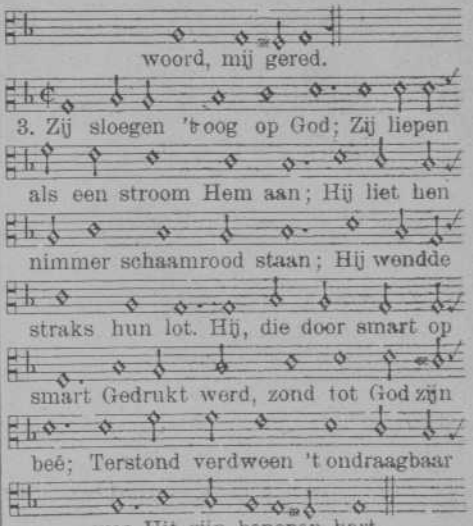
III PAUZE.

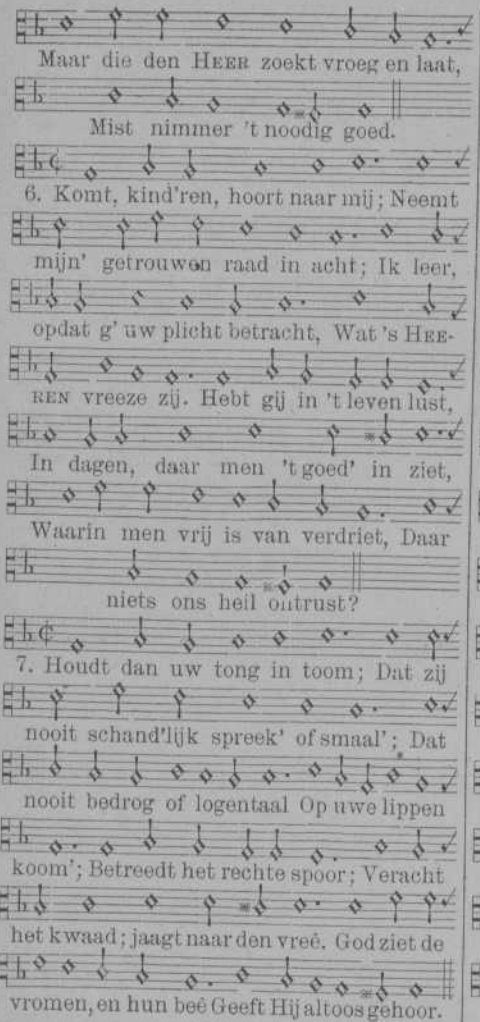
DE XXXIV PSALM.

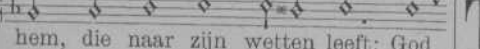

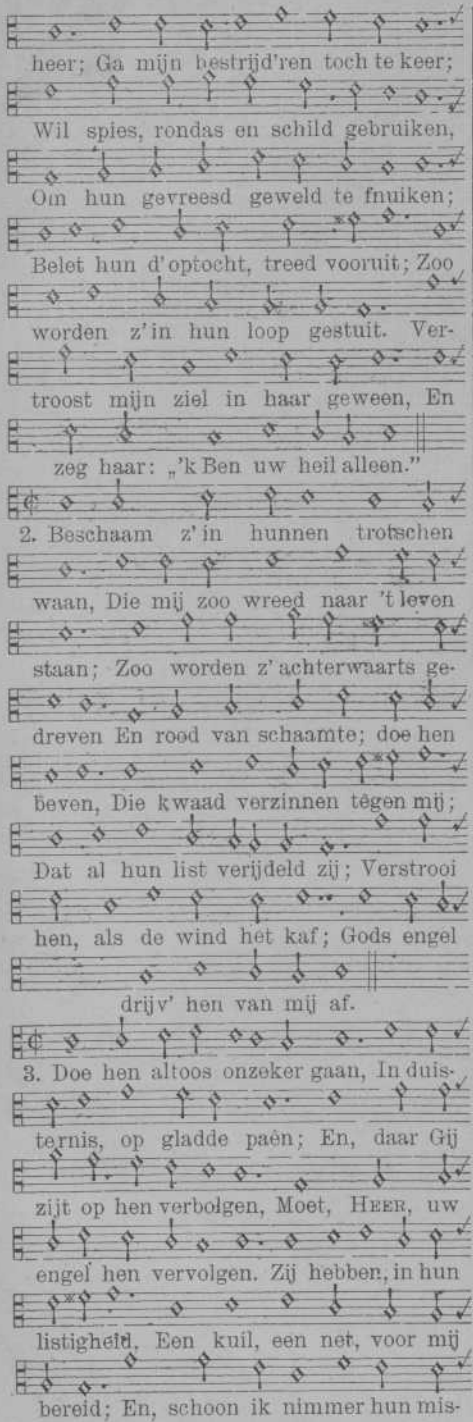
I PAUZE.

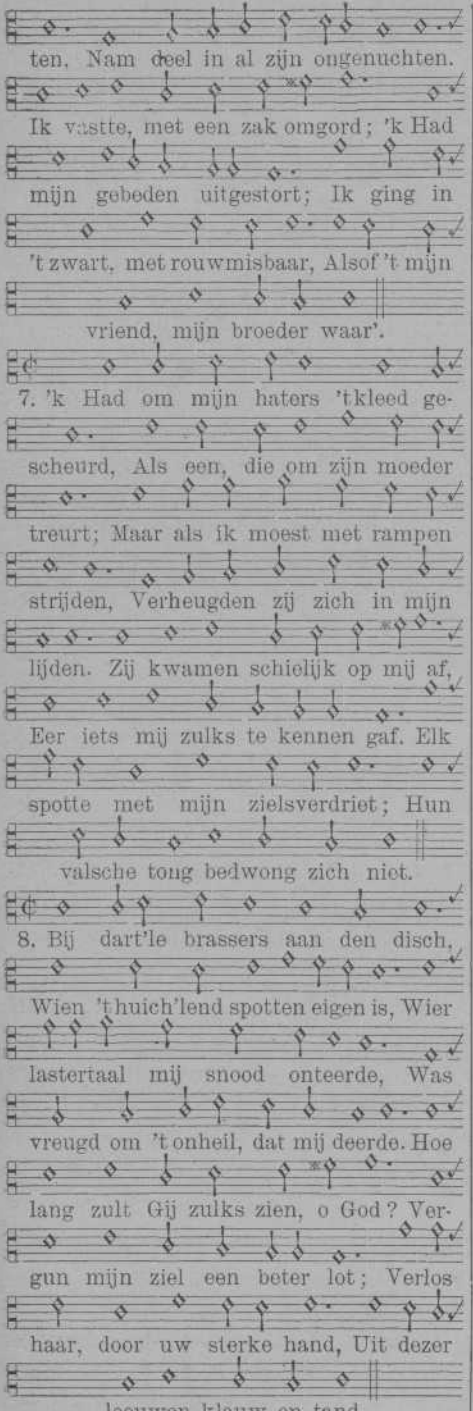

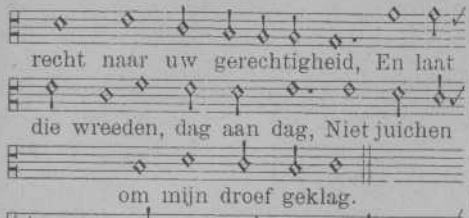

DE XXXV PSALM.

heer; Ga mijn bestrijd'ren toch te keer;
Wil spies, rondas en schild gebruiken,
Om hun gevreesd geweld te fnuiken;
Belet hun d'optocht, treed vooruit; Zoo
worden z'in hun loop gestuit. Ver-
troost mijn ziel in haar geween, En
zeg haar: „'k Ben uw heil alleen."
2. Beschaam z'in hunnen trotschen
waan, Die mij zoo wreed naar 't leven
staan; Zoo worden z'achterwaarts ge-
dreven En rood van schaamte; doe hen
beven, Die kwaad verzinnen tegen mij;
Dat al hun list verijdeld zij; Verstrooi
hen, als de wind het kaf; Gods engel
drijv' hen van mij af.
3. Doe hen altoos onzeker gaan, In duis-
ternis, op gladde paên; En, daar Gij
zijt op hen verbolgen, Moet, HEER, uw
engel hen vervolgen. Zij hebben, in hun
listigheid, Een kuil, een net, voor mij
bereid; En, schoon ik nimmer hun mis-
deed, Steeds lagen voor mijn ziel gesmeed.
4. Mijn vijand word', eer hij 't verwacht,
Door ramp op ramp te niet gebracht;
Hij moog', in eigen net gevangen, Het
loon van zijn bedrijf erlangen; Zoo vall'
hij in den kuil, weleer Voor mij geschikt,
verslagen neer; Dan zal mijn ziel,
verheugd in God, Steeds juichen in
haar heilrijk lot.
I PAUZE.
5. Mijn beend'ren spreken tot uw eer:
Wie, wie is U gelijk, o HEER? U, die
van d'overmacht der sterken De zwak-
ken redt door wond're werken; Die, voor
der roov'ren woed' en zwaard, 't Nood-
druftig volk getrouw bewaart? Gij weet,
hoe valsch men mij belaagt, En on-
verdiend ter vierschaar daagt.
6. Mijn vijand, dorstig naar mijn bloed,
Vergeldt mij wrev'lig kwaad voor goed.
Maar ik, hem ziend' in krankheid zuch-

ten. Nam deel in al zijn ongenuchten.
Ik vastte, met een zak omgord; 'k Had
mijn gebeden uitgestort; Ik ging in
't zwart, met rouwmisbaar, Alsof 't mijn
vriend, mijn broeder waar'.
7. 'k Had om mijn haters 't kleed ge-
scheurd, Als een, die om zijn moeder
treurt; Maar als ik moest met rampen
strijden, Verheugden zij zich in mijn
lijden. Zij kwamen schielijk op mij af,
Eer iets mij zulks te kennen gaf. Elk
spotte met mijn zielsverdriet; Hun
valsche tong bedwong zich niet.
8. Bij dart'le brassers aan den disch,
Wien 't huich'lend spotten eigen is, Wier
lastertaal mij snood onteerde, Was
vreugd om 't onheil, dat mij deerde. Hoe
lang zult Gij zulks zien, o God? Ver-
gun mijn ziel een beter lot; Verlos
haar, door uw sterke hand, Uit dezer
leeuwen klauw en tand.
II PAUZE.
9. Ik zal, in tegenwoordigheid Van 't
groote volk, uw majesteit D' erkent'nis
van mijn hart bewijzen; 'k Zal U voor
aller oogen prijzen. Dat zij dan, die mij
zonder reên Vervolgen, om mijn tegen-
heên Niet juichen, noch, in hunnen waan,
Op mij hun schimpend' oogen slaan.
10. Zij spreken nooit van vrede, neen;
Maar zij bedenken listigheên, Ten val
van hen, die, stil van zinnen, Den vrede,
't dierbaarst pand, beminnen. Zij bassen
m' aan met open mond; Hun schimp-
taal, die mijn ziel doorwondt, Bespot
mijn leed; zij zijn verheugd Op 't zien
van al mijn ongeneugt'.
11. O Heer, Gij ziet het; zwijg niet stil;
Uw recht beslisse mijn geschil; Ont-
waak, treed toe tot mijn bescherming;
Mijn God, betoon mij uw ontferming;
Doe mij, o hoogste Majesteit, Eens

recht naar uw gerechtigheid, En laat
die wreeden, dag aan dag, Niet juichen
om mijn droef geklag.

12. Laat hen niet zeggen in het hart:
„Geluk, mijn ziel, hij is benard"! Men
hoore nimmer uit hun monden: „Wij
hebben hem in 't eind verslonden"! Wil
hen veeleer met schand' belaân, Om
al den smaad, mij aangedaan; Opdat
mijn trotsche weêrpartij Zich niet ver-
heffe tegen mij.

13. Laat vromen, juichend t' allen tijd,
Om mijn gerechtigheid verblijd, Dien lust,
dien ijver nooit bedwingen; Maar zeg-
gen, onder 't vroolijk zingen: „Verheer-
„lijkt zij de hoogste God; Hij schenkt
„zijn knecht een vreedzaam lot." Dan
meldt mijn tong, met diep ontzag, Uw
recht, uw lof den ganschen dag.

DE XXXVI PSALM.

Het trotsch gedrag des boozen doet
Mij spreken in 't beklemd gemoed: „Gods
„vrees is uit zijn oogen". Wijl hij zoo
lang zichzelven vleit, Tot God zijn onge-
rechtigheid Niet langer kan gedoogen.
Bedrog en onrecht spreekt zijn mond;
't Verstand laat na, den waren grond
Van 't weldoen op te merken; Des nachts
is 't kwaad zijn overleg; Hij stelt
zich op een boozen weg, En schuwt
geen snoode werken.

2. Uw goedheid, HEER, is hemelhoog;
Uw waarheid tot den wolkenboog; Uw
recht is als Gods bergen; Uw oordeel
grond'loos; Gij behoedt, En zegent
mensch en beest, en doet Uw hulp nooit
vrucht'loos vergen. Hoe groot is uw
goedgunstigheid! Hoe zijn uw vleug'len
uitgebreid! Hier wordt de rust geschon-
ken; Hier 't vette van uw huis gesmaakt;
Een volle beek van wellust maakt Hier
elk in liefde dronken.

6:14

3. Bij U, HEER, is de levensbron; Uw
licht doet, klaarder dan de zon, Ons
't heug'lijk licht aanschouwen. Wees,
die U kennen, mild en goed, En toon
d' oprechten van gemoed Uw recht, waar
z' op vertrouwen. Dat mij nooit trotsche
voet vertrapp', Noch booze hand in bal-
lingschap Ellendig om doe zwerven.
Daar zijn de werkers van het kwaad
Gevallen in een jammerstaat, Waarin
zij hulp'loos sterven.

DE XXXVII PSALM.

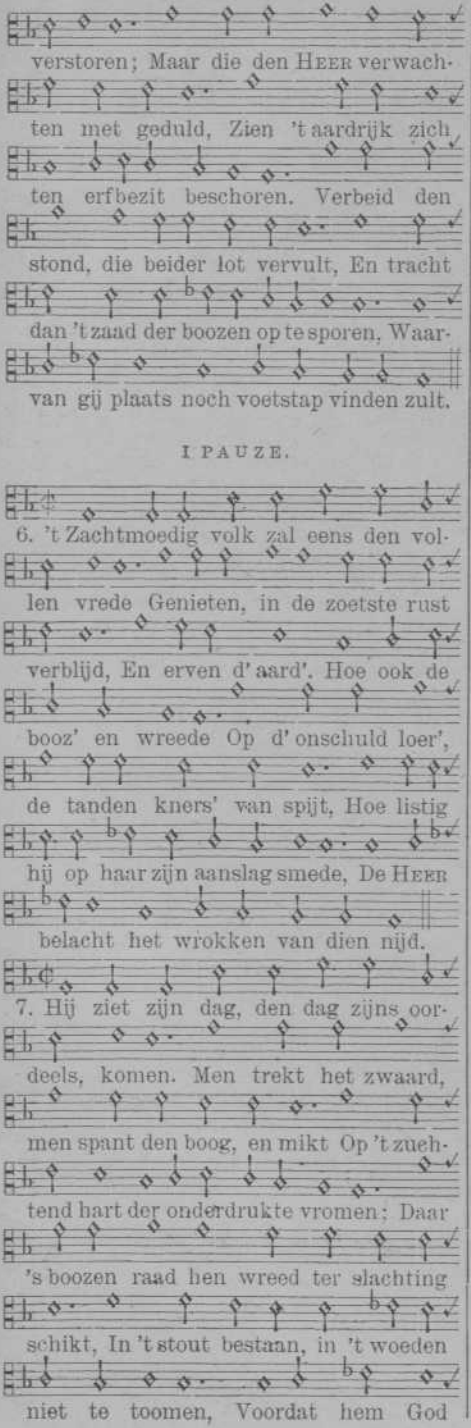
Wees over 't heil der boozen niet
ontstoken; Benijd hen niet. Wat on-
recht, wat geweld De trouw verdrukk',
zij blijft niet ongewroken: De trotsche
ziet zijn weeld' een perk gesteld; Valt af,
als 't kruid, ternauwernood ontloken; Ver-
dort, als 't gras, door 's maaiers zeis geveld.

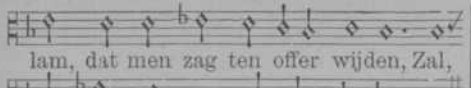
2. Stel op den HEER in alles uw betrou-
wen; Betracht uw plicht; bewoon het
aardrijk; leer Uw welvaart op Gods
trouw volstandig bouwen; Verlustig u
met blijdschap in den HEER: Dan zal Hij
u in liefd' en gunst aanschouwen, U
schenken, wat uw hart van Hem begeer'.

3. Geen ijd'le zorg doe u van 't heilspoor
dwalen; Houd in uw weg het oog op God
gericht, Vertrouw op Hem, en d' uit-
komst zal niet falen: Hij zal welhaast
uw recht, voor elks gezicht, Doen dagen
als de morgenzonnestralen, En blin-
ken als het helder middaglicht.

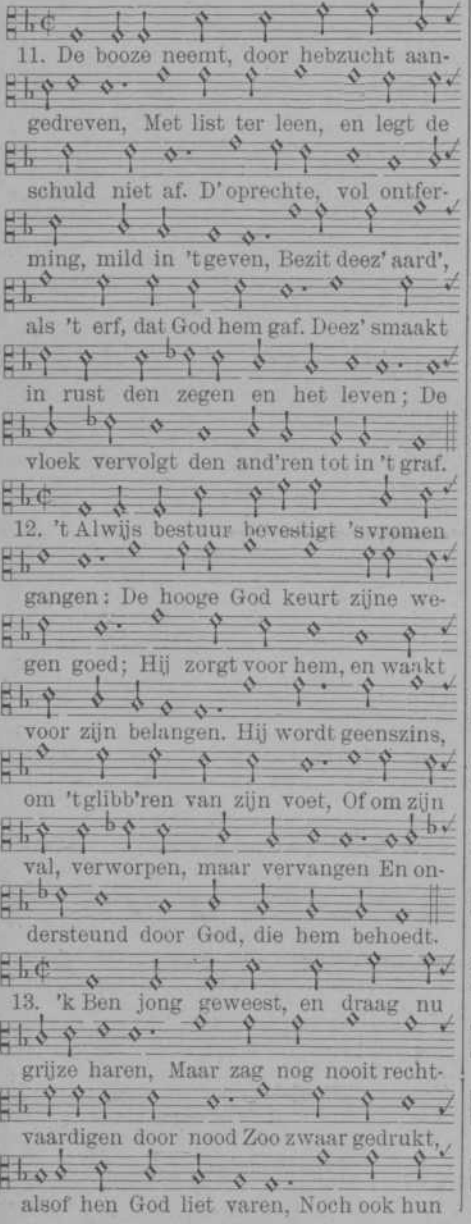
4. Zwijg Gode, wacht op 't eind van
's HEEREN wegen, Wanneer gij hier der
snooden voorspoed ziet; En, hebben zij
door list hun wensch verkregen, 't Ont-
steek' uw drift, noch baar' u ziels-
verdriet; Misgun hun dan geen inge-
beelden zegen, Laat af van toorn,
en zoek de wrake niet.

5. God roeit hen uit, die 's vromen rust

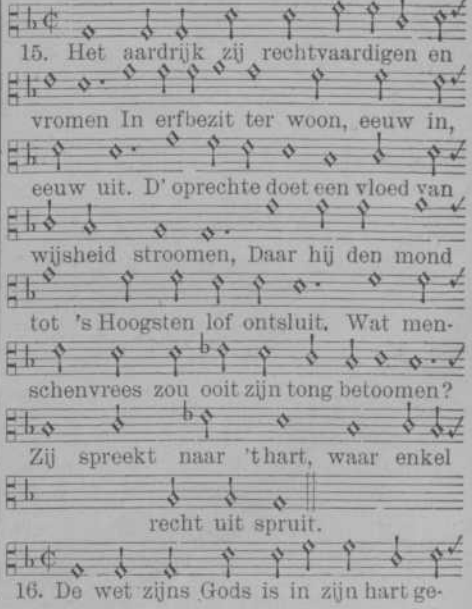

verstoren; Maar die den HEER verwach-
ten met geduld, Zien 't aardrijk zich
ten erfbezit beschoren. Verbeid den
stond, die beider lot vervult, En tracht
dan 't zaad der boozen op te sporen, Waar-
van gij plaats noch voetstap vinden zult.
I PAUZE.
6. 't Zachtmoedig volk zal eens den vol-
len vrede Genieten, in de zoetste rust
verblijd, En erven d' aard'. Hoe ook de
booz' en wreede Op d' onschuld loer',
de tanden kners' van spijt, Hoe listig
hij op haar zijn aanslag smede, De HEER
belacht het wrokken van dien nijd.
7. Hij ziet zijn dag, den dag zijns oor-
deels, komen. Men trekt het zwaard,
men spant den boog, en mikt Op 't zueh-
tend hart der onderdrukte vromen: Daar
's boozen raad hen wreed ter slachting
schikt, In 't stout bestaan, in 't woeden
niet te toomen, Voordat hem God
verbijstert en verschrikt.
8. Gods wraak ontwaakt, en trekt de
trotschen tegen: Hun eigen zwaard ver-
giet hun ziedend bloed; Dan breekt hun
boog, dan vallen z' op hun wegen. Dan
blijkt op 't klaarst, dat hier het weinig
goed Van 's HEEREN volk, rechtvaar-
diglijk verkregen, Veel beter is dan
's boozen overvloed.
9. Gods macht verbreekt den arm der
goddeloozen, Terwijl zijn hand rechtvaar-
digen geleidt. Al treden z' op geen weg,
bezaaid met rozen, Zij wachten 't heil,
door God hun toegezeid. Hij kent hun
tijd; zij zien, in spijt der boozen, Hun
erfenis bewaard in eeuwigheid.
10. Geen druk beschaamt hun hoop in
bange tijden; Geen hongersnood doet hen
verlegen staan: Gods goedheid zal hen
voeden en verblijden; Maar 's HEEREN
toorn de boozen nederslaan. Als 't mest-

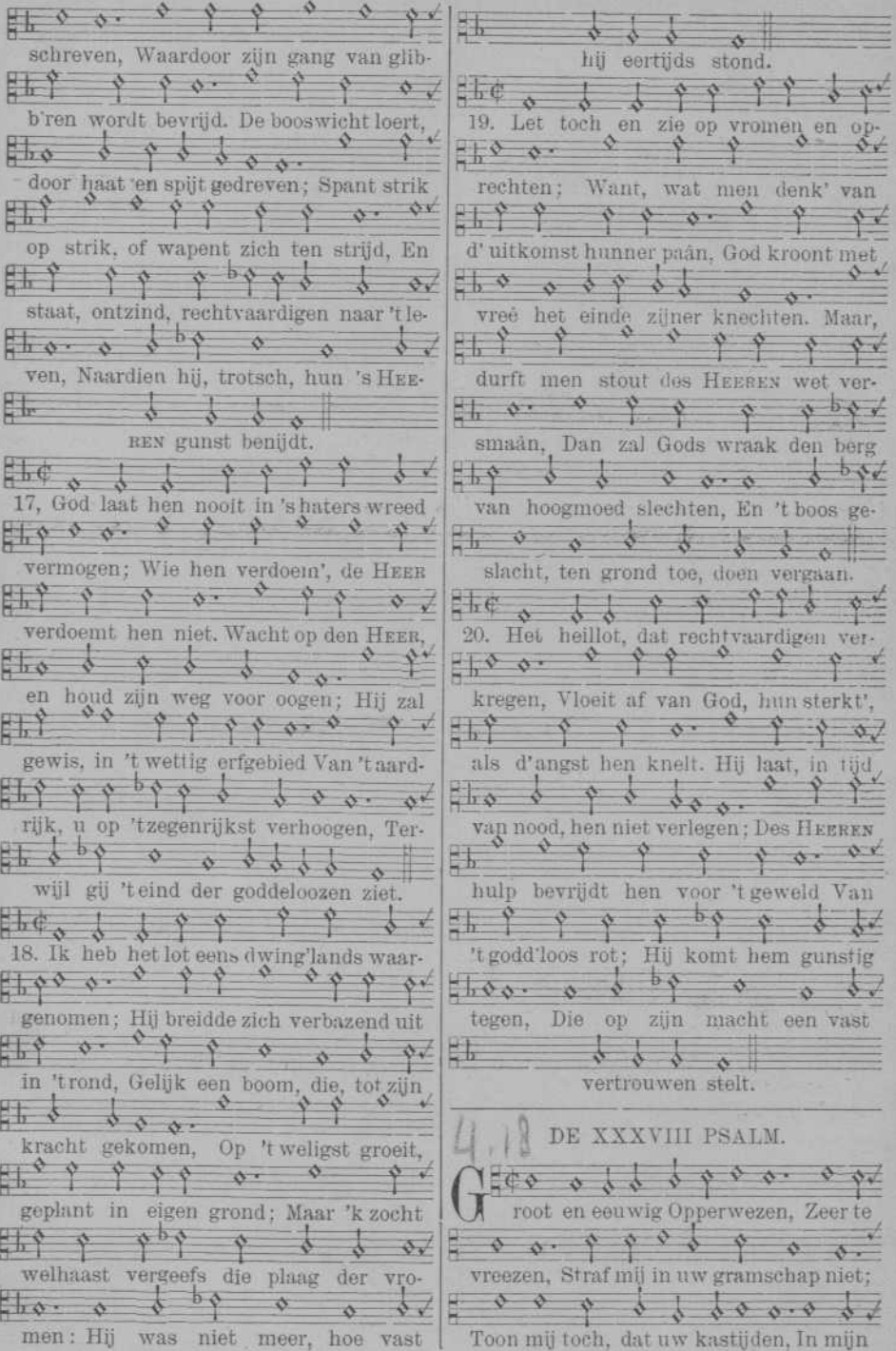

II PAUZE.

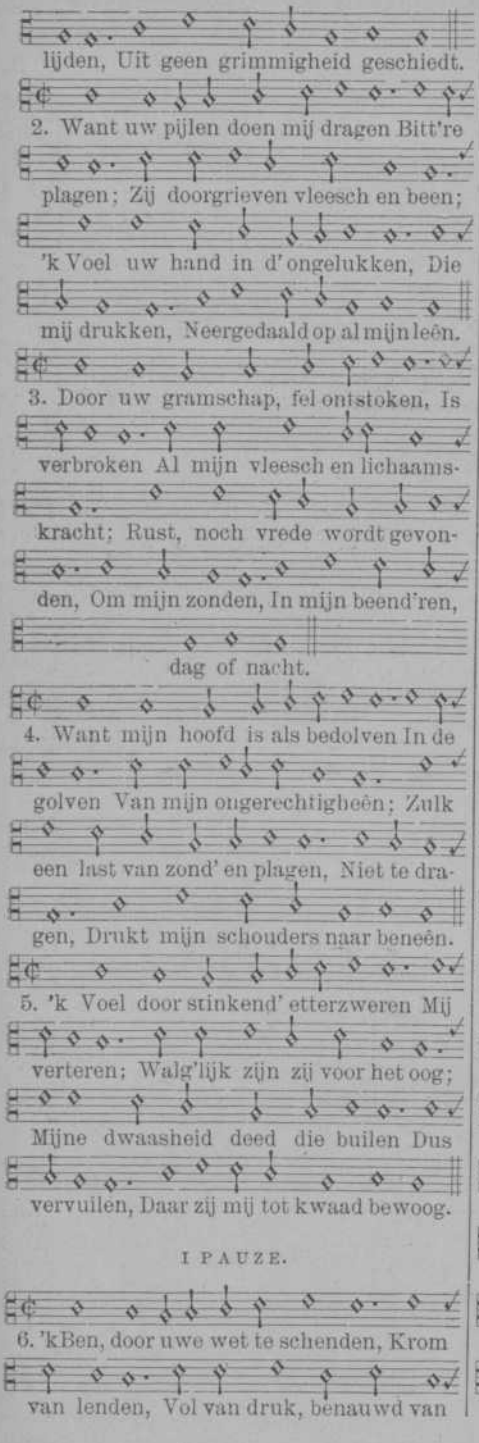

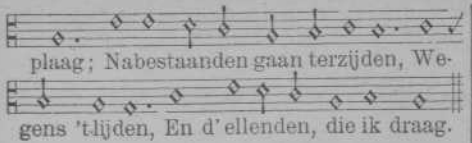
III PAUZE.

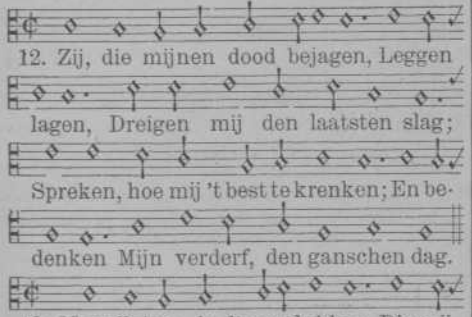

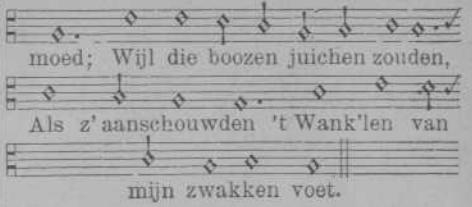
DE XXXVIII PSALM.

lijden, Uit geen grimmigheid geschiedt.
2. Want uw pijlen doen mij dragen Bitt're
plagen; Zij doorgrieven vleesch en been;
'k Voel uw hand in d'ongelukken, Die
mij drukken, Neergedaald op al mijn leên.
3. Door uw gramschap, fel ontstoken, Is
verbroken Al mijn vleesch en lichaams-
kracht; Rust, noch vrede wordt gevon-
den, Om mijn zonden, In mijn beend'ren,
dag of nacht.
4. Want mijn hoofd is als bedolven In de
golven Van mijn ongerechtigheên; Zulk
een last van zond' en plagen, Niet te dra-
gen, Drukt mijn schouders naar beneên.
5. 'k Voel door stinkend' etterzweren Mij
verteren; Walg'lijk zijn zij voor het oog;
Mijne dwaasheid deed die builen Dus
vervuilen, Daar zij mij tot kwaad bewoog.
I PAUZE.
6. 'k Ben, door uwe wet te schenden, Krom
van lenden, Vol van druk, benauwd van
hart; Zeer gebogen en verslagen, Moe van
klagen, Ga ik al den dag in 't zwart.
7. Mijn ontstoken ingewanden Doen mij
branden, En voor elk veracht'lijk zijn;
'k Voel mij van de smart doorsneden; In
mijn leden Is niets heel, of vrij van pijn.
8. Uitgeteerd door al mijn klachten Zijn
mijn krachten, Zeer verbrijzeld en ver-
gaan; 'k Brul van bittre zielesmarte, Want
mijn harte Is verzwakt, door al uw slaan.
9. Maar wat klaag ik, Heer der heeren?
Mijn begeeren Is voor U, in al mijn leed,
Met mijn zuchten en mijn zorgen, Niet
verborgen; Daar Gij alles ziet en weet.
10. 't Hart schokt in mij heen en
weder, Op en neder; 't Lichaam valt
mij kracht'loos neer; D'oogen, bijna
blind gekreten, Uitgebeten, Zien het
daglicht nauwlijks meer.
11. Die voorheen mij teêr beminden, En
mijn vrinden, Wijken, angstig voor mijn

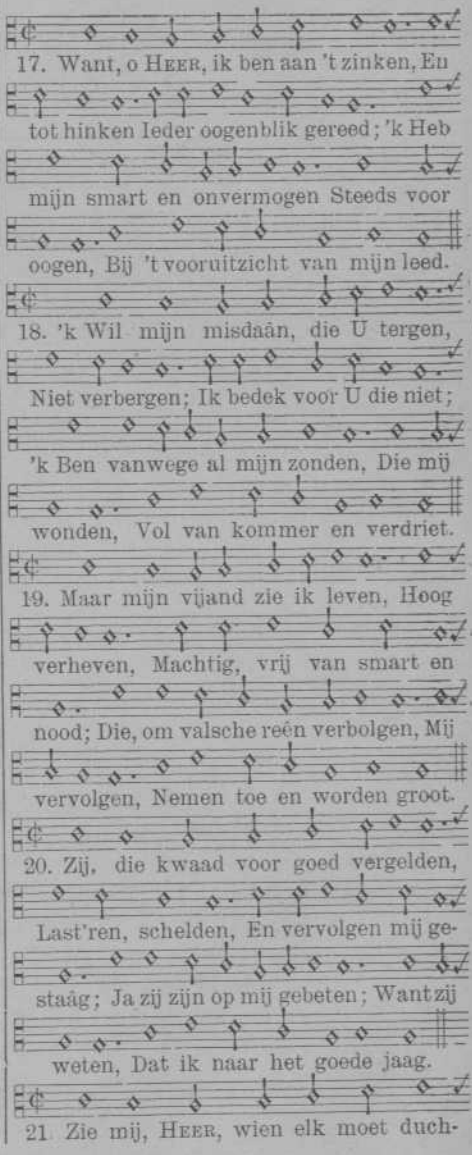

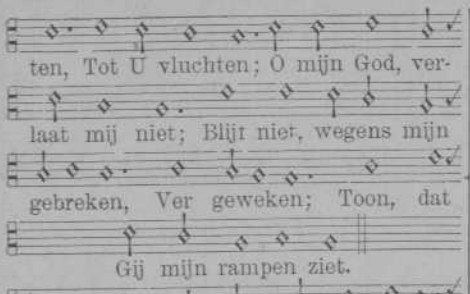
II PAUZE.

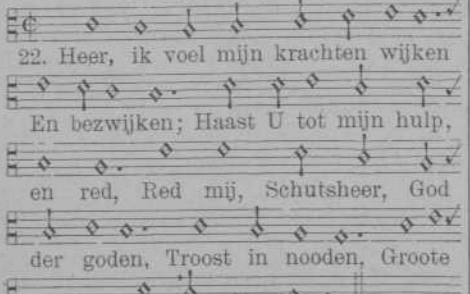

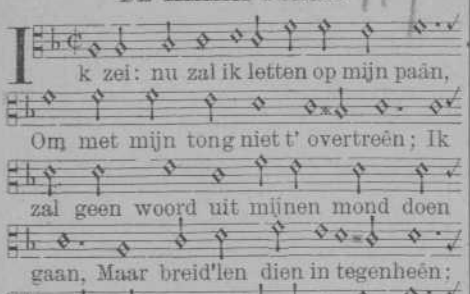
III PAUZE.

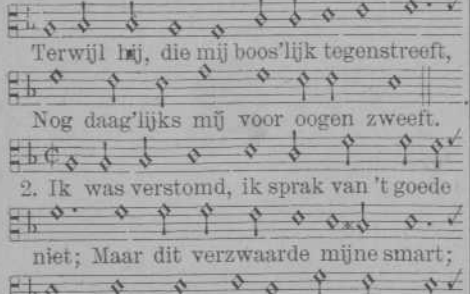

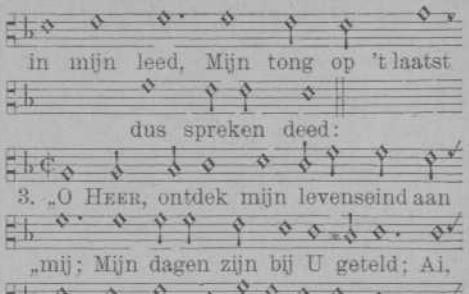

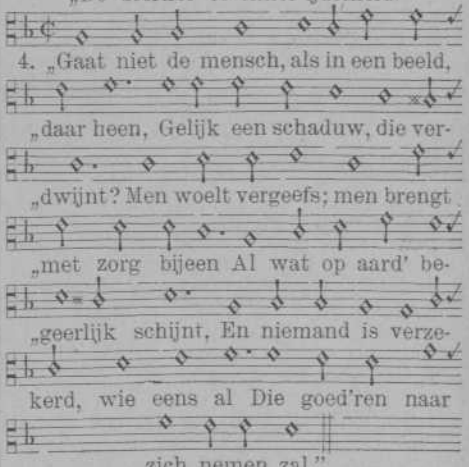

DE XXXIX PSALM.

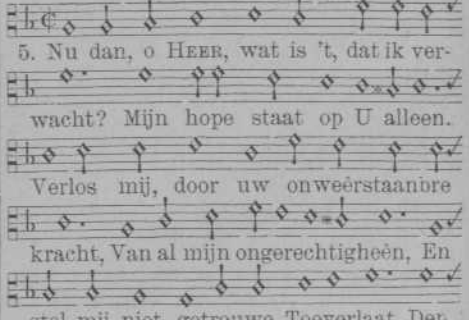

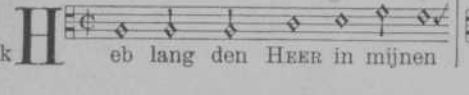

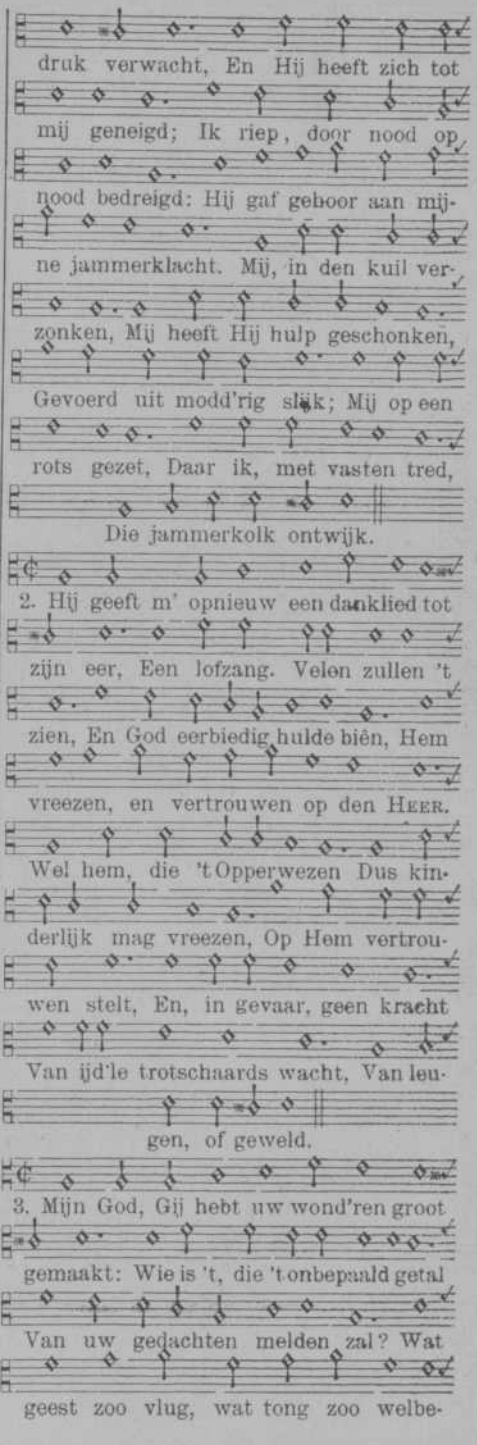
PAUZE.

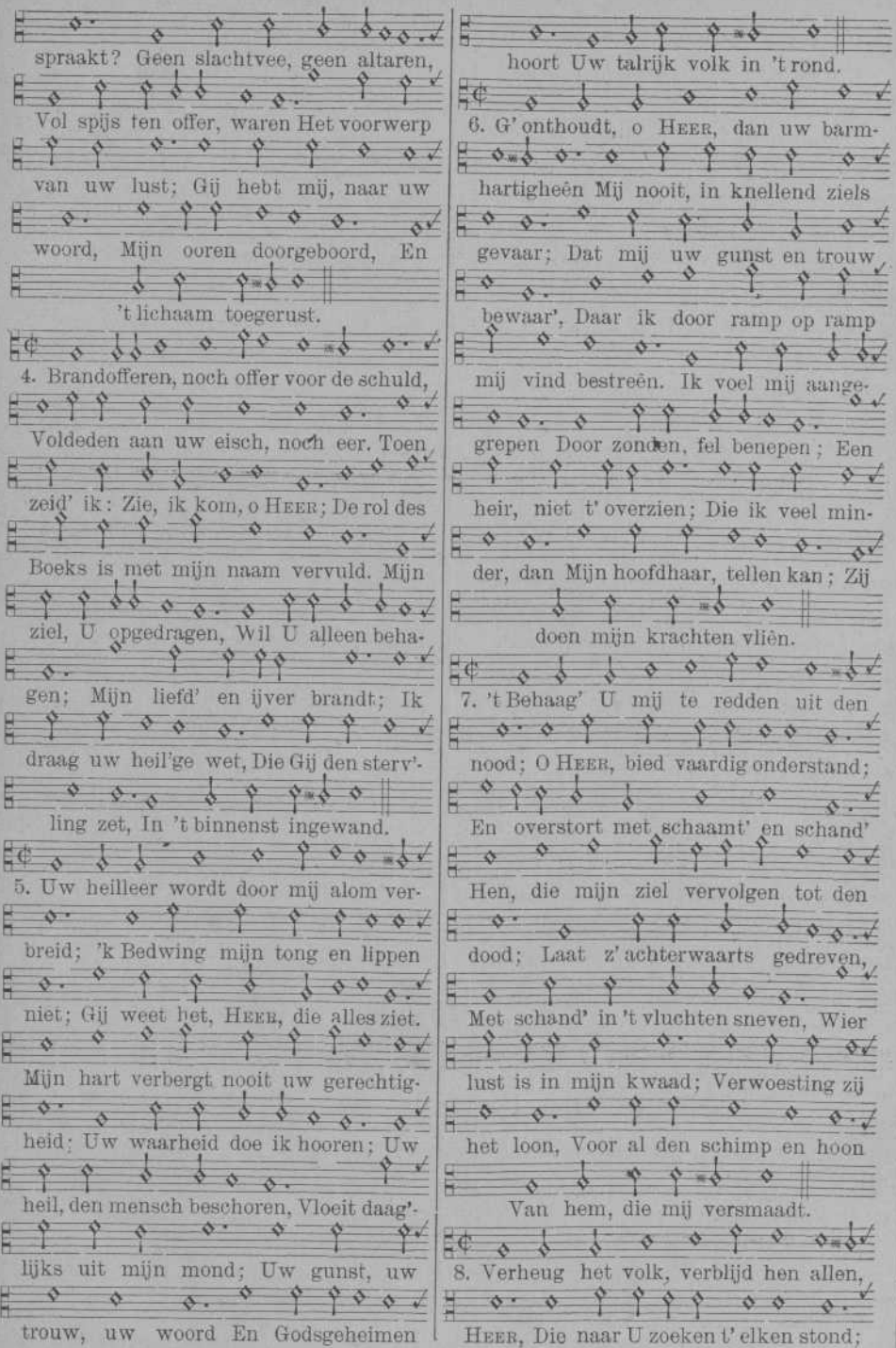

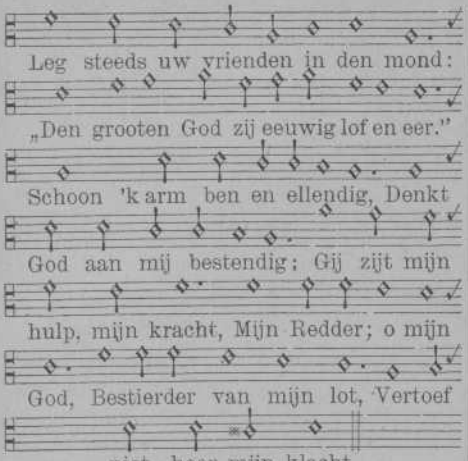

dwazen sterv'ling tot een smaad.
6. Ik ben verstomd, en zal mijn mond voor-
taan Niet opendoen, wijl Gij het deedt.
Neem uwe plaag van mij, houd op van
slaan, En maak een einde aan mijn
leed: Mijn kracht bezwijkt, omdat mij
uwe hand Zoo fel bestrijdt van allen kant.
7. Wanneer uw straf op eenen sterv'ling
stort, Omdat hij uwe wet vergeet, Ver-
dwijnt zijn glans, zijn kracht vergaat in
't kort, Gelijk de schoonheid van een
kleed, Waarover zich alom de mot ver-
spreidt: Gewis, de mensch is ijdelheid.
8. Hoor mijn gebed, mijn bang geroep, o
Heer, Daar 'k schreiend U mijn leed
vertoon; Ik, die bij U als vreemdeling
verkeer, En hier, gelijk mijn vaders,
woon. Ai, wend uw hand en plagen van
mij af; Verkwik mij, eer ik daal in 't graf.

DE XL PSALM.

'k Heb lang den Heer in mijnen

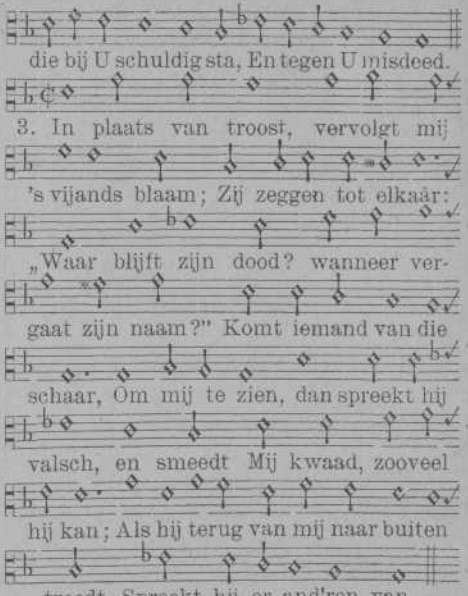

druk verwacht, En Hij heeft zich tot
mij geneigd; Ik riep, door nood op,
nood bedreigd: Hij gaf geboor aan mij-
ne jammerklacht. Mij, in den kuil ver-
zonken, Mij heeft Hij hulp geschonken,
Gevoerd uit modd'rig slijk; Mij op een
rots gezet, Daar ik, met vasten tred,
Die jammerkolk ontwijk.
2. Hij geeft m' opnieuw een danklied tot
zijn eer, Een lofzang. Velen zullen 't
zien, En God eerbiedig hulde biên, Hem
vreezen, en vertrouwen op den Heer.
Wel hem, die 't Opperwezen Dus kin-
derlijk mag vreezen, Op Hem vertrou-
wen stelt, En, in gevaar, geen kracht
Van ijd'le trotschaards wacht, Van leu-
gen, of geweld.
3. Mijn God, Gij hebt uw wond'ren groot
gemaakt: Wie is 't, die 't onbepaald getal
Van uw gedachten melden zal? Wat
geest zoo vlug, wat tong zoo welbe-

spraakt? Geen slachtvee, geen altaren,
Vol spijs ten offer, waren Het voorwerp
van uw lust; Gij hebt mij, naar uw
woord, Mijn ooren doorgeboord, En
't lichaam toegerust.
4. Brandofferen, noch offer voor de schuld,
Voldeden aan uw eisch, noch eer. Toen
zeid' ik: Zie, ik kom, o HEER; De rol des
Boeks is met mijn naam vervuld. Mijn
ziel, U opgedragen, Wil U alleen beha-
gen; Mijn liefd' en ijver brandt; Ik
draag uw heil'ge wet, Die Gij den sterv'-
ling zet, In 't binnenst ingewand.
5. Uw heilleer wordt door mij alom ver-
breid; 'k Bedwing mijn tong en lippen
niet; Gij weet het, HEER, die alles ziet.
Mijn hart verbergt nooit uw gerechtig-
heid; Uw waarheid doe ik hooren; Uw
heil, den mensch beschoren, Vloeit daag'-
lijks uit mijn mond; Uw gunst, uw
trouw, uw woord En Godsgeheimen
hoort Uw talrijk volk in 't rond.
6. G' onthoudt, o HEER, dan uw barm-
hartigheên Mij nooit, in knellend ziels
gevaar; Dat mij uw gunst en trouw
bewaar', Daar ik door ramp op ramp
mij vind bestreên. Ik voel mij aange-
grepen Door zonden, fel benepen; Een
heir, niet t' overzien; Die ik veel min-
der, dan Mijn hoofdhaar, tellen kan; Zij
doen mijn krachten vlien.
7. 't Behaag' U mij te redden uit den
nood; O HEER, bied vaardig onderstand;
En overstort met schaamt' en schand'
Hen, die mijn ziel vervolgen tot den
dood; Laat z' achterwaarts gedreven,
Met schand' in 't vluchten sneven, Wier
lust is in mijn kwaad; Verwoesting zij
het loon, Voor al den schimp en hoon
Van hem, die mij versmaadt.
8. Verheug het volk, verblijd hen allen,
HEER, Die naar U zoeken t' elken stond;

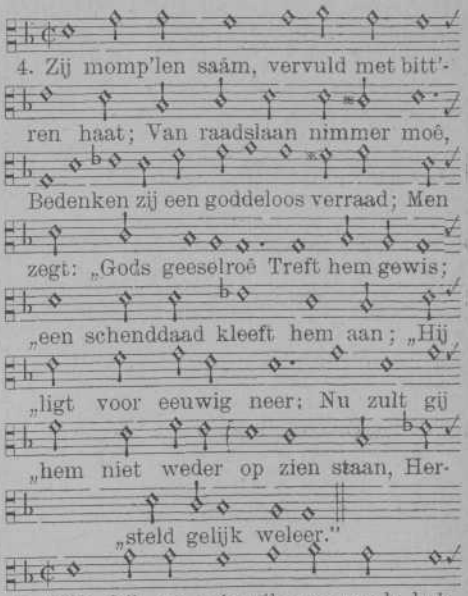

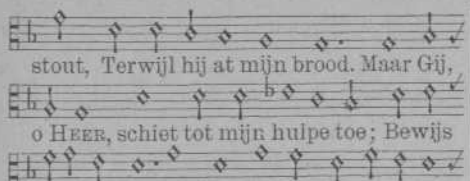
DE XLI PSALM.

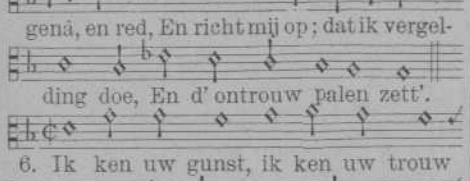

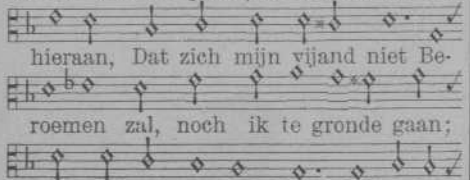

PAUZE.

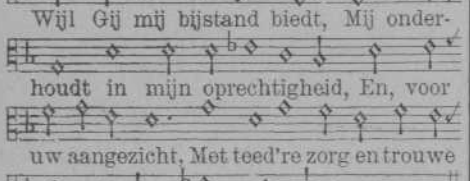

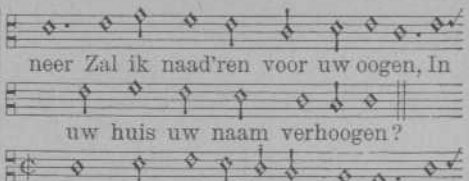

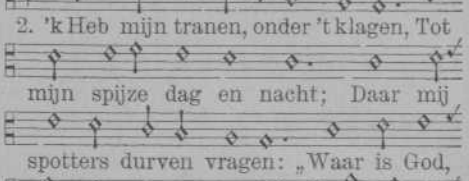

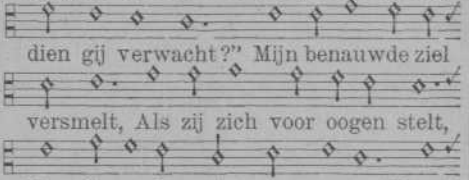

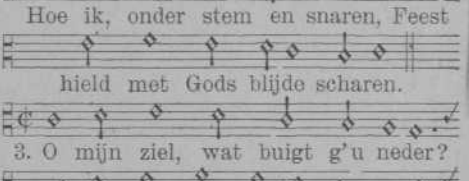
DE XLII PSALM.

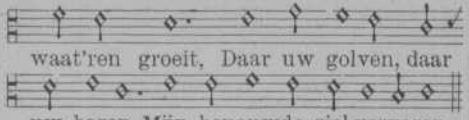

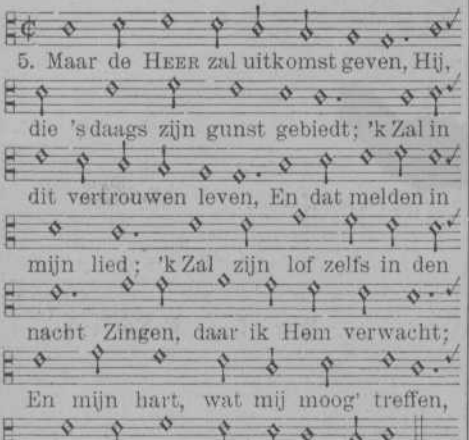

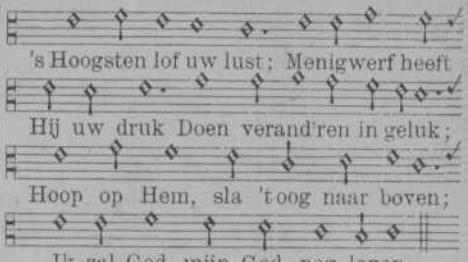

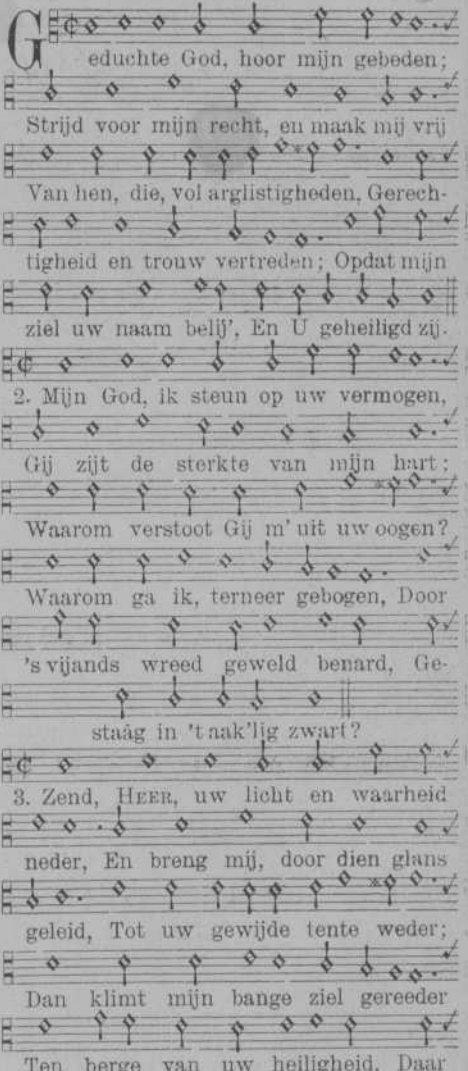

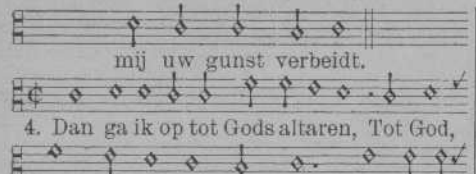
PAUZE.

DE XLIII PSALM.

4. Dan ga ik op tot Gods altaren, Tot God,
mijn God, de bron van vreugd; Dan zal ik,
juichend, stem en snaren Ten roem van
zijne goedheid paren, Die, na kortstondig
ongeneugt', Mij eindeloos verheugt.

5. Mijn ziel, hoe treurt ge dus verslagen?
Wat zijt g' onrustig in uw lot? Berust in
's HEEREN welbehagen; Hij doet welhaast
uw heilzon dagen; Uw hoop herleev',
naar zijn gebod; Mijn redder is mijn God.

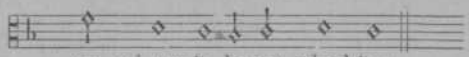
DE XLIV PSALM.

O God, wij mochten met onz' ooren
Weleer van onze vaad'ren hooren, Wat
werk Gij in hun dagen wrocht, Hoe
G' oudtijds hen met heil bezocht. Gij
hebt de heid'nen met uw hand Verdre-
ven, dat zij 't erf verlieten; Hen fel ge-
plaagd, uw volk geplant, En op het
weeld'rigst voort doen schieten.

2. Hun zwaard deed hen dit land niet
erven; Hun arm deed hen geen heil
verwerven; Maar uwe rechterhand, uw
macht, Heeft hun dien voorspoed toe-
gebracht; De glans van 't Godd'lijk aan-
gezicht Heeft hen de zege weg doen
dragen; Want Gij omscheent hen met
het licht Van uw genadig welbehagen.

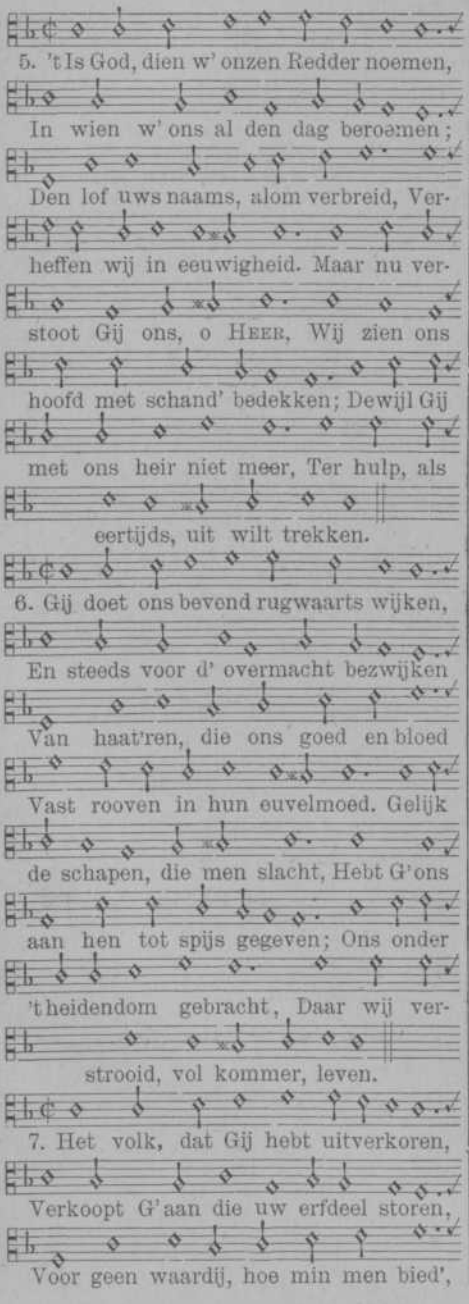
3. Gij zelf, o God, die, uit uw woning,
Ons hulp verleendet, zijt mijn Koning;
Verlos ons van 't gedreigde kwaad; Ge-
bied het heil voor Jakobs zaad. Gij doet
ons onze weêrpartij Met hoornen stoo-
ten in de lenden: In uwen naam vertreden
wij Die tegen ons de wapens wenden.

4. Stap ik vol moeds ten ooreloge,
'k Vertrouw niet op mijn stalen boge; Ik
weet, dat, in den heeten strijd, Mij zwaard
noch dapperheid bevrijdt; Maar Gij ver-
lost den veegen Staat, Van 's vijands
macht, waarvoor wij duchten; Ook doet
uw hand al wie ons haat Met schand'

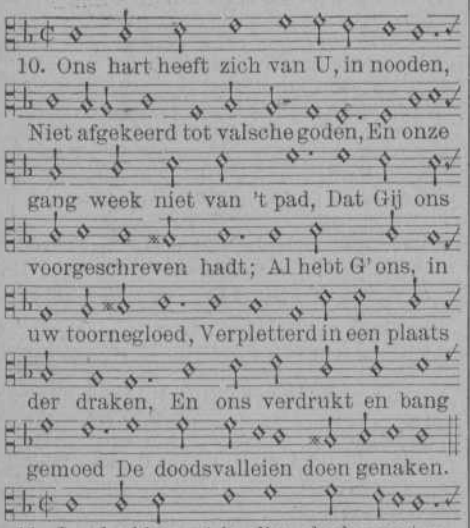
en schaamte henen vluchten.

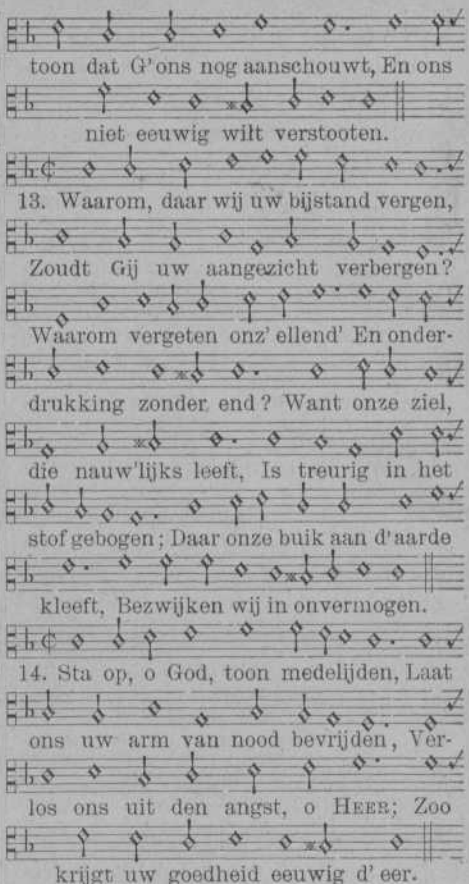
I PAUZE.

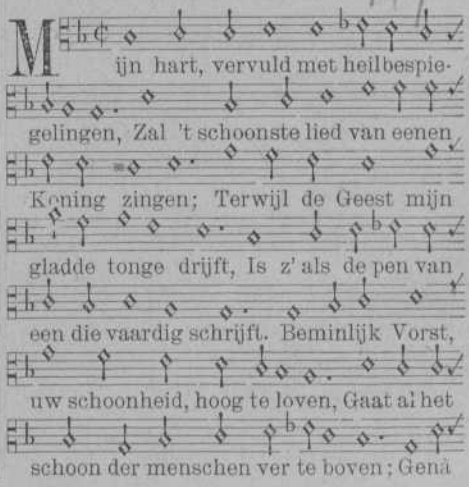
5. 't Is God, dien w' onzen Redder noemen,
In wien w' ons al den dag beroemen;
Den lof uws naams, alom verbreid, Ver-
heffen wij in eeuwigheid. Maar nu ver-
stoot Gij ons, o HEER, Wij zien ons
hoofd met schand' bedekken; Dewijl Gij
met ons heir niet meer, Ter hulp, als
eertijds, uit wilt trekken.
6. Gij doet ons bevend rugwaarts wijken,
En steeds voor d' overmacht bezwijken
Van haat'ren, die ons goed en bloed
Vast rooven in hun euvelmoed. Gelijk
de schapen, die men slacht, Hebt G'ons
aan hen tot spijs gegeven; Ons onder
't heidendom gebracht, Daar wij ver-
strooid, vol kommer, leven.
7. Het volk, dat Gij hebt uitverkoren,
Verkoopt G'aan die uw erfdeel storen,
Voor geen waardij, hoe min men bied',
En hunnen prijs verhoogt Gij niet. Gij
stelt ons tot een bitt'ren smaad Voor
schamp're buren, die ons honen; De spot
en schimp straalt van 't gelaat Der vol-
ken, die rondom ons wonen.
8. Gij doet ons tot een spreekwoord
strekken Den heid'nen, daar G'ons heen
doet trekken; En 't volk, dat ons te snood
berooft, Schudt over ons, afkeerig,
't hoofd. Mijn schande stelt men valsch in
't licht, Z'is nimmer uit mijn oog gewe-
ken; De schaamte dekt mijn aangezicht,
Zoodat ik 't hoofd niet op durf steken.
9. De stem des honers moet ik hoo-
ren, Zijn lastertaal klinkt mij in
d' ooren; De booze vijand koelt zijn moed,
En dorst wraakgierig naar ons bloed.
Wij hebben echter in die smart, Schoon
wij dit alles ondervonden, U niet ver-
geten in ons hart, Noch trouw'loos uw
verbond geschonden.

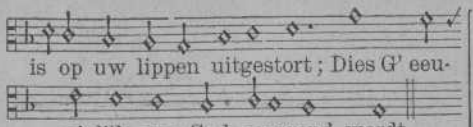
II PAUZE.

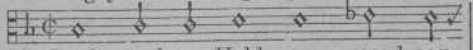
DE XLV PSALM.

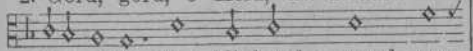

is op uw lippen uitgestort; Dies G' eeu-

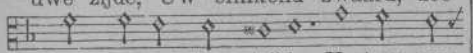
wiglijk van God gezegend wordt.

2. Gord, gord, o Held, uw zwaard aan

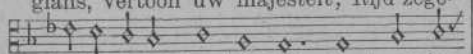
uwe zijde, Uw blinkend zwaard, zoo

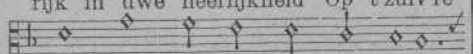
scherp gewet ten strijde; Vertoon uw

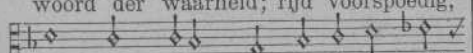
glans, vertoon uw majesteit; Rijd zege-

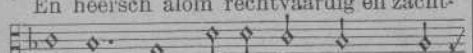
rijk in uwe heerlijkheid Op 't zuiv're

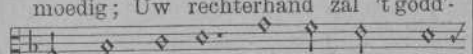
woord der waarheid; rijd voorspoedig,

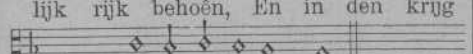
En heersch alom rechtvaardig en zacht-

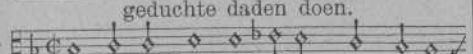
moedig; Uw rechterhand zal 't godd'-

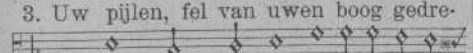
lijk rijk behoên, En in den krijg

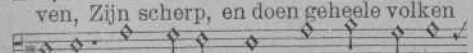
geduchte daden doen.

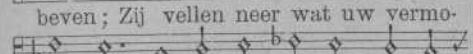
3. Uw pijlen, fel van uwen boog gedre-

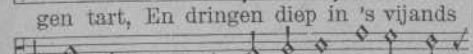
ven, Zijn scherp, en doen geheele volken

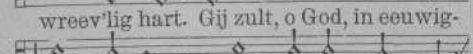
beven; Zij vellen neer wat uw vermo-

gen tart, En dringen diep in 's vijands

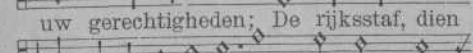
wreev'lig hart. Gij zult, o God, in eeuwig-

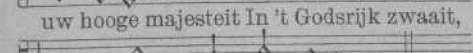
heid bekleeden Den vasten troon van

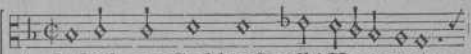
uw gerechtigheden; De rijksstaf, dien

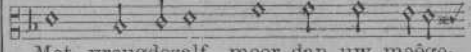
uw hooge majesteit In 't Godsrijk zwaait,

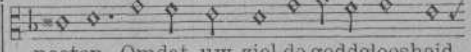
heerscht met rechtmatigheid.

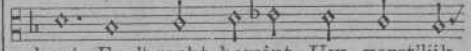
4. O God, uw God heeft mild U overgoten

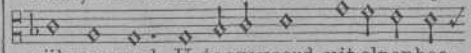
Met vreugdezalf, meer dan uw meêge-

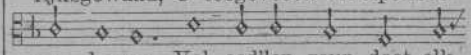
nooten, Omdat uw ziel de goddeloosheid

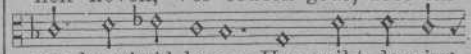
haat, En 't recht bemint. Uw vorst'lijk

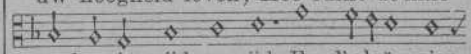
rijksgewaad, U toegevoerd uit elpenbee-

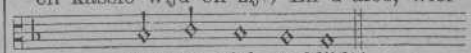
nen hoven, Vol eed'len geur, doet elk

uw hoogheid loven; Hoe ruikt de mirr'

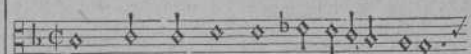

en kassie wijd en zijd', En d' aloë, wier

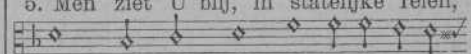

geur uw ziel verblijdt!

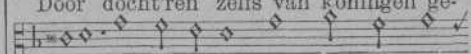
PAUZE.

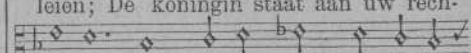
5. Men ziet U blij, in statelijke reien,

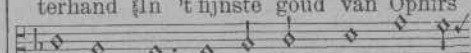
Door docht'ren zelfs van koningen ge-

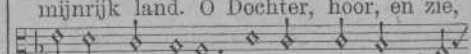
leien; De koningin staat aan uw rech-

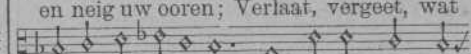
terhand In 't fijnste goud van Ophirs

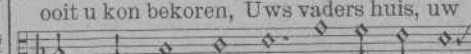
mijnrijk land. O Dochter, hoor, en zie,

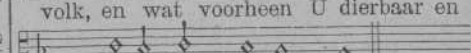
en neig uw ooren; Verlaat, vergeet, wat

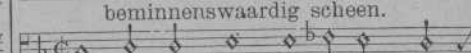
ooit u kon bekoren, Uws vaders huis, uw

volk, en wat voorheen U dierbaar en

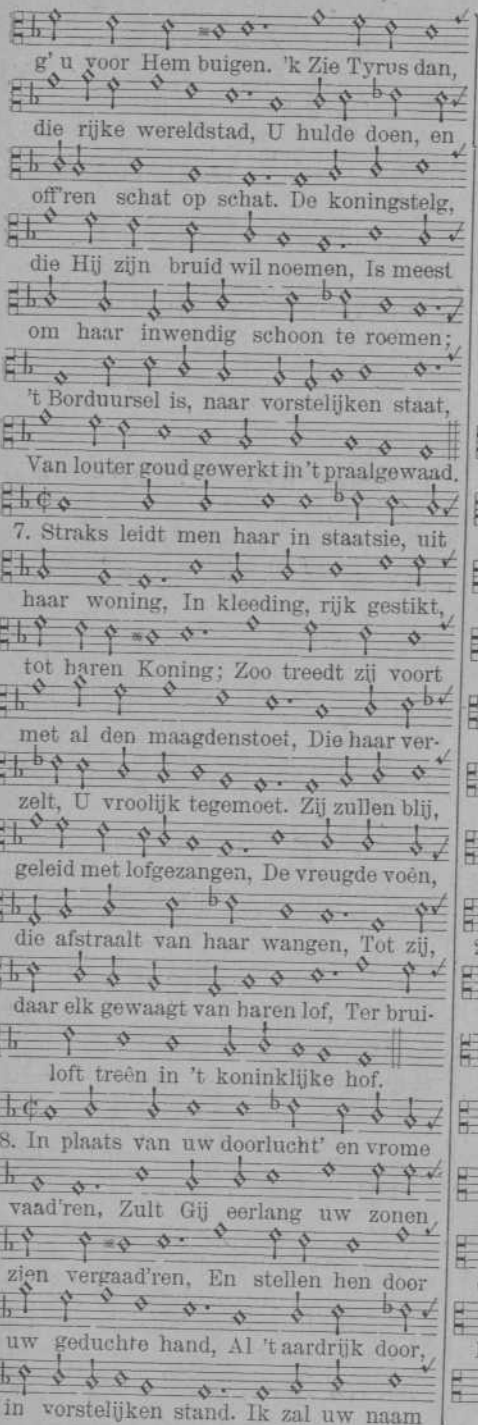

beminnenswaardig scheen.

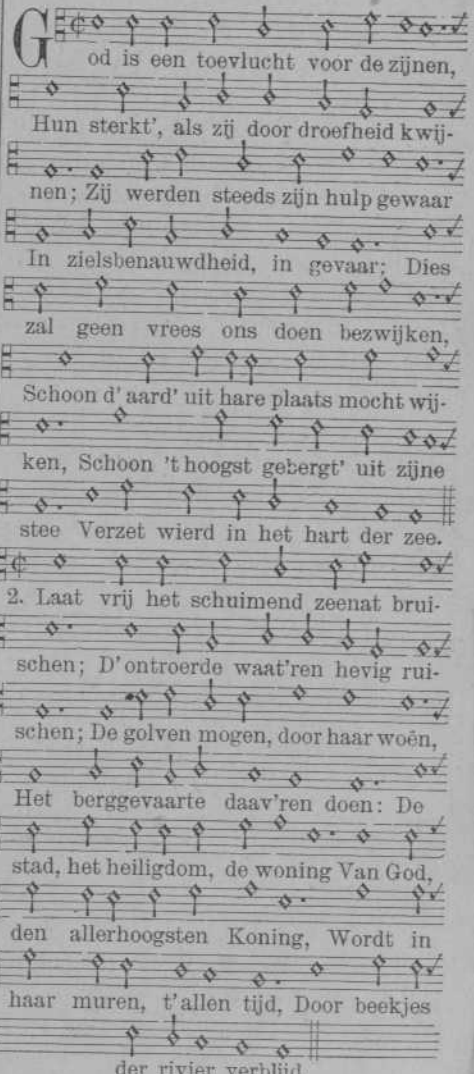

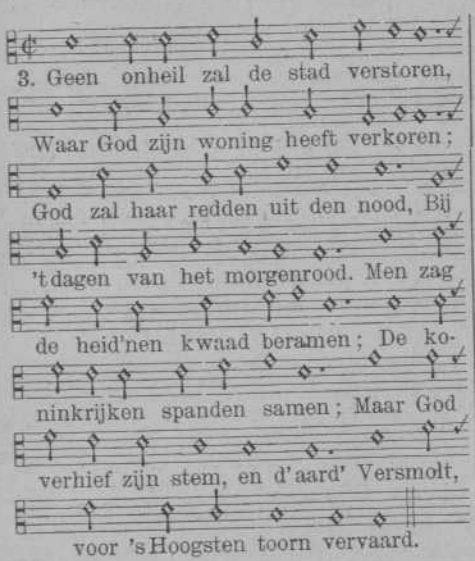
6. Dan zal de Vorst van al uw schoon

getuigen. Hij is uw Heer, dies moet

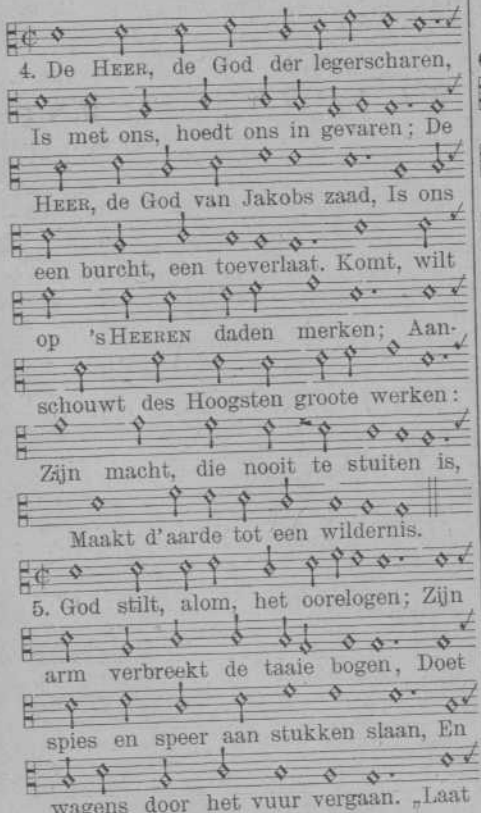

DE XLVI PSALM.

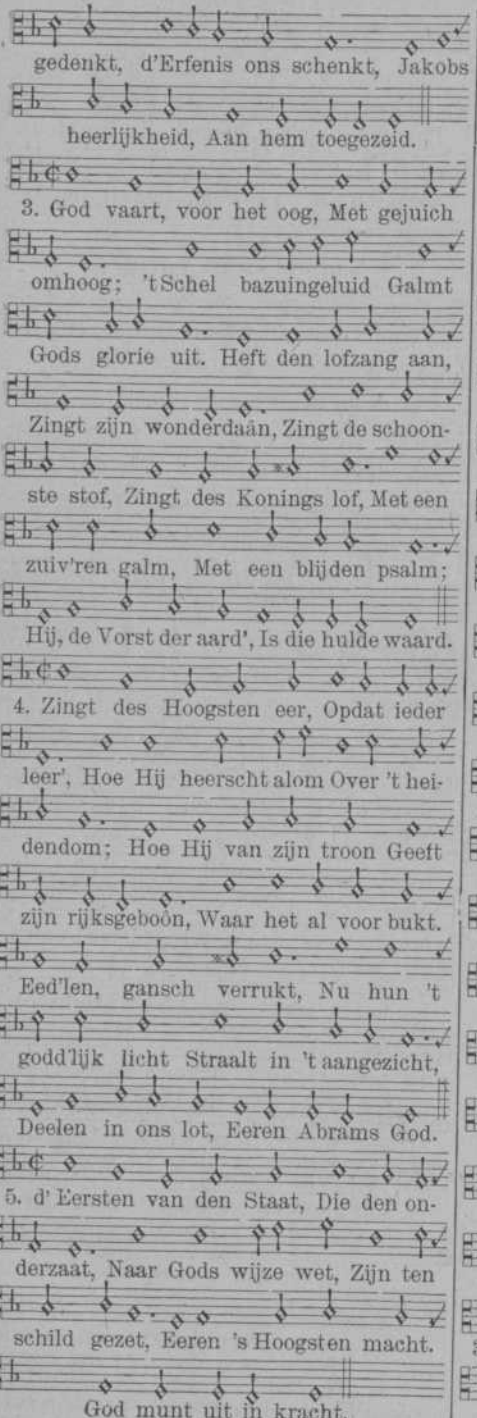

PAUZE.

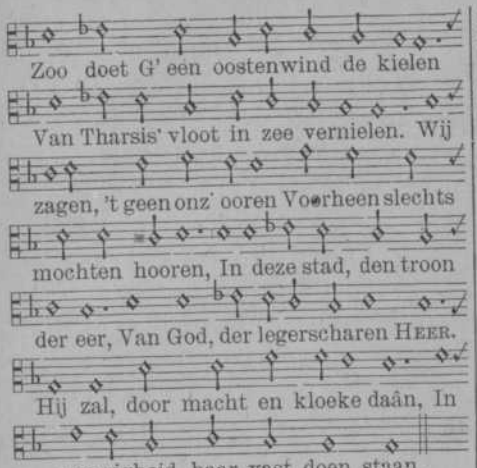
DE XLVII PSALM.

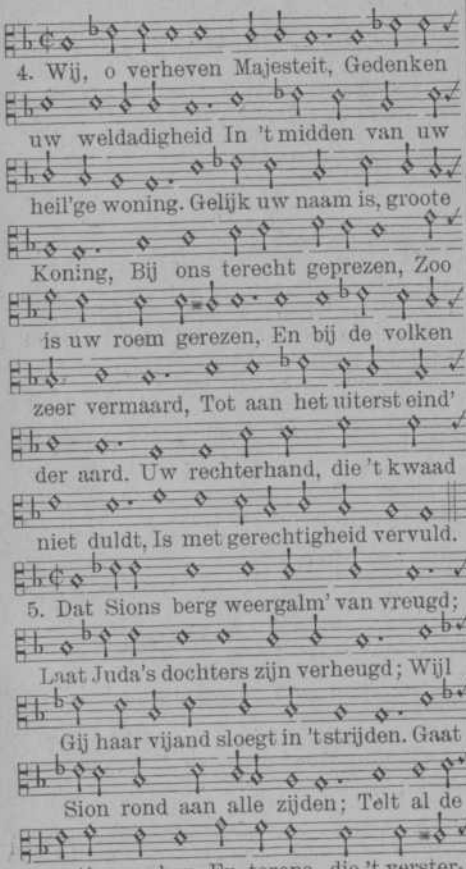

DE XLVIII PSALM.

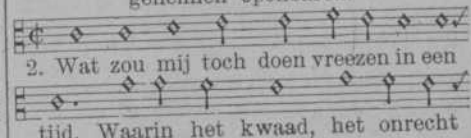
PAUZE.

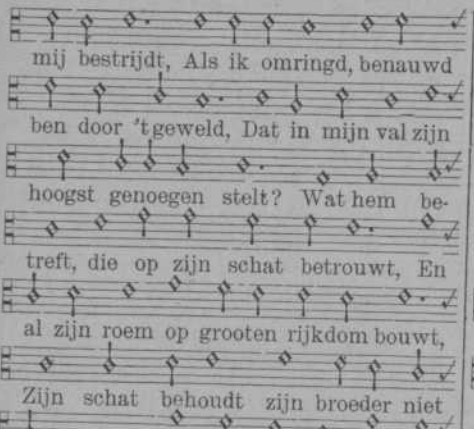

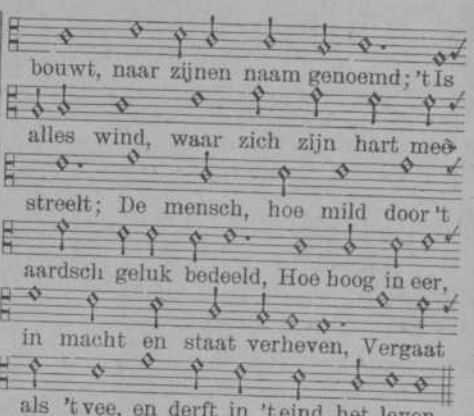
DE XLIX PSALM.

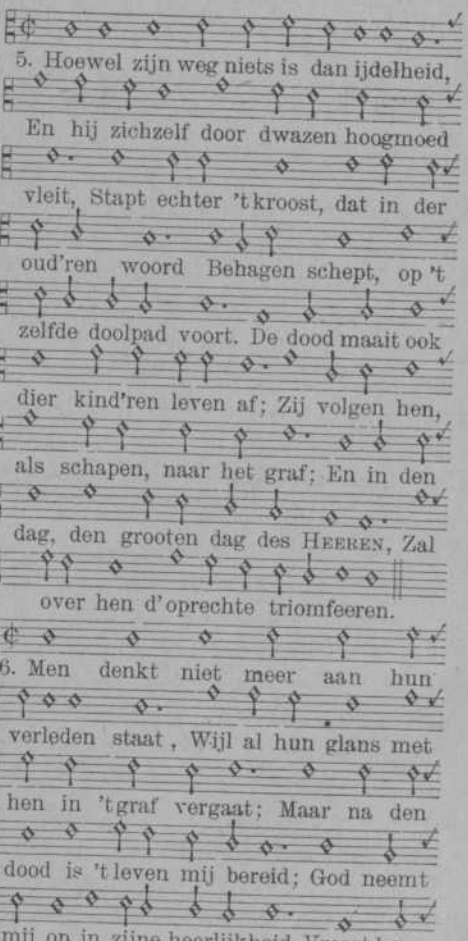

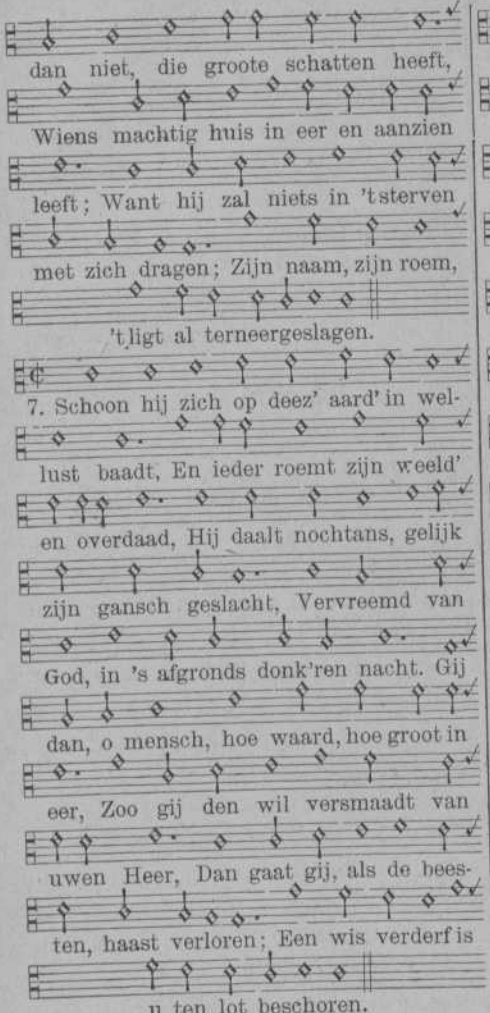

mij bestrijdt, Als ik omringd, benauwd
ben door 't geweld, Dat in mijn val zijn
hoogst genoegen stelt? Wat hem be-
treft, die op zijn schat betrouwt, En
al zijn roem op grooten rijkdom bouwt,
Zijn schat behoudt zijn broeder niet
in 't leven; Hij kan daarvoor aan God
geen losgeld geven.

3. Hij kan dien prijs der ziele, dat rant-
soen, Aan God in tijd noch eeuwigheid
voldoen; Hij wenscht vergeefs, hier al-
toos 't licht te zien, En, door zijn schat,
het naar bederf t' ontvliên. Hij ziet elk
uur der wijzen levensend; Der dwazen
dood blijft hem niet onbekend; Hij ziet,
dat hun in 't sterven niets kan baten,
Maar dat zij 't al aan and'ren overlaten.
4. Al zegt zijn hart: „Mijn huis zal eeuwig
„staan, Van kind tot kind gedurig over-
„gaan"; Al heeft hij 't land, waarop zijn
trotschheid roemt, Zijn grootschheid

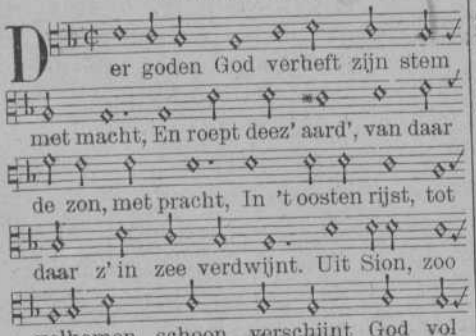

bouwt, naar zijnen naam genoemd; 't Is
alles wind, waar zich zijn hart mee
streelt; De mensch, hoe mild door 't
aardsch geluk bedeeld, Hoe hoog in eer,
in macht en staat verheven, Vergaat
als 't vee, en derft in 't eind het leven.

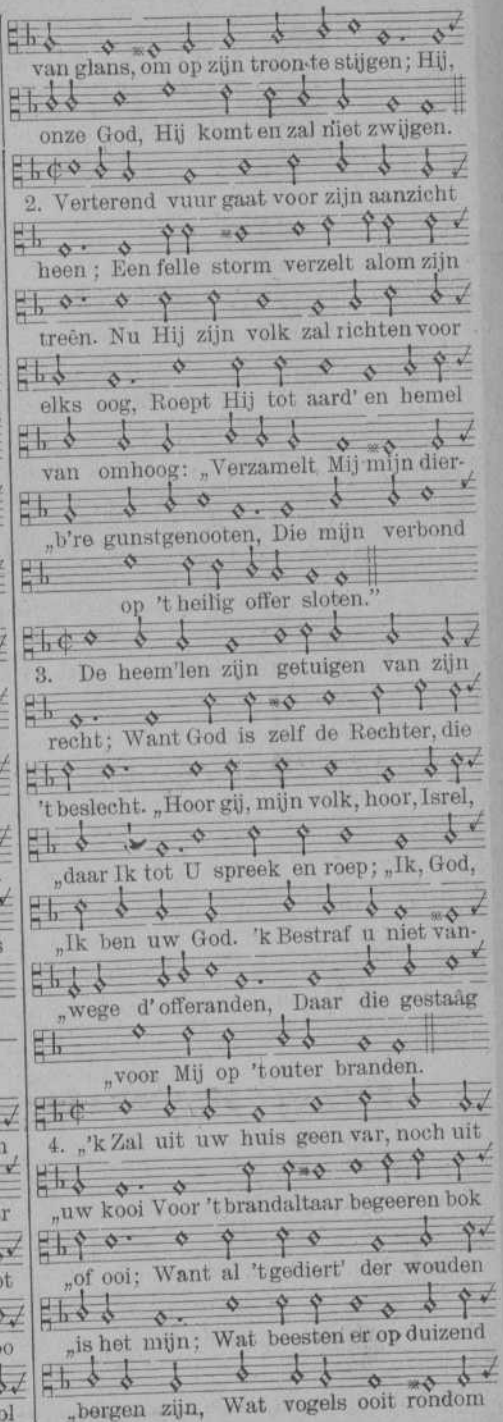
PAUZE.

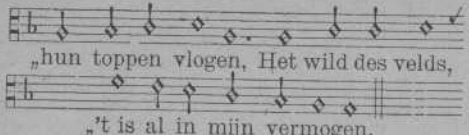

5. Hoewel zijn weg niets is dan ijdelheid,
En hij zichzelf door dwazen hoogmoed
vleit, Stapt echter 't kroost, dat in der
oud'ren woord Behagen schept, op 't
zelfde doolpad voort. De dood maait ook
dier kind'ren leven af; Zij volgen hen,
als schapen, naar het graf; En in den
dag, den grooten dag des HEEREN, Zal
over hen d'oprechte triomfeeren.
6. Men denkt niet meer aan hun
verleden staat, Wijl al hun glans met
hen in 't graf vergaat; Maar na den
dood is 't leven mij bereid; God neemt
mij op in zijne heerlijkheid. Vreest hem

dan niet, die groote schatten heeft,
Wiens machtig huis in eer en aanzien
leeft; Want hij zal niets in 't sterven
met zich dragen; Zijn naam, zijn roem,
't ligt al terneergeslagen.
7. Schoon hij zich op deez' aard' in wel-
lust baadt, En ieder roemt zijn weeld'
en overdaad, Hij daalt nochtans, gelijk
zijn gansch geslacht, Vervreemd van
God, in 's afgronds donk'ren nacht. Gij
dan, o mensch, hoe waard, hoe groot in
eer, Zoo gij den wil versmaadt van
uwen Heer, Dan gaat gij, als de bees-
ten, haast verloren; Een wis verderf is
u ten lot beschoren.

DE L PSALM.

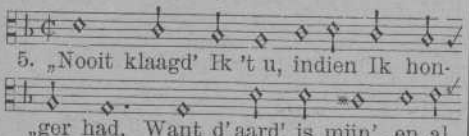

Der goden God verheft zijn stem
met macht, En roept deez' aard', van daar
de zon, met pracht, In 't oosten rijst, tot
daar z' in zee verdwijnt. Uit Sion, zoo
volkomen schoon, verschijnt God vol

van glans, om op zijn troon te stijgen; Hij,
onze God, Hij komt en zal niet zwijgen.
2. Verterend vuur gaat voor zijn aanzicht
heen; Een felle storm verzelt alom zijn
treên. Nu Hij zijn volk zal richten voor
elks oog, Roept Hij tot aard' en hemel
van omhoog: „Verzamelt Mij mijn dier-
„b're gunstgenooten, Die mijn verbond
op 't heilig offer sloten."
3. De heem'len zijn getuigen van zijn
recht; Want God is zelf de Rechter, die
't beslecht. „Hoor gij, mijn volk, hoor, Isrel,
„daar Ik tot U spreek en roep; „Ik, God,
„Ik ben uw God. 'k Bestraf u niet van-
„wege d' offeranden, Daar die gestaâg
„voor Mij op 't touter branden.
4. „'k Zal uit uw huis geen var, noch uit
„uw kooi Voor 't brandaltaar begeeren bok
„of ooi; Want al 't gediert' der wouden
„is het mijn; Wat beesten er op duizend
„bergen zijn, Wat vogels ooit rondom

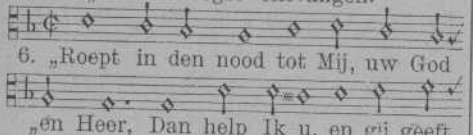

„hun toppen vlogen, Het wild des velds,
„'t is al in mijn vermogen.

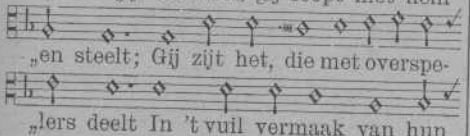
PAUZE.

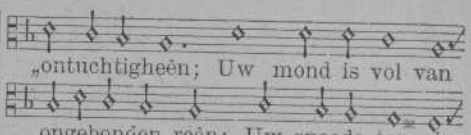
5. „Nooit klaagd' Ik 't u, indien Ik hon-
„ger had, Want d'aard' is mijn', en al
„wat zij bevat. Zou stierenvleesch, of
„wat ooit menschen voedt, Mijn spijze
„zijn? mijn drank der bokken bloed?
„Neen; offert God uw dankb're lofge-
„zangen; 't Geen gij belooft, moet
„d' Allerhoogst' ontvangen.

6. „Roept in den nood tot Mij, uw God
„en Heer, Dan help Ik u, en gij geeft
„Gode d'eer." Maar zijne taal tot godde-
loozen luidt: „Waarom toch spreekt gij
„mijne wetten uit? Wat roemt gij u als
„mijn verbondelingen, Daar g' u door
„woord noch straffen laat bedwingen?

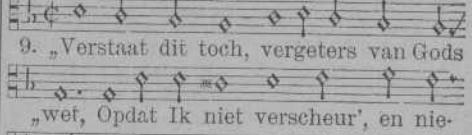
7. „Ziet gij een dief, gij loopt met hem
„en steelt; Gij zijt het, die met overspe-
„lers deelt In 't vuil vermaak van hun

„ontuchtigheên; Uw mond is vol van
„ongebonden reên; Uw snoode tong is
„afgericht op liegen, En steeds gewend
„aan veinzen en bedriegen;

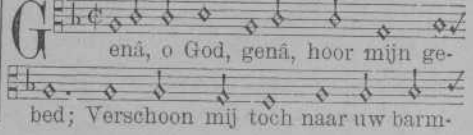

8. „Gij zit, gij spreekt van uwen broeder
„kwaad; Uw moeders zoon vervolgt gij
„bits met smaad, En lastert hem. Dit
„doet gij vrij en blij; Ik zwijg; dies
„meent ge, dat Ik ben, als gij. 'k Zal
„over u een heilig vonnis vellen, En uw
„gedrag u klaar voor oogen stellen.

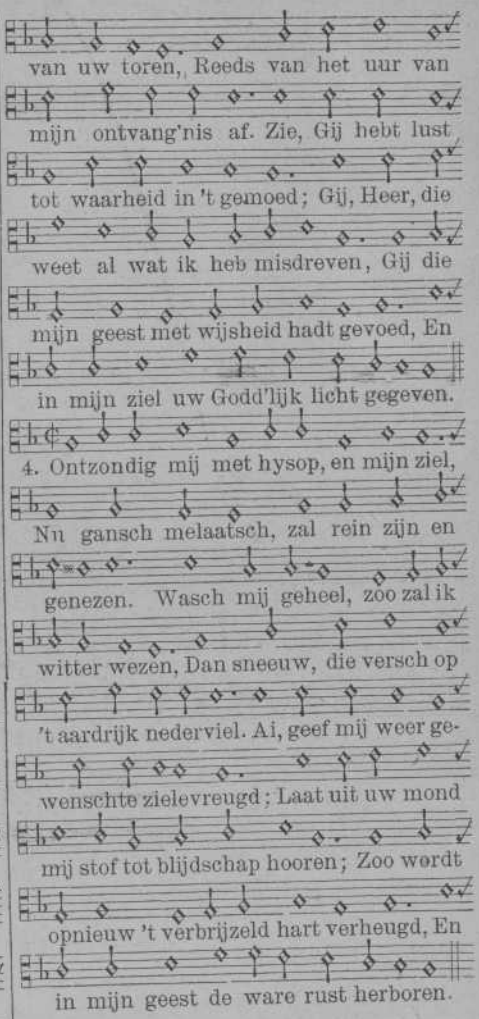
9. „Verstaat dit toch, vergeters van Gods
„wet, Opdat Ik niet verscheur', en nie-
„mand redd'. Wie 't dankbaar hart Mij
„biedt ter offerand', Die geeft Mij eer, en
„elk, die met verstand Zijn wegen richt,
„mag op mijn gunst vertrouwen; Ik zal
„Gods heil hem eeuwig doen aanschouwen."

DE LI PSALM.

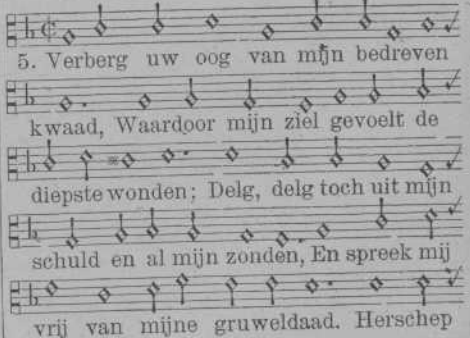

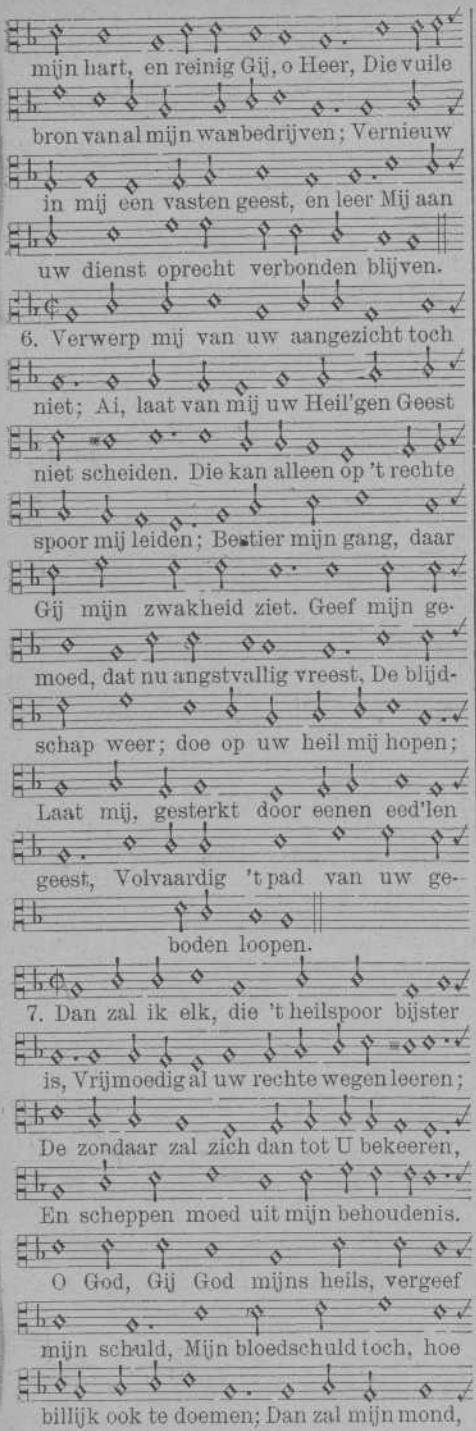
Genâ, o God, genâ, hoor mijn ge-
bed; Verschoon mij toch naar uw barm-

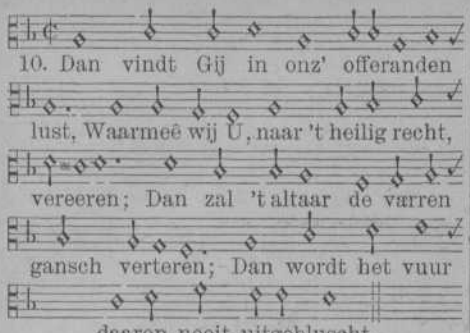

hartigheden; Delg uit mijn schuld, ver-
geef mijn overtreden: Uw goedheid wordt
noch paal, noch perk gezet. Ai, wasch
mij wel van ongerechtigheid; mijn
schuld is zwaar, ik heb uw wet ge-
schonden; Zie mijn berouw, hoor hoe
een boet'ling pleit, En reinig mij van al
mijn vuile zonden.
2. Want ik gevoel de grootheid van mijn
kwaad; Mijn zonde zie 'k mij steeds voor
oogen zweven. 'k Heb tegen U, ja U al-
leen, misdreven; Uw wil en wet, hoe
heilig, stout versmaad. Ik heb gedaan,
wat kwaad was in uw oog; Dies ben ik,
Heer, uw gramschap dubbel waardig;
'k Erken mijn schuld, die U tot straf
bewoog; Uw doen is rein, uw vonnis
gansch rechtvaardig.
3. 't Is niet alleen dit kwaad, dat roept om
straf; Neen, 'k ben in ongerechtigheid ge-
boren; Mijn zonde maakt mij 't voorwerp

van uw toren, Reeds van het uur van
mijn ontvang'nis af. Zie, Gij hebt lust
tot waarheid in 't gemoed; Gij, Heer, die
weet al wat ik heb misdreven, Gij die
mijn geest met wijsheid hadt gevoed, En
in mijn ziel uw Godd'lijk licht gegeven.
4. Ontzondig mij met hysop, en mijn ziel,
Nu gansch melaatsch, zal rein zijn en
genezen. Wasch mij geheel, zoo zal ik
witter wezen, Dan sneeuw, die versch op
't aardrijk nederviel. Ai, geef mij weer ge-
wenschte zielevreugd; Laat uit uw mond
mij stof tot blijdschap hooren; Zoo wordt
opnieuw 't verbrijzeld hart verheugd, En
in mijn geest de ware rust herboren.

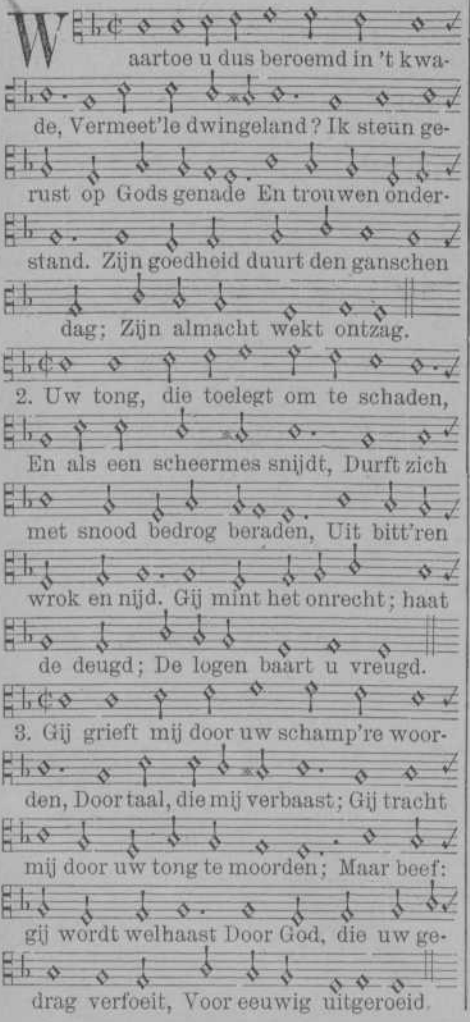
PAUZE.

5. Verberg uw oog van mijn bedreven
kwaad, Waardoor mijn ziel gevoelt de
diepste wonden; Delg, delg toch uit mijn
schuld en al mijn zonden, En spreek mij
vrij van mijne gruweldaad. Herschep

mijn hart, en reinig Gij, o Heer, Die vuile
bron van al mijn wanbedrijven; Vernieuw
in mij een vasten geest, en leer Mij aan
uw dienst oprecht verbonden blijven.
6. Verwerp mij van uw aangezicht toch
niet; Ai, laat van mij uw Heil'gen Geest
niet scheiden. Die kan alleen op 't rechte
spoor mij leiden; Bestier mijn gang, daar
Gij mijn zwakheid ziet. Geef mijn ge-
moed, dat nu angstvallig vreest, De blijd-
schap weer; doe op uw heil mij hopen;
Laat mij, gesterkt door eenen eed'len
geest, Volvaardig 't pad van uw ge-
boden loopen.
7. Dan zal ik elk, die 't heilspoor bijster
is, Vrijmoedig al uw rechte wegen leeren;
De zondaar zal zich dan tot U bekeeren,
En scheppen moed uit mijn behoudenis.
O God, Gij God mijns heils, vergeef
mijn schuld, Mijn bloedschuld toch, hoe
billijk ook te doemen; Dan zal mijn mond,
met zangstof weer vervuld, Uw heilig
recht, gepaard met goedheid, roemen.
8. Heer, open Gij mijn lippen door uw
kracht, Zoo zal mijn mond uw lof ge-
staâg vermelden. Geen offer kan voor
mijne zonden gelden; Behaagd' U dat,
straks wierd het U geslacht. Indien Gij
lust in brandend' off'ren hadt, Dan wierd
het vuur door mij gewis ontstoken; Ik
spaarde dan noch zorg, noch vlijt, noch
schat, Maar zou 't altaar van offer-
vee doen rooken.
9. Gods offers zijn een gansch verbroken
geest, Door schuldbesef getroffen en ver-
slagen; Dit offer kan uw heilig oog be-
hagen; 't Is nooit, o God, van U veracht
geweest. Doe Sion wel, laat om mijn
zwaren val Uw goedheid niet van zijne
burg'ren wijken; Bouw Salem op, laat
nooit zijn muur en wal, Door uwe straf,
voor 's vijands macht bezwijken.

10. Dan vindt Gij in onz' offeranden
lust, Waarmeê wij U, naar 't heilig recht,
vereeren; Dan zal 't altaar de varren
gansch verteren; Dan wordt het vuur
daarop nooit uitgebluscht.

DE LII PSALM.

Waartoe u dus beroemd in 't kwa-
de, Vermeet'le dwingeland? Ik steun ge-
rust op Gods genade En trouwen onder-
stand. Zijn goedheid duurt den ganschen
dag; Zijn almacht wekt ontzag.
2. Uw tong, die toelegt om te schaden,
En als een scheermes snijdt, Durft zich
met snood bedrog beraden, Uit bitt'ren
wrok en nijd. Gij mint het onrecht; haat
de deugd; De logen baart u vreugd.
3. Gij grieft mij door uw schamp're woor-
den, Door taal, die mij verbaast; Gij tracht
mij door uw tong te moorden; Maar beef:
gij wordt welhaast Door God, die uw ge-
drag verfoeit, Voor eeuwig uitgeroeid.

4. God zal u voor zijn wraak doen buk-
ken, En, door zijn sterke hand, U uit uw
tent en schuilplaats rukken; Ontwort'len
uit uw stand. De vromen zullen, vrij van
nood, Dan lachen om uw dood.
5. „Zie," zal men zeggen, „zie den dwaze,
„Die, op zijn rijkdom stout, Ons wilde
„door zijn macht verbazen, Op God niet
„heeft vertrouwd; Zijn sterkte kreeg hij
„door geweld; Nu ligt hij neergeveld."
6. Maar ik zal als d' olijfboom groeien,
In 't Huis des grooten Gods; Ik zal in
eer en Godsvrucht bloeien. God is mijn
steun en rots; Op zijne gunst, mij toe-
gezeid, Vertrouw 'k in eeuwigheid.
7. Mijn God, U zal ik eeuwig loven, Om-
dat Gij 't hebt gedaan; 'k Verwacht uw
trouwe hulp van boven; Uw waarheid zal
bestaan; Uw naam is voor 't oprecht ge-
moed Van al uw gunstvolk goed.

DE LIII PSALM.

De trotsche dwaas zegt in zijn boos gemoed: „Er is geen God." Zij dooven 't licht der rede, En maken zich door gruwelijke zeden Afschuwelijk; er is geen mensch, die goed Op aarde doet.

2. God, die het recht met kracht verdedigt, sloeg Van 's hemels troon zijn oogen naar beneden Op Adams kroost, doorzocht hun hart en zeden; Hij zag, of zich geen mensch verstandig droeg, En naar Hem vroeg.

3. Hij zocht alom, maar ach, Hij vond er geen; Want alle vleesch is trouw'loos afgeweken; Het land is vol van stinkende gebreken; Geen sterveling wil 't pad der deugd betreên, Ja zelfs niet één.

4. Heeft dan dit volk, dat groeit in euveldaân, Geen kennis? Neen, thans durven die ontzinden Met gulzigheid mijn volk als brood verslinden; Zij roepen op hun godvergeten paân Zelfs God niet aan.

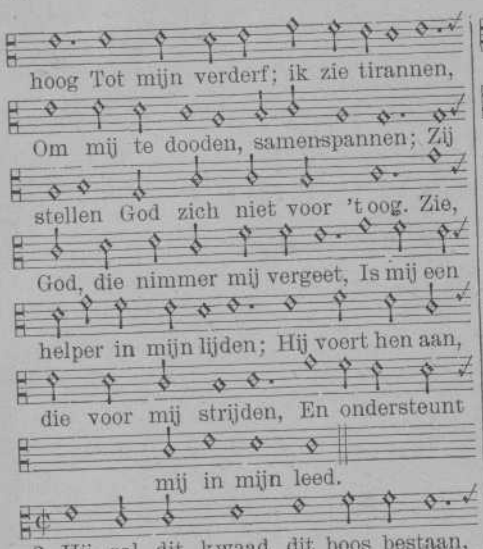
5. Op 't onverwachts zijn zij in angst gebracht, Want God heeft uw belegeraars doen vluchten, Hun beend'ren zelfs verstrooid; Die u deên zuchten, Hebt gij beschaamd; want God verwerpt, veracht Dit boos geslacht.

6. Och, daalde 't heil uit Sion spoedig neer Voor Israël! Als God zijn volk uit lijden En banden redt, zal Jakob zich verblijden, En Israël, al juichend, geven d' eer Aan zijnen Heer.

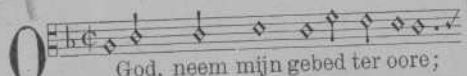
DE LIV PSALM.

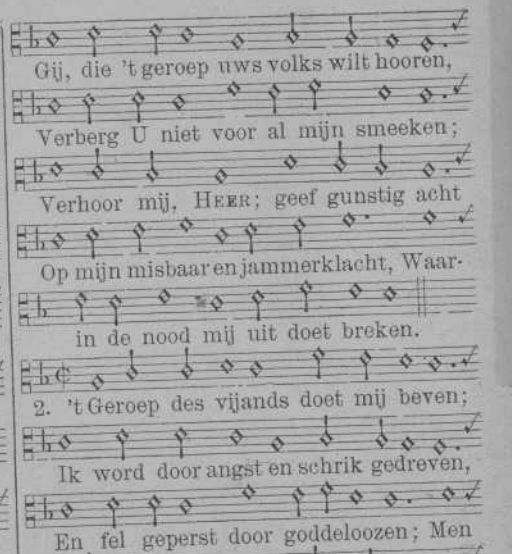
O God, verlos mij uit den nood, En red door uwen naam mijn leven; Mijn rechtzaak zij aan U verbleven; Och of uw arm mij bijstand bood! O God, sla acht op mijn gebed, Neig tot mijn rede gunstig d' ooren, En wil mijn bitt're klacht verhooren; Zoo word' ik uit den angst gered.

2. Want vreemden steken 't hoofd om-

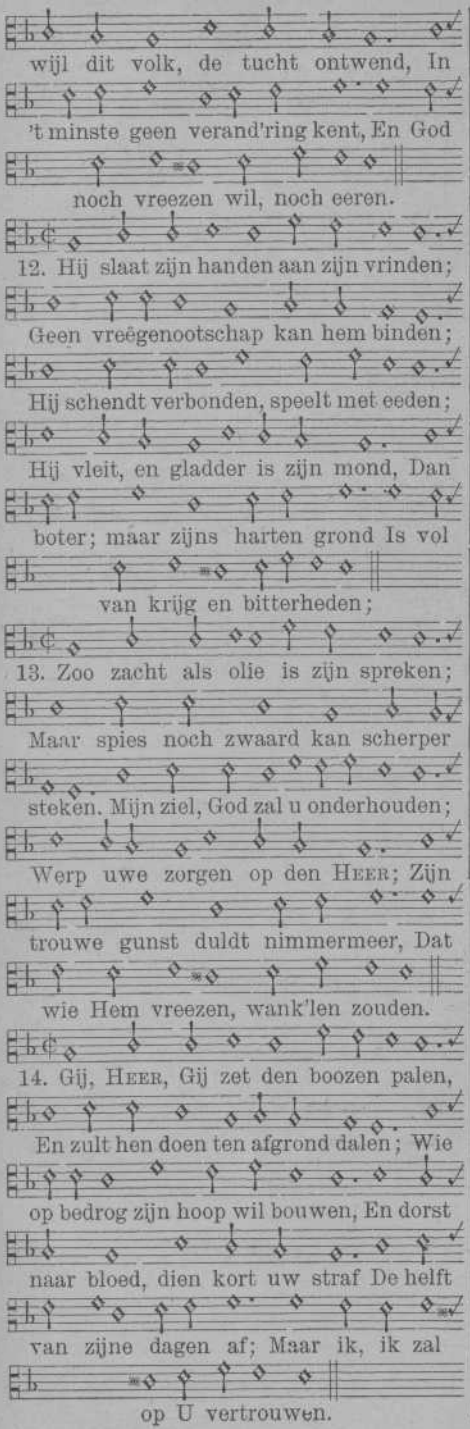

hoog Tot mijn verderf; ik zie tirannen,
Om mij te dooden, samenspannen; Zij
stellen God zich niet voor 't oog. Zie,
God, die nimmer mij vergeet, Is mij een
helper in mijn lijden; Hij voert hen aan,
die voor mij strijden, En ondersteunt
mij in mijn leed.
3. Hij zal dit kwaad, dit boos bestaan,
Aan mijn verspiederen vergelden. Roei
uit, die tegen mij zich stelden: Het gaat
uw trouw en waarheid aan. Ik zal U,
met een blij gemoed, Vrijwillig off'ren,
Heer der heeren; Ik zal uw naam met
lofzang eeren; Dit eischt uw naam,
want hij is goed.
4. Want God wil mij zijn bijstand biên;
Hij heeft mij 't onheil doen ontkomen,
En mijn benauwdheid weggenomen: Ik
heb mijns vijands val gezien.

DE LV PSALM.

O God, neem mijn gebed ter oore;

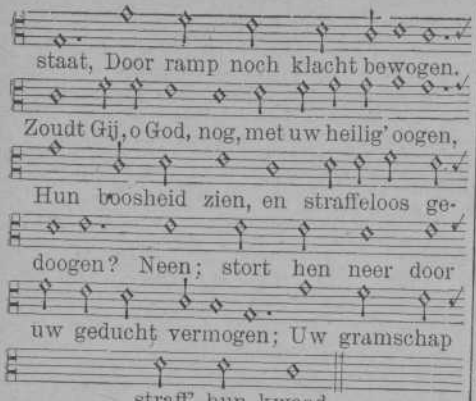

Gij, die 't geroep uws volks wilt hooren,
Verberg U niet voor al mijn smeeken;
Verhoor mij, Heer; geef gunstig acht
Op mijn misbaar en jammerklacht, Waar-
in de nood mij uit doet breken.
2. 't Geroep des vijands doet mij beven;
Ik word door angst en schrik gedreven,
En fel geperst door goddeloozen; Men
schuift op mij, met snood beleid, Een
last van ongerechtigheid. Hoe vinnig
treft de wraak dier boozen!
3. Mijn hart voelt weên en bange nepen;
De doodsschrik heeft mij aangegrepen;
De vrees heeft mijne ziel bevangen; Een
kille beving komt mij aan, En sidd'ring
doet mijn leden slaan. Dies roep ik uit
met sterk verlangen:
4. „Och, gaf mij iemand duivenvleug'len!
„Gewis, mijn drift waar' niet te teug'len;
„Ik vloog, tot waar ik kon verwachten
„Mijn veiligheid, waar 't ook mocht zijn:

„In 't barste zelfs der zandwoestijn, Waar
„ik in stilte zou vernachten."
5. Welhaast had ik de vlucht genomen,
Om dezen wind, deez' storm, t' ontkomen.
O Heer, laat hen uw vuur verslinden;
Verdeel hun tong, verwar hun spraak;
Want twist en wrevel, haat en wraak,
Zijn in de stad alom te vinden.
6. Bij dag, bij nacht, ja, t' aller ure, Om-
ringen die haar op haar muren; Geen
recht, geen onschuld kan er baten; Maar
binnen in haar heerscht de twist; Het
wreed verderf, de snoode list, 't Bedrog
wijkt nimmer van haar straten.
PAUZE.
7. Zag ik mij door een vijand jagen, Dan
kon, dan zou ik dit verdragen; Maar 't was
mijn hater niet vóór dezen, Die tegen
mij zich thans verheft; 'k Had anders
wel 't gevaar beseft, En zou voor hem
verborgen wezen.
8. Neen, gij, gij zijt het, dien ik eerde,
Dien ik, gelijk mij zelf, waardeerde,
Met wien 'k gemeenzaam plachtte hand-
len, Mijn leidsman, met mij eensgezind,
Met wien ik raadpleegd' als mijn vrind,
En samen naar Gods huis mocht wand'len.
9. Dat hen de dood als schuldheer velle,
En levend stort' in 't diepst der helle;
Want boosheid huisvest in de harten En
tenten van dit booze rot. Maar ik zal
roepen tot mijn God, Die mij zal redden
uit mijn smarten.
10. 'k Zal 's avonds klagen, zuchten, ste-
nen; 'k Zal 's morgens kermen, 's middags
weenen; En God zal op mijn bede mer-
ken; Die God, die mij van dezen strijd
In vreê door zijnen arm bevrijdt, Hoe
velen ook mijn val bewerken.
11. God zal mij hooren, en hen plagen,
Die God, die reeds van oude dagen Als
rechter zat, om 't kwaad te weren; De-

wijl dit volk, de tucht ontwend, In
't minste geen verand'ring kent, En God
noch vreezen wil, noch eeren.
12. Hij slaat zijn handen aan zijn vrinden;
Geen vreêgenootschap kan hem binden;
Hij schendt verbonden, speelt met eeden;
Hij vleit, en gladder is zijn mond, Dan
boter; maar zijns harten grond Is vol
van krijg en bitterheden;
13. Zoo zacht als olie is zijn spreken;
Maar spies noch zwaard kan scherper
steken. Mijn ziel, God zal u onderhouden;
Werp uwe zorgen op den HEER; Zijn
trouwe gunst duldt nimmermeer, Dat
wie Hem vreezen, wank'len zouden.
14. Gij, HEER, Gij zet den boozen palen,
En zult hen doen ten afgrond dalen; Wie
op bedrog zijn hoop wil bouwen, En dorst
naar bloed, dien kort uw straf De helft
van zijne dagen af; Maar ik, ik zal
op U vertrouwen.

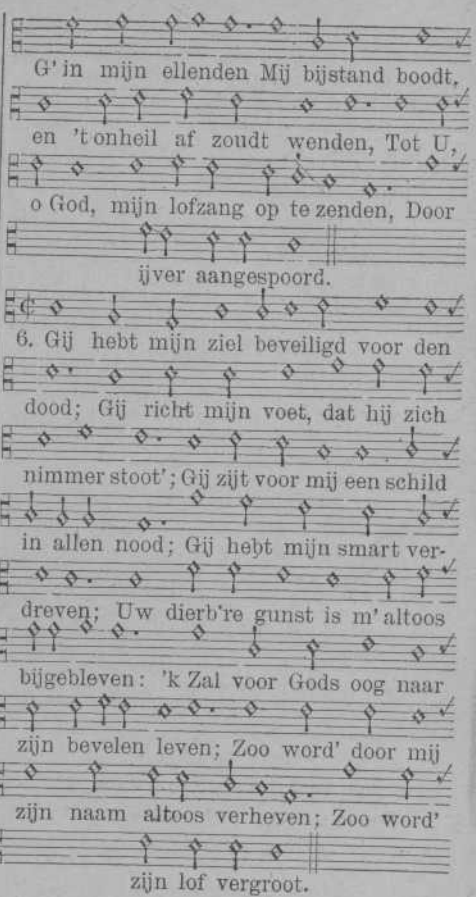
DE LVI PSALM.

Genâ, o God, bescherm mij door uw
hand; Zie, hoe ik ben omringd aan allen
kant; Zie, hoe de mensch zijn booze net-
ten spant, Om mij daarin te jagen. Den
ganschen dag is 't oog op mij geslagen;
Zijn list legt mij op al mijn wegen la-
gen; Zijn macht vergroot mijn ongeluk
en plagen; Ontroert mijn ingewand.
2. Maar word ik ooit met bange vrees
belaân, Dan zal op U mijn vast betrou-
wen staan. Ik prijs in God zijn woord;
ik steun voortaan Op Hem; zou vleesch
mij deren? Ik vrees hen niet, die mijne
smart vermeeren; Mij, dag op dag, door
lastertaal onteeren; Mijn woorden in
een valschen zin verkeeren; Arglistig
mij verraân.
3. Zij rotten saam, en houden boozen raad,
Terwijl mij elk in 't heim'lijk gadeslaat,
Mijn schreden volgt, en mij naar 't leven

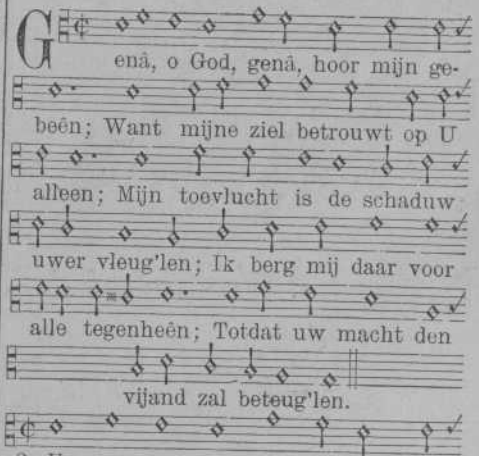

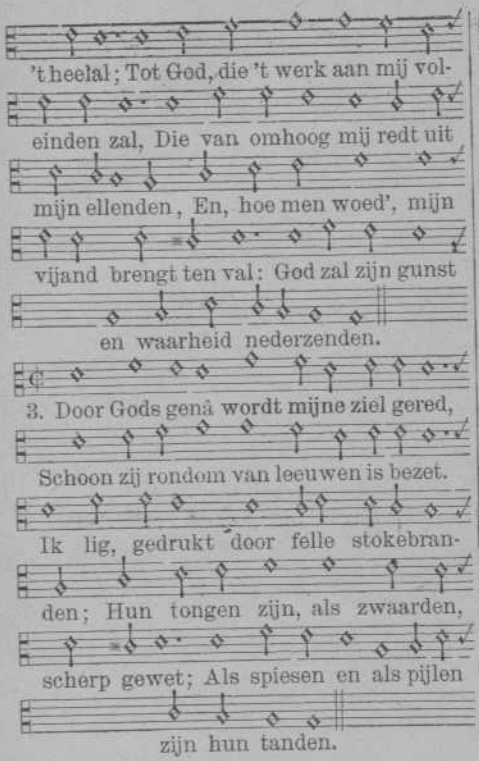
PAUZE.

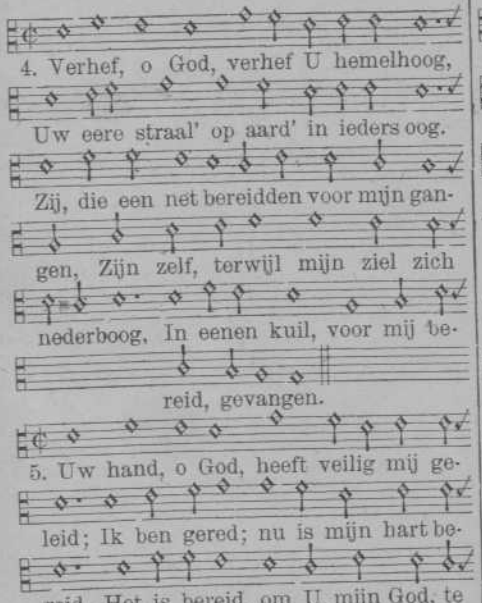

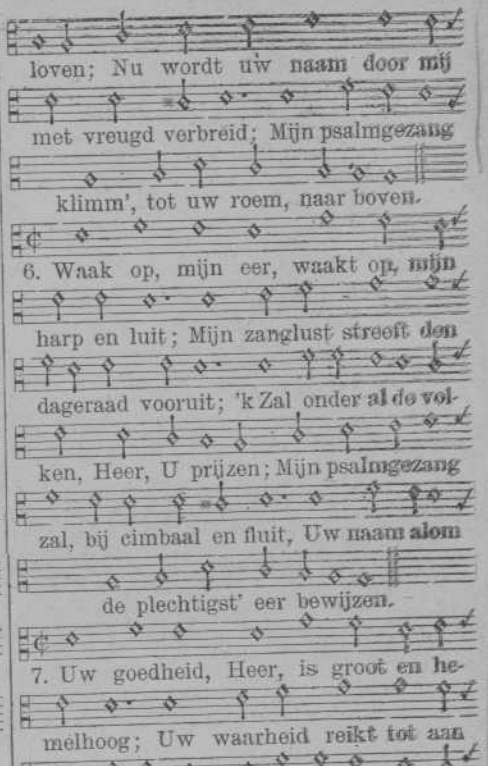
DE LVII PSALM.

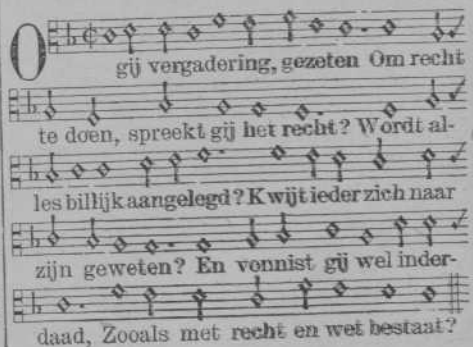

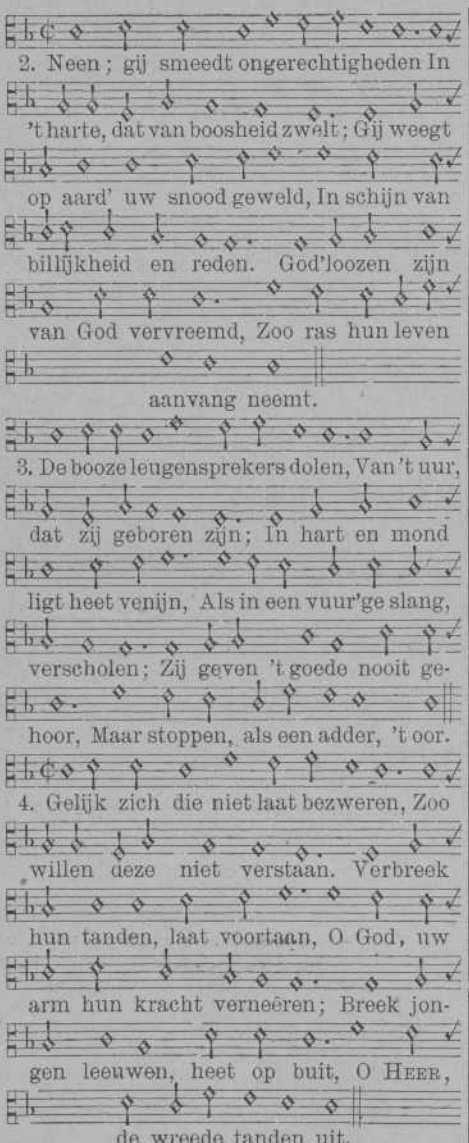
PAUZE.

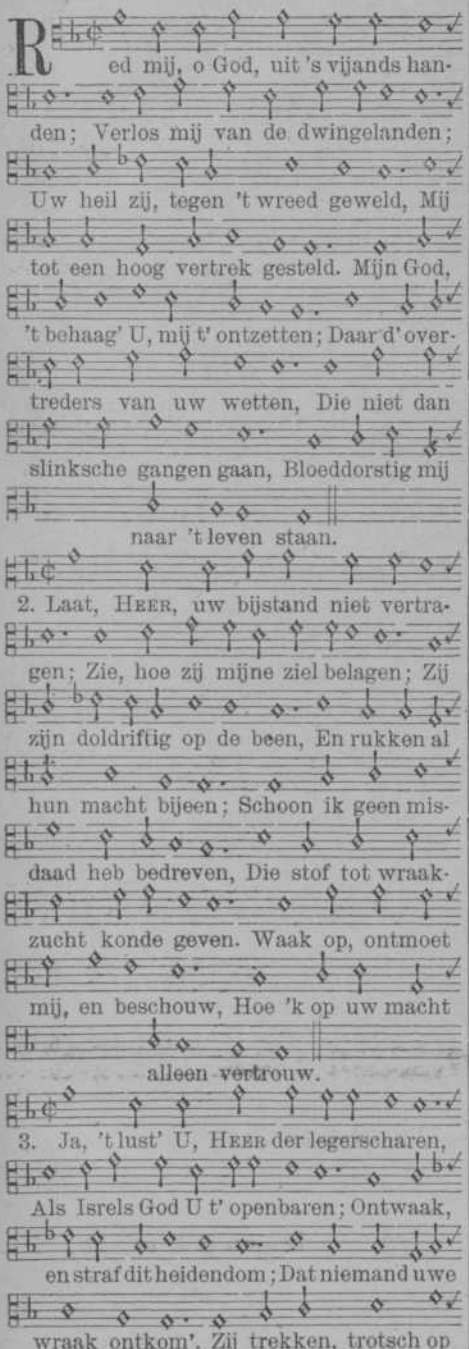
DE LVIII PSALM.

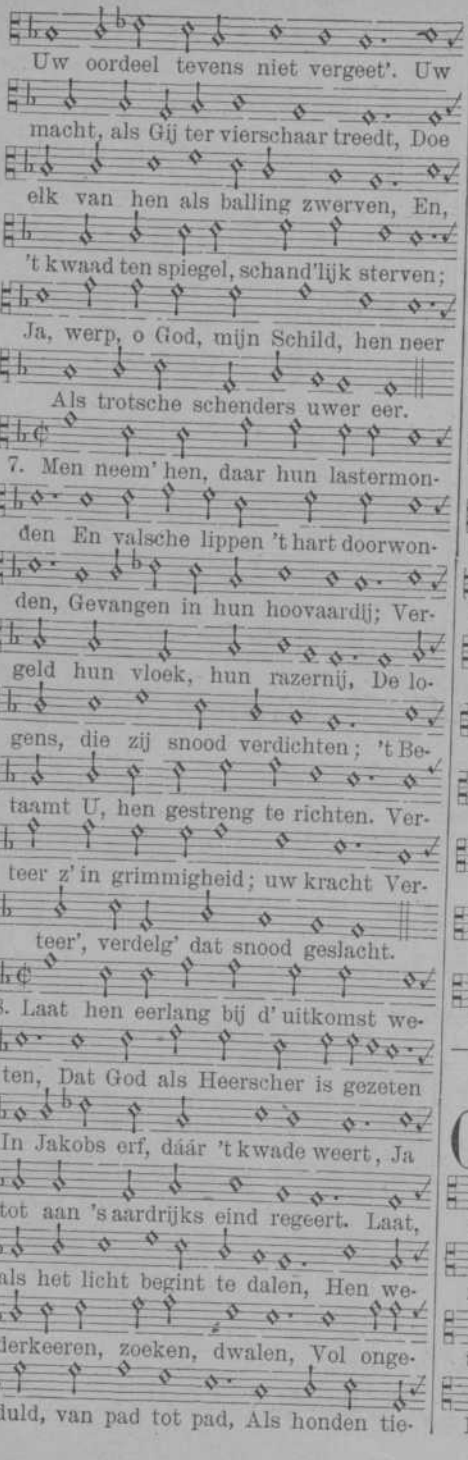

2. Neen; gij smeedt ongerechtigheden In
't harte, dat van boosheid zwelt; Gij weegt
op aard' uw snood geweld, In schijn van
billijkheid en reden. God'loozen zijn
van God vervreemd, Zoo ras hun leven
aanvang neemt.
3. De booze leugensprekers dolen, Van 't uur,
dat zij geboren zijn; In hart en mond
ligt heet venijn, Als in een vuur'ge slang,
verscholen; Zij geven 't goede nooit ge-
hoor, Maar stoppen, als een adder, 't oor.
4. Gelijk zich die niet laat bezweren, Zoo
willen deze niet verstaan. Verbreek
hun tanden, laat voortaan, O God, uw
arm hun kracht verneêren; Breek jon-
gen leeuwen, heet op buit, O HEER,
de wreede tanden uit.
PAUZE.
5. Smelt hen tot water, laat ze drijven;
En maak hun pijlen, waar zij boos Meê
mikken, stomp en krachteloos; Laat toch
uw arm hun boog niet stijven. Doe hen,
in armoê en gebrek, Vergaan, versmel-
ten, als een slek.
6. Och, laat hen in hun kwaad niet groei-
en, Maar doe hen, als een misdracht,
zijn; Dat nooit de zon hun oog beschijn.'
Eer dan uw potten zullen gloeien Van
't doornenvuur, stormt Hij gezwind Hen
weg, als in een wervelwind.
7. 't Rechtvaardig volk, gered uit lijden,
Zal eens, wanneer 't de wraak aan-
schouwt, In God, wien 't zich had toe-
vertrouwd, En in zijn waarheid zich ver-
blijden; 't Zal zijne voeten, welgemoed,
Zelfs wasschen in der boozen bloed.
8. De mensch zal eerlang vroolijk zeggen:
„Gewis, de deugd geniet haar vrucht;
„Gods grootheid wordt te recht geducht,
„Die loon en straf weet toe te leggen;
„Gewis, daar is een God, die leeft, En
„op deez' aarde vonnis geeft."

1. 9

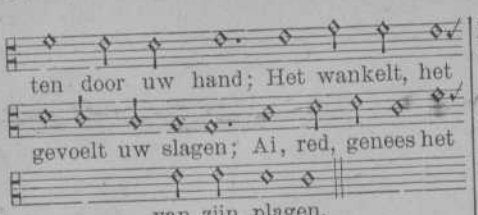
DE LIX PSALM.

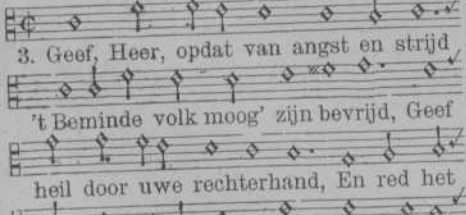

Uw oordeel tevens niet vergeet'. Uw
macht, als Gij ter vierschaar treedt, Doe
elk van hen als balling zwerven, En,
't kwaad ten spiegel, schand'lijk sterven;
Ja, werp, o God, mijn Schild, hen neer
Als trotsche schenders uwer eer.
7. Men neem' hen, daar hun lastermon-
den En valsche lippen 't hart doorwon-
den, Gevangen in hun hoovaardij; Ver-
geld hun vloek, hun razernij, De lo-
gens, die zij snood verdichten; 't Be-
taamt U, hen gestreng te richten. Ver-
teer z' in grimmigheid; uw kracht Ver-
teer', verdelg' dat snood geslacht.
8. Laat hen eerlang bij d' uitkomst we-
ten, Dat God als Heerscher is gezeten
In Jakobs erf, dáár 't kwade weert, Ja
tot aan 's aardrijks eind regeert. Laat,
als het licht begint te dalen, Hen we-
derkeeren, zoeken, dwalen, Vol onge-
duld, van pad tot pad, Als honden tie-
rend om de stad.
9. Laat hen, o God, om spijs verlegen, Om-
zwerven, en op nare wegen Vernachten
in de duisternis, Schoon geen van hen
verzadigd is. Maar ik zal U mijn sterkte
noemen, Uw goedheid 's morgens vroo-
lijk roemen, En zingen, met een dankb'ren
geest: „Gij zijt mijn hoog vertrek geweest."
10. Ik zal, omdat G' in bange dagen
Mijn toevlucht waart, van U gewagen;
Van U, mijn Sterkte, zij mijn zang En sna-
renspel, mijn leven lang. Ik heb in nood,
aan God verbonden, In Hem mijn hoog
vertrek gevonden; In God, wiens goeder-
tierenheid Zich over mij heeft uitgebreid.

DE LX PSALM.

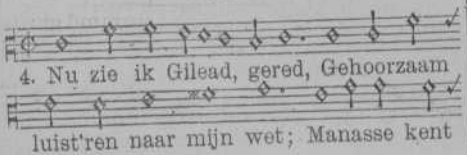
O God, hoe hebben wij getreurd,
Door U verstooten en gescheurd! Gij
zijt op ons vergramd geweest; Keer weer
tot ons, wij zijn bevreesd. Gij hebt, o
Heer, het gansche land Geschud, gesple-

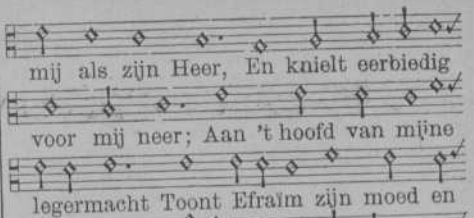

ten door uw hand; Het wankelt, het
gevoelt uw slagen; Ai, red, genees het
van zijn plagen.

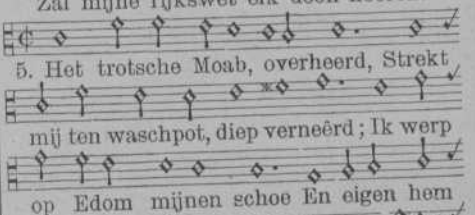

2. Gij hebt uw volk een harde zaak
Doen zien, door uw gestrenge wraak;
Door twist op twist het land gekrenkt,
En ons met zwijmelwijn gedrenkt. Maar
nu hebt Gij een heilbanier, Tot roem
van uw geducht bestier, Hen, die U
vreezen, op doen steken; Zoo is uw
waarheid ons gebleken.

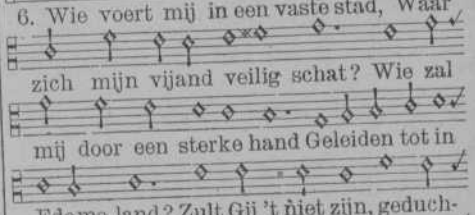

3. Geef, Heer, opdat van angst en strijd
't Beminde volk moog' zijn bevrijd, Geef
heil door uwe rechterhand, En red het
zuchtend vaderland. God sprak weleer
in 't heiligdom; Dies juich ik met uw
volk alom; 'k Zal Sichem deelen, Sukkoth
meten; Die zullen mijn bezitting heeten.

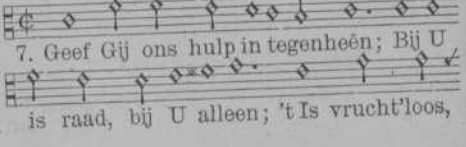
PAUZE.

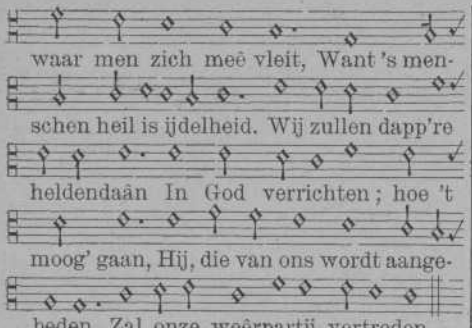

4. Nu zie ik Gilead, gered, Gehoorzaam
luist'ren naar mijn wet; Manasse kent

mij als zijn Heer, En knielt eerbiedig
voor mij neer; Aan 't hoofd van mijne
legermacht Toont Efraïm zijn moed en
kracht; Mijn Juda, tot die eer verkoren,
Zal mijne rijkswet elk doen hooren.

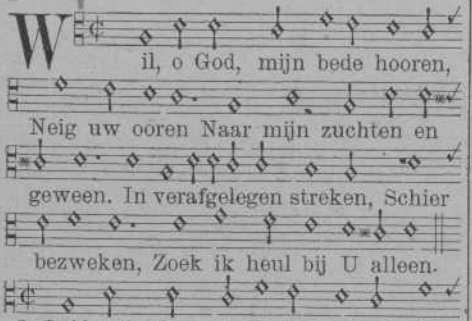

5. Het trotsche Moab, overheerd, Strekt
mij ten waschpot, diep verneêrd; Ik werp
op Edom mijnen schoe En eigen hem
ten knecht mij toe; En gij, o Palestina,
juich, Juich over mij met eerbied, buig
U neer, om mij, die tot regeeren Gezalfd
ben, als uw koning t' eeren.

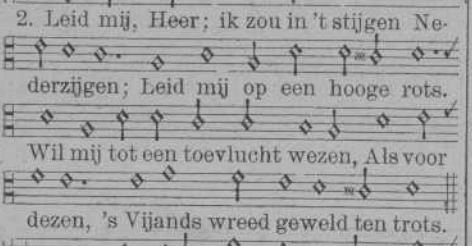

6. Wie voert mij in een vaste stad, Waar
zich mijn vijand veilig schat? Wie zal
mij door een sterke hand Geleiden tot in
Edoms land? Zult Gij 't niet zijn, geduch-
te God, Die ons verstiet tot 's vijands spot,
Onz' uitgetogen legermachten Vergeefs
naar hulp en heil deed wachten?

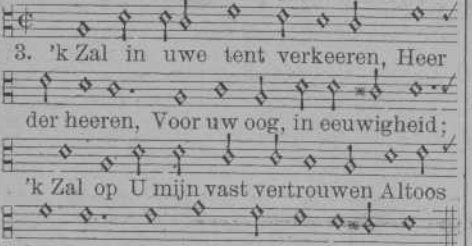

7. Geef Gij ons hulp in tegenheên; Bij U
is raad, bij U alleen; 't Is vrucht'loos,

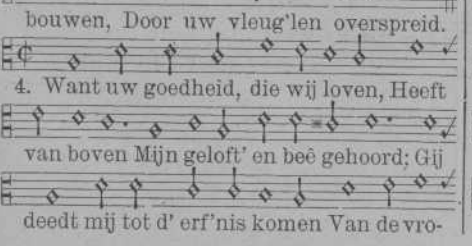

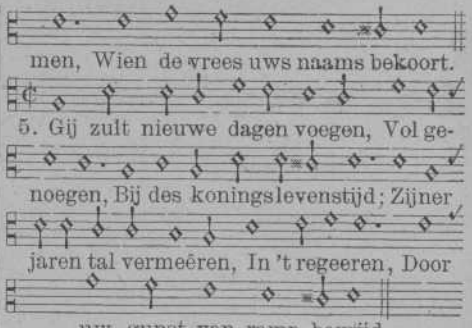
DE LXI PSALM.

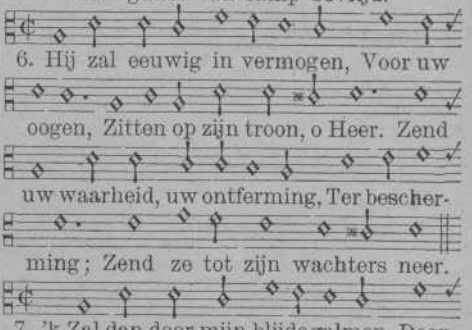

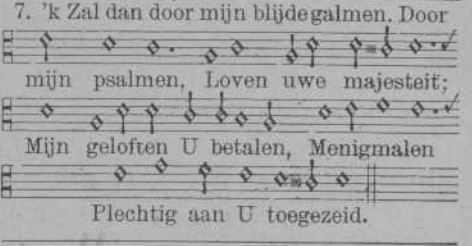

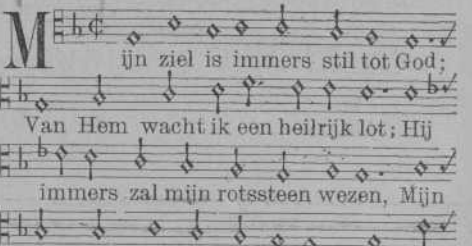

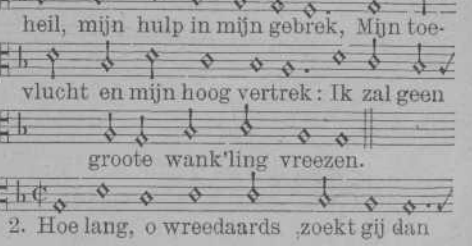

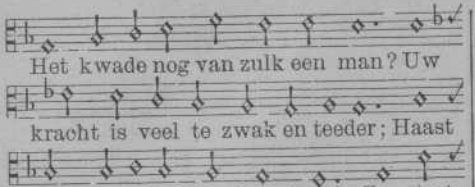

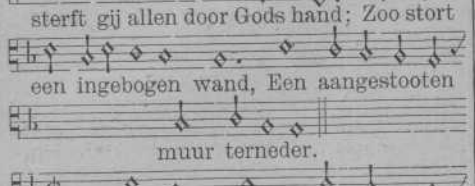

DE LXII PSALM.

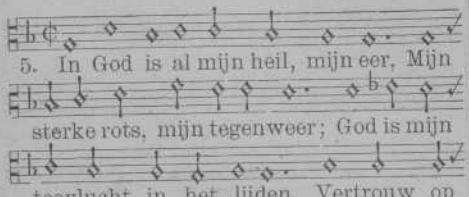

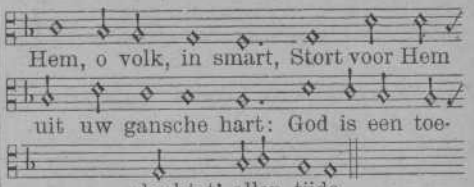

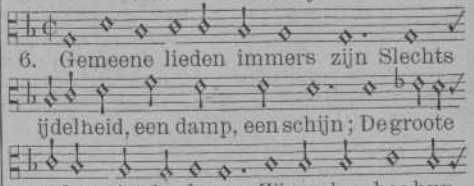

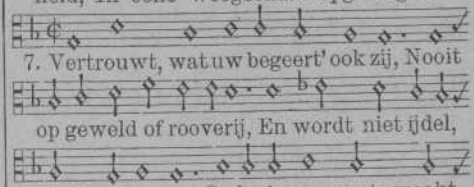

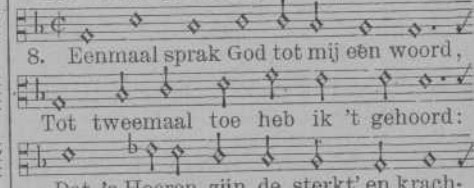
PAUZE.

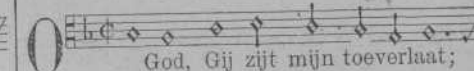

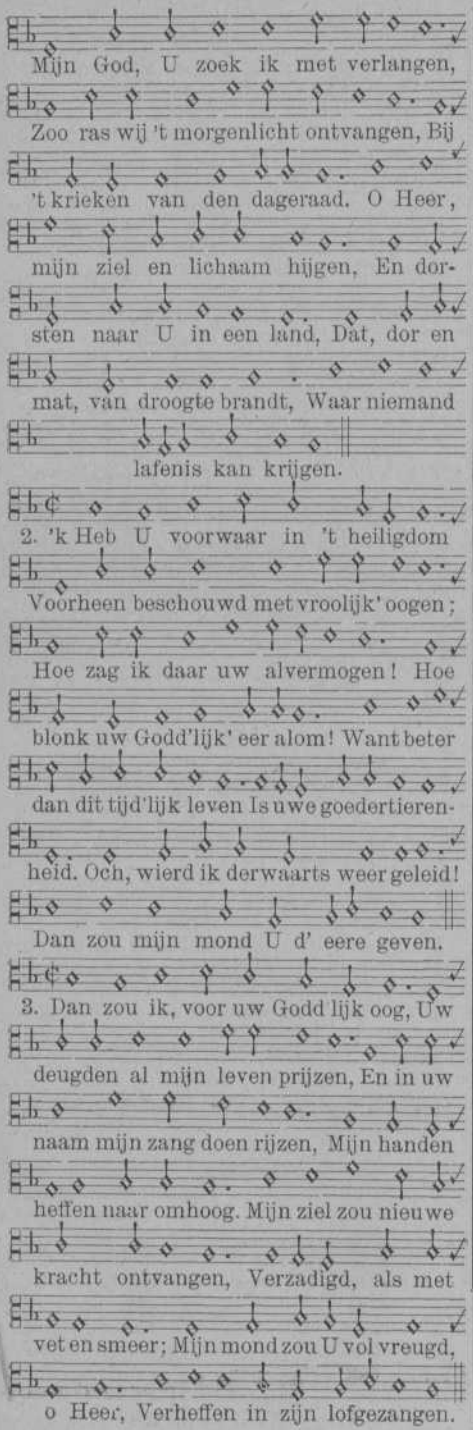

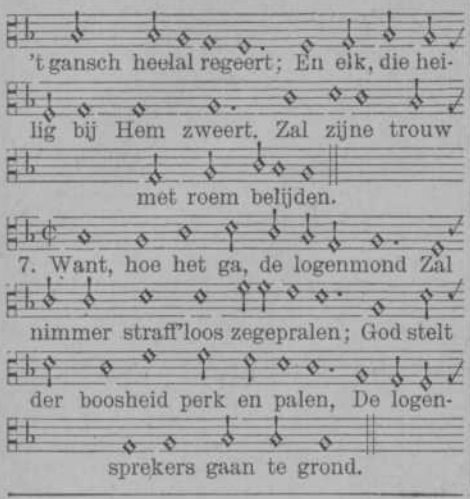

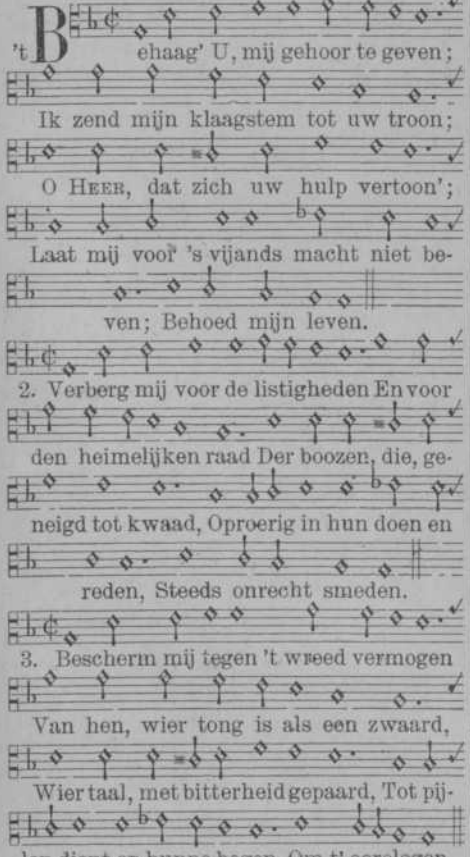
DE LXIII PSALM.

Mijn God, U zoek ik met verlangen,
Zoo ras wij 't morgenlicht ontvangen, Bij
't krieken van den dageraad. O Heer,
mijn ziel en lichaam hijgen, En dor-
sten naar U in een land, Dat, dor en
mat, van droogte brandt, Waar niemand
lafenis kan krijgen.
2. 'k Heb U voorwaar in 't heiligdom
Voorheen beschouwd met vroolijk' oogen;
Hoe zag ik daar uw alvermogen! Hoe
blonk uw Godd'lijk' eer alom! Want beter
dan dit tijd'lijk leven Is uwe goedertieren-
heid. Och, wierd ik derwaarts weer geleid!
Dan zou mijn mond U d' eere geven.
3. Dan zou ik, voor uw Godd'lijk oog, Uw
deugden al mijn leven prijzen, En in uw
naam mijn zang doen rijzen, Mijn handen
heffen naar omhoog. Mijn ziel zou nieuwe
kracht ontvangen, Verzadigd, als met
vet en smeer; Mijn mond zou U vol vreugd,
o Heer, Verheffen in zijn lofgezangen.
PAUZE.
4. Wanneer ik, op mijn legersteê, Aan U
gedenk in stille nachten, Dan peinst mijn
ziel met al haar krachten, Hoe Gij voor-
heen in angst en wee, Als mij de vijand
wild' omringen, Mij vaardig zijt ter hulp
geweest; Dies zal ik nu ook, onbevreesd,
In schaduw van uw vleug'len zingen.
5. Mijn ziel kleeft U standvastig aan;
Gij ondersteunt mijn zwakke schreden;
Uw rechterhand, vol mogendheden, Doet
mij getroost en veilig gaan. Maar deze,
die mijn ziel begeeren, Opdat ik tot ver-
woesting raak', Staan bloot voor uw
geduchte wraak; Zij zullen haast ten
afgrond keeren.
6. Men zal die boozen, door 't geweld Van
't scherp gewette zwaard, doen sneven,
En aan de vossen overgeven, Ter prooi
alom in 't open veld. Maar 's konings
hart zal zich verblijden In God, die

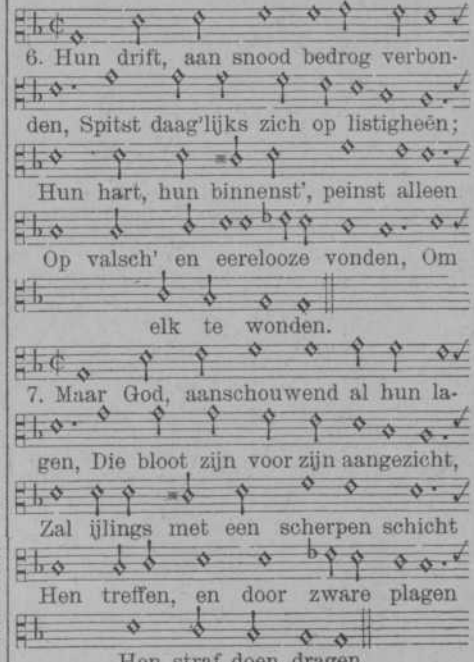

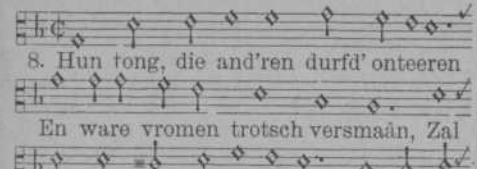
DE LXIV PSALM.

PAUZE.

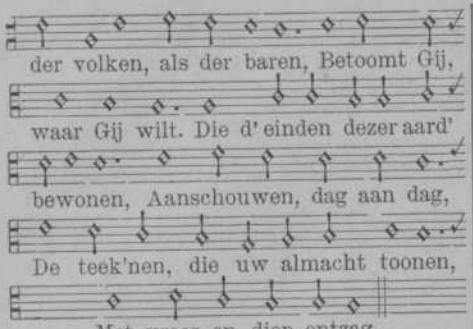

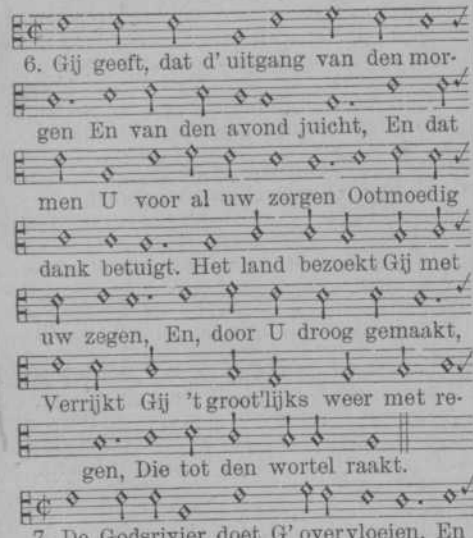
8. Hun tong, die and'ren durfd' onteeren
En ware vromen trotsch versmaân, Zal
zelf met schande hen belaân; Ja, elk zal
hun den rug toekeeren, En hen verneêren.
9. Dan zullen alle menschen vreezen, Het
werk verheffen van den HEER, Zijn lof
verbreiden en zijn eer, En op zijn daân,
alom geprezen, Oplettend wezen.
10. 't Rechtvaardig volk zal zich verblij-
den, Betrouwend op den HEER alleen;
d' Oprechten zullen, weltevreên, Ter-
wijl zij Hem hun harten wijden, Zijn
naam belijden.

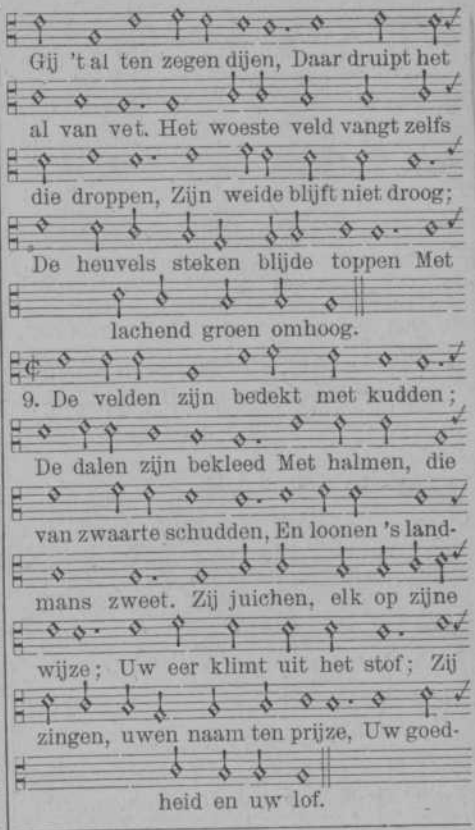
PSALM LXV.

De lofzang klimt uit Sions zalen
Tot U, met stil ontzag; Daar zal men U,
o God, betalen Geloften, dag bij dag. Gij
hoort hen, die uw heil verwachten, O
Hoorder der gebeên; Dies zullen allerlei
geslachten Ootmoedig tot U treên.
2. Een stroom van ongerechtigheden Had
d' overhand op mij; Maar ons weerspan-
nig overtreden Verzoent en zuivert Gij.
Welzalig, dien Gij hebt verkoren, Dien
G' uit al 't aardsch gedruisch Doet
naad'ren, en uw heilstem hooren, Ja,
wonen in uw huis.
3. Daar zal ons 't goede van uw woning
Verzaden, reis op reis, En 't heilig deel,
o groote Koning, Van uw geducht pa-
leis. Gij, Gij zult vreeselijke dingen Ons,
in gerechtigheid, Doen hooren, en ons blij
doen zingen Van 't heil, voor ons bereid.
4. O onze God, o vast vertrouwen Van
't allerverste land, Op wien al 's aard-
rijks einden bouwen En 't wijdst gele-
gen strand; Gij, die de hemelhooge ber-
gen Doet pal staan door uw kracht,
Zoodat zij vloed en stormen tergen, Gij
zijt omgord met macht.
5. 't Gebruis der zee doet Gij bedaren,
Daar Gij haar golven stilt; 't Rumoer

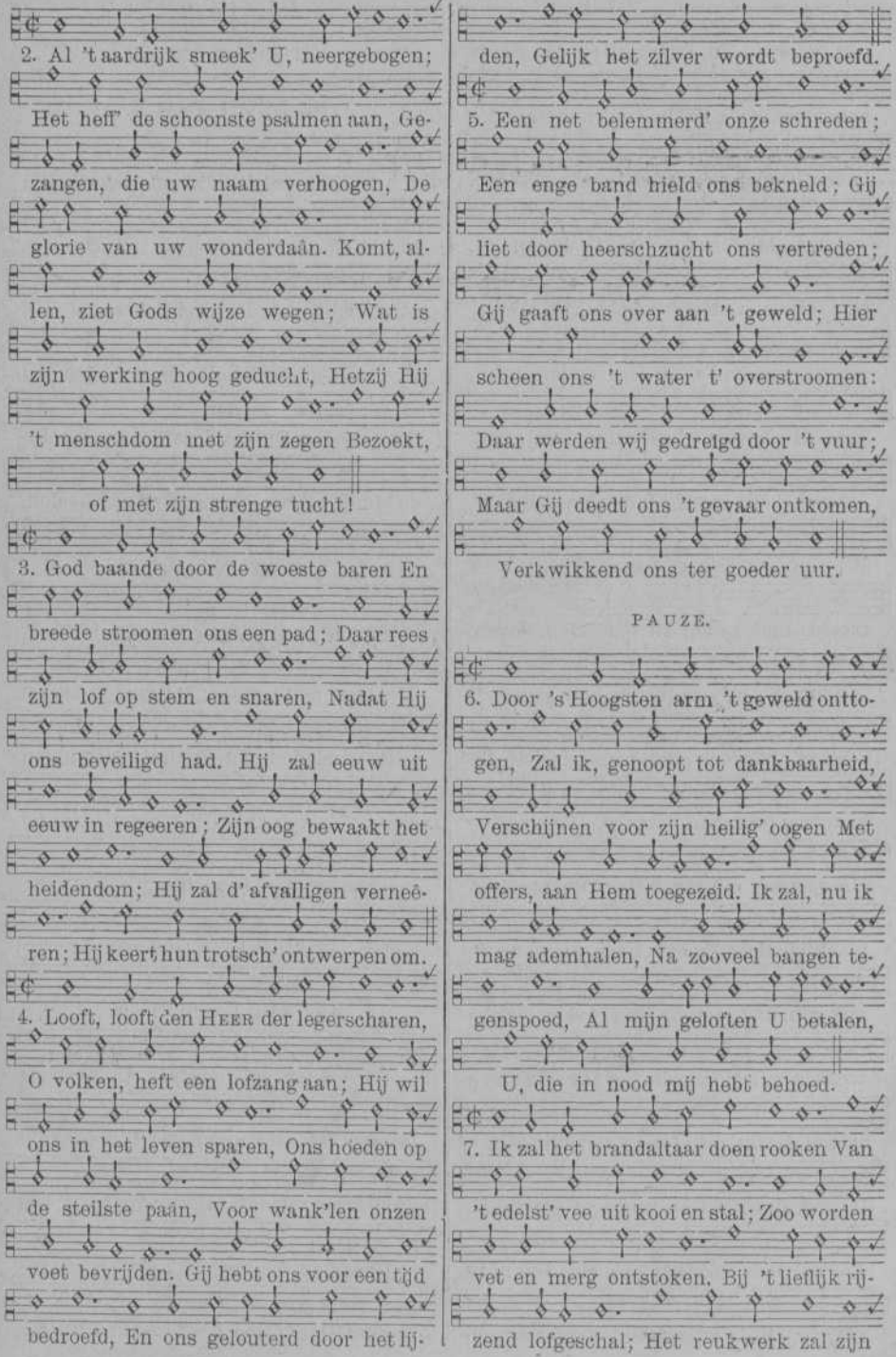
PAUZE.

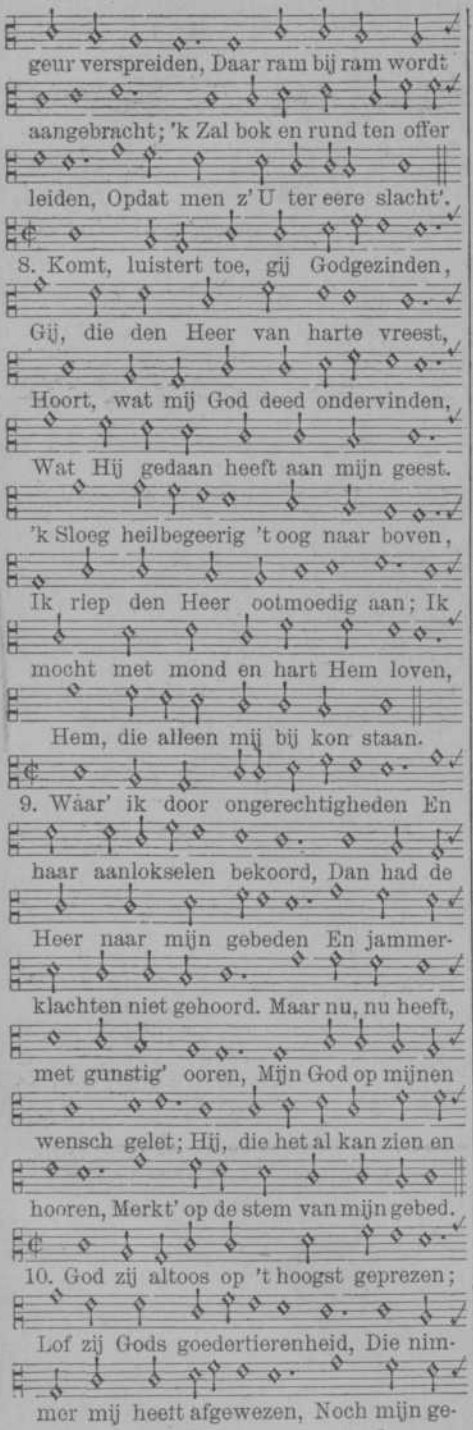

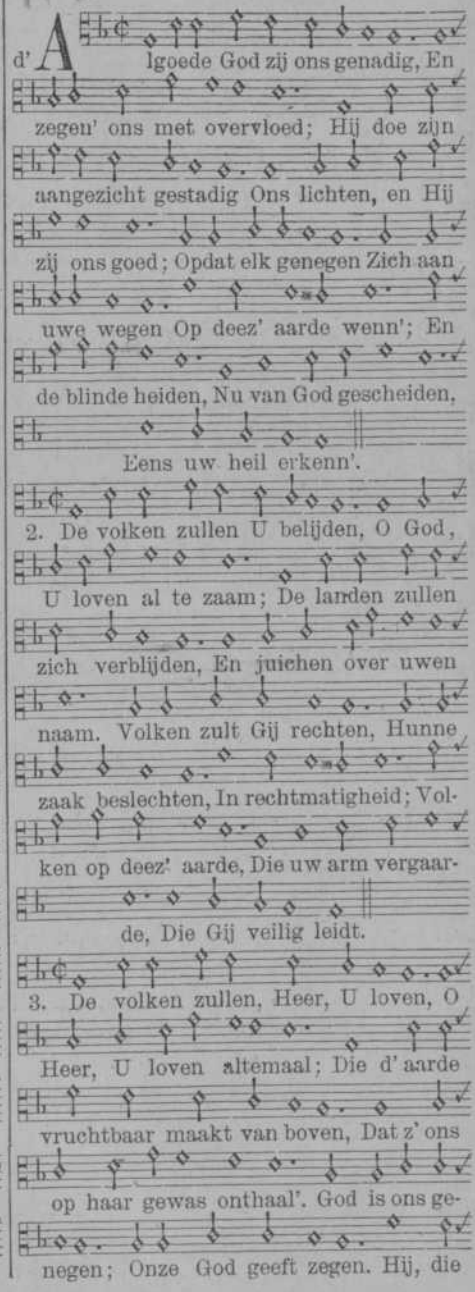
DE LXVI PSALM.

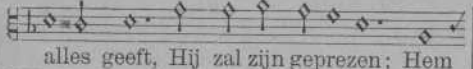

2. Al 't aardrijk smeek' U, neergebogen; Het heff' de schoonste psalmen aan, Gezangen, die uw naam verhoogen, De glorie van uw wonderdaân. Komt, allen, ziet Gods wijze wegen; Wat is zijn werking hoog geducht, Hetzij Hij 't menschdom met zijn zegen Bezoekt, of met zijn strenge tucht!
3. God baande door de woeste baren En breede stroomen ons een pad; Daar rees zijn lof op stem en snaren, Nadat Hij ons beveiligd had. Hij zal eeuw uit eeuw in regeeren; Zijn oog bewaakt het heidendom; Hij zal d' afvalligen verneêren; Hij keert hun trotsch' ontwerpen om.
4. Looft, looft den HEER der legerscharen, O volken, heft een lofzang aan; Hij wil ons in het leven sparen, Ons hoeden op de steilste paân, Voor wank'len onzen voet bevrijden. Gij hebt ons voor een tijd bedroefd, En ons gelouterd door het lijden, Gelijk het zilver wordt beproefd.
5. Een net belemmerd' onze schreden; Een enge band hield ons bekneld; Gij liet door heerschzucht ons vertreden; Gij gaaft ons over aan 't geweld; Hier scheen ons 't water t' overstroomen: Daar werden wij gedreigd door 't vuur; Maar Gij deedt ons 't gevaar ontkomen, Verkwikkend ons ter goeder uur.
PAUZE.
6. Door 's Hoogsten arm 't geweld onttogen, Zal ik, genoopt tot dankbaarheid, Verschijnen voor zijn heilig' oogen Met offers, aan Hem toegezeid. Ik zal, nu ik mag ademhalen, Na zooveel bangen tegenspoed, Al mijn geloften U betalen, U, die in nood mij hebt behoed.
7. Ik zal het brandaltaar doen rooken Van 't edelst' vee uit kooi en stal; Zoo worden vet en merg ontstoken, Bij 't lieflijk rijzend lofgeschal; Het reukwerk zal zijn

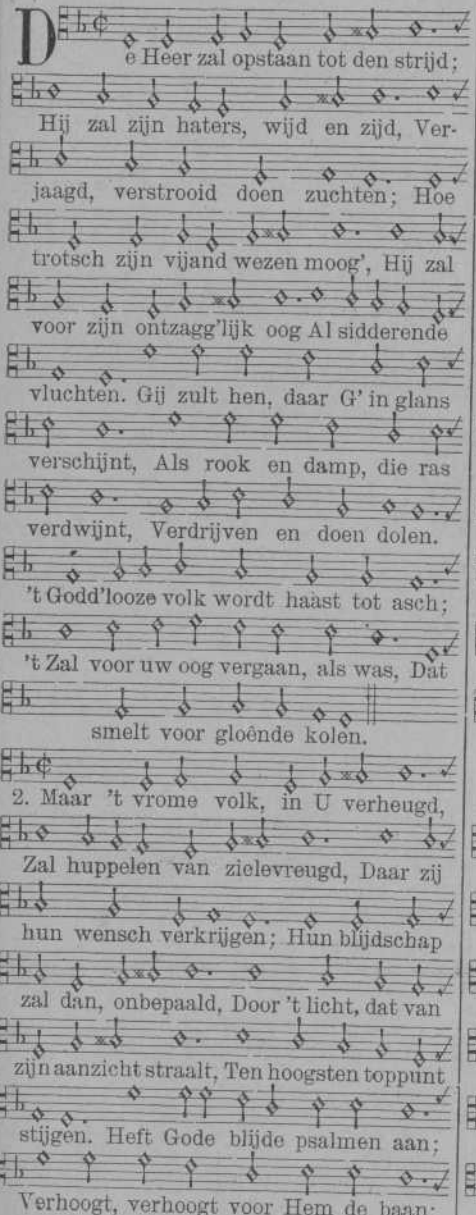

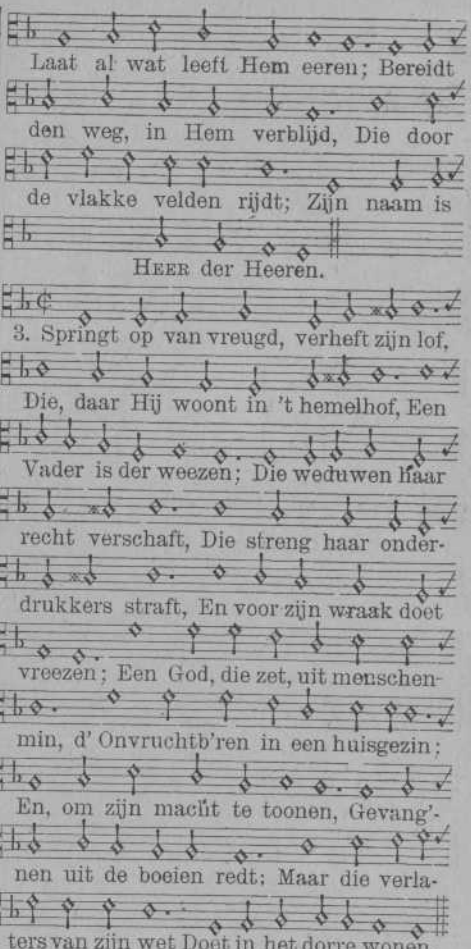
DE LXVII PSALM.

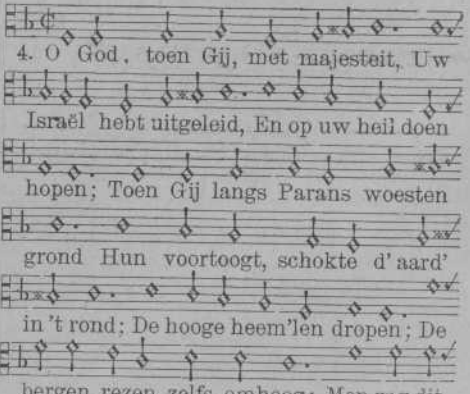

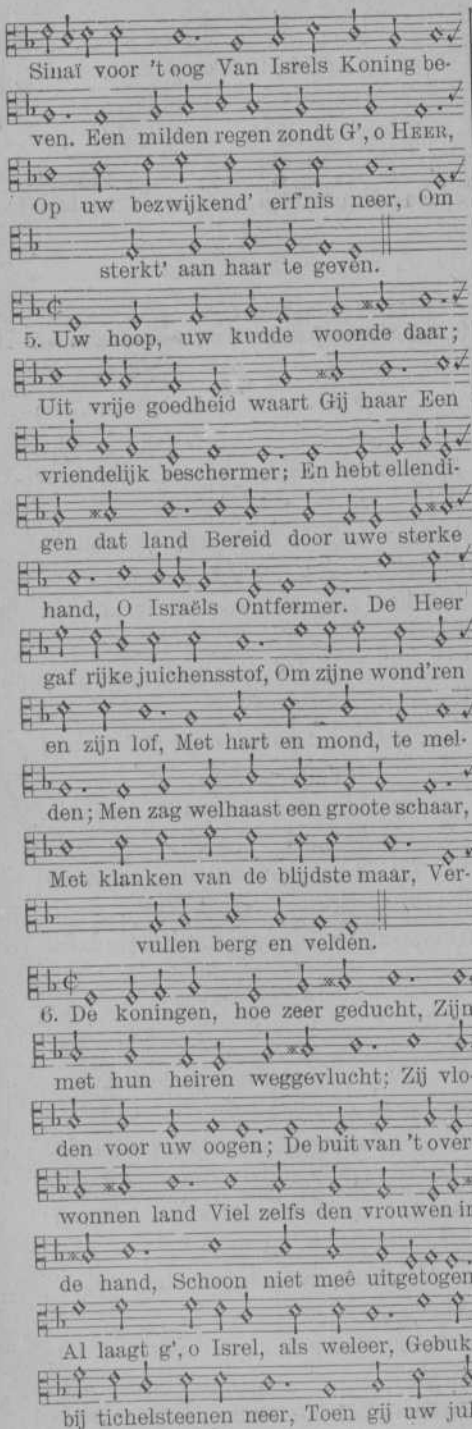
DE LXVIII PSALM.

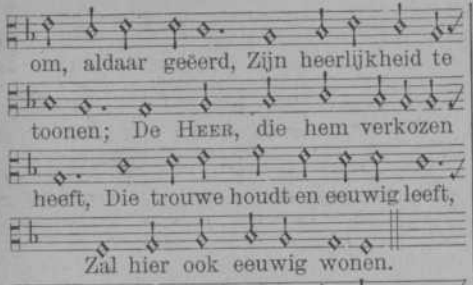

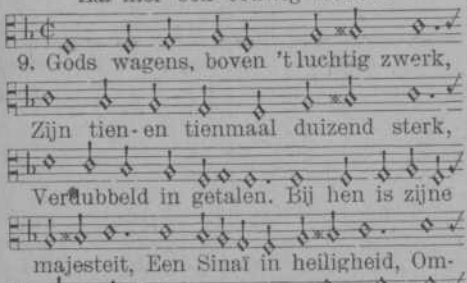

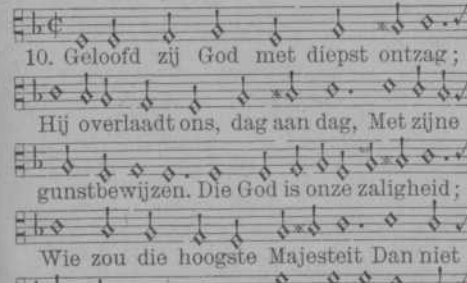
I PAUZE.

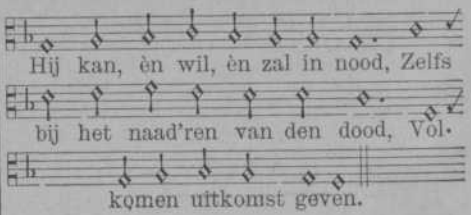

Sinaï voor 't oog Van Isrels Koning be-
ven. Een milden regen zondt G', o HEER,
Op uw bezwijkend' erfnis neer, Om
sterkt' aan haar te geven.
5. Uw hoop, uw kudde woonde daar;
Uit vrije goedheid waart Gij haar Een
vriendelijk beschermer; En hebt ellendi-
gen dat land Bereid door uwe sterke
hand, O Israëls Ontfermer. De Heer
gaf rijke juichensstof, Om zijne wond'ren
en zijn lof, Met hart en mond, te mel-
den; Men zag welhaast een groote schaar,
Met klanken van de blijdste maar, Ver-
vullen berg en velden.
6. De koningen, hoe zeer geducht, Zijn
met hun heiren weggevlucht; Zij vlo-
den voor uw oogen; De buit van 't over-
wonnen land Viel zelfs den vrouwen in
de hand, Schoon niet meê uitgetogen.
Al laagt g', o Isrel, als weleer, Gebukt
bij tichelsteenen neer, Toen gij uw juk
moest dragen En zwart waart door uw
dienstbaarheid, U is een beter lot be-
reid: Uw heilzon is aan 't dagen.
7. Gelijk een duif, door 't zilverwit En
't goud, dat op haar veed'ren zit, Bij
't licht der zonnestralen Ver boven andre
voog'len pronkt, Zult gij, door 't Godlijk
oog belonkt, Weer met uw schoonheid
pralen. Wanneer Gods onweerstaanb're
hand De vorsten uit het gansche land
Verstrooid had en verdreven, Ontving
zijn erfdeel eed'ler schoon, Dan sneeuw,
hoe wit zij zich vertoon', Aan Sal-
mon ooit kon geven.
II PAUZE.
8. Dat Bazans hemelhooge berg Met al
zijn heuv'len Sion terg' En wane t' over-
treffen; Wat springt gij, bergen, trotsch
omhoog? Wat wilt g' u, in der volk'ren
oog, Bij Sions berg verheffen? God zelf
heeft dezen berg begeerd Ter woning,

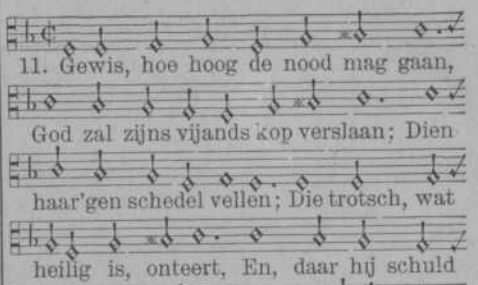

om, aldaar geëerd, Zijn heerlijkheid te
toonen; De HEER, die hem verkozen
heeft, Die trouwe houdt en eeuwig leeft,
Zal hier ook eeuwig wonen.

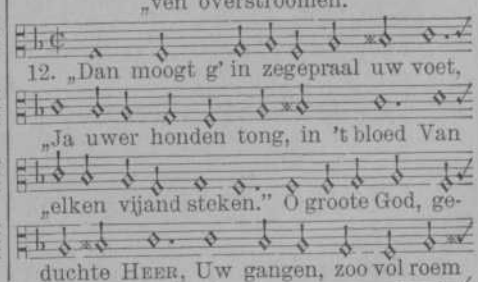

9. Gods wagens, boven 't luchtig zwerk,
Zijn tien- en tienmaal duizend sterk,
Verdubbeld in getalen. Bij hen is zijne
majesteit, Een Sinaï in heiligheid, Om-
ringd van bliksemstralen. Gij voert ten
hemel op, vol eer; De kerker werd uw
buit, o HEER; Gij zaagt uw strijd bekro-
nen Met gaven, tot der menschen troost;
Opdat zelfs 't wederhoorig kroost Altijd
bij U zou wonen.

10. Geloofd zij God met diepst ontzag;
Hij overlaadt ons, dag aan dag, Met zijne
gunstbewijzen. Die God is onze zaligheid;
Wie zou die hoogste Majesteit Dan niet
met eerbied prijzen? Die God is ons een
God van heil; Hij schenkt, uit goedheid
zonder peil, Ons 't eeuwig, zalig leven;

Hij kan, èn wil, èn zal in nood, Zelfs
bij het naad'ren van den dood, Vol-
komen uitkomst geven.

III PAUZE.

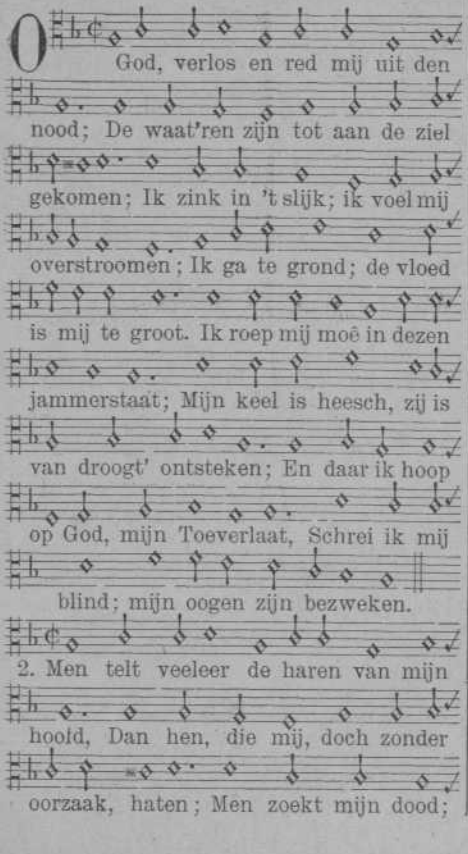

11. Gewis, hoe hoog de nood mag gaan,
God zal zijns vijands kop verslaan; Dien
haar'gen schedel vellen; Die trotsch, wat
heilig is, onteert, En, daar hij schuld
met schuld vermeêrt, Zich tegen Hem
durft stellen. De HEER heeft zelf ons
toegezeid: „'k Zal u, door macht en wijs
„beleid, Uit Basan weer doen komen;
„U zullen, als op Mozes' beê, Wanneer
„uw pad loopt door de zee, Geen gol-
„ven overstroomen.

12. „Dan moogt g' in zegepraal uw voet,
„Ja uwer honden tong, in 't bloed Van
„elken vijand steken." O groote God, ge-
duchte HEER, Uw gangen, zoo vol roem
en eer, Zijn aan uw volk gebleken; De gang-
en van mijn God en Vorst, Wien, schoon

Hij 's werelds rijkskroon torst, Deez' woningen behaagden. De zangrei trad den speelrei vóór, In 't midden ging het vroolijk koor Der trommelende maagden.
13. Looft God in zijn gemeent' alom, Den Heer, gij, die in 't heiligdom, Als Israels kroost, moogt naad'ren. Hoe vroolijk gaan de stammen op Naar Sions Godgewijden top, Met Israels achtb're vaad'ren! De vorsten van elks huisgezin, Zij trekken aan: hier Benjamin; Schoon klein, hij mocht regeeren; Daar Juda's stam, die glorie won; Ginds Naphthali en Zebulon; Om God, hun Koning, t' eeren.
IV PAUZE.
14. Uw God, o Israël, heeft de kracht Door zijn bevel u toegebracht. O God, schraag dat vermogen; Versterk, hetgeen Gij hebt gewrocht, En laat uw hulp, door ons verzocht, Uw volk voortaan verhoogen. Dan passen, uwen naam ter eer,
Om uwes tempels wil, o Heer, De vorsten op uw wenken; Zij zullen U van allen kant, Zelfs uit het allerverste land, Vereeren met geschenken.
15. Scheld met uw stem het wild gediert, Dat in het riet zoo weeld'rig tiert; De stier- en kalverbenden; Het volk, dat stukken zilvers geeft, En dus zich onderworpen heeft, Maar loert op onz' elenden. Gewis, wij zien hen reeds berooid, En 't oorlogzuchtig volk verstrooid; Gezanten zullen naad'ren; Egypte zal, met Moorenland, Tot God verheffen hart en hand, Den God van onze vaad'ren.
16. Gij koninkrijken, zingt Gods lof; Heft psalmen op naar 't hemelhof, Vanouds zijn troon en woning; Waar Hij, bekleed met eer en macht, Zijn sterke stem verheft met kracht, En heerscht als Sions Koning. Geeft sterkt' aan onzen God en Heer; Hij heeft in Israël zijn eer

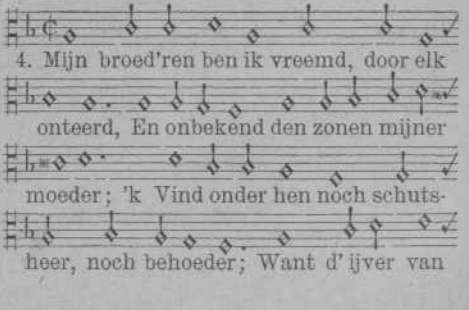

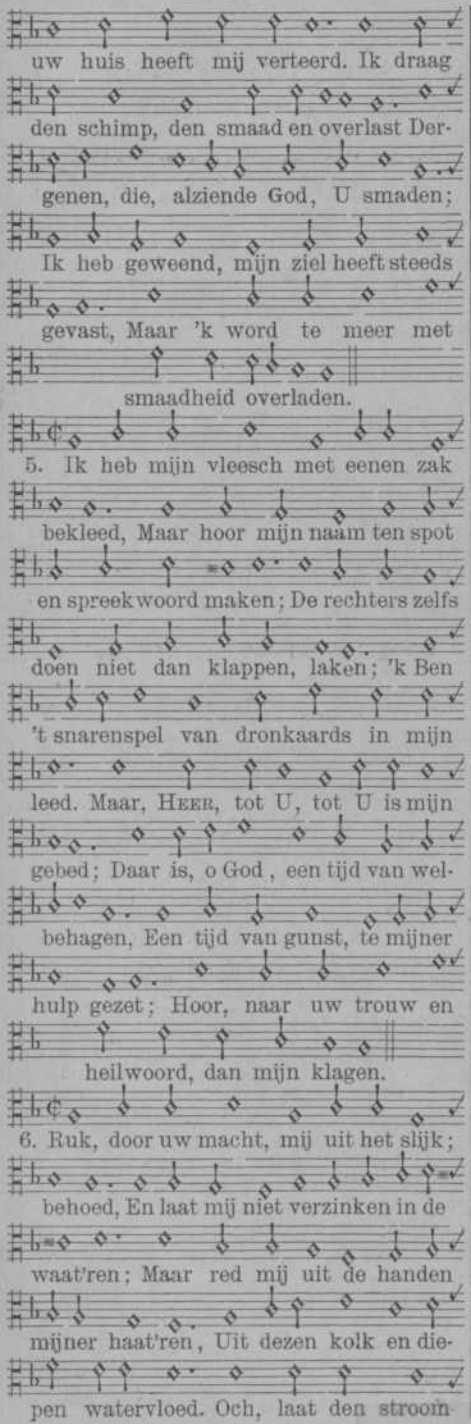
DE LXIX PSALM.

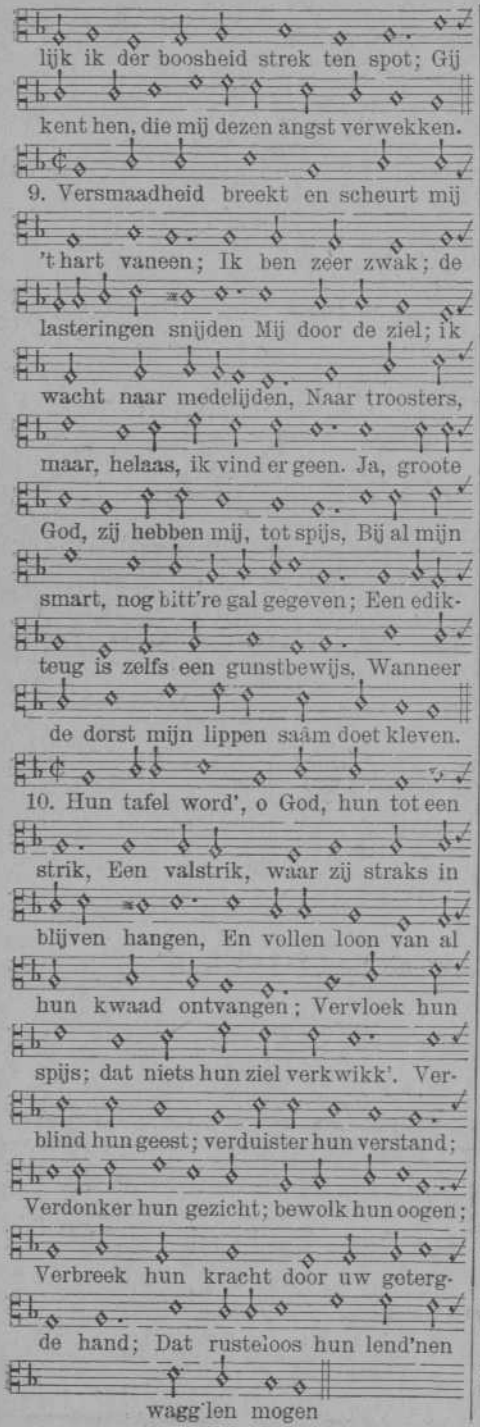

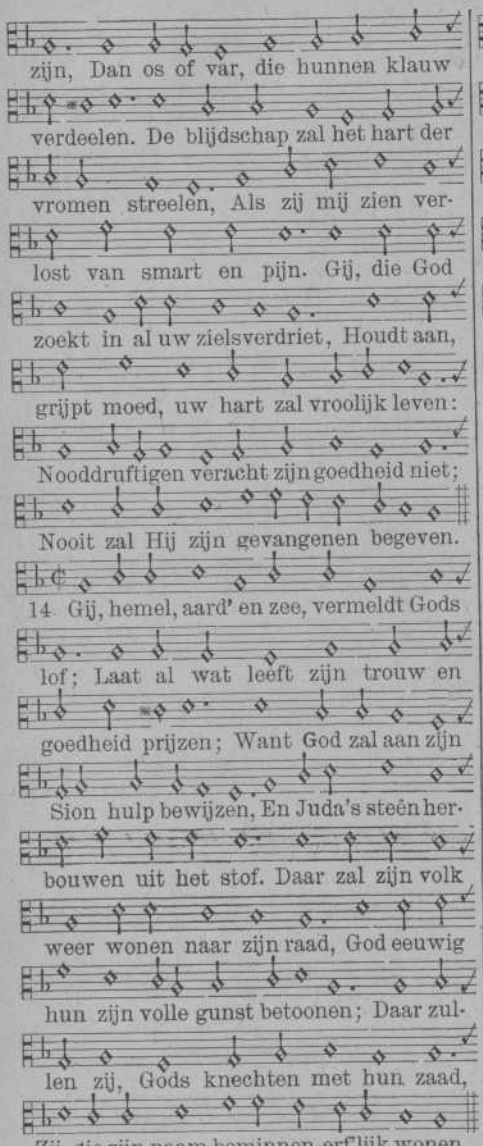

I PAUZE.

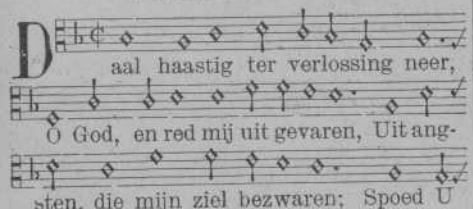

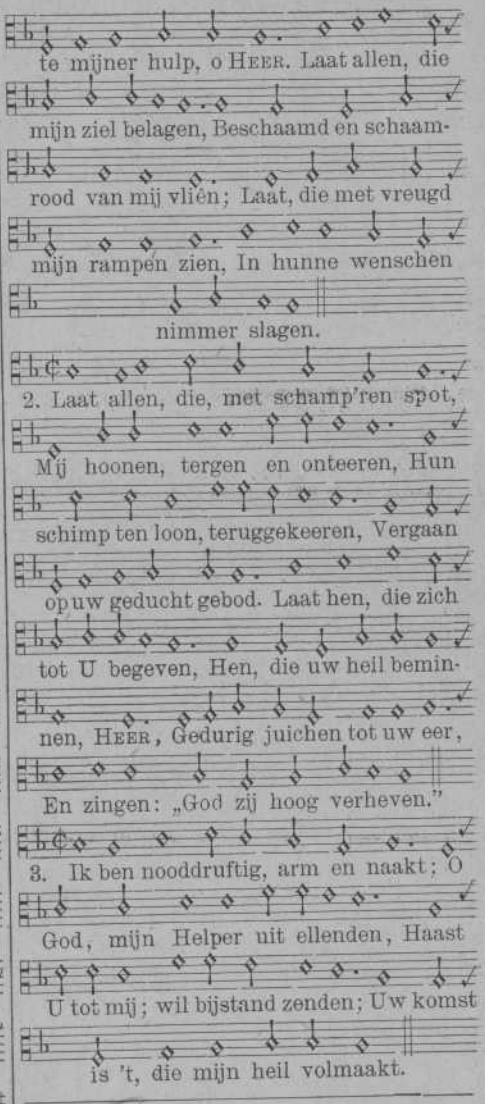

uw huis heeft mij verteerd. Ik draag
den schimp, den smaad en overlast Der-
genen, die, alziende God, U smaden;
Ik heb geweend, mijn ziel heeft steeds
gevast, Maar 'k word te meer met
smaadheid overladen.
5. Ik heb mijn vleesch met eenen zak
bekleed, Maar hoor mijn naam ten spot
en spreekwoord maken; De rechters zelfs
doen niet dan klappen, laken; 'k Ben
't snarenspel van dronkaards in mijn
leed. Maar, HEER, tot U, tot U is mijn
gebed; Daar is, o God, een tijd van wel-
behagen, Een tijd van gunst, te mijner
hulp gezet; Hoor, naar uw trouw en
heilwoord, dan mijn klagen.
6. Ruk, door uw macht, mij uit het slijk;
behoed, En laat mij niet verzinken in de
waat'ren; Maar red mij uit de handen
mijner haat'ren, Uit dezen kolk en die-
pen watervloed. Och, laat den stroom
mij over 't hoofd niet gaan, Maar dat
uw arm 't geweld der diepte stuite; Dat
toch de put niet worde toegedaan, Noch
over mij zijn mond voor eeuwig sluite.
7. Hoor mij, o HEER, uw goedertierenheid
Is goed; zie mij dan aan met gunstig'
oogen. Hoe teêr, hoe groot is mij uw
mededoogen! Verhoor uw knecht, die
heete tranen schreit. Verberg voor hem
uw aangezicht toch niet; Want ik be-
zwijk door angst en tegenheden; Ai, haast
U mij ter hulp in mijn verdriet; De nood
klimt hoog; verhoor mijn smeekgebeden.
II PAUZE.
8. Genaak, genaak in gunste tot mijn ziel;
Bevrijd ze; laat de boozen, die mij
haten, Vijandig zijn, en alle deugd ver-
laten, Nooit roemen, dat ik in hun han-
den viel. Gij weet, wat schaamt' en smaad
mij treft, o God, Daar niemand zich
mijn onheil aan wil trekken; Hoe schand'-

lijk ik der boosheid strek ten spot; Gij
kent hen, die mij dezen angst verwekken.
9. Versmaadheid breekt en scheurt mij
't hart vaneen; Ik ben zeer zwak; de
lasteringen snijden Mij door de ziel; ik
wacht naar medelijden, Naar troosters,
maar, helaas, ik vind er geen. Ja, groote
God, zij hebben mij, tot spijs, Bij al mijn
smart, nog bitt're gal gegeven; Een edik-
teug is zelfs een gunstbewijs, Wanneer
de dorst mijn lippen saâm doet kleven.
10. Hun tafel word', o God, hun tot een
strik, Een valstrik, waar zij straks in
blijven hangen, En vollen loon van al
hun kwaad ontvangen; Vervloek hun
spijs; dat niets hun ziel verkwikk'. Ver-
blind hun geest; verduister hun verstand;
Verdonker hun gezicht; bewolk hun oogen;
Verbreek hun kracht door uw geterg-
de hand; Dat rusteloos hun lend'nen
wagg'len mogen
III PAUZE.
11. Stort over hen uw gramschap uit;
vertoon Uw heeten toorn; grijp aan hen
die U haten; Dat hun paleis verwoest
zij en verlaten; Dat niemand meer in
hunne tenten woon'. Want dit geslacht,
dat zich in 't kwaad verheugt, Vervolgt,
dien Gij verwond hebt en geslagen; Zijn
smart strekt hun tot tijdverdrijf en
vreugd; Zij doen van praat en schimp
schier alles wagen.
12. Doe misdaân toe tot al hun euvel-
daân; Laat hen tot uw gerechtigheid niet
komen; Maar delg hen uit het levensboek
der vromen; Schrijf hen met uw recht-
vaardig volk niet aan. Maar ik, ik ben el-
lendig en vol smart; Uw heil, o God, voer'
m' in een hooge woning; Dan zing ik blij,
en uit een dankbaar hart, Den grooten
naam van mijnen God en Koning.
13. Dat zal den HEER veel aangenamer

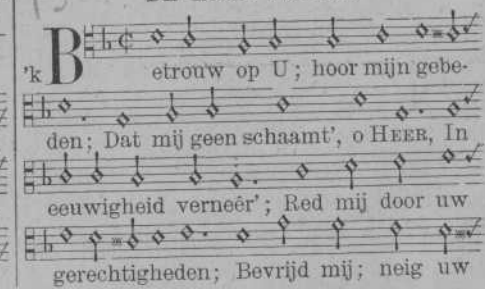

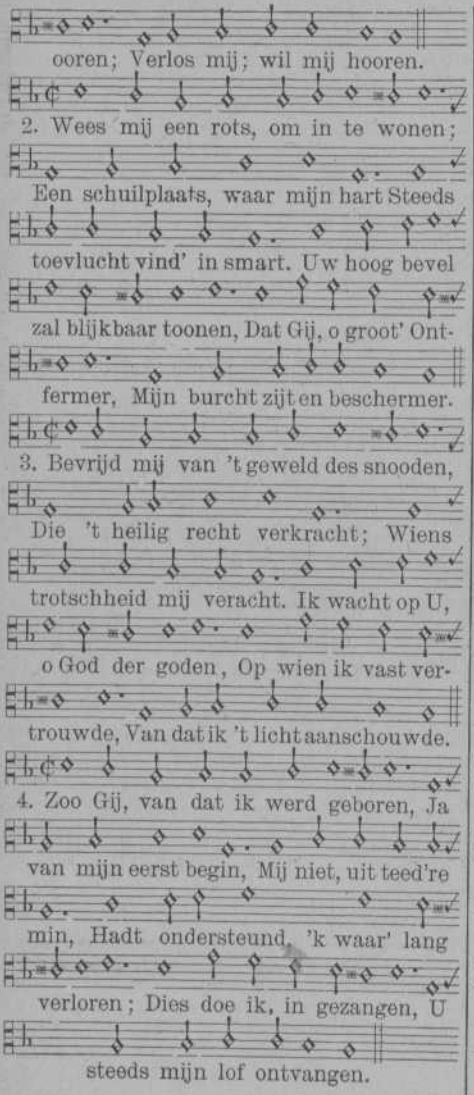
DE LXX PSALM.

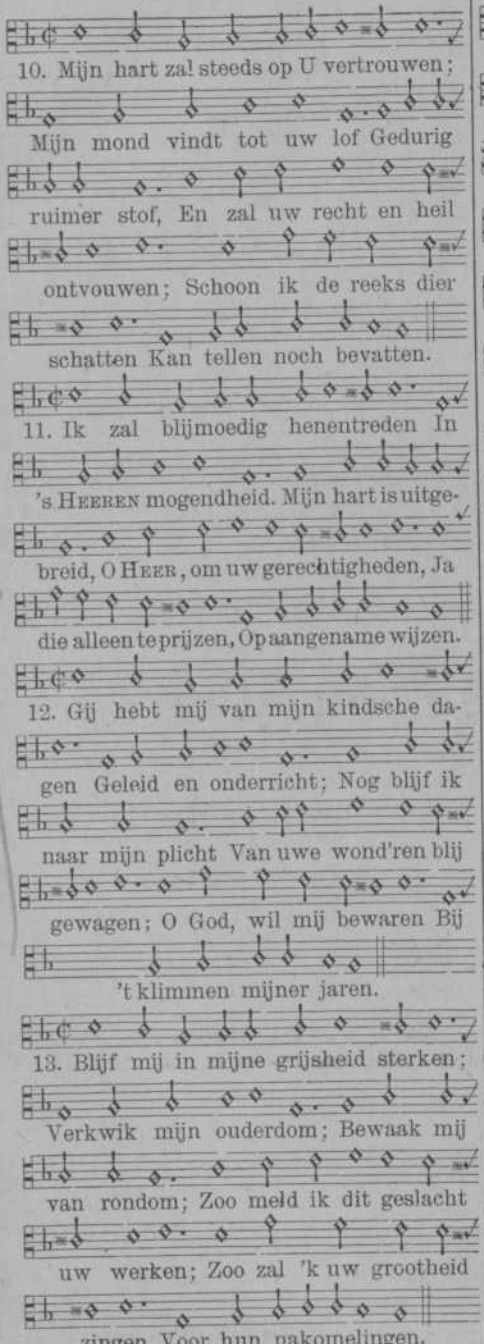

DE LXXI PSALM.

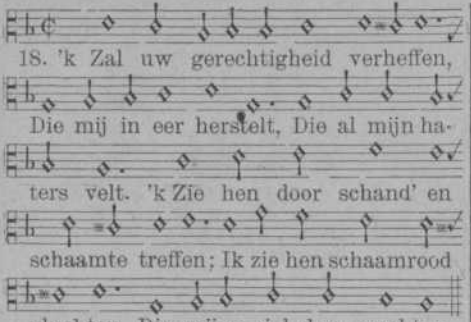

ooren; Verlos mij; wil mij hooren.
2. Wees mij een rots, om in te wonen;
Een schuilplaats, waar mijn hart Steeds
toevlucht vind' in smart. Uw hoog bevel
zal blijkbaar toonen, Dat Gij, o groot' Ont-
fermer, Mijn burcht zijt en beschermer.
3. Bevrijd mij van 't geweld des snooden,
Die 't heilig recht verkracht; Wiens
trotschheid mij veracht. Ik wacht op U,
o God der goden, Op wien ik vast ver-
trouwde, Van dat ik 't licht aanschouwde.
4. Zoo Gij, van dat ik werd geboren, Ja
van mijn eerst begin, Mij niet, uit teed're
min, Hadt ondersteund, 'k waar' lang
verloren; Dies doe ik, in gezangen, U
steeds mijn lof ontvangen.
I PAUZE.
5. 'k Was als een wonder in elks oogen;
Doch Gij, mijn Toevlucht, Gij Stondt
mij met sterkte bij; Laat dan mijn mond
uw naam verhoogen En al mijn levens-
dagen Van uwen roem gewagen.
6. Verwerp mij niet in hooger jaren; Laat
bij den ouderdom, Dien 'k in uw gunst
beklom, Uw voorzorg over mij niet va-
ren; Laat met de kracht van 't leven,
Uw hulp mij niet begeven.
7. Hen, die op mijne ziele loeren, Hoort
men, in hunnen raad, Uit onverzoenb'ren
haat, Een goddelooze schimptaal voeren,
En, tegen recht, te zamen Mijn onder-
gang beramen.
8. „Ziet," zeggen zij, „hij ligt verschoven;
„God staat niet aan zijn zij; Jaagt, jaagt
„hem; grijpt hem vrij; Hij kan geen uit-
„komst zich beloven." O God, toon m'uw
ontferming En haast U ter bescherming.
9. Doe hen beschaamd staan en bezwijken,
Wier woede mij bestrijdt, Wier haat mijn
rust benijdt; Doe hen met smaad en
schande wijken, Die tegen mij zich ster-
ken, En mijne ramp bewerken.

II PAUZE.

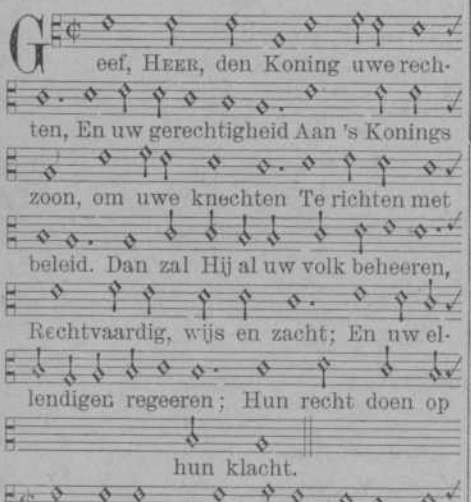

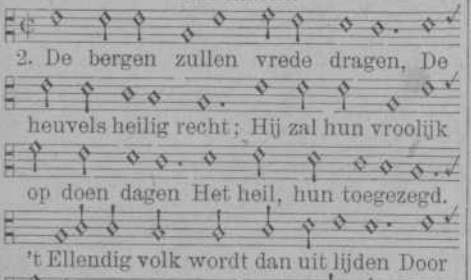
III PAUZE.

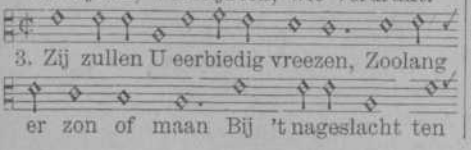

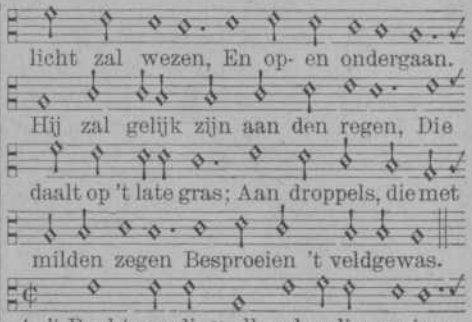

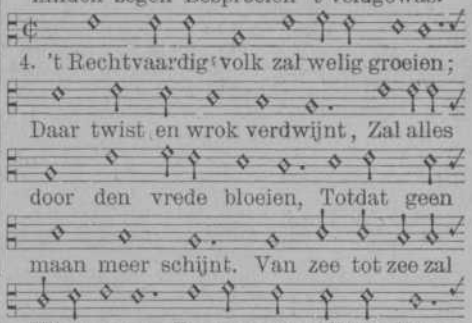
DE LXXII PSALM.

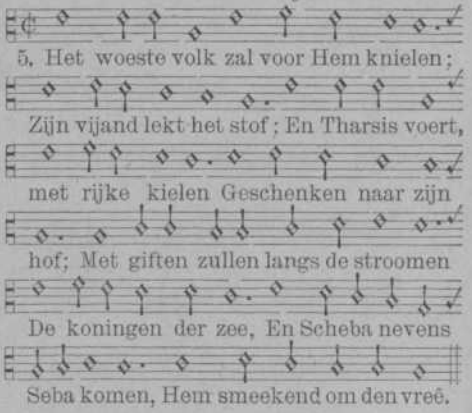

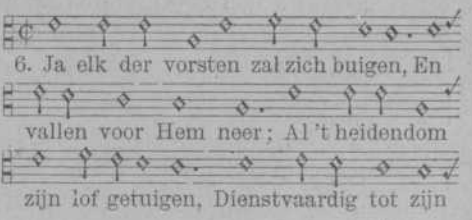

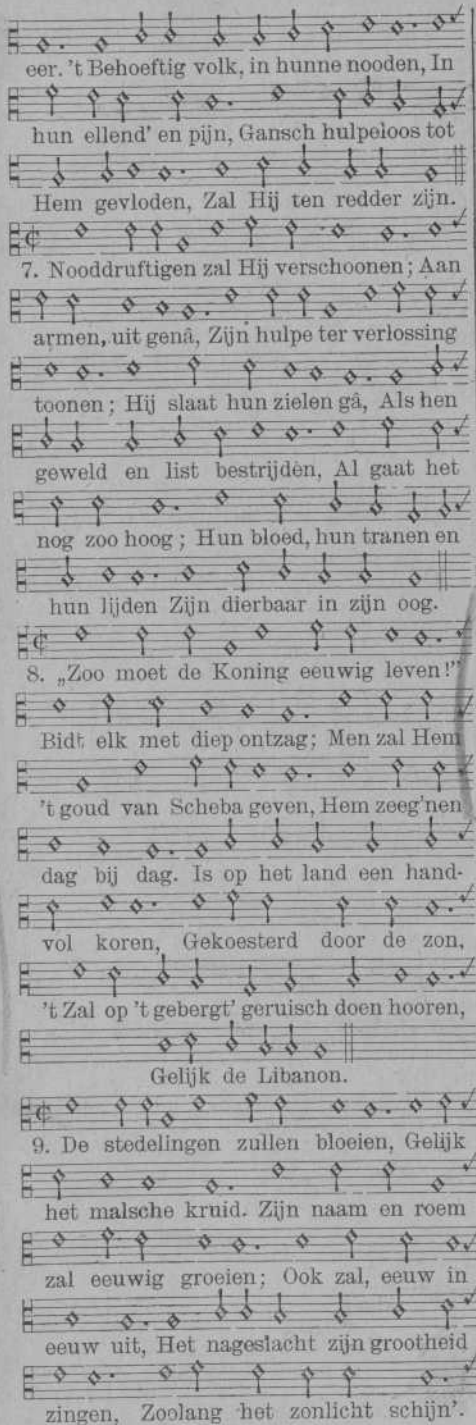

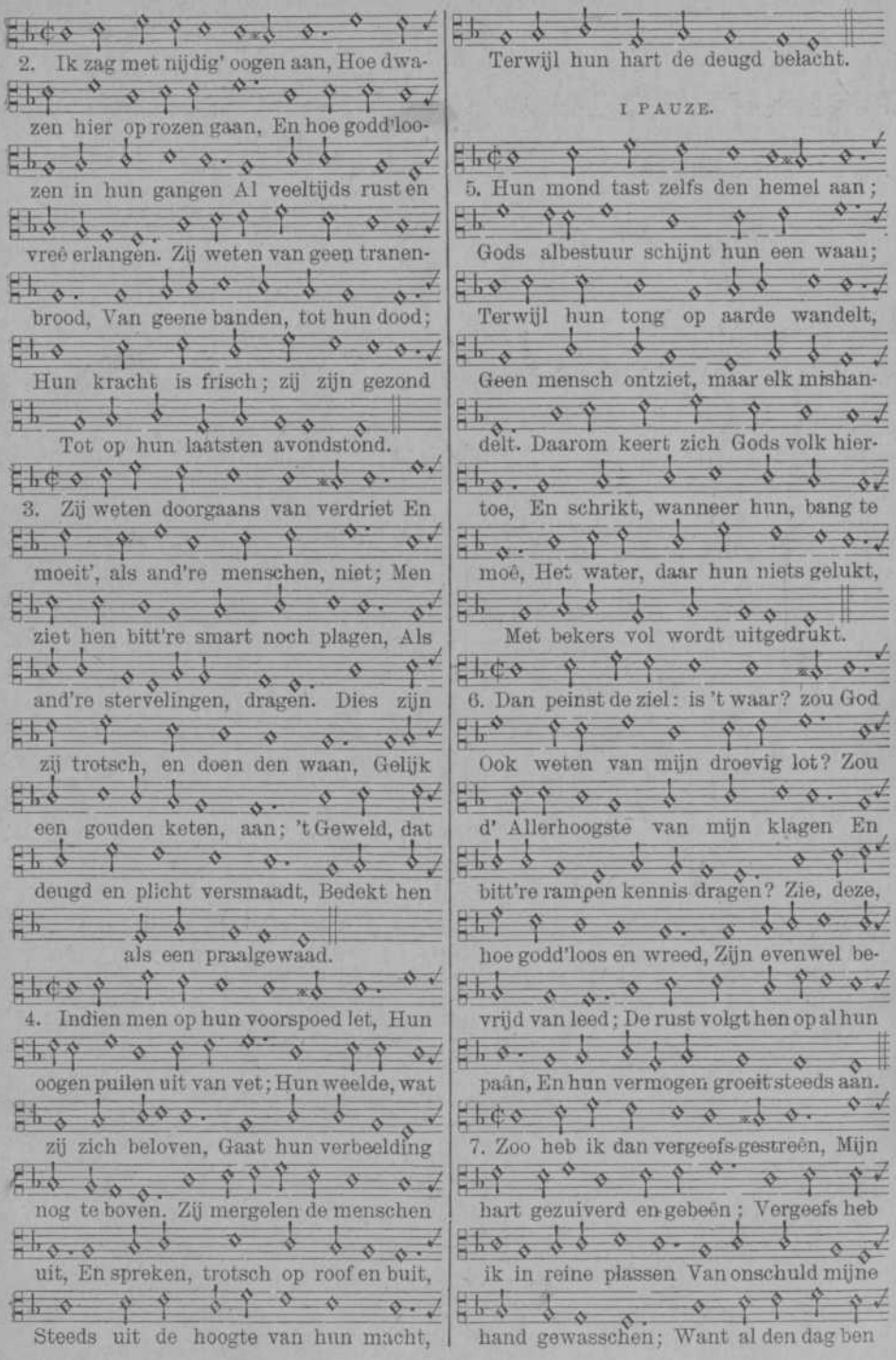
PAUZE.

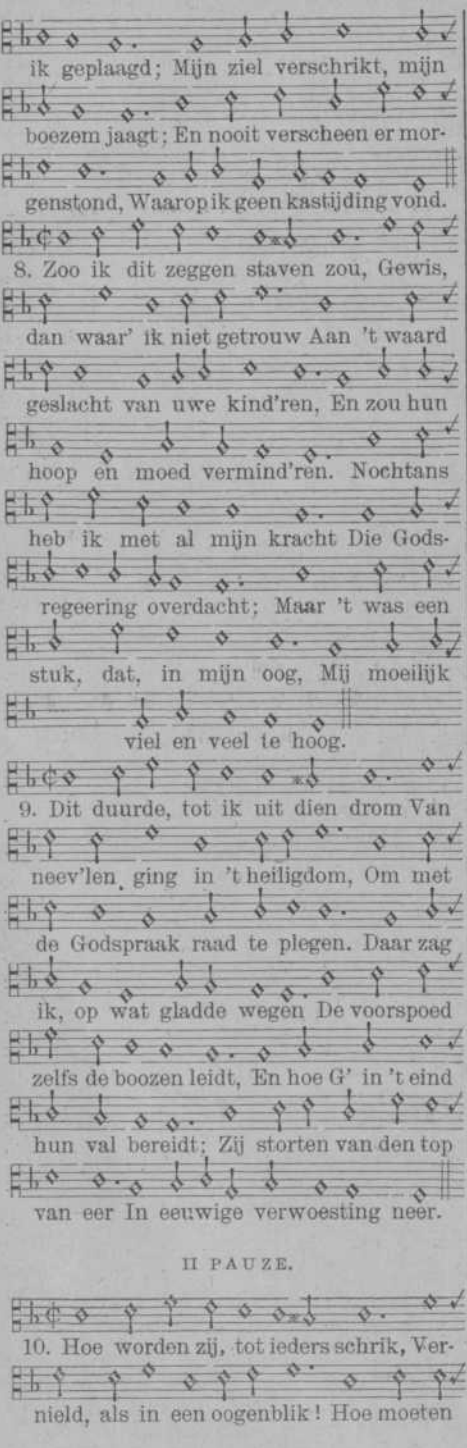

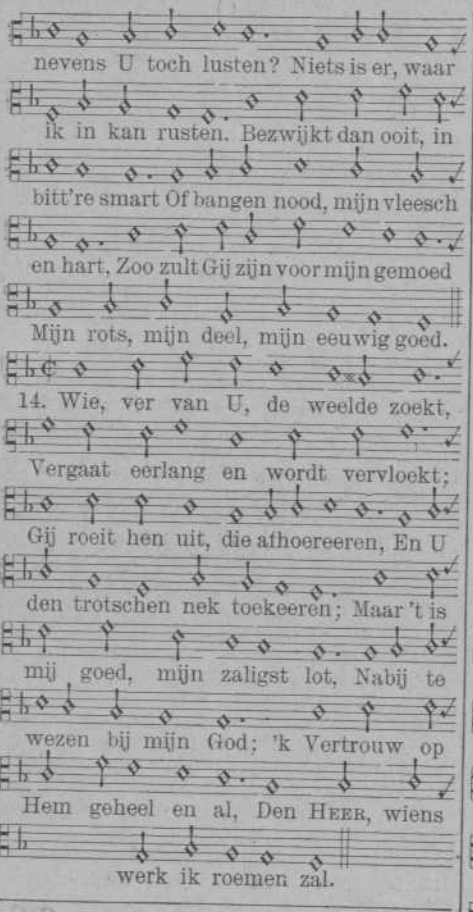

DE LXXIII PSALM.

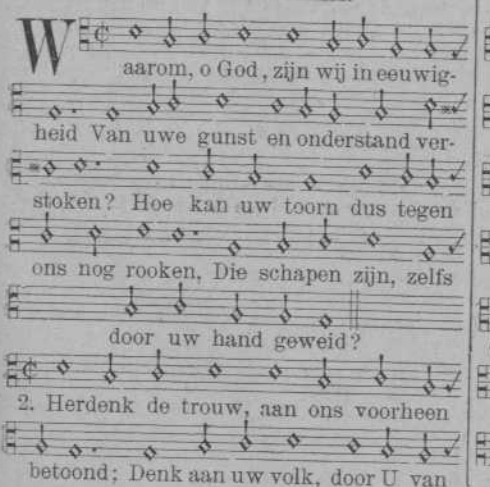

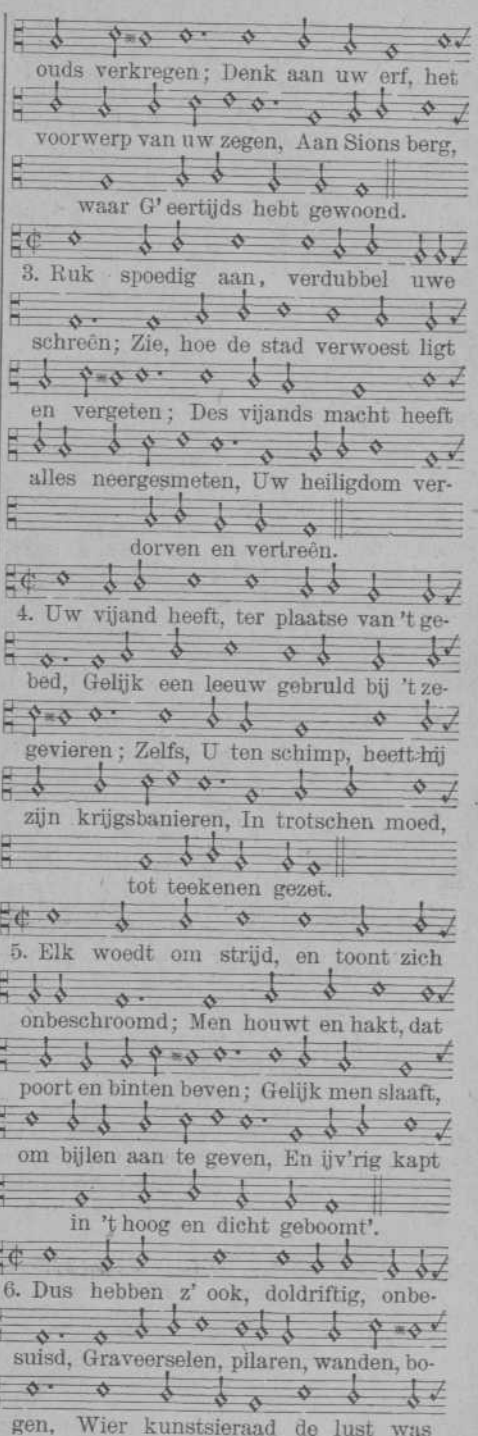

2. Ik zag met nijdig' oogen aan, Hoe dwa-
zen hier op rozen gaan, En hoe godd'loo-
zen in hun gangen Al veeltijds rust en
vreê erlangen. Zij weten van geen tranen-
brood, Van geene banden, tot hun dood;
Hun kracht is frisch; zij zijn gezond
Tot op hun laatsten avondstond.
3. Zij weten doorgaans van verdriet En
moeit', als and're menschen, niet; Men
ziet hen bitt're smart noch plagen, Als
and're stervelingen, dragen. Dies zijn
zij trotsch, en doen den waan, Gelijk
een gouden keten, aan; 't Geweld, dat
deugd en plicht versmaadt, Bedekt hen
als een praalgewaad.
4. Indien men op hun voorspoed let, Hun
oogen puilen uit van vet; Hun weelde, wat
zij zich beloven, Gaat hun verbeelding
nog te boven. Zij mergelen de menschen
uit, En spreken, trotsch op roof en buit,
Steeds uit de hoogte van hun macht,
Terwijl hun hart de deugd belacht.
I PAUZE.
5. Hun mond tast zelfs den hemel aan;
Gods albestuur schijnt hun een waan;
Terwijl hun tong op aarde wandelt,
Geen mensch ontziet, maar elk mishan-
delt. Daarom keert zich Gods volk hier-
toe, En schrikt, wanneer hun, bang te
moê, Het water, daar hun niets gelukt,
Met bekers vol wordt uitgedrukt.
6. Dan peinst de ziel: is 't waar? zou God
Ook weten van mijn droevig lot? Zou
d' Allerhoogste van mijn klagen En
bitt're rampen kennis dragen? Zie, deze,
hoe godd'loos en wreed, Zijn evenwel be-
vrijd van leed; De rust volgt hen op al hun
paân, En hun vermogen groeit steeds aan.
7. Zoo heb ik dan vergeefs gestreên, Mijn
hart gezuiverd en gebeên; Vergeefs heb
ik in reine plassen Van onschuld mijne
hand gewasschen; Want al den dag ben

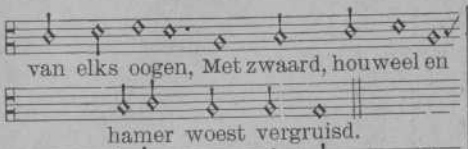

ik geplaagd; Mijn ziel verschrikt, mijn
boezem jaagt; En nooit verscheen er mor-
genstond, Waarop ik geen kastijding vond.
8. Zoo ik dit zeggen staven zou, Gewis,
dan waar' ik niet getrouw Aan 't waard
geslacht van uwe kind'ren, En zou hun
hoop en moed vermind'ren. Nochtans
heb ik met al mijn kracht Die Gods-
regeering overdacht; Maar 't was een
stuk, dat, in mijn oog, Mij moeilijk
viel en veel te hoog.
9. Dit duurde, tot ik uit dien drom Van
neev'len ging in 't heiligdom, Om met
de Godspraak raad te plegen. Daar zag
ik, op wat gladde wegen De voorspoed
zelfs de boozen leidt, En hoe G' in 't eind
hun val bereidt; Zij storten van den top
van eer In eeuwige verwoesting neer.
II PAUZE.
10. Hoe worden zij, tot ieders schrik, Ver-
nield, als in een oogenblik! Hoe moeten
zij het leven enden, Van angst verteerd
in hun ellenden! Hun weeld' is als een
droom vergaan. O Heer, wanneer Gij op
zult staan, Zult Gij hun toonen, onver-
wacht, Hoe Gij hun ijdel beeld veracht.
11. Toen 't zwellend hart met ongeduld En
wrevel' afgunst werd vervuld, En ik ge-
prikkeld in mijn nieren, Om trotsch mijn
drift den toom te vieren, Was mijn ver-
stand van licht beroofd; Ik heb Gods waar-
heid niet geloofd, Maar was, door mijn ver-
waanden geest, Bij U een onvernuftig beest.
12. 'k Zal dan gedurig bij U zijn, In al
mijn nooden, angst en pijn; U al mijn
liefde waardig schatten, Wijl Gij mijn
rechterhand woudt vatten. Gij zult mij
leiden door uw raad, O God, mijn Heil,
mijn Toeverlaat; En mij, hiertoe door U
bereid, Opnemen in uw heerlijkheid.
13. Wien heb ik nevens U omhoog? Wat
zou mijn hart, wat zou mijn oog, Op aarde

DE LXXIV PSALM.

7. Uw Heiligdom is door het vuur ver-
teerd; Niets heeft zijn glans voor 't woên
des gloeds beveiligd; Uw schoon paleis,
uw woning is ontheiligd, Ten gronde
toe in puin en asch verkeerd.

8. „Laat," zeiden zij, „laat ons het gan-
sche land, Geplunderd, voor onz' over-
macht doen zwichten." Hun wreede vuist
heeft al de Godsgestichten, Uw naam ten
hoon, verbrijzeld of verbrand.

I PAUZE.

9. Wij zien aan ons, na al dit ongeval,
Geen teek'nen meer van uwe gunst ge-
geven; Niet één profeet is ons tot troost
gebleven; Geen sterv'ling weet, hoe-
lang dit duren zal.

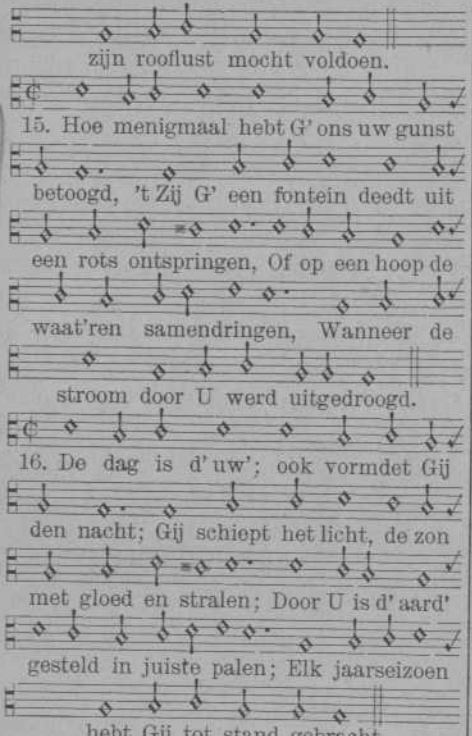
10. Hoe lang, o God, zal, in dit zwaar ver-
driet, De vijand ons zijn wreede trotsch-
heid toonen? Zal hij uw naam in eeuwig-
heid dan hoonen? Neen, 't kan niet zijn;
dat duldt uw glorie niet.

11. Ach, waarom trekt G' uw hand dus
van ons af, Uw rechterhand, die ons ten
steun kan strekken? Ai, wil haar eens
uit uwen boezem trekken, En maak een
eind aan uw gestrenge straf.

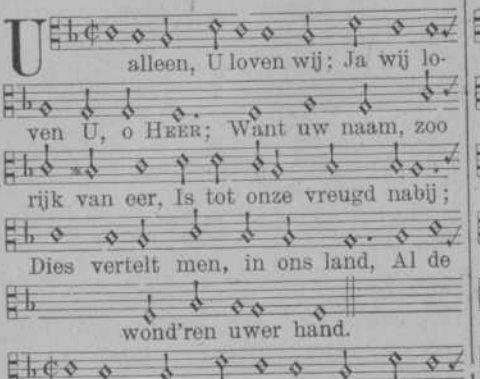
12. Gij evenwel, Gij blijft dezelfd', o
HEER; Gij zijt vanouds mijn toeverlaat,
mijn Koning, Die uitkomst gaaft, en, uit
uw hemelwoning, Voor ieders oog uw
haat'ren gingt te keer.

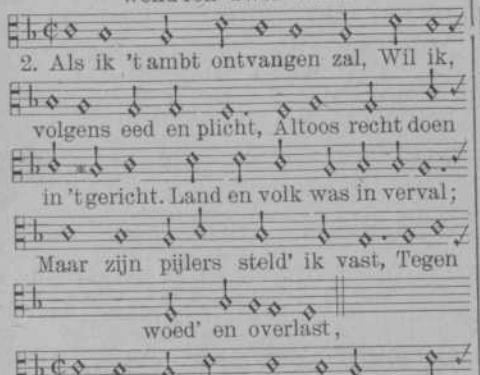
13. Gij spleet weleer de Schelfzee door uw
kracht; Gij hebt den kop der woest' en
felle draken, Het vrees'lijk heir, dat Isrel
dorst genaken, In 't hart der zee, ver-
broken door uw macht.

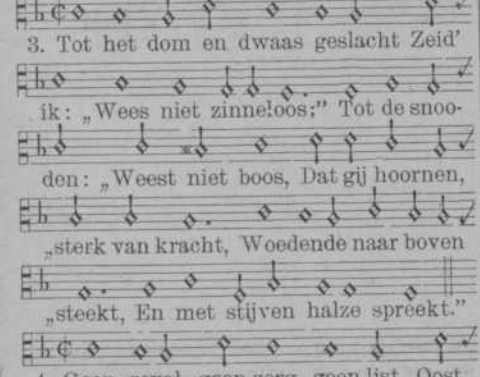
14. Uw sterke hand heeft 's Leviathans
woên Betoomd, gestuit; deed Pharaö
bezwijken; Daar 't woest gediert' aan
duizenden van lijken, Op 't dorre strand,

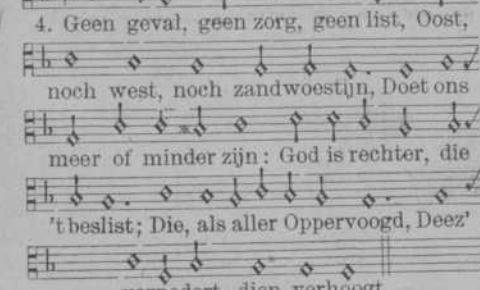

zijn rooflust mocht voldoen.
15. Hoe menigmaal hebt G' ons uw gunst
betoogd, 't Zij G' een fontein deedt uit
een rots ontspringen, Of op een hoop de
waat'ren samendringen, Wanneer de
stroom door U werd uitgedroogd.
16. De dag is d'uw'; ook vormdet Gij
den nacht; Gij schiept het licht, de zon
met gloed en stralen; Door U is d'aard'
gesteld in juiste palen; Elk jaarseizoen
hebt Gij tot stand gebracht.
II PAUZE.
17. Herdenk, mijn God, herdenk die won-
derdaân. Een dwaas geslacht heeft uwen
naam gelasterd; De vijand, van uw vrees
en dienst verbasterd, Heeft uwen roem
met smaad en schimp belaân.
18. Geef 't wild gediert', dat niets in
't woen ontziet, De ziele van uw tortel-
duif niet over; Laat, groote God, om
een gehaten roover, Uw kwijnend volk
niet eeuwig in 't verdriet.
19. Beschouw, herdenk uw vastgestaafd
verbond; Laat dat uw hart tot ons in
liefd' ontvonken: Het land is vol van
duist're moordspelonken, Vanwaar 't ge-
weld ons grieft met wond op wond.
20. Dat elk verdrukt' uw bijstand eens
erlang'; Laat, laat uw volk niet schaam-
rood wederkeeren; Maar wil van hen el-
lend' en nooddruft weren, Opdat z'uw
naam verheffen in gezang.
21. Rijs op, o God, rijs op, toon uw ge-
zag; Betwist uw zaak, wees onze pleit-
beslechter; 't Is meer dan tijd; gedenk,
o hoogste Rechter, Wat smaad de dwaas
U aandoet dag op dag.
22. Vergeet niet, HEER, dien onverdraag-
b'ren hoon, Dat luid geroep van al uw
weêrpartijders; Het woest getier van
uwe machtbestrijders Stijgt telkens op
tot voor uw hemeltroon.

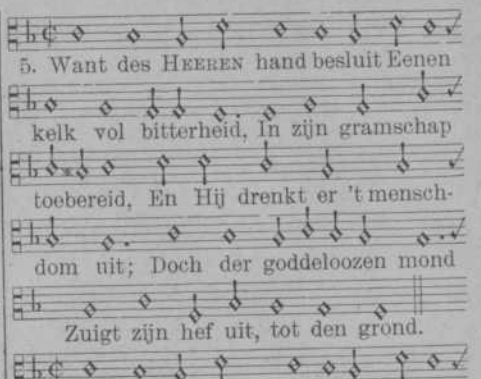
DE LXXV PSALM.

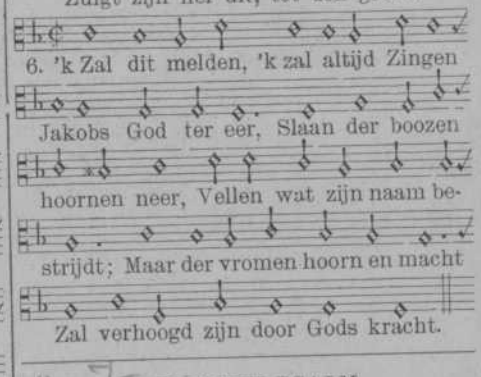

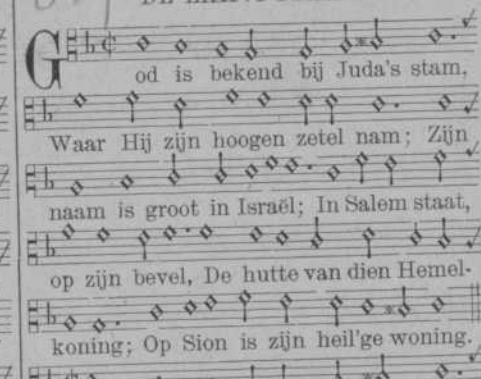

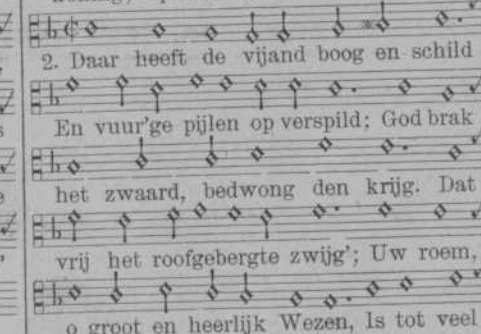

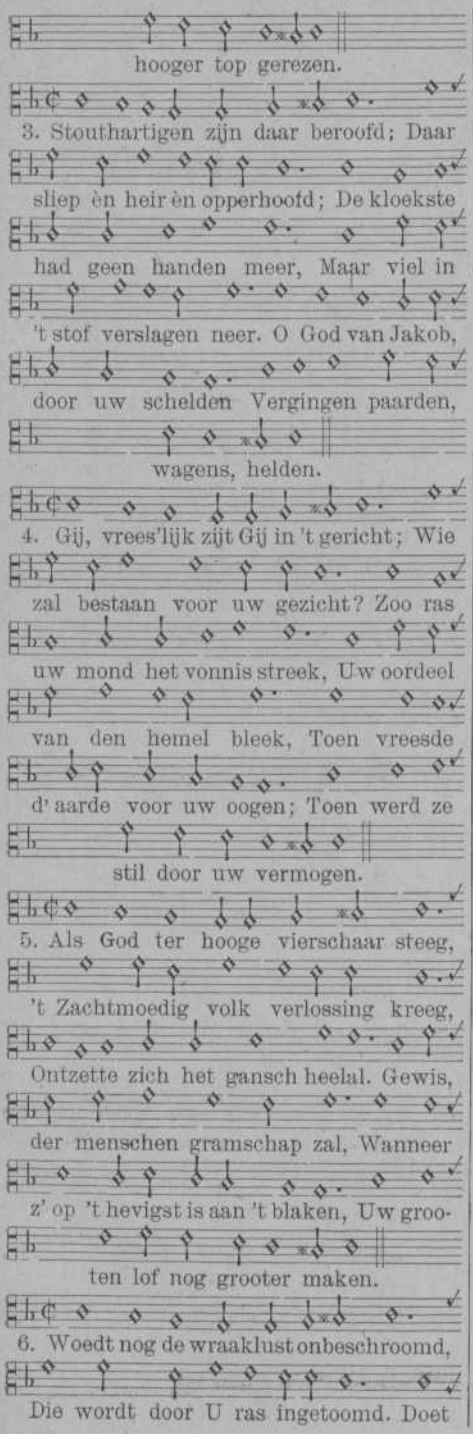

DE LXXVI PSALM.

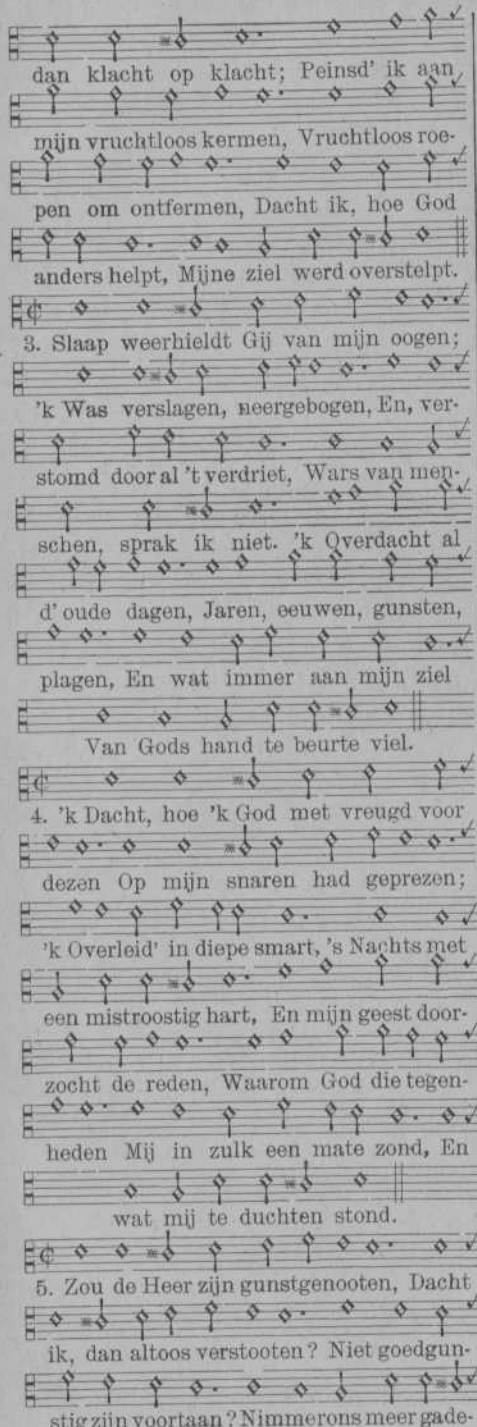

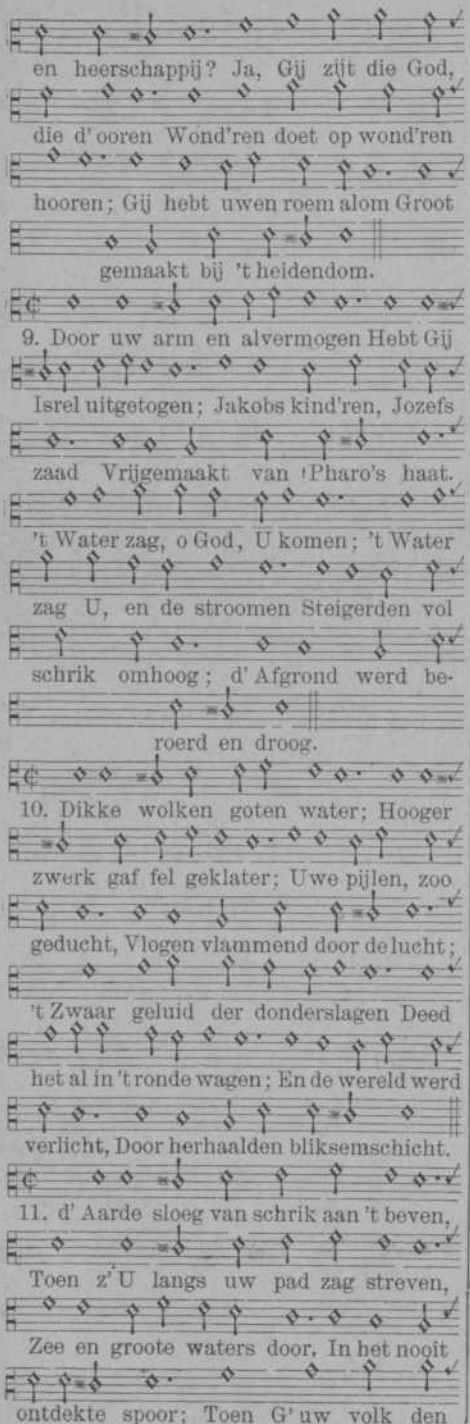

3. 8

DE LXXVII PSALM.

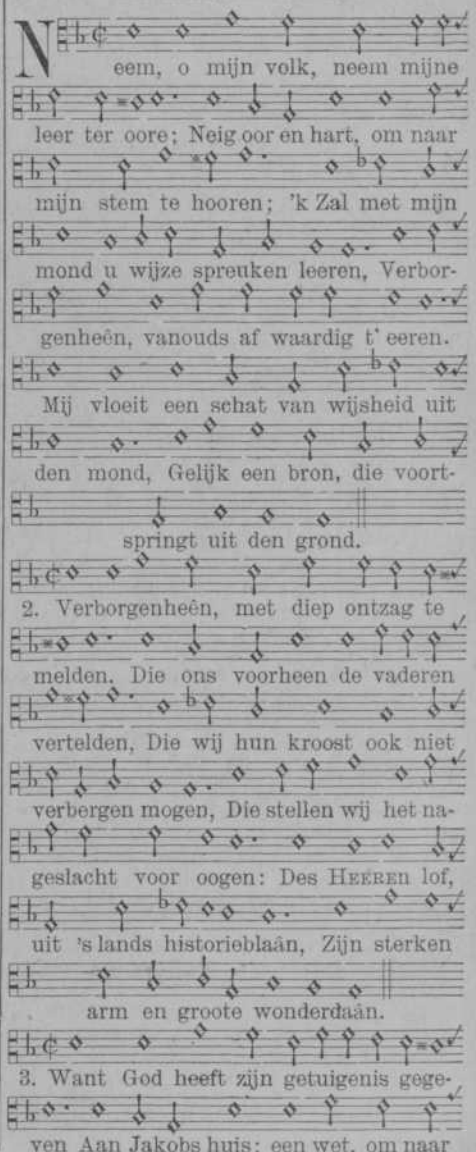

dan klacht op klacht; Peinsd' ik aan
mijn vruchtloos kermen, Vruchtloos roe-
pen om ontfermen, Dacht ik, hoe God
anders helpt, Mijne ziel werd overstelpt.
3. Slaap weerhieldt Gij van mijn oogen;
'k Was verslagen, neergebogen, En, ver-
stomd door al 't verdriet, Wars van men-
schen, sprak ik niet. 'k Overdacht al
d' oude dagen, Jaren, eeuwen, gunsten,
plagen, En wat immer aan mijn ziel
Van Gods hand te beurte viel.
4. 'k Dacht, hoe 'k God met vreugd voor
dezen Op mijn snaren had geprezen;
'k Overleid' in diepe smart, 's Nachts met
een mistroostig hart, En mijn geest door-
zocht de reden, Waarom God die tegen-
heden Mij in zulk een mate zond, En
wat mij te duchten stond.
5. Zou de Heer zijn gunstgenooten, Dacht
ik, dan altoos verstooten? Niet goedgun-
stig zijn voortaan? Nimmerons meer gade-
slaan? Zouden zijn beloftenissen Verder
haar vervulling misser, Vruchtloos wor-
den afgewacht Van geslachte tot geslacht?
PAUZE.
6. Zou God zijn genâ vergeten? Nooit meer
van ontferming weten? Heeft Hij zijn
barmhartigheên Door zijn gramschap af-
gesneên? 'k Zei daarna; „Dit krenkt mij
„'t leven; Maar God zal verand'ring geven;
„d' Allerhoogste maakt het goed; Na
het zure geeft Hij 't zoet."
7. 'k Zal gedenken, hoe voor dezen Ons
de HEER heeft gunst bewezen; 'k Zal de
wond'ren gadeslaan, Die Gij hebt van-
ouds gedaan; 'k Zal nauwkeurig op uw
werken, En derzelver uitkomst, merken;
En, in plaats van bitt're klacht, Daar-
van spreken dag en nacht.
8. Heilig zijn, o God, uw wegen; Nie-
mand spreek' uw hoogheid tegen; Wie,
wie is een God als Gij, Groot van macht

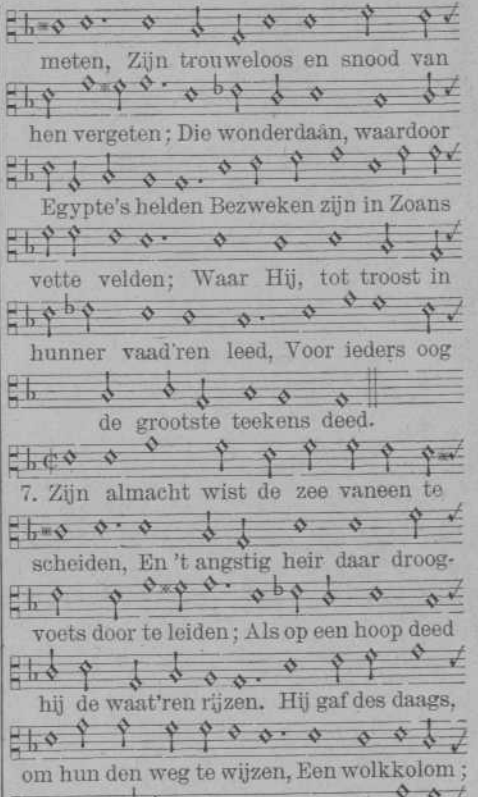

0-36

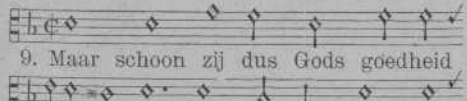
DE LXXVIII PSALM.

te leven, Die Israël zijn nageslacht moet
leeren, Opdat men nooit haar kennis
moog' ontberen; God vordert, dat de na-
neef, eeuwen lang, Van kind tot kind,
dit onderwijs ontvang';
4. Opdat z' op God hun hope stellen zou-
den, In 't oog zijn daân, in 't hart zijn wet-
ten houden, En nimmermeer weerspannig
God verachten, Verdraaid en krom, als vo-
rige geslachten, Wier hart niet was ge-
richt naar zijn gebod, Wier geest niet
was getrouw met hunnen God.
I PAUZE.
5. Wat kon de boog den besten schutter
baten? Toen Ephraïm Gods wegen had
verlaten, Vlood al het heir ten dage van
het strijden, En moest aldus de zwaarste
neerlaag lijden. Op Gods verbond werd
niet van hen gelet; Zij weigerden te
wand'len in zijn wet.
6. Zijn wonderdaân, door niemand af te

meten, Zijn trouweloos en snood van
hen vergeten; Die wonderdaân, waardoor
Egypte's helden Bezweken zijn in Zoans
vette velden; Waar Hij, tot troost in
hunner vaad'ren leed, Voor ieders oog
de grootste teekens deed.
7. Zijn almacht wist de zee vaneen te
scheiden, En 't angstig heir daar droog-
voets door te leiden; Als op een hoop deed
hij de waat'ren rijzen. Hij gaf des daags,
om hun den weg te wijzen, Een wolkkolom;
een licht des vuurs bij nacht; Totdat Hij
hen in 't vruchtbaar Kanân bracht.
8. Ook spleten zelfs de rotsen op zijn
wenken; Geen afgrond kon het volk
ooit milder drenken; De woestenij gaf
zuiv're watervlieten, Die d' Almacht uit
de steenrots voort deed schieten, Gelijk
een stroom, die golvend afgegleên, Zijn
armen spreidt door al de velden heen.

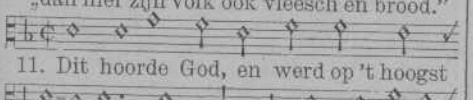
II PAUZE.

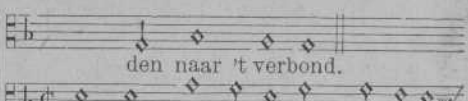
9. Maar schoon zij dus Gods goedheid
ondervonden, Nog pleegden z' in 't ver-
volg de snoodste zonden; In 't woest ge-
west uit vetter land getogen, Vergram-
den zij des Allerhoogsten oogen; Ver-
zochten God, en eischten, ten bewijs Van
zijne macht, naar hunne lusten, spijs.

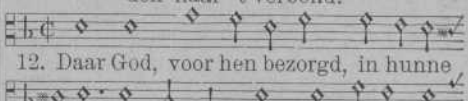
10. Zij spraken stout: „Kan God in wil-
„dernissen Ook keur van spijs op onze
„tafel disschen? 't Is waar, Hij sloeg de
„rots, en deed de stroomen, In overvloed,
„uit harde klippen komen; Maar, is zijn
„macht zoo onbepaald en groot, Hij geev'
„dan hier zijn volk ook vleesch en brood."

11. Dit hoorde God, en werd op 't hoogst
verbolgen; Zijn vuur ontstak, om Jakob
te vervolgen; De felle toorn van 't eeuwig
Opperwezen Deed Israël al sidderende
vreezen; Omdat zij niet geloofden aan
Gods mond, Noch op zijn heil vertrouw-

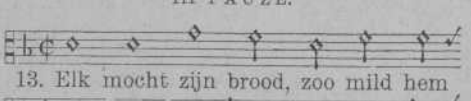

den naar 't verbond.

12. Daar God, voor hen bezorgd, in hunne
nooden De wolken zelfs van boven had
geboden, De hemeldeur ontsloten, mild
in 't zeeg'nen, En 't Manna doen rondom
hun tenten reeg'nen; Opdat zijn volk,
ten blijk van zijne trouw, Dit hemel-
koorn op reis genieten zou.

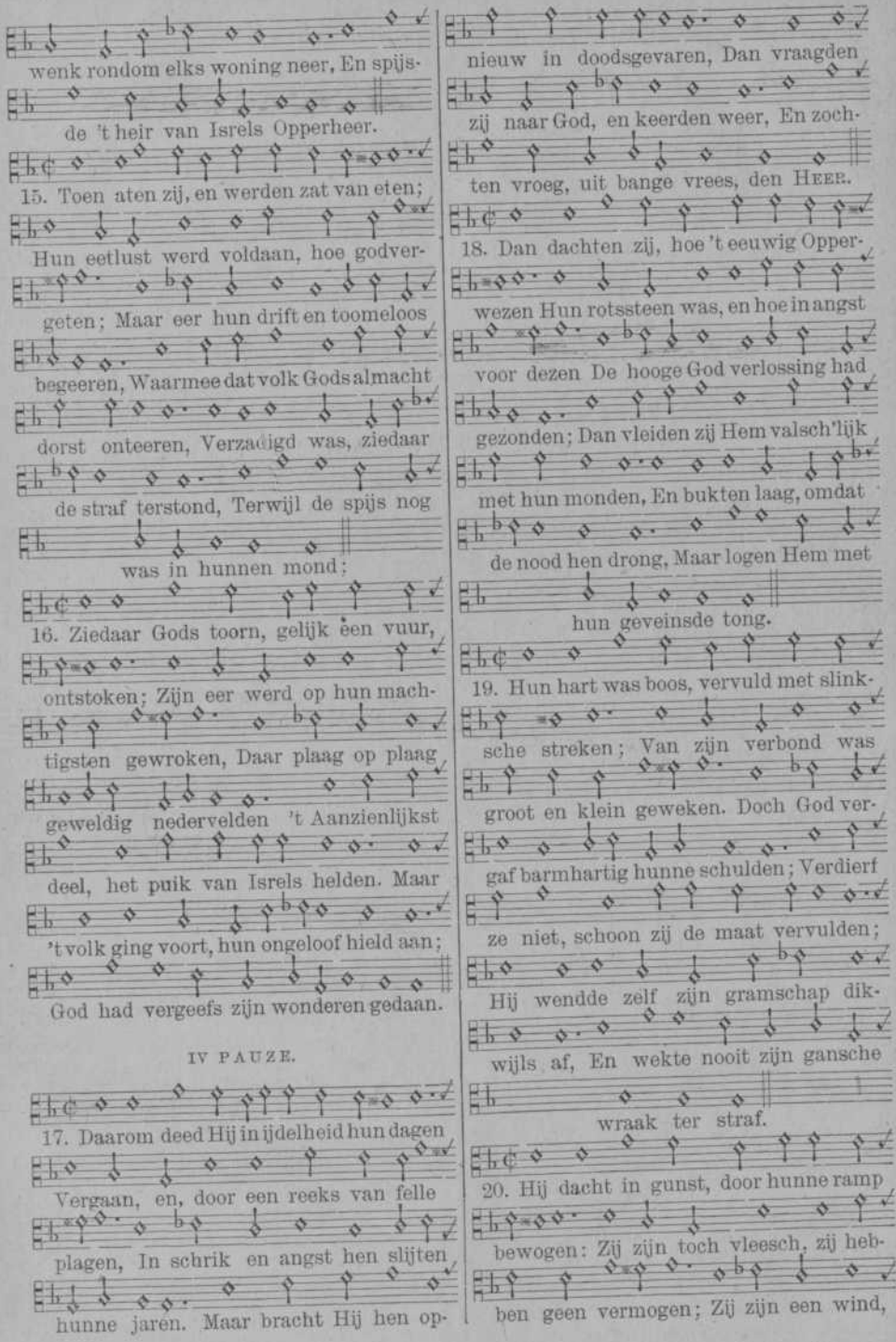
III PAUZE.

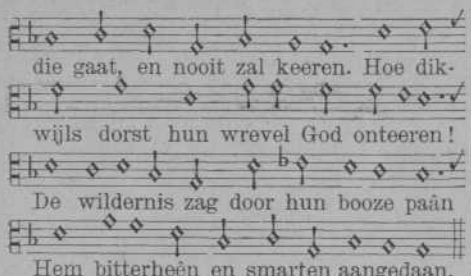

13. Elk mocht zijn brood, zoo mild hem
toegemeten, Dat wonderbrood der Mach-
tigen, nu eten; Den teerkost, tot verza-
ding hun gegeven. Een oostenwind werd
door Hem voortgedreven, En 't zuiden
gaf, in 't aangevoerde zwerk, Geen min-
der blijk van zijn krachtdadig werk:

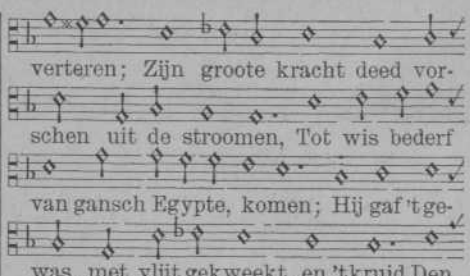
14. Toen daalde 't vleesch, als stof en
dichte regen; Een groote vlucht van voog'-
len, neergezegen, In menigte gelijk aan
't zand der stranden, Viel toen vanzelf
hun rijkelijk in handen; Viel op Gods

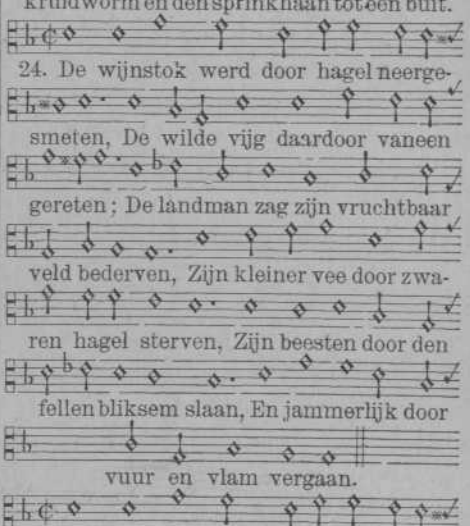

wenk rondom elks woning neer, En spijs-
de 't heir van Isrels Opperheer.
15. Toen aten zij, en werden zat van eten;
Hun eetlust werd voldaan, hoe godver-
geten; Maar eer hun drift en toomeloos
begeeren, Waarmee dat volk Gods almacht
dorst onteeren, Verzadigd was, ziedaar
de straf terstond, Terwijl de spijs nog
was in hunnen mond:
16. Ziedaar Gods toorn, gelijk een vuur,
ontstoken; Zijn eer werd op hun mach-
tigsten gewroken, Daar plaag op plaag
geweldig nedervelden 't Aanzienlijkst
deel, het puik van Isrels helden. Maar
't volk ging voort, hun ongeloof hield aan;
God had vergeefs zijn wonderen gedaan.
IV PAUZE.
17. Daarom deed Hij in ijdelheid hun dagen
Vergaan, en, door een reeks van felle
plagen, In schrik en angst hen slijten
hunne jaren. Maar bracht Hij hen op-
nieuw in doodsgevaren, Dan vraagden
zij naar God, en keerden weer, En zoch-
ten vroeg, uit bange vrees, den HEER.
18. Dan dachten zij, hoe 't eeuwig Opper-
wezen Hun rotssteen was, en hoe in angst
voor dezen De hooge God verlossing had
gezonden; Dan vleiden zij Hem valsch'lijk
met hun monden, En bukten laag, omdat
de nood hen drong, Maar logen Hem met
hun geveinsde tong.
19. Hun hart was boos, vervuld met slink-
sche streken; Van zijn verbond was
groot en klein geweken. Doch God ver-
gaf barmhartig hunne schulden; Verdierf
ze niet, schoon zij de maat vervulden;
Hij wendde zelf zijn gramschap dik-
wijls af, En wekte nooit zijn gansche
wraak ter straf.
20. Hij dacht in gunst, door hunne ramp
bewogen: Zij zijn toch vleesch, zij heb-
ben geen vermogen; Zij zijn een wind,

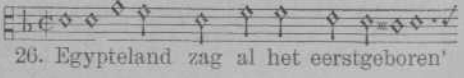
V PAUZE.

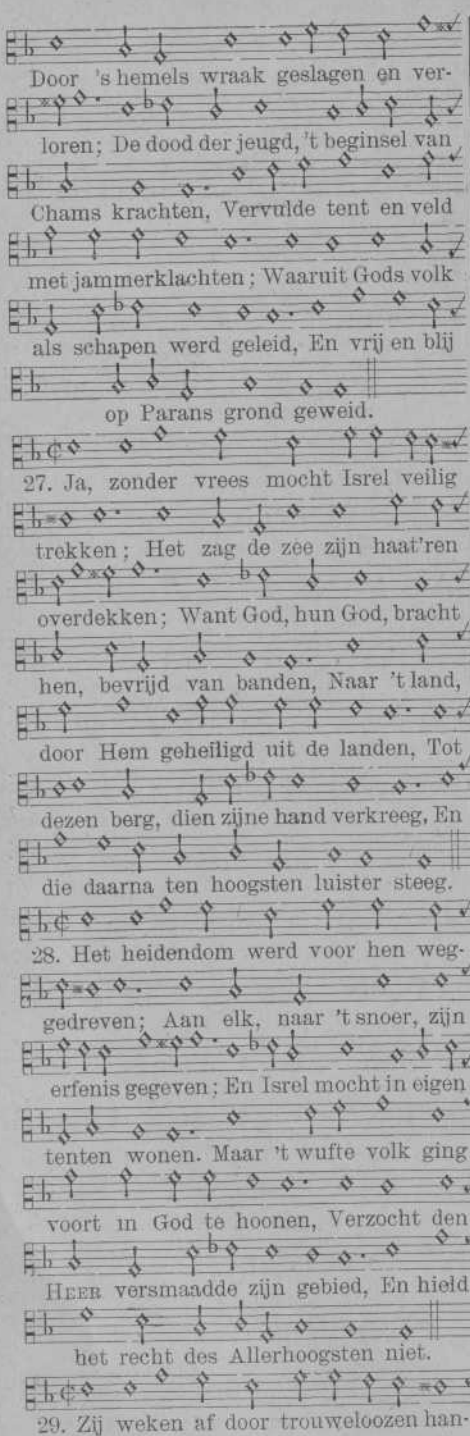

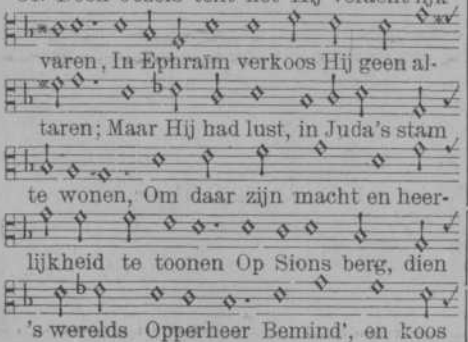
VI PAUZE.

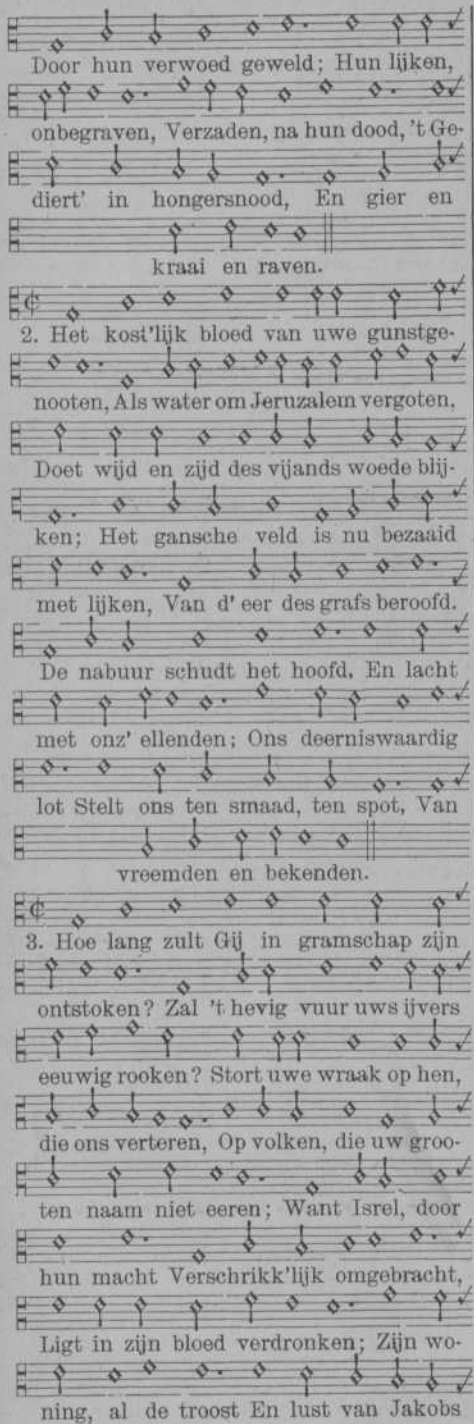

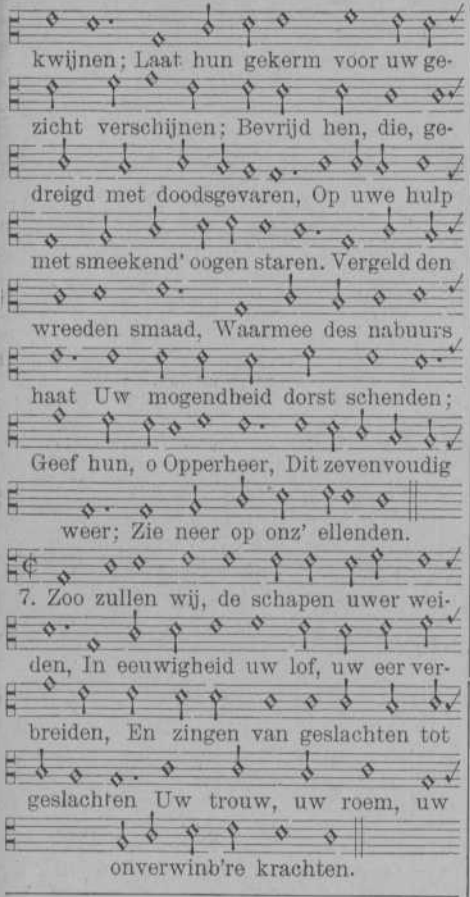

Door 's hemels wraak geslagen en ver-
loren; De dood der jeugd, 't beginsel van
Chams krachten, Vervulde tent en veld
met jammerklachten; Waaruit Gods volk
als schapen werd geleid, En vrij en blij
op Parans grond geweid.
27. Ja, zonder vrees mocht Isrel veilig
trekken; Het zag de zee zijn haat'ren
overdekken; Want God, hun God, bracht
hen, bevrijd van banden, Naar 't land,
door Hem geheiligd uit de landen, Tot
dezen berg, dien zijne hand verkreeg, En
die daarna ten hoogsten luister steeg.
28. Het heidendom werd voor hen weg-
gedreven; Aan elk, naar 't snoer, zijn
erfenis gegeven; En Isrel mocht in eigen
tenten wonen. Maar 't wufte volk ging
voort in God te hoonen, Verzocht den
HEER versmaadde zijn gebied, En hield
het recht des Allerhoogsten niet.
29. Zij weken af door trouweloozen han-
del, En volgden dus der vaad'ren snoo-
den wandel; Zoo keeren zich bedriege-
lijke bogen, Waardoor somwijl de schut-
ter wordt bedrogen. Des HEEREN toorn
en ijver werd getergd, Door beeldendienst
en hoogten op 't gebergt'.
VII PAUZE.
30. Dit hoorde God, en heeft, op 't felst
ontstoken, Dit boos bestaan op Israël
gewroken, Dat volk versmaad met beel-
den en altaren; Dies liet Hij tent en ta-
bernakel varen, Die Hij zich daar ter
woning had gesticht, En tot zijn eer
te Silo opgericht.
31. Het onderpand van 't heerlijk alver-
mogen, Zijn heilig' Ark, gaf Hij, voor Isrels
oogen, Den Philistijn in d' ongewijde
handen; Zijn volk ten zwaard', of in de
slaafsche banden. Gods majesteit, ge-
tergd, zag van omhoog Zijn erf'nis aan,
met een verbolgen oog.

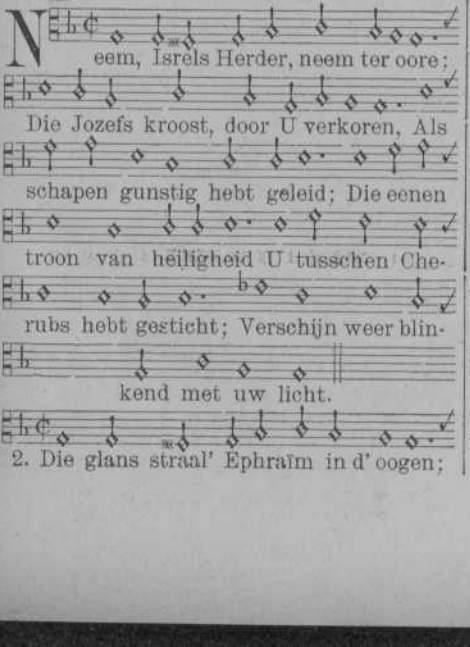
DE LXXIX PSALM.

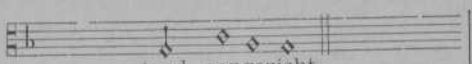

Door hun verwoed geweld; Hun lijken,
onbegraven, Verzaden, na hun dood, 't Ge-
diert' in hongersnood, En gier en
kraai en raven.
2. Het kost'lijk bloed van uwe gunstge-
nooten, Als water om Jeruzalem vergoten.
Doet wijd en zijd des vijands woede blij-
ken; Het gansche veld is nu bezaaid
met lijken, Van d' eer des grafs beroofd.
De nabuur schudt het hoofd, En lacht
met onz' ellenden; Ons deerniswaardig
lot Stelt ons ten smaad, ten spot, Van
vreemden en bekenden.
3. Hoe lang zult Gij in gramschap zijn
ontstoken? Zal 't hevig vuur uws ijvers
eeuwig rooken? Stort uwe wraak op hen,
die ons verteren, Op volken, die uw groo-
ten naam niet eeren; Want Isrel, door
hun macht Verschrikk'lijk omgebracht,
Ligt in zijn bloed verdronken; Zijn wo-
ning, al de troost En lust van Jakobs
kroost, Gelijkt thans op spelonken.
4. Gedenk niet meer aan 't kwaad, dat
wij bedreven; Onz' euveldaad word' ons
uit gunst vergeven; Waak op, o God,
en wil van verder lijden Ons klein getal
door uwe kracht bevrijden. Help ons,
barmhartig Heer, Uw grooten naam ter
eer; Uw trouw koom' ons te stade; Ver-
zoen de zware schuld, Die ons met schrik
vervult; Bewijs ons eens genade.
PAUZE.
5. Waarom zou zich der heid'nen macht
vermeêren? Uw hoog gezag door bitt'ren
schimp onteeren, En vragen, door hun
trotschen waan bedrogen: „Waar is hun
God? waar blijkt nu zijn vermogen?"
Vergeld hun overmoed; Wreek uwer
knechten bloed; O God van ons betrouwen,
Verdedig onze zaak; Doe 't heidendom uw
wraak, Zelfs voor ons oog, aanschouwen.
6. Ai hoor naar hen, die in gevang'nis

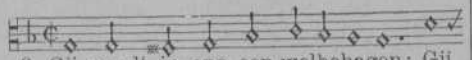
DE LXXX PSALM.

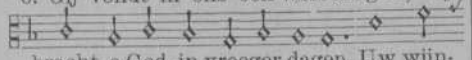

tend aangezicht.

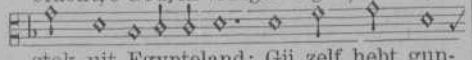
PAUZE.

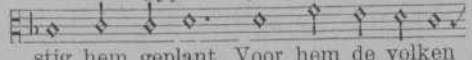
6. Gij vondt in ons een welbehagen; Gij

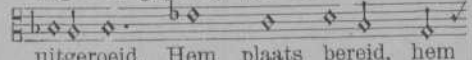
bracht, o God, in vroeger dagen, Uw wijn-

stok uit Egypteland; Gij zelf hebt gun-

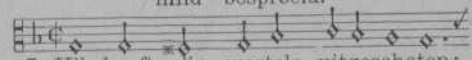
stig hem geplant, Voor hem de volken

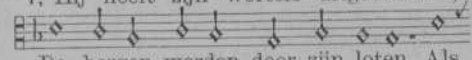
uitgeroeid, Hem plaats bereid, hem

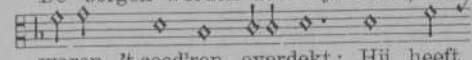
mild besproeid.

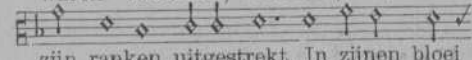
7. Hij heeft zijn wortels uitgeschoten;

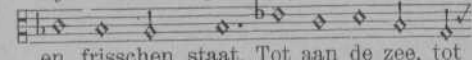
De bergen werden door zijn loten, Als

waren 't ceed'ren, overdekt; Hij heeft

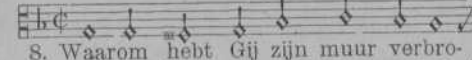
zijn ranken uitgestrekt, In zijnen bloei

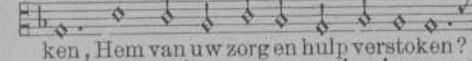
en frisschen staat, Tot aan de zee, tot

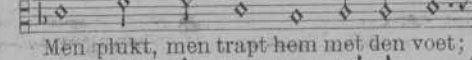
aan d' Euphraat.

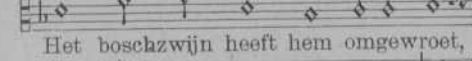
8. Waarom hebt Gij zijn muur verbro-

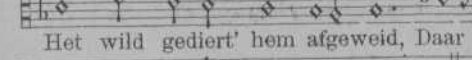
ken, Hem van uw zorg en hulp verstoken?

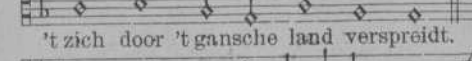
Men plukt, men trapt hem met den voet;

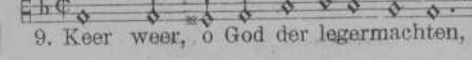
Het boschzwijn heeft hem omgewroet,

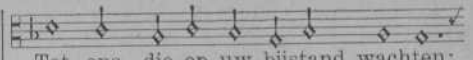
Het wild gediert' hem afgeweid, Daar

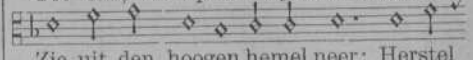
't zich door 't gansche land verspreidt.

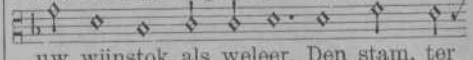
9. Keer weer, o God der legermachten,

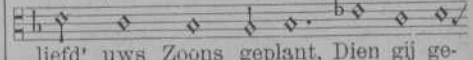
Tot ons, die op uw bijstand wachten;

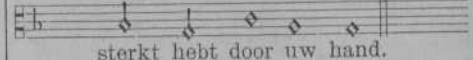
Zie uit den hoogen hemel neer; Herstel

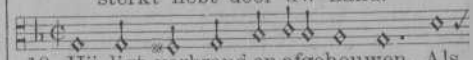
uw wijnstok als weleer, Den stam, ter

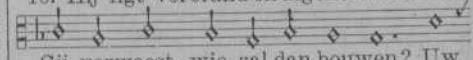
liefd' uws Zoons geplant, Dien gij ge-

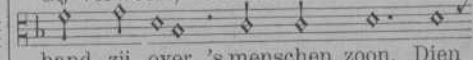
sterkt hebt door uw hand.

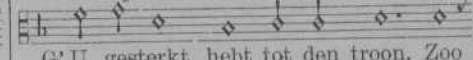
10. Hij ligt verbrand en afgehouwen. Als

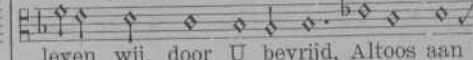
Gij verwoest, wie zal dan bouwen? Uw

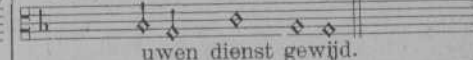
hand zij over 's menschen zoon, Dien

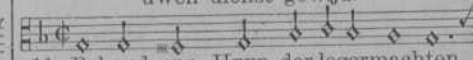
G' U gesterkt hebt tot den troon. Zoo

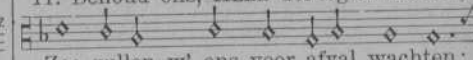
leven wij, door U bevrijd, Altoos aan

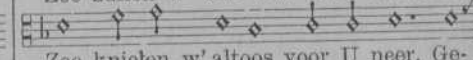
uwen dienst gewijd.

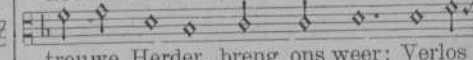
11. Behoud ons, HEER der legermachten,

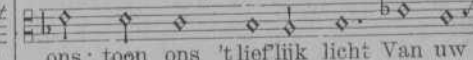
Zoo zullen w' ons voor afval wachten;

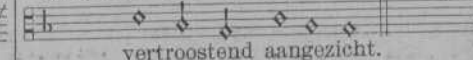
Zoo knielen w' altoos voor U neer. Ge-

trouwe Herder, breng ons weer; Verlos

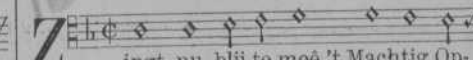

ons; toon ons 't lief'lijk licht Van uw

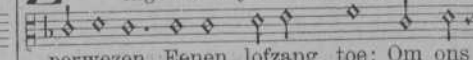

vertroostend aangezicht.

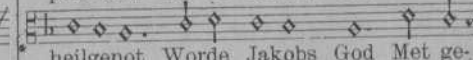
DE LXXXI PSALM.

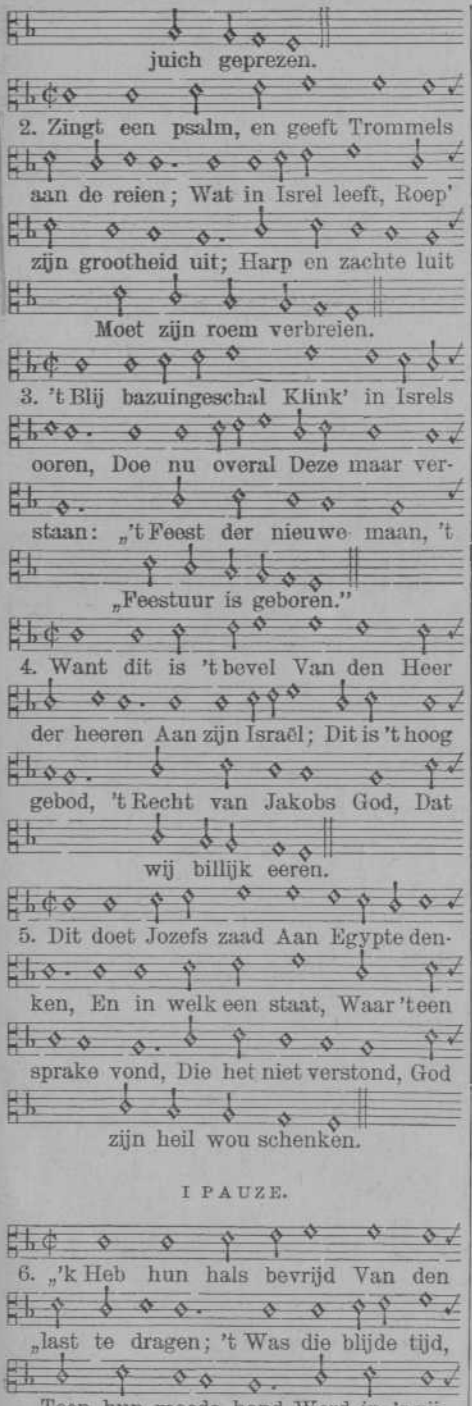
Zingt nu blij te moê 't Machtig Op-

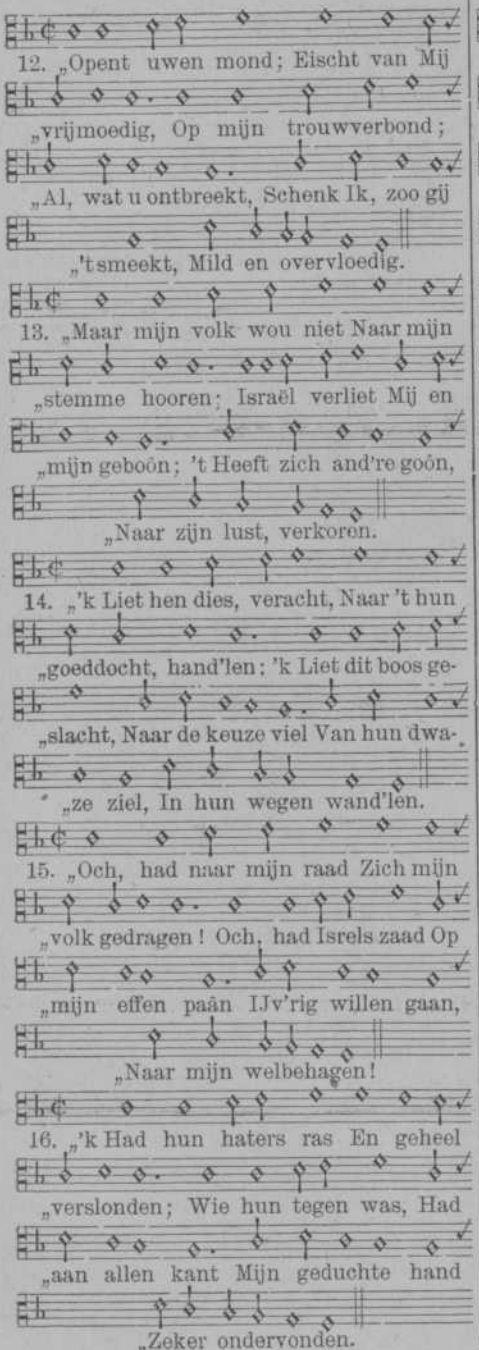
perwezen Eenen lofzang toe; Om ons

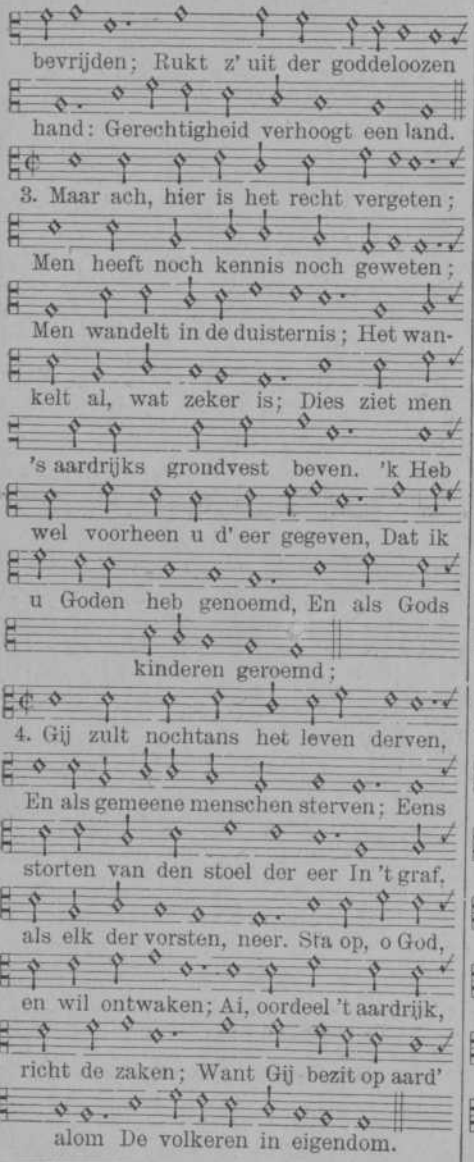
heilgenot Worde Jakobs God Met ge-

juich geprezen.
2. Zingt een psalm, en geeft Trommels
aan de reien; Wat in Isrel leeft, Roep'
zijn grootheid uit; Harp en zachte luit
Moet zijn roem verbreien.
3. 't Blij bazuingeschal Klink' in Isrels
ooren, Doe nu overal Deze maar ver-
staan: „'t Feest der nieuwe maan, 't
„Feestuur is geboren."
4. Want dit is 't bevel Van den Heer
der heeren Aan zijn Israël; Dit is 't hoog
gebod, 't Recht van Jakobs God, Dat
wij billijk eeren.
5. Dit doet Jozefs zaad Aan Egypte den-
ken, En in welk een staat, Waar 't een
sprake vond, Die het niet verstond, God
zijn heil wou schenken.
I PAUZE.
6. „'k Heb hun hals bevrijd Van den
„last te dragen; 't Was die blijde tijd,
„Toen hun moede hand Werd in 's vij-
„ands land Van den pot ontslagen.
7. „Op uw noodgeschrei Deed Ik groote
„wond'ren; Onder mijn gelei Vondt gij
„hulp; mijn woord Werd van u gehoord
„Uit de plaats der dond'ren.
8. „'k Nam te Meriba Proef van uw ver-
„trouwen, Of g' op mijn genâ, In uw
„tegenheên, Op mijn naam alleen En mijn
„woord zoudt bouwen.
9. „Hoort Mij," zei Ik toen, „Onder u be-
„tuigen, Wat gij hebt te doen; Och,
„dat Israël Zich, op mijn bevel, Onder
„Mij wou buigen!
10. „Eert geen uitlandsch god; Wacht u
„voor uw zielen; Wilt naar mijn gebod,
„Mijnen naam ten hoon, Voor geen val-
„sche goôn, Voor geen vreemde, knielen.
11. „Ik, Ik ben de HEER; 'k Ben uw God,
„die heilig IJv're voor mijn eer; Die u
„door mijn hand Uit Egypteland Leid-
„de, vrij en veilig.

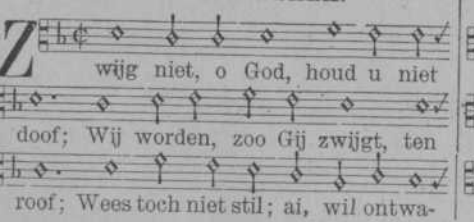
II PAUZE.

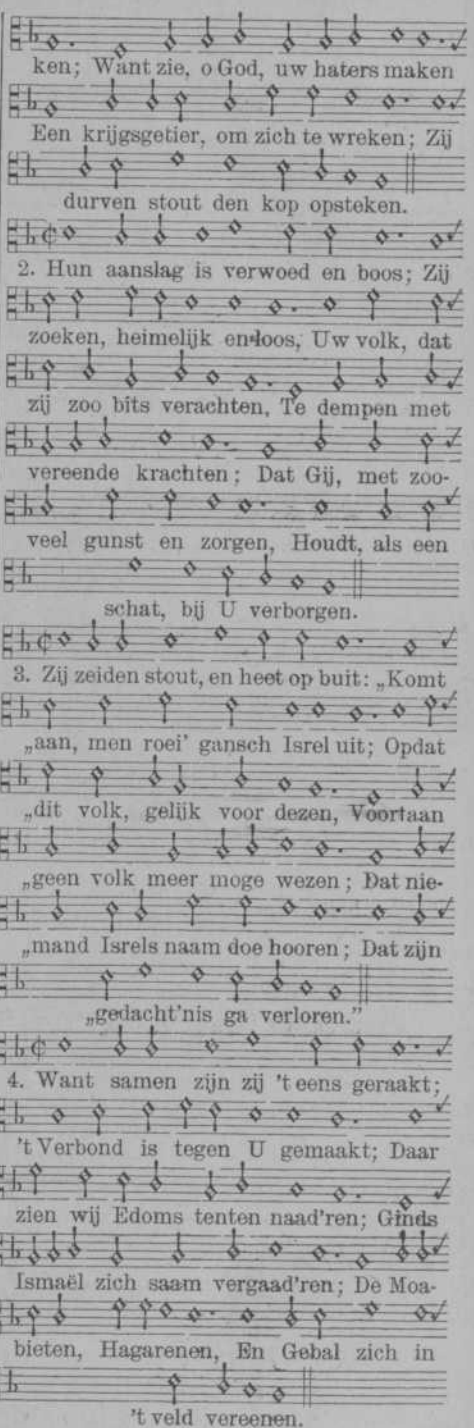

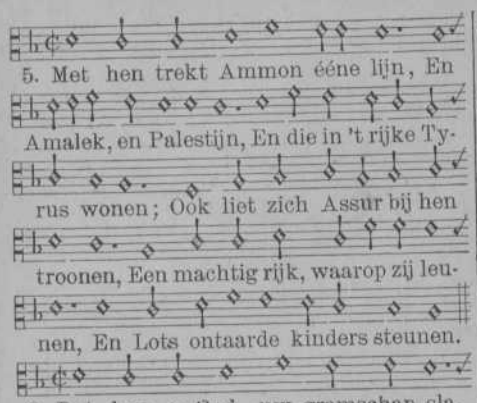
DE LXXXII PSALM.

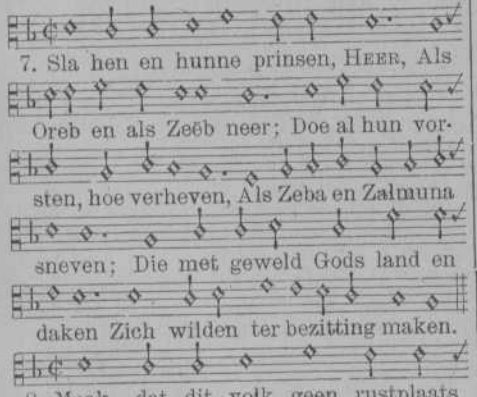
DE LXXXIII PSALM.

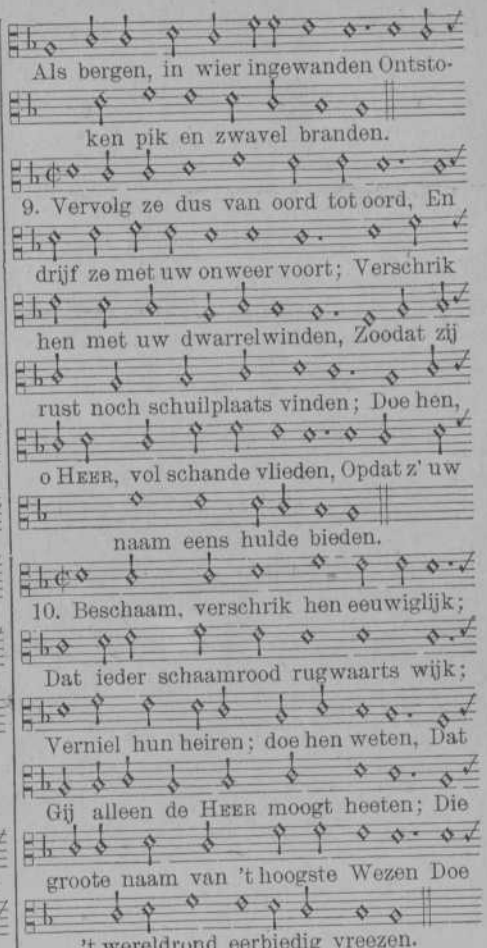

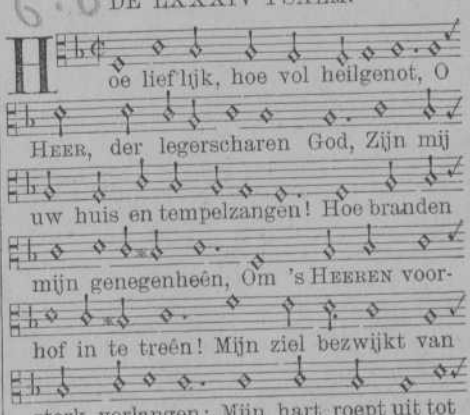

PAUZE.

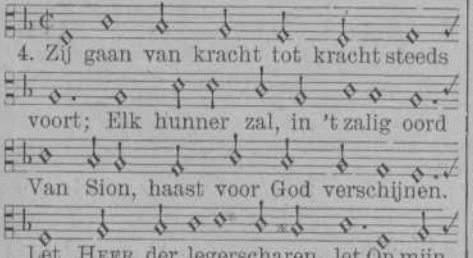

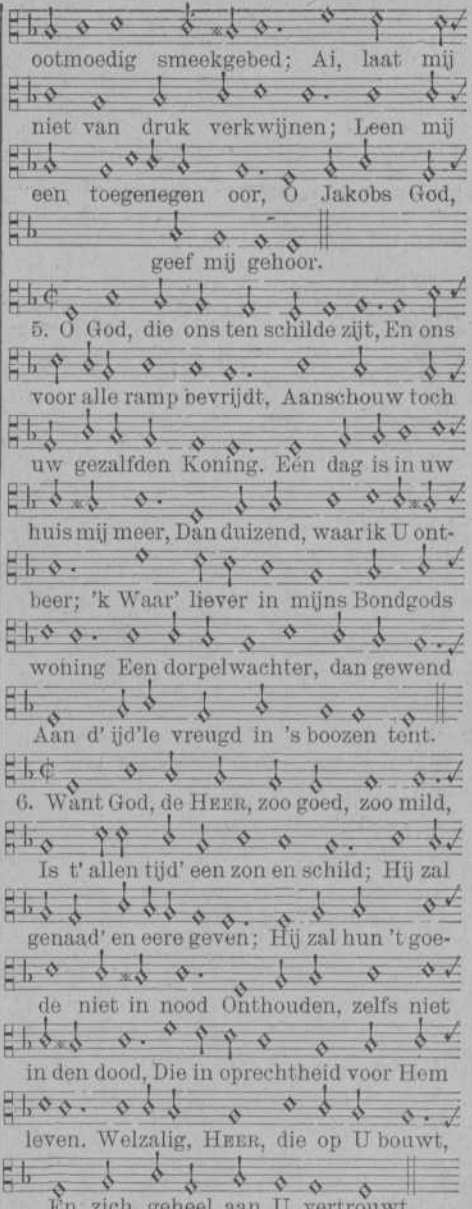
DE LXXXIV PSALM.

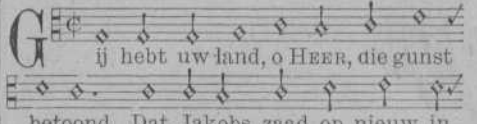

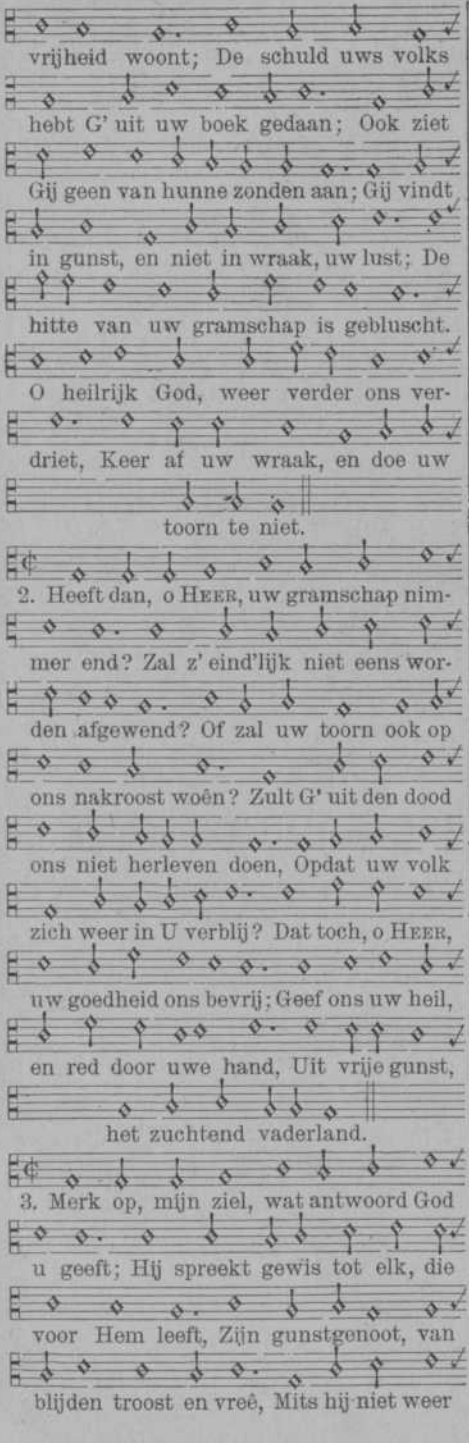
PAUZE.

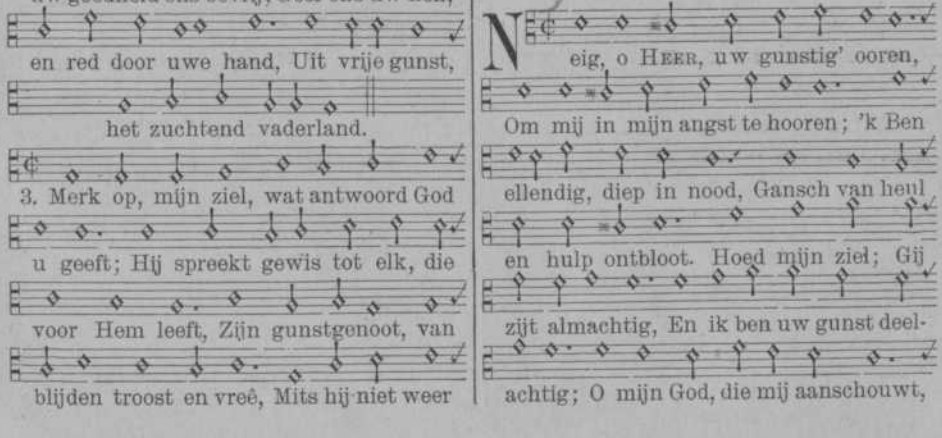

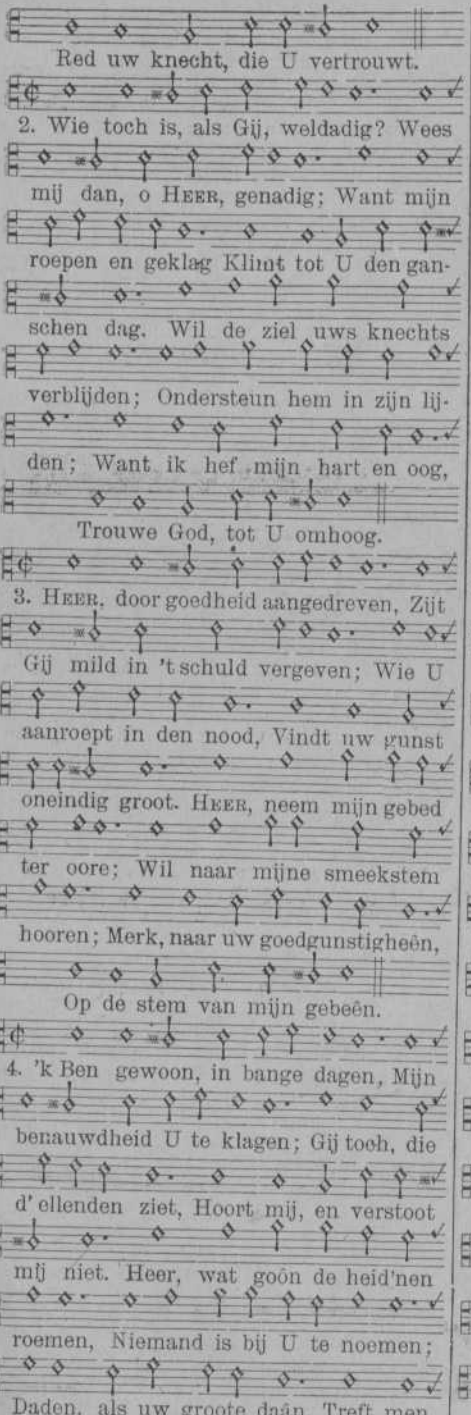
DE LXXXV PSALM.

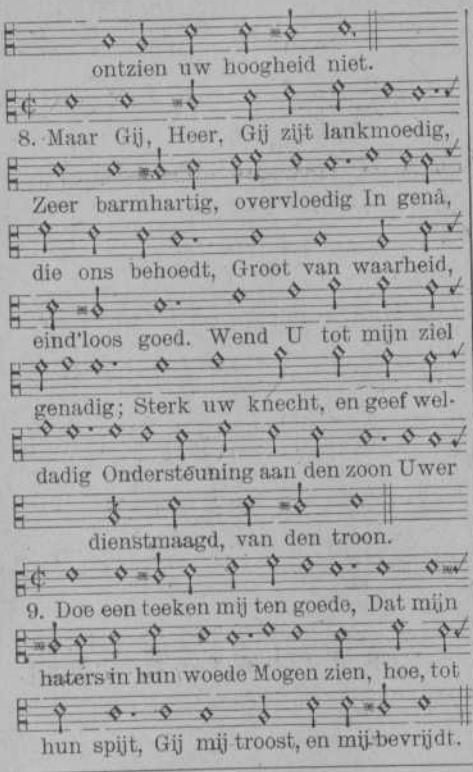

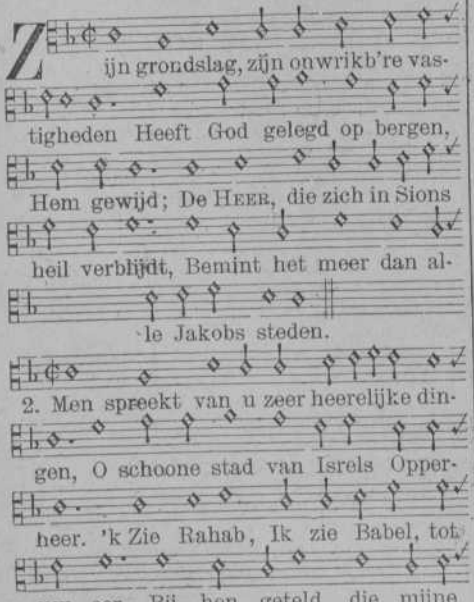
DE LXXXVI PSALM.

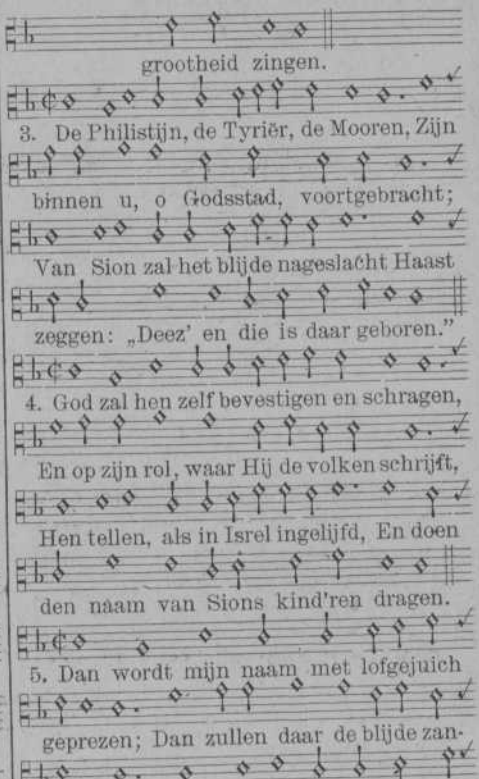

Red uw knecht, die U vertrouwt.
2. Wie toch is, als Gij, weldadig? Wees
mij dan, o HEER, genadig; Want mijn
roepen en geklag Klimt tot U den gan-
schen dag. Wil de ziel uws knechts
verblijden; Ondersteun hem in zijn lij-
den; Want ik hef mijn hart en oog,
Trouwe God, tot U omhoog.
3. HEER, door goedheid aangedreven, Zijt
Gij mild in 't schuld vergeven; Wie U
aanroept in den nood, Vindt uw gunst
oneindig groot. HEER, neem mijn gebed
ter oore; Wil naar mijne smeekstem
hooren; Merk, naar uw goedgunstigheên,
Op de stem van mijn gebeên.
4. 'k Ben gewoon, in bange dagen, Mijn
benauwdheid U te klagen; Gij toch, die
d' ellenden ziet, Hoort mij, en verstoot
mij niet. Heer, wat goôn de heid'nen
roemen, Niemand is bij U te noemen;
Daden, als uw groote daân, Treft men
nergens elders aan.
PAUZE.
5. Al de heid'nen, door uw handen Voort-
gebracht in alle landen, Zullen tot U
komen, Heer, Bukken voor uw aanschijn
neer, En uw naam ter eere leven. Gij zijt
groot en hoog verheven; Gij doet duizend
wonderheên; Gij zijt God, ja Gij alleen.
6. Leer mij naar uw wil te hand'len,
'k Zal dan in uw waarheid wand'len;
Neig mijn hart, en voeg het saam Tot
de vrees van uwen naam. Heer, mijn
God, ik zal U loven, Heffen 't gansche hart
naar boven; 'k Zal uw naam en majes-
teit Eeren tot in eeuwigheid.
7. Want uw goedheid, hoogst gerezen,
Hebt Gij dikwijls mij bewezen, En mijn
ziel, hoe zeer verdrukt, Uit het diepst
van 't graf gerukt. O mijn God, de trotsch-
aards spannen Boos te zamen met tiran-
nen, Tot mijn dood en zielsverdriet; Zij

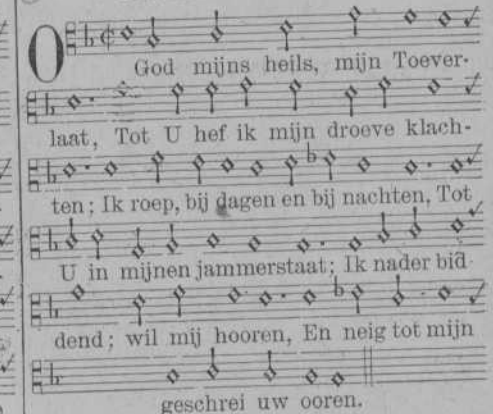

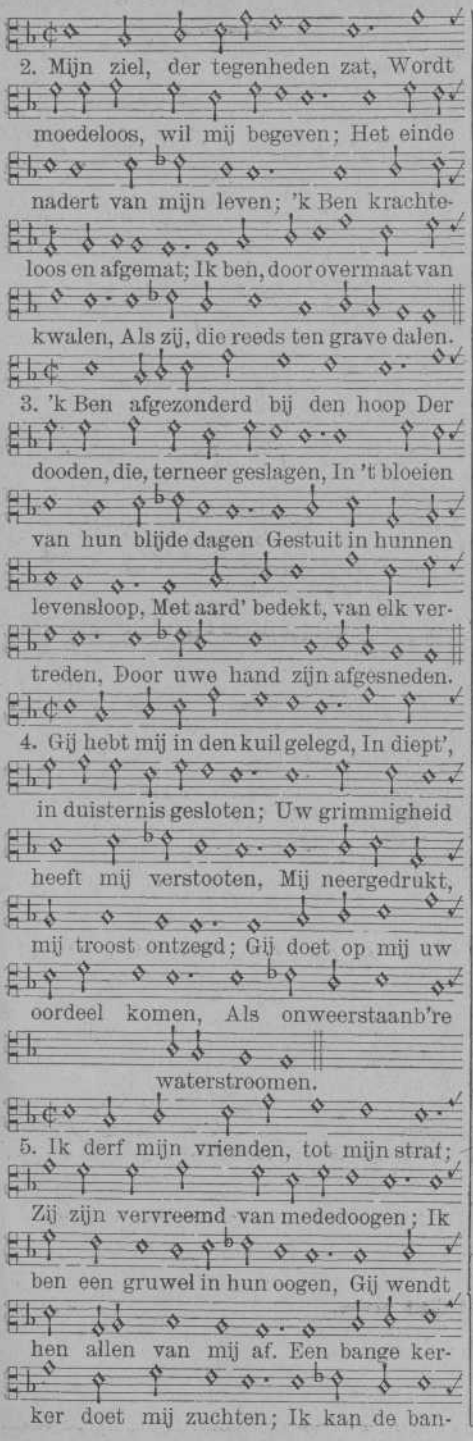
DE LXXXVII PSALM.

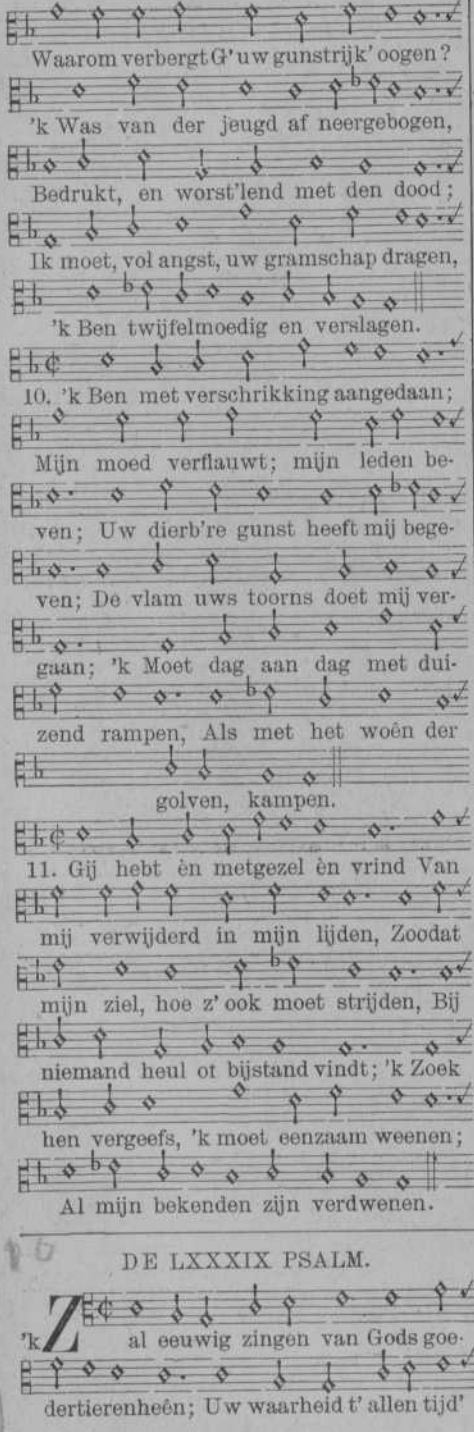

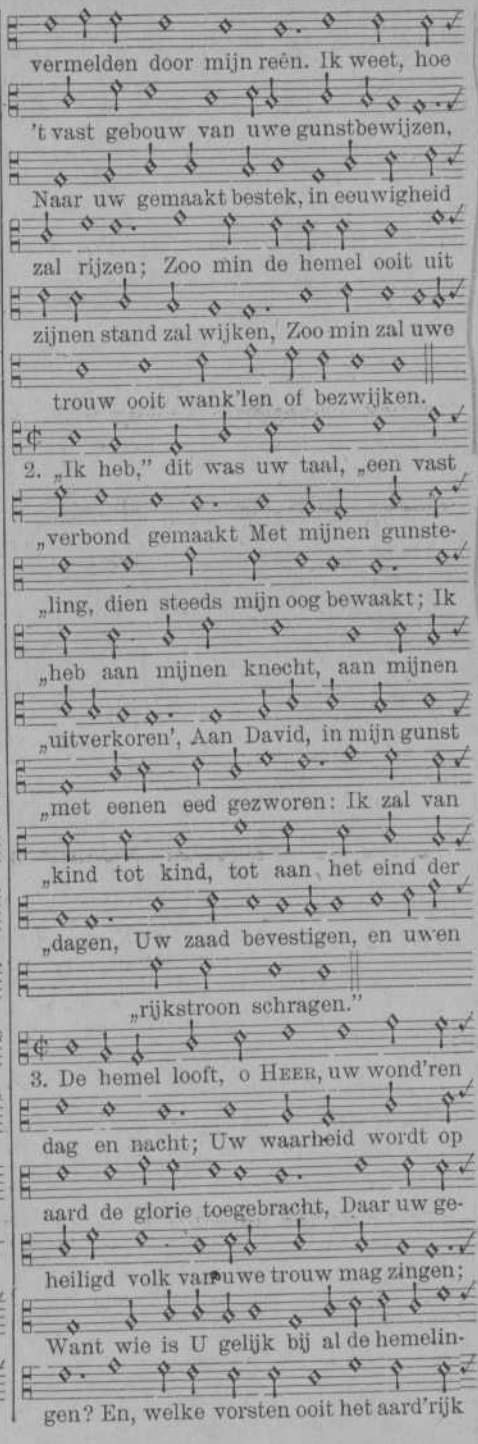
DE LXXXVIII PSALM.

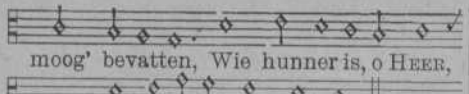

2. Mijn ziel, der tegenheden zat, Wordt
moedeloos, wil mij begeven; Het einde
nadert van mijn leven; 'k Ben krachte-
loos en afgemat; Ik ben, door overmaat van
kwalen, Als zij, die reeds ten grave dalen.
3. 'k Ben afgezonderd bij den hoop Der
dooden, die, terneer geslagen, In 't bloeien
van hun blijde dagen Gestuit in hunnen
levensloop, Met aard' bedekt, van elk ver-
treden, Door uwe hand zijn afgesneden.
4. Gij hebt mij in den kuil gelegd, In diept',
in duisternis gesloten; Uw grimmigheid
heeft mij verstooten, Mij neergedrukt,
mij troost ontzegd; Gij doet op mij uw
oordeel komen, Als onweerstaanb're
waterstroomen.
5. Ik derf mijn vrienden, tot mijn straf;
Zij zijn vervreemd van mededoogen; Ik
ben een gruwel in hun oogen, Gij wendt
hen allen van mij af. Een bange ker-
ker doet mij zuchten; Ik kan de ban-
den niet ontvluchten.
PAUZE.
6. Mijn oogen treuren om mijn leed, Om
al mijn angst, om al mijn lijden; O HEER,
wil mij van straf bevrijden; Ach, toon
U tot mijn hulp gereed: 'k Smeek dag
aan dag om uw ontferming; Leen mij de
hand tot mijn bescherming.
7. Zult Gij aan dooden wond'ren doen?
Zult G' overleed'nen doen verrijzen, Om
hier uw grooten naam te prijzen? Zal
't graf uw wijzen raad bevroên? Zal daar
uw goedheid zich verspreiden? Zal
't woest verderf uw trouw verbreiden?
8. Wie zal uw wond'ren, uw beleid, Ooit
in de duisternis vertellen? Wie ooit uw
recht in 't daglicht stellen Ter plaatse
der vergetelheid? Maar ik, eer d' uch-
tend aan komt breken, Zal U, o HEER,
om bijstand smeeken.
9. Waarom is 't, dat Gij mij verstoot?

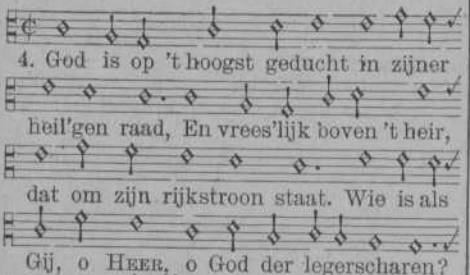

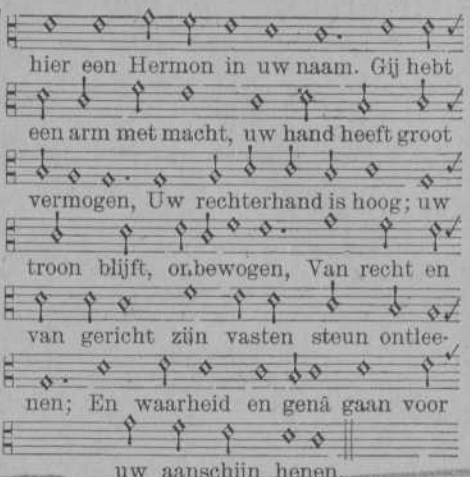
DE LXXXIX PSALM.

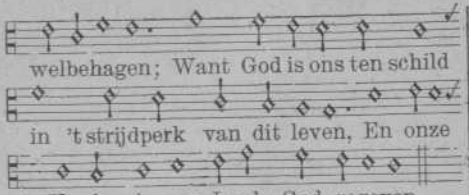

moog' bevatten, Wie hunner is, o HEER,
met U gelijk te schatten?

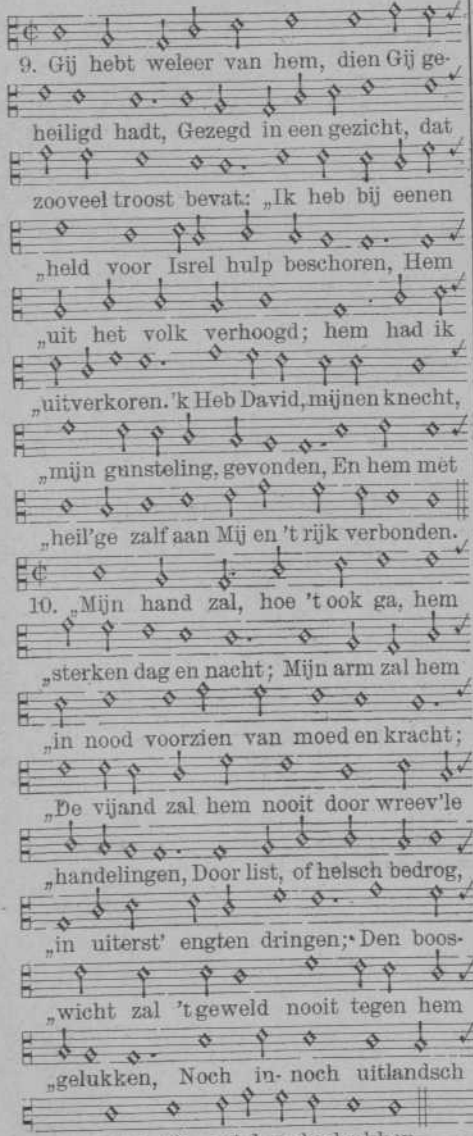
I PAUZE.

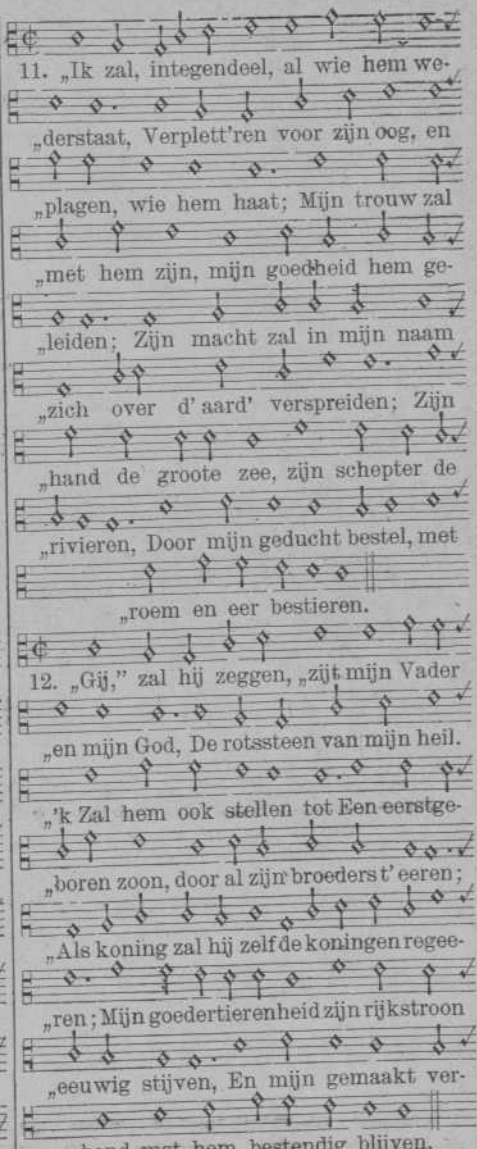

4. God is op 't hoogst geducht in zijner
heil'gen raad, En vrees'lijk boven 't heir,
dat om zijn rijkstroon staat. Wie is als
Gij, o HEER, o God der legerscharen?
Wie is aan U gelijk? wie kan U eve-
naren? Grootmachtig zijt G', o HEER, ja
eind'loos in vermogen; Uw onverbreek'bre
trouw omringt U voor elks oogen.
5. Gij temt de woeste zee, zij luistert
naar uw wil; Hoe hoog zij zich verheff',
Gij wenkt, en zij is stil. Gansch Rahab
is door U verbrijzeld, gansch verslagen;
Uw vijand is verstrooid, uw arm heeft
roem gedragen. En aard', en hemel, en wat
leeft, of ooit zal leven, Zijn d' uwe; 't gansch
heelal hebt Gij 't bestaan gegeven.
6. Gij schiept het barre noord en 't zoele
zuiden saam; Ginds juicht een Thabor,

hier een Hermon in uw naam. Gij hebt
een arm met macht, uw hand heeft groot
vermogen, Uw rechterhand is hoog; uw
troon blijft, onbewogen, Van recht en
van gericht zijn vasten steun ontlee-
nen; En waarheid en genâ gaan voor
uw aanschijn henen.
7. Hoe zalig is het volk, dat naar uw
klanken hoort! Zij wand'len, HEER, in
't licht van 't Godd'lijk aanschijn voort;
Zij zullen in uw naam zich al den dag
verblijden; Uw goedheid straalt hun toe;
uw macht schraagt hen in 't lijden; Uw
onbezweken trouw zal nooit hun val
gedoogen, Maar uw gerechtigheid hen
naar uw woord verhoogen.
8. Gij toch, Gij zijt hun roem, de kracht
van hunne kracht; Uw vrije gunst alleen
wordt d' eere toegebracht; Wij steken
't hoofd omhoog, en zullen d' eerkroon
dragen Door U, door U alleen, om 't eeuwig

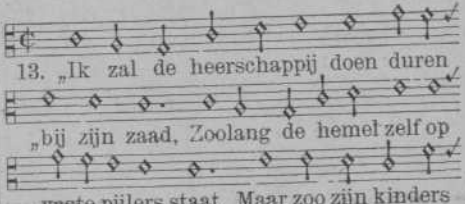

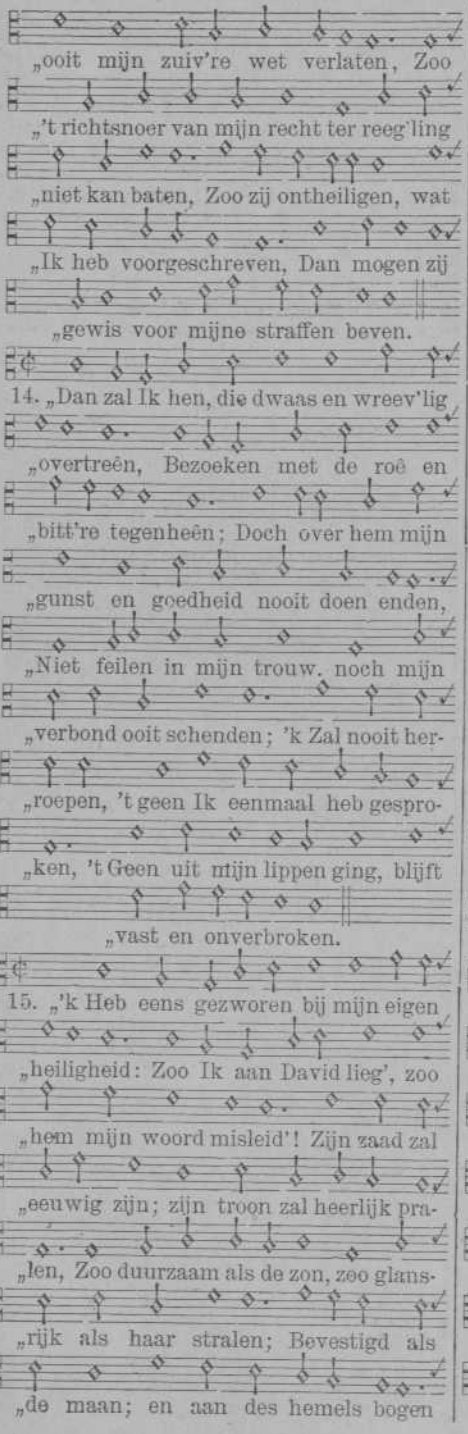
II PAUZE.

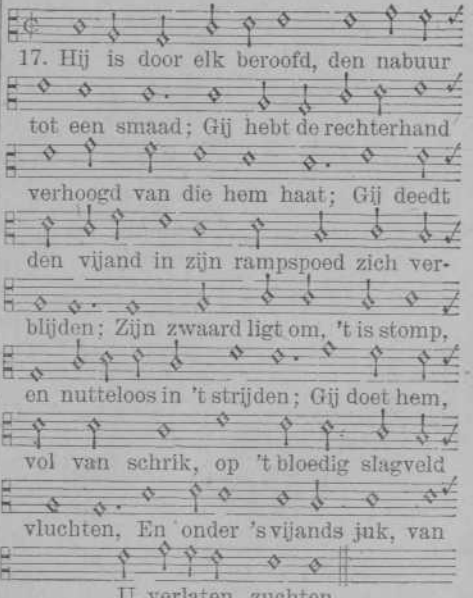

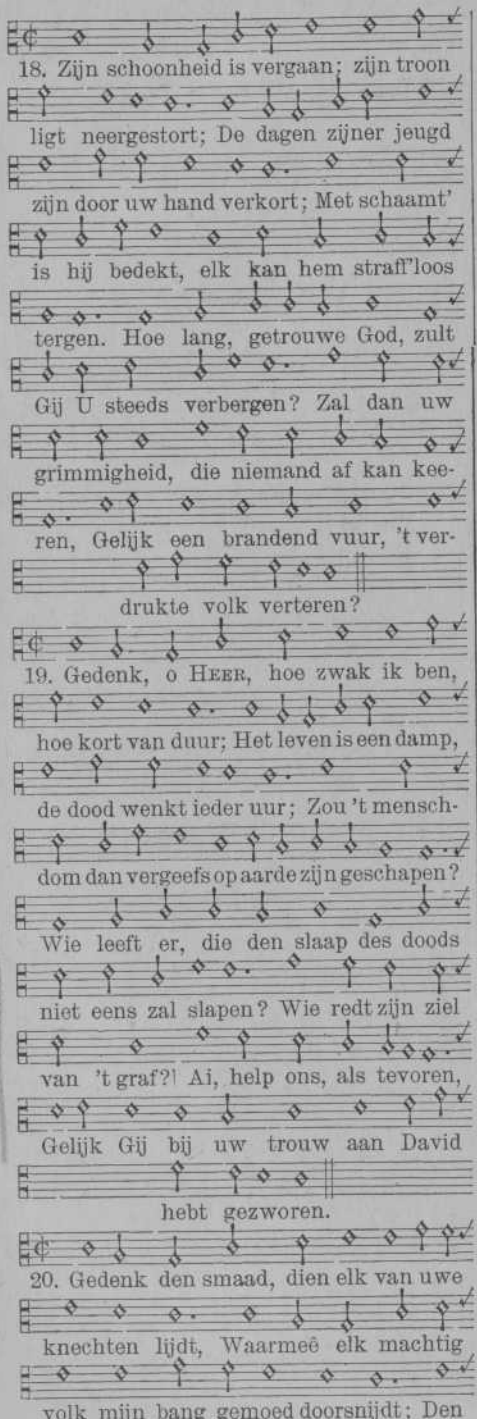
III PAUZE.

„ooit mijn zuiv're wet verlaten, Zoo
„'t richtsnoer van mijn recht ter reeg'ling
„niet kan baten, Zoo zij ontheiligen, wat
„Ik heb voorgeschreven, Dan mogen zij
„gewis voor mijne straffen beven.
14. „Dan zal Ik hen, die dwaas en wreev'lig
„overtreên, Bezoeken met de roê en
„bitt're tegenheên; Doch over hem mijn
„gunst en goedheid nooit doen enden,
„Niet feilen in mijn trouw, noch mijn
„verbond ooit schenden; 'k Zal nooit her-
„roepen, 't geen Ik eenmaal heb gespro-
„ken, 't Geen uit mijn lippen ging, blijft
„vast en onverbroken.
15. „'k Heb eens gezworen bij mijn eigen
„heiligheid: Zoo Ik aan David lieg', zoo
„hem mijn woord misleid'! Zijn zaad zal
„eeuwig zijn; zijn troon zal heerlijk pra-
„len, Zoo duurzaam als de zon, zoo glans-
„rijk als haar stralen; Bevestigd als
„de maan; en aan des hemels bogen
„Staat mijn getuige trouw te schitt'-
„ren in elks oogen."
16. Maar ach, mijn God, waar blijkt uw
trouw nu, waar uw eer? Gij stoot en
werpt, vergramd, thans uw Gezalfde
neer; Gij schijnt niet van 't verbond met
uwen knecht te weten; Zijn kroon,
ontheiligd, ligt ter aarde neergesmeten;
Zijn sterke muren zijn door 's vijands
macht verbroken, Zijn vestingen ver-
woest en in het stof gedoken.

IV PAUZE.

17. Hij is door elk beroofd, den nabuur
tot een smaad; Gij hebt de rechterhand
verhoogd van die hem haat; Gij deedt
den vijand in zijn rampspoed zich ver-
blijden; Zijn zwaard ligt om, 't is stomp,
en nutteloos in 't strijden; Gij doet hem,
vol van schrik, op 't bloedig slagveld
vluchten, En onder 's vijands juk, van
U verlaten, zuchten.

18. Zijn schoonheid is vergaan; zijn troon
ligt neergestort; De dagen zijner jeugd
zijn door uw hand verkort; Met schaamt'
is hij bedekt, elk kan hem straff'loos
tergen. Hoe lang, getrouwe God, zult
Gij U steeds verbergen? Zal dan uw
grimmigheid, die niemand af kan kee-
ren, Gelijk een brandend vuur, 't ver-
drukte volk verteren?
19. Gedenk, o HEER, hoe zwak ik ben,
hoe kort van duur; Het leven is een damp,
de dood wenkt ieder uur; Zou 't mensch-
dom dan vergeefs op aarde zijn geschapen?
Wie leeft er, die den slaap des doods
niet eens zal slapen? Wie redt zijn ziel
van 't graf?! Ai, help ons, als tevoren,
Gelijk Gij bij uw trouw aan David
hebt gezworen.
20. Gedenk den smaad, dien elk van uwe
knechten lijdt, Waarmeê elk machtig
volk mijn bang gemoed doorsnijdt; Den
smaad, o HEER, waarmeê uw haters ons
beladen, Waarmede zij den gang van uw
Gezalfde smaden. Gij immers wilt of zult
nooit onze hoop beschamen; Den HEER zij
eeuwig lof, en elk zegg': Amen, Amen.

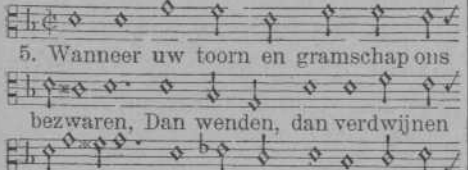
DE XC PSALM.

Gij zijt, o Heer, van d' allervroeg-
ste jaren Voor ons geweest een toevlucht
in gevaren. Eer berg en rots uit niets
geboren waren, Eer d' aarde rustt' op
hare grondpilaren, Van eeuwigheid, o
God, die eeuwig leeft, Zijt Gij de God,
die eind noch oorsprong heeft.
2. Uw oppermacht, die wij ootmoedig
eeren, Kan door een wenk den mensch
zijn broosheid leeren; Uw wenk alleen,
al schijnt ons niets te deren, Verbrijzelt
ons, doet ons tot aarde keeren; Want
in uw oog zijn duizend jaren, Heer, Een
enk'le dag, een nachtwaak, en niets meer.
3. Gij overstroomt het menschdom; zijn

vermogen Is, als een slaap, een ijd'le
droom, vervlogen; Zij zijn als 't gras,
dat 's morgens, overtogen Met frisschen
dauw, in bloei staat voor elks oogen,
Maar 's avonds, als het afgesneden wordt,
Op 't open veld in weinig tijds verdort.

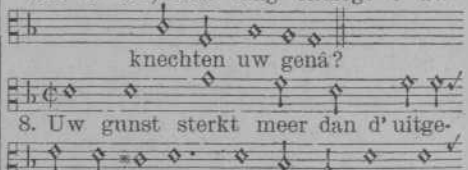

4. Door uwen toorn vergaat ons kwijnend
leven; Uw gramschap doet ons hart van
doodsschrik beven, O God, als Gij, in
majesteit verheven, Het onrecht, dat w' in
't openbaar bedreven, En 't kwaad, door
ons in 't heimelijk verricht, In 't licht
stelt voor uw glansrijk aangezicht.

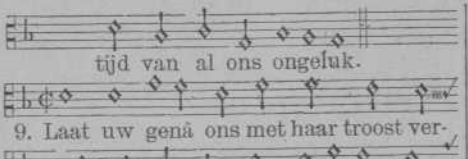
PAUZE.

5. Wanneer uw toorn en gramschap ons
bezwaren, Dan wenden, dan verdwijnen
onze jaren; Wij zien hen, als gedachten,
henenvaren; Of, blijft uw gunst ons in
het leven sparen, Dan klimmen wij ten
hoogste tot den top Van zeventig of
tachtig jaren op.

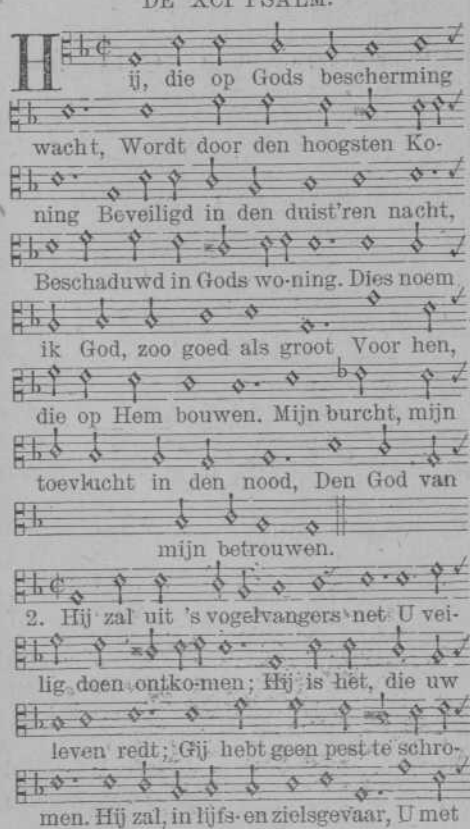

6. Helaas, het best van onze beste dagen
Baart dikwijls smart, geeft dikwijls stof
tot klagen; Daar zorg, verdriet en jam-
merlijke plagen Steeds, beurt om beurt,
de matte ziel doorknagen. De levens-
draad wordt schielijk afgesneên; Wij
schenen sterk, en ach, wij vliegen heen.

7. Wie kent uw toorn, wie zijn geduchte
krachten? Wie vreest dien recht, ge-
duchtste Macht der machten? Leer ons
den tijd des levens kost'lijk achten, Op-
dat ons hart de wijsheid moog betrach-
ten. Keer weder, HEER, uw gunst koom'
ons te stâ; Hoe lang ontzegt G' uw
knechten uw genâ?

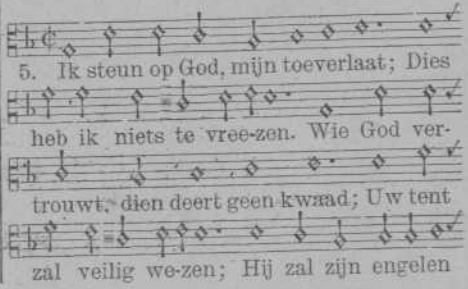

8. Uw gunst sterkt meer dan d' uitge-
zochtste spijzen; Laat, met het licht, haar
licht voor ons verrijzen; Zoo zal ons hart
op liefelijke wijzen Uw goedheid, al ons
oov'rig leven, prijzen. Verblijd ons naar
de maat van onzen druk, En naar den

DE XCI PSALM.

PAUZE.

gebiên, Dat z' u op weg bevrijden: Gij
zult hen, in gevaren, zien Voor uw be-
houd'nis strijden.

6. Zij zullen u, Gods gunstgenoot, Naar
's Hoogsten welbeha-gen, Opdat gij aan
geen steen u stoot, Op hunne handen
dra-gen. Gij zult op jonge leeuwen treên,
Op giftig' adders stappen, En, door ge-
vaar noch vrees bestreên, Den leeuw
en draak vertrappen.

7. „Dewijl zijn ziel Mij teer bemint" (Dus
laat God zelf zich hoo-ren), „Heb Ik voor
„hem, als voor mijn vrind, Een heilrijk
„lot bescho-ren; Omdat hij mijnen naam
„erkent, Zal hem mijn gunst verzellen;
„Ik zal hem redden uit d' ellend', En op
„een hoogte stellen.

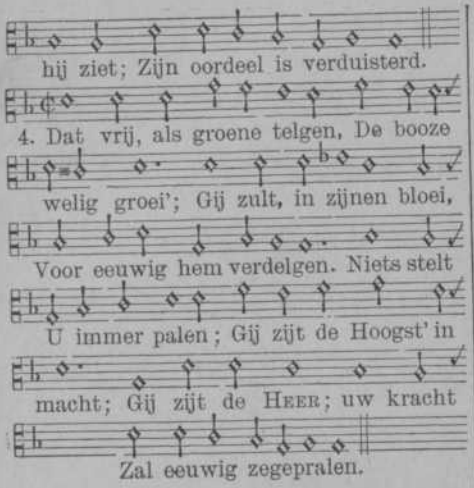
8. „Hij zal, in alle ramp en pijn, Tot Mij
„om uitkomst zuch-ten, En Ik gestadig
„bij hem zijn In al zijn ongenuch-ten;
„'t Gevaar zal Ik hem doen ontvliên;
„Zijn levensdagen rekken; 'k Zal hem
„mijn eer en heil doen zien, En nooit
„mijn hulp onttrekken."

DE XCII PSALM.

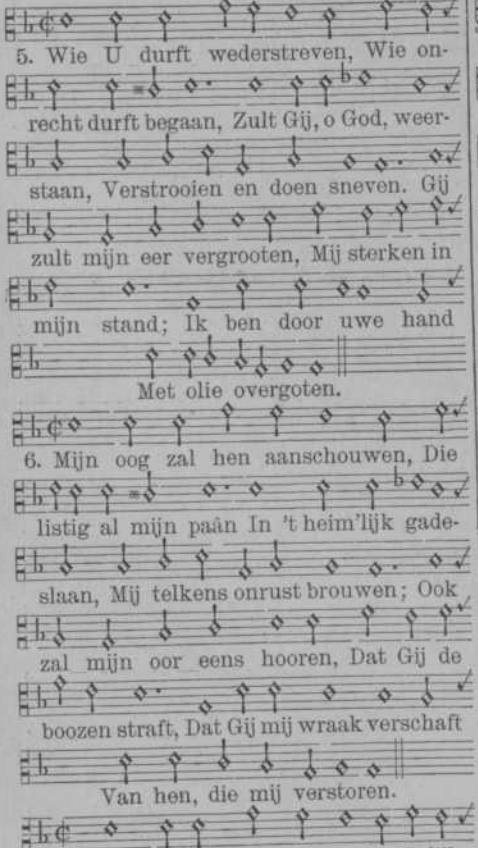
Laat ons den rustdag wijden Met
psalmen tot Gods eer. 't Is goed, o Op-
perheer, Dat w' ons in U verblijden; 't Zij
d' uchtendstond, vol zoetheid, Ons stelt
uw gunst in 't licht, 't Zij ons de nacht
bericht Van uwe trouw en goedheid.

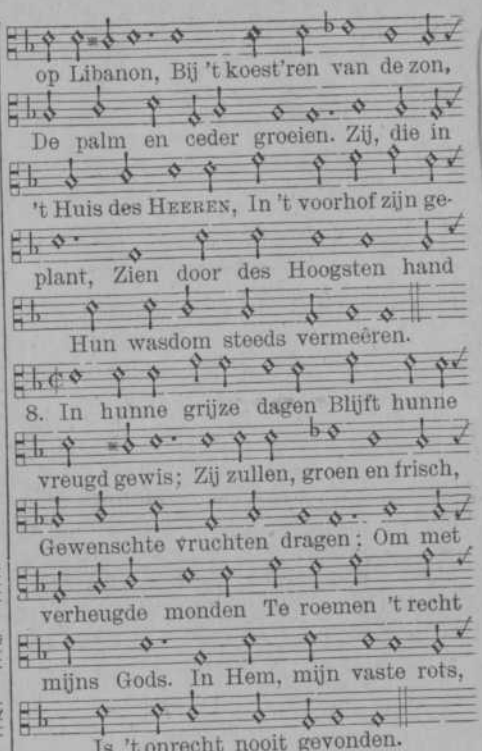
2. 't Voegt ons met blijde klanken, Door
't voorbedachte lied, Hem, die het al ge-
biedt, Op harp en luit te danken. Gij
hebt door uw vermogen, O Heer, mijn
hart verheugd; Ik zal, verrukt van
vreugd, Uw groote daân verhoogen.

3. Hoe groot zijn, Heer, uw werken! Hoe
ver gaat uw beleid! Gij stelt, met mo-
gendheid, Elk deel zijn juiste perken.
Een ziel, aan 't stof gekluisterd, Beseft
uw daden niet; Geen dwaas weet, wat

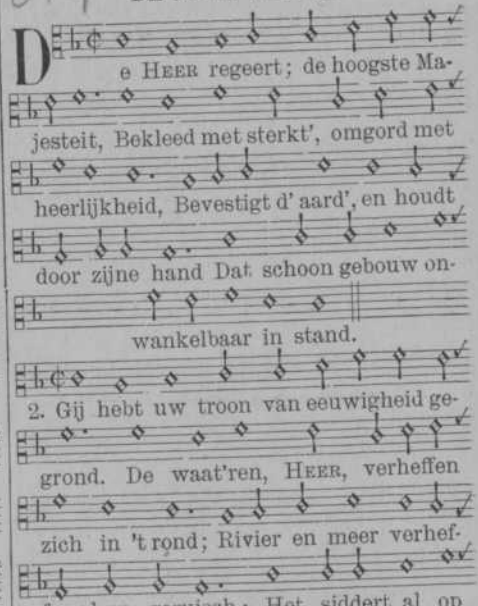

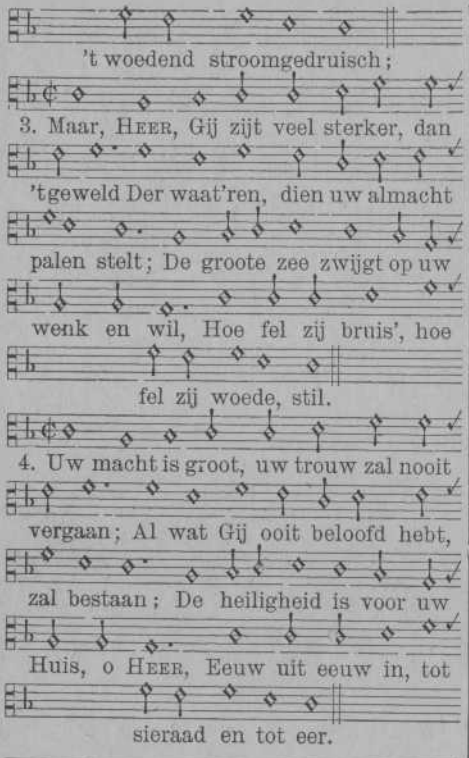
PAUZE.

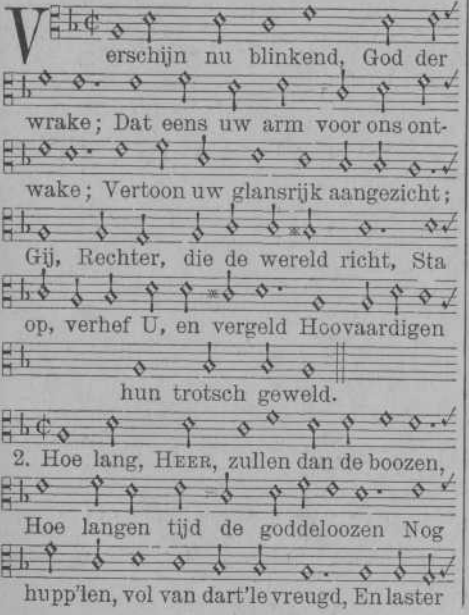

DE XCIII PSALM.

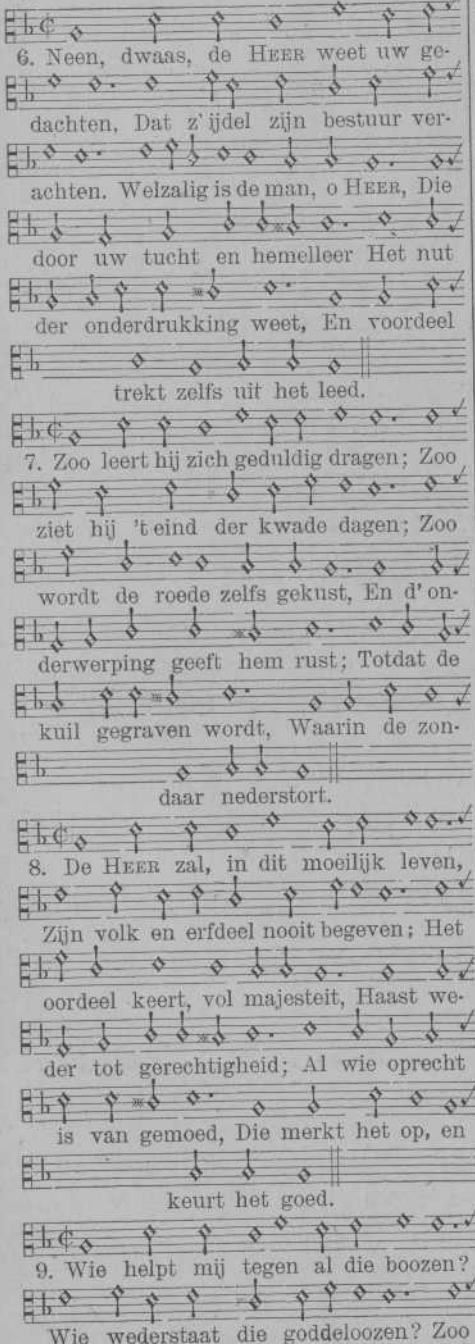

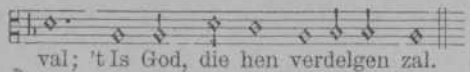
DE XCIV PSALM.

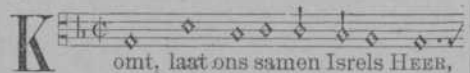
PAUZE.

6. Neen, dwaas, de HEER weet uw gedachten, Dat z'ijdel zijn bestuur verachten. Welzalig is de man, o HEER, Die door uw tucht en hemelleer Het nut der onderdrukking weet, En voordeel trekt zelfs uit het leed.
7. Zoo leert hij zich geduldig dragen; Zoo ziet hij 't eind der kwade dagen; Zoo wordt de roede zelfs gekust, En d'onderwerping geeft hem rust; Totdat de kuil gegraven wordt, Waarin de zondaar nederstort.
8. De HEER zal, in dit moeilijk leven, Zijn volk en erfdeel nooit begeven; Het oordeel keert, vol majesteit, Haast weder tot gerechtigheid; Al wie oprecht is van gemoed, Die merkt het op, en keurt het goed.
9. Wie helpt mij tegen al die boozen? Wie wederstaat die goddeloozen? Zoo mij de HEER, mijn schild en loon, Geen sterken bijstand had geboôn, Dan waar' mijn leven haast verkort, En ik bijna in 't graf gestort.
10. Wanneer ik zei: „mijn voeten glijden," Toen hebt Gij mij gesterkt in 't lijden; Wanneer mij 't afgepeinsde hart Door al mijn denken werd verward, En ik in druk schier was gestikt, Toen heeft uw troost mijn ziel verkwikt.
11. Zou ooit de stoel der schaad'lijkheden Bij uwen troon een plaats bekleeden, Die moeit' en wetten boos verdicht? Zij rotten saam, en, wars van 't licht, Verdrukken zij het vroom gemoed, Ja doemen zelfs 't onschuldig bloed.
12. De HEER, mijn Bondgod, was vóór dezen Mijn hoog vertrek in al mijn vreezen, Mijn steenrots en mijn toeverlaat; Hij straft de boozen, wreekt hun kwaad, En loont hun boosheid met den

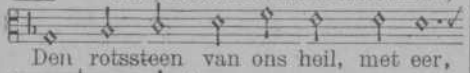

val; 't Is God, die hen verdelgen zal.

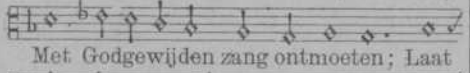
DE XCV PSALM.

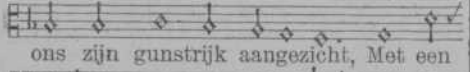
Komt, laat ons samen Isrels HEER,

Den rotssteen van ons heil, met eer,

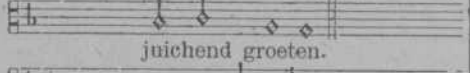
Met Godgewijden zang ontmoeten; Laat

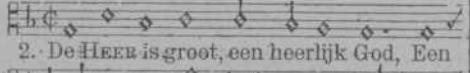
ons zijn gunstrijk aangezicht, Met een

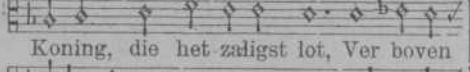
verheven lofgedicht En blijde psalmen,

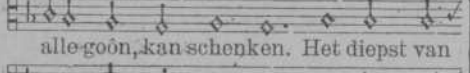
juichend groeten.

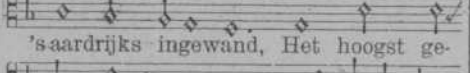
2. De HEER is groot, een heerlijk God, Een

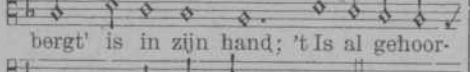
Koning, die het zaligst lot, Ver boven

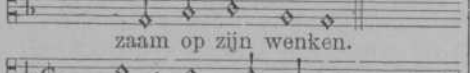
alle goôn, kan schenken. Het diepst van

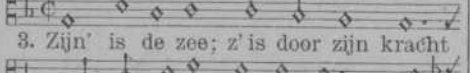
's aardrijks ingewand, Het hoogst ge-

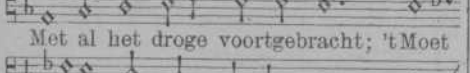
bergt' is in zijn hand; 't Is al gehoor-

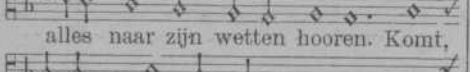
zaam op zijn wenken.

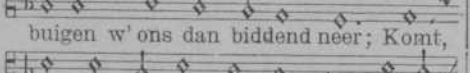
3. Zijn' is de zee; z' is door zijn kracht

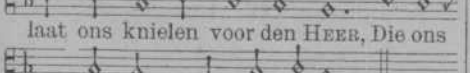
Met al het droge voortgebracht; 't Moet

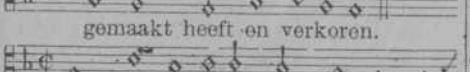
alles naar zijn wetten hooren. Komt,

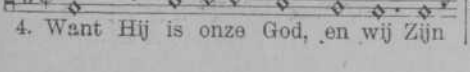
buigen w' ons dan biddend neer; Komt,

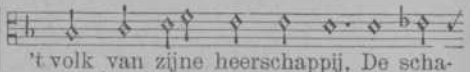
laat ons knielen voor den HEER, Die ons

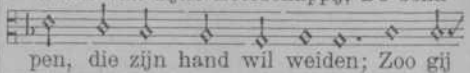
gemaakt heeft en verkoren.

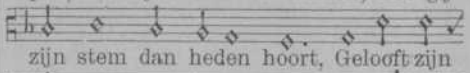
4. Want Hij is onze God, en wij Zijn

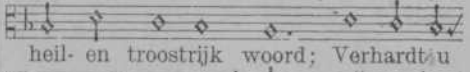
't volk van zijne heerschappij, De scha-

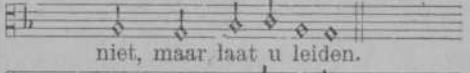
pen, die zijn hand wil weiden; Zoo gij

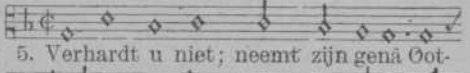
zijn stem dan heden hoort, Gelooft zijn

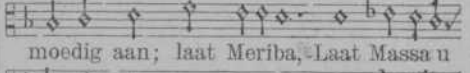
heil- en troostrijk woord; Verhardt u

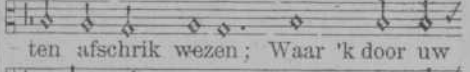
niet, maar laat u leiden.

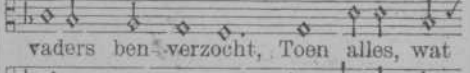
5. Verhardt u niet; neemt zijn genâ Oot-

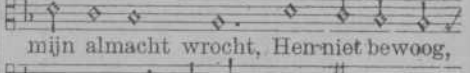
moedig aan; laat Meriba, Laat Massa u

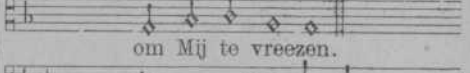
ten afschrik wezen; Waar 'k door uw

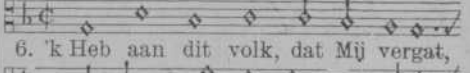
vaders ben verzocht, Toen alles, wat

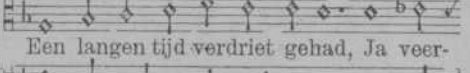
mijn almacht wrocht, Hen niet bewoog,

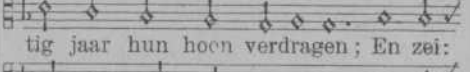
om Mij te vreezen.

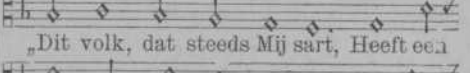
6. 'k Heb aan dit volk, dat Mij vergat,

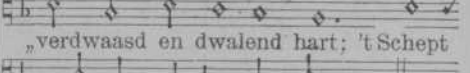
Een langen tijd verdriet gehad, Ja veer-

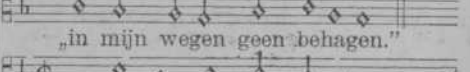
tig jaar hun hoon verdragen; En zei:

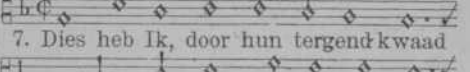
„Dit volk, dat steeds Mij sart, Heeft een

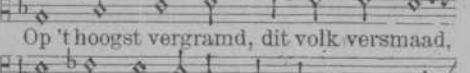
„verdwaasd en dwalend hart; 't Schept

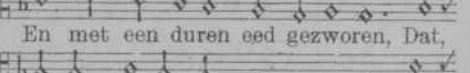
„in mijn wegen geen behagen."

7. Dies heb Ik, door hun tergend kwaad

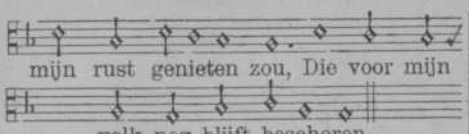

Op 't hoogst vergramd, dit volk versmaad,

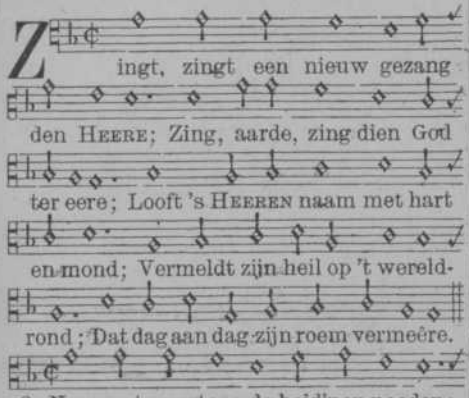

En met een duren eed gezworen, Dat,

wegens zijn geschonden trouw, Het nooit

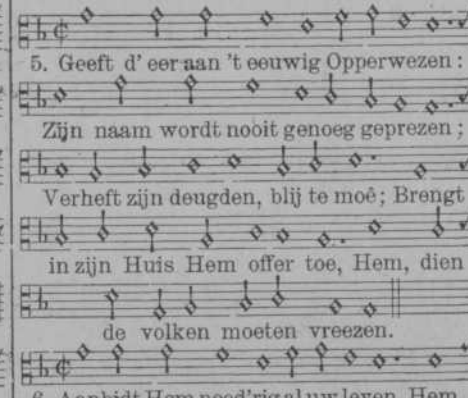

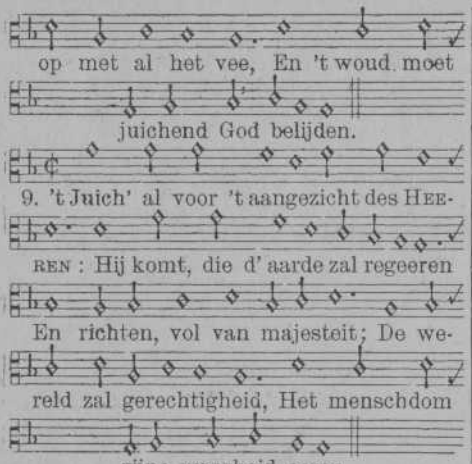
DE XCVI PSALM.

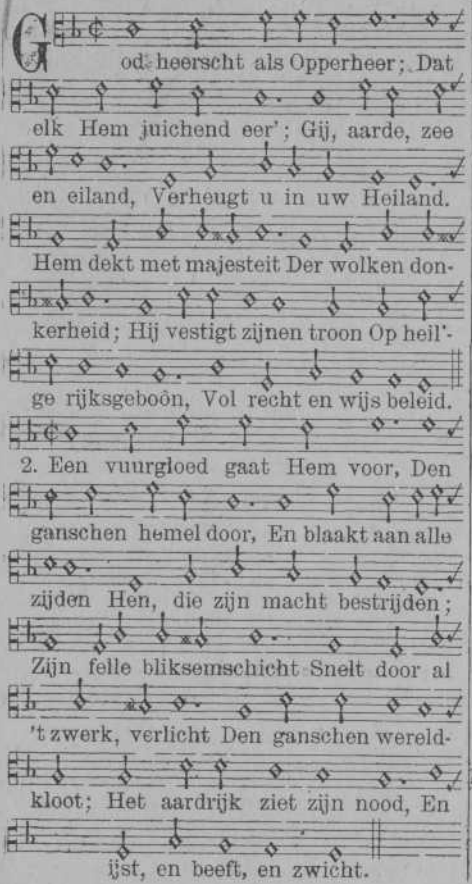

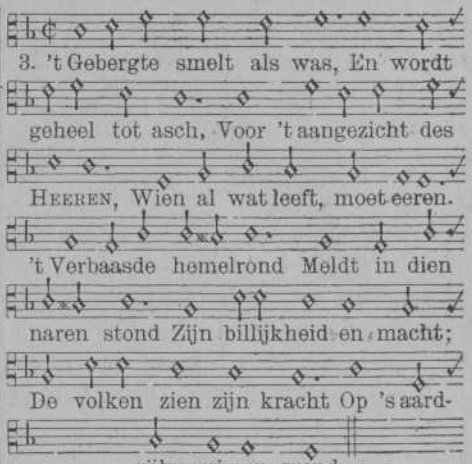
PAUZE.

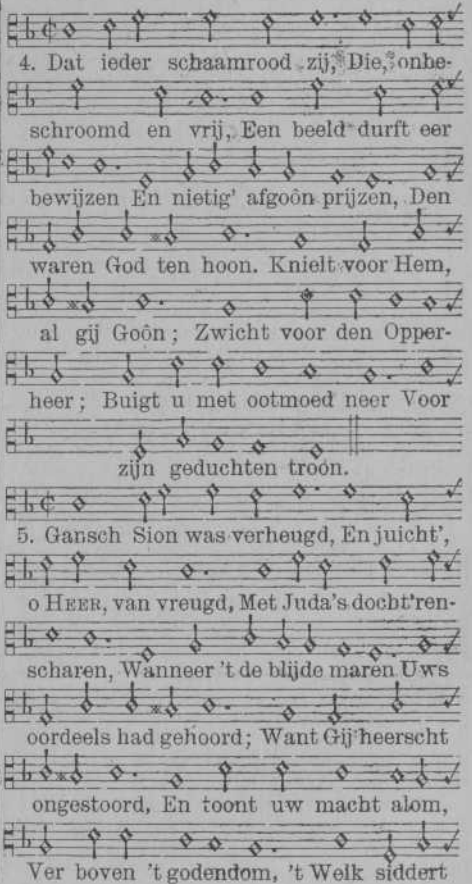

DE XCVII PSALM.

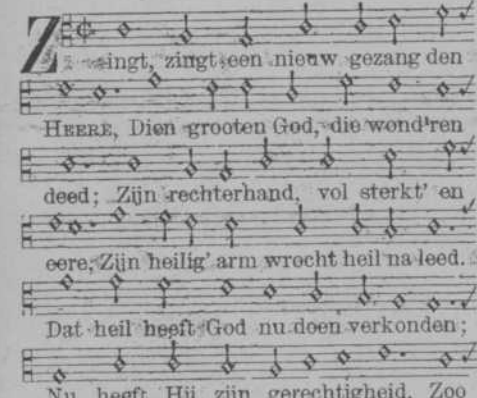

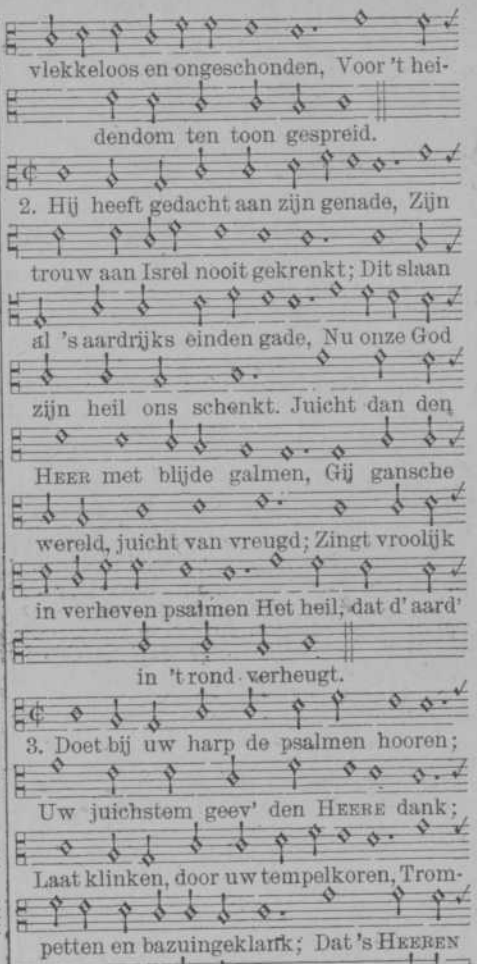
PAUZE.

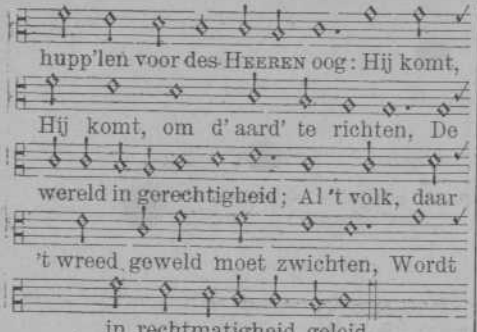

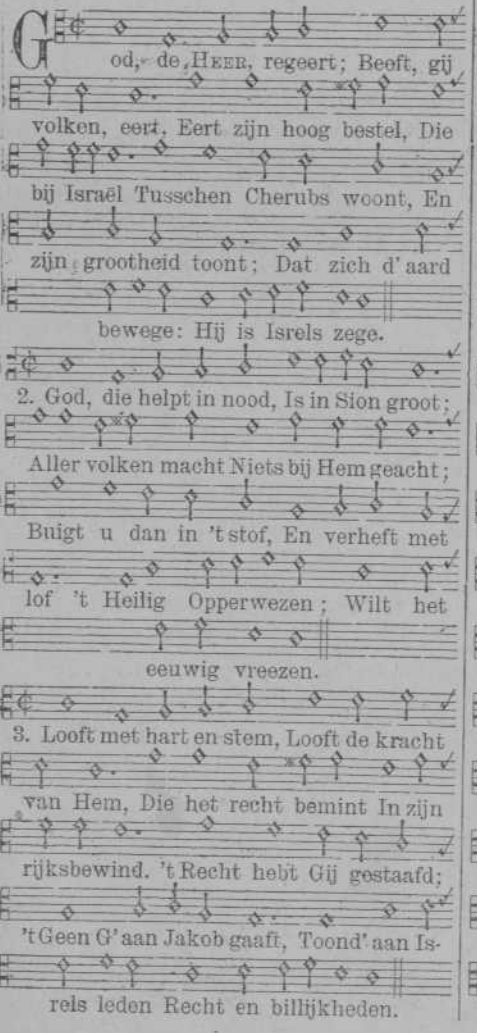
DE XCVIII PSALM.

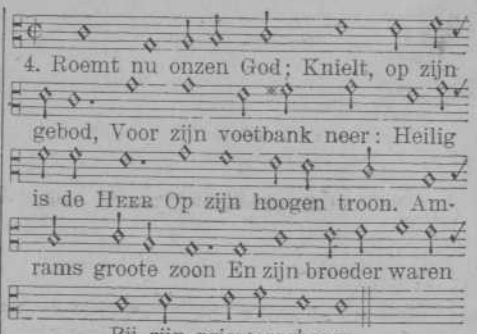

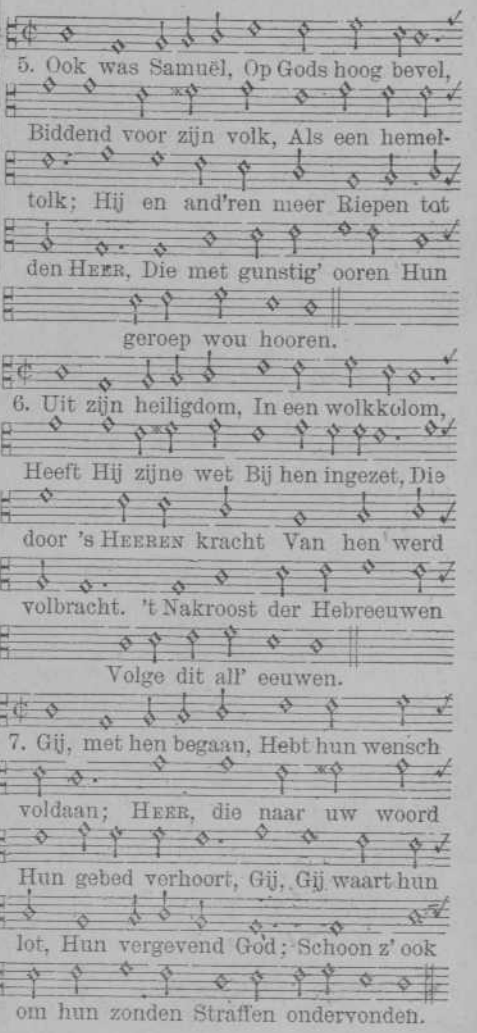

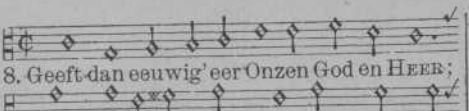
DE XCIX PSALM.

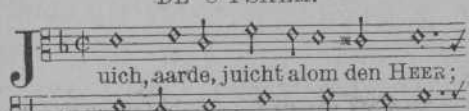
PAUZE.

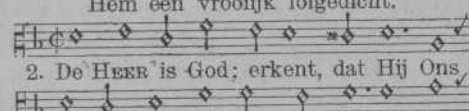

8. Geeft dan eeuwig' eer Onzen God en HEER;
Klimt op Sion, toont Eerbied, waar Hij
woont, Waar zijn heiligheid Haren glans
verspreidt: Heilig toch en t' eeren Is
de HEER der heeren.

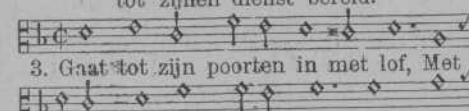
DE C PSALM.

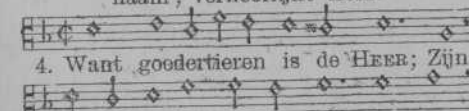
Juich, aarde, juicht alom den HEER;
Dient God met blijdschap, geeft Hem eer;
Komt, nadert voor zijn aangezicht; Zingt
Hem een vroolijk lofgedicht.

2. De HEER is God; erkent, dat Hij Ons
heeft gemaakt (en geenszins wij) Tot scha-
pen, die Hij voedt en weidt, Een volk,
tot zijnen dienst bereid.

3. Gaat tot zijn poorten in met lof, Met
lofzang in zijn heilig hof; Looft Hem
aldaar met hart en stem; Prijst zijnen
naam; verheerlijkt Hem.

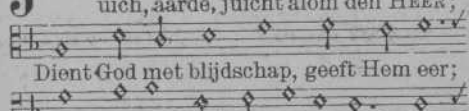

4. Want goedertieren is de HEER; Zijn
goedheid eindigt nimmermeer; Zijn trouw
en waarheid houdt haar kracht Tot in
het laatste nageslacht.

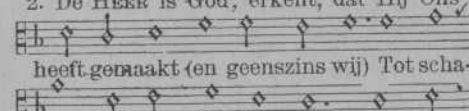
DE CI PSALM.

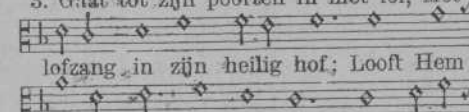
'k Zal van de deugd der milde goed-
heid zingen, Van 't heilig recht der stren-
ge rechtsgedingen: Een psalmgezang, o
hoog geduchte HEER, Uw naam ter eer.

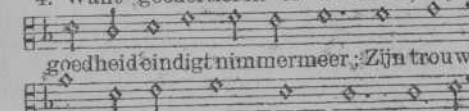
2. 'k Zal met verstand den weg betreên
der vromen; Wanneer zult Gij, mijn
Bondgod, tot mij komen? Ik zal doen zien
in al mijn huisbeleid d' Oprechtigheid.

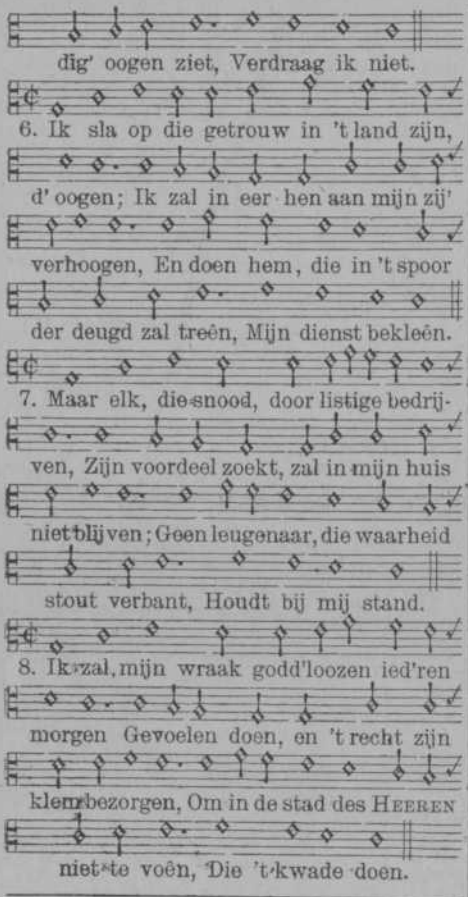
3. 'k Zal met vermaak naar 't kwaad niet
overhellen, Geen godd'loos stuk mijzelf
voor oogen stellen; Ik haat het doen der
schend'ren uwer wet, En schuw die smet.

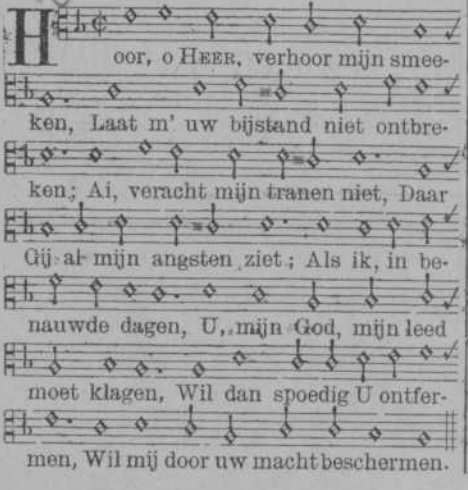
4. 't Verkeerde hart, in wien 't mij ook
moog' blijken, Zal uit mijn huis en van
mijn omgang wijken; Mijn gunst zal hen,
die booze wegen gaan, Nooit gadeslaan.

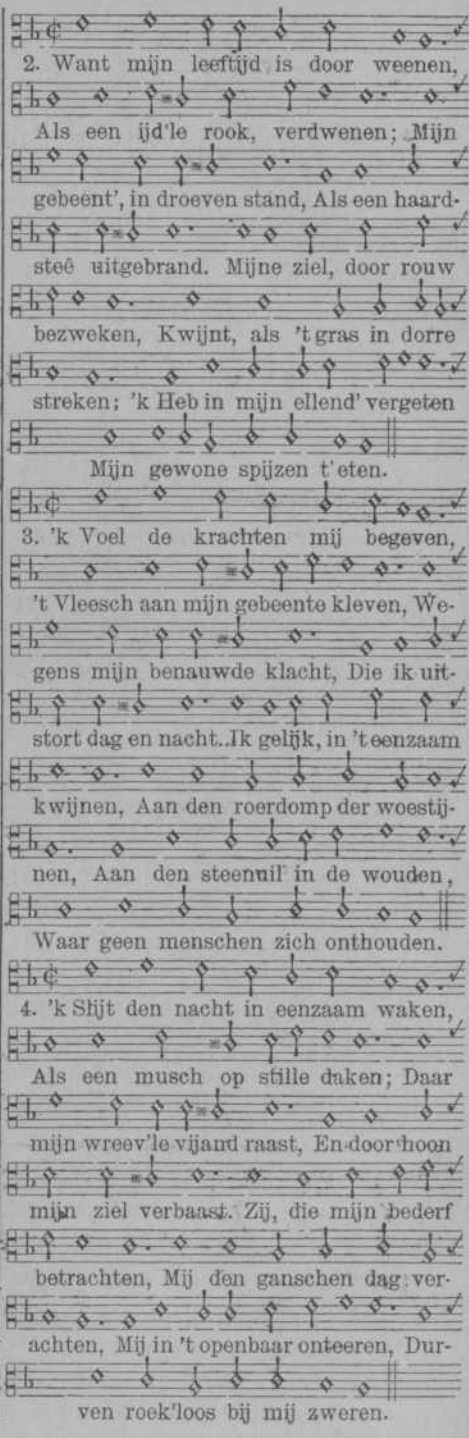

5. 'k Zal over hem, die achterklapt, mij
belgen; Den lasteraar zijns vriends zal ik
verdelgen; Die, trotsch van hart, met nij-

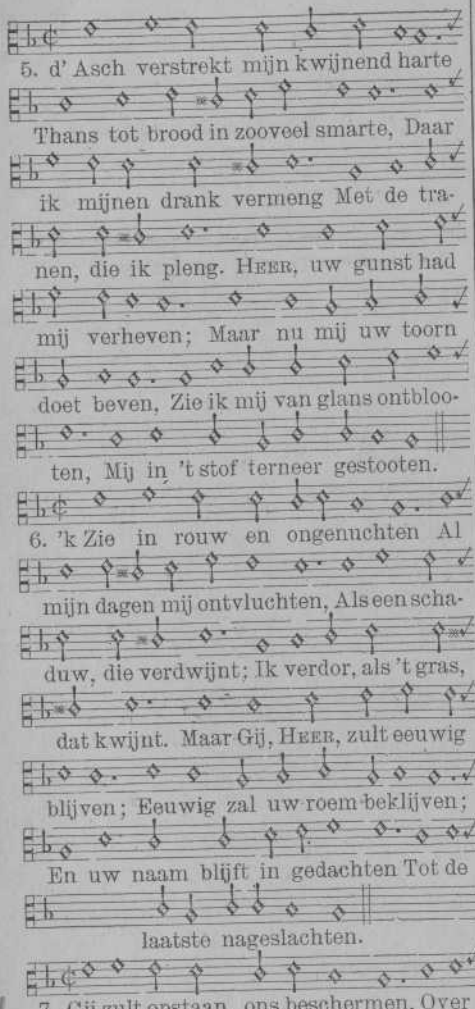

dig' oogen ziet, Verdraag ik niet.
6. Ik sla op die getrouw in 't land zijn,
d' oogen; Ik zal in eer hen aan mijn zij'
verhoogen, En doen hem, die in 't spoor
der deugd zal treên, Mijn dienst bekleên.
7. Maar elk, die snood, door listige bedrij-
ven, Zijn voordeel zoekt, zal in mijn huis
niet blijven; Geen leugenaar, die waarheid
stout verbant, Houdt bij mij stand.
8. Ik zal, mijn wraak godd'loozen ied'ren
morgen Gevoelen doen, en 't recht zijn
klem bezorgen, Om in de stad des HEEREN
niet te voên, Die 't kwade doen.

DE CII PSALM.

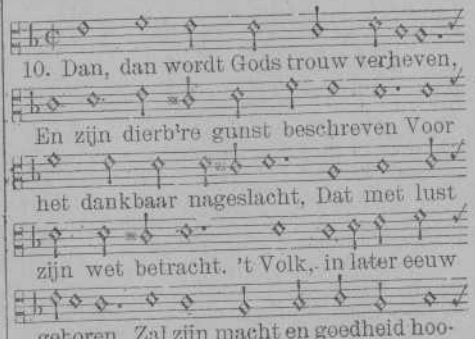

Hoor, o HEER, verhoor mijn smee-
ken, Laat m' uw bijstand niet ontbre-
ken; Ai, veracht mijn tranen niet, Daar
Gij al mijn angsten ziet; Als ik, in be-
nauwde dagen, U, mijn God, mijn leed
moet klagen, Wil dan spoedig U ontfer-
men, Wil mij door uw macht beschermen.

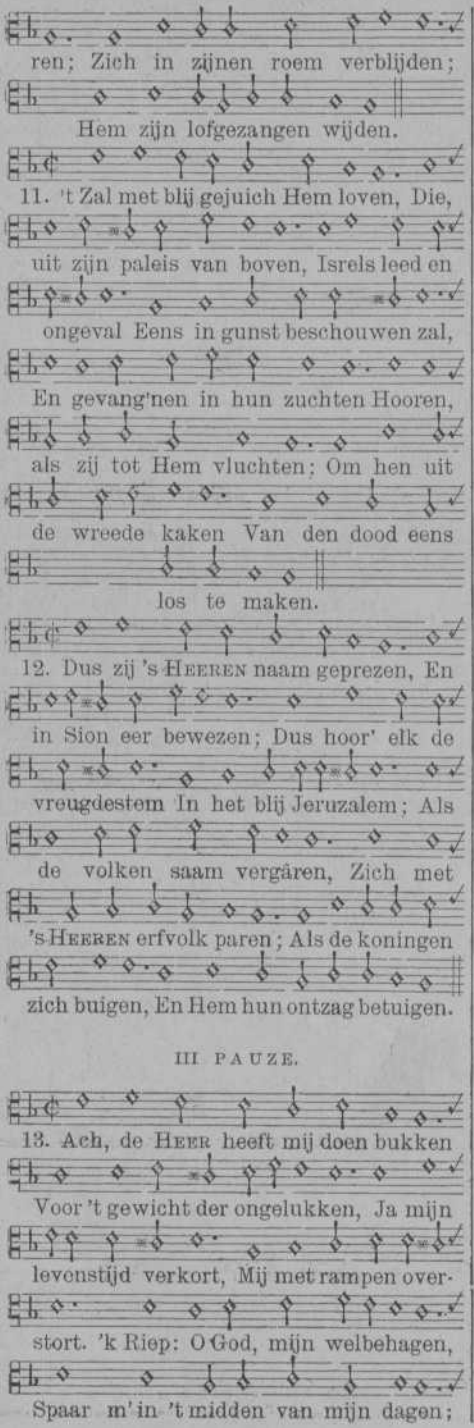

2. Want mijn leeftijd is door weenen,
Als een ijd'le rook, verdwenen; Mijn
gebeent', in droeven stand, Als een haard-
steê uitgebrand. Mijne ziel, door rouw
bezweken, Kwijnt, als 't gras in dorre
streken; 'k Heb in mijn ellend' vergeten
Mijn gewone spijzen t' eten.
3. 'k Voel de krachten mij begeven,
't Vleesch aan mijn gebeente kleven, We-
gens mijn benauwde klacht, Die ik uit-
stort dag en nacht. Ik gelijk, in 't eenzaam
kwijnen, Aan den roerdomp der woestij-
nen, Aan den steenuil in de wouden,
Waar geen menschen zich onthouden.
4. 'k Slijt den nacht in eenzaam waken,
Als een musch op stille daken; Daar
mijn wreev'le vijand raast, En door hoon
mijn ziel verbaast. Zij, die mijn bederf
betrachten, Mij den ganschen dag ver-
achten, Mij in 't openbaar onteeren, Dur-
ven roek'loos bij mij zweren.

I PAUZE.

II PAUZE.

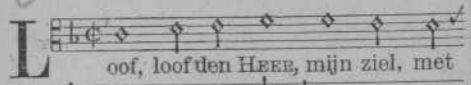

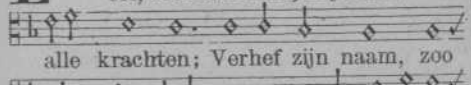

ren; Zich in zijnen roem verblijden;
Hem zijn lofgezangen wijden.
11. 't Zal met blij gejuich Hem loven, Die,
uit zijn paleis van boven, Israels leed en
ongeval Eens in gunst beschouwen zal,
En gevang'nen in hun zuchten Hooren,
als zij tot Hem vluchten; Om hen uit
de wreede kaken Van den dood eens
los te maken.
12. Dus zij 's HEEREN naam geprezen, En
in Sion eer bewezen; Dus hoor' elk de
vreugdestem In het blij Jeruzalem; Als
de volken saam vergâren, Zich met
's HEEREN erfvolk paren; Als de koningen
zich buigen, En Hem hun ontzag betuigen.
III PAUZE.
13. Ach, de HEER heeft mij doen bukken
Voor 't gewicht der ongelukken, Ja mijn
levenstijd verkort, Mij met rampen over-
stort. 'k Riep: O God, mijn welbehagen,
Spaar m' in 't midden van mijn dagen;
Gij, door eeuw noch tijd te krenken. Kunt
mij hulp en uitkomst schenken.
14. 't Aardrijk en de hemelbogen Zijn
gewrocht door uw vermogen; Alle zijn
z' in hun verband 't Kunststuk van uw
wijze hand. Doch, hoe duurzaam zij ook
schijnen, Eens zal al hun glans verdwij-
nen; Maar schoon 't alles om zal keeren,
Gij blijft staand', o Heer der heeren.
15. Als een kleed zal 't al verouden; Niets
kan hier zijn stand behouden; Wat uit
stof is, neemt een end Door den tijd, die
alles schendt. Maar Gij hebt, o Opper-
wezen, Nooit verandering te vreezen;
Gij, die d' eeuwen acht als uren, Zult all'
eeuwigheid verduren.
16. Uwer knechten trouwe zonen Zullen
altoos bij U wonen; Ja, bevestigd in hun
staat, Voor uw aanschijn, met hun zaad,
Uwen naam ter eere leven. Zij, van
smart en smaad ontheven, Blijven aan

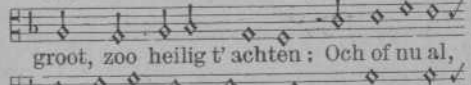

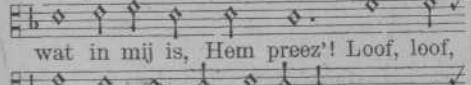
uw dienst geheiligd, Daar uw goed-
heid hen beveiligt.

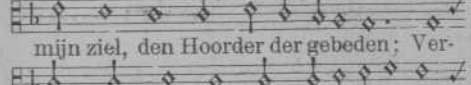
DE CIII PSALM.

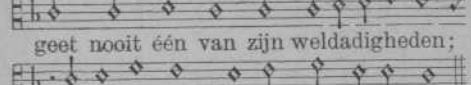

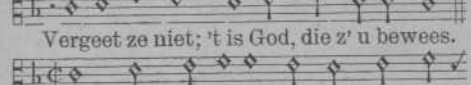
Loof, loof den HEER, mijn ziel, met

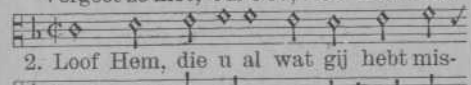
alle krachten; Verhef zijn naam, zoo

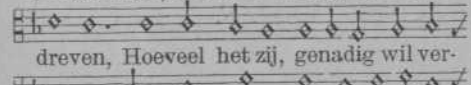
groot, zoo heilig t' achten: Och of nu al,

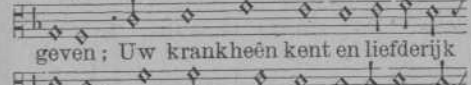
wat in mij is, Hem preez'! Loof, loof,

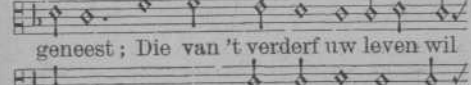
mijn ziel, den Hoorder der gebeden; Ver-

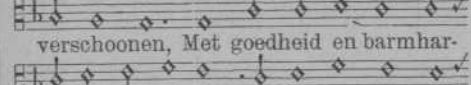
geet nooit één van zijn weldadigheden;

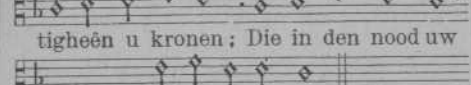
Vergeet ze niet; 't is God, die z' u bewees.

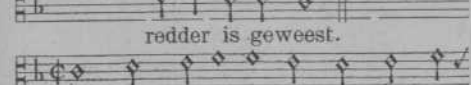
2. Loof Hem, die u al wat gij hebt mis-

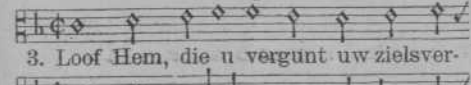
dreven, Hoeveel het zij, genadig wil ver-

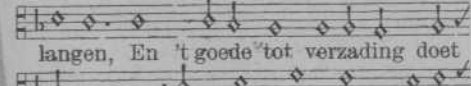
geven; Uw krankheên kent en liefderijk

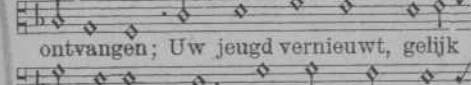
geneest; Die van 't verderf uw leven wil

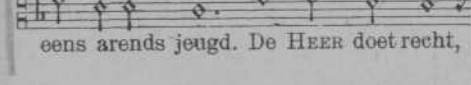
verschoonen, Met goedheid en barmhar-

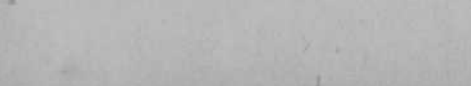
tigheên u kronen; Die in den nood uw

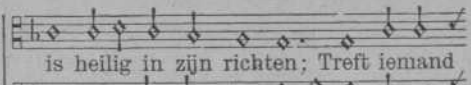
redder is geweest.

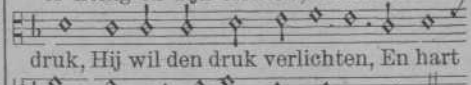
3. Loof Hem, die u vergunt uw zielsver-

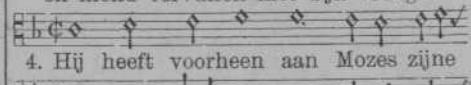
langen, En 't goede tot verzading doet

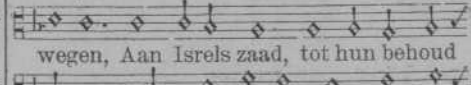
ontvangen; Uw jeugd vernieuwt, gelijk

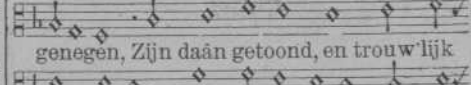
eens arends jeugd. De HEER doet recht,

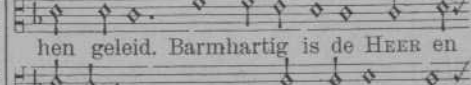
is heilig in zijn richten; Treft iemand

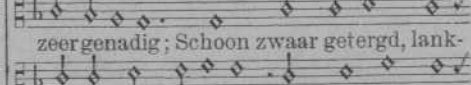
druk, Hij wil den druk verlichten, En hart

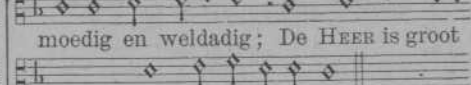
en mond vervullen met zijn vreugd.

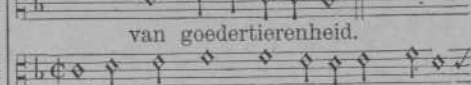
4. Hij heeft voorheen aan Mozes zijne

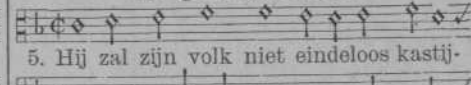
wegen, Aan Isrels zaad, tot hun behoud

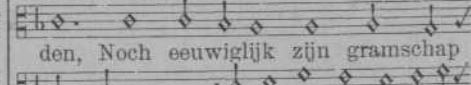
genegen, Zijn daân getoond, en trouw'lijk

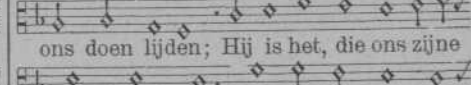
hen geleid. Barmhartig is de HEER en

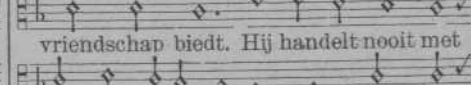
zeergenadig; Schoon zwaar getergd, lank-

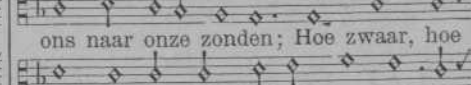
moedig en weldadig; De HEER is groot

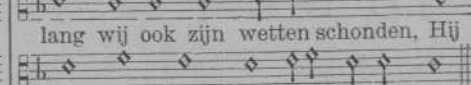
van goedertierenheid.

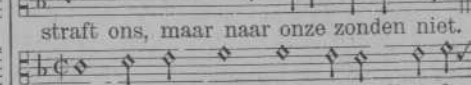
5. Hij zal zijn volk niet eindeloos kastij-

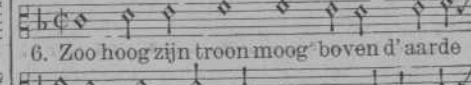
den, Noch eeuwiglijk zijn gramschap

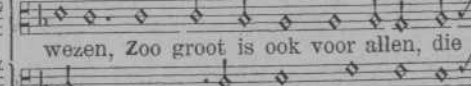
ons doen lijden; Hij is het, die ons zijne

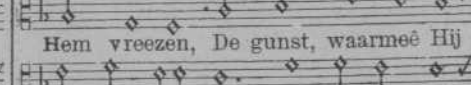
vriendschap biedt. Hij handelt nooit met

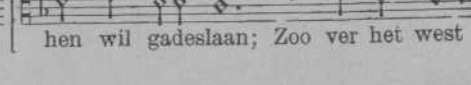
ons naar onze zonden; Hoe zwaar, hoe

lang wij ook zijn wetten schonden, Hij

straft ons, maar naar onze zonden niet.

6. Zoo hoog zijn troon moog' boven d' aarde

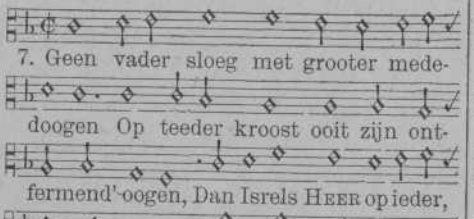
wezen, Zoo groot is ook voor allen, die

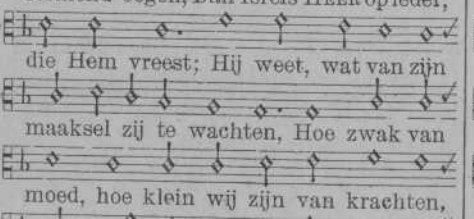
Hem vreezen, De gunst, waarmeê Hij

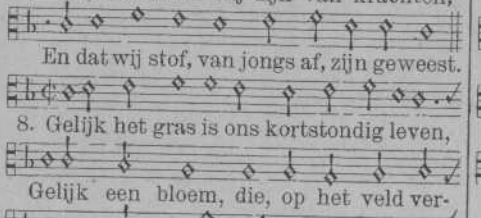
hen wil gadeslaan; Zoo ver het west

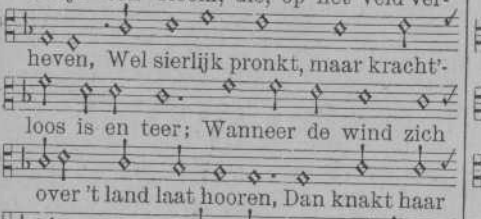

PAUZE.

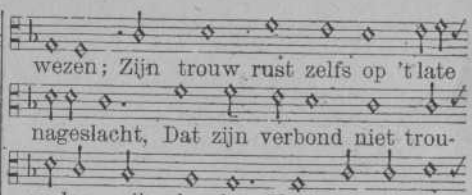

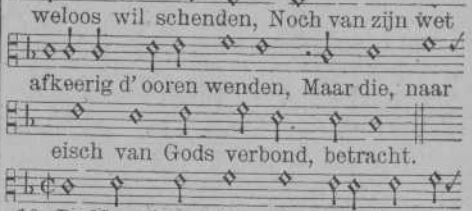

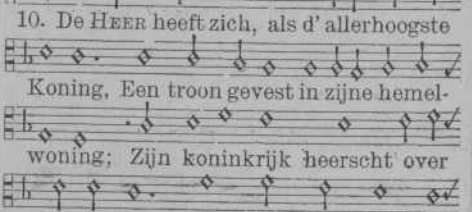

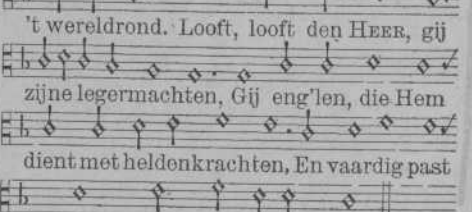

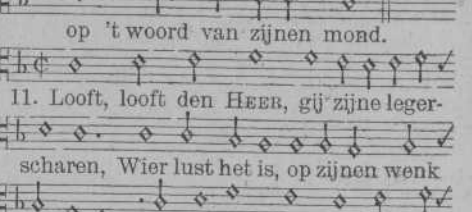

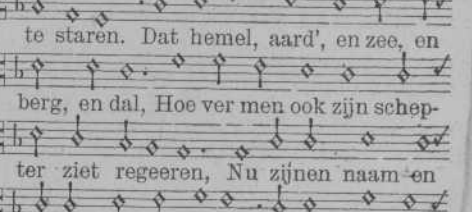

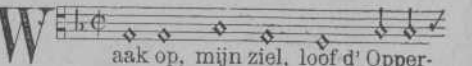

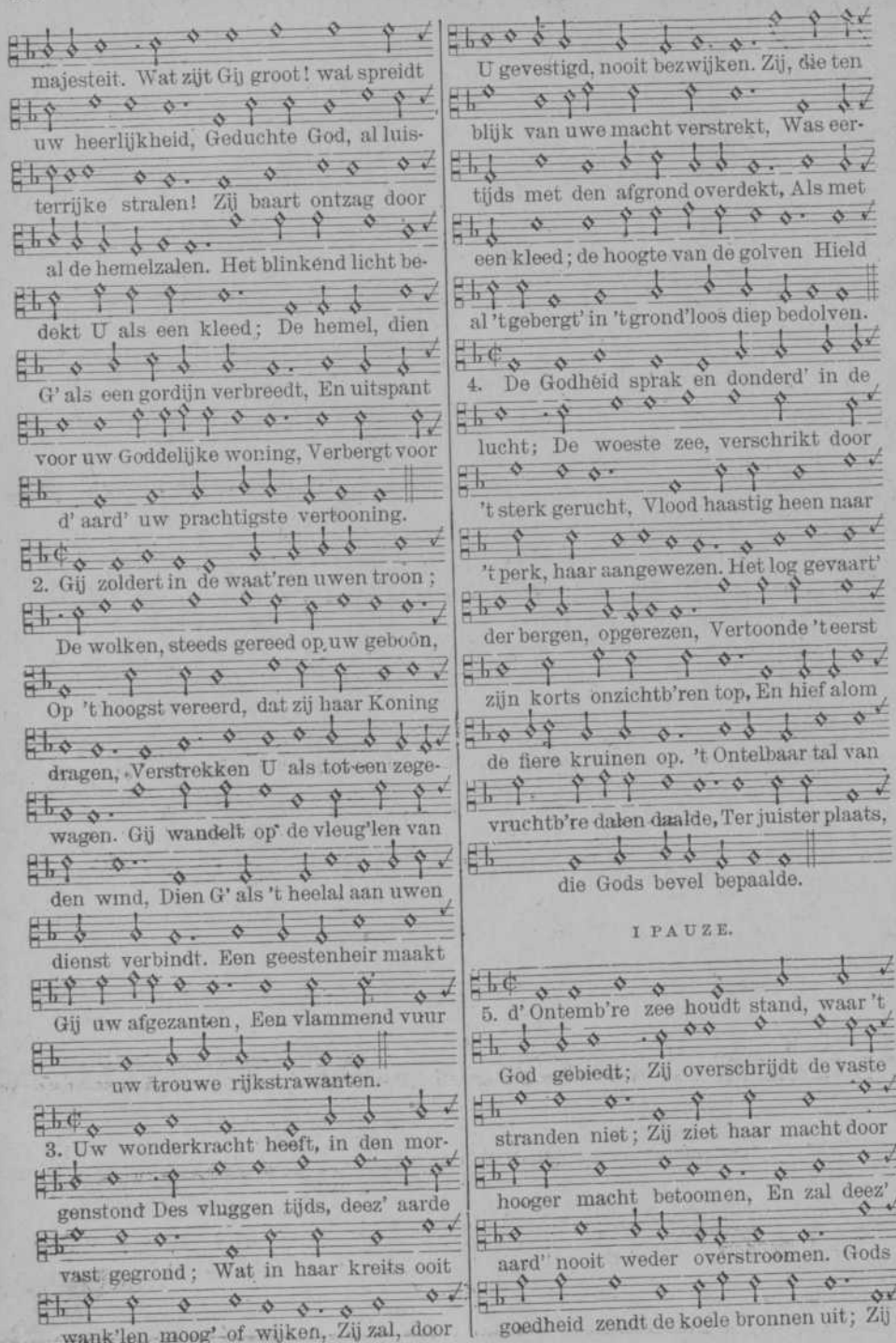

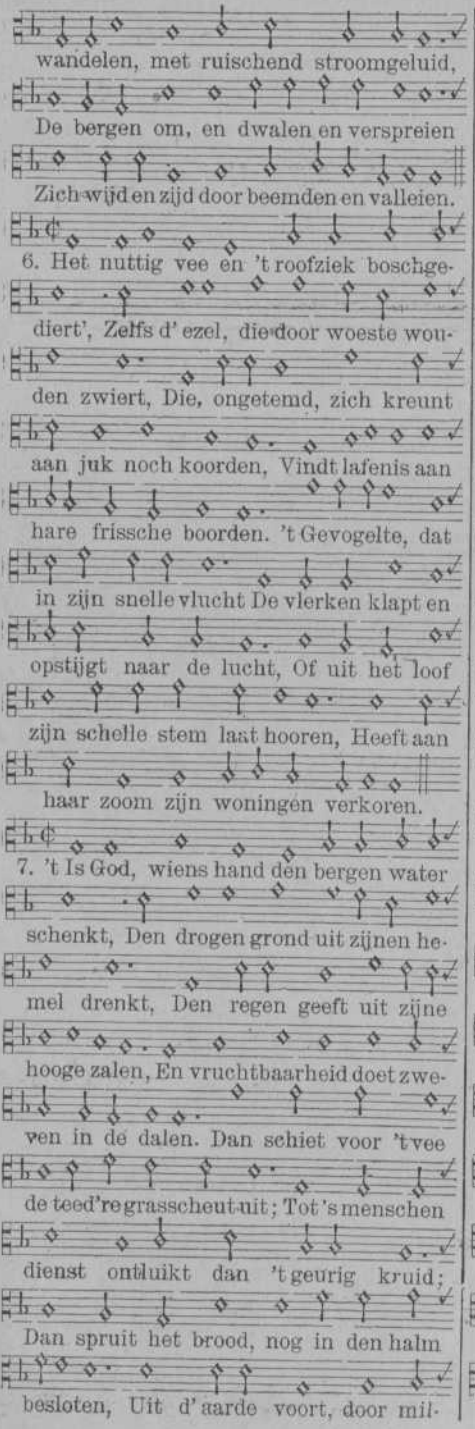

DE CIV PSALM.

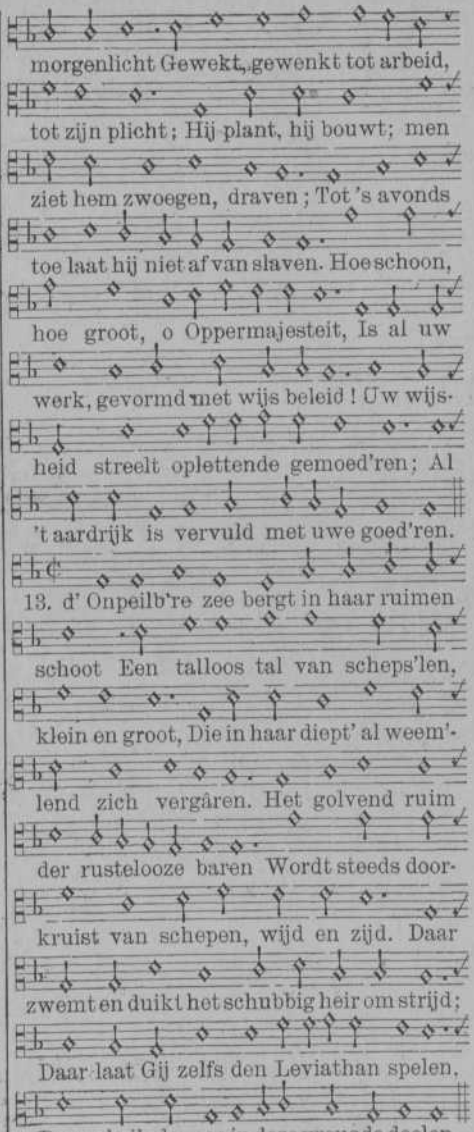

majesteit. Wat zijt Gij groot! wat spreidt
uw heerlijkheid, Geduchte God, al luis-
terrijke stralen! Zij baart ontzag door
al de hemelzalen. Het blinkend licht be-
dekt U als een kleed; De hemel, dien
G' als een gordijn verbreedt, En uitspant
voor uw Goddelijke woning, Verbergt voor
d' aard' uw prachtigste vertooning.
2. Gij zoldert in de waat'ren uwen troon;
De wolken, steeds gereed op uw geboôn,
Op 't hoogst vereerd, dat zij haar Koning
dragen, Verstrekken U als tot een zege-
wagen. Gij wandelt op' de vleug'len van
den wind, Dien G' als 't heelal aan uwen
dienst verbindt. Een geestenheir maakt
Gij uw afgezanten, Een vlammend vuur
uw trouwe rijkstrawanten.
3. Uw wonderkracht heeft, in den mor-
genstond Des vluggen tijds, deez' aarde
vast gegrond; Wat in haar kreits ooit
wank'len moog' of wijken, Zij zal, door
U gevestigd, nooit bezwijken. Zij, die ten
blijk van uwe macht verstrekt, Was eer-
tijds met den afgrond overdekt, Als met
een kleed; de hoogte van de golven Hield
al 't gebergt' in 't grond'loos diep bedolven.
4. De Godheid sprak en donderd' in de
lucht; De woeste zee, verschrikt door
't sterk gerucht, Vlood haastig heen naar
't perk, haar aangewezen. Het log gevaart'
der bergen, opgerezen, Vertoonde 't eerst
zijn korts onzichtb're top, En hief alom
de fiere kruinen op. 't Ontelbaar tal van
vruchtb're dalen daalde, Ter juister plaats,
die Gods bevel bepaalde.
I PAUZE.
5. d' Ontemb're zee houdt stand, waar 't
God gebiedt; Zij overschrijdt de vaste
stranden niet; Zij ziet haar macht door
hooger macht betoomen, En zal deez'
aard' nooit weder overstroomen. Gods
goedheid zendt de koele bronnen uit; Zij

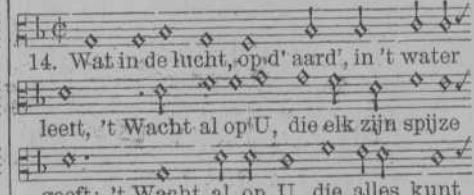

wandelen, met ruischend stroomgeluid,
De bergen om, en dwalen en verspreien
Zich wijd en zijd door beemden en valleien.
6. Het nuttig vee en 't roofziek boschge-
diert', Zelfs d' ezel, die door woeste wou-
den zwiert, Die, ongetemd, zich kreunt
aan juk noch koorden, Vindt lafenis aan
hare frissche boorden. 't Gevogelte, dat
in zijn snelle vlucht De vlerken klapt en
opstijgt naar de lucht, Of uit het loof
zijn schelle stem laat hooren, Heeft aan
haar zoom zijn woningen verkoren.
7. 't Is God, wiens hand den bergen water
schenkt, Den drogen grond uit zijnen he-
mel drenkt, Den regen geeft uit zijne
hooge zalen, En vruchtbaarheid doet zwe-
ven in de dalen. Dan schiet voor 't vee
de teed're grasscheut uit; Tot 's menschen
dienst ontluikt dan 't geurig kruid;
Dan spruit het brood, nog in den halm
besloten, Uit d' aarde voort, door mil-
den dauw begoten.
8. God geeft den wijn, tot vreugd voor
't hart bereid, En d' olie, die een glans
op 't aanschijn spreidt, En 't lief'lijk brood,
dat onze kracht moet voeden; Hij wil
ons dus verkwikken en behoeden. 't Is
God alleen, die door zijn sterke hand Den
Libanon met cederen beplant, 't Ge-
boomte voedt, en krachtschenkt, on-
der 't kweeken, Aan 't lomm'rig woud, aan
schaduwrijke streken.
9. Het vogeltje vindt schuilplaats in hun
loof, En vormt zijn nest uit zijn vergaar-
den roof; De dennen zijn, daar z' opgaan
als pilaren, Het steil verblijf der kleppend'
ooievaren; De steenbok springt en klau-
tert, van den top Des heuvels, tot de kruin
der bergen op; De hooge rots houdt, in
verborgen holen, Het schuw konijn voor
ons gezicht verscholen.

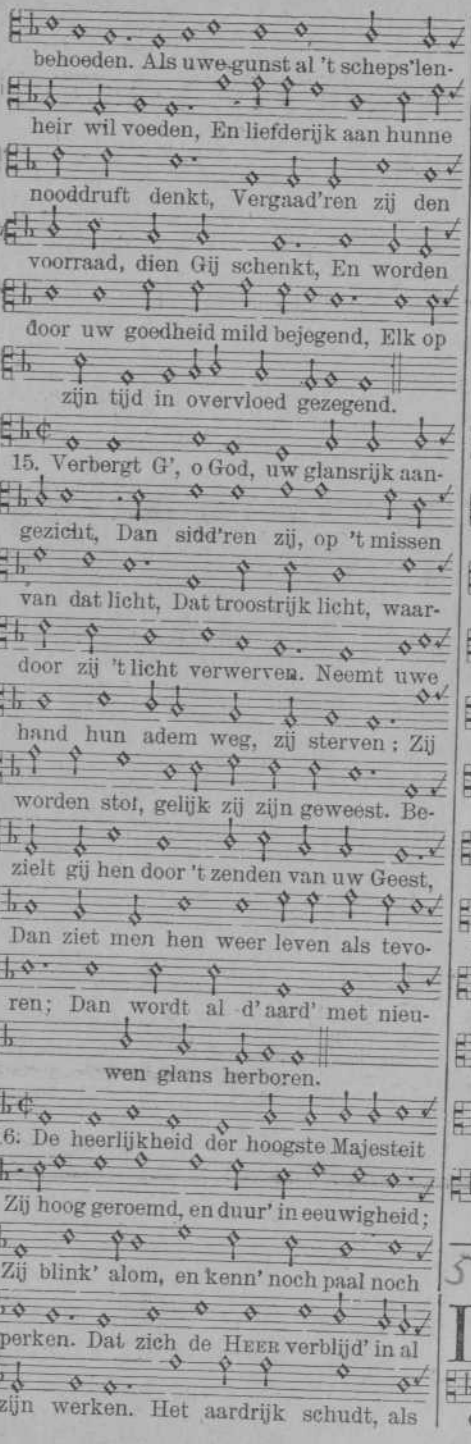
II PAUZE.

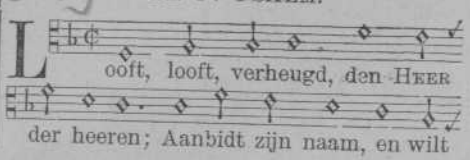

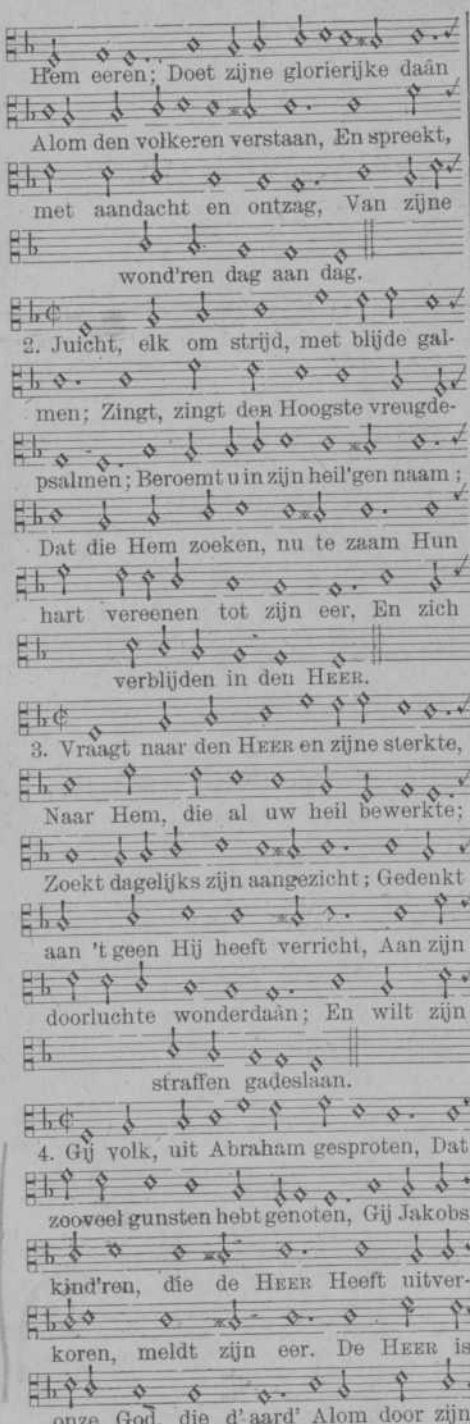
III PAUZE.

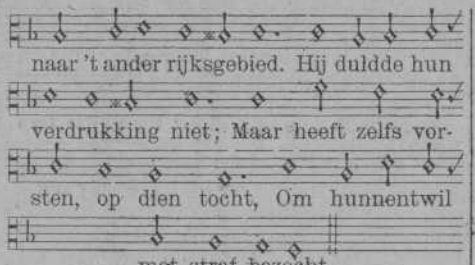

behoeden. Als uwe gunst al 't scheps'len-
heir wil voeden, En liefderijk aan hunne
nooddruft denkt, Vergaad'ren zij den
voorraad, dien Gij schenkt, En worden
door uw goedheid mild bejegend, Elk op
zijn tijd in overvloed gezegend.
15. Verbergt G', o God, uw glansrijk aan-
gezicht, Dan sidd'ren zij, op 't missen
van dat licht, Dat troostrijk licht, waar-
door zij 't licht verwerven. Neemt uwe
hand hun adem weg, zij sterven; Zij
worden stof, gelijk zij zijn geweest. Be-
zielt gij hen door 't zenden van uw Geest,
Dan ziet men hen weer leven als tevo-
ren; Dan wordt al d'aard' met nieu-
wen glans herboren.
16. De heerlijkheid der hoogste Majesteit
Zij hoog geroemd, en duur' in eeuwigheid;
Zij blink' alom, en kenn' noch paal noch
perken. Dat zich de HEER verblijd' in al
zijn werken. Het aardrijk schudt, als
God in gramschap blaakt; Wanneer zijn
hand de hooge bergen raakt, Slaan zij
terstond aan 't sidderen, aan 't rooken, In-
wendig door Gods almacht aangestoken.
17. Ik zal, zoolang ik 't levenslicht geniet,
Gods mogendheid verheffen in mijn lied;
Ik zal mijn God met lofgezangen eeren,
Terwijl ik nog op aarde mag verkeeren.
Mijn aandacht zal op Hem gevestigd staan,
En met vermaak zijn grootheid gade-
slaan; Ik zal mij in den God mijn heils
verblijden, En dag op dag aan Hem
mijn psalmen wijden.
18. De zondaar zal verdelgd zijn op Gods
wenk; De boosheid zal vergaan, eer
't iemand denkt. Waak op, mijn ziel, wil
uwen Schepper eeren; Geloofd zij God;
men loov' den HEER der heeren.

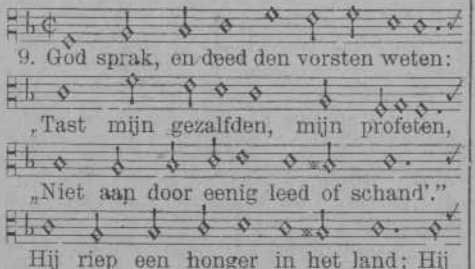
DE CV PSALM.

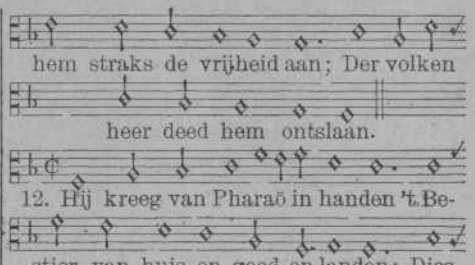

Looft, looft, verheugd, den HEER
der heeren; Aanbidt zijn naam, en wilt

Hem eeren; Doet zijne glorierijke daân
Alom den volkeren verstaan, En spreekt,
met aandacht en ontzag, Van zijne
wond'ren dag aan dag.
2. Juicht, elk om strijd, met blijde gal-
men; Zingt, zingt den Hoogste vreugde-
psalmen; Beroemt u in zijn heil'gen naam;
Dat die Hem zoeken, nu te zaam Hun
hart vereenen tot zijn eer, En zich
verblijden in den HEER.
3. Vraagt naar den HEER en zijne sterkte,
Naar Hem, die al uw heil bewerkte;
Zoekt dagelijks zijn aangezicht; Gedenkt
aan 't geen Hij heeft verricht, Aan zijn
doorluchte wonderdaân; En wilt zijn
straffen gadeslaan.
4. Gij volk, uit Abraham gesproten, Dat
zooveel gunsten hebt genoten, Gij Jakobs
kind'ren, die de HEER Heeft uitver-
koren, meldt zijn eer. De HEER is
onze God, die d'aard' Alom door zijn
gericht vervaart.
I PAUZE.
5. God zal zijn waarheid nimmer kren-
ken, Maar eeuwig zijn verbond gedenken;
Zijn woord wordt altoos trouw volbracht,
Tot in het duizendste geslacht; 't Ver-
bond met Abraham, zijn vrind, Beves-
tigt Hij van kind tot kind.
6. Al wat Hij Izak heeft gezworen, Heeft
Hij ook aan zijn uitverkoren', Aan Jakob,
tot een wet gesteld, Van al 't beloofde
heil verzeld, En aan gansch Israel toegezeid
Tot zijn verbond in eeuwigheid.
7. Hij sprak: „Ik zal de schoonste landen,
„'k Zal Kanân leev'ren in uw handen,
„'t Welk 't snoer uws erfdeels wezen zal."
Het volk was weinig in getal, 't Verkeerde
daar als vreemdeling, Toen 't zulk een
gunstrijk woord ontving.
8. Geleid door 's HEEREN alvermogen, Zijn
zij van volk tot volk getogen, Van 'teen

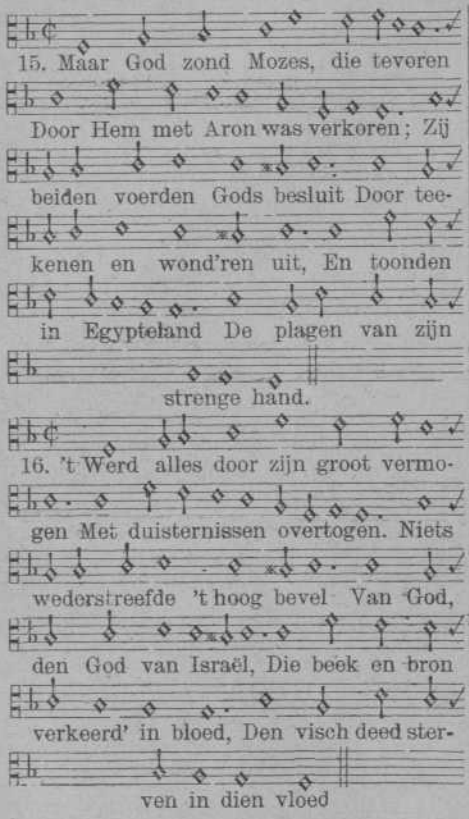
II PAUZE.

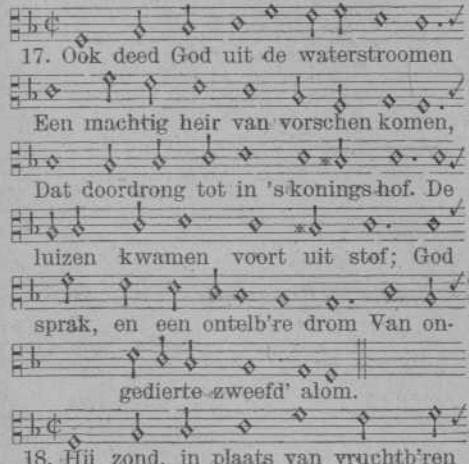

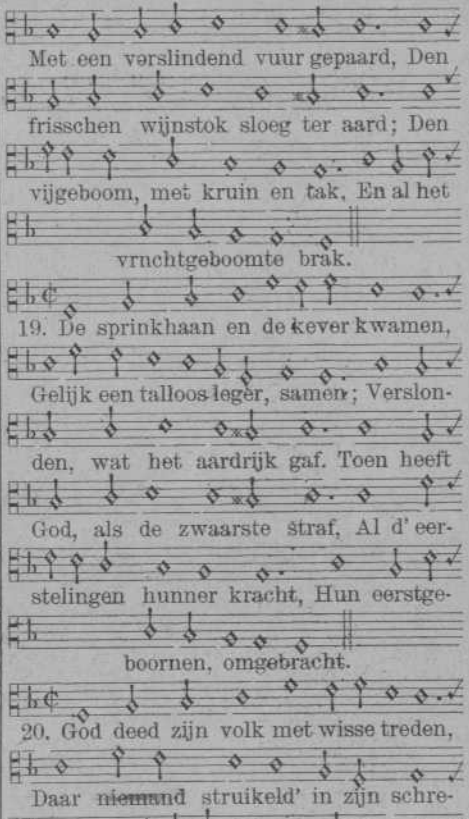
III PAUZE.

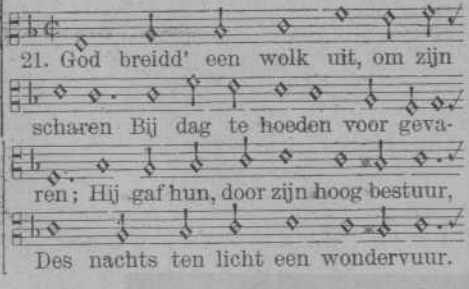

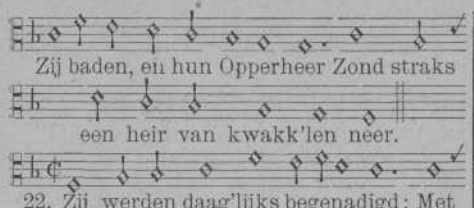
IV PAUZE.

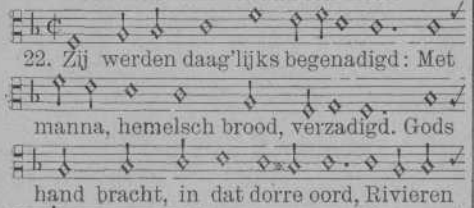

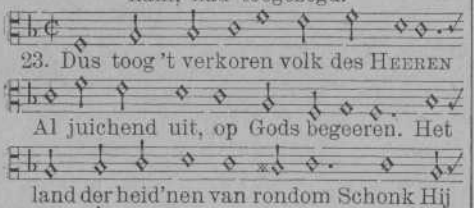

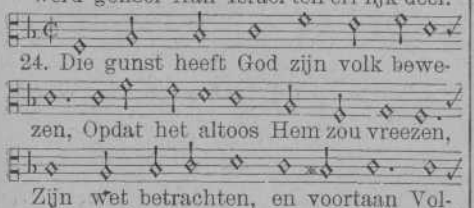
V PAUZE.

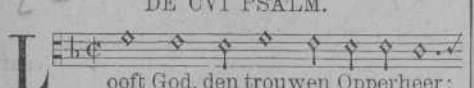

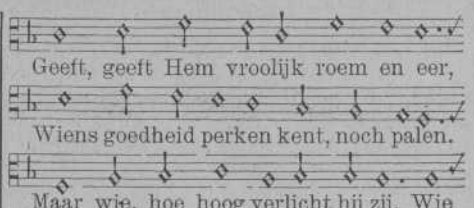

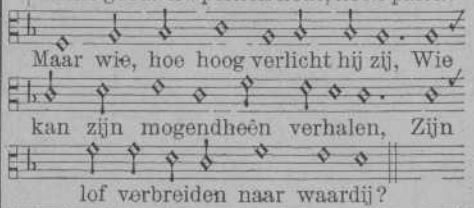

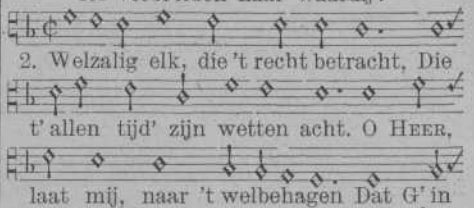

DE CVI PSALM.

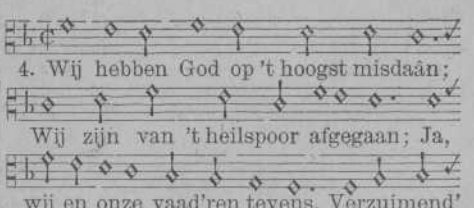

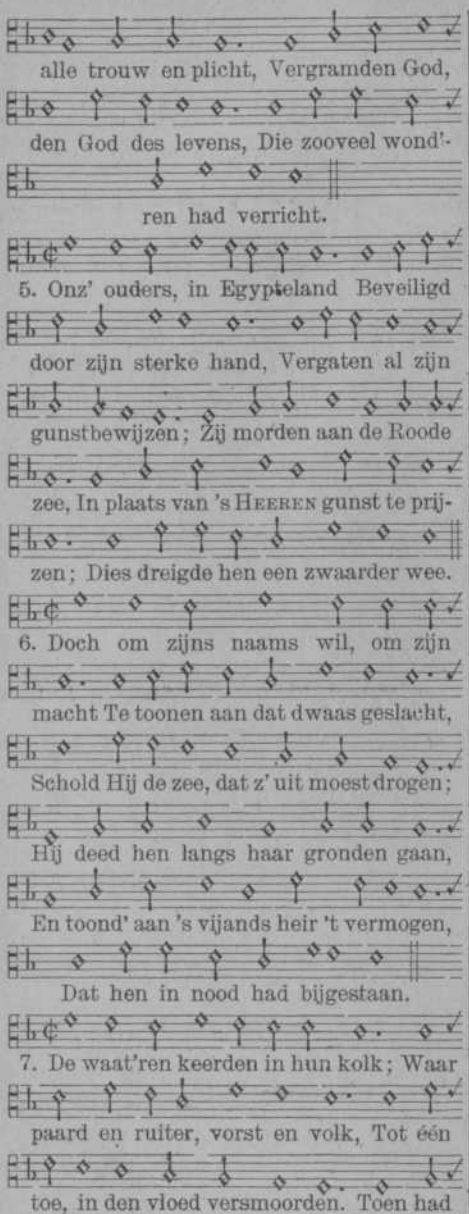

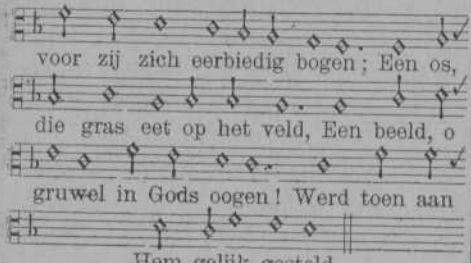

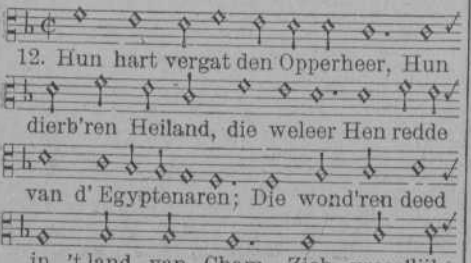
I PAUZE.

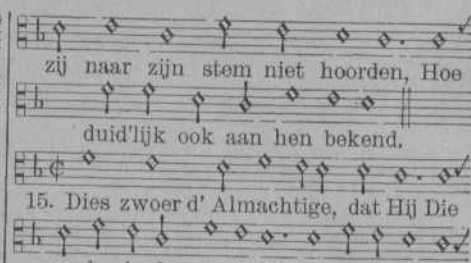

alle trouw en plicht, Vergramden God,
den God des levens, Die zooveel wond'-
ren had verricht.
5. Onz' ouders, in Egypteland Beveiligd
door zijn sterke hand, Vergaten al zijn
gunstbewijzen; Zij morden aan de Roode
zee, In plaats van 's HEEREN gunst te prij-
zen; Dies dreigde hen een zwaarder wee.
6. Doch om zijns naams wil, om zijn
macht Te toonen aan dat dwaas geslacht,
Schold Hij de zee, dat z' uit moest drogen;
Hij deed hen langs haar gronden gaan,
En toond' aan 's vijands heir 't vermogen,
Dat hen in nood had bijgestaan.
7. De waat'ren keerden in hun kolk; Waar
paard en ruiter, vorst en volk, Tot één
toe, in den vloed versmoorden. Toen had
gansch Isrel juichensstof; Toen, toen ge-
loofden z' aan Gods woorden; Toen zong
al 't volk des Hoogsten lof.
II PAUZE.
8. Maar zij vergaten 's HEEREN werk; Zij
stelden hunnen God een perk; Zij wilden
in Hem niet berusten; Maar durfden
in de wildernis Zijn macht beproeven,
door hun lusten En 't hunk'ren naar
Egypte's disch.
9. Toen heeft Hij hen met vleesch gevoed;
Maar zond hun ziel, bij d' overvloed, Een
magerheid, die z' uit deed teren. Zij dor-
sten Mozes 't hoog bewind, En Aron
't priesterambt des HEEREN, Benijden, door
hun waan verblind.
10. Maar 't aardrijk opende zijn mond,
Waarmeê 't Abirams volk verslond, En
Dathans snoode vloekverwanten; Een
vuurgloed stak de tenten aan Van 'tgodd'-
loos rot, aan alle kanten, En deed het
door de vlam vergaan.
11. Zij maakten zich, den HEER ten spot,
Een kalf bij Horeb tot een god, Waar-

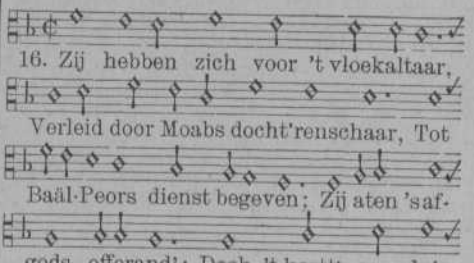

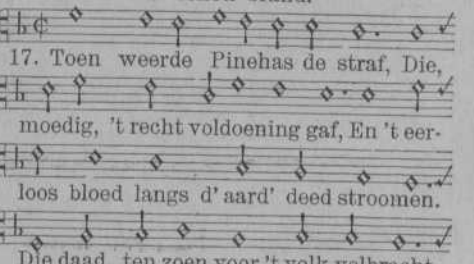
III PAUZE.

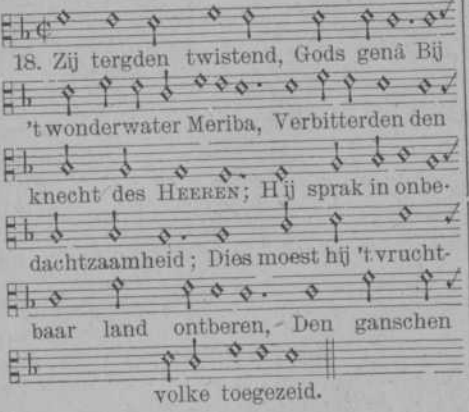

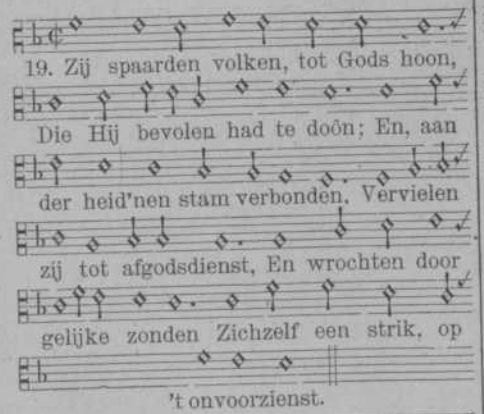
IV PAUZE.

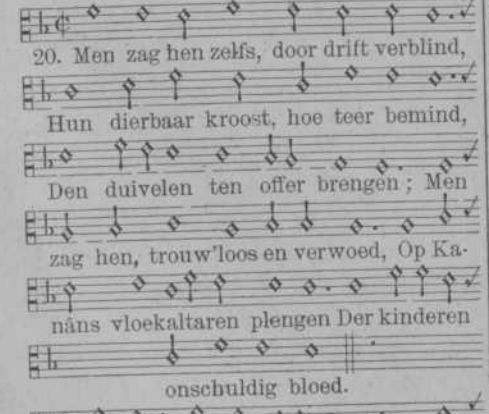

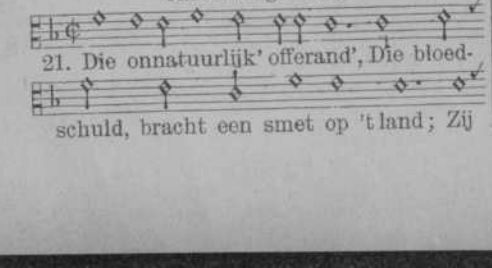

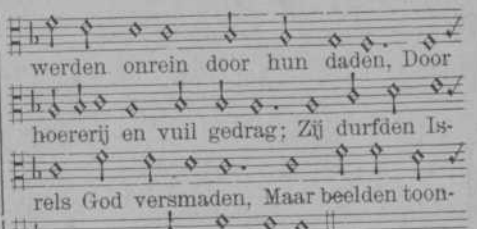

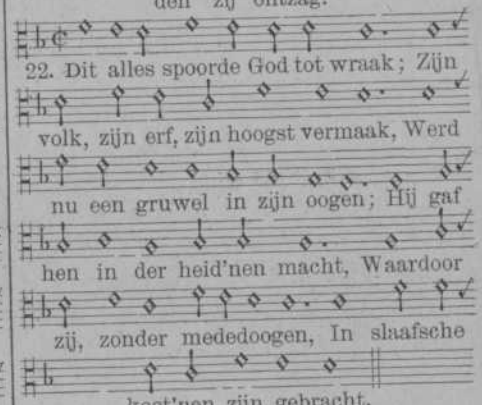
V PAUZE.

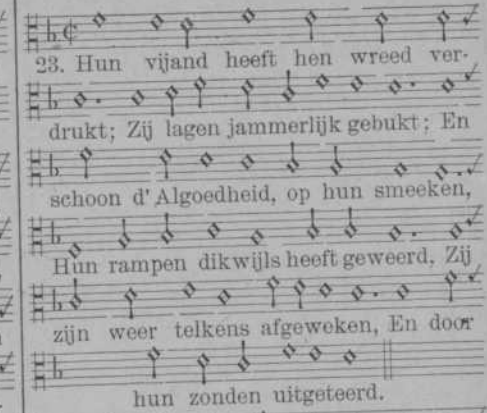

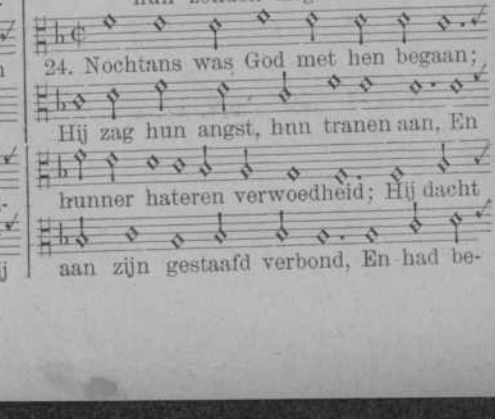

VI PAUZE.

rouw, naar al zijn goedheid, Meêdoogend-
heid met Isrels wond.

25. Dies hebt G', o God, hun last verlicht,
Zelfs voor huns vijands aangezicht. Ver-
los ons ook, als onze vaad'ren; Wil ons,
nog overal verspreid, Genadig weer bij-
een vergaad'ren; Zoo word' uw naam
en roem verbreid.

26. Geloofd zij Isrels groote God. Zijn
gunst schenk' ons dit heilgenot; Zoo
zullen wij zijn goedheid danken. Dat
al wat leeft Hem eeuwig eer'; Al 't volk
zegg' Amen op mijn klanken; Juich, aar-
de, loof den Opperheer.

DE CVII PSALM.

Looft, looft den HEER gestadig; Die
Oppermajesteit Is gunstrijk, zeer gena-
dig, En goed in eeuwigheid. Dit zegg'
elk, die, gered Door Hem van slaafsche
banden, In vrijheid is gezet Uit 's weer-
partijders handen;

2. Die Hij van ver, uit d' oorden Van
't oost' en 't westen, bracht, En van de
zee en 't noorden Geleidde door zijn macht;
Die op een aak'lig pad, In woeste wil-
dernissen, Omzwierven, en een stad Ter
woning moesten missen.

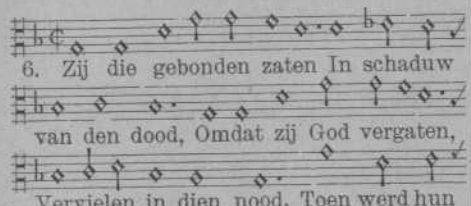
3. Hier raakten zij aan 't kwijnen Door
dorst en hongersnood; Hun ziel leed dui-
zend pijnen En angsten van den dood.
Doch toen zij, in 't gebed, Tot Isrels HEER
zich wendden, Heeft hen zijn arm gered
Uit angsten en ellenden.

4. God bracht na tegenheden Hen weer
op 't rechte pad, En richtte hunne schre-
den Naar een gewenschte stad. Laat
zulken voor den HEER Zijn milde gunst-
bewijzen. Zijn wond'ren, Hem ter eer,
Voor 't gansche menschdom prijzen:

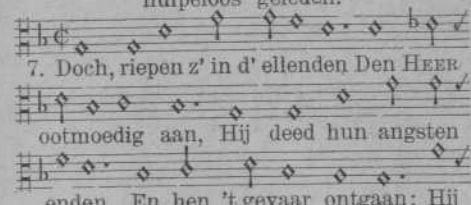
5. Dewijl Hij hen verzaadde, Die dorstten,
en met goed Den honger, uit genade, Ver-
vuld' in overvloed. Daar z' in die bit-

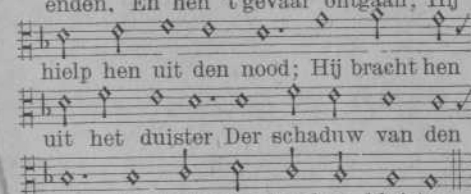

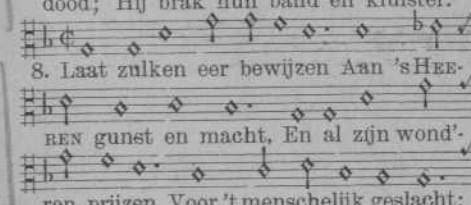
I PAUZE.

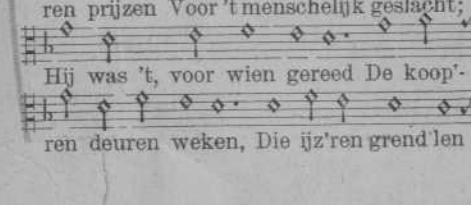

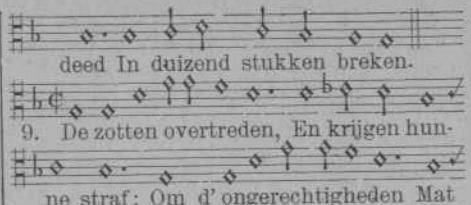

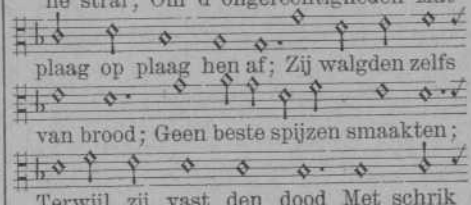

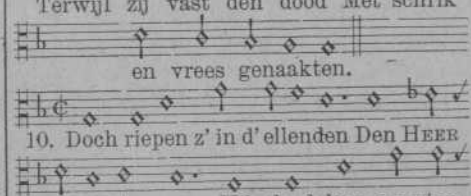

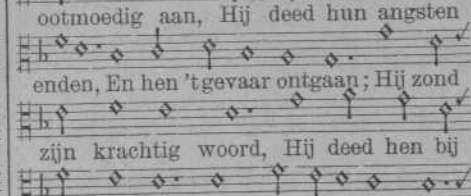

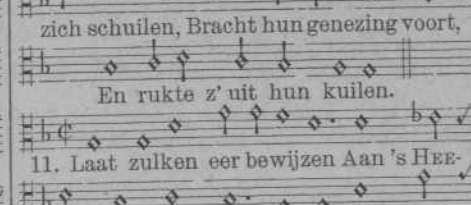

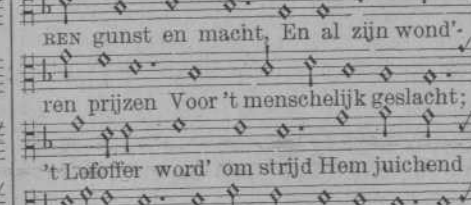

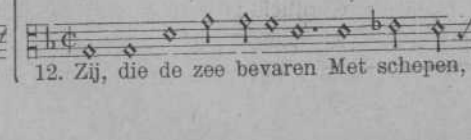

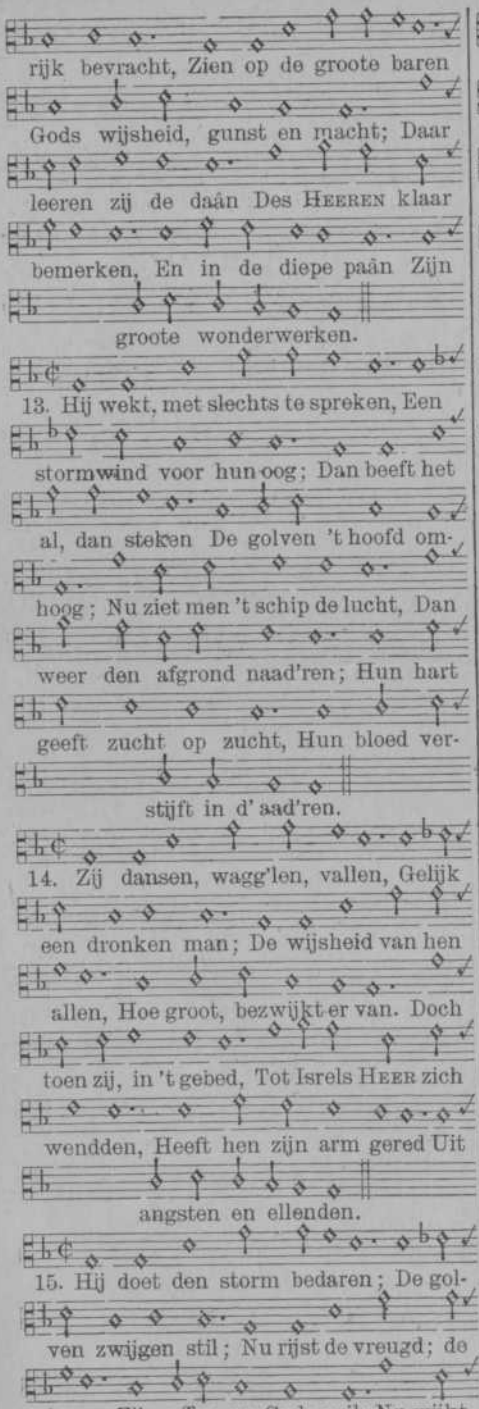

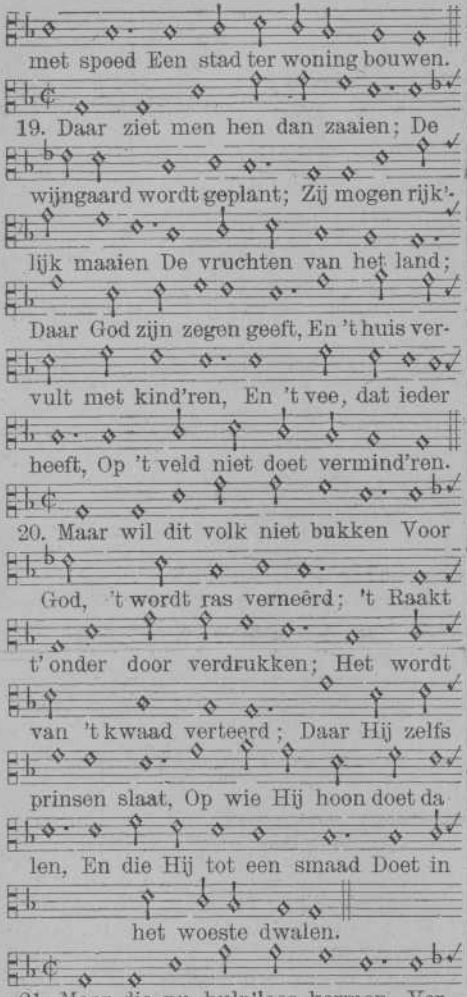

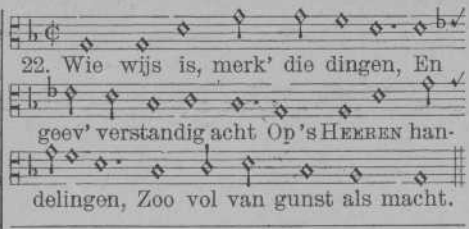

II PAUZE.

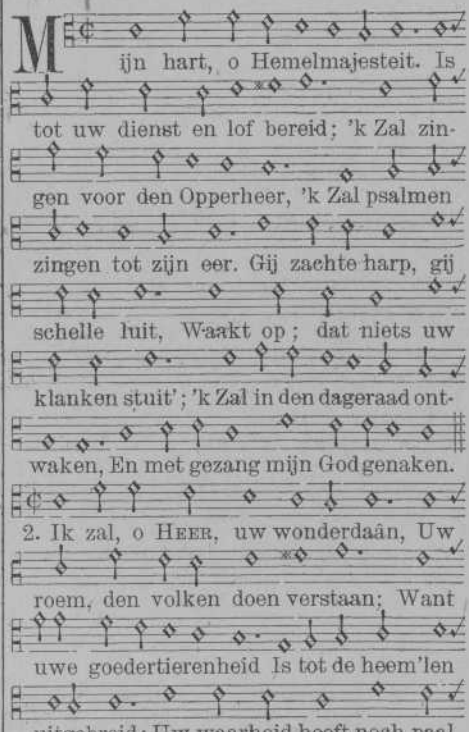

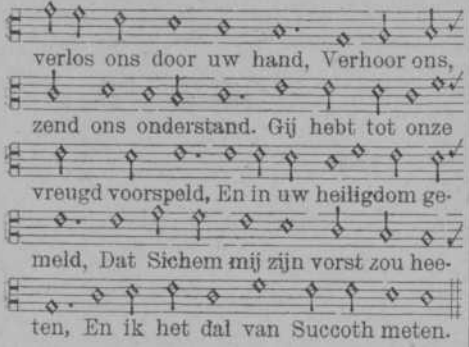

rijk bevracht, Zien op de groote baren
Gods wijsheid, gunst en macht; Daar
leeren zij de daân Des HEEREN klaar
bemerken, En in de diepe paân Zijn
groote wonderwerken.
13. Hij wekt, met slechts te spreken, Een
stormwind voor hun oog; Dan beeft het
al, dan steken De golven 't hoofd om-
hoog; Nu ziet men 't schip de lucht, Dan
weer den afgrond naad'ren; Hun hart
geeft zucht op zucht, Hun bloed ver-
stijft in d' aad'ren.
14. Zij dansen, wagg'len, vallen, Gelijk
een dronken man; De wijsheid van hen
allen, Hoe groot, bezwijkt er van. Doch
toen zij, in 't gebed, Tot Isrels HEER zich
wendden, Heeft hen zijn arm gered Uit
angsten en ellenden.
15. Hij doet den storm bedaren; De gol-
ven zwijgen stil; Nu rijst de vreugd; de
baren Zijn effen op Gods wil; Nu wijkt
verslagenheid, Na zooveel angstig sla-
ven, Daar God hen veilig leidt In hun
begeerde haven.
16. Laat zulken eer bewijzen Aan 's HEE-
REN gunst en macht, En al zijn wond'-
ren prijzen Voor 't menschelijk geslacht;
En, dankbaar, bij 't gemeen God hun
Verlosser noemen, En bij 's-lands over-
heên Zijn naam en deugden roemen.
III PAUZE.
17. Nu stelt God waterbeken Tot bar en
dorstig land, Herschept in dorre streken
Rivieren door zijn hand; Hij stelt een
vruchtbaar oord Tot woest' en zoute gron-
den; En straft ze, naar zijn woord, Die
daar zijn wetten schonden.
18. Dan maakt Hij weer woestijnen Zeer
rijk van vruchtbaar nat; Daar 't land,
dat eerst moest kwijnen, Nu beek bij
beek bevat, En hongerigen voedt, Die nu
de weeld' aanschouwen; Zoodat zij daar

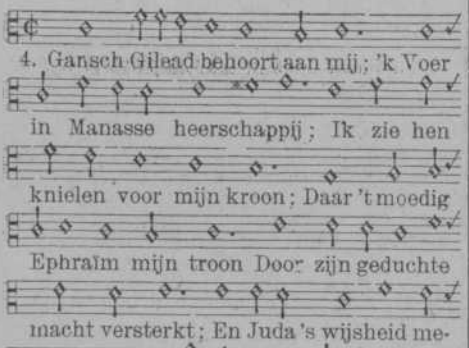

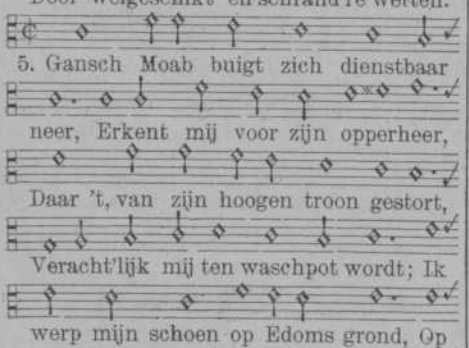
DE CVIII PSALM.

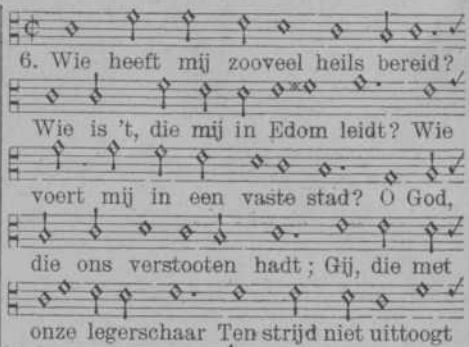

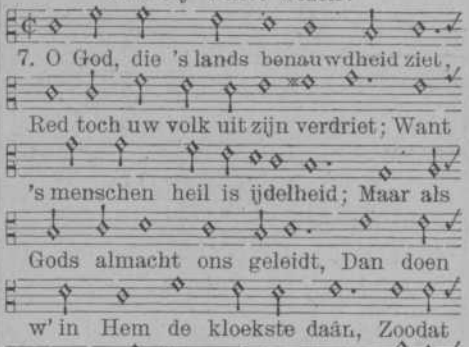

PAUZE.

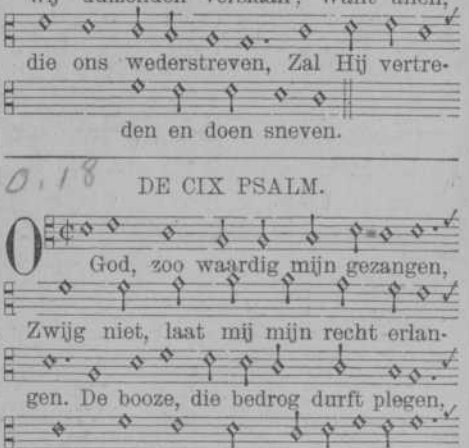

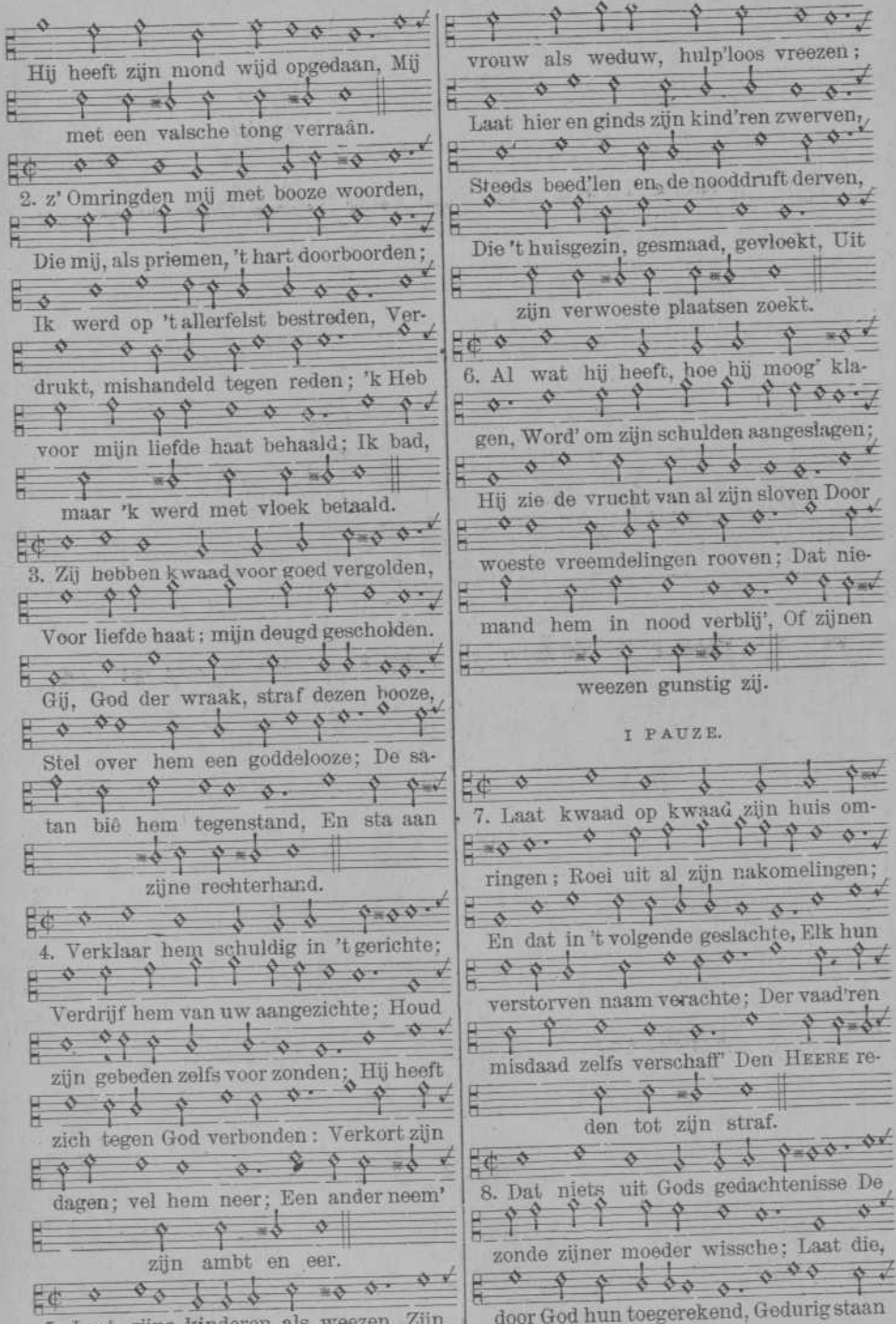

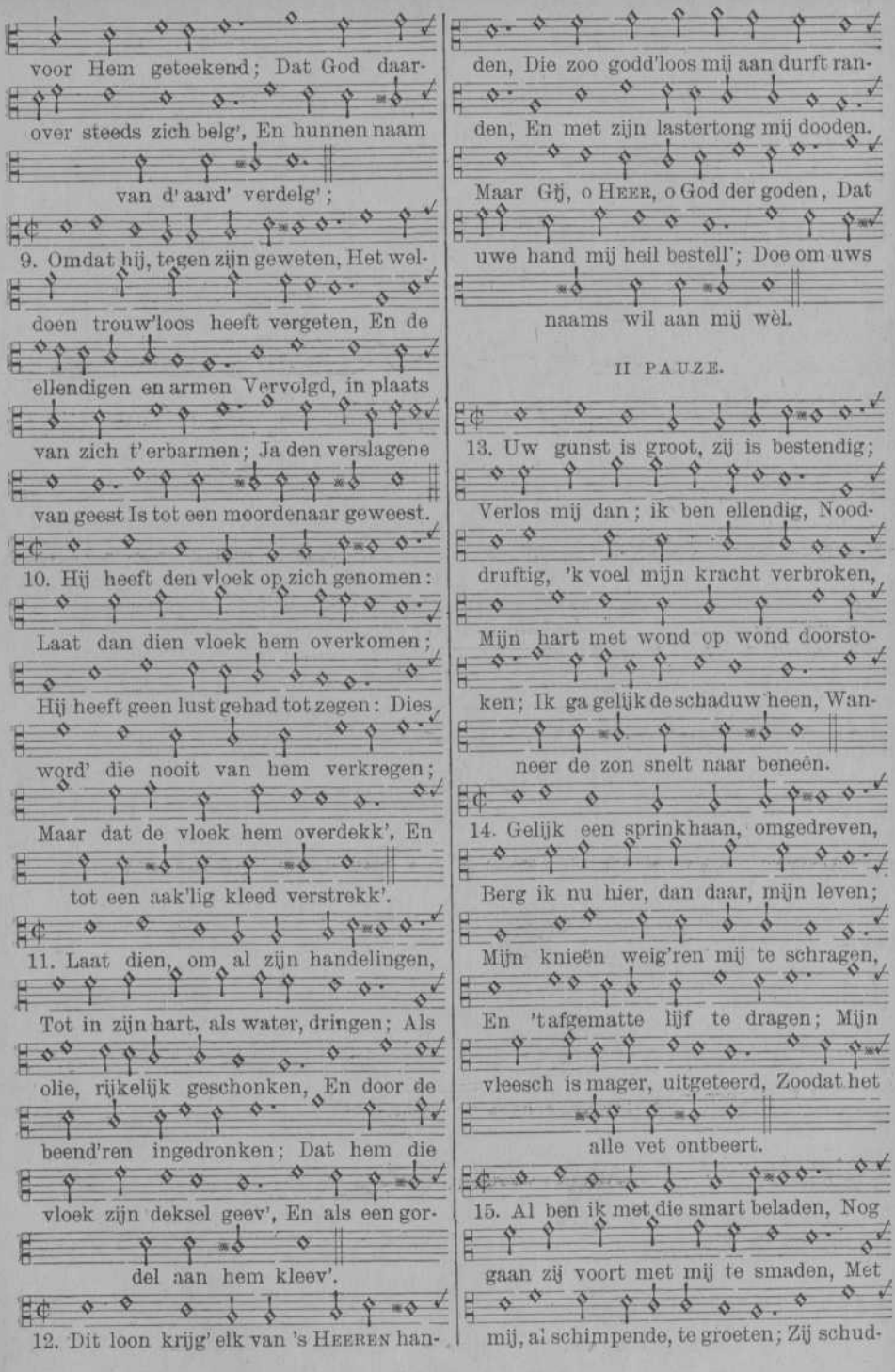

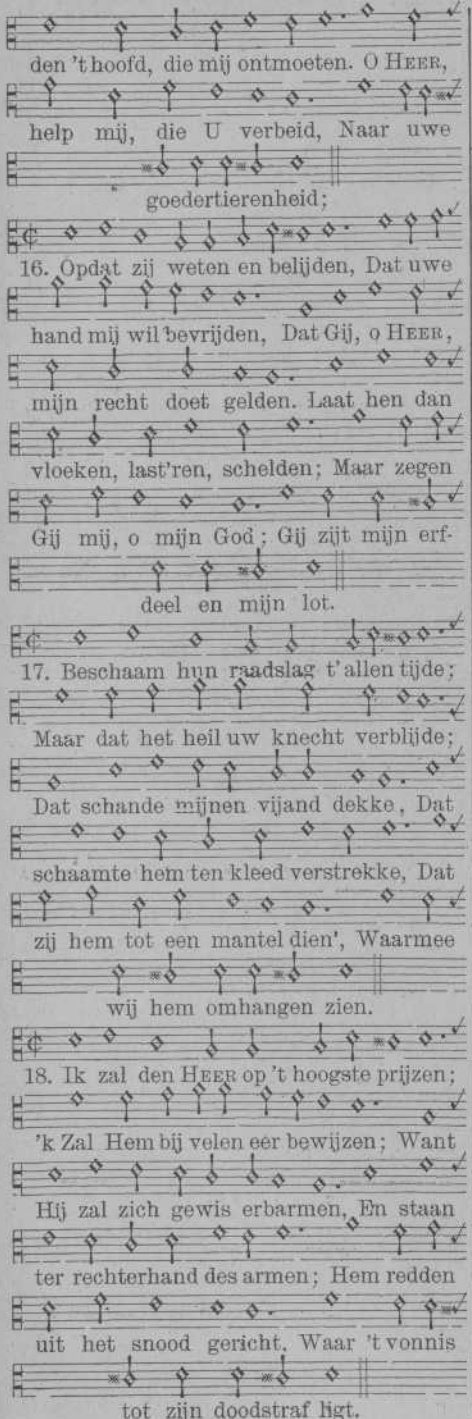

DE CIX PSALM.

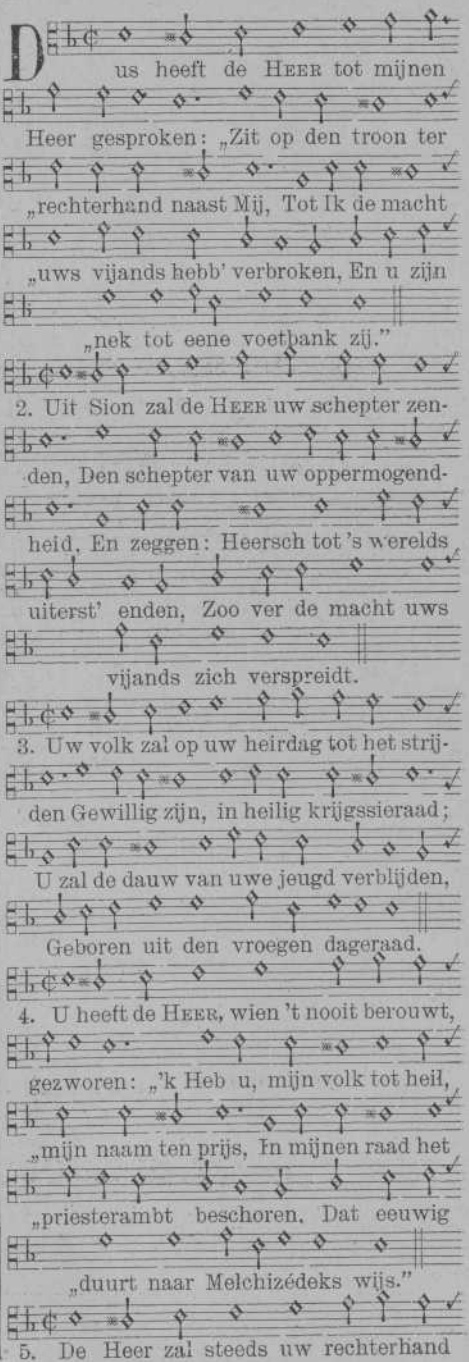

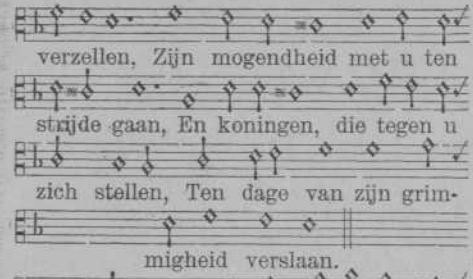

Hij heeft zijn mond wijd opgedaan, Mij
met een valsche tong verraân.
2. z' Omringden mij met booze woorden,
Die mij, als priemen, 't hart doorboorden;
Ik werd op 't allerfelst bestreden, Ver-
drukt, mishandeld tegen reden; 'k Heb
voor mijn liefde haat behaald; Ik bad,
maar 'k werd met vloek betaald.
3. Zij hebben kwaad voor goed vergolden,
Voor liefde haat; mijn deugd gescholden.
Gij, God der wraak, straf dezen booze,
Stel over hem een goddelooze; De sa-
tan bie hem tegenstand, En sta aan
zijne rechterhand.
4. Verklaar hem schuldig in 't gerichte;
Verdrijf hem van uw aangezichte; Houd
zijn gebeden zelfs voor zonden; Hij heeft
zich tegen God verbonden: Verkort zijn
dagen; vel hem neer; Een ander neem'
zijn ambt en eer.
5. Laat zijne kinderen als weezen, Zijn
vrouw als weduw, hulp'loos vreezen;
Laat hier en ginds zijn kind'ren zwerven,
Steeds beed'len en de nooddruft derven,
Die 't huisgezin, gesmaad, gevloekt, Uit
zijn verwoeste plaatsen zoekt.
6. Al wat hij heeft, hoe hij moog' kla-
gen, Word' om zijn schulden aangeslagen;
Hij zie de vrucht van al zijn sloven Door
woeste vreemdelingen rooven; Dat nie-
mand hem in nood verblij', Of zijnen
weezen gunstig zij.
I PAUZE.
7. Laat kwaad op kwaad zijn huis om-
ringen; Roei uit al zijn nakomelingen;
En dat in 't volgende geslachte, Elk hun
verstorven naam verachte; Der vaad'ren
misdaad zelfs verschaff' Den HEERE re-
den tot zijn straf.
8. Dat niets uit Gods gedachtenisse De
zonde zijner moeder wissche; Laat die,
door God hun toegerekend, Gedurig staan

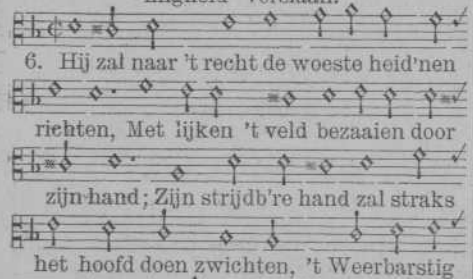

voor Hem geteekend; Dat God daar-
over steeds zich belg', En hunnen naam
van d'aard' verdelg';
9. Omdat hij, tegen zijn geweten, Het wel-
doen trouw'loos heeft vergeten, En de
ellendigen en armen Vervolgd, in plaats
van zich t'erbarmen; Ja den verslagene
van geest Is tot een moordenaar geweest.
10. Hij heeft den vloek op zich genomen:
Laat dan dien vloek hem overkomen;
Hij heeft geen lust gehad tot zegen: Dies,
word' die nooit van hem verkregen;
Maar dat de vloek hem overdekk', En
tot een aak'lig kleed verstrekk'.
11. Laat dien, om al zijn handelingen,
Tot in zijn hart, als water, dringen; Als
olie, rijkelijk geschonken, En door de
beend'ren ingedronken; Dat hem die
vloek zijn deksel geev', En als een gor-
del aan hem kleev'.
12. Dit loon krijg' elk van 's HEEREN han-
den, Die zoo godd'loos mij aan durft ran-
den, En met zijn lastertong mij dooden.
Maar Gij, o HEER, o God der goden, Dat
uwe hand mij heil bestell'; Doe om uws
naams wil aan mij wèl.
II PAUZE.
13. Uw gunst is groot, zij is bestendig;
Verlos mij dan; ik ben ellendig, Nood-
druftig, 'k voel mijn kracht verbroken,
Mijn hart met wond op wond doorsto-
ken; Ik ga gelijk de schaduw heen, Wan-
neer de zon snelt naar beneên.
14. Gelijk een sprinkhaan, omgedreven,
Berg ik nu hier, dan daar, mijn leven;
Mijn knieën weig'ren mij te schragen,
En 't afgematte lijf te dragen; Mijn
vleesch is mager, uitgeteerd, Zoodat het
alle vet ontbeert.
15. Al ben ik met die smart beladen, Nog
gaan zij voort met mij te smaden, Met
mij, al schimpende, te groeten; Zij schud-

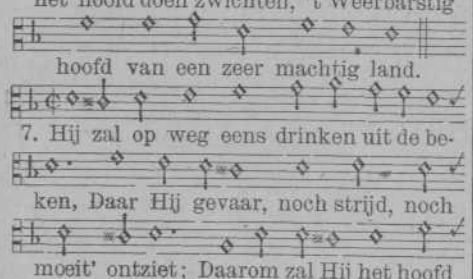

den 't hoofd, die mij ontmoeten. O HEER,
help mij, die U verbeid, Naar uwe
goedertierenheid;
16. Opdat zij weten en belijden, Dat uwe
hand mij wil bevrijden, Dat Gij, o HEER,
mijn recht doet gelden. Laat hen dan
vloeken, last'ren, schelden; Maar zegen
Gij mij, o mijn God; Gij zijt mijn erf-
deel en mijn lot.
17. Beschaam hun raadslag t'allen tijde;
Maar dat het heil uw knecht verblijde;
Dat schande mijnen vijand dekke, Dat
schaamte hem ten kleed verstrekke, Dat
zij hem tot een mantel dien', Waarmee
wij hem omhangen zien.
18. Ik zal den HEER op 't hoogste prijzen;
'k Zal Hem bij velen eer bewijzen; Want
Hij zal zich gewis erbarmen, En staan
ter rechterhand des armen; Hem redden
uit het snood gericht. Waar 't vonnis
tot zijn doodstraf ligt.

DE CX PSALM.

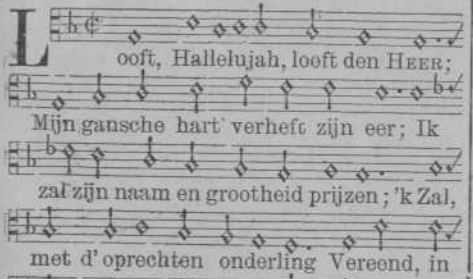

Dus heeft de HEER tot mijnen
Heer gesproken: „Zit op den troon ter
„rechterhand naast Mij, Tot Ik de macht
„uws vijands hebb' verbroken, En u zijn
„nek tot eene voetbank zij."
2. Uit Sion zal de HEER uw schepter zen-
den, Den schepter van uw oppermogend-
heid, En zeggen: Heersch tot 's werelds
uiterst' enden, Zoo ver de macht uws
vijands zich verspreidt.
3. Uw volk zal op uw heirdag tot het strij-
den Gewillig zijn, in heilig krijgssieraad;
U zal de dauw van uwe jeugd verblijden,
Geboren uit den vroegen dageraad.
4. U heeft de HEER, wien 't nooit berouwt,
gezworen: „'k Heb u, mijn volk tot heil,
„mijn naam ten prijs, In mijnen raad het
„priesterambt beschoren, Dat eeuwig
„duurt naar Melchizédeks wijs."
5. De Heer zal steeds uw rechterhand

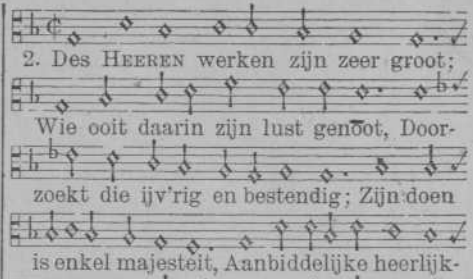

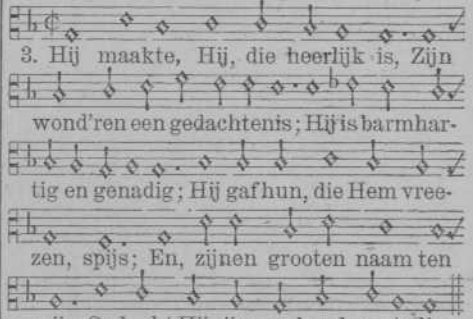

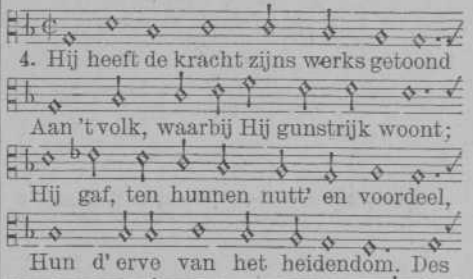
DE CXI PSALM.

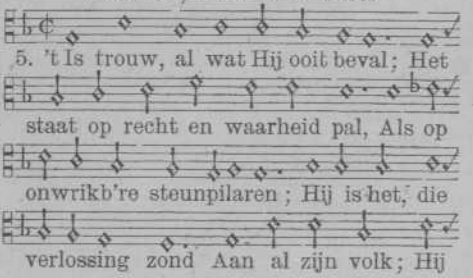

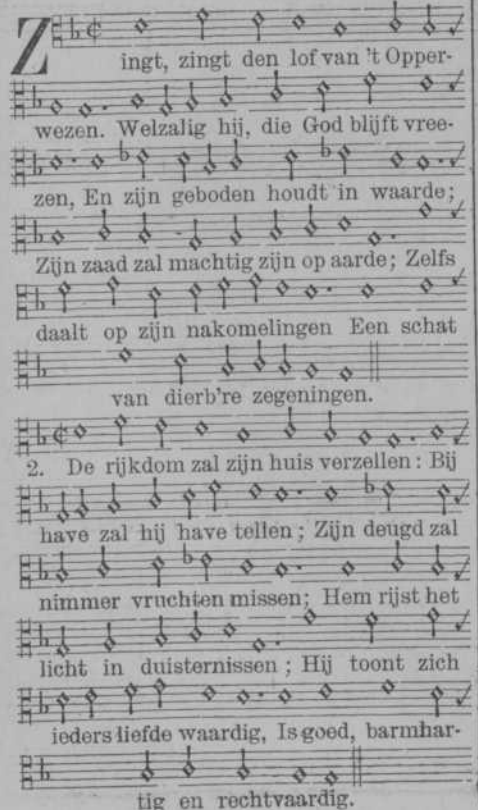
PAUZE.

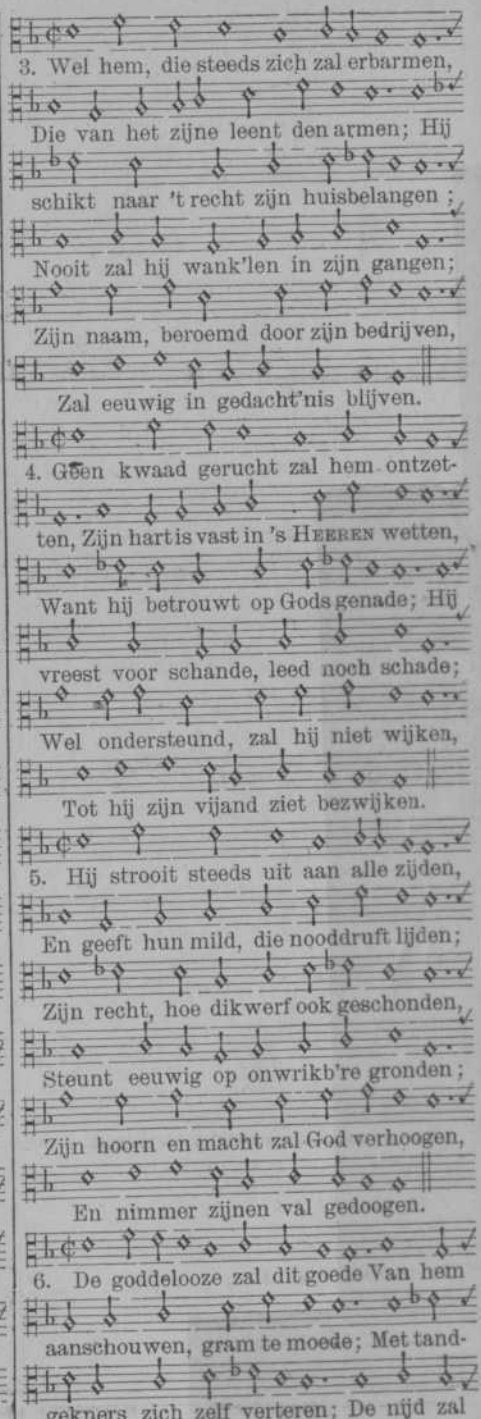

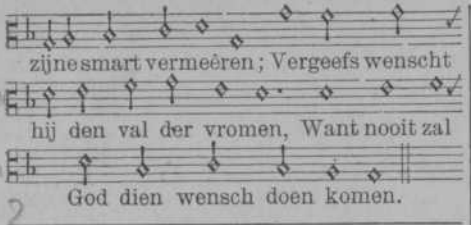

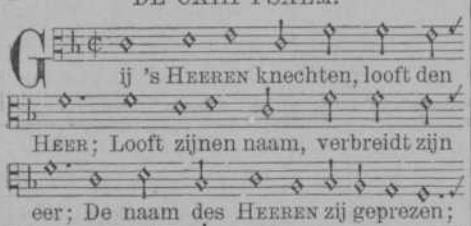
DE CXII PSALM.

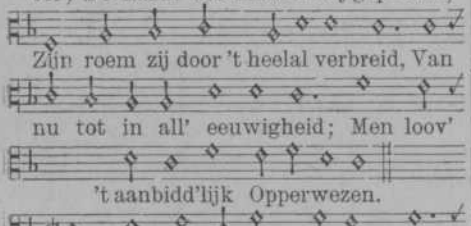

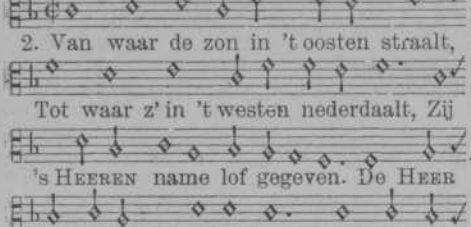

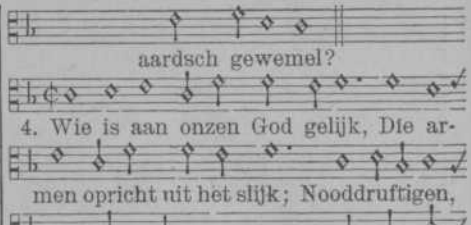

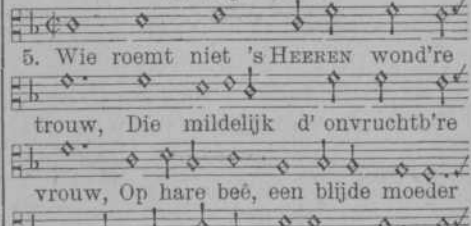
DE CXIII PSALM.

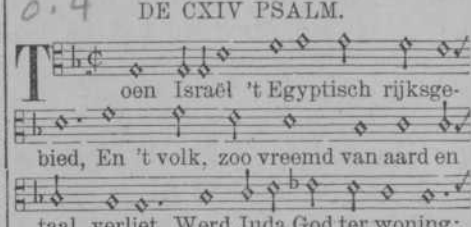

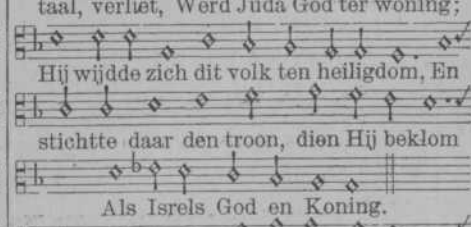

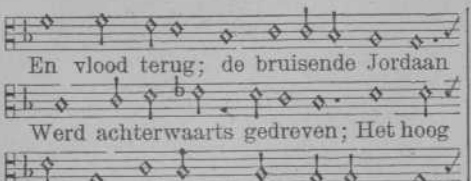

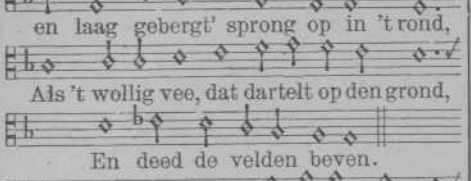

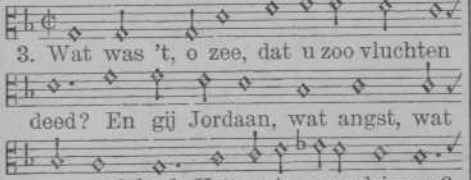
DE CXIV PSALM.

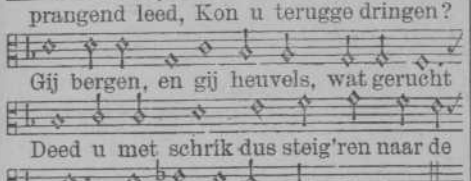

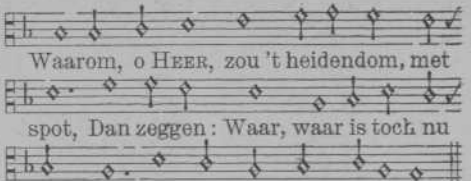

En vlood terug; de bruisende Jordaan
Werd achterwaarts gedreven; Het hoog
en laag gebergt' sprong op in 't rond,
Als 't wollig vee, dat dartelt op den grond,
En deed de velden beven.

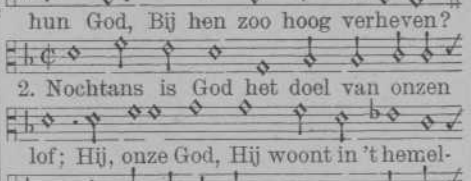

3. Wat was 't, o zee, dat u zoo vluchten
deed? En gij Jordaan, wat angst, wat
prangend leed, Kon u terugge dringen?
Gij bergen, en gij heuvels, wat gerucht
Deed u met schrik dus steig'ren naar de
lucht, Als lammeren, die springen?

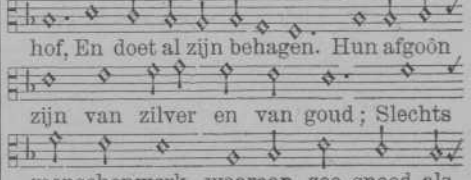

4. Beef, aarde, beef voor 's HEEREN aan-
gezicht, Voor Jakobs God, die uit het
eeuwig licht Zijn Isrel hulp wou zenden;
Hij is 't, wiens macht de rots verand'ren
kon In eenen vloed, den keisteen in een
bron, Voor Isrels matte benden.

DE CXV PSALM.

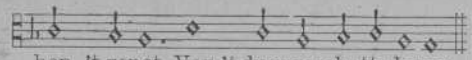

Niet ons, o HEER, niet ons, uw
naam alleen Zij, om uw trouw en goe-
dertierenheên, All' eer en roem gegeven.

Waarom, o HEER, zou 't heidendom, met
spot, Dan zeggen: Waar, waar is toch nu
hun God, Bij hen zoo hoog verheven?

2. Nochtans is God het doel van onzen
lof; Hij, onze God, Hij woont in 't hemel-
hof, En doet al zijn behagen. Hun afgoôn
zijn van zilver en van goud; Slechts
menschenwerk, waaraan, zoo snood als
stout, Gods eer wordt opgedragen.

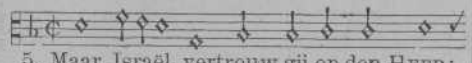

3. Zij hebben wel een mond, doch die
niet spreekt; Wel oogen, doch waaraan
't gezicht ontbreekt, 't Licht kan hun
niets ontdekken; Geen klank, hoe schel,
dringt immer hun in 't oor; Men zett' hun
vrij den besten wierook voor, 't Kan hun
geen reuk verwekken;

4. Hun hand, hoe fraai bewerkt, tast nooit
iets aan; Hun voet, hoe wél gevormd, kan
nimmer gaan; Hun' keel geen klanken
geven. Hun maker deel' in hun veracht'-
lijk lot; Die op hen steunt, miss' nevens

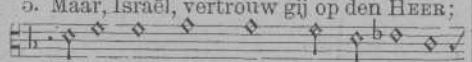

hen 't genot Van 't duurgeschatte leven.

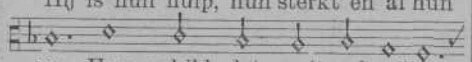
PAUZE.

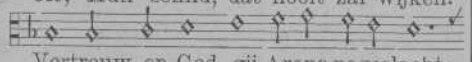
5. Maar, Israël, vertrouw gij op den HEER;

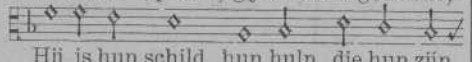
Hij is hun hulp, hun sterkt' en al hun

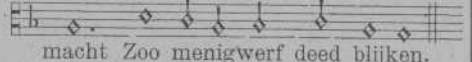
eer, Hun schild, dat nooit zal wijken.

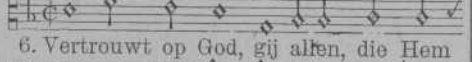
Vertrouw op God, gij Arons nageslacht;

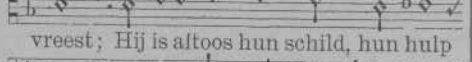
Hij is hun schild, hun hulp, die hun zijn

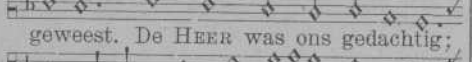
macht Zoo menigwerf deed blijken.

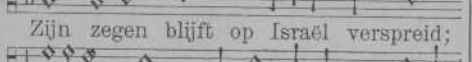
6. Vertrouwt op God, gij allen, die Hem

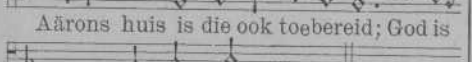
vreest; Hij is altoos hun schild, hun hulp

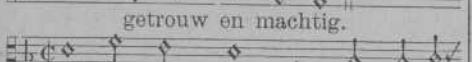
geweest. De HEER was ons gedachtig;

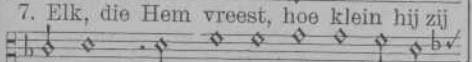
Zijn zegen blijft op Israël verspreid;

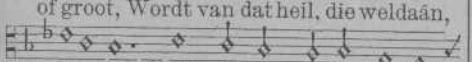
Aärons huis is die ook toebereid; God is

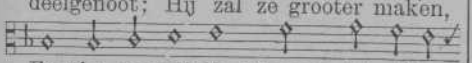
getrouw en machtig.

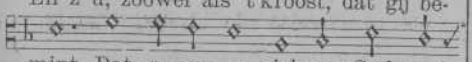
7. Elk, die Hem vreest, hoe klein hij zij

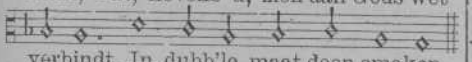
of groot, Wordt van dat heil, die weldaân,

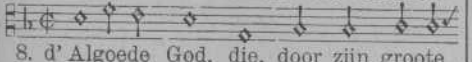
deelgenoot; Hij zal ze grooter maken,

En z' u, zoowel als 't kroost, dat gij be-

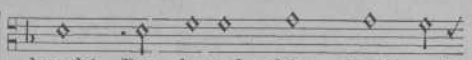
mint, Dat, nevens u, zich aan Gods wet

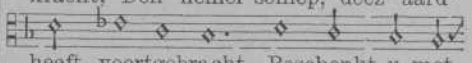
verbindt, In dubb'le maat doen smaken.

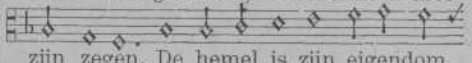
8. d' Algoede God, die, door zijn groote

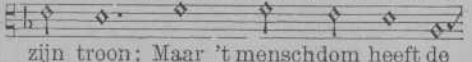
kracht, Den hemel schiep, deez' aard'

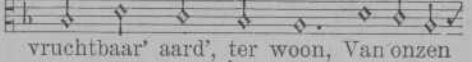
heeft voortgebracht, Beschenkt u met

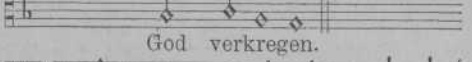
zijn zegen. De hemel is zijn eigendom,

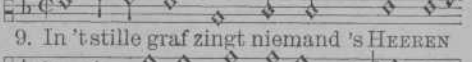
zijn troon; Maar 't menschdom heeft de

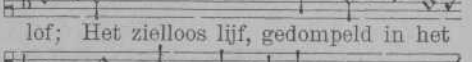
vruchtbaar' aard', ter woon, Van onzen

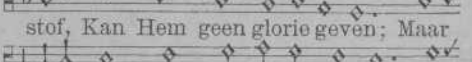
God verkregen.

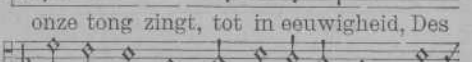
9. In 't stille graf zingt niemand 's HEEREN

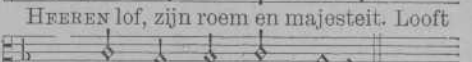
lof; Het zielloos lijf, gedompeld in het

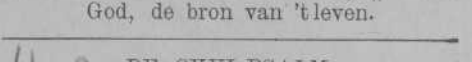
stof, Kan Hem geen glorie geven; Maar

onze tong zingt, tot in eeuwigheid, Des

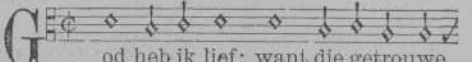

HEEREN lof, zijn roem en majesteit. Looft

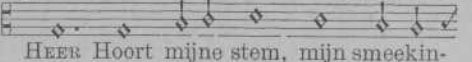

God, de bron van 't leven.

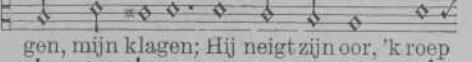
DE CXVI PSALM.

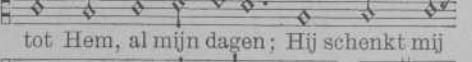
od heb ik lief; want die getrouwe

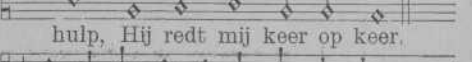
HEER Hoort mijne stem, mijn smeekin-

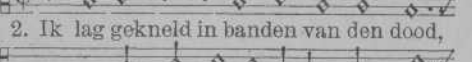
gen, mijn klagen; Hij neigt zijn oor, 'k roep

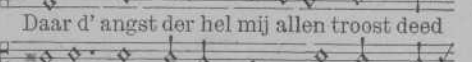
tot Hem, al mijn dagen; Hij schenkt mij

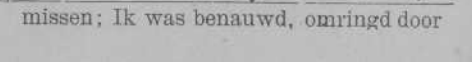
hulp, Hij redt mij keer op keer.

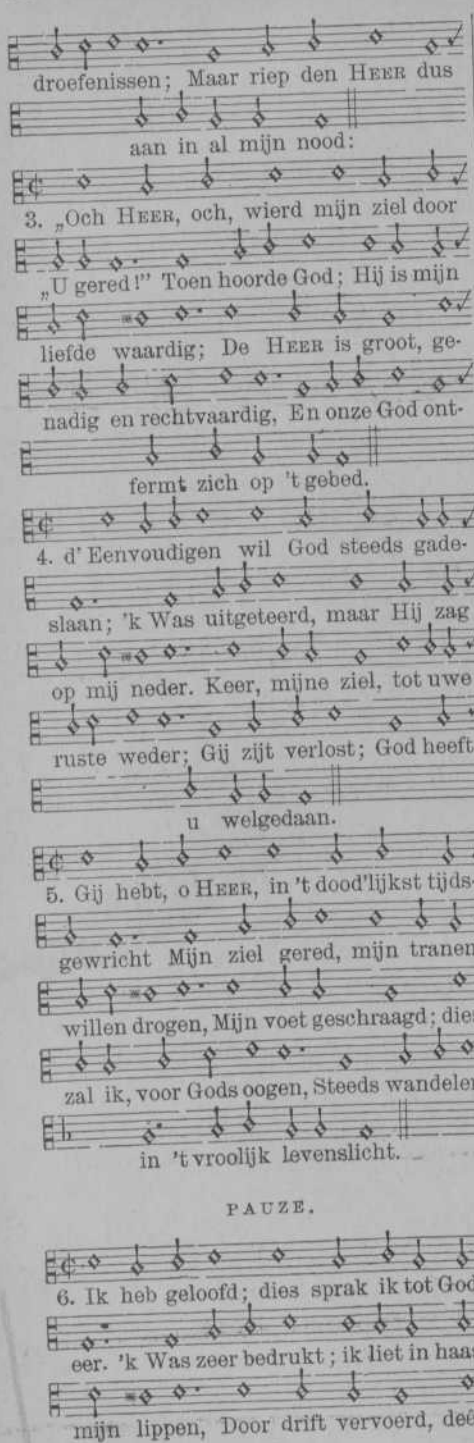
2. Ik lag gekneld in banden van den dood,

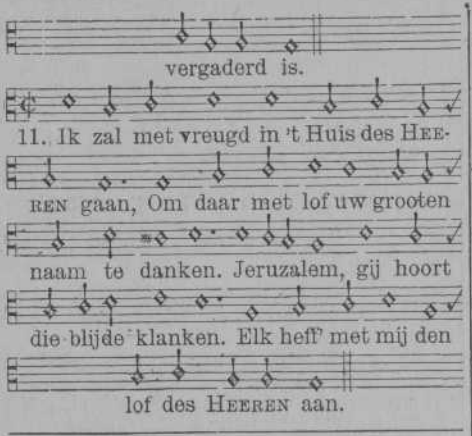

Daar d' angst der hel mij allen troost deed

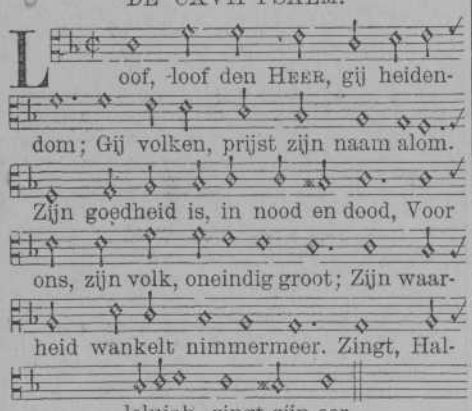

missen; Ik was benauwd, omringd door

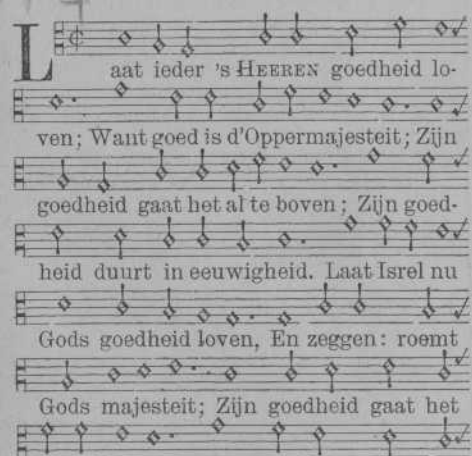

droefenissen; Maar riep den HEER dus
aan in al mijn nood:
3. „Och HEER, och, wierd mijn ziel door
„U gered!" Toen hoorde God; Hij is mijn
liefde waardig; De HEER is groot, ge-
nadig en rechtvaardig, En onze God ont-
fermt zich op 't gebed.
4. d' Eenvoudigen wil God steeds gade-
slaan; 'k Was uitgeteerd, maar Hij zag
op mij neder. Keer, mijne ziel, tot uwe
ruste weder; Gij zijt verlost; God heeft
u welgedaan.
5. Gij hebt, o HEER, in 't dood'lijkst tijds-
gewricht Mijn ziel gered, mijn tranen
willen drogen, Mijn voet geschraagd; dies
zal ik, voor Gods oogen, Steeds wandelen
in 't vroolijk levenslicht.
PAUZE.
6. Ik heb geloofd; dies sprak ik tot Gods
eer. 'k Was zeer bedrukt; ik liet in haast
mijn lippen, Door drift vervoerd, deëz'
harde taal ontglippen: „Bij menschen is
„noch trouw, noch waarheid meer."
7. Wat zal ik, met Gods gunsten overlaân,
Dien trouwen HEER voor zijn genâ ver-
gelden? 'k Zal bij den kelk des heils
zijn naam vermelden, En roepen Hem
met blijd' erkent'nis aan.
8. Nu zal ik voor de weldaân, die 'k genoot,
Aan Hem, naar mijn geloften, eer bewij-
zen, Hem onder al zijn gunstgenooten
prijzen. Hoe kost'lijk is in 's HEEREN
oog hun dood!
9. Och HEER, ik ben, o ja, ik ben uw
knecht, Uw dienstmaagds zoon; Gij slaak-
tet' mijne banden; Dies doe ik U ge-
willig' offeranden Van lof en dank, U
plechtig toegezegd.
10. Ik zal uw naam met dankerkentenis
Verheffen, U al mijn geloften brengen;
'k Zal liefd' en lof voor U ten offer
mengen, In 't heiligdom, waar 't volk

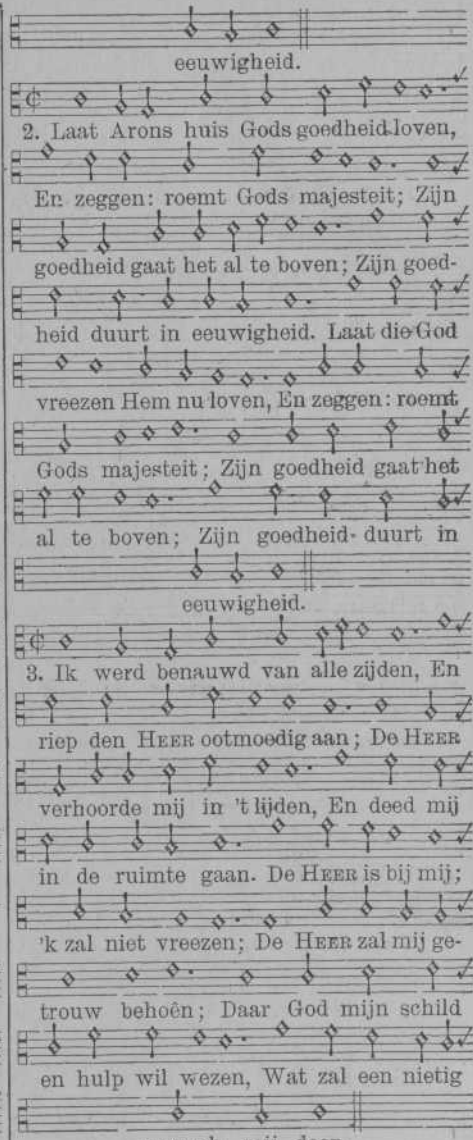

DE CXVII PSALM.

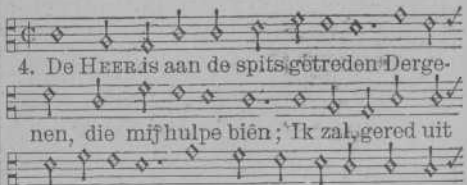

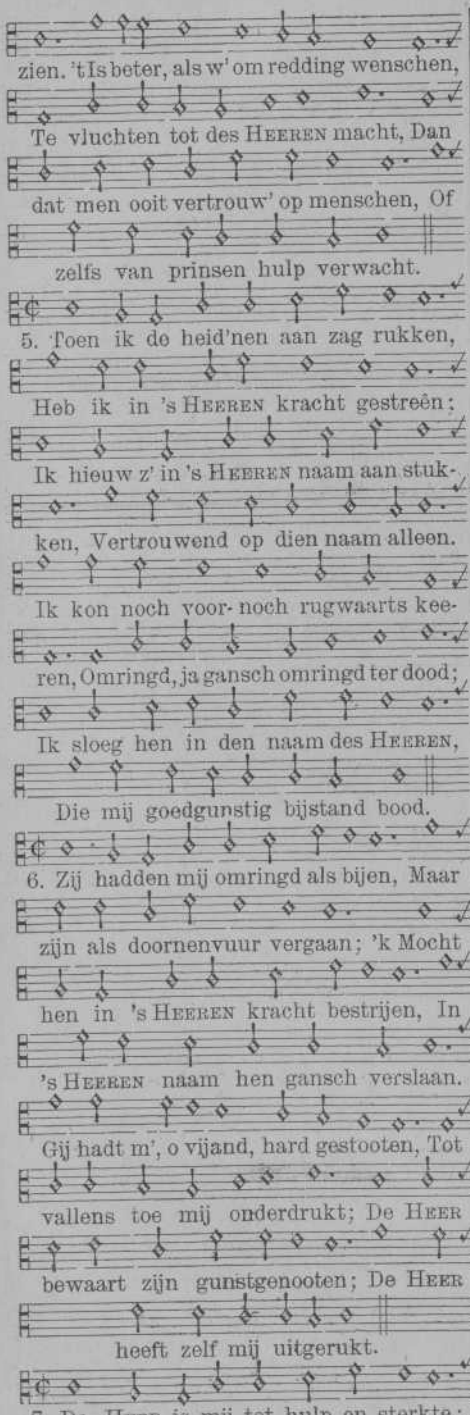
DE CXVIII PSALM.

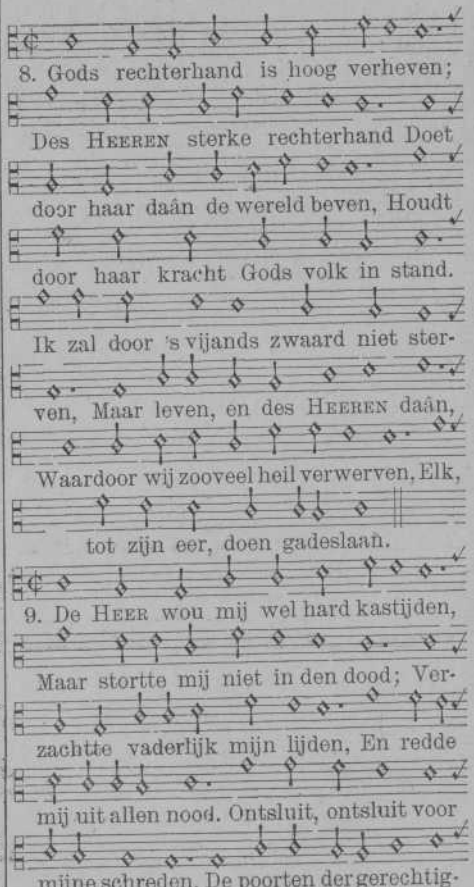

I PAUZE.

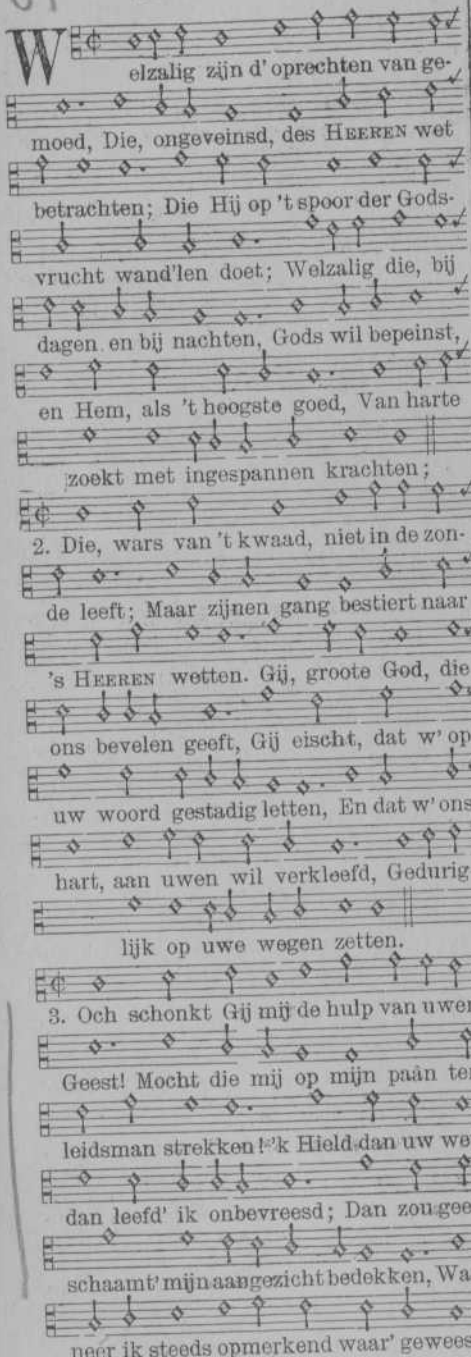

zien. 't Is beter, als w' om redding wenschen,
Te vluchten tot des HEEREN macht, Dan
dat men ooit vertrouw' op menschen, Of
zelfs van prinsen hulp verwacht.
5. Toen ik de heid'nen aan zag rukken,
Heb ik in 's HEEREN kracht gestreên;
Ik hieuw z' in 's HEEREN naam aan stuk-
ken, Vertrouwend op dien naam alleen.
Ik kon noch voor- noch rugwaarts kee-
ren, Omringd, ja gansch omringd ter dood;
Ik sloeg hen in den naam des HEEREN,
Die mij goedgunstig bijstand bood.
6. Zij hadden mij omringd als bijen, Maar
zijn als doornenvuur vergaan; 'k Mocht
hen in 's HEEREN kracht bestrijen, In
's HEEREN naam hen gansch verslaan.
Gij hadt m', o vijand, hard gestooten, Tot
vallens toe mij onderdrukt; De HEER
bewaart zijn gunstgenooten; De HEER
heeft zelf mij uitgerukt.
7. De HEER is mij tot hulp en sterkte;
Hij is mijn lied, mijn psalmgezang; Hij
was het, die mijn heil bewerkte; Dies
loof ik Hem mijn leven lang. Men hoort
der vromen tent weêrgalmen Van hulp
en heil, ons aangebracht; Daar zingt
men blij, met dankb're psalmen; Gods
rechterhand doet groote kracht.

II PAUZE.

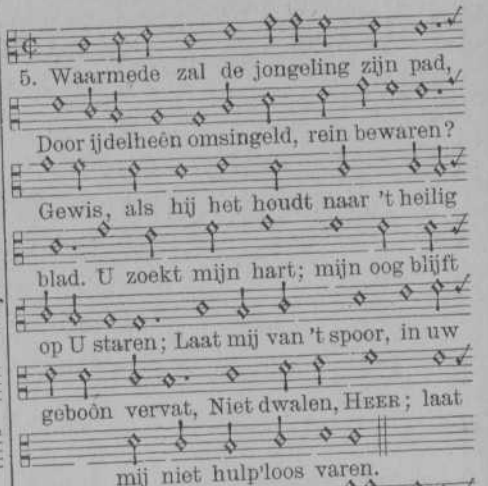

8. Gods rechterhand is hoog verheven;
Des HEEREN sterke rechterhand Doet
door haar daân de wereld beven, Houdt
door haar kracht Gods volk in stand.
Ik zal door 's vijands zwaard niet ster-
ven, Maar leven, en des HEEREN daân,
Waardoor wij zooveel heil verwerven, Elk,
tot zijn eer, doen gadeslaan.
9. De HEER wou mij wel hard kastijden,
Maar stortte mij niet in den dood; Ver-
zachtte vaderlijk mijn lijden, En redde
mij uit allen nood. Ontsluit, ontsluit voor
mijne schreden, De poorten der gerechtig-

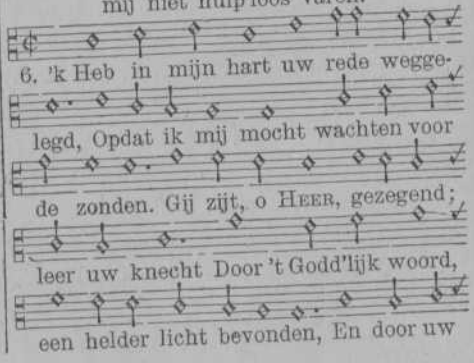

heid; Door deze zal ik binnentreden, En
loven 's HEEREN majesteit.
10. Dit is, dit is de poort des HEEREN;
Daar zal 't rechtvaardig volk door treên,
Om hunnen God ootmoedig t' eeren, Voor
't smaken zijner zaligheên. Ik zal zijn
naam en goedheid prijzen; Gij hebt ge-
hoord; Gij zijt mijn geest, Door uw on-
telb're gunstbewijzen, Tot hulp, en heil,
en vreugd geweest.
III PAUZE.
11. De steen, dien door de tempelbouwers
Veracht'lijk was een plaats ontzegd, Is,
tot verbazing der beschouwers, Van God
ten hoofd des hoeks gelegd. Dit werk
is door Gods alvermogen, Door 's HEEREN
hand alleen geschied; Het is een won-
der in onz' oogen; Wij zien het, maar
doorgronden 't niet.
12. Dit is de dag, de roem der dagen,
Dien Israels God geheiligd heeft; Laat
ons verheugd, van zorg ontslagen, Hem
roemen, die ons blijdschap geeft. Och
HEER, geef thans uw zegeningen; Och
HEER, geef heil op dezen dag; Och dat
men op deez' eerstelingen Een rijken
oogst van voorspoed zag.
13. Gezegend zij de groote Koning, Die
tot ons komt in 's HEEREN naam. Wij
zeeg'nen u uit 's HEEREN woning; Wij
zegenen u al te zaâm. De HEER is God,
door wien w' aanschouwen Het vroolijk
licht, na bang gevaar; Bindt d' offerdie-
ren dan met touwen Tot aan de hoor-
nen van 't altaar.
14. Gij zijt mijn God, U zal ik loven,
Verhoogen uwe majesteit; Mijn God,
niets gaat uw roem te boven; U prijz'
ik tot in eeuwigheid. Laat ieder 's HEE-
REN goedheid loven; Want goed is d' Op-
permajesteit; Zijn goedheid gaat het al te
boven; Zijn goedheid duurt in eeuwigheid.

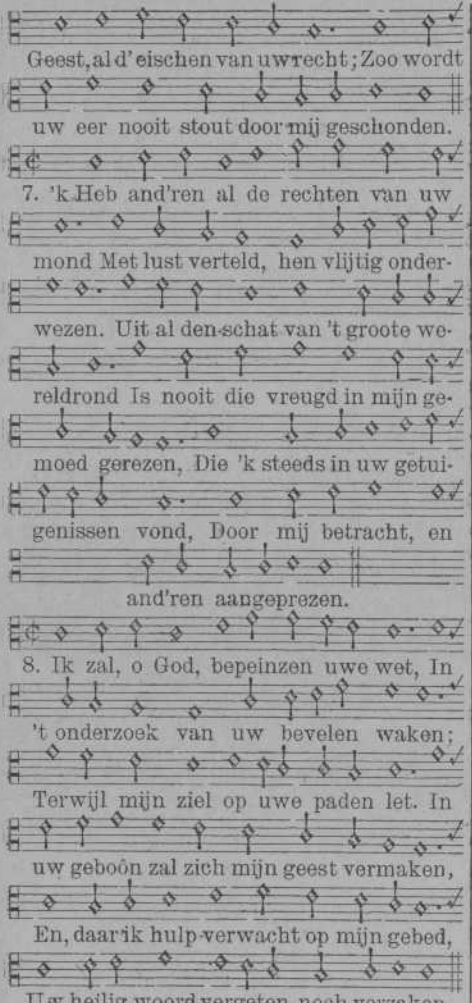
DE CXIX PSALM.

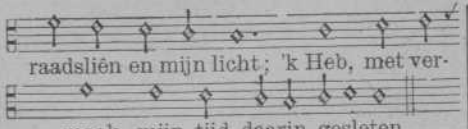

I PAUZE.

Geest, al d'eischen van uw recht; Zoo wordt
uw eer nooit stout door mij geschonden.
7. 'k Heb and'ren al de rechten van uw
mond Met lust verteld, hen vlijtig onder-
wezen. Uit al den schat van 't groote we-
reldrond Is nooit die vreugd in mijn ge-
moed gerezen, Die 'k steeds in uw getui-
genissen vond, Door mij betracht, en
and'ren aangeprezen.
8. Ik zal, o God, bepeinzen uwe wet, In
't onderzoek van uw bevelen waken;
Terwijl mijn ziel op uwe paden let. In
uw geboôn zal zich mijn geest vermaken,
En, daar ik hulp verwacht op mijn gebed,
U w heilig woord vergeten, noch verzaken.
II PAUZE.
9. Doe bij uw knecht weldadigheid, o HEER,
Opdat ik leev', uw woorden moog' bewa-
ren, En dat uw Geest mij ware wijs-
heid leer', Mijn oog verlicht', de nevels
op doe klaren; Dat mijne ziel de wond'-
ren zie en eer', Die in uw wet alom
zich openbaren.
10. Ik ben, o HEER, een vreemd'ling hier
beneên; Laat uw geboôn op reis mij niet
ontbreken; Daar mijne ziel, omringd door
duisterheên, Zoo dikwijls van verlangen
is bezweken, Om U te zien ter hooge
vierschaar treên, Tot straf van hen, die
snood zijn afgeweken.
11. Gij scheldt en straft vervloekte hoo-
vaardij, Gewend zoo wijd van uw geboôn
te dwalen. Dat toch uw gunst mijn ziel
van smaad bevrij', Die op mijn hoofd ver-
acht'lijk neer zou dalen; Daar 'k U mijn
dienst, naar uw getuig'nis, wij', Om nooit
uw straf mij op den hals te halen.
12. Wanneer ik zelfs door vorsten werd be-
ticht, In 't hoog gestoelt' op uwen knecht
gebeten, Heb ik mijn weg naar uw ge-
boôn gericht, En die betracht' met een
oprecht geweten; Ook waren zij mijn

raadsliên en mijn licht; 'k Heb, met ver-

maak, mijn tijd daarin gesleten.

III PAUZE.

13. Hoe kleeft mijn ziel aan 't stof! Ai, zie

mijn nood; Herstel mij, doe mij naar uw

woord herleven. 'k Lei voor uw oog mijn

weg en handel bloot; En welk een angst

mij immermeer deed beven, Gij hebt ver-

hoord; maak voorts uw weldaân groot,

En laat uw wet mij onderrichting geven.

14. Och, dat ik klaar en onderscheiden zag,

Hoe 'k mij naar uw bevelen moet ge-

dragen, Uw wond'ren recht betrachten

dag aan dag! Mijn ziel druipt weg van

treurigheid en klagen; Ai, richt mij op,

verander mijn geklag; Wil naar uw

woord mij gunstig onderschragen.

15. Weer snood bedrog, o God, van mijn

gemoed; Laat uw genâ mij uwe wetten

leeren. Ik kies den weg der waarheid voor

mijn voet, Om mij van 't pad der zonden

af te keeren; Uw rechten, die zoo hei-

lig zijn en goed, Steld' ik mij voor; die

wil ik need'rig eeren.

16. Mijn hart kleeft vast aan waarheid en

aan deugd; Het zal op uw getuigenissen

hopen; Beschaam mij niet; wil mij, in

U verheugd, Tot uwe vrees, o HEER, ge-

stadig nopen. Als Gij mijn hart verwijdt

door ware vreugd, Zal ik het pad van

uw geboden loopen.

IV PAUZE.

17. Leer mij, o HEER, den weg, door U

bepaald; Dan zal ik dien ten einde toe

bewaren; Geef mij verstand, met Godd'lijk

licht bestraald; Dan zal mijn oog op uwe

wetten staren; Dan houd ik die, hoe

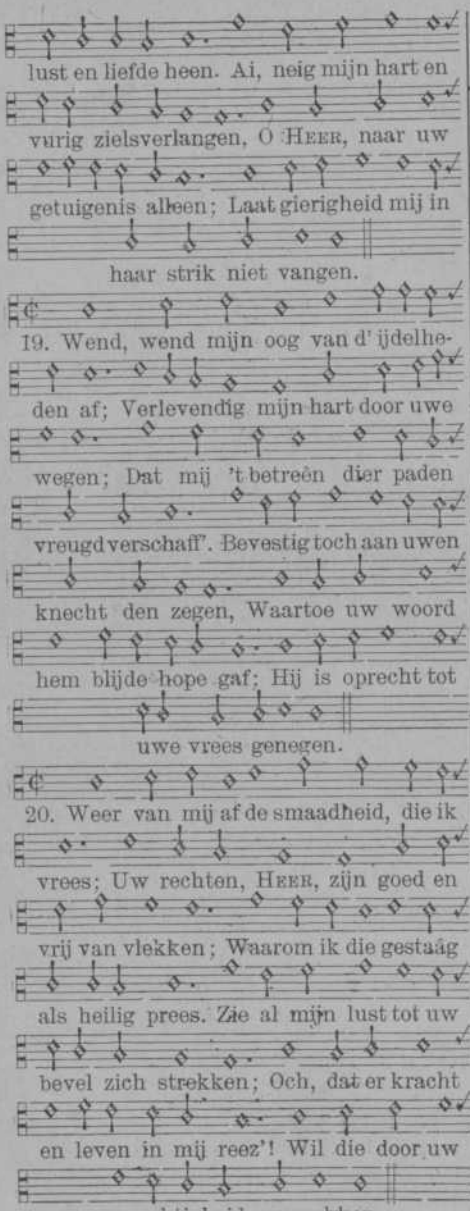
licht mijn ziel ook dwaalt; Dan zal zich

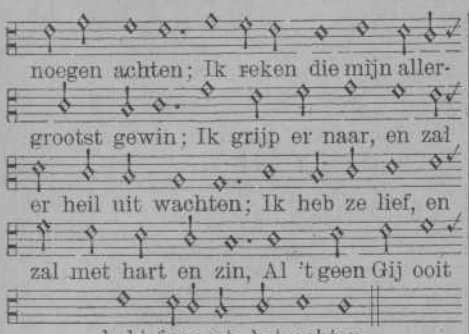
't hart met mijne daden paren.

18. Doe mij op 't pad van uw geboden

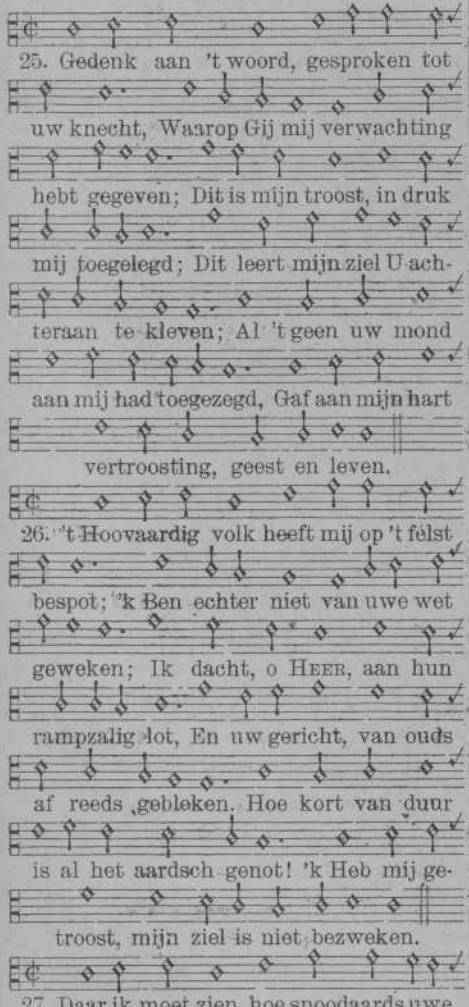
treên; Schraag op dat spoor mijn wan-

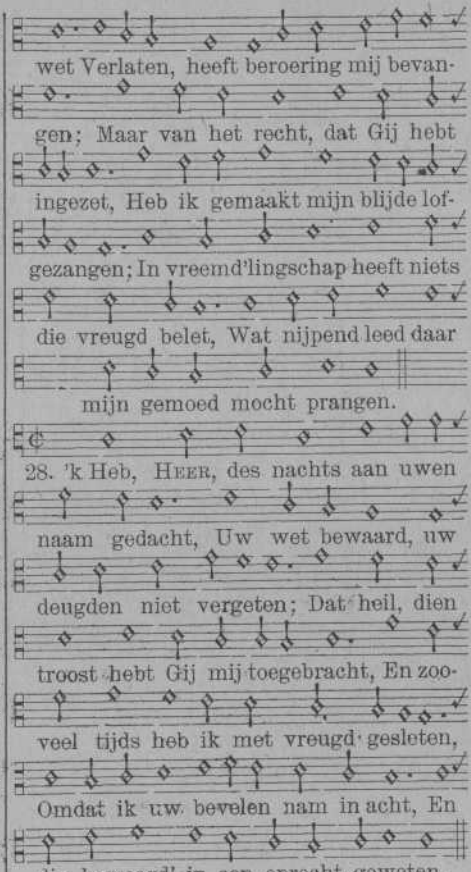
kelende gangen; Daar strekt zich al mijn

lust en liefde heen. Ai, neig mijn hart en
vurig zielsverlangen, O HEER, naar uw
getuigenis alleen; Laat gierigheid mij in
haar strik niet vangen.
19. Wend, wend mijn oog van d' ijdelhe-
den af; Verlevendig mijn hart door uwe
wegen; Dat mij 't betreên dier paden
vreugdverschaff'. Bevestig toch aan uwen
knecht den zegen, Waartoe uw woord
hem blijde hope gaf; Hij is oprecht tot
uwe vrees genegen.
20. Weer van mij af de smaadheid, die ik
vrees; Uw rechten, HEER, zijn goed en
vrij van vlekken; Waarom ik die gestaâg
als heilig prees. Zie al mijn lust tot uw
bevel zich strekken; Och, dat er kracht
en leven in mij reez'! Wil die door uw
gerechtigheid verwekken.
V PAUZE.
21. Dat mij, o HEER, uw goedertierenheid
Toch overkoom', naar uw beloftenissen;
Dan geef ik aan mijn smader juist be-
scheid; Dan zal hij op zijn schimp geen
antwoord missen; Want ik vertrouw op
't woord, mij toegezeid; Geen leed zal
't ooit uit mijn geheugen wisschen.
22. Ai, ruk het woord der waarheid niet
te zeer Van mijnen mond; ik hoop op
uwe rechten, Waarin Gij trouw gezorgd
hebt voor uw eer; Dan houd ik steeds, o
God, met al uw knechten, Uw heil'ge wet;
dan zal ik meer en meer Daar eeuwig
en altoos het hart aan hechten.
23. Dan wandèl ik vol moeds op ruimer
baan, Omdat mijn ziel gezocht heeft uw
bevelen; Dan doe ik zelfs aan koningen
verstaan, Hoe zeer mij uw getuigenis-
sen streelen; Dan zal ik mij niet scha-
men, noch uw daân Uit slaafsch ontzag
of dwaze vrees verhelen.
24. 'k Zal uw geboôn, die ik oprecht be-
min, Mijn hoogst vermaak, mijn zielsge-

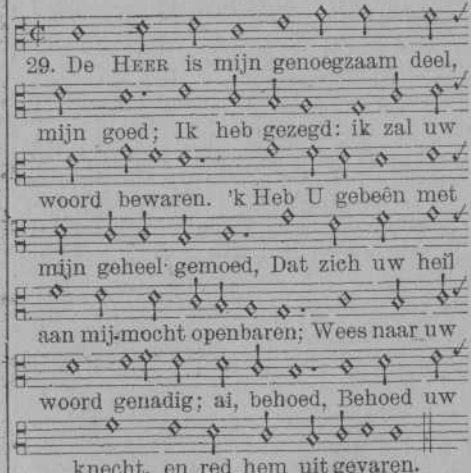

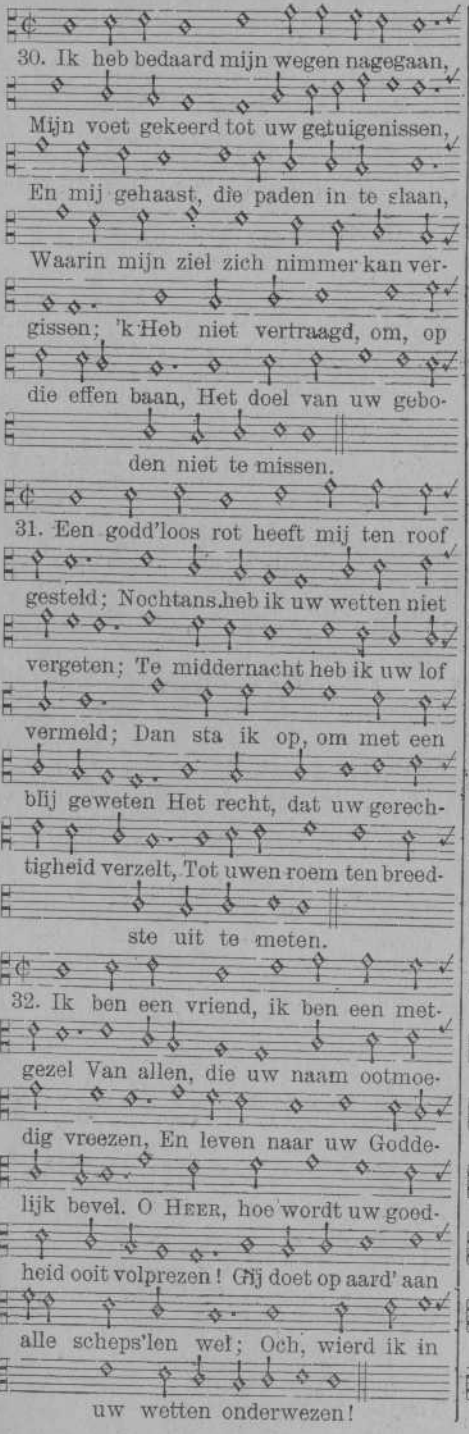
VI PAUZE.

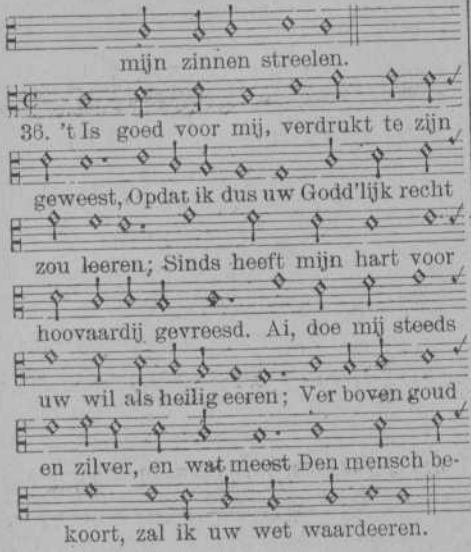
VII PAUZE.

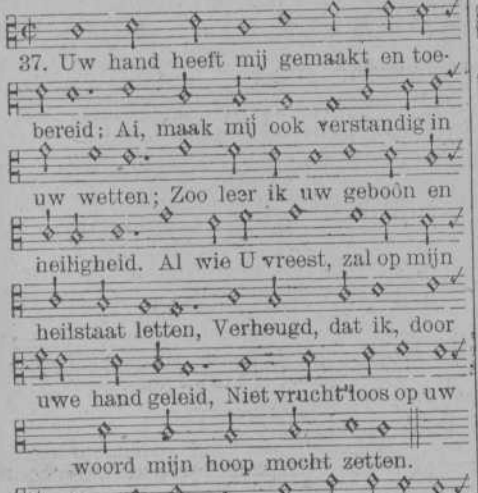

30. Ik heb bedaard mijn wegen nagegaan,
Mijn voet gekeerd tot uw getuigenissen,
En mij gehaast, die paden in te slaan,
Waarin mijn ziel zich nimmer kan ver-
gissen; 'k Heb niet vertraagd, om, op
die effen baan, Het doel van uw gebo-
den niet te missen.
31. Een godd'loos rot heeft mij ten roof
gesteld; Nochtans heb ik uw wetten niet
vergeten; Te middernacht heb ik uw lof
vermeld; Dan sta ik op, om met een
blij geweten Het recht, dat uw gerech-
tigheid verzelt, Tot uwen roem ten breed-
ste uit te meten.
32. Ik ben een vriend, ik ben een met-
gezel Van allen, die uw naam ootmoe-
dig vreezen, En leven naar uw Godde-
lijk bevel. O HEER, hoe wordt uw goed-
heid ooit volprezen! Gij doet op aard' aan
alle scheps'len wel; Och, wierd ik in
uw wetten onderwezen!

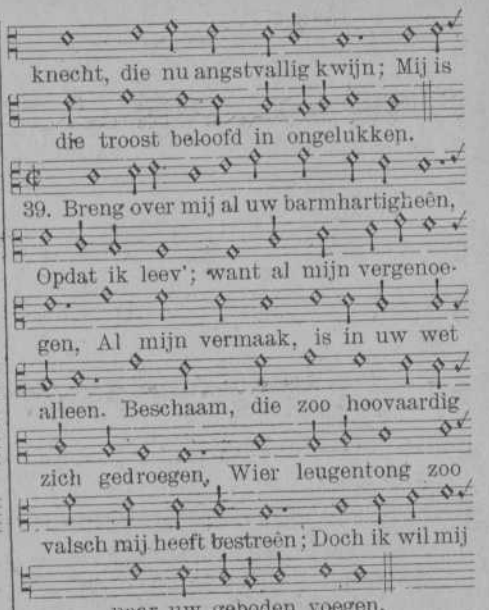
VIII PAUZE.

33. Gij hebt veel goeds bij uwen knecht
gedaan; Hem, naar uw woord, gered uit
al zijn nooden; Leer mij, o HEER, een
goeden zin verstaan, En wetenschap, der
dwazen waan ontvloden; Wijs Gij mij
zelf den weg der waarheid aan, Naardien
ik heb geloofd aan uw geboden.
34. 'k Sloeg, eer ik werd verdrukt, het
dwaalspoor in; Maar nu, geleerd, houd
ik uw woord en wegen. Wat zijt Gij goed!
wat schenkt uw menschenmin Aan ieder,
die U vreest, al milden zegen! Leer mij uw
wet in haren rechten zin, En maak mijn
hart tot uw geboôn genegen.
35. 't Hoogmoedig volk dicht leugens tegen
mij; Doch ik bewaar van harte uw be-
velen. Hun hart is vet als smeer, vol
hoovaardij; Dies zullen zij in uwe gunst
niet deelen; Maar uwe wet, waarin ik
mij verblij', Zal met het zoetst vermaak

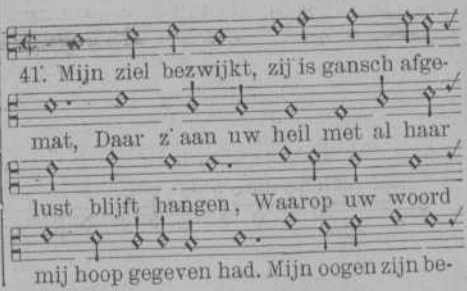

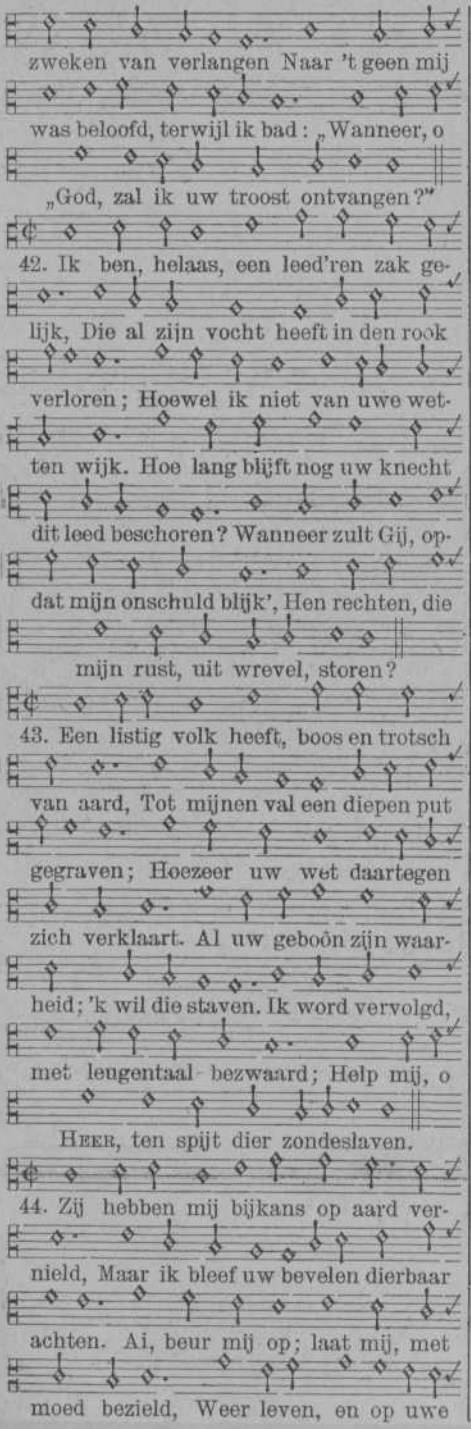
IX PAUZE.

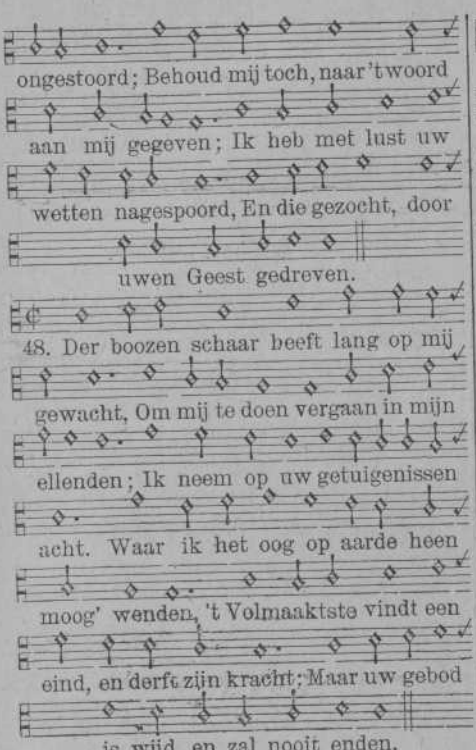

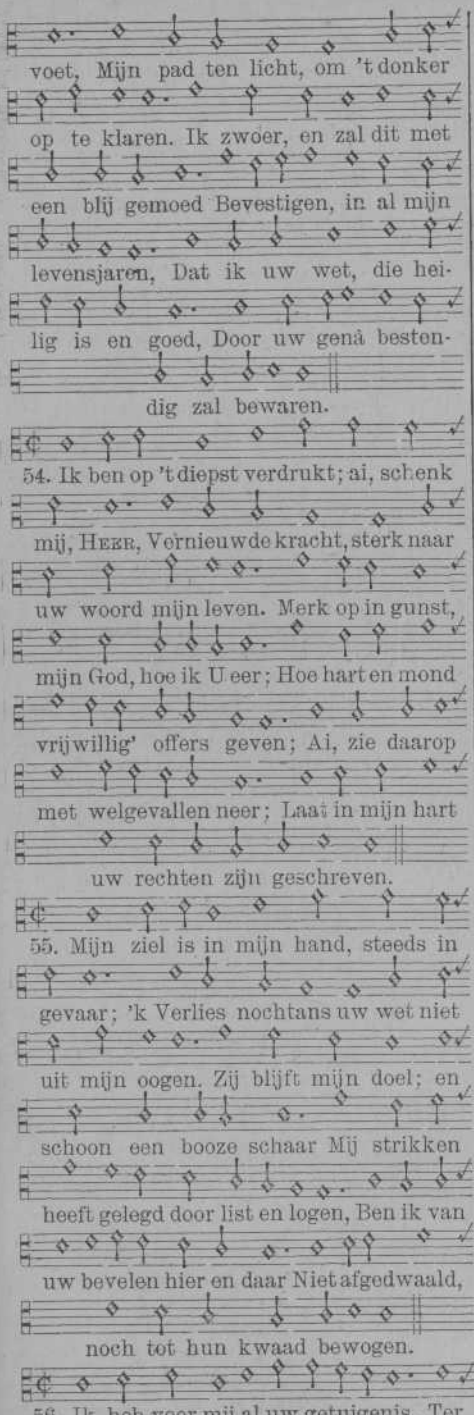

X PAUZE.

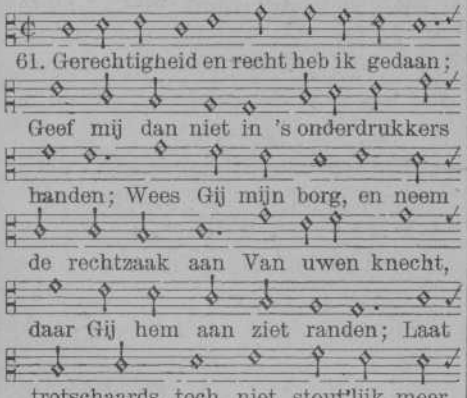

zweken van verlangen Naar 't geen mij
was beloofd, terwijl ik bad: „Wanneer, o
„God, zal ik uw troost ontvangen?"
42. Ik ben, helaas, een leed'ren zak ge-
lijk, Die al zijn vocht heeft in den rook
verloren; Hoewel ik niet van uwe wet-
ten wijk. Hoe lang blijft nog uw knecht
dit leed beschoren? Wanneer zult Gij, op-
dat mijn onschuld blijk', Hen rechten, die
mijn rust, uit wrevel, storen?
43. Een listig volk heeft, boos en trotsch
van aard, Tot mijnen val een diepen put
gegraven; Hoezeer uw wet daartegen
zich verklaart. Al uw geboôn zijn waar-
heid; 'k wil die staven. Ik word vervolgd,
met leugentaal bezwaard; Help mij, o
HEER, ten spijt dier zondeslaven.
44. Zij hebben mij bijkans op aard ver-
nield, Maar ik bleef uw bevelen dierbaar
achten. Ai, beur mij op; laat mij, met
moed bezield, Weer leven, en op uwe
goedheid wachten; Dan zal ik steeds,
daar mij uw trouw behield, 't Getuigenis
van uwen mond betrachten.
XI PAUZE.
45. O HEER, uw woord bestaat in eeuwig-
heid, Daar 't hemelheir zich schikt naar
uw bevelen; In uwe trouw, zoo gunstig
toegezeid, Zal elk geslacht, ja 't eind der
eeuwen deelen; Deez' aard' is hecht door
uwe hand bereid; Haar stand blijft vast,
al wiss'len haar tooneelen.
46. De hemel blijft nog met den aardkloot
staan, Naar uw bevel; zij alle zijn uw
knechten. Ik waar' reeds lang in mijnen
druk vergaan, Indien ik mij met uwe wet
en rechten, Tot mijn vermaak en troost,
niet had beraân, Om aan uw trouw al-
leen mijn hoop te hechten.
47. 'k Ben eeuwiglijk gedachtig aan uw
woord, Want ik ontving door uw bevelen
't leven. 'k Ben d' uwe, HEER; geleid mij

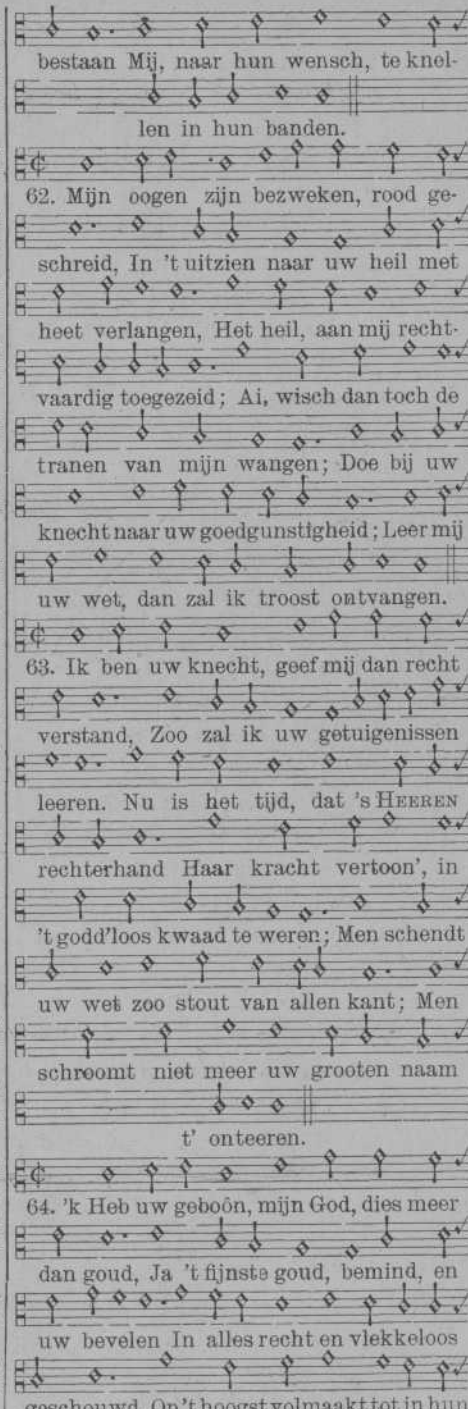

ongestoord; Behoud mij toch, naar 't woord
aan mij gegeven; Ik heb met lust uw
wetten nagespoord, En die gezocht, door
uwen Geest gedreven.
48. Der boozen schaar beeft lang op mij
gewacht, Om mij te doen vergaan in mijn
ellenden; Ik neem op uw getuigenissen
acht. Waar ik het oog op aarde heen
moog' wenden, 't Volmaaktste vindt een
eind, en derft zijn kracht; Maar uw gebod
is wijd, en zal nooit enden.
XII PAUZE.
49. Hoe lief heb ik uw wet! Het is mijn
doel, Den ganschen dag haar ijv'rig te
betrachten. Hoe listig ook mijn snoode
vijand woel', 'k Heb wijzer geest en ede-
ler gedachten Door uw geboôn, wier
kracht ik staâg gevoel, Die 'k eeuwig zal
met heil'gen eerbied achten.
50. Ik overtref mijn leeraars in beleid,
Want ik betracht al uw getuigenissen;
Ik overtref zelfs in voorzichtigheid De
grijsaards, die de ware Godsvrucht mis-
sen; 'k Bewaard' uw wet, die zulk een
licht verspreidt, En van mijn heil mij best
kan vergewissen.
51. Ik heb mijn voet geweerd van kwade
paân, Opdat ik steeds uw woord zou on-
derhouden; 'k Heb mij gewacht, die we-
gen in te slaan, Die mij van 't spoor der
deugd verbijst'ren zouden; Want Gij hebt
mij geleerd, daarin te gaan Met allen, die
op uwen naam betrouwden.
52. Hoe zoet zijn mij uw redenen geweest!
Geen honig kon 't gehemelt' beter sma-
ken; Alleen door uw bevelen krijgt mijn
geest Verstand van God en Goddelij-
ke zaken; Dies heb ik al de leugen-
paân gevreesd, En zal bedrog en slink-
sche wegen wraken.
XIII PAUZE.
53. Uw woord is mij een lamp voor mijnen

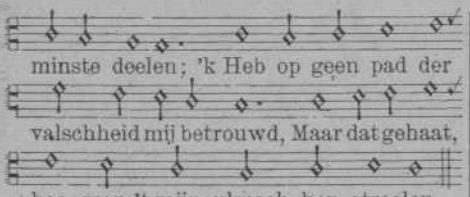

voet, Mijn pad ten licht, om 't donker
op te klaren. Ik zwoer, en zal dit met
een blij gemoed Bevestigen, in al mijn
levensjaren, Dat ik uw wet, die hei-
lig is en goed, Door uw genà besten-
dig zal bewaren.
54. Ik ben op 't diepst verdrukt; ai, schenk
mij, HEER, Vernieuwde kracht, sterk naar
uw woord mijn leven. Merk op in gunst,
mijn God, hoe ik U eer; Hoe hart en mond
vrijwillig' offers geven; Ai, zie daarop
met welgevallen neer; Laat in mijn hart
uw rechten zijn geschreven.
55. Mijn ziel is in mijn hand, steeds in
gevaar; 'k Verlies nochtans uw wet niet
uit mijn oogen. Zij blijft mijn doel; en
schoon een booze schaar Mij strikken
heeft gelegd door list en logen, Ben ik van
uw bevelen hier en daar Niet afgedwaald,
noch tot hun kwaad bewogen.
56. Ik heb voor mij al uw getuigenis, Ter
eeuwig' erv', volvaardig aangenomen, Naar-
dien mijn hart daardoor vervroolijkt is.
Ik heb gepoogd, mijn lusten in te toomen,
En 't hart geneigd, om eeuwig en gewis,
Ten einde toe, uw wetten na te komen.
XIV PAUZE.
57. 'k Haat ranken, vol van kwaad' en bitt'-
re vrucht, Maar ik bemin met al mijn
hart uw wetten. Gij zijt mijn schild,
de rots, waarheen ik vlucht; Gij kunt
en wilt mijn ondergang beletten; 'k Ver-
trouwd' op U, en 't blijft nog staâg mijn
zucht, Om op uw woord mijn vaste
hoop te zetten.
58. Gij boozen, wijkt, opdat ik steeds 't ge-
bod Van mijnen Heer nauwkeurig moog'
bewaren. Schraag mij naar uw beloften,
o mijn God, Opdat ik leev', U lovend op
mijn snaren; Dat niemand mijn verwach-
ting ooit bespott'; Ai, laat die mij toch
nooit beschaamdheid baren.

59. Wees Gij mijn steun, dan zal ik, vrij
van leed, Mij dag aan dag in uw geboôn
vermaken. Maar Gij, o HEER, die mij be-
houdt, vertreedt En stoot hen weg, die
uwe wet verzaken; Want hun bedrog is
leugen; 't is gesmeed Tot mijn verderf,
maar 't zal hen zelf genaken.
60. Al 't godd'loos volk verdoet G' als
schuim van d'aard'; Dies zal ik uw ge-
tuigenissen vreezen. Het heeft mijn ziel
verschrikkingen gebaard, Ja zelfs is mij
het haar te berg' gerezen, Als ik op uw
gerichten heb gestaard; Uw oordeel, HEER,
kan niet dan vrees'lijk wezen.

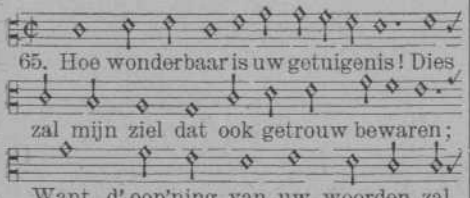
XV PAUZE.

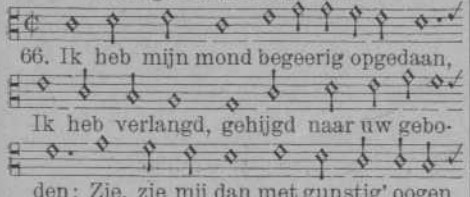

61. Gerechtigheid en recht heb ik gedaan;
Geef mij dan niet in 's onderdrukkers
handen; Wees Gij mijn borg, en neem
de rechtzaak aan Van uwen knecht,
daar Gij hem aan ziet randen; Laat
trotschaards toch niet stout'lijk meer

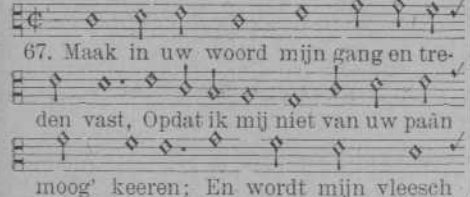

bestaan Mij, naar hun wensch, te knel-
len in hun banden.
62. Mijn oogen zijn bezweken, rood ge-
schreid, In 't uitzien naar uw heil met
heet verlangen, Het heil, aan mij recht-
vaardig toegezeid; Ai, wisch dan toch de
tranen van mijn wangen; Doe bij uw
knecht naar uw goedgunstigheid; Leer mij
uw wet, dan zal ik troost ontvangen.
63. Ik ben uw knecht, geef mij dan recht
verstand, Zoo zal ik uw getuigenissen
leeren. Nu is het tijd, dat 's HEEREN
rechterhand Haar kracht vertoon', in
't godd'loos kwaad te weren; Men schendt
uw wet zoo stout van allen kant; Men
schroomt niet meer uw grooten naam
t' onteeren.
64. 'k Heb uw geboôn, mijn God, dies meer
dan goud, Ja 't fijnste goud, bemind, en
uw bevelen In alles recht en vlekkeloos
geschouwd, Op 't hoogst volmaakt tot in hun

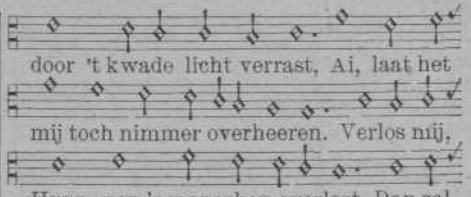

minste deelen; 'k Heb op geen pad der
valschheid mij betrouwd, Maar dat gehaat,
hoe zeer 't mijn vleesch kon streelen.

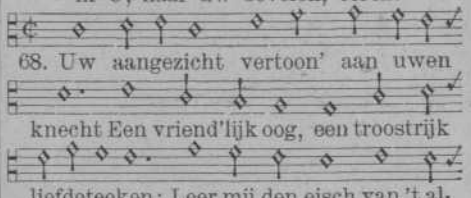
XVI PAUZE.

65. Hoe wonderbaar is uw getuigenis! Dies
zal mijn ziel dat ook getrouw bewaren;
Want d' oop'ning van uw woorden zal
gewis, Gelijk een licht, het donker op doen
klaren; Zij geeft verstand aan slechten,
wien 't gemis Van zulk een glans een
eeuw'gen nacht zou baren.

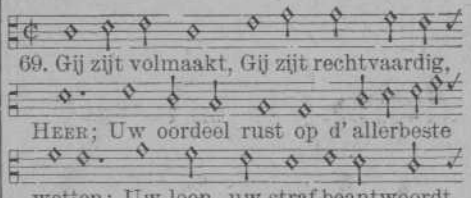

66. Ik heb mijn mond begeerig opgedaan,
Ik heb verlangd, gehijgd naar uw gebo-
den; Zie, zie mij dan met gunstig' oogen
aan, En wees mij nu genadig in mijn noo-
den, Naar 't recht van hen, die, deugd-
zaam van bestaan, Uit liefde tot uw
naam van 't kwade vloden.

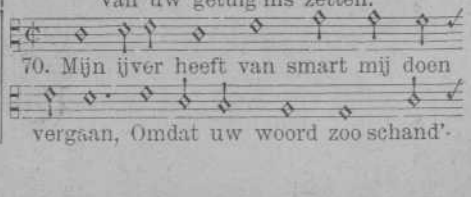

67. Maak in uw woord mijn gang en tre-
den vast, Opdat ik mij niet van uw paân
moog' keeren; En wordt mijn vleesch

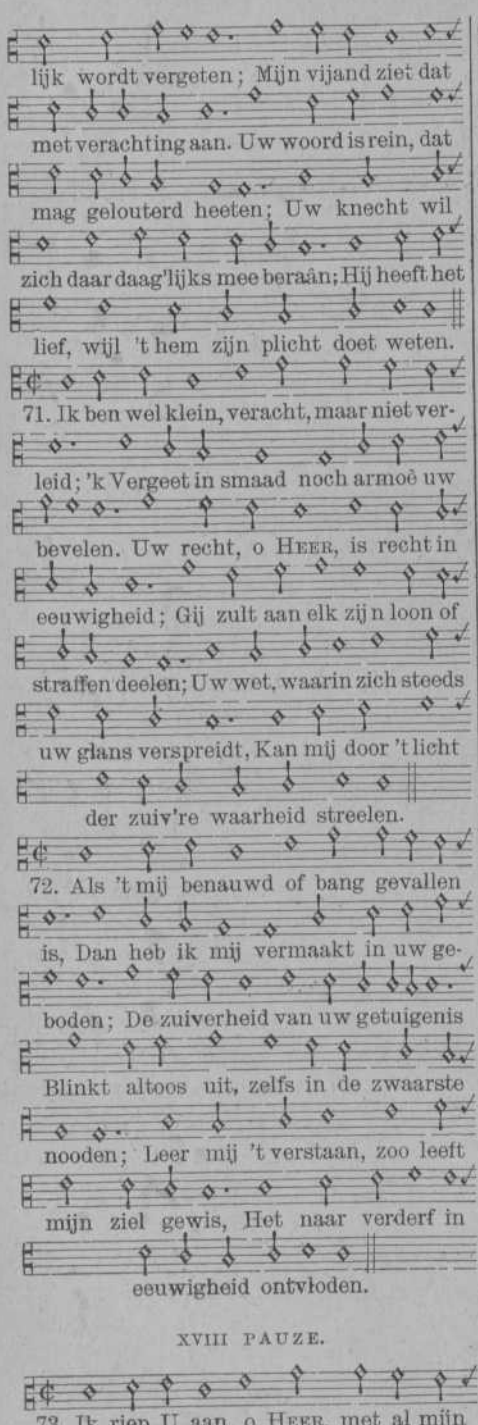

door 't kwade licht verrast, Ai, laat het
mij toch nimmer overheeren. Verlos mij,
HEER, van 's menschen overlast, Dan zal
ik U, naar uw bevelen, eeren.

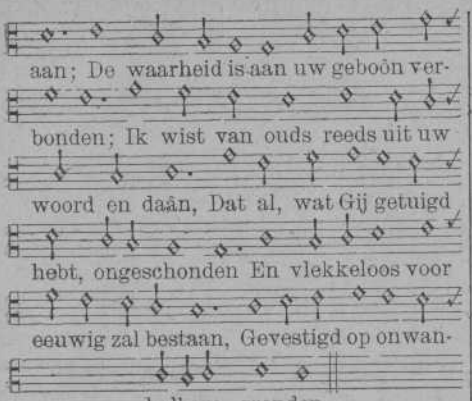

68. Uw aangezicht vertoon' aan uwen
knecht Een vriend'lijk oog, een troostrijk
liefdeteeken; Leer mij den eisch van 't al-
toos heilig recht. Ik stort, bedrukt, ge-
heele tranenbeken, Omdat men U gehoor-
zaamheid ontzegt, En zich niet schaamt
uw wetten te verbreken.

XVII PAUZE.

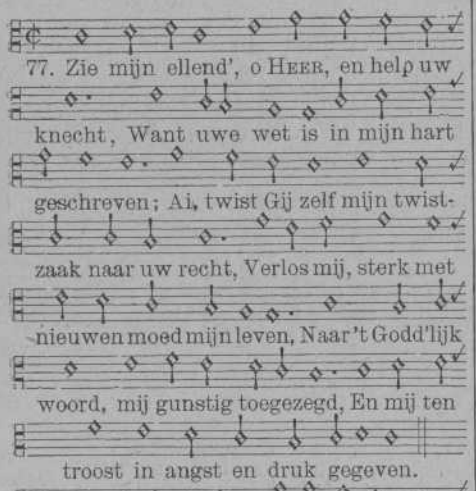

69. Gij zijt volmaakt, Gij zijt rechtvaardig,
HEER; Uw oordeel rust op d' allerbeste
wetten; Uw loon, uw straf beantwoordt
aan uw eer. Gij eischt van ons, dat w' op
uw waarheid letten; Dat wij altoos op
hoogen prijs uw leer En 't heilig recht
van uw getuig'nis zetten.

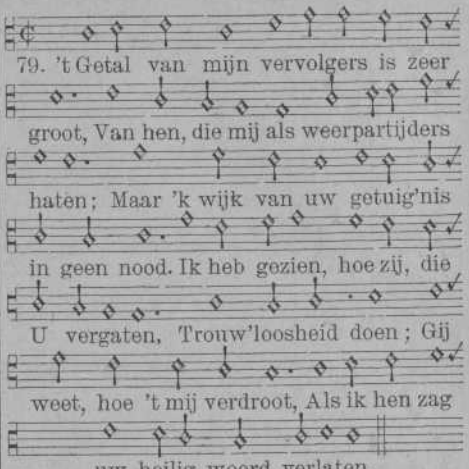

70. Mijn ijver heeft van smart mij doen
vergaan, Omdat uw woord zoo schand'-

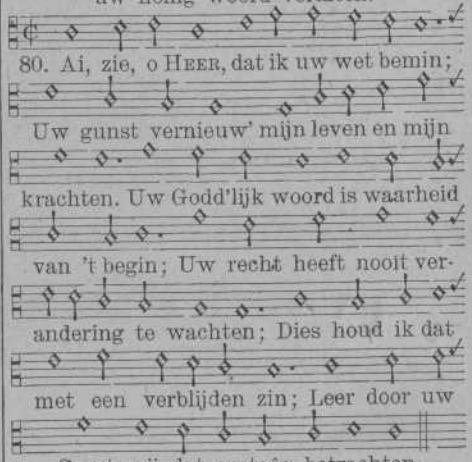

lijk wordt vergeten; Mijn vijand ziet dat
met verachting aan. Uw woord is rein, dat
mag gelouterd heeten; Uw knecht wil
zich daar daag'lijks mee beraân; Hij heeft het
lief, wijl 't hem zijn plicht doet weten.
71. Ik ben wel klein, veracht, maar niet ver-
leid; 'k Vergeet in smaad noch armoê uw
bevelen. Uw recht, o HEER, is recht in
eeuwigheid; Gij zult aan elk zijn loon of
straffen deelen; Uw wet, waarin zich steeds
uw glans verspreidt, Kan mij door 't licht
der zuiv're waarheid streelen.
72. Als 't mij benauwd of bang gevallen
is, Dan heb ik mij vermaakt in uw ge-
boden; De zuiverheid van uw getuigenis
Blinkt altoos uit, zelfs in de zwaarste
nooden; Leer mij 't verstaan, zoo leeft
mijn ziel gewis, Het naar verderf in
eeuwigheid ontvloden.
XVIII PAUZE.
73. Ik riep U aan, o HEER, met al mijn
hart; Verhoor mij, en ik zal uw wet be-
waren; Ik riep U aan, in druk en leed
verward; Verlos mijn ziel uit angsten
en gevaren; Dan houd ik uw getuig-
nis, en in smart Zal ik daar troost en
wijsheid uit vergâren.
74. Ik heb somtijds het scheem'rend mor-
genlicht Verrast, om U mijn schreien te
doen hooren; 'k Heb op uw woord ge-
hoopt, en mijn gezicht, Eer nog het uur
der nachtwaak was geboren, Den slaap
ontroofd, om, naar mijn lust en plicht, De
wijsheid van uw reed'nen na te sporen.
75. Hoor, HEER, mijn stem naar uw goed-
gunstigheid, En geef mij naar uw rechten
kracht en leven. Zij naad'ren mij, wier
list mijn val bereidt; Zij zijn in 't kwaad, in
't listig kwaad bedreven, En wijken van
uw wet, zoo wijd verleid, Terwijl zij zich
aan boosheid overgeven.
76. Maar HEER, Gij zijt nabij, Gij ziet mij

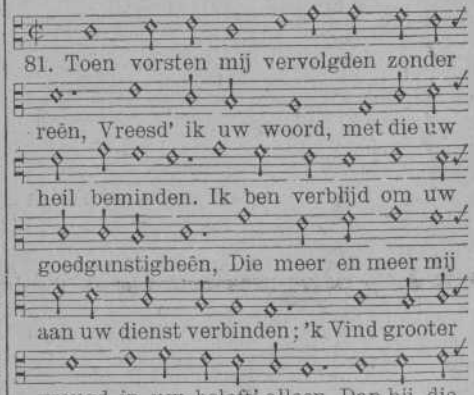
XIX PAUZE.

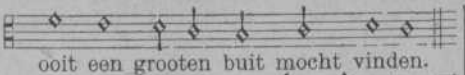

XX PAUZE.

ooit een grooten buit mocht vinden.

82. Ik haat bedrog en valschheid van ge-
moed, 'k Heb in mijn hart een gruwel
van die zonden; 'k Bemin uw wet, die
mijne ziel behoedt. Ik loof, o HEER, aan
uwen dienst verbonden, U zevenmaal des
daags, om al het goed En 't recht, in uw
gerechtigheid gevonden.

83. Wat vreê heeft elk, die uwe wet bemint!
Zij zullen aan geen hinderpaal zich stoo-
ten. Ik, HEER, die al mijn blijdschap in
U vind, Hoop op uw heil met al uw
gunstgenooten; 'k Doe uw geboôn op-
recht en welgezind; Uw liefdedienst heeft
mij nog nooit verdroten.

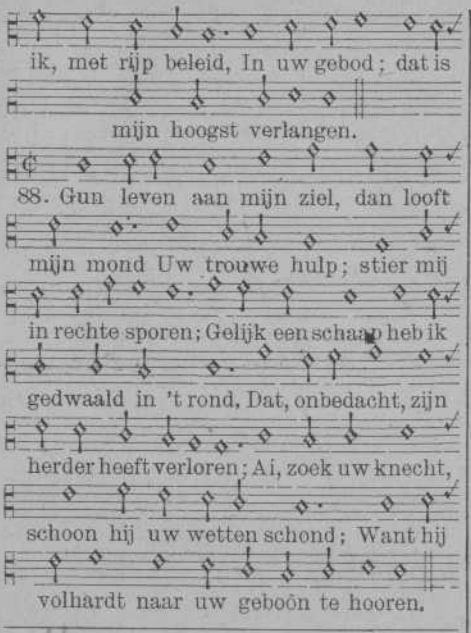
84. Mijn ziel bewaart uw trouw getuige-
nis; Dat heb ik lief, ook doe ik uw be-
velen; Uw woord kan mij, ofschoon ik
alles miss', Door zijnen smaak, èn hart
èn zinnen streelen; Gij weet mijn weg, en
hoe mijn wandel is; 'k Wil niets daarvan
voor U, mijn God, verhelen.

XXI PAUZE.

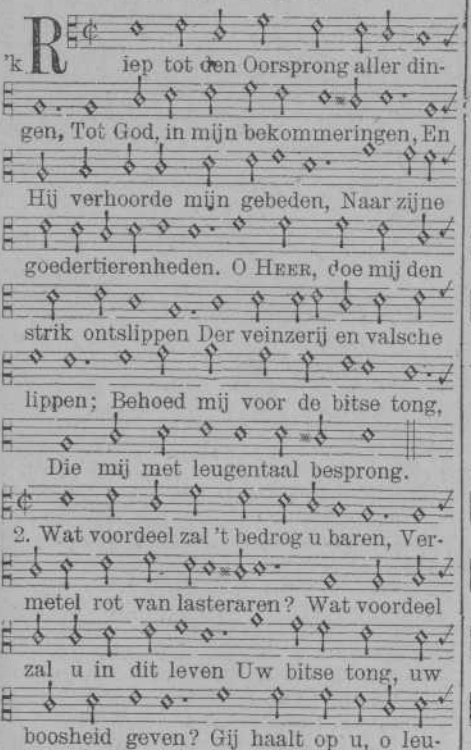
85. O HEER, sla toch op mijn geschrei uw
oog; Wil naar uw woord mijn geest ver-
standig maken; Zie gunstig op mij neder
van omhoog; Laat mijn gebed voor uwen
troon genaken; Red, daar mij 't leed zoo
diep terneder boog, Red mij naar uw be-
loft', en richt mijn zaken.

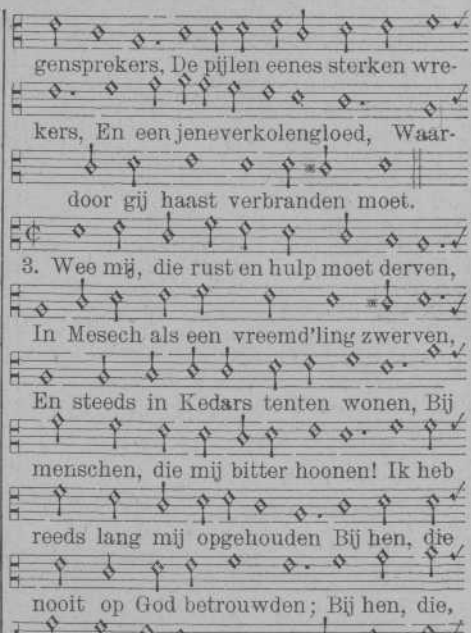
86. Dan vloeit mijn mond steeds over van
uw eer, Gelijk een bron zich uitstort op
de velden; Wanneer ik door uw Geest
uw wetten leer, Dan zal mijn tong uw
redenen vermelden; Want uw geboôn zijn
waarlijk recht, o HEER; Gij zult de vlijt
van die U zoekt, vergelden.

87. Kom mij te hulp; mijn ziel, die U ver-
beidt, Heeft uw bevel met lust en liefd'
ontvangen; Ik haak, o HEER, naar 't heil,
mij toegezeid; Bestier in gunst naar uwe
wet mijn gangen; Al mijn vermaak stel

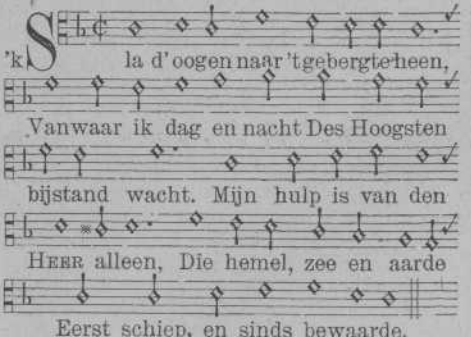

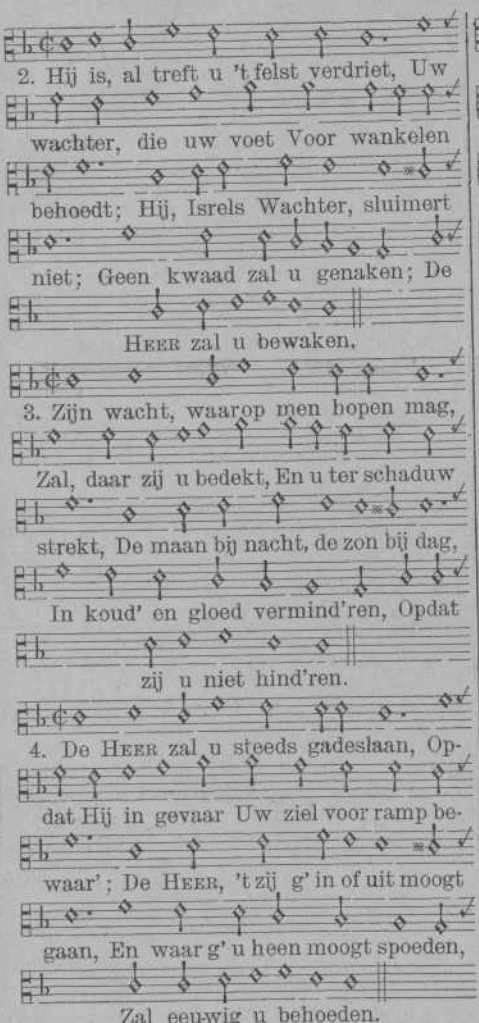
DE CXX PSALM.

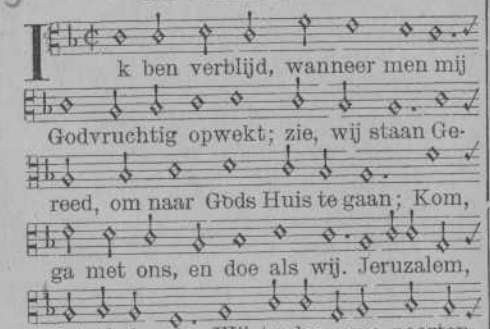

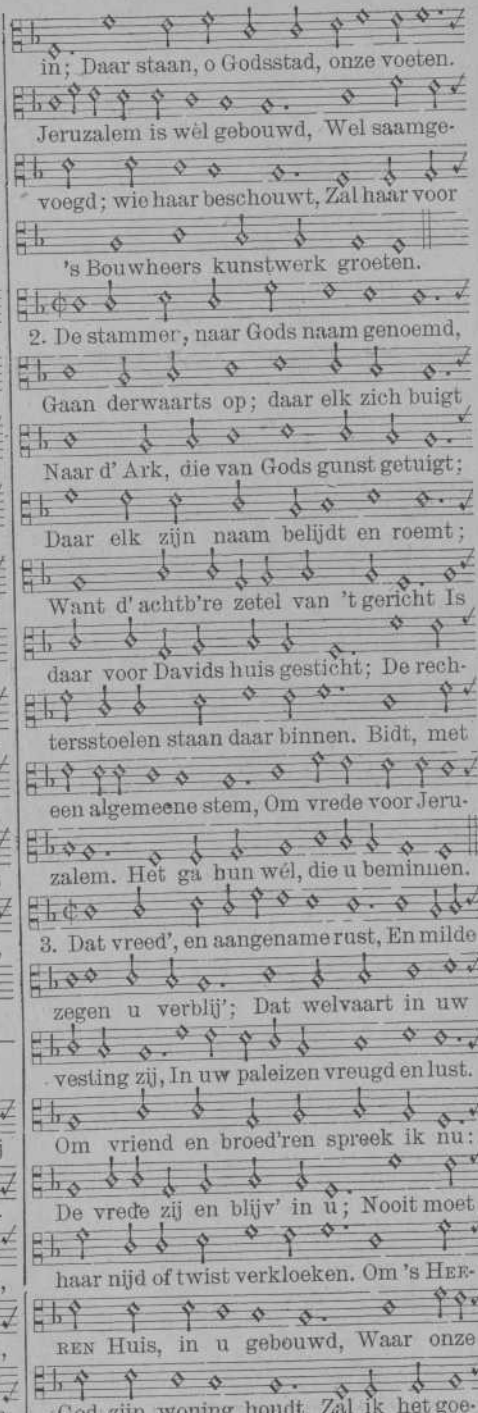
DE CXXI PSALM.

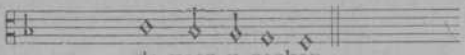

DE CXXII PSALM.

de voor u zoeken.

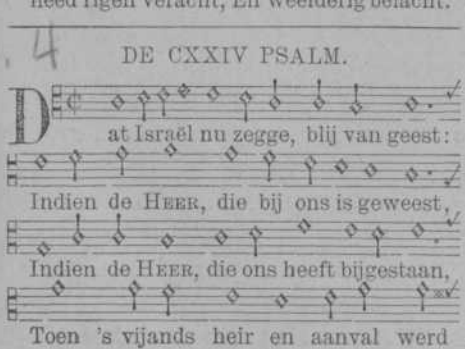
DE CXXIII PSALM.

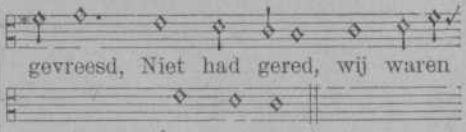
Ik hef tot U, die in den hemel zit,
Mijn oogen op, en bid; Gelijk een knecht
ziet op de hand zijns heeren, Om nood-
druft te begeeren, En 't oog der maagd
is op haar vrouw geslagen, Om hulp of
gunst te vragen; Zoo slaan wij 't oog op on-
zen HEER, tot Hij Ook ons genadig zij.

2. Geef ons genâ, geef ons genâ, o HEER,
En red ons tot uw eer; Wij zijn reeds
moê van al de schamp're woorden, Die
wij van smaders hoorden; Ons treurig
hart is moê van al het spotten, En 't hoo-
nend samenrotten Der hoovaardij, die
need'rigen veracht, En weelderig belacht.

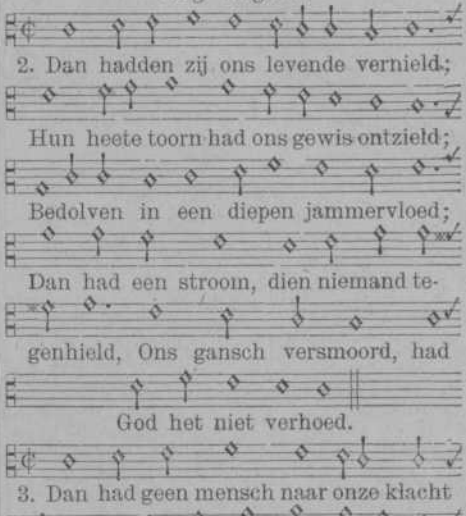
DE CXXIV PSALM.

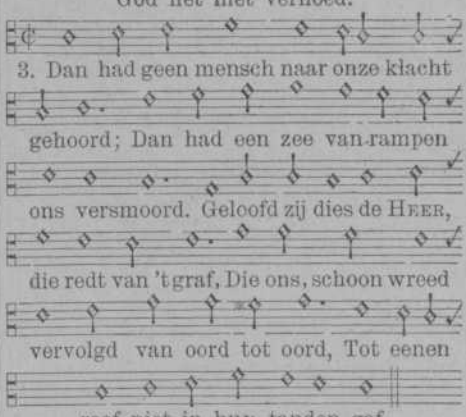
Dat Israël nu zegge, blij van geest:
Indien de HEER, die bij ons is geweest,
Indien de HEER, die ons heeft bijgestaan,
Toen 's vijands heir en aanval werd

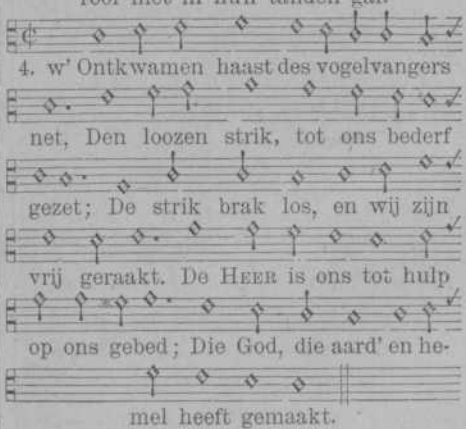
gevreesd, Niet had gered, wij waren
lang vergaan.

2. Dan hadden zij ons levende vernield;
Hun heete toorn had ons gewis ontzield;
Bedolven in een diepen jammervloed;
Dan had een stroom, dien niemand te-
genhield, Ons gansch versmoord, had
God het niet verhoed.

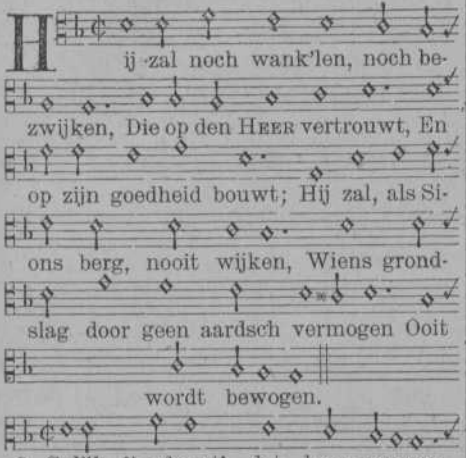

3. Dan had geen mensch naar onze klacht
gehoord; Dan had een zee van rampen
ons versmoord. Geloofd zij dies de HEER,
die redt van 't graf, Die ons, schoon wreed
vervolgd van oord tot oord, Tot eenen
roof niet in hun tanden gaf.

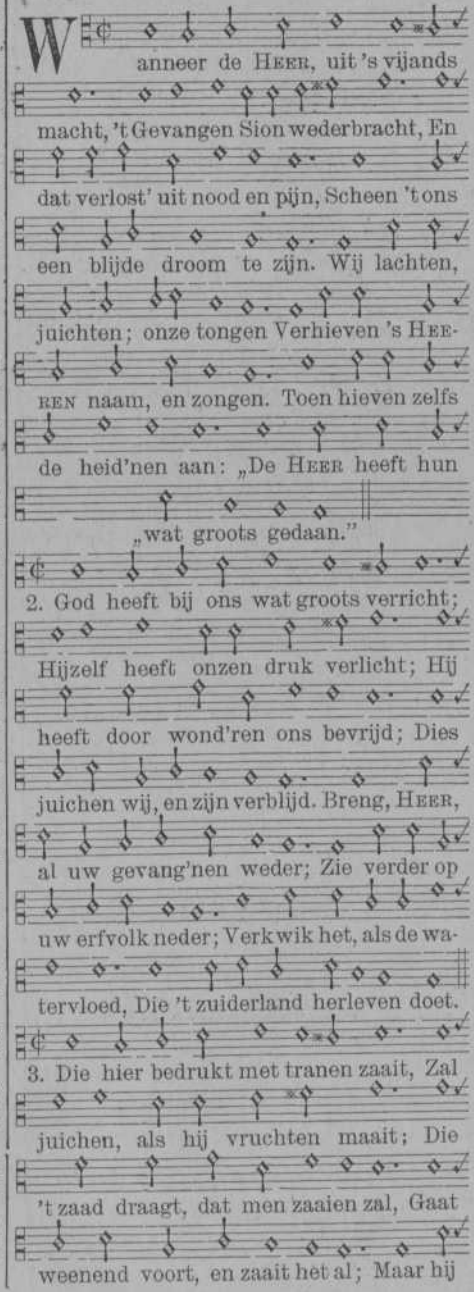

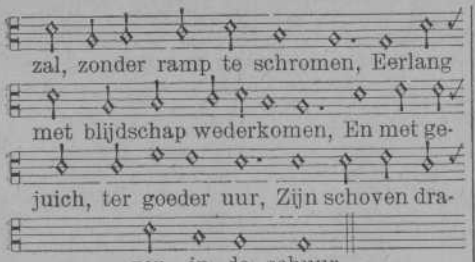
4. w' Ontkwamen haast des vogelvangers
net, Den loozen strik, tot ons bederf
gezet; De strik brak los, en wij zijn
vrij geraakt. De HEER is ons tot hulp
op ons gebed; Die God, die aard' en he-
mel heeft gemaakt.

DE CXXV PSALM.

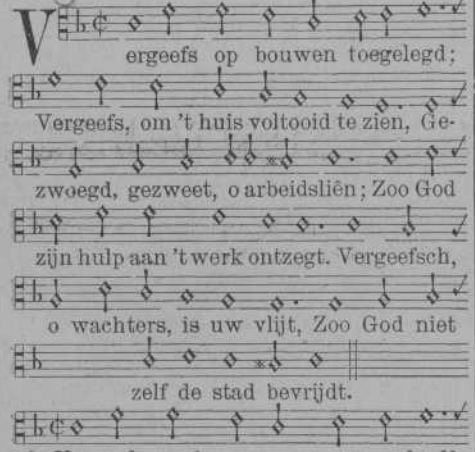
DE CXXVI PSALM.

2,3

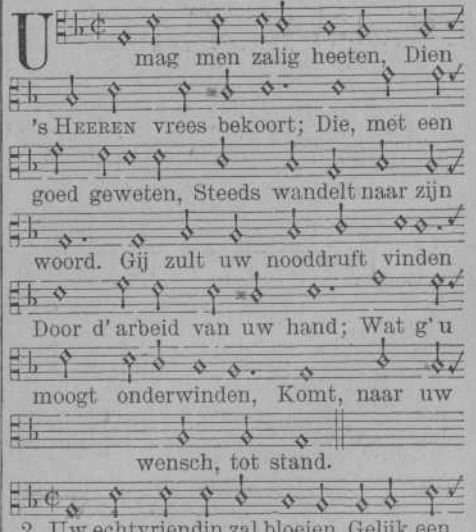
DE CXXVII PSALM.

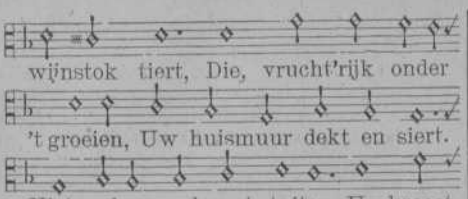

0,4

DE CXXVIII PSALM.

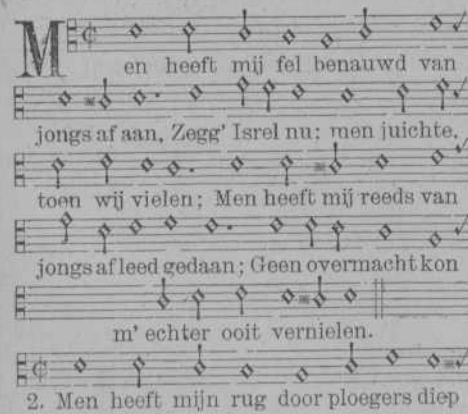

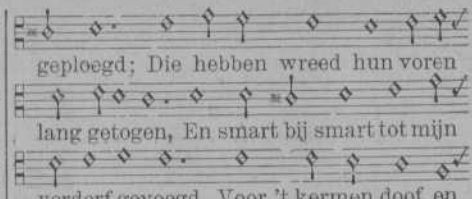

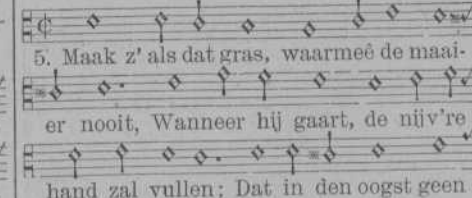

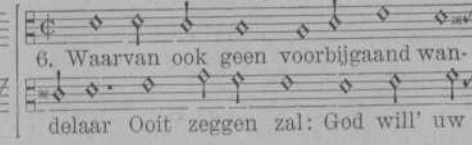
DE CXXIX PSALM.

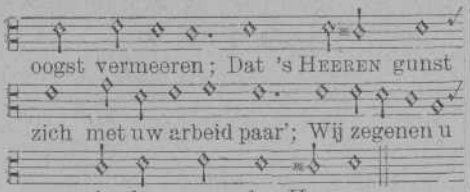

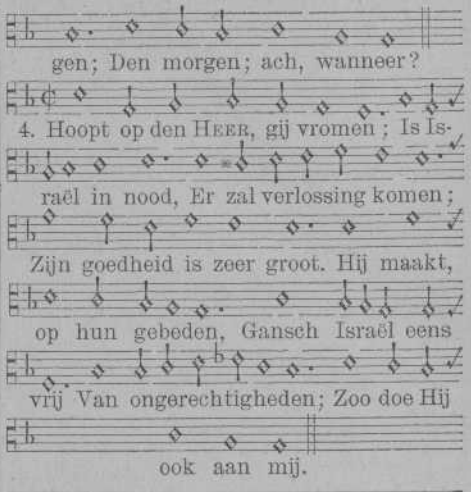

DE CXXX PSALM.

DE CXXXI PSALM.

hoop op Gods ontferming bouw', En stil
berust' in zijn beleid, Van nu tot in
all' eeuwigheid.

DE CXXXII PSALM.

Gedenk aan David, aan zijn leed;
Gedenk den duur gezworen eed, Dien
hij, o HEER, U plechtig deed; Dien eed,
waarmeê zijn hart en mond Aan Jakobs
God zich dus verbond:

2. „Zoo ik in mijne woning treê, Of klimm'
„op mijne legersteê; Zoo ik ter nachtrust
„ga in vreê; Zoo ik de sluim'ring zelfs ge-
„heng', Totdat ik dezen eed volbreng':

3. „Tot ik een rustplaats voor den HEER
„Gevonden hebb' te zijner eer, Waar Ja-
„kobs Machtige verkeer', En Hij, naar
„mijn gemaakt bestek, Zijn vaste wo-
„ningen betrekk'."

4. Zie, 't blij gerucht der Ark liep voort, En
werd in Ephratha gehoord; Wij vonden
haar in Jaärs oord; In 't boschrijk veld van
Kiriath, Dat God dusver verkoren had.

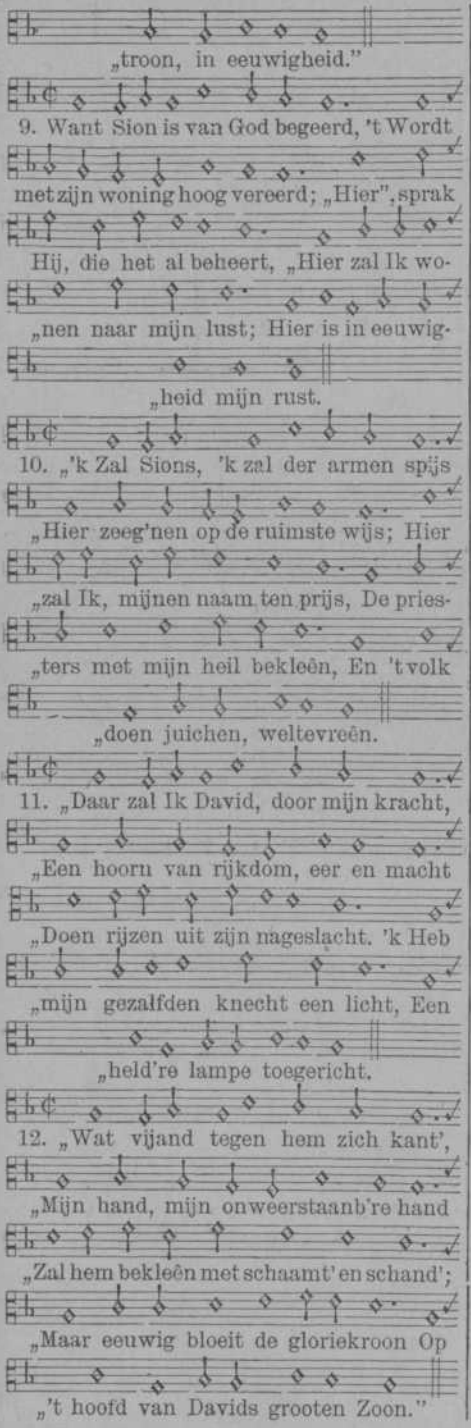
5. Wij zullen in zijn woning gaan; Ons
buigen, waar zijn troon zal staan, En
bidden voor zijn voetbank aan. Sta op
tot uwe rust, o HEER, Met d' Arke van
uw sterkt' en eer.

6. Bekleed, o hoogste Majesteit, Uw pries-
ters met gerechtigheid; Uw gunstvolk
juich', door U geleid; Versmaad hem,
dien Gij zalven liet, Om uwen knecht,
om David, niet.

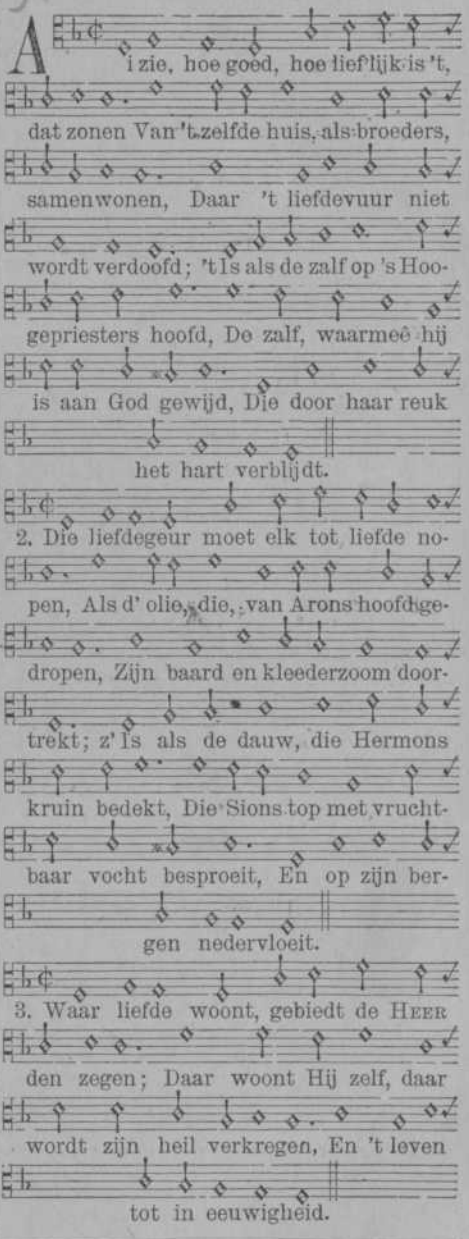
PAUZE.

7. Tot staving van de waarheid, deed De
HEER, die van geen wank'len weet, Aan
David eenen duren eed: „Ik zal," dus
sprak Hij, „uwen Zoon Eens zetten op
„uw glorietroon.

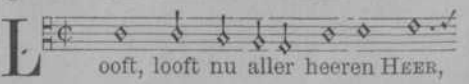
8. „Houdt uw geslacht mijn heilverbond,
„En 't vast getuig'nis van mijn mond,
„Die Ik hun leer te allen stond; Dan
„is hun 't rijksbestuur bereid, Op uwen

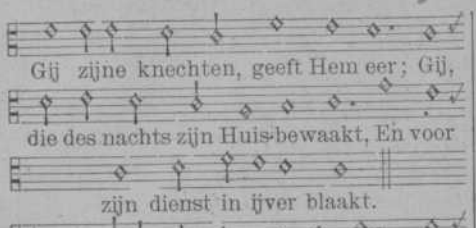

DE CXXXIII PSALM.

DE CXXXIV PSALM.

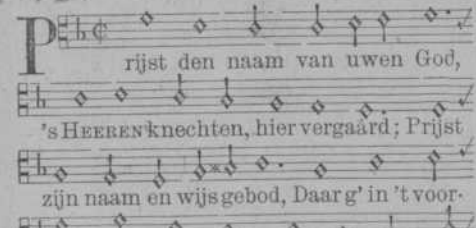

2. Heft uwe handen naar omhoog, Slaat
naar het Heiligdom uw oog, En knielt
eerbiedig voor Hem neer; Looft, looft
nu aller' heeren HEER.

3. Dat 's HEEREN zegen op u daal'; Zijn
gunst uit Sion u bestraal'; Hij schiep
't heelal, zijn naam ter eer; Looft, looft
dan aller heeren HEER.

DE CXXXV PSALM.

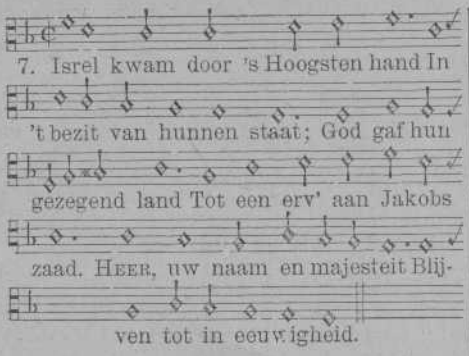
2. God is goed: looft Hem te zaam Met
gezang en snarenspel; Prijst zijn liefelij-
ken naam; Want de HEER heeft Israël
Zich ten eigendom geschikt; Jakob door
zijn heil verkwikt.

3. God is groot; ik weet, dat Hij Hooger
is dan alle goôn; Onze God voert heer-
schappij; Hij beheerscht van zijnen troon
Hemel, afgrond, zee en aard; God is
aller hulde waard.

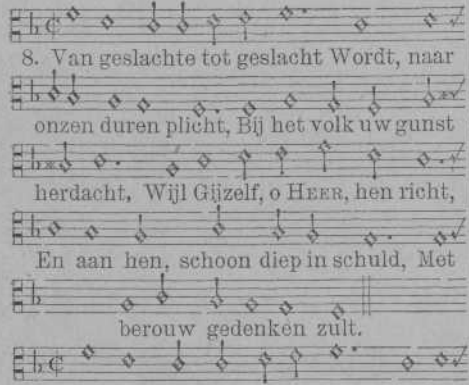
4. 't Eind der aard werpt dampen uit Door
Gods macht, die 't al volbrengt. En met
's donders schor geluid Bliksemvuur en re-
gen mengt; God brengt winden, door een
woord, Uit zijn schatgewelven voort.

5. God, die vrees'lijk is en groot, Sloeg,
zijn heil'gen naam ter eer, Alle d' eerst-
geboor'nen dood; Velde vee en menschen
neer; Daar Hij teek'nen van zijn kracht
Over gansch Egypte bracht.

6. Hij verbaasde Pharo's hof; Sloeg de
volkeren alom; Wierp de koningen in
't stof; Sihon, Og, en 't vorstendom Van
den trotschen Kananiet, En den stou-
ten Amoriet.

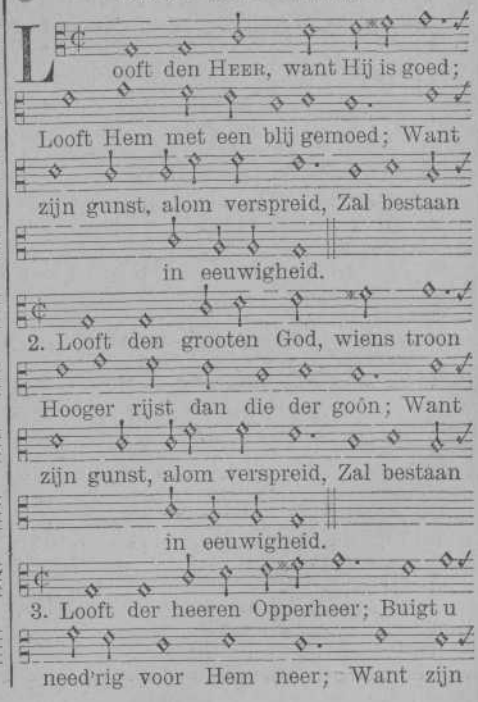

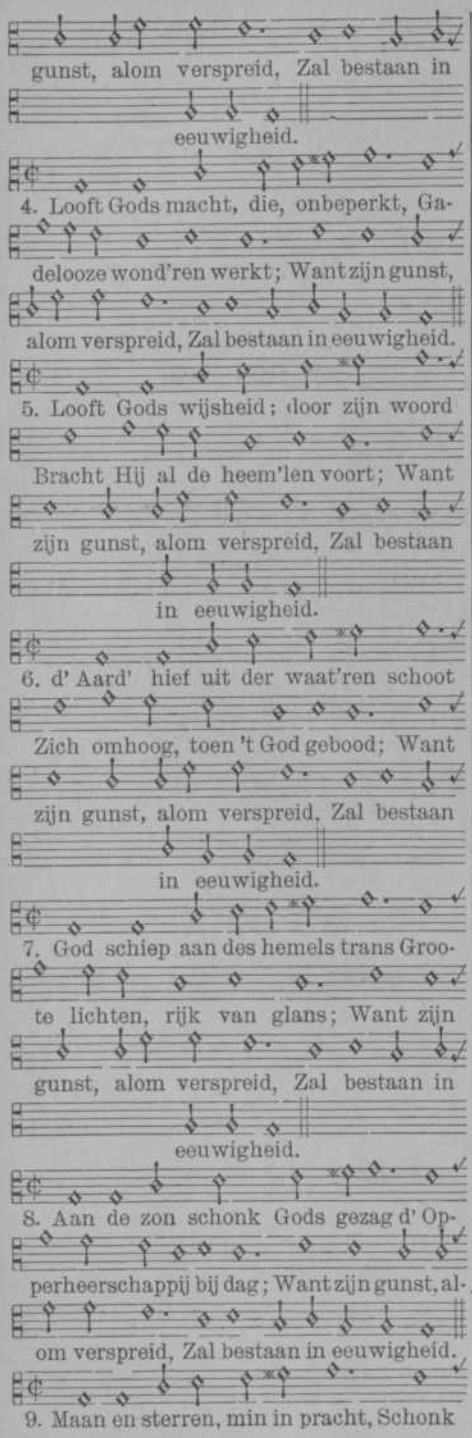
PAUZE.

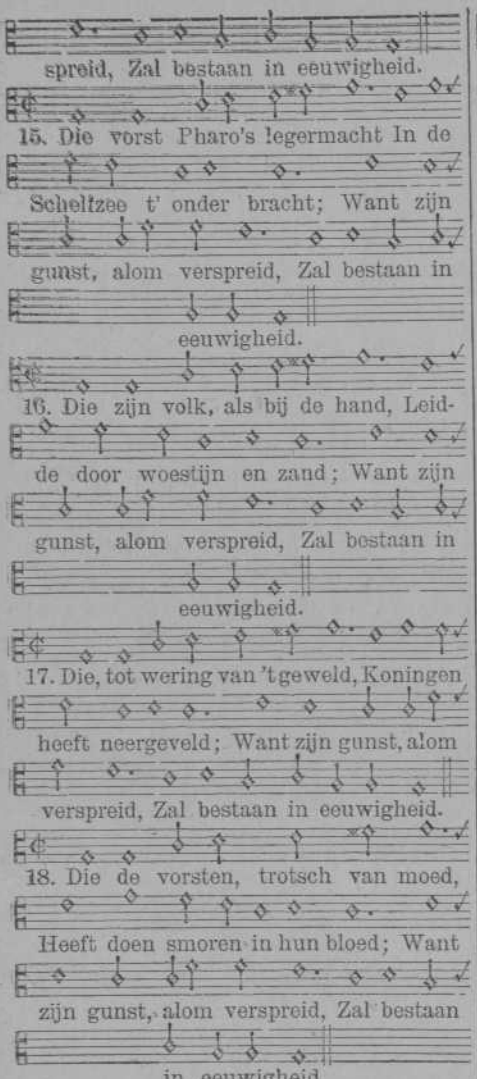

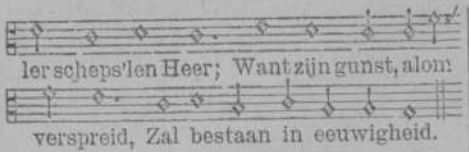

DE CXXXVI PSALM.

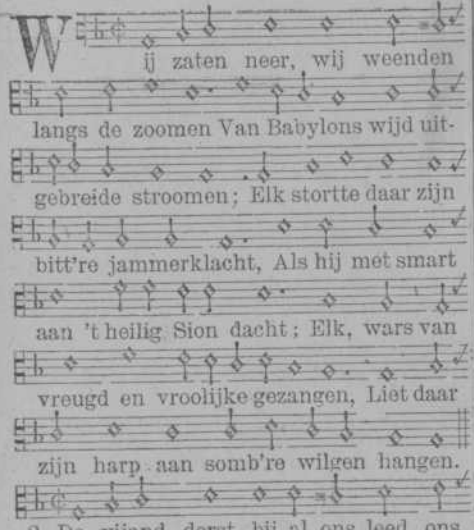

gunst, alom verspreid, Zal bestaan in
eeuwigheid.
4. Looft Gods macht, die, onbeperkt, Ga-
delooze wond'ren werkt; Want zijn gunst,
alom verspreid, Zal bestaan in eeuwigheid.
5. Looft Gods wijsheid; door zijn woord
Bracht Hij al de heem'len voort; Want
zijn gunst, alom verspreid, Zal bestaan
in eeuwigheid.
6. d' Aard' hief uit der waat'ren schoot
Zich omhoog, toen 't God gebood; Want
zijn gunst, alom verspreid, Zal bestaan
in eeuwigheid.
7. God schiep aan des hemels trans Groo-
te lichten, rijk van glans; Want zijn
gunst, alom verspreid, Zal bestaan in
eeuwigheid.
8. Aan de zon schonk Gods gezag d' Op-
perheerschappij bij dag; Want zijn gunst, al-
om verspreid, Zal bestaan in eeuwigheid.
9. Maan en sterren, min in pracht, Schonk
Hij heerschappij bij nacht; Want zijn
gunst, alom verspreid, Zal bestaan in
eeuwigheid.
I PAUZE.
10. Looft Hem, die Egypte's staat Sloeg in
't eerstgeboren zaad; Want zijn gunst, al-
om verspreid, Zal bestaan in eeuwigheid.
11. Looft den HEER, wiens heerschap-
pij Isrel voerd' uit slavernij; Want zijn
gunst, alom verspreid, Zal bestaan in
eeuwigheid.
12. Looft den HEER, wiens sterke hand
Isrel leidd' uit Pharo's land; Want zijn
gunst, alom verspreid, Zal bestaan in
eeuwigheid.
13. Looft Hem, die het roode meir Heeft
verdeeld voor Mozes heir; Want zijn
gunst, alom verspreid, Zal bestaan in
eeuwigheid.
14. Die, door dien verdeelden plas, Israëls
geleider was; Want zijn gunst, alom ver-

spreid, Zal bestaan in eeuwigheid.
15. Die vorst Pharo's legermacht In de
Scheltzee t' onder bracht; Want zijn
gunst, alom verspreid, Zal bestaan in
eeuwigheid.
16. Die zijn volk, als bij de hand, Leid-
de door woestijn en zand; Want zijn
gunst, alom verspreid, Zal bestaan in
eeuwigheid.
17. Die, tot wering van 't geweld, Koningen
heeft neergeveld; Want zijn gunst, alom
verspreid, Zal bestaan in eeuwigheid.
18. Die de vorsten, trotsch van moed,
Heeft doen smoren in hun bloed; Want
zijn gunst, alom verspreid, Zal bestaan
in eeuwigheid.
II PAUZE.
19. Looft Hem, die den Amoriet Van zijn
grootschen zetel stiet; Want zijn gunst, al-
om verspreid, Zal bestaan in eeuwigheid.
20. Looft Hem, wiens geduchte macht
Basans koning t' onder bracht; Want
zijn gunst, alom verspreid, Zal bestaan
in eeuwigheid.
21. Die hun land, dat d' oogen streelt, Israël
heeft toegedeeld; Want zijn gunst, alom
verspreid, Zal bestaan in eeuwigheid.
22. Looft Hem, nu die erfenis Naar zijn
woord bevestigd is; Want zijn gunst, alom
verspreid, Zal bestaan in eeuwigheid.
23. Die in onzen lagen stand Ons genadig
bood de hand; Want zijn gunst, alom ver-
spreid, Zal bestaan in eeuwigheid.
24. Die ons, onder 't leed gebukt, Heeft
uit 's vijands macht gerukt; Want zijn
gunst, alom verspreid, Zal bestaan in
eeuwigheid.
25. Looft Hem, looft Hem, al wat leeft,
Die al 't vleesch zijn voedsel geeft; Want
zijn gunst, alom verspreid, Zal bestaan
in eeuwigheid.
26. Geeft den God des hemels eer; Lof zij al-

ler scheps'len Heer; Want zijn gunst, alom verspreid, Zal bestaan in eeuwigheid.

DE CXXXVII PSALM.

Wij zaten neer, wij weenden langs de zoomen Van Babylons wijd uitgebreide stroomen; Elk stortte daar zijn bitt're jammerklacht, Als hij met smart aan 't heilig Sion dacht; Elk, wars van vreugd en vroolijke gezangen, Liet daar zijn harp aan somb're wilgen hangen.

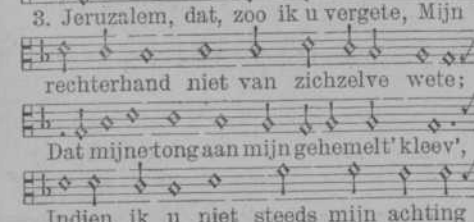
2. De vijand dorst, bij al ons leed, ons tergen, 't Gevangen volk, in zijne jamm'ren, vergen, Dat elk zijn hart, schoon overstelpt, bedwong, En een gezang uit Sions lied'ren zong. Hoe zou, zeid' elk, ons, die in rampen zwoegen, In 't vreemd gewest een lied des HEEREN voegen?

3. Jeruzalem, dat, zoo ik u vergete, Mijn rechterhand niet van zichzelve wete; Dat mijne tong aan mijn gehemelt' kleev', Indien ik u niet steeds mijn achting geev'; Zoo ramp of leed mijn hart van Sion scheure, En ik Gods stad mijn hoogste vreugd niet keure.

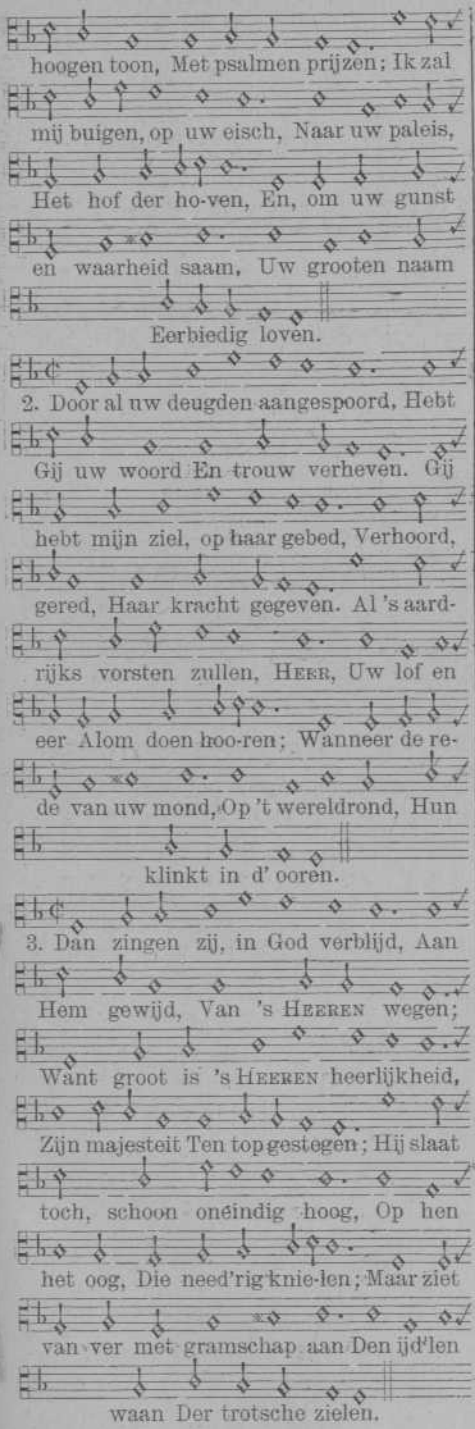
4. Gedenk, o HEER, gedenk aan d' Edomieten, Aan Salems dag, toen wij ons land verlieten, Dien bitt'ren dag, zoo vol van grievend leed; Gedenk aan hen, die zoo ontaard en wreed Nog zeiden, toen z' ons zagen overvallen: „Ontbloot, ontbloot ten grondslag toe hun wallen."

5. O Babylon, wij zien eerlang u straffen; Gelukkig hij, die u zal loon verschaffen, Die u vergeldt al wat g' ons hebt misdaan; Gelukkig hij, die u terneer zal slaan, Uw kinderkens zal grijpen, o gij trotschen, En wreedelijk verplett'ren aan de rotsen.

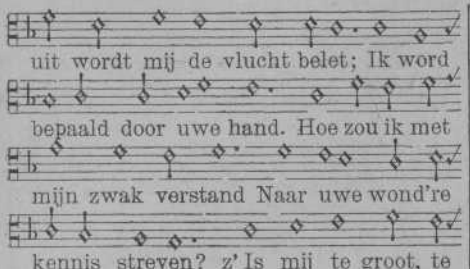
DE CXXXVIII PSALM.

'k Zal met mijn gansche hart uw eer Vermelden, HEER, U dank bewijzen; 'k Zal U in 't midden van de Goön, Op

DE CXXXIX PSALM.

4. Waar zou ik uwen Geest ontvliên?
Waar zou m', o HEER, uw oog niet zien?
Al voer ik op naar 's hemels trans, Daar
zijt Gij, daar vertoont G' uw glans; Al
daald' ik zelfs ter helle neder, Daar vond
ik ook uw aanschijn weder.

5. Al nam ik van den dageraad De vleuge-
len des lichts te baat; Al waar' aan 't uiter-
ste der zee De plaats van mijne legersteê;
Daar zoud' ook uwe hand mij leiden, Uw
rechterhand niet van mij scheiden.

6. Indien ik zeg: „de donkerheid Bedekt
„mij voor uw majesteit;" Dan is de nacht
een helder licht, Dat mij ontdekt aan
uw gezicht; Voor U, o HEER, is 't aak'lig
duister Den dag gelijk in glans en luister.

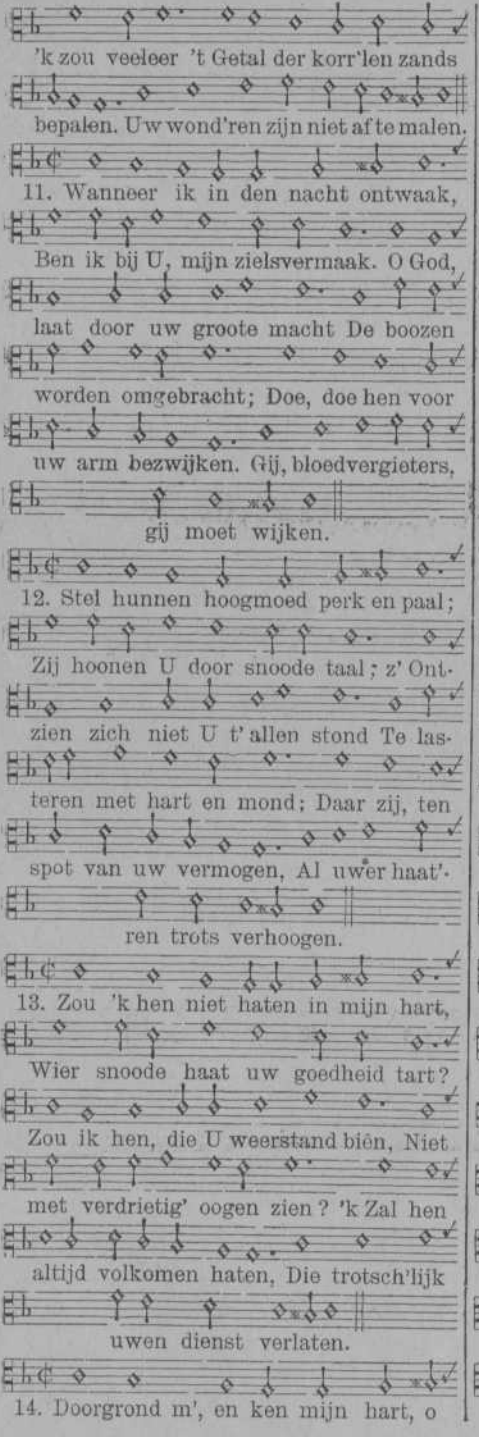
7. Gij hebt mijn gansch gestel doorgrond,
Zelfs vóór mijn eersten levensstond. Ik
ben verbazend voortgebracht. Op 't na-
gaan van uw wond're macht, Sla ik ver-
rukt het oog naar boven: 'k Zal U, mijn
Schepper, altoos loven.

PAUZE.

8. Mijn ziel bepeinst uw wonderdaân, Die al
't begrip te boven gaan. Uw oog heeft mijn
gebeent' verzeld, Toen ik, verborgen, saâm-
gesteld Als een borduursel, lag verscho-
len; Van mij was niets voor U verholen.

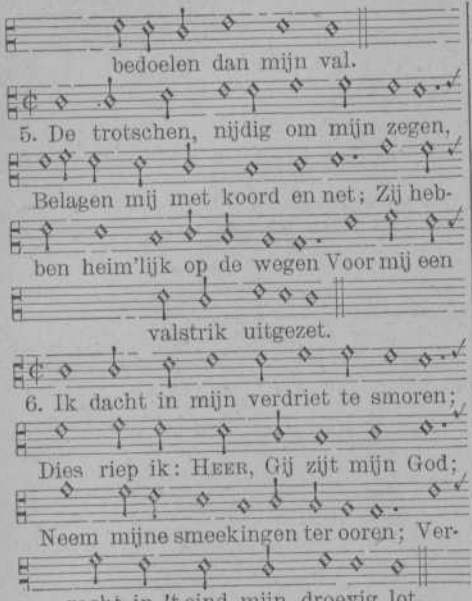
9. Gij hebt, wijl niets uw oog weêrhoudt,
Mijn ongevormden klomp beschouwd;
Ja Gij, wiens wijsheid nimmer faalt,
Hadt mijn geboortestond bepaald; Eer iets
van mij begon te leven, Was alles in
uw boek geschreven.

10. Hoe dierbaar zijn m' uw wonderdaân!
Zij zijn onmoog'lijk na te gaan. Hoe menig-
vuldig zijn z', o HEER! Zou ik die tellen?

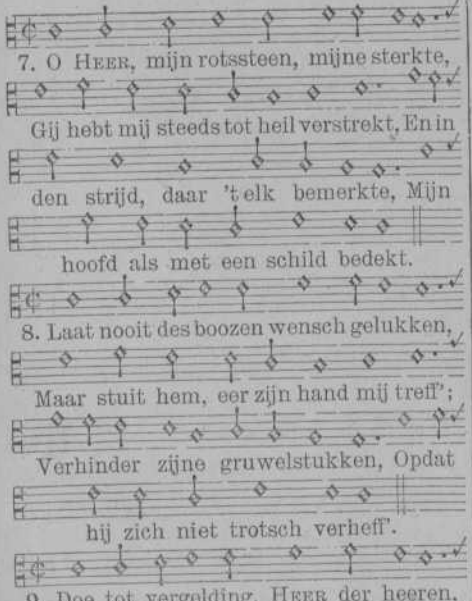

'k zou veeleer 't Getal der korr'len zands
bepalen. Uw wond'ren zijn niet af te malen.
11. Wanneer ik in den nacht ontwaak,
Ben ik bij U, mijn zielsvermaak. O God,
laat door uw groote macht De boozen
worden omgebracht; Doe, doe hen voor
uw arm bezwijken. Gij, bloedvergieters,
gij moet wijken.
12. Stel hunnen hoogmoed perk en paal;
Zij hoonen U door snoode taal; z' Ont-
zien zich niet U t' allen stond Te las-
teren met hart en mond; Daar zij, ten
spot van uw vermogen, Al uwer haat'-
ren trots verhoogen.
13. Zou 'k hen niet haten in mijn hart,
Wier snoode haat uw goedheid tart?
Zou ik hen, die U weerstand biên, Niet
met verdrietig' oogen zien? 'k Zal hen
altijd volkomen haten, Die trotsch'lijk
uwen dienst verlaten.
14. Doorgrond m', en ken mijn hart, o
HEER; Is 't geen ik denk niet tot uw eer?
Beproef m', en zie of mijn gemoed Iets
kwaads, iets onbehoorlijks voed'; En
doe mij toch met vaste schreden Den
weg ter zaligheid betreden.

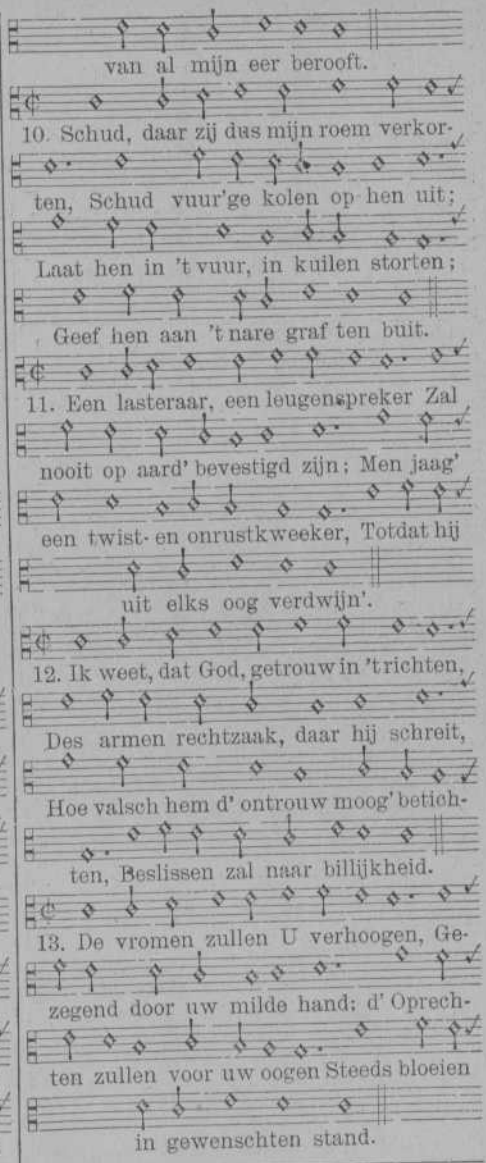
DE CXL PSALM.

O HEER, verlos mij uit de banden,
Waarin de booze mij beknelt; Behoed
mij voor des wreedaards handen, Voor
dwing'landij en woest geweld.
2. Red mij van hen, die kwaad bedenken,
Die daag'lijks samen zich beraân, Om
mij door 't oorlogszwaard te krenken,
En t' eenenmaal terneer te slaan.
3. Hun tongen scherpen zij als slangen;
Zij smeden valschheid en bedrog; Zij
passen loos op mijne gangen, Met monden,
vol van adderspog.
4. Bescherm mij voor de goddeloozen, O
HEER, o Rechter van 't heelal; Verlos
mij van 't geweld der boozen, Die niets

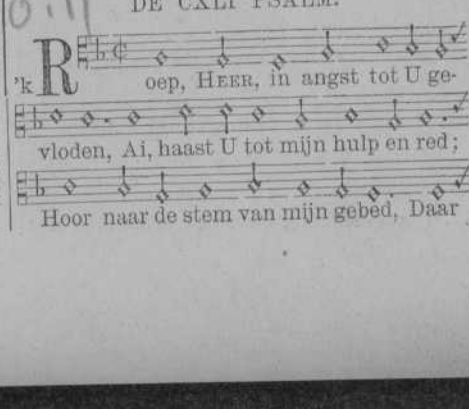

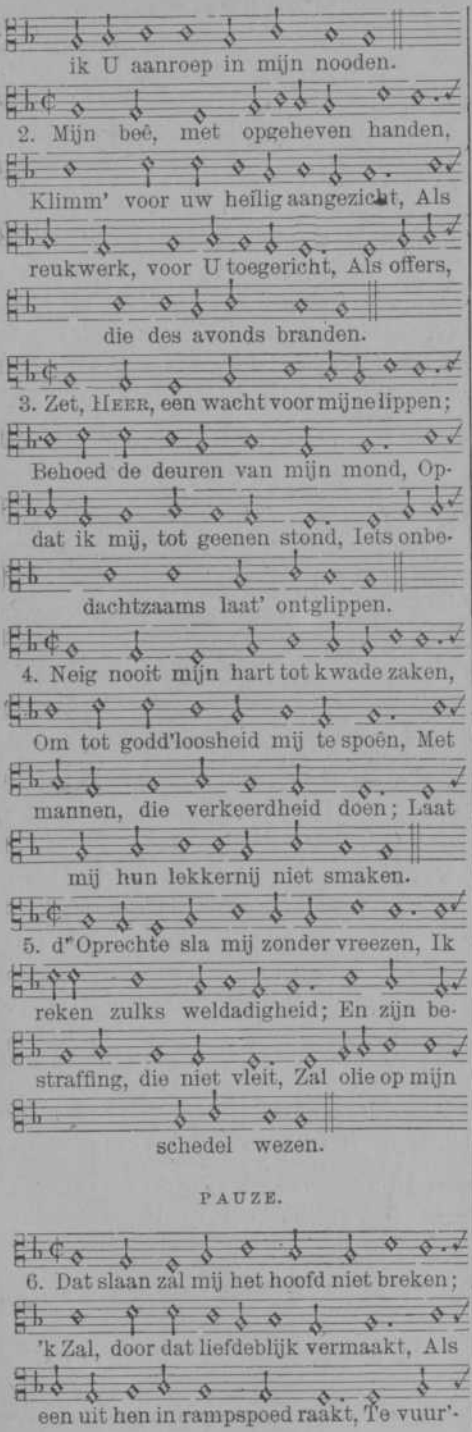
PAUZE.

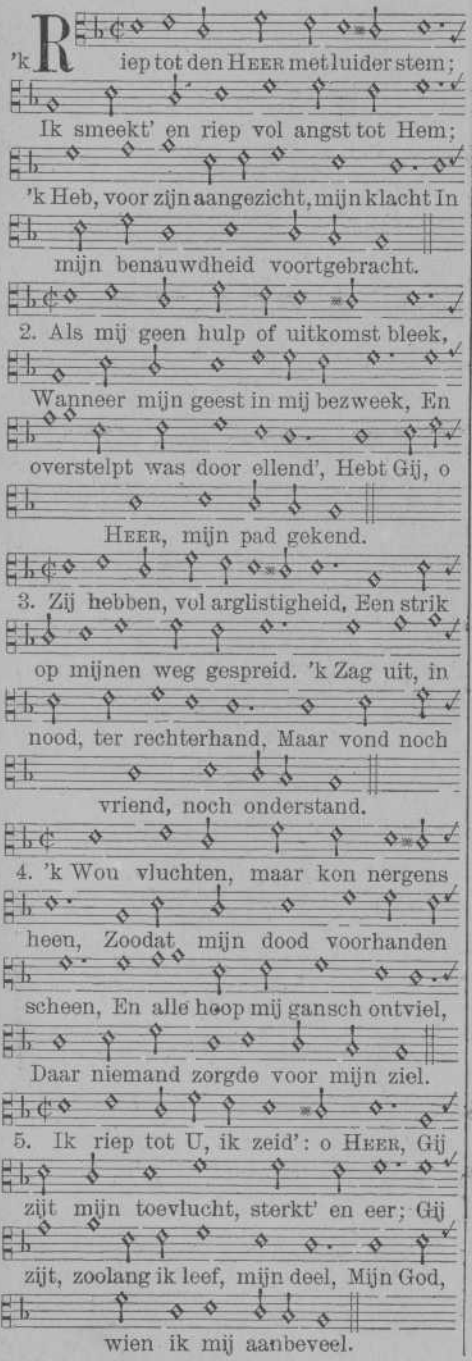

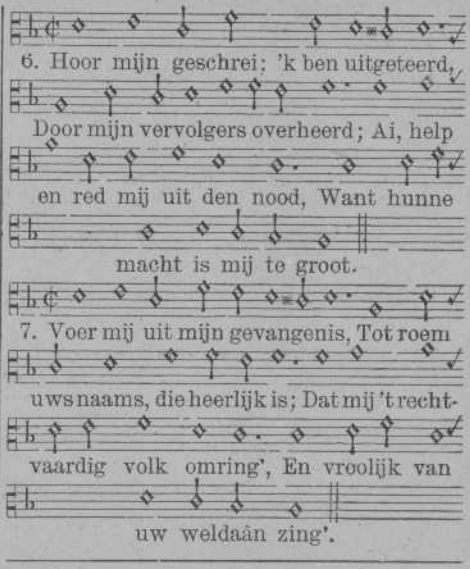
DE CXLI PSALM.

ik U aanroep in mijn nooden.
2. Mijn beê, met opgeheven handen,
Klimm' voor uw heilig aangezicht, Als
reukwerk, voor U toegericht, Als offers,
die des avonds branden.
3. Zet, HEER, een wacht voor mijne lippen;
Behoed de deuren van mijn mond, Op-
dat ik mij, tot geenen stond, Iets onbe-
dachtzaams laat' ontglippen.
4. Neig nooit mijn hart tot kwade zaken,
Om tot godd'loosheid mij te spoên, Met
mannen, die verkeerdheid doen; Laat
mij hun lekkernij niet smaken.
5. d"Oprechte sla mij zonder vreezen, Ik
reken zulks weldadigheid; En zijn be-
straffing, die niet vleit, Zal olie op mijn
schedel wezen.
PAUZE.
6. Dat slaan zal mij het hoofd niet breken;
'k Zal, door dat liefdeblijk vermaakt, Als
een uit hen in rampspoed raakt, Te vuur'-
ger om zijn redding smeeken.
7. 'k Heb hunne rechters vrij gelaten: De
rots getuigt; elk heeft gehoord, Hoe aan-
genaam mijn vriend'lijk woord Was in-
gericht tot die mij haten.
8. Men heeft ons wreed vaneen gereten,
Verstrooid als beenders aan het graf, Als
iets, waar niemand acht op gaf, Gekloofd,
verdeeld, en weggesmeten.
9. Doch op U zien mijn schreiend' oogen;
Op U betrouw ik in 't verdriet; Verlaat,
ontbloot mijn ziel toch niet, O HEER,
o eeuwig Alvermogen.
10. Bewaar mij voor 't geweld der strikken,
Die tot mijn val mij zijn gelegd, Door
hen, die, wars van 't heilig recht, Het
booze doen all' oogenblikken.
11. Dat, die godd'loos zijn, sidd'rend vreezen,
Elk hunner in zijn garen vall'; Totdat
ik, onverhinderd, zal Voorbijgegaan en
veilig wezen.

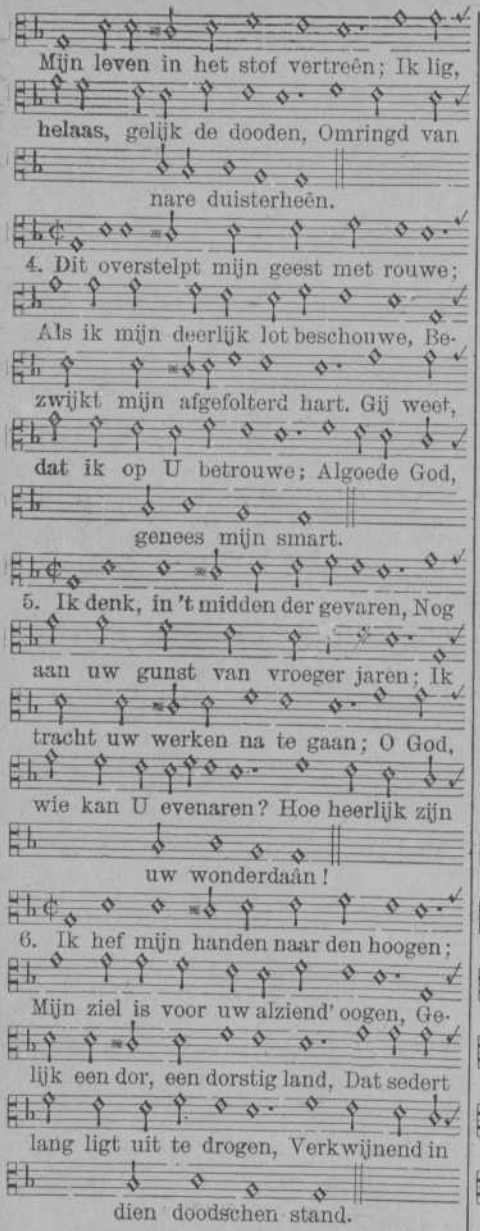
DE CXLII PSALM.

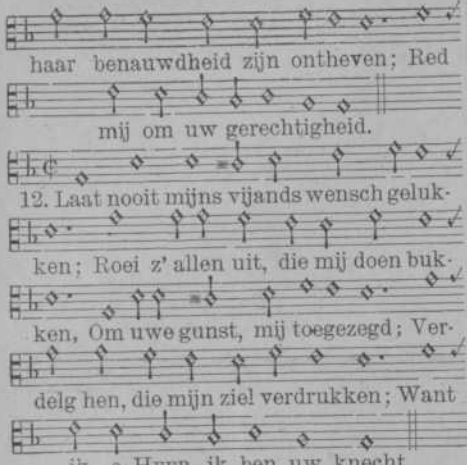

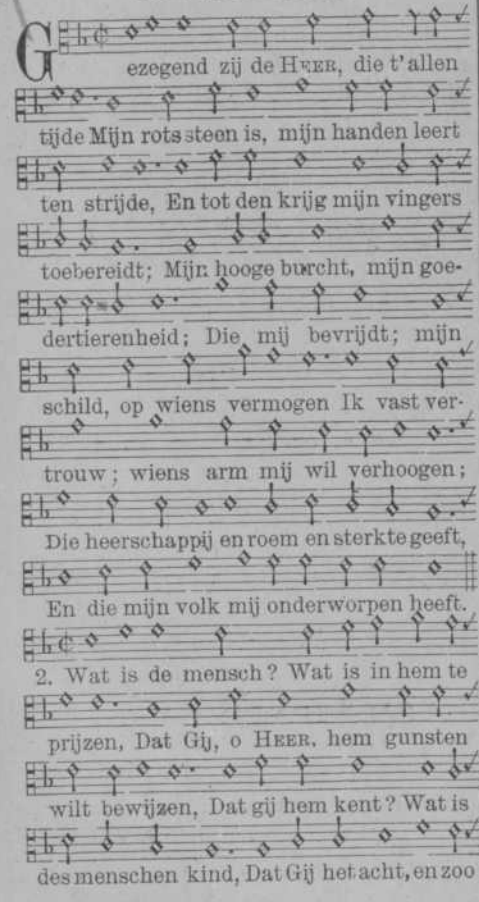
DE CXLIII PSALM.

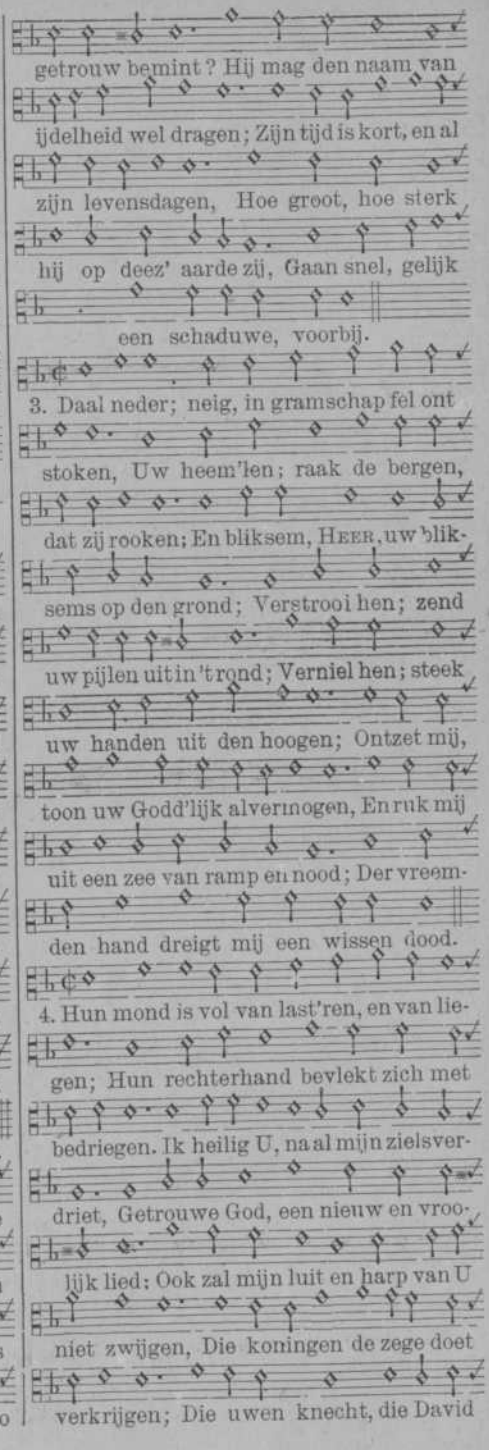

Mijn leven in het stof vertreên; Ik lig,
helaas, gelijk de dooden, Omringd van
nare duisterheên.
4. Dit overstelpt mijn geest met rouwe;
Als ik mijn deerlijk lot beschouwe, Be-
zwijkt mijn afgefolterd hart. Gij weet,
dat ik op U betrouwe; Algoede God,
genees mijn smart.
5. Ik denk, in 't midden der gevaren, Nog
aan uw gunst van vroeger jaren; Ik
tracht uw werken na te gaan; O God,
wie kan U evenaren? Hoe heerlijk zijn
uw wonderdaân!
6. Ik hef mijn handen naar den hoogen;
Mijn ziel is voor uw alziend' oogen, Ge-
lijk een dor, een dorstig land, Dat sedert
lang ligt uit te drogen, Verkwijnend in
dien doodschen stand.
PAUZE.
7. Heer, doe mij spoedig adem halen; Wil
mijn bezweken geest bestralen; Verberg
m' uw vriend'lijk aanschijn niet; Ik zal
eerlang ten grave dalen, Indien Gij mij
geen bijstand biedt.
8. Laat mij uw dierb're goedheid prijzen,
Wanneer ik 't morgenlicht zie rijzen;
'k Betrouw op U in mijn ellend'; Wil
mij het ware heilspoor wijzen; Mijn ziel
heeft zich tot U gewend.
9. O Heer, mijn toevlucht, hoor mij kla-
gen; Verlos mij uit des vijands lagen;
Red mij van hen, die mij vertreên; Ik
schuil, in mijn benauwde dagen, Bij U,
mijn God, bij U alleen.
10. Leer mij, o God van zaligheden, Mijn
leven in uw dienst besteden; Gij zijt
mijn God, vat Gij mijn hand; Uw goede
Geest bestier' mijn schreden, En leid'
mij in een effen land.
11. Laat uwe gunst mij niet begeven;
Schenk mij, om uwes naams wil, leven;
Laat mijne ziel, die tot U schreit, Van

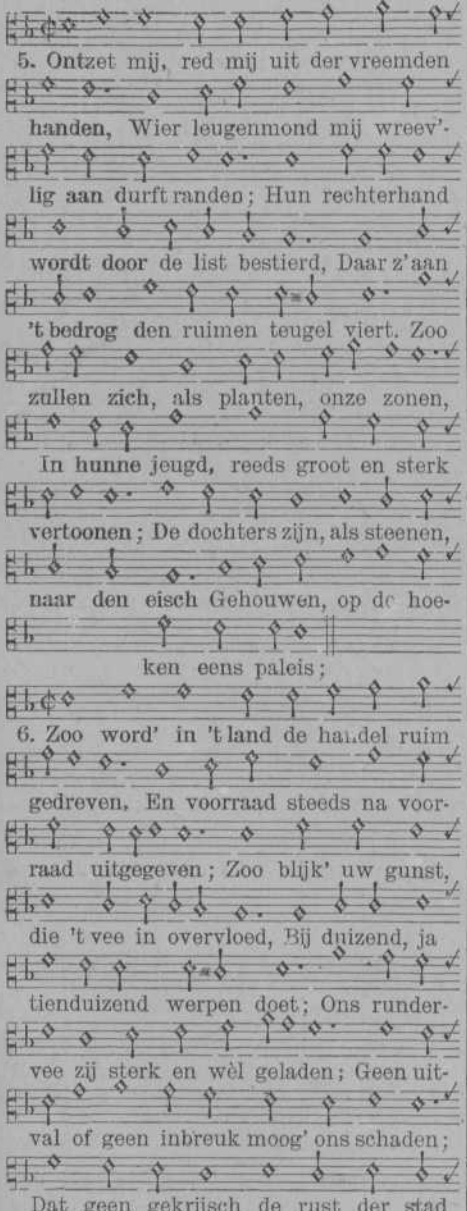
DE CXLIV PSALM.

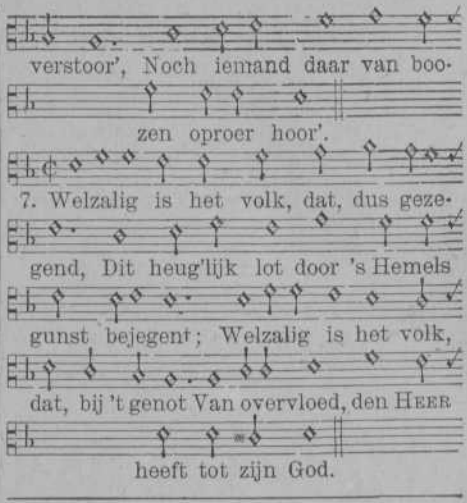

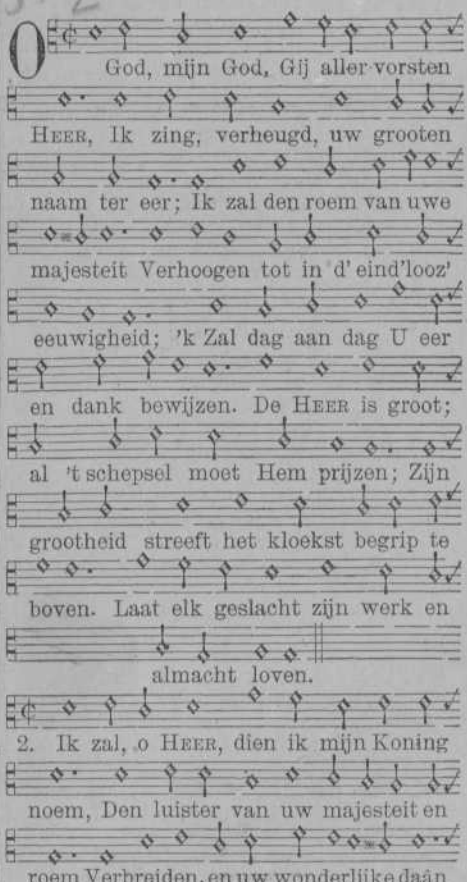

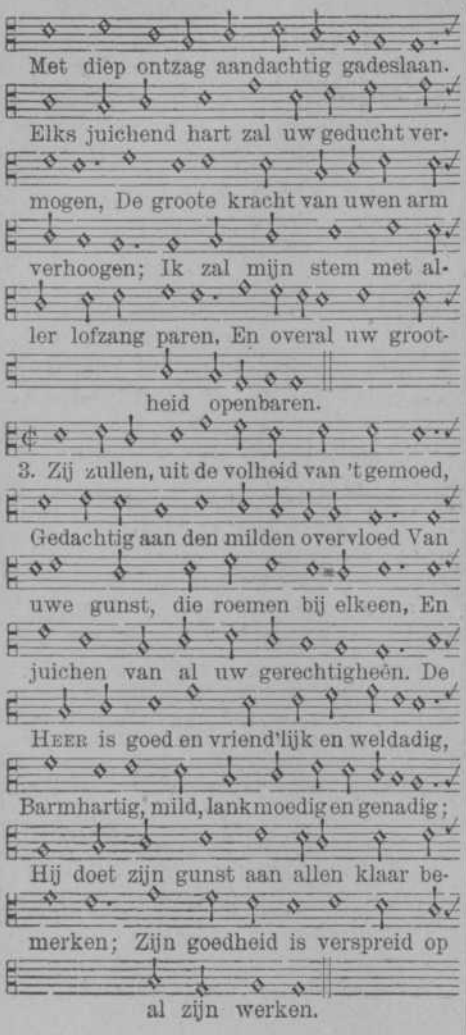
PAUZE.

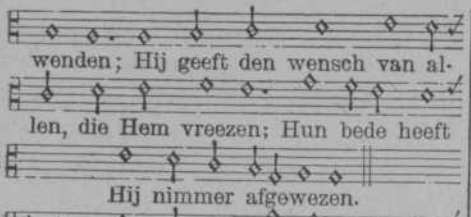

DE CXLV PSALM.

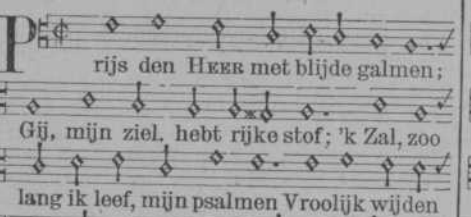

Met diep ontzag aandachtig gadeslaan.
Elks juichend hart zal uw geducht ver-
mogen, De groote kracht van uwen arm
verhoogen; Ik zal mijn stem met al-
ler lofzang paren, En overal uw groot-
heid openbaren.
3. Zij zullen, uit de volheid van 't gemoed,
Gedachtig aan den milden overvloed Van
uwe gunst, die roemen bij elkeen, En
juichen van al uw gerechtigheên. De
HEER is goed en vriend'lijk en weldadig,
Barmhartig, mild, lankmoedig en genadig;
Hij doet zijn gunst aan allen klaar be-
merken; Zijn goedheid is verspreid op
al zijn werken.
PAUZE.
4. Al wat Gij wrocht, zal juichen tot uw
eer; Uw gunstvolk zal verblijd U zeeg'-
nen, HEER, En roemen van uw koninkrijk, uw macht, Uw heerlijkheid en God-
delijke kracht; Om, waar zich 't hart ooit
voelt in leerzucht blaken, Uw heerlijk-
heid, uw macht bekend te maken, En
d' eer uws rijks, zoo groot, zoo hoog
verheven, Voor aller oor den hoogsten
roem te geven.
5. Uw heerschappij verduurt zelfs d' eeuwig-
heid; Uw koninkrijk is eind'loos uitge-
breid. Gij ondersteunt hem, die voor 't on-
heil zwicht; Wie nederstort, wordt door
U opgericht. 't Ziet al op U; 't blijft al-
les op U wachten; Gij sterkt door spijs,
ter rechter tijd, hun krachten; g' Ontsluit
uw hand, ontfermend en weldadig, Opdat
uw gunst al wat er leeft verzadig'.
6. De HEER is recht, in al zijn weg en
werk; Zijn goedheid kent in 't gansch
heelal geen perk. Hij is nabij de ziel,
die tot Hem zucht; Hij troost het hart,
dat schreiend tot Hem vlucht; Dat on-
geveinsd, in 't midden der ellenden, Zich
naar Gods troon met zijn gebeên blijft

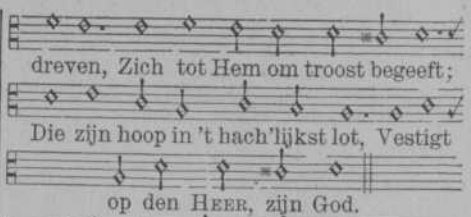
7. De HEER bewaart de ziel, die Hem bemint; Maar hij verdelgt, dien Hij godd'loos bevindt. Mijn blijde tong zal roemen in den HEER, En alle vleesch zal juichen tot Gods eer.

DE CXLVI PSALM.

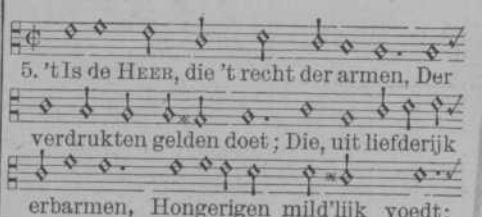
2. Vest op prinsen geen betrouwen, Waar men nimmer heil bij vindt; Zoudt g' uw hoop op menschen bouwen? Als Gods hand hun geest ontbindt, Keeren zij tot d'aarde weer, Storten met hun aanslag neer.

3. Zalig hij, die, in dit leven, Jakobs God ter hulpe heeft; Hij, die, door den nood gedreven, Zich tot Hem om troost begeeft;

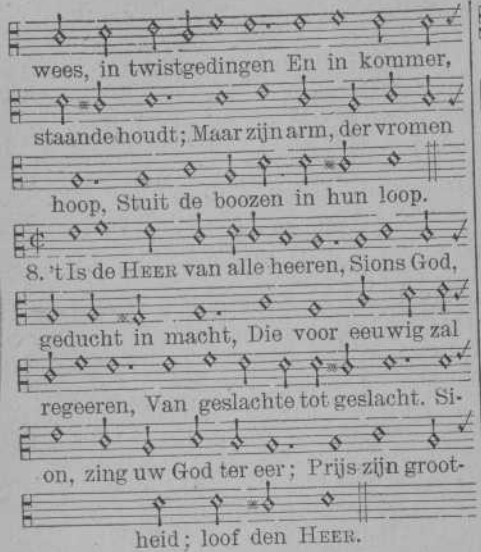
4. 't Is de HEER, wiens alvermogen 't Groot heelal heeft voortgebracht; Die genadig uit den hoogen Ziet, wie op zijn bijstand wacht, En aan elk, die Hem verbeidt, Trouwe houdt in eeuwigheid.

PAUZE.

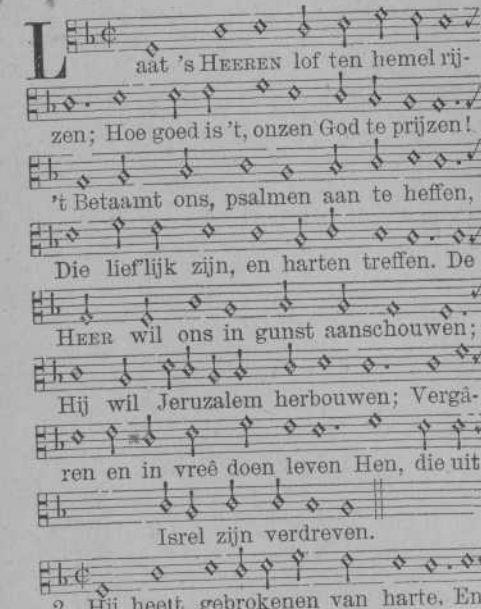

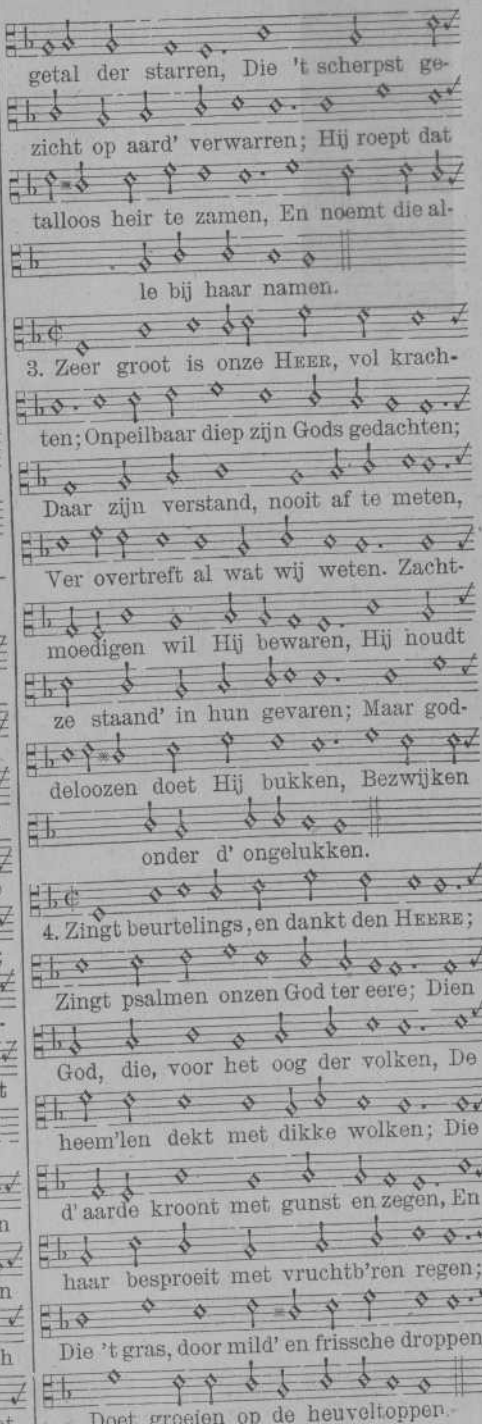
6. 't Is de HEER, wiens mededoogen Blinden schenkt het lief'lijk licht; Wie in 't stof lag neergebogen, Wordt door Hem weer opgericht; God, die lust in waarheid heeft, Mint hem, die rechtvaardig leeft.

7. 't Is de HEER, die vreemdelingen Met een wakend oog beschouwt; Weêuw en

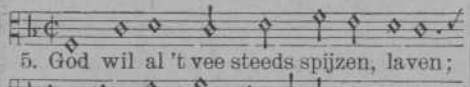

DE CXLVII PSALM.

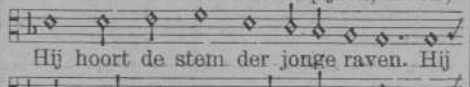

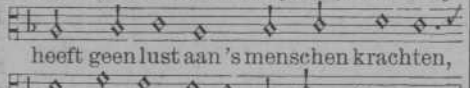
PAUZE.

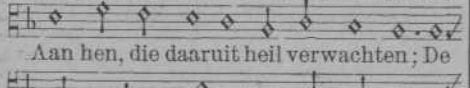
5. God wil al 't vee steeds spijzen, laven;

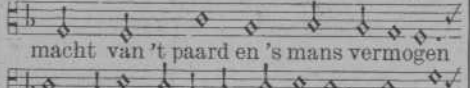
Hij hoort de stem der jonge raven. Hij

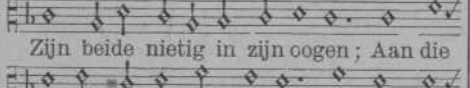
heeft geen lust aan 's menschen krachten,

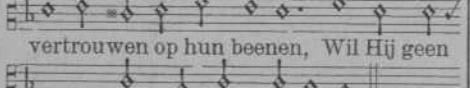
Aan hen, die daaruit heil verwachten; De

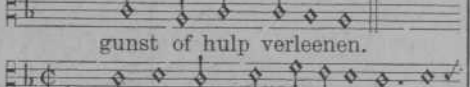
macht van 't paard en 's mans vermogen

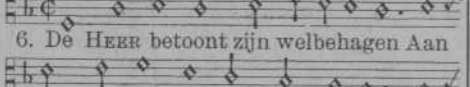
Zijn beide nietig in zijn oogen; Aan die

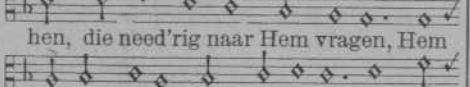
vertrouwen op hun beenen, Wil Hij geen

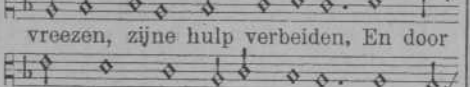
gunst of hulp verleenen.

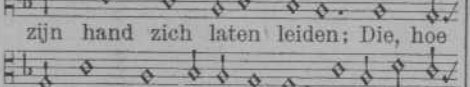
6. De HEER betoont zijn welbehagen Aan

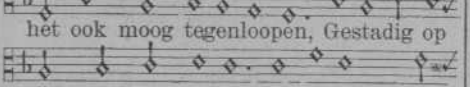
hen, die need'rig naar Hem vragen, Hem

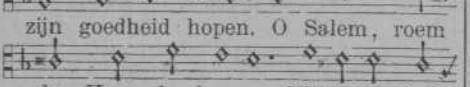
vreezen, zijne hulp verbeiden, En door

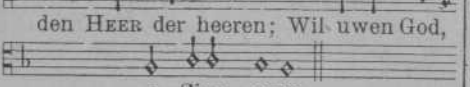
zijn hand zich laten leiden; Die, hoe

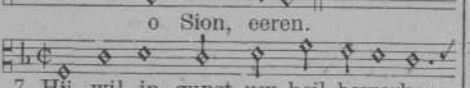
het ook moog tegenloopen, Gestadig op

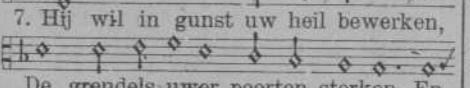
zijn goedheid hopen. O Salem, roem

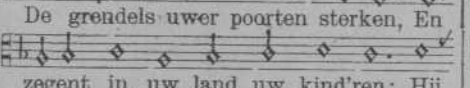
den HEER der heeren; Wil uwen God,

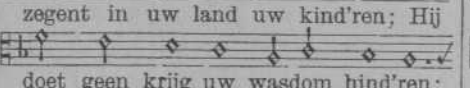
o Sion, eeren.

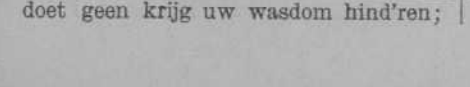
7. Hij wil in gunst uw heil bewerken,

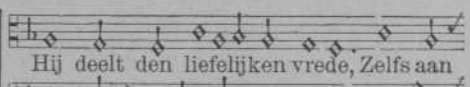
De grendels uwer poorten sterken, En

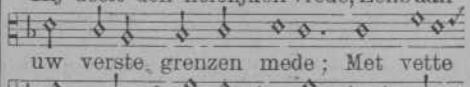
zegent in uw land uw kind'ren; Hij

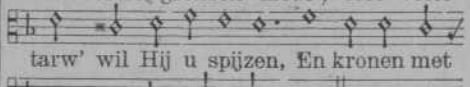
doet geen krijg uw wasdom hind'ren;

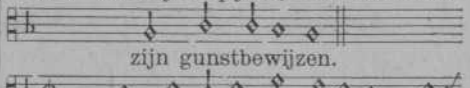
Hij deelt den liefelijken vrede, Zelfs aan

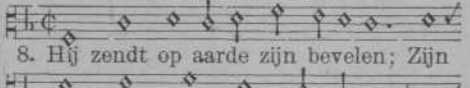
uw verste grenzen mede; Met vette

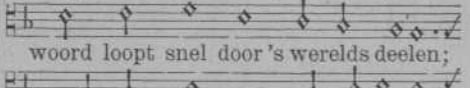
tarw' wil Hij u spijzen, En kronen met

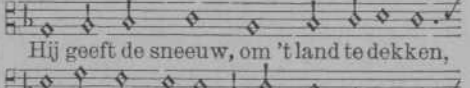
zijn gunstbewijzen.

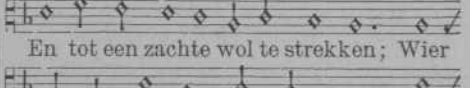
8. Hij zendt op aarde zijn bevelen; Zijn

woord loopt snel door 's werelds deelen;

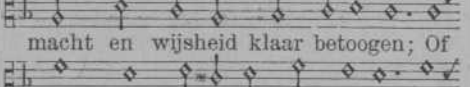
Hij geeft de sneeuw, om 't land te dekken,

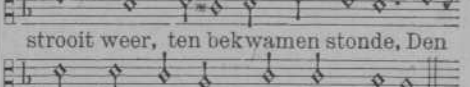
En tot een zachte wol te strekken; Wier

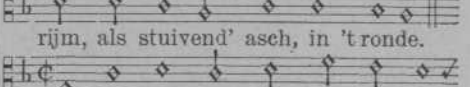
wond're vlokken voor elks oogen Gods

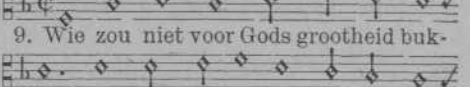
macht en wijsheid klaar betoogen; Of

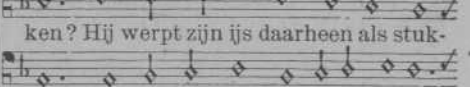
strooit weer, ten bekwamen stonde, Den

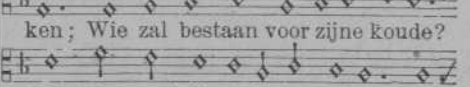
rijm, als stuivend' asch, in 't ronde.

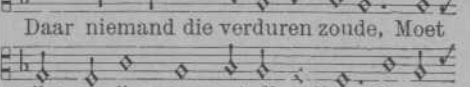
9. Wie zou niet voor Gods grootheid buk-

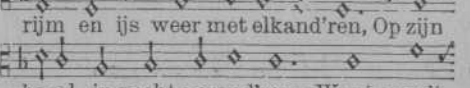
ken? Hij werpt zijn ijs daarheen als stuk-

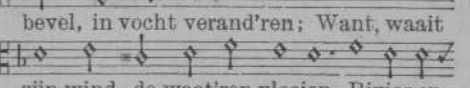
ken; Wie zal bestaan voor zijne koude?

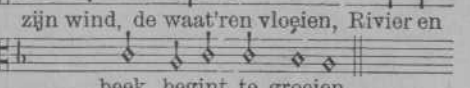
Daar niemand die verduren zoude, Moet

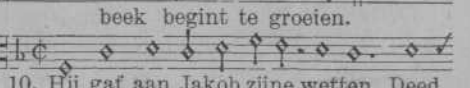
rijm en ijs weer met elkand'ren, Op zijn

bevel, in vocht verand'ren; Want, waait

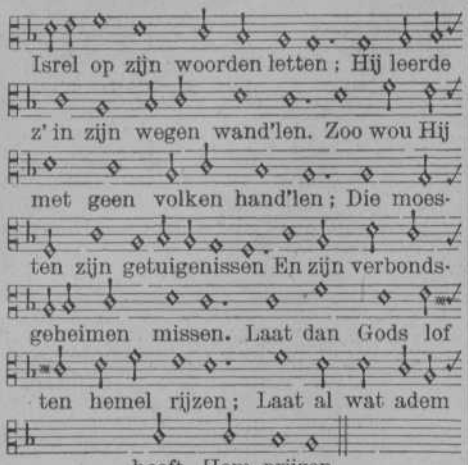

zijn wind, de waat'ren vloeien, Rivier en

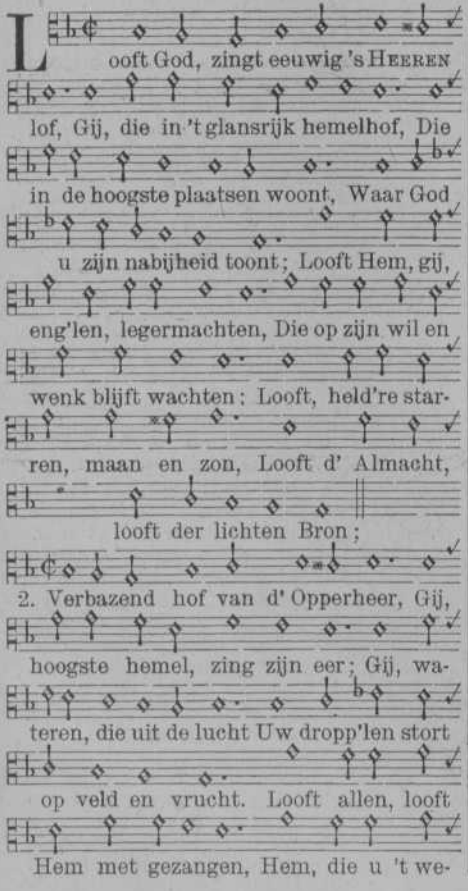

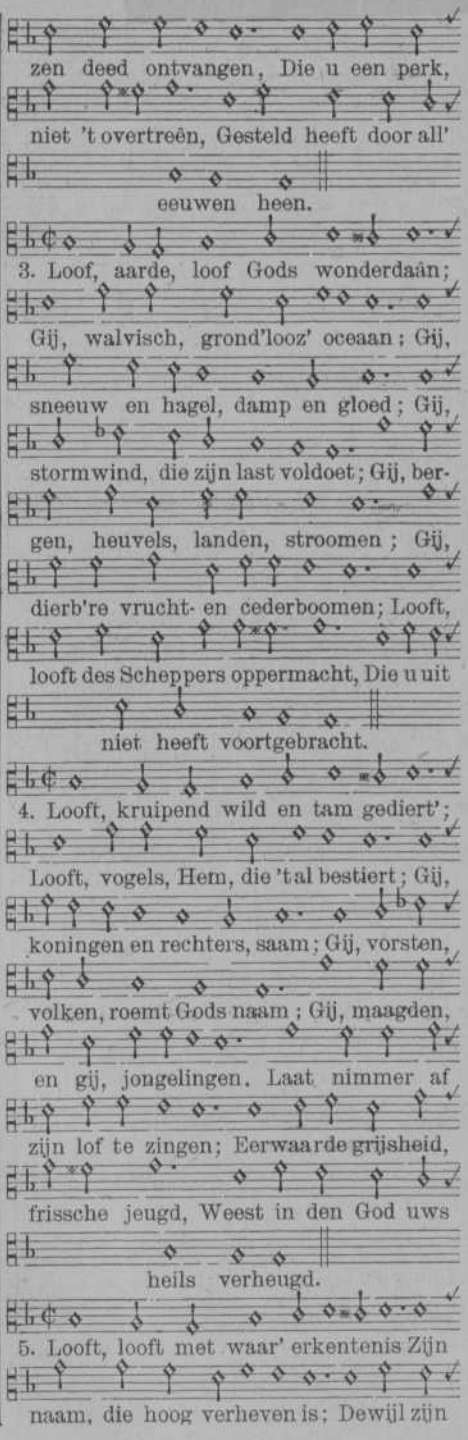
beek begint te groeien.

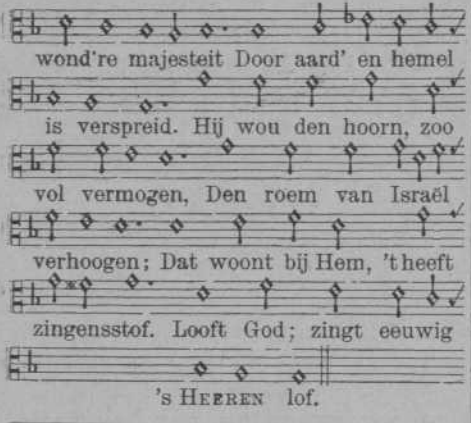
10. Hij gaf aan Jakob zijne wetten, Deed

DE CXLVIII PSALM.

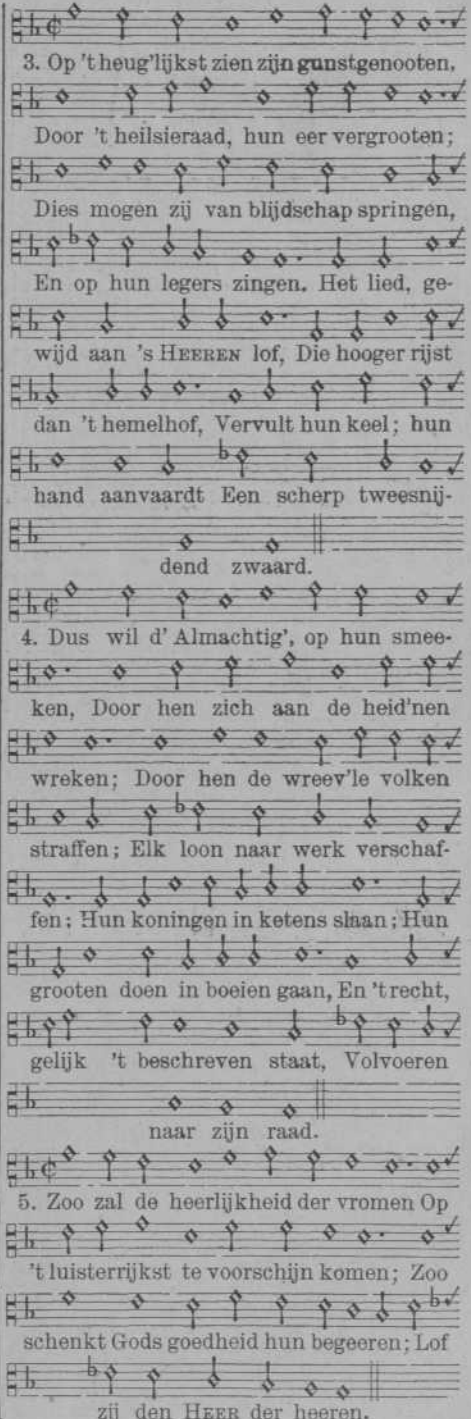

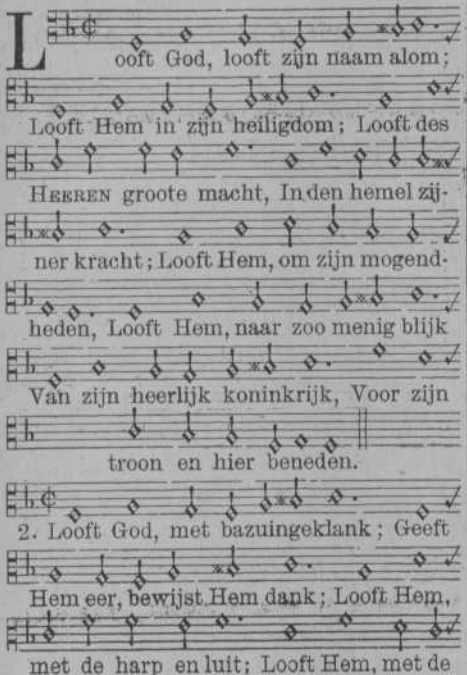

DE CXLIX PSALM.

DE CL PSALM.

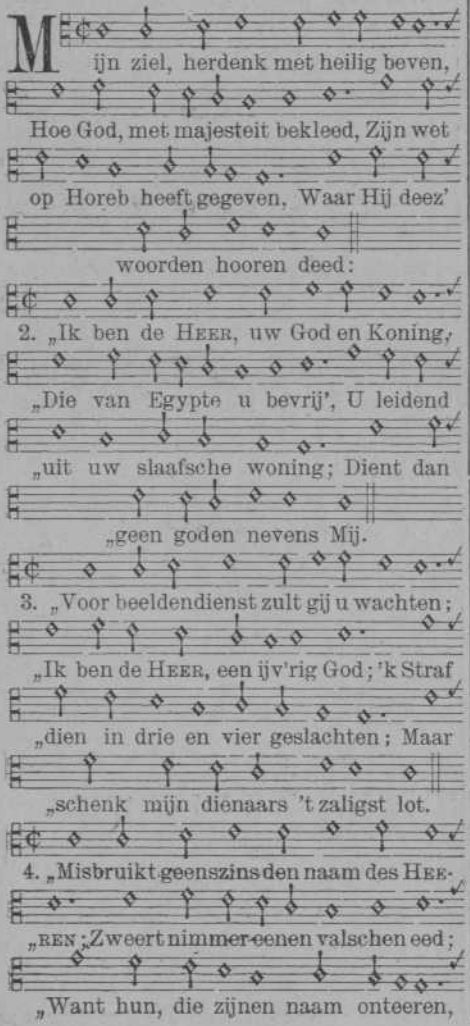

Looft God, looft zijn naam alom;
Looft Hem in zijn heiligdom; Looft des
Heeren groote macht, In den hemel zij-
ner kracht; Looft Hem, om zijn mogend-
heden, Looft Hem, naar zoo menig blijk
Van zijn heerlijk koninkrijk, Voor zijn
troon en hier beneden.
2. Looft God, met bazuingeklank; Geeft
Hem eer, bewijst Hem dank; Looft Hem,
met de harp en luit; Looft Hem, met de
trom en fluit; Looft Hem, op uw blijde
snaren; Laat zich 't orgel overal Bij het
juichend vreugdgeschal, Tot des Hee-
ren glorie, paren.
3. Looft God, naar zijn hoog bevel, Met het
klinkend cimbelspel; Looft Hem, op het
schel metaal Van de vroolijke cimbaal;
Looft den Heer; elk moet Hem eeren, Al
wat geest en adem heeft; Looft den Heer,
die eeuwig leeft; Looft verheugd den
Heer der heeren.

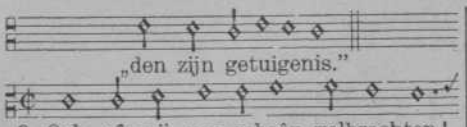
EENIGE

GEZANGEN.

DE TIEN GEBODEN DES HEEREN.

Exodus 20: 1—17. Deut. 5: 6—21.

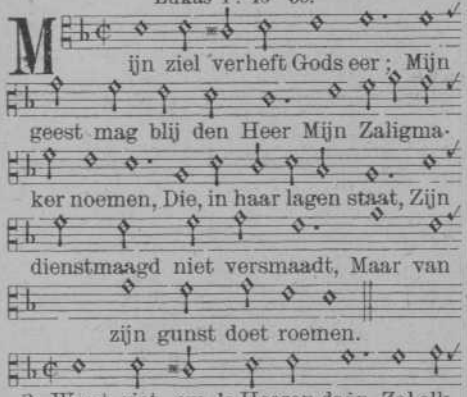

9. Och of wij uw geboôn volbrachten!
Genâ, o hoogste Majesteit! Gun door
't geloof in Christus krachten, Om die te
doen uit dankbaarheid.

DE LOFZANG VAN MARIA.

Lukas 1 : 46—55.

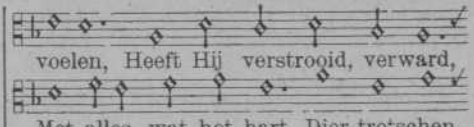

Mijn ziel verheft Gods eer; Mijn
geest mag blij den Heer Mijn Zaligma-
ker noemen, Die, in haar lagen staat, Zijn
dienstmaagd niet versmaadt, Maar van
zijn gunst doet roemen.

2. Want ziet, om 's Heeren daân, Zal elk
geslacht voortaan Alom mij zalig spre-
ken; Wijl God, na rampen leed, Mij groote
dingen deed; Nu is zijn macht gebleken.

3. Hoe heilig is zijn naam! Laat volk bij
volk te zaam Barmhartigheid verwach-
ten; Nu Hij de zaligheid, Voor die Hem
vreest, bereidt, Door al de nageslachten.

4. Des Heeren arm is sterk; Hij deed een
krachtig werk; Die hoog zijn van ge-

voelen, Heeft Hij verstrooid, verward,
Met alles, wat het hart Dier trotschen
mocht bedoelen.

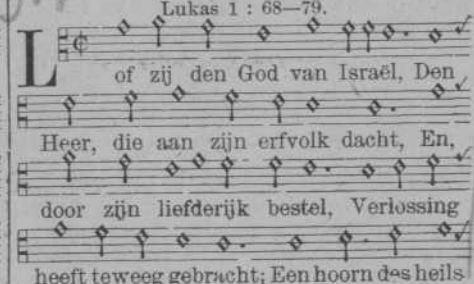
5. Die stout zijn op hun macht, Heeft Hij
versmaad, veracht, Gestooten van de tro-
nen; Maar Hij verhoogt en hoedt Het nede-
rig gemoed, Waarin zijn Geest wil wonen.

6. Hij heeft, na lang geduld, Met goederen
vervuld Der hongerigen monden; Hij
zag geen rijken aan; Maar heeft z', in hun-
nen waan, Gansch ledig weggezonden.

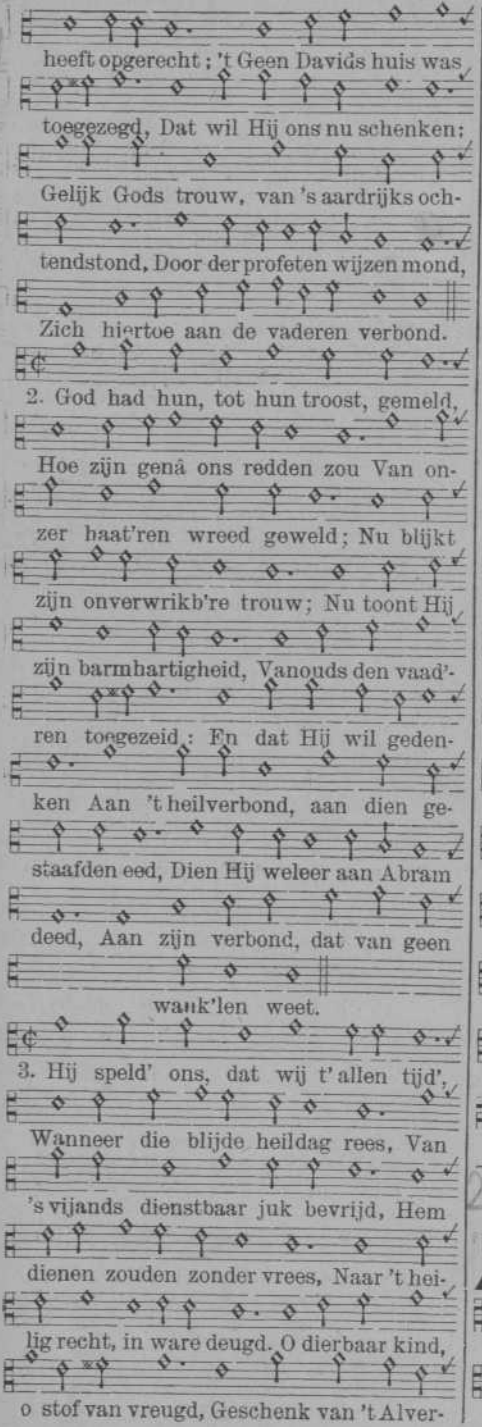
7. Zijn goedheid klom ten top; Hij nam
zijn Isrel op, Naar 't heil, zijn knecht be-
schoren; Gelijk Hij, ons ten troost, Aan
Abram en zijn kroost, Voor eeuwig,
had gezworen.

DE LOFZANG VAN ZACHARIAS.

Lukas 1 : 68—79.

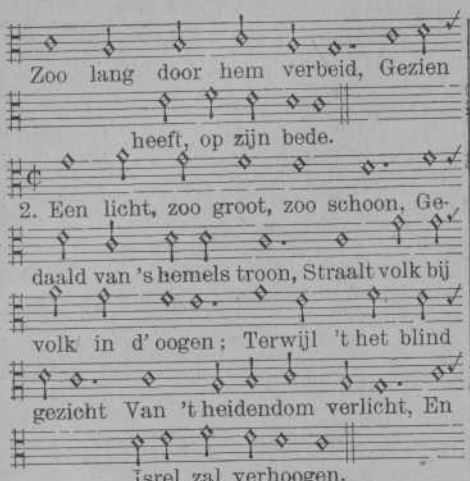
Lof zij den God van Israël, Den
Heer, die aan zijn erfvolk dacht, En,
door zijn liefderijk bestel, Verlossing
heeft teweeg gebracht; Een hoorn des heils

DE LOFZANG VAN SIMEON.

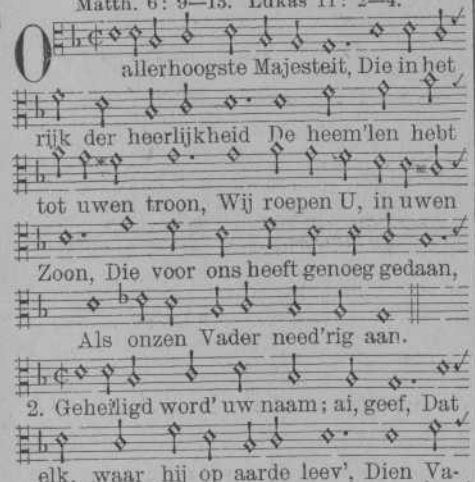
Lukas 2 : 29—32.

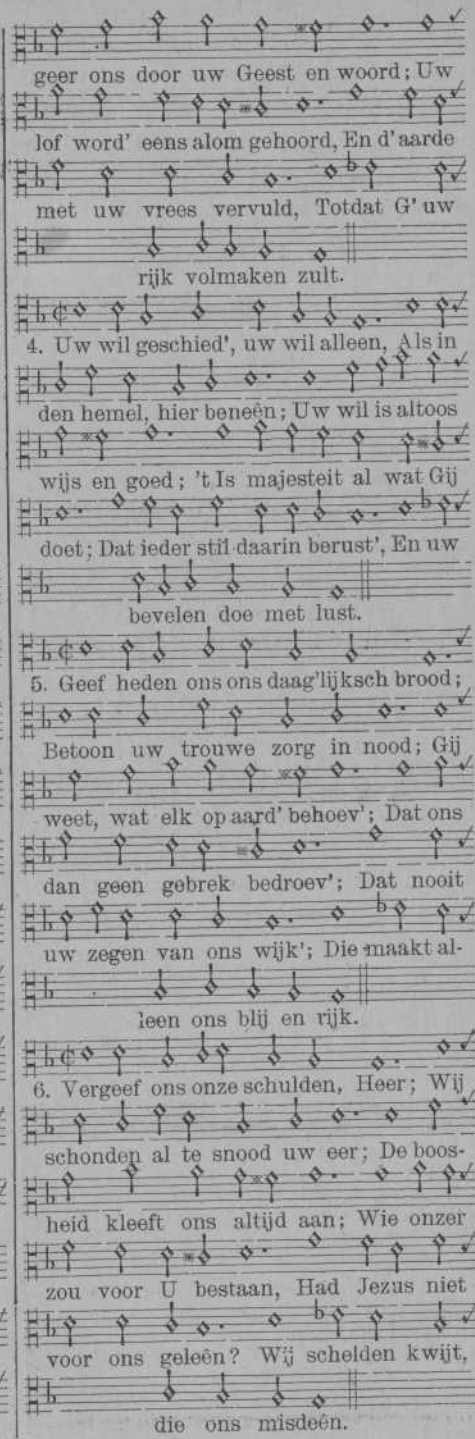

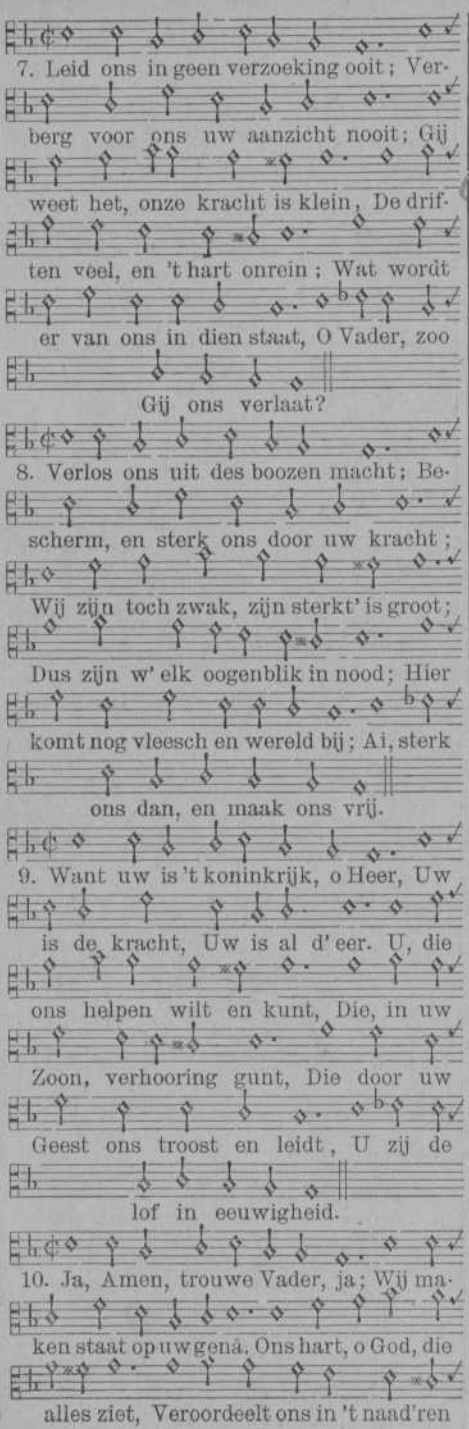

HET GEBED DES HEEREN.

Matth. 6: 9—13. Lukas 11: 2—4.

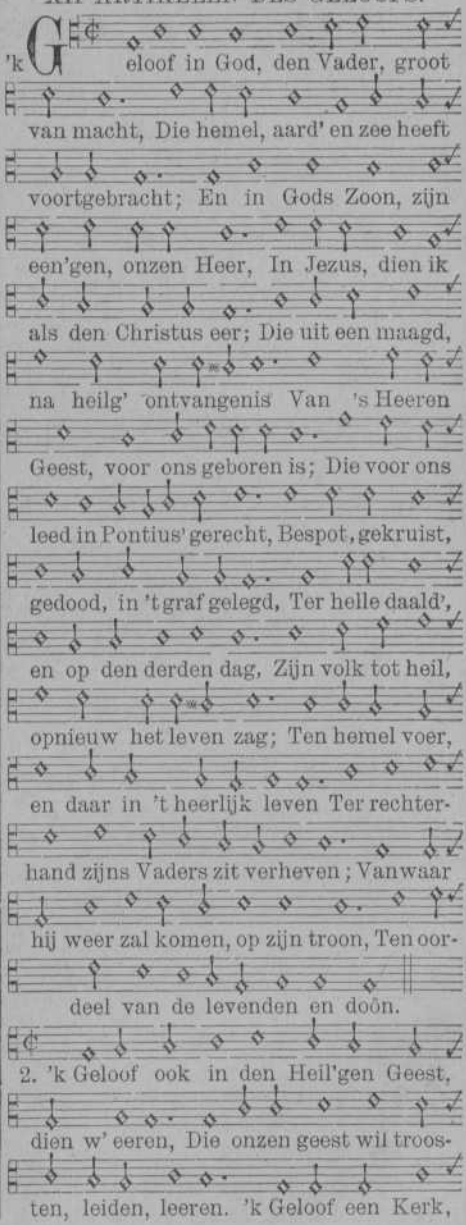

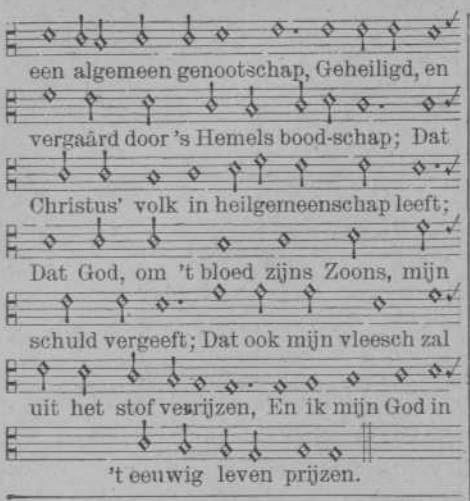

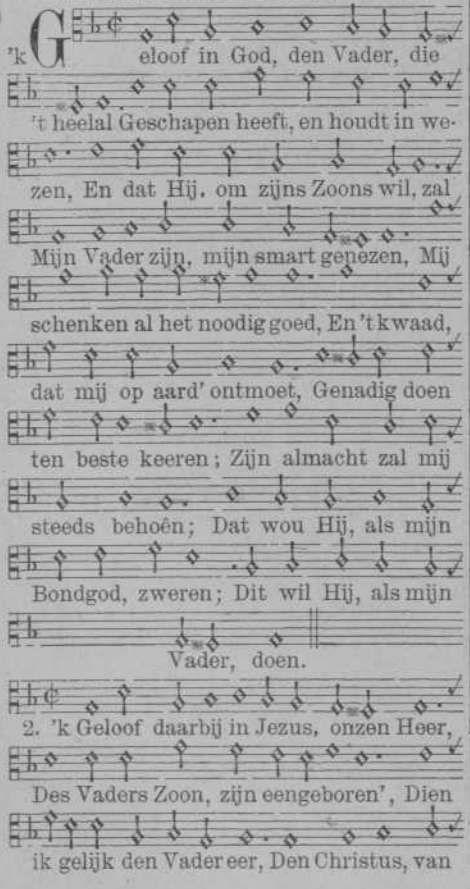
DE EERSTE BERIJMING VAN DE

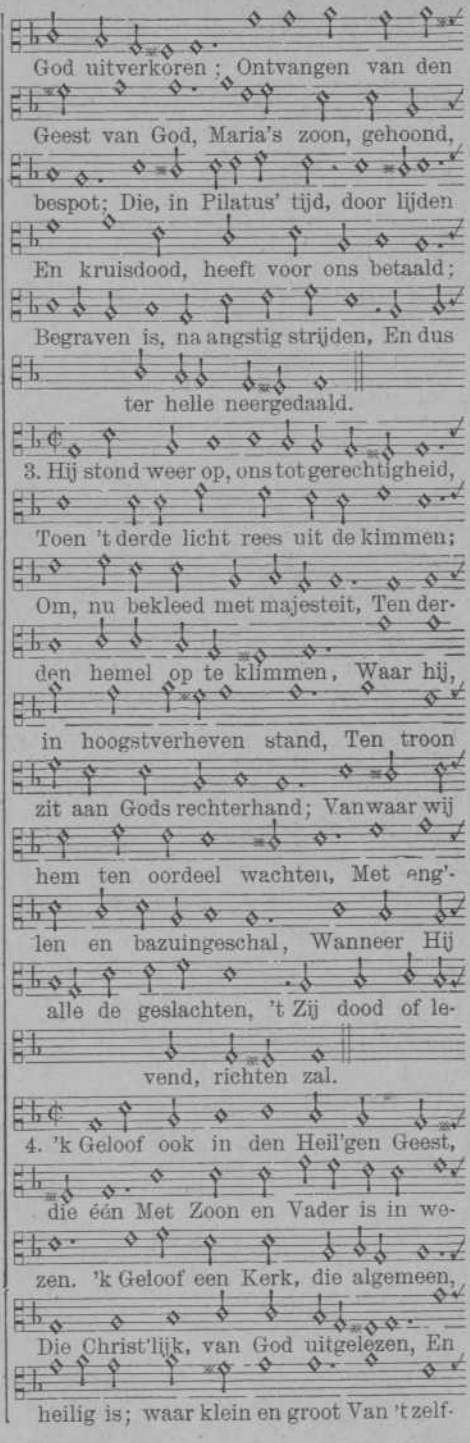
XII ARTIKELEN DES GELOOFS.

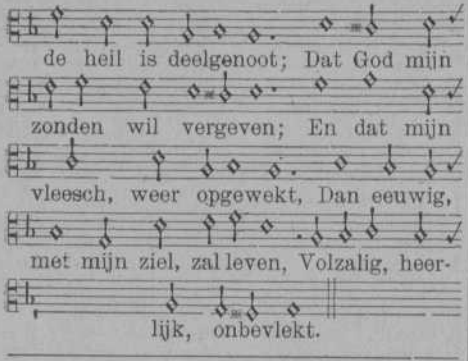

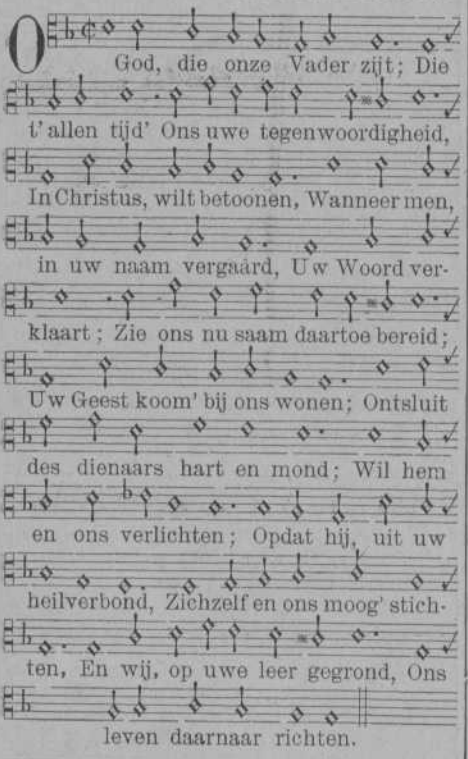
DE TWEEDE BERIJMING VAN DE
XII ARTIKELEN DES GELOOFS.

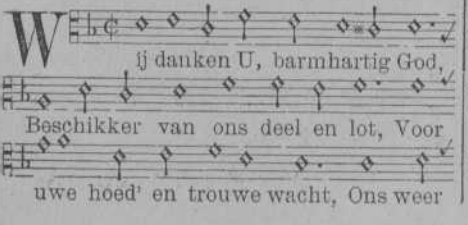

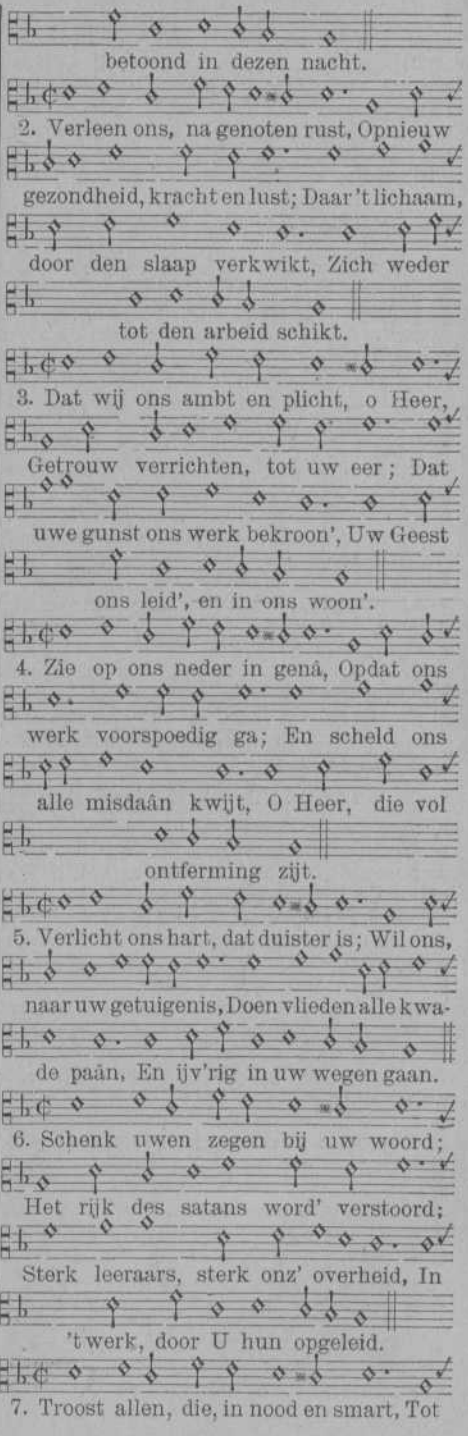

BEDEZANG VOOR DE PREDIKATIE.

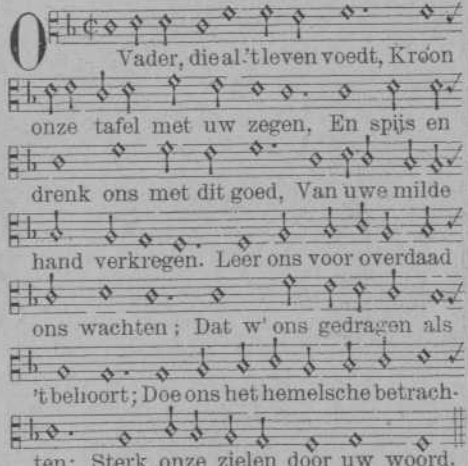
MORGENZANG.

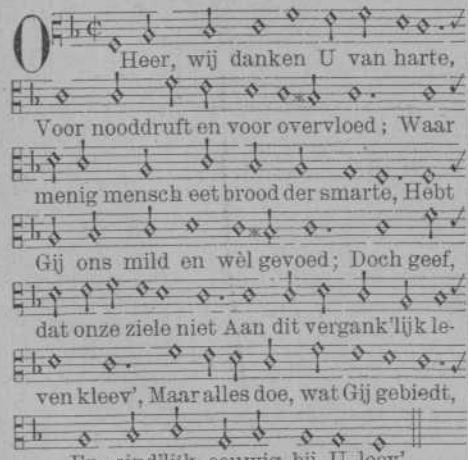

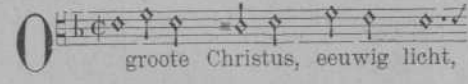
BEDEZANG VOOR HET ETEN.

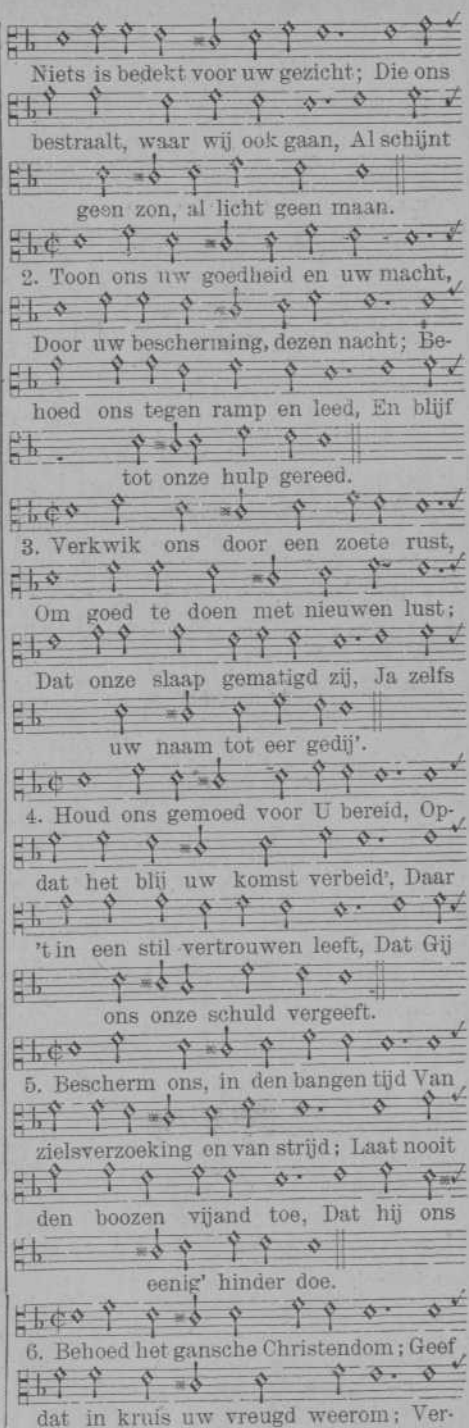

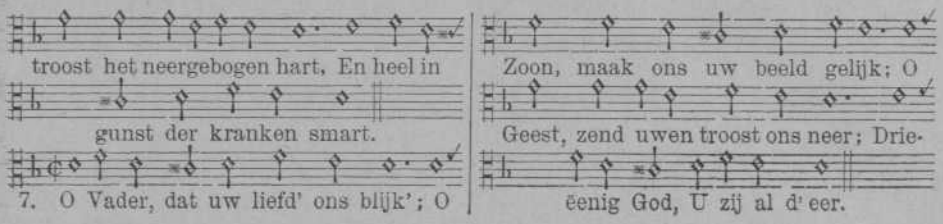
DANKZANG NA HET ETEN.

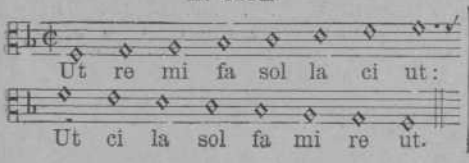
AVONDZANG.

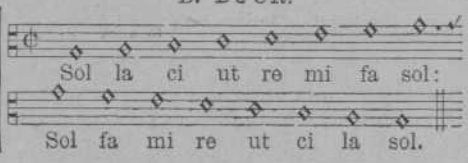

B. MOL.

B. DUUR.

PSALMEN EN GEZANGEN,

WELKE MEN OP ÉÉNERLEI WIJZE ZINGT.

Psalm 5 en 64.
„ 14 en 53.
„ 17, 63 en 70.
„ 18 en 144.
„ 24, 62, 95 en 111
„ 28 en 109.
„ 30, 76 en 139.
„ 31 en 71.
„ 33 en 67.
„ 36 en 68.
„ 46 en 82.
Psalm 51 en 69.
„ 60 en 108.
„ 65 en 72.
„ 66, 98 en 118.
„ 74 en 116.
„ 77 en 86.
„ 78 en 90.
„ 100, 131, 142, Morgenzang.
„ 117 en 127.
„ 140, De 10 Geboden.

ALPHABETISCH REGISTER

VAN

ALLE PSALMVERZEN.

A.

	Ps. vs.
Aan de zon schonk Gods gezag	136 : 8
Aanbidt Hem need'rig al uw leven	96 : 6
Aans. mijn ramp, verhoor mij HEER;	13 : 3
Aardsche machten, looft den HEER,	29 : 1
d' Aard' hief uit der waat'ren schoot	136 : 6
't Aardrijk en de hemelbogen	102 : 14
d'Aarde sloeg van schrik aan 't beven	77 : 11
Ach, de HEER heeft mij doen bukken	102 : 13
Ach, waarom trekt G' uw hand dus van ons af,	74 : 11
d' Afgoôn van het Heidendom,	135 : 9
Ai, hoor naar hen, die in gevang'nis kwijnen;	79 : 6
Ai, ruk het woord der waarheid niet te zeer,	119 : 22
Ai, zie, o HEER, dat ik uw wet bemin;	119 : 80
Ai zie, hoe goed, hoe lieflijk is 't, dat zonen	133 : 1
Al ben ik met die smart beladen,	109 : 15
Al d' aard' en alles, wat zij geeft,	24 : 1
Al d' afgoôn zijn slechts ijdelheden;	96 : 3
Al de heid'nen, door uw handen	86 : 5
d' Algoede God, die door zijn groote kracht	115 : 8
d' Algoede God zij ons genadig,	67 : 1
Al nam ik van den dageraad	139 : 5
Als een kleed zal 't al verouden,	102 : 15
Als God ter hooge vierschaar steeg,	76 : 5
Als ik, omringd door tegenspoed,	138 : 4
Als ik 't ambt ontvangen zal,	75 : 2
Als mij geen hulp of uitkomst bleek,	142 : 2
Als 't mij benauwd of bang gevallen is,	119 : 72
Als voor 't oog der nageburen,	102 : 9
Al 't aard'rijk smeek' U, neergebogen,	66 : 2
Al 't god'loos volk verdoet G' als schuim van d' aard'	119 : 60
Al 't recht is van hun mond geweken,	5 : 9
Al, wat Gij wrocht, zal juichen tot uw eer;	145 : 4
Al, wat hij heeft, hoe hij moog' klagen,	109 : 6
Al, wat Hij Izak heeft gezworen,	105 : 6
Al, wie mij ziet, bespot mij boos te moê:	22 : 4
't Alwijs bestuur bevestigt 's vromen gangen;	37 : 12
d' Alwijze God beproeft wel eens d' oprechten,	11 : 3
Al zegt zijn hart: „mijn huis zal eeuwig staan,"	49 : 4
Al zie ik zelfs een leger mij omringen,	27 : 2
d' Asch verstrekt mijn kwijnend harte	102 : 5

B.

	Ps. vs.
Beef, aarde, beef voor 's HEEREN aangezicht,	114 : 4
't Behaag' U HEER, naar mijn gebed,	17 : 1
't Behaag' U, mij te redden uit den nood;	40 : 7
't Behaag' U, mij gehoor te geven;	64 : 1
Behoud, o HEER, wil bijstand zenden,	20 : 5
Behoud, o HEER, wil ons te hulpe komen,	12 : 1
Behoud ons HEER der legermachten;	80 : 11
'k Bekend' o HEER, aan U oprecht mijn zonden;	32 : 3
Bekleed, o hoogste Majesteit,	132 : 6
Beminnaars van den HEER;	97 : 6
Bemint den HEER, Gods gunstgenooten;	31 : 19
'k Ben afgezonderd bij den hoop	88 : 3
'k Ben, door uwe wet te schenden,	38 : 6
'k Ben eeuwiglijk gedachtig aan uw woord;	119 : 47
'k Ben gewoon, in bange dagen,	86 : 4
'k Ben jong geweest en draag nu grijze haren;	37 : 13
'k Ben met verschrikking aangedaan,	88 : 10
Beproef 't vrij, van omhoog,	26 : 2
Beroof hen niet terstond van 't leven,	59 : 6
Beschaam door mij de stille hope niet	69 : 3
Beschaam hun raadslag t' allen tijde;	109 : 17
Beschaam, verschr. de goddeloozen,	31 : 14
Beschaam, verschrik hen eeuwiglijk	83 : 10

	Ps. vs.
Beschaam z' in hunnen trotschen waan,	35: 2
Bescherm mij tegen 't wreed vermogen,	64: 3
Bescherm mij voor de goddeloozen,	140: 4
Beschouw, herdenk uw vastgestaafd verbond;	74:19
'k Betrouw op U; hoor mijn gebeden;	71: 1
'k Beveel mijn geest in uwe handen;	31: 4
Bevrijd mij van 't gew. des snooden,	71: 3
Bewaar mij toch, o alverm. God;	16: 1
Bew. mij voor 't gew. der strikken,	141:10
Bewijs, o HEER, uw knecht genâ:	9:13
Bewijs, o HEER, uw mededoogen;	31: 7
't Blij bazuingeschal	81: 3
Blijf mij in mijne grijsheid sterken;	71:13
Blijft gij op Hem betrouwen,	128: 4
Brandofferen, noch offers voor de schuld,	40: 4
Breng over mij al uw barmhartigh.,	119:39
Bij dag, bij nacht, ja t' aller ure,	55: 6
Bij dart'le brassers aan den disch,	35: 8
Bij U, HEER, is de levensbron;	36: 3

D.

	Ps. vs.
Daal haastig ter verlossing neer,	70: 1
Daal neder; neig, in gramschap fel ontstoken	144: 3
Daar bouwde Hij als hoogten zijne muren,	78:35
Daar God, voor hen bezorgd in hunne nooden,	78:12
Daar greep hen beving aan, verv.	48: 3
Daar heeft de vijand boog en schild,	76: 2
Daar ik moet zien, hoe snoodaards uwe wet	119:27
Daarna toog Israël, gedreven	105:13
Daarom deed Hij in ijdelheid hun dagen	78:17
Daarom heeft zich mijn kwijnend hart verblijd;	16: 5
Daarom, o HEER, zal ik U eer bew.;	18:15
Daar valt de vrees hen aan en breekt hun kracht	14: 5
Daar wordt uw lof verbreid,	26: 7
Daar zal ik David door mijn kracht,	132:11
Daar zal ons 't goede van uw woning	65: 3
Daar ziet men hen dan zaaien;	107:19
'k Dacht, hoe 'k God met vreugd voor dezen	77: 4
Dan dachten zij, hoe 't eeuwig Opperwezen	78:18
Dan, dan wordt Gods trouw verh.	102:10
Dan doet uw toornig aangezicht	21: 9
Dan ga ik op tot Gods altaren,	43: 4
Dan hadden zij ons levende vernield,	124: 2
Dan had geen mensch naar onze klacht gehoord;	124: 3
Dan maakt Hij weer woestijnen	107:18
Dan moogt g' in zegepraal uw voet,	68:12
Dan peinst de ziel: is 't waar? zou God	73: 6
Dan vindt Gij in onz' offeranden lust,	51:10
Dan vloeit mijn mond steeds over van uw eer,	119:86
Dan wandel ik vol moeds op ruimer baan,	119:23
Dan wordt de mensch door 't rijzend morgenlicht	104:12
Dan wordt genâ van waarheid blij ontmoet	85: 4
Dan wordt mijn naam met lofgejuich geprezen;	87: 5
Dan zal de Vorst van al uw schoon getuigen;	45: 6
Dan zal ik elk, die 't heilsp. bijster is,	51: 7
Dan zal ik hen, die dwaas of wreev'lig overtreën,	89:14
Dan zal na zooveel gunstbewijzen	72:10
Dan zal 't gejuich ten hemel dringen,	20: 3
Dan zingen zij, in God verblijd,	138: 3
Dan zou ik voor uw godd'lijk oog	63: 3
Dan zullen alle menschen vreezen;	64: 9
Dan zult gij recht naar 't outer treden,	4: 3
Dat Bazans hemelhooge berg	68: 8
Dat, die godd'loos zijn, sidd'rend vreezen,	141:11
Dat elk verdrukt' uw bijstand eens erlang';	74:20
Dat hen de dood als schuldheer velle,	55: 9
Dat hen, o God; uw gramsch. sla,	83: 6
Dat ieder, die U vreest, zich tot mij keer',	119:40
Dat ieder schaamrood zij,	97: 4
Dat Israël nu zegge, blij van geest:	124: 1
Dat Israël op den HEER vertrouw	131: 4
Dat mij, o HEER, uw goedertierenh.	119:21
Dat niets uit Gods gedachtenisse,	109: 8
Dat op uw klacht de hemel scheure;	20: 1
Dat 's HEEREN zegen op u daal';	134: 3
Dat slaan zal mij het hoofd niet breken;	141: 6
Dat vreed' en aangename rust,	122: 3
Dat vrij, als groene telgen,	92: 4
Dat zal den HEER veel aangenamer zijn	69:13
Dat zich de hemelen verblijden:	96: 8
Dat Sions berg weergalm' van vreugd;	48: 5
De bergen zullen vrede dragen,	72: 2
De bitt're smart verteert mijn leven;	31: 8
De booze keurt zich vrij van alle banden,	12: 8
De booze leugensprekers dolen	58: 3
De booze neemt, door hebzucht aangedreven,	37:11
De dag is d' uw'; ook vormdet Gij den nacht;	74:16
De Philistijn, de Tyriër, de Mooren,	87: 3
De goddelooze zal dit goede	112: 6
De God des heils wil mij ten herder wezen;	23: 1

	Ps. vs
De Godheid sprak en donderd' in de lucht;	104: 4
De Godsrivier doet G' overvloeien,	65: 7
De gouden zon weet, waar zij schuil moet gaan,	104: 10
De groote God, die 't recht verdedigt, sloeg	14: 2
De groote Schepper aller dingen	33: 7
De harten der Egyptenaren,	105: 14
De heem'len zijn getuigen van zijn recht;	50: 3
De HEER betoont zijn welbehagen	147: 6
De HEER bewaart de ziel, die Hem bemint;	145: 7
De HEER, de God der legerscharen,	46: 4
De HEER, de God der legerscharen,	46: 6
De HEER, die goed, doch ook rechtvaardig is;	129: 3
De HEER, die 't waar' van 't valsch' kan onderscheiden;	12: 3
De HEER heeft zich als d' allerhoogste Koning,	103: 10
De HEER is aan de spits getreden,	118: 4
De HEER is God, erkent, dat Hij	100: 2
De HEER is groot, een heerlijk God,	95: 2
De HEER is groot; elk zing' zijn lof;	48: 1
De HEER is mijn genoegzaam deel, mijn goed;	119: 29
De HEER is mij tot hulp en sterkte,	118: 7
De HEER is recht in al zijn weg en werk;	145: 6
De heerlijkh. der hoogste Majesteit	104: 16
De HEER mijn Bondgod, was voor dezen,	94: 12
De HEER regeert, de hoogste Majest.	93: 1
De HEER toch slaat der menschen wegen gâ,	1: 4
De HEER verlost en spaart	34: 11
De HEER wild' op mijn kermen,	6: 9
De HEER wou mij wel hard kastijden,	118: 9
De HEER zal hem, op 't ziekbed neêrgestort,	41: 2
De HEER zal in dit moeilijk leven;	94: 8
De HEER zal opstaan tot den strijd,	68: 1
De HEER zal steeds uw rechterhand verzellen;	110: 5
De HEER zal u steeds gadeslaan,	121: 4
De HEER zal zijn een hoog vertrek	9: 9
De heid'nen zijn, door waan misleid,	9: 15
De hemel blijft nog met den aardkloot staan,	119: 46
De hemel looft, o HEER, uw wonderen dag en nacht;	89: 3
De koningen, hoe zeer geducht,	68: 6
De Koning rust op uwe trouw	21: 7
De lofzang klimt uit Sions zalen	65: 1
De mensch zal eerl. vroolijk zeggen:	58: 8
Denk aan 't vaderlijk meêdoogen,	25: 3
'k Denk aan U, o God, in 't klagen,	42: 4
Der boozen schaar heeft lang op mij gewacht,	112: 48
Der goden God verheft zijn stem met macht,	50: 1
De rijkdom zal zijn huis verzellen;	112: 2
De schrik des nachts doet u niet vliên	91: 3
Des HEEREN Engel schaart	34: 4
Des HEEREN vrees is rein;	19: 5
Des HEEREN werken zijn zeer groot,	111: 2
Des HEEREN wet nochtans,	19: 4
Des HEEREN woord is rein, en al zijn spreken	12: 6
De snoodste laster stroomt d' ontaarden	59: 4
De sprinkhaan en de keverkwamen,	105: 19
De stammen, naar Gods naam gen.,	122: 2
De stedelingen zullen bloeien,	72: 9
De steen, dien door de tempelb.	118: 11
De stem des hooners moet ik hooren;	44: 9
De stoute zondaars zullen snel	9: 17
De trotsche dwaas zegt in zijn boos gemoed:	14: 1
De trotsche dwaas zegt in zijn boos gemoed:	53: 1
De trotschen, nijdig om mijn zegên,	140: 5
De velden zijn bedekt met kudden;	65: 9
De volken zullen, HEER, U loven,	67: 3
De volken zullen U belijden,	67: 2
De vromen zullen U verhoogen,	140: 13
De vruchten van hun huw'lijksbed,	21: 10
De vijand dorst, bij al ons leed, ons tergen,	137: 2
De waat'ren keerden in hun kolk;	106: 7
De wet zijns Gods is in zijn hart geschreven,	37: 16
Dewijl Hij hen verzaadde,	107: 5
Dewijl zijn ziel mij teer bemint,	91: 7
De wijnstok werd door hagel neergesmeten;	78: 24
De zondaar zal verdelgd zijn op Gods wenk;	104: 18
De zotten overtreden;	107: 9
Die de vorsten, trotsch van moed,	136: 18
Die, door dien verdeelden plas	136: 14
Die glans straal' Ephr. in d' oogen;	80: 2
Die gunst heeft God zijn volk bew.,	105: 24
Die hier bedrukt met tranen zaait,	126: 3
Die hun land, dat d' oogen streelt,	136: 21
Die hij, van ver uit d' oorden,	107: 2
Die in onzen lagen stand;	136: 23
Die in zijn wandel zich oprecht,	15: 2
Die liefdeg. moet elk tot liefde nopen,	133: 2
Die met zijn tong niet achterklapt;	15: 3
Die nooit zijn geld op woeker geeft;	15: 5
Die onnatuurlijk' offerand',	106: 21
Die ons, onder 't leed gebukt,	136: 24
Dies heb Ik, door hun tergend kwaad	95: 7
Dies hebt G', o God, hun last verl.,	106: 25
Dies zwoer d' Almachtige, dat Hij	106: 15
Die, tot wering van 't geweld,	136: 17
Die voorheen mij teêr beminden,	38: 11
Die vorst Pharo's legermacht	136: 15
Die, wars van 't kwaad, niet in de zonde leeft;	119: 2

	Ps. vs.
Die zal, door 's HEEREN gunst geleid,	24 : 3
Die zeggen: „wij, wij zullen zegepralen,	12 : 4
Die zijn volk, als bij de hand,	136 : 16
Dikke wolken goten water;	77 : 10
Dit alles spoorde God tot wraak,	106 : 22
Dit doet Jozefs zaad,	81 : 5
Dit duurde, tot ik uit dien drom	73 : 9
Dit hoorde God en heeft, op 't felst ontstoken,	78 : 30
Dit hoorde God, en werd op 't hoogst verbolgen;	78 : 11
Dit is de dag, de roem der dagen,	118 : 12
Dit is, dit is de poort des HEEREN;	118 : 10
Dit loon krijg' elk van 's HEEREN handen;	109 : 12
Dit lot is u beschoren,	128 : 3
Dit overstelpt mijn geest met rouwe;	143 : 4
Dit zag de zee met bevend' oogen aan,	114 : 2
Doch gij, mijn ziel, het ga, zoo 't wil,	62 : 4
Doch Jozefs tent liet Hij veracht'lijk varen;	78 : 34
Doch om zijns naams wil, om zijn macht	106 : 6
Doch op U-zien mijn schreiend' oogen;	141 : 9
Doch riepen z' in d' ellende;	107 : 7
Doch riepen z' in d' ellende,	107 : 10
Doet bij uw harp de psalmen hooren;	98 : 3
Doe bij uw knecht weldadigheid, o HEER;	119 : 9
Doe een teeken mij ten goede,	86 : 9
Doe hen altoos onzeker gaan,	35 : 3
Doe hen besch. staan en bezwijken;	71 : 9
Doe misdaân toe tot al hun euveldaân;	69 : 12
Doe mij niet mee vergaan,	26 : 10
Doe mij op 't pad van uw geb. treên;	119 : 18
Doe 't kwade, bij hen ondernomen,	28 : 3
Doe tot vergelding, HEER der heeren;	140 : 9
Door al uw deugden aangespoord,	138 : 2
Door Gods genâ wordt mijne ziel ger.,	57 : 3
Doorgrond m', en ken mijn hart, o HEER;	139 : 14
Door 's Hoogsten arm 't geweld onttogen,	66 : 6
Door uw arm en alvermogen	77 : 9
Door uwen toorn vergaat ons kwijnend leven:	90 : 4
Door uw gramschap, fel ontstoken,	38 : 3
Draagt Gij, o God, hen nog geduldig?	5 : 10
Durft gij bestaan te twisten met mijn kracht?	2 : 3
Dus hebben z' ook doldr., onbesuisd,	74 : 6
Dus heeft de HEER tot mijnen Heer gesproken:	110 : 1
Dus krijg ik van mijn plicht,	19 : 6
Dus toog 't verk. volk des HEEREN	105 : 23
Dus wordt gewis, in 't veilig samenleven,	11 : 2
Dus wil d' Almachtig' op hun smeeken,	149 : 4
Dus zij 's HEEREN naam geprezen,	102 : 12

E.

	Ps. vs.
Een dikke rook ging op, waar Hij zich keerde,	18 : 3
Een godd'loos rot heeft mij ten roof gesteld;	119 : 31
Een lasteraar, een leugenspreker,	140 : 11
Een listig volk heeft bo s en trotsch van aard,	119 : 43
Eenm. sprak God tot mij een woord,	62 : 8
Een net belemmerd' onze schreden;	66 : 5
Een stroom van ongerechtigheden	65 : 2
d'Eenvoudigen wil God steeds gadesl.;	116 : 4
Een vuurgloed gaat Hem voor,	97 : 2
Eerlang gedenkt hieraan het wereldrond;	22 : 14
d' Eersten van den Staat,	47 : 5
Eert geen uitlandsch god,	81 : 10
Egypteland zag al het eerstgeboren'	78 : 26
't Eind der aard werpt dampen uit;	135 : 4
Elk, die Hem vreest, hoe klein hij zij of groot,	115 : 7
Elk mocht zijn brood, zoo mild hem toegemeten,	78 : 13
Elk woedt om strijd, en toont zich onbeschroomd;	74 : 5
En ik, die Vorst, met zooveel macht bedeeld,	2 : 4
'k Erken nochtans, Gij, Gij zijt heilig, HEER,	22 : 2

F.

Fnuik Gij, o HEER der goddel. kracht;	10 : 8

G.

Gaat niet de mensch, als in een beeld, daarheen,	39 : 4
Gaat tot zijn poorten in met lof,	100 : 3
Gansch anders is 't met hem, die 't kwaad bemint;	1 : 3
Gansch Gilead behoort aan mij;	108 : 4
Gansch Moab buigt zich dienstb. neer,	108 : 5
Gansch Sion was verheugd,	97 : 5
't Gebergte smelt als was,	97 : 3
't Gebruis der zee doet Gij bedaren	65 : 5
Gedenk aan David, aan zijn leed;	132 : 1
Gedenk aan 't woord, gesproken tot uw knecht,	119 : 25
Gedenk den smaad, dien elk van uwe knechten lijdt;	89 : 20
Gedenk niet meer aan 't kwaad, dat wij bedreven;	79 : 4
Gedenk, o HEER, gedenk aan d' Edomieten	137 : 4
Gedenk, o HEER, hoe zwak ik ben, hoe kort van duur;	89 : 19
Geduchte God, hoor mijn gebeden;	43 : 1
Geef dan eeuwig eer	99 : 8
Geef, dat mijn oog het goed' aansch.,	106 : 3
Geef d' eer aan 't eeuwig Opperw.;	96 : 5
Geef Gij ons hulp in tegenheên;	60 : 7
Geef HEER, den goeden uwen zegen,	125 : 4
Geef, HEER, den Koning uwe recht.,	72 : 1

	Ps. vs.
Geef, HEER, opdat van angst en strijd	60 : 3
Geef ons genâ, geef ons genâ, o HEER;	123 : 2
Geef 't wild gediert', dat niets in 't woên ontziet,	74 : 18
Geeft den God des hemels eer;	136 : 26
Geen ding gesch. er ooit gewisser,	33 : 5
Geen druk beschaamt hun hoop in bange tijden;	37 : 10
Geen geval, geen zorg, geen list,	75 : 4
Geen kwaad gerucht zal hem ontz.;	112 : 4
Geen leeuw is heeter op de jacht;	17 : 6
Geen onheil zal de stad verstoren,	46 : 3
Geen vader sloeg met grootermeded.	103 : 7
Geen ijd'le zorg doe u van 't heil-spoor dwalen;	37 : 3
Geleid door 's HEEREN alvermogen,	105 : 8
Geloofd zij God, die zijn genade	31 : 17
Geloofd zij God, wiens oper.' ooren,	28 : 5
Geloofd zij Isrels groote God,	106 : 26
Geloofd zij God met diepst ontzag,	68 : 10
Gelijk de pijlen in de hand,	127 : 4
Gelijk een duif, door 't zilverwit,	68 : 7
Gelijk een sprinkhaan omgedreven,	109 : 14
Gelijk 't gebergt', dat, hoog gerezen,	125 : 2
Gelijk het gras is ons kortst. leven,	103 : 8
Gelijk zich die niet laat bezweren,	58 : 4
Gemeene lieden immers zijn	62 : 6
Genaak, gen. in gunste tot mijn ziel;	69 : 8
Genâ, o God, bescherm mij door uw hand;	56 : 1
Genâ, o God, genâ, hoor mijn gebed:	51 : 1
Genâ, o God, genâ, hoor mijn gebeên:	57 : 1
Gerechtigh. en recht heb ik gedaan	119 : 61
't Geroep des vijands doet mij beven;	55 : 2
't Getal van mijn verv. is zeer groot;	119 : 79
Getr. God, de heid'nen zijn gekomen;	79 : 1
Getrouwe HEER, Gij wilt mijn goed, mijn God,	16 : 3
Gewis, Gij zult alle eeuwen door,	21 : 6
Gewis, hoe hoog de nood mag gaan,	68 : 11
Gezegend zij de groote Koning,	118 : 13
Gezegend zij de HEER, die t'allen tijde	144 : 1
God baande door de woeste baren,	66 : 3
God bracht na tegenheden,	107 : 4
God breidd' een wolk uit om zijn scharen	105 : 21
God deed zijn volk met wisse treden,	105 : 20
God de HEER regeert;	99 : 1
God, die helpt in nood,	99 : 2
God, die het recht met kracht verdedigt, sloeg	53 : 2
God, die op 't recht zijn troon wil stichten,	7 : 6
God, die vrees'lijk is en groot;	135 : 5
God geeft den wijn, tot vreugd voor 't hart bereid;	104 : 8
God geeft zijn gunstvolk moed en krachten;	28 : 6
God heb ik lief, want die getr. HEER,	116 : 1
God heeft bij ons wat groots verricht:	126 : 2
God heeft de waap'nen aangegrêpen;	7 : 7
God heeft voor 't groote licht,	19 : 3
God heerscht als Opperheer;	97 : 1
God is bekend bij Juda's stam,	76 : 1
God is een toevlucht voor de zijnen,	46 : 1
God is goed; looft Hem te zaam	135 : 2
God is groot; ik weet, dat Hij	135 : 3
God is mijn licht, mijn heil, wien zou ik vreezen?	27 : 1
God is op 't hoogst geducht in zijner Heil'gen raad,	89 : 4
God is 't verbroken hart	34 : 9
God laat hen nooit in 's haters wreed vermogen;	37 : 11
God roeit hen uit, die 's vromen rust verstoren;	37 : 5
God schiep aan des hemels trans	136 : 7
God slaat een gram gezicht	34 : 8
Gods macht verbreekt den arm der goddeloozen,	37 : 9
Gods offers zijn een gansch verbroken geest,	51 : 9
God sprak, en deed de vorsten weten:	105 : 9
Gods rechterhand is hoog verheven;	118 : 8
God stilt, alom de oorelogen:	46 : 5
God vaart, voor het oog,	47 : 3
Gods verborgen omgang vinden	25 : 7
Gods vriend'lijk aangezicht	97 : 7
Gods wagens, boven 't luchtig zwerk,	68 : 9
God wil al 't vee steeds spijz., laven;	147 : 5
Gods wraak ontwaakt en trekt den trotschen tegen,	37 : 8
God zal hen zelf bevest. en schragen,	87 : 4
God zal mij hooren, en hen plagen,	55 : 11
God zal mijn hoofd nu boven 's vijands benden	27 : 4
God zal u voor zijn wr. doen bukk.,	52 : 4
God zal zijn waarh. nimm. krenken,	105 : 5
God zorgt, als 't leed genaakt,	34 : 10
God zij altoos op 't hoogst geprezen;	66 : 10
Gord, gord, o Held, uw zwaard aan uwe zijde:	45 : 2
Groot en eeuwig Opperwezen;	38 : 1
Gun leven aan mijn ziel, dan looft mijn mond	119 : 88
Gij boozen, wijkt, opdat ik steeds 't gebod	119 : 58
Gij deedt hem wel, een weinig tijds beneden,	8 : 5
Gij deedt mij veel benauwdh. smaken,	71 : 15
Gij, die geducht zijt in vermogen,	5 : 4
Gij, die God vreest, gij allen, prijst den HEER;	22 : 12
Gij, die hem gunstig hebt gered,	21 : 3
Gij doet ons bevend rugw. wijken,	44 : 6
Gij doet ons tot een spreekw. strekk.	44 : 8
Gij evenw., Gij blijft dezelfd' o HEER;	74 : 12
Gij geeft, dat d' uitg. van den morgen	65 : 6
Gij geeft hem, wijd en zijd in alle landen,	8 : 6
Gij grieft mij door uw schamp're woorden,	52 : 3
Gij hebt èn metgezel èn vrind,	88 : 11
Gij hebt m'in 't hart meer vreugd geg.,	4 : 4

	Ps. vs
Gij hebt mij, HEER, met kracht omgord tot strijden;	18:12
Gij hebt mij in den kuil gelegd,	88: 4
Gij hebt mijn gansch gestel doorgr.,	139: 7
Gij hebt mij uit den twist des volks verheven,	18:13
Gij hebt mij van mijn kindsche dagen	71:12
Gij hebt mijn weeklacht en geschrei	30: 8
Gij hebt mijn ziel bev. voor den dood;	56: 6
Gij hebt, o HEER, in 't doodl. tijdgewr.,	116: 5
Gij hebt uw land, o HEER, die gunst betoond;	85: 1
Gij hebt uw troon van eeuwigh. gegr.	93: 2
Gij hebt uw volk een harde zaak	60: 2
Gij hebt van acht'ren mij bezet;	139: 3
Gij hebt veel goeds bij uwen kn. ged.;	119:33
Gij hebt weleer van hem, dien Gij geheiligd hadt,	89: 9
Gij hebt, wijl niets Uw oog weerh.;	139: 9
Gij, HEER, Gij zet den boozen palen,	55:14
Gij, HEER, verdelgt den logenspreker	5: 6
Gij, hemel, aard' en zee, vermeldt Gods lof;	69:14
Gij immers, HEER, Gij zijt het, door Wiens macht	22: 5
Gij, Koninkrijken: zingt Gods lof;	68:16
Gij maakt eerl. mij 't levenspad bek.,	16: 6
Gij, met hen begaan,	99: 7
Gij overstr. het menschd.; zijn verm.	90: 3
Gij scheldt en straft verv. hoovaardij,	119:11
Gij schiept het barre noord' en 't zoele zuiden saâm;	89: 6
Gij scholdt de heid'nen keer op keer,	9: 5
Gij, 's HEEREN kn., looft den HEER;	113: 1
Gij spleet weleer de Schelfzee door uw kracht,	74:13
Gij spot verg., beschimp. den raad	14: 6
Gij temt de woeste zee, zij luistert naar uw wil;	89: 5
Gij toch, Gij zijt hun roem, de kracht van hunne kracht;	89: 8
Gij toetstet mij bij dag en nacht;	17: 2
Gij volken, hoort, waar g' in de wereld woont,	49: 1
Gij volk, uit Abraham gesproten,	105: 4
Gij vondt in ons een welbehagen,	80: 6
Gij, vrees'lijk zijt Gij in 't gericht;	76: 4
Gij weet, o God, hoe 'k zwerven moet op aard';	56: 4
Gij zalft mijn hoofd; Gij doet mijn blijdschap groeien	23: 3
Gij, zal hij zeggen, zijt mijn Vader en mijn God,	89:12
Gij zelf, o God, die uit uw woning,	44: 3
Gij zit, gij spreekt van uwen broeder kwaad;	50: 8
Gij zoldert in de waat'r. uwen troon,	104: 2
Gij zult aan d'een' en d'and're hand,	91: 4
Gij zult met luister mij omringen,	71:16
Gij zult nieuwe dagen voegen,	61: 5
Gij zult nochtans het leven derven,	82: 4
Gij zult opstaan, ons beschermen,	102: 7
Gij zult uw volk een schuilpl. wezen;	31:16
Gij zult uw volk in bange tegensp.,	12: 7
Gij zijt alleen, (wat zou ik vreezen?)	31: 3
Gij zijt mij, HEER, ter schuilplaats in gevaren;	32: 4
Gij zijt mijn God, U zal ik loven;	118:14
Gij zijt, o HEER, van d' allervr. jaren,	90: 1
Gij zijt volm., Gij zijt rechtv., HEER;	119:69

H.

'k Haat ranken, vol van kwaad' en bitt're vrucht,	119:57
'k Had hun haters ras	81:16
'k Had om mijn haters 't kleed gesch.,	35: 7
'k Had u dan tot spijs'	81:18
't Hart schokt in mij heen en weder,	38:10
Haters van den HEER,	81:17
'k Heb aan dit volk, dat Mij vergat,	95: 6
'k Heb and'ren al de rechten van uw mond	119: 7
'k Heb eens gezworen bij mijn eigen heiligheid:	89:15
'k Heb HEER, des nachts aan uwen naam gedacht;	119:28
'k Heb hun hals bevrijd	81: 6
'k Heb hunne rechters vrij gelaten;	141: 7
Heb ik mijn ziel niet stil gezet,	131: 2
'k Heb in mijn hart uw rede weggel.,	119: 6
'k Heb lang den HEER in mijnen druk verwacht,	40: 1
'k Heb mijn tranen, onder 't klagen,	42: 2
'k Heb U voorwaar in 't heiligdom,	63: 2
'k Heb uw geboôn, mijn God, dies meer dan goud,	119:64
Heeft dan dit volk, dat groeit in euveldaân,	14: 4
Heeft dan dit volk, dat groeit in euveldaân,	53: 4
Heeft dan, o HEER, uw gramschap nimmer end';	85: 2
HEER, ai, maak mij uwe wegen	25: 2
HEER, doe mij spoedig adem halen;	143: 7
HEER, door goedheid aangedreven	86: 3
's HEEREN goedheid kent geen palen,	25: 4
's HEEREN stem, op 't hoogst geducht,	29: 2
's HEEREN stem ontbloot het woud;	29: 5
's HEEREN stem verbaast natuur;	29: 4
's HEEREN wonderstem verbreekt,	29: 3
HEER, ik voel mijn krachten wijken,	38:22
HEER, onze Heer, grootm. Opperw.,	8: 1
HEER, onze Heer, grootm. Opperw.,	8: 9
HEER, open Gij mijn lippen door uw kracht;	51: 8
'k Hef mijn ziel, o God der goden,	25: 1
Heft uwe handen naar omhoog;	134: 2
Heilig zijn, o God, uw wegen;	77: 8
Helaas, het best van onze beste dagen	90: 6
Hen, die op mijne ziele loeren,	71: 7
Herd. de trouw, aan ons voorh. bet.;	74: 2
Herd., mijn God, herd. die wonderd.,	74:17
Herinnert u, gij roekeloozen;	4: 2
Het aard'r. zij rechtvaard. en vromen	37:15

	Ps. vs.
Het brieschend paard moet eind'lijk sneven,	33 : 9
Het donker bosch weergalmt op 't heesch geschreeuw	104 : 11
Het heidend. werd voor hen weggedr.;	78 : 28
Het heil is ver van 't goddeloos gesl.,	119 : 78
Het heillot, dat rechtvaard. verkr.,	37 : 20
Het kost'l. bloed van uwe gunstgen.,	79 : 2
Het nuttig vee en 't roofz. boschged.	104 : 6
Het onderpand van 't heerl. alverm.,	78 : 31
Het ruime hemelrond	19 : 1
Het trotsche Moab, overheerd,	60 : 5
Het trotsch gedrag des boozen doet	36 : 1
Het volk, dat Gij hebt uitverkoren,	44 : 7
Het vogeltje vindt schuilplaats in hun loof,	104 : 9
Het vuur versl. de strijdb're jongel.;	78 : 32
Het woeste volk zal voor Hem kn.;	72 : 5
Hier raakten zij aan 't kwijnen,	107 : 3
Hoe blinkt het alles door vertooning	96 : 4
Hoe dierbaar zijn m' uw wonderd.,	139 : 10
Hoed mijn ziel, en red z' uit nooden	25 : 10
Hoe goddelijk en schoon	19 : 2
Hoe groot en schitt'rend is zijn eer	21 : 5
Hoe groot, hoe vrees'lijk zijt G' alom;	68 : 17
Hoe groot is 't goed, dat Gij zult gev.,	31 : 15
Hoe groot zijn, HEER, uw werken;	92 : 3
Hoe hij zijn oog op hen had neergesl.	78 : 22
Hoe kleeft mijn ziel aan 't stof; ai, zie mijn nood,	119 : 13
Hoe lang, HEER, zull. dan de boozen,	94 : 2
Hoe lang, o God, zal in dit zwaar verdriet,	74 : 10
Hoe lang, o HEER der legermachten;	80 : 3
Hoe lang, o HEER, mijn toeverlaat,	13 : 1
Hoe lang, o wreedaards, zoekt gij dan	62 : 2
Hoe lang zal ik, door tegenheên	13 : 2
Hoe lang zult Gij in gramschap zijn ontstoken?	79 : 3
Hoe lief heb ik uw wet, het is mijn doel	119 : 49
Hoe lieflijk, hoe vol heilgenot,	84 : 1
Hoe menigmaal hebt G' ons uw gunst betoond,	74 : 15
Hoe vreeslijk groeit, o God,	3 : 1
Hoewel zijn weg niets is dan ijdelh.	49 : 5
Hoe wonderbaar is uw getuigenis;	119 : 65
Hoe worden zij tot ieders schrik	73 : 10
Hoe zalig is het volk, dat naar uw klanken hoort;	89 : 7
Hoe zoet zijn mij uw redenen gew.;	119 : 52
't Hoogmoedig volk dicht leugens tegen mij;	119 : 35
Hoopt op den HEER, gij vromen;	130 : 4
Hoor, HEER, mijn stem naar uw goedgunstigheid	119 : 75
Hoor naar mijn stem en kerm. sm.;	28 : 2
Hoor mijn gebed, mijn bang geroep, o HEER;	39 : 8
Hoor mijn geschrei; 'k ben uitget.,	142 : 6
Hoor mij, o HEER, uw goedertierenh.	69 : 7
Hoor, o HEER, verh. mijn smeeken;	102 : 1
Hoort mij, zei ik toen,	81 : 9
't Hoovaardig volk heeft mij op 't felst bespot;	119 : 26
Houdt dan uw tong in toom;	34 : 7
Houdt uw geslacht mijn heilverb.,	132 : 8
Hun aanslag is verwoed en boos,	83 : 2
Hun drift, aan snood bedrog verb.,	64 : 6
Hun hand, hoe fraai bewerkt, tast nooit iets aan,	115 : 4
Hun hart vergat den Opherheer,	106 : 12
Hun hart was boos, vervuld met slinksche streken,	78 : 19
Hun mond is vol van last'ren en van liegen;	144 : 4
Hun mond tast zelfs den hemel aan,	73 : 5
Hun tafel word', o God, hun tot een strik,	69 : 10
Hun tong, die and'r. durfd' onteeren,	64 : 8
Hun tongen scherpen zij als slangen;	140 : 3
Hun vijand heeft hen wreed verdr.,	106 : 23
Hun zwaard deed hen dit land niet erven	44 : 2
Hun zijt Gij goed, die goedert. hand'l.	18 : 8
Hij dacht in gunst, door hunne ramp bewogen,	78 : 20
Hij deed vol kracht hen voor zijn pijlen zwichten;	18 : 5
Hij deed zijn knecht van achter 't vee zich spoeden,	78 : 36
Hij, die op Gods bescherming wacht,	91 : 1
Hij, die uw naam in waarheid kent,	9 : 10
Hij, die vol ijdelheid,	26 : 4
Hij doet de groote waat'ren zwellen,	33 : 4
Hij doet den storm bedaren,	107 : 15
Hij gaf aan Jakob zijne wetten;	147 : 10
Hij geeft m' opnieuw een danklied tot zijn eer,	40 : 2
't Hijgend hert, der jacht ontkomen,	42 : 1
Hij heeft een diepen kuil doen delv.,	7 : 8
Hij heeft de kracht zijns werks get.;	111 : 4
Hij heeft den vloek op zich genomen;	109 : 10
Hij heeft gedacht aan zijn genade;	98 : 2
Hij heeft, o God, van U begeerd,	21 : 4
Hij heeft voorheen aan Mozes zijne wegen,	103 : 4
Hij heeft zijn wortels uitgeschoten;	80 : 7
Hij heelt gebrokenen van harte,	147 : 2
Hij is, al treft u 't felst verdriet,	121 : 2
Hij is door elk beroofd, den nabuur tot een smaad;	89 : 17
Hij kan dien prijs der ziele, dat rants.	49 : 3
Hij kreeg van Pharaö in handen,	105 : 12
Hij ligt verbrand en afgehouwen;	80 : 10
Hij loert, en houdt zich in het donker schuil;	10 : 5
Hij maakte, Hij, die heerlijk is,	111 : 3
Hij schept in 't heilig recht behagen;	33 : 3
Hij sl. zijn handen aan zijn vrinden,	55 : 12
Hij sprak: „Ik zal de schoonste landen;	105 : 7
Hij strooit steeds uit aan alle zijden,	112 : 5
Hij verbaasde Pharo's hof;	135 : 6

	Ps. vs.
Hij vleit zich, dat de Godheid dit vergeet';	10 : 9
Hij wekt met slechts te spreken,	107 : 13
Hij wil in gunst uw heil bewerken;	147 : 7
Hij wil uw offerspijz' gedenken;	20 : 2
Hij zal dit kwaad, dit boos bestaan,	54 : 3
Hij zal eeuwig in vermogen	61 : 6
Hij zal in alle ramp en pijn,	91 : 8
Hij zal mijn haters weren	6 : 10
Hij zal naar 't recht de woeste heid'nen richten,	110 : 6
Hij zal noch wank'len, noch bezw.,	125 : 1
Hij zal op weg eens drinken uit de beken	110 : 7
Hij zal uit 's vogelvangers net	91 : 2
Hij zal zijn volk niet eindel. kast.,	103 : 5
Hij zelf zal aan het wereldrond	9 : 8
Hij zendt op aarde zijn bevelen;	147 : 8
Hij ziet zijn dag, den dag zijns oordeels, komen,	37 : 7
Hij zocht alom, maar ach, Hij vond er geen;	14 : 3
Hij zocht alom, maar ach, Hij vond er geen,	53 : 3
Hij zoekt en Hij gedenkt het bloed,	9 : 12
Hij zond een heir, door niemands hand te weren,	78 : 23
Hij zond, in plaats van vruchtb'ren regen,	105 : 18

I.

	Ps. vs.
Ik ben, als dood, in 't hart vergeten,	31 : 10
Ik ben een vriend, ik ben een metgez.	119 : 32
Ik ben, helaas, een leed'r. zak gelijk,	119 : 42
Ik ben nooddruftig, arm en naakt;	70 : 3
Ik ben, o HEER, een vreemd'ling hier beneên;	119 : 10
Ik ben op 't diepst verdrukt; ai, schenk mij, HEER;	119 : 54
Ik ben uw knecht, geef mij dan recht verstand,	119 : 63
Ik ben verblijd, wanneer men mij	122 : 1
Ik ben verstomd, en zal mijn mond voortaan	39 : 6
Ik ben wel klein, veracht, maar niet verleid;	119 : 71
Ik blijf den HEER verwachten;	130 : 3
Ik dacht in mijn verdriet te smoren;	140 : 6
Ik denk in 't midden der gevaren	143 : 5
Ik derf mijn vrienden tot mijn straf;	88 : 5
Ik haat bedr. en valschh. van gem,	119 : 82
Ik heb bedaard mijn wegen nageg.,	119 : 30
„Ik heb", dit was uw taal, „een vast verbond gemaakt	89 : 2
Ik heb geloofd; dies sprak ik tot Gods eer.	116 : 6
Ik heb het lot eens dwing'l. waargen.;	37 : 18
Ik heb mijn mond begeerig opged.,	119 : 66
Ik heb mijn vl. met eenen zak bekl.,	69 : 5
Ik heb mijn voet gew. van kw. paân,	119 : 51
Ik heb somtijds het scheem'rend morgenlicht.	119 : 74
Ik heb, te moed'loos neergebogen;	31 : 18
Ik heb voor mij al uw getuigenis,	119 : 56
Ik hef mijn handen naar den hoogen;	143 : 6
Ik hef tot U, die in den hemel zit,	123 : 1
Ik, Ik ben de HEER;	81 : 11
Ik kan met U door sterke benden dringen,	18 : 9
Ik ken uw gunst, ik ken uw trouw hieraan,	41 : 6
Ik lag en sliep gerust,	3 : 3
Ik lag gekn. in banden van den dood,	116 : 2
Ik loof den HEER, mijn God;	34 : 1
Ik loof eerl. U in een groote schaar,	22 : 13
Ik overtref mijn leeraars in beleid,	119 : 50
Ik riep tot U, ik zeid': o HEER;	142 : 5
Ik riep U aan, o HEER, met al mijn hart;	119 : 73
Ik roem in God, ik prijs 't onfeilbaar woord;	56 : 5
Ik roem, o eeuwig Alvermogen,	71 : 14
Ik roep tot God, den Koning van 't heelal:	57 : 2
Ik roep tot U, o eeuwig Wezen,	28 : 1
Ik sla op die getrouw in 't land zijn, d'oogen;	101 : 6
Ik sprak, door mijn geluk misleid;	30 : 5
Ik steun op God, mijn toeverlaat;	91 : 5
Ik vrees niet, neen, schoon ik door duist're dalen,	23 : 2
Ik wasch, aan U verpand,	26 : 6
Ik was verstomd, ik sprak van 't goede niet;	39 : 2
Ik weet, dat God, getr. in 't richten,	140 : 12
Ik weet, o HEER, dat uw gericht. zijn	119 : 38
Ik werd benauwd van alle zijden,	118 : 3
Ik werd verl. van 's vijands legersch.,	18 : 6
Ik zag met eigen oogen aan,	73 : 2
Ik zal blijmoedig henen treden,	71 : 11
Ik zal de heerschappij doen duren bij zijn zaad,	89 : 13
Ik zal den HEER, die mij getr. raad	16 : 4
Ik zal den HEER op 't hoogste prijzen,	109 : 18
Ik zal, door ijvervuur aan 't blaken,	5 : 3
Ik zal het brandaltaar doen rooken,	66 : 7
Ik zal het eeuwig Wezen prijzen	7 : 9
Ik zal in U, mijn God, van vreugd	9 : 2
Ik zal integend., al wie hem wederst.,	89 : 11
Ik zal, in tegenwoordigheid	35 : 9
Ik zal met al mijn hart den HEER,	9 : 1
Ik zal met hart en mond, o HEER,	30 : 1
Ik zal met vreugd in 't huis des HEEREN gaan,	116 : 11
Ik zal mijn wraak godd'loozen ied'ren morgen	101 : 8
Ik zal, o God, bepeinzen uwe wet,	119 : 8
Ik zal, o HEER, dien ik mijn Koning noem,	145 : 2
Ik zal, o HEER, uw wonderdaân,	108 : 2
Ik zal, omdat G' in bange dagen	59 : 10
Ik zal, oprecht van hart, uw naam, o HEER;	119 : 4
Ik zal uw naam met dankerkentenis,	116 : 10

	Ps. vs.
Ik zal, zoolang ik 't levensl. geniet,	104 : 17
Ik zei: nu zal ik letten op mijn paân,	39 : 1
Ik zet mijn treden in uw spoor, . .	17 : 3
Ik zie mijn ziel verv. door snooden;	143 : 3
Ik zoek den vreê steeds aan te kw.;	120 : 4
In d' achtb're Godsvergaderingen .	82 : 1
Indien ik zeg: „de donkerheid . .	139 : 6
Indien men op hun voorspoed let,	73 : 4
In God is al mijn heil, mijn eer, .	62 : 5
In haar paleizen vestigt God . .	48 : 2
In hunne grijze dagen, ...	92 : 8
In plaats van troost vervolgt mij 's vijands blaam;	41 : 3
In plaats van uw doorlucht' en vrome vaad'ren, ...	45 : 8
In 't bitter leed, dat wij verduren,	80 : 4
In 't stille graf zingt niemand 's HEEREN lof;	115 : 9
In uwe hand zijn mijne tijden; .	31 : 12
In zijne tent, rond. Hem zoov. luist.,	18 : 4
't Is al bedr. en valschh., wat zij spr.,	12 : 2
't Is de HEER, die 't recht der armen,	146 : 5
't Is de HEER, die vreemdelingen .	146 : 7
't Is de HEER van alle heeren, . .	146 : 8
't Is de HEER, wiens alvermogen .	146 : 4
't Is de HEER, wiens mededoogen,	146 : 6
't Is God, aan tijd noch plaats verb.,	33 : 8
't Is God, die mij met sterkte wil omgorden;	18 : 10
't Is God, wiens hand den bergen water schenkt, ...	104 : 7
't Is God, dien w'onzen Redd. noem.;	44 : 5
't Is goed voor mij, verdr. te zijn gew.,	119 : 36
't Is niet alleen dit kwaad, dat roept om straf;	51 : 3
Israëllers, looft al t' saâm, . . .	135 : 11
Isrel kwam door 's Hoogsten hand	135 : 7
't Is 't kw., waarin z' elkand'r. sterk.	64 : 5
't Is trouw, al wat Hij ooit beval;	111 : 5

J.

Ja, elk der vorsten zal zich buigen,	72 : 6
Ja, ik ben als een, wiens ooren .	38 : 14
Ja, hadden w' in dien druk gezeten,	44 : 11
Ja, 't lust' U, HEER der legerscharen,	59 : 3
Ja waarlijk, God is Isrel goed, . .	73 : 1
Ja, zonder vrees' mocht Isrel veilig trekken, ...	78 : 27
Jeruzalem, dat, zoo ik u vergete, .	137 : 3
Juich, aarde, juich met blijde galm.	66 : 1
Juich, aarde, juicht alom den HEER;	100 : 1
't Juich' al voor 't aangezicht des HEEREN;	96 : 9
Juicht elk om str. met blijde galm.;	105 : 2
Juicht, o volken, juicht;	47 : 1

K.

Keer eind'lijk, HEER toch weder .	6 : 4
Keer weer, o God der legermachten	80 : 9
Kom mij te hulp; mijn ziel, die U verbeidt, ...	119 : 87
Komt, kind'ren, hoort naar mij .	34 : 6
Komt, laat ons samen Isrels HEER,	95 ; 1
Komt, luistert toe, gij Godgezinden;	66 : 8
Komt, maakt God met mij groot,	34 : 2

L.

Laat al de stroomen vroolijk zingen	98 : 4
Laat allen, die met schamp'ren spot,	70 : 2
Laat Arons huis Gods goedh. loven,	118 : 2
Laat dien, om al zijn handelingen	109 : 11
Laat d' ijverige tempelreien, . . .	149 : 2
Laat, HEER, uw bijstand niet vertr.;	59 : 2
Laat hen eerlang bij d' uitk. weten,	59 : 8
Laat hen niet zeggen in het hart:	35 : 12
Laat hen, o God, om spijs verlegen,	59 : 9
Laat ieder 's HEEREN goedheid loven,	118 : 1
Laat kwaad op kwaad zijn huis omr.,	109 : 7
Laat mij uw dierb're goedh. prijzen,	143 : 8
Laat nooit des boozen wensch gel.,	140 : 8
Laat nooit mijns vijands wensch gel.,	143 : 12
Laat ons alom zijn lof ontvouwen	33 : 11
Laat ons den rustdag wijden . .	92 : 1
Laat ons, o God der legermachten;	80 : 5
Laat over mij uw aanschijn lichten,	31 : 13
Laat 's HEEREN lof ten hemel rijzen:	147 : 1
Laat toch het kwaad der goddeloozen	7 : 5
Laat uwe gunst mij niet begeven,	143 : 11
Laat uw genâ ons met haar troost verrijken, ...	90 : 9
Laat vromen, juichend t' allen tijd;	35 : 13
Laat vrij het schuimend zeenat bruisen, ...	46 : 2
Laat, zeiden zij, laat ons het ganssche land, ...	74 : 8
Laat zulken eer bewijzen . . .	107 : 8
Laat zulken eer bewijzen . . .	107 : 11
Laat zulken eer bewijzen . . .	107 : 16
Laat zijne kinderen, als weezen, .	109 : 5
Leer mij naar uw wil te hand'len;	86 : 6
Leer mij, o God van zaligheden; .	143 : 10
Leer mij, o HEER, den weg door U bepaald;	119 : 17
Leid mij, HEER, ik zou in 't stijgen	61 : 2
Leid mij in uw gerechtigheden, .	5 : 8
Let toch, en zie op vromen en opr.;	37 : 19
'k Liet hen dies, veracht, ...	81 : 14
Loof aarde, loof Gods wonderdaân;	148 : 3
Loof Hem, die u, al wat gij hebt misdreven, ...	103 : 2
Loof Hem, die u vergunt uw zielsverlangen, ...	103 : 3
Loof, loof den HEER, gij heidendom,	117 : 1
Loof, loof den HEER, mijn ziel met alle krachten;	103 : 1
Looft den grooten God, wiens troon	136 : 2
Looft den HEER, die wond'ren werkt,	29 : 6
Looft den HEER, want Hij is goed;	136 : 1
Looft den HEER, wiens heerschappij	136 : 11
Looft den HEER, wiens sterke hand	136 : 12
Looft der heeren Opperheer, . .	136 : 3
Looft God, den trouwen Opperheer,	106 : 1
Looft God in zijn gemeent' alom,	68 : 13
Looft God, looft zijn naam alom;	150 : 1

	Ps.	vs.
Looft God met bazuingeklank;	150	2
Looft God, naar zijn hoog bevel,	150	3
Looft Gods macht, die, onbeperkt,	136	4
Looft Gods wijsh.; door zijn Woord	136	5
Looft God, zingt eeuw. 's HEEREN lof,	148	1
Looft, Halleluja, looft den HEER;	111	1
Looft Hem, die den Amoriet	136	19
Looft Hem, die Egypte's staat	136	10
Looft Hem, die het roode meir	136	13
Looft Hem, looft Hem, al wat leeft;	136	25
Looft Hem, nu die erfenis,	136	22
Looft Hem, wiens geduchte macht	136	20
Looft Isrels God; roept door all' eeuwigheên,	41	7
Looft, kruipend wild en tam ged.;	148	4
Looft, looft den HEER der legersch.,	66	4
Looft, looft den HEER, wien, onbedw.	149	1
Looft, looft den HEER gestadig;	107	1
Looft, looft den HEER, gij zijne legerscharen,	103	11
Looft, looft met waar' erkentenis,	148	5
Looft, looft nu aller heeren HEER;	134	1
Looft, looft, verheugd den HEER der heeren;	105	1
Looft met hart en stem,	99	3
Lout're goedheid, liefdekoorden,	25	5

M.

Maak, dat dit volk geen rustpl. vind';	83	8
Maak hen gelijk aan 't licht verdorrend gras,	129	4
Maak in uw woord mijn gang en treden vast;	119	67
Maak uwe weldaân wonderbaar,	17	4
Maak z' als dat gras, waarmee de maaier nooit,	129	5
Maan en sterren, min in pracht,	136	9
Maar ach, hier is het recht vergeten,	82	3
Maar ach, mijn God, waar blijkt uw trouw nu, waar uw eer?	89	16
Maar, blij vooruitz., dat mij streelt;	17	8
Maar d'altoos wijze raad des HEEREN	33	6
Maar de HEER zal uitkomst geven,	42	5
Maar die nu hulp'loos kermen,	107	21
Maar d' Opperh., die zijn ged. stoel,	2	2
Maar elk, die snood, door listige bedr.,	101	7
Maar geef uw dierb'ren gunstelingen,	5	11
Maar God, aansch. al hun lagen,	64	7
Maar God zond Mozes, die te voren	105	15
Maar, Gij, HEER, Gij zijt lankmoedig,	86	8
Maar Gij, o HEER, tot Wien mijn ziel zich keert,	22	10
Maar, HEER, Gij zijt nabij, Gij ziet mij aan;	119	76
Maar, HEER, Gij zijt veel sterker dan 't geweld	93	3
Maar ik ben, in d' ongelukken,	38	13
Maar ik, ik ben oprecht;	26	11
Maar ik zal als d' olijfboom groeien,	52	6
Maar, in dit smartelijk verdriet,	13	5
Maar Israël, vertr. gij op den HEER;	115	5
Maar mij ontmoet uw mededoogen,	5	7
Maar mijn volk wou niet	81	13
Maar mijn vijand zie ik leven,	38	19
Maar 't heilig volk, dat op deez' aarde leeft,	16	2
Maar, toen G' U slecht een oogenbl.,	30	6
Maar schoon zij dus Gods goedheid ondervonden,	78	9
Maar 's HEEREN gunst zal over die Hem vreezen;	103	9
Maar 't aard'rijk opende zijn mond,	106	10
Maar, trouwe God, Gij zijt,	3	2
Maar 't vrome volk, in U verheugd,	68	2
Maar wat klaag ik, HEER der heeren?	38	9
Maar wil dit volk niet bukken	107	20
Maar word' ik ooit met bange vrees belaân,	56	2
Maar wij, om uwentwil verdreven,	44	12
Maar zij vergaten 's HEEREN werk;	106	8
Men denkt niet meer aan hun verleden staat,	49	6
Men heeft mij fel benauwd van jongs af aan;	129	1
Men heeft mijn rug door ploegers diep geploegd;	129	2
Men heeft ons wreed vaneen gereten,	141	8
Men neem' hen, daar hun lasterm.,	59	7
Men spreekt van u zeer heerelijke dingen,	87	2
Men telt veeleer de haren van mijn hoofd,	69	2
Men voer' dien God geschenken aan,	76	7
Men zag hen zelfs, door drift verbl.,	106	20
Men zal die boozen door 't geweld	63	6
Men ziet u blij, in statelijke reien,	45	5
Merk op, mijn ziel, wat antwoord God u geeft;	85	3
Met hen trekt Ammon ééne lijn,	83	5
Mijn beê, met opgeheven handen,	141	2
Mijn beend'ren kan ik tellen, één voor één,	22	9
Mijn beend'ren spreken tot uw eer;	35	5
Mijn broed'ren ben ik vreemd, door elk onteerd,	69	4
Mijn geroep, uit angst en vreezen,	77	1
Mijn God, Gij hebt mij, op mijn klacht	30	2
Mijn God, Gij hebt uw wond'ren groot gemaakt:	40	3
Mijn God, ik steun op uw vermogen,	43	2
Mijn God, mijn God, waarom verlaat Gij mij,	22	1
Mijn God, U zal ik eeuwig loven,	52	7
Mijn God, wat is de mensch dan op deez' aarde!	8	4
Mijn God, zoo 'k immer hebb' bedr.,	7	2
Mijn hand zal, hoe 't ook ga, hem sterken dag en nacht;	89	10
Mijn hart kleeft vast aan waarheid en aan deugd;	119	16
Mijn hart, o Hemelmajesteit,	108	1
Mijn hart verfoeit en haat	26	5
Mijn hart verheft zich niet, o HEER;	131	1
Mijn hart, verv. met heilbespiegel.,	45	1

	Ps. vs.
Mijn hart voelt weên in bange nepen;	55 : 3
Mijn hart zal steeds op U vertrouw.,	71 : 10
Mijn hart zegt mij, o HEER, van uwentwegen,	27 : 5
Mijn kracht is, als een scherf, van sap beroofd;	22 : 8
Mijn lippen zullen juichend roemen,	71 : 17
Mijn oogen treuren om mijn leed,	88 : 6
Mijn oogen zijn bezw., rood geschr.,	119 : 85
Mijn oog is rood gekreten,	6 : 7
Mijn oog zal hen aanschouwen,	92 : 6
Mijn ontstoken ingewanden	38 : 7
Mijn voet hebt Gij doen in de ruimte treden;	18 : 11
Mijn vijand, dorstig naar mijn bloed,	35 : 6
Mijn vijand roem' op zijn vermogen;	59 : 5
Mijn vijand word', eer hij 't verw.,	35 : 4
Mijn weêrpartijders, zeer te duchten,	31 : 9
Mijn ijver heeft van smart mij doen vergaan;	119 : 70
Mijn ziel bepeinst uw wonderdaân;	139 : 4
Mijn ziel bew. uw trouw getuigenis;	119 : 84
Mijn ziel bezw., zij is gansch afgem.,	119 : 41
Mijn ziel, der tegenheden zat,	88 : 2
Mijn ziel, die naar den vrede haakt,	131 : 3
Mijn ziel, gansch neergebogen,	6 : 3
Mijn ziel is immers stil tot God;	62 : 1
Mijn ziel is in mijn hand, steeds in gevaar;	119 : 55
Mijn ziel grijpt moed, wijkt boozen,	6 : 8
Mijn ziel, hoe treurt ge dus versl.?	43 : 5
Mijn ziel kleeft U standvastig aan;	63 : 5

N.

Naar Gods wijs bestel	47 : 2
'k Nam te Meriba	81 : 8
Neem, Isrels Herder, neem ter oore;	80 : 1
Neem, HEER, mijn bange klacht ter oore;	5 : 1
Neem, o mijn volk, neem mijne leer ter oore;	78 : 1
Neen, dwaas, de HEER weet uw ged.,	94 : 6
Neen, dwaas, uw hoop zal ras verg.,	9 : 7
Neen, gij smeedt ongerechtigheden	58 : 2
Neen, gij, gij zijt het, dien ik eerde,	55 : 8
Neig nooit mijn hart tot kw. zaken,	141 : 4
Neig, o HEER, uw gunstig' ooren,	86 : 1
Niet ons, o HEER, niet ons, uw naam alleen	115 : 1
Niets is, o Oppermajesteit;	139 : 1
Nochtans is God het doel van onzen lof;	115 : 2
Nochtans was God met hen begaan;	106 : 24
Nooddruftigen vergeet God niet,	9 : 18
Nooddruftigen zal Hij verschoonen;	72 : 7
Nooit klaagd' Ik 't u, indien Ik honger had,	50 : 5
Nu dan, o HEER, wat is 't, dat ik verwacht?	39 : 5
Nu moet uw tong de heid'n. nooden;	96 : 2
Nu stap ik rustig aan;	26 : 12
Nu stelt God waterbeken	107 : 17
Nu zal ik voor de weldaân, die 'k genoot,	116 : 8
Nu zal mijn ziel, nu zullen al mijn zinnen	18 : 1
Nu zie ik Gilead, gered,	60 : 4

O.

O Babylon, wij zien eerl. u straffen,	137 : 5
Och, daalde 't heil uit Sion spoedig neer	14 : 7
Och, daalde 't heil uit Sion spoedig neer	53 : 6
Och, dat ik klaar en ondersch. zag,	119 : 14
Och, gaf mij iemand duivenvleug'l.;	55 : 4
Och, had naar mijn raad,	81 : 15
Och HEER, ik ben, o ja, ik ben uw knecht,	116 : 9
„Och HEER, och, wierd mijn ziel door U gered!"	116 : 3
Och, mocht ik, in die heilige geb.,	27 : 3
Och, neig tot mij uw gunstig' ooren:	31 : 2
Och, laat hen in hun kwaad niet groeien;	58 : 6
Och, schonkt Gij mij de hulp van uwen Geest;	119 : 3
O God, die ons ten schilde zijt,	84 : 5
O God, die 's lands benauwdh. ziet,	108 : 7
O God, Gij zijt mijn toeverlaat,	63 : 1
O God, hoe hebben wij getreurd,	60 : 1
O God, mijn God, Gij all. vorst. HEER;	145 : 1
O God mijns heils, mijn toeverlaat,	88 : 1
O God, neem mijn gebed ter oore,	55 : 1
O God, toen Gij, met majesteit,	68 : 4
O God, uw God heeft mild U overg.	45 : 4
O God, verl. en red mij uit den nood;	69 : 1
O God, verlos mij uit den nood,	54 : 1
O God, wij mochten met onz' ooren	44 : 1
O God, zoo waardig mijn gezangen,	109 : 1
O gij, vergadering, gezeten	58 : 1
O HEER, de koning is verheugd,	21 : 1
O HEER, doe Gij mij recht:	26 : 1
O HEER, Gij wilt, door goedheid aangespoord,	10 : 9
O HEER, Gij ziet het, zwijg niet stil,	35 : 11
O HEER, Gij zijt weldadig;	6 : 1
O HEER, jaag hun vervaarheid aan,	9 : 20
O HEER, mijn God, volzalig Wezen,	7 : 1
O HEER, mijn Rotsst., mijne sterkte,	140 : 7
O HEER, mijn toevlucht, hoor mijn klagen:	143 : 9
O HEER, ontdek mijn levenseind aan mij;	39 : 3
O HEER, sla toch op mijn geschrei uw oog;	119 : 85
O HEER, uw woord best. in eeuwigh.,	119 : 45
O HEER, verlos mij uit de banden	140 : 1
O HEER, wil mijn gebeden hooren;	143 : 1
Omdat hij tegen zijn geweten	109 : 9
Omdat mijn volk verwoest wordt en verdreven;	12 : 5
Omdat mijn vijand, hoe geducht,	9 : 3
Omd. zij nooit naar 't w. des HEEREN	28 : 4

	Ps.	vs.
z'Omringden mij met booze woorden,	109 :	2
G' Omringt mijn gaan en liggen, Gij	139 :	2
O mijn ziel, wat buigt g' u neder?	42 :	3
O mijn ziel, wat buigt g' u neder?	42 :	7
d' Onpeilb're zee bergt in haar ruimen schoot	104 :	13
G' Onthoudt, o HEER, dan uw barmhartigheên	40 :	6
w' Ontkw. haast des vogelvang. net,	124 :	4
Ons hart heeft zich van U, in nooden,	44 :	10
d' Ontemb're zee houdt stand, waar 't God gebiedt;	104 :	5
Ontzet mij, red mij uit der vreemden handen, ...	144 :	5
Ontzond. mij met hysop, en mijn ziel	51 :	4
Onz' ouders in Egypteland . . .	106 :	5
Ook deed God uit de waterstroomen	105 :	17
Ook hebt Ge mij niet weggestooten,	31 :	5
Ook spleten zelfs de rotsen op zijn wenken;	78 :	8
Ook was Samuël, ...	99 :	5
Ook zond Hij toorn, verbolgenheid en nooden;	78 :	25
O onze God; o vast vertrouwen .	65 :	4
Ooren ziet men aan hun hoofd, .	135 :	10
Opdat de vijand, die mij haat, . .	13 :	4
Opdat ik, HEER, U, blij te moê, .	9 :	14
Opdat z' op God hun hope stellen zouden;	78 :	4
Opdat zij weten en belijden, . . .	109 :	16
Opent uwen mond, ...	81 :	12
Op God all. betr. ik in mijn nooden;	11 :	1
d' Oprechte sla mij zonder vreezen,	141 :	5
Op 't heug'lijkst zien zijn gunstgen.,	149 :	3
Op 't onverw. zijn zij in angst gebr.;	53 :	5
Op U betrouw ik, HEER der heeren;	31 :	1
Op uw noodgeschrei	81 :	7
O vijand, hebt gij daar uw macht	9 :	6
Op wagens, paarden en op helden,	20 :	4

P.

Perst eens de bitt're tegenspoed, .	30 :	4
Prijst den HEER met blijde galmen;	146 :	1
Prijst den naam van uwen God, .	135 :	1
Psalmzingt, Gods gunstgen.; geeft,	30 :	3

R.

Red mij, o God, uit 's vijands handen;	59 :	1
Red mij van hen, die kwaad bedenk.,	140 :	2
Red mij van hen, die 't ruim genot	17 :	7
Reeds verlangen uwe knechten .	102 :	8
't Rechtvaard. volk, gered uit lijden,	58 :	7
Rechtv. is de HEER in al zijn handel;	11 :	4
Rechtvaardig volk, verhef uw blijde klanken.	32 :	6
't Rechtvaardig volk zal bloeien, .	92 :	7
't Rechtvaard. volk zal welig groeien,	72 :	4
't Rechtv. volk zal zich verblijden,	64 :	10
't Rechtv. volk zult gij beloonen;	5 :	12
'k Riep tot den HEER, in 't midden dier ellenden;	18 :	2
'k Riep tot den HEER met luider stem;	142 :	1
'k Riep tot den oorspr. aller dingen,	120 :	1
Roemt nu, met nieuwe lofgezangen,	33 :	2
Roemt nu onzen God;	99 :	4
'k Roep, HEER, in angst tot U gevl.:	141 :	1
Roept in den nood tot Mij, uw God en HEER;	50 :	6
Ruk, door uw macht, mij uit het slijk; behoed	69 :	6
Ruk spoedig aan, verdubbel uwe schreên;	74 :	3
Rijs op, o God, rijs op, toon uw gez.;	74 :	21

S.

'k Schatte mij geheel verloren; .	77 :	2
Scheld met uw stem het wild ged.,	68 :	15
Schoon hij zich op deez' aard' in wellust baadt;	49 :	7
Schud, daar zij dus mijn roem verk.	140 :	10
Sion, loof met dankb're stem . .	135 :	12
Slaap weerhieldt Gij van mijn oogen;	77 :	3
'k Sla d' oogen naar 't gebergte heen,	121 :	1
Sla hen en hunne prinsen, HEER;	83 :	7
Sla ieder zucht, mijn hart ontgleden,	5 :	2
Sla ik naar 't ruim der held're hemelbogen	8 :	3
Sla op mijn ellenden d' oogen; . .	25 :	9
'k Sloeg, eer ik werd verdrukt, het dwaalspoor in;	119 :	34
'k Slijt den nacht in eenzaam waken,	102 :	4
Smelt hen tot water, laat ze drijven;	58 :	5
Springt op van vr., verheft zijn lof,	68 :	3
Sta op, o God, toon medelijden, .	44 :	14
Sta op, o HEER, en laat den mensch	9 :	19
Sta op, verlos mij, HEER	3 :	4
Stap ik vol moeds ten oorelоge; .	44 :	4
Stel hunnen hoogmoed perk en paal;	139 :	12
Stel op den HEER in alles uw betr.;	37 :	2
Stort over hen uw gramschap uit; vertoon	69 :	11
Stouthartigen zijn daar beroofd; .	76 :	3
Straks leidt men haar in staatsie uit haar woning;	45 :	7

T.

Terwijl zij samen zich verbinden,	31 :	11
Thans is de HEER bekend alom .	9 :	16
Toen aten zij en werden zat van eten,	78 :	15
Toen daalde 't vleesch, als stof en dichte regen	78 :	14
Toen dreigde God hen met den dood,	106 :	13
Toen heeft Hij hen met vleesch gev.;	106 :	9
Toen hij door 't Godd'lijk alvermogen	105 :	11
Toen ik de heid'nen aan zag rukken,	118 :	5
Toen Israël 't Egyptisch rijksgebied,	114 :	1
Toen 'k zweeg, en U mijn ongerechtigheden, ...	32 :	2
Toen stond God op met gunstige gedachten, ...	78 :	33
Toen 't zwellend hart met ongeduld	73 :	11
Toen vorsten mij verv. zonder reên,	119 :	81
Toen weerde Pinehas de straf, .	106 :	17
Toont aller goden God te vreezen;	82 :	2
Tot ik een rustplaats voor den HEER	132 :	3

	Ps.	vs.
Tot het dom en dwaas geslacht .	75 :	3
Tot staving van de waarheid deed	132 :	7
Twist met mijn twisters, Hemelh.:	35 :	1

U.

U alleen, U loven wij;	75 :	1
U heeft de HEER, wien 't nooit berouwt, gezworen, ...	110 :	4
Uit diepten van ellenden, . . .	130 :	1
Uitgeteerd door al mijn klachten	38 :	8
Uit Sion zal de HEER uw schepter zenden, ...	110 :	2
Uit zijn heiligdom, ...	99 :	6
U mag men zalig heeten, . . .	128 :	1
U smeekten zij, van menschenhulp ontbloot, ...	22 :	3
Uw aangez. vert. aan uwen knecht	119 :	68
Uw echtvriendin zal bloeien . .	128 :	2
Uwer knechten trouwe zonen, . .	102 :	16
Uw God, o Isrel, heeft de kracht	68 :	14
Uw goedertierenheid, ...	26 :	3
Uw goedheid, HEER, is hemelhoog;	36 :	2
Uw goedheid, HEER, is groot en hemelhoog, ...	57 :	7
Uw goedheid kroont de jaargetijden;	65 :	8
Uw gunst is groot, zij is bestendig,	109 :	13
Uw gunst sterkt meer, dan d' uitgezochtste spijzen, ...	90 :	8
Uw hand heeft mij gem. en toeber.,	119 :	37
Uw hand, o God, heeft veil. mij gel.,	57 :	5
Uw heersch. verd. zelfs d' eeuwigh.,	145 :	5
Uw heiligd. is door het vuur vert.;	74 :	7
Uw heill. wordt door mij alom verbr.,	40 :	5
Uw hoop, uw kudde woonde daar;	68 :	5
Uw macht is groot, uw trouw zal nooit vergaan;	93 :	4
Uw mogendheid heeft sterkte willen gronden	8 :	2
Uw opperm., die wij ootm. eeren,	90 :	2
Uw pijlen, fel van uwen boog gedr.,	45 :	3
Uw sterke hand heeft 's Leviathans woên	74 :	14
Uw sterke hand zal onverwacht, .	21 :	8
Uw strenge geeselroede, ...	6 :	6
Uw tong, die toelegt om te schaden,	52 :	2
Uw volk zal op uw heirdag tot het strijden, ...	110 :	3
Uw vijand heeft ter plaatse van 't gebed, ...	74 :	4
Uw wonderkracht heeft in den morgenstond	104 :	3
Uw Woord is mij een lamp voor mijnen voet;	119 :	53
Uw ijz'ren staf, die al hun macht verplet, ...	2 :	5

V.

Van waar de zon in 't oosten straalt;	113 :	2
Van geslachte tot geslacht, . . .	135 :	8
Verbazend hof van d' Opperheer, .	148 :	2
Verberg mij voor de listigheden, .	64 :	2
Verb. G', o God, uw glansr. aangez.,	104 :	15
Verb. uw oog van mijn bedr. kwaad,	51 :	5
Verborgenh., met diep ontz. te meld.,	78 :	2
't Verbr. volk, o HEER, moet bukk.,	94 :	3
Vergeef mij al mijn zonden, . . .	6 :	2
Vergeefs op bouwen toegelegd; .	127 :	1
Vergeefs van 's morg. vroeg geslaafd,	127 :	2
Vergeet niet, HEER, dien onverdraagb'ren hoon;	74 :	22
Verhardt u niet; neemt zijn genâ	95 :	5
Verhef, o God, verhef u hemelhoog,	57 :	5
Verheug het volk, verblijd hen allen, HEER, ...	40 :	8
Verhoog, o HEER, uw naam en kr.;	21 :	13
Verhoogt, o poorten, nu den boog;	24 :	4
Verhoogt, o poorten, nu den boog;	24 :	5
't Verkeerde hart, in wien 't mij ook moog' blijken;	101 :	4
Verklaar hem schuldig in 't gerichte,	109 :	4
Verlos mij van den leeuw, die woedt en tiert;	22 :	11
Versch. nu blinkend, God der wrake:	94 :	1
Versmaadheid breekt en scheurt mij 't hart vaneen;	69 :	9
Verst. dit toch, verg. van Gods wet,	50 :	9
Verterend vuur gaat voor zijn aanzicht heen;	50 :	2
Vertrouwt op God, gij allen, die Hem vreest;	115 :	6
Vertrouwt, wat uw begeert' ook zij,	62 :	7
Vervolg ze dus van oord tot oord,	83 :	9
Verwerp mij niet in hooger jaren;	71 :	6
Verw. mij van uw aangez. toch niet;	51 :	6
Vest op prinsen geen betrouwen, .	146 :	2
't Voegt ons, met blijde klanken, .	92 :	2
'k Voel de krachten mij begeven, .	102 :	3
'k Voel door stinkend' etterzweren	38 :	5
Voer mij uit mijn gevangenis . .	142 :	7
Vraagt naar den HEER en z. sterkte;	105 :	3
Vreest 's HEEREN macht, en dient zijn majesteit:	2 :	6
Vreest, vreest Hem t' allen tijd', .	34 :	5

W.

Waak op, mijn eer, waak op, mijn harp en luit;	57 :	6
Waak op, mijn ziel, loof d' Oppermajesteit;	104 :	1
Waar' ik door ongerechtigheden .	66 :	9
Waar liefde woont, gebiedt de HEER den zegen;	133 :	3
Waarmede zal de jongeling zijn pad	119 :	5
Waarom, daar wij uw bijstand verg.	44 :	13
Waarom hebt Gij zijn muur verbr.?	80 :	8
Waarom is 't, dat Gij mij verstoot?	88 :	9
Waarom, o God, zijn wij in eeuwigh.	74 :	1
Waarom, o HEER, blijft Gij van verre staan?	10 :	1
Waarom ontr. de lasteraar Gods eer?	10 :	7
Waarom zou zich der heid'nen macht vermeêren?	79 :	5
Waar schapen zijn, of ossen in de weiden;	8 :	7

	Ps. vs.
Waartoe u dus beroemd in 't kwade,	52 : 1
Waarvan ook geen voorbijg. wandel.	129 : 6
Waar zou ik uwen Geest ontvlîên?	139 : 4
Wann. de HEER uit 's vijand macht,	126 : 1
Wanneer G' uw arm verheft, . .	26 : 9
Wanneer ik in den nacht ontwaak,	139 : 11
Wanneer ik op mijn legersteê, . .	63 : 4
Wann. ik zei: „mijn voeten glijden;	94 : 10
Wann. ik zelfs door vorst. werd bet.,	119 : 12
Wann. uw str. op eenen sterv'l. stort	39 : 7
Wanneer uw toorn en gramschap ons bezwaren;	90 : 5
Want des HEEREN hand besluit, .	75 : 5
Want deze God is onze God; . .	48 : 6
Want dit is t' bevel	81 : 4
Want elk ging voort in God op 't snoodst te tergen;	78 : 21
Want God, de HEER, zoo goed, zoo mild, ...	84 : 6
Want God heeft zijn getuigenis geg.	78 : 3
Want God wil mij zijn bijstand biên;	54 : 4
Want goedertieren is de HEER; .	100 : 4
Want Hij is onze God, en wij . .	95 : 4
Want hij zal zijn gelijk een frissche boom, ...	1 : 2
Want hoe de boozen zich doen schromen;	125 : 3
Want hoe het ga, de logenmond .	63 : 7
Want ik gevoel de grootheid van mijn kwaad;	51 : 2
Want mijn hoofd is als bedolven,	38 : 4
Want mijn leeftijd is door wenen,	102 : 2
Want naar uw allerheiligst recht,	9 : 4
Want, o HEER, ik ben aan 't zinken	38 : 17
Want op zijn wensch beroemt zich 't godd'loos rot;	10 : 2
Want, o trouw en eeuwig Wezen,	38 : 15
Want schoon ik zelfs van vader en van moeder	27 : 6
Want 's HEEREN weg heb ik getrouw bewandeld, ...	18 : 7
Want tegen U heeft dit geslacht, .	21 : 11
Want uw alziend en toornig oog,	21 : 12
Want uw goedheid, die wij loven,	61 : 4
Want uw goedheid, hoogst gerezen,	86 : 7
Want uw pijlen doen mij dragen	38 : 2
Want vreemden steken 't hoofd omh.,	54 : 2
Want wie kan na 't verscheiden, .	6 : 5
Want Sion is van God begeerd, .	132 : 9
Want samen zijn zij 't eens geraakt;	83 : 4
'k Was als een wonder in elks oogen;	71 : 5
Wat blijdschap smaakt mijn ziel,	26 : 8
Wat dr. beh. het woedend heidend.;	2 : 1
Wat hij u smeekt uit 's harten grond,	21 : 2
Wat in de lucht, op d' aard, in 't water leeft, ...	104 : 14
Wat is de mensch? wat is in hem te prijzen?	144 : 2
Wat kon de boog den besten schutter baten?	78 : 5
Wat voog'len door den ruimen luchtkring zweven;	8 : 8
Wat voordeel zal 't bedrog u baren,	120 : 2
Wat vreê heeft elk, die uwe wet bem.	119 : 83
Wat vijand tegen hem zich kant,	132 : 12
Wat was 't, o zee, dat u zoo vluchten deed?	114 : 3
Wat zal ik, met Gods gunsten overl.,	116 : 7
Wat zou mij toch doen vr. in een tijd,	49 : 2
Wee mij, die rust en hulp moet derv.,	120 : 3
Weêrhoud, o HEER, uw knecht, .	19 : 7
Weer van mij af de smaadheid, die ik vrees	119 : 20
Weer snood bedrog, o God, van mijn gemoed;	119 : 15
Wees dan mijn hulp; houd U niet ver van mij;	22 : 6
Wees Gij mijn steun, dan zal ik, vrij van leed, ...	119 : 59
Wees mij een rots, om in te wonen;	71 : 2
Wees over 't heil der boozen niet ontstoken:	37 : 1
Welhaast had ik de vlucht genomen,	55 : 5
Wel hem, die steeds zich zal erbarm.,	112 : 3
Welzalig elk, die 't recht betracht,	106 : 2
Welzalig hij, die als een held, . .	127 : 5
Welzalig hij, die al zijn kracht .	84 : 3
Welzalig hij, die in der boozen raad	1 : 1
Welzalig hij, die zich verst. draagt;	41 : 1
Welzalig hij, wiens zond. zijn verg.;	32 : 1
Welz. is het volk, dat, dus gezegend,	144 : 7
Welzalig zij, die naar zijn reine leer,	2 : 7
Welzalig zijn d' oprechten van gem.,	119 : 1
Wend, wend mijn oog van d'ijdelh. af;	119 : 19
't Werd alles door zijn groot verm.,	105 : 16
Wie heeft mij zooveel heils bereid?	108 : 6
Wie heeft lust, den HEER te vreezen,	25 : 6
Wie helpt mij tegen al die boozen?	94 : 9
Wie is aan onzen God gelijk? . .	113 : 4
Wie is gelijk aan onzen HEER? .	113 : 3
Wie kan Gods wijs beleid doorgr.?	105 : 10
Wie kent uw toorn; wie zijn geduchte krachten?	90 : 7
Wie klimt den berg des HEEREN op?	24 : 2
Wien heb ik nevens U omhoog? .	73 : 13
Wiens oog verworpenen veracht, .	15 : 4
Wie roemt niet 's HEEREN wond're trouw, ...	113 : 5
Wie toch is, als Gij, weldadig? .	86 : 2
Wie U durft wederstreven, . . .	92 : 5
Wie ver van U de weelde zoekt, .	73 : 14
Wie vet is, eet en knielt voor Isrels HEER;	22 : 15
Wie voert mij in een vaste stad, .	60 : 6
Wie wijs is, merk' die dingen: .	107 : 22
Wie zal verkeeren, groote God; .	15 : 1
Wie zal uw wond'ren, uw beleid,	88 : 8
Wie zin'loos, zonder 't overwegen,	5 : 5
Wie zou niet voor Gods grooth. bukk.?	147 : 9
'k Wil mijn misdaân, die U tergen,	38 : 18
Wil mij, wanneer ik roep, verhooren;	4 : 1
Wil, o God, mijn bede hooren; .	61 : 1
Wil toch niet stug, gelijk een paard, weêrstreven, ...	32 : 5

	Ps. vs.
Wil uwen knecht, door schuld versl.,	143 : 2
Woedt nog de wraaklust onbeschr.,	76 : 6
'k Wou vlucht., maar kon nerg. heen,	142 : 4
Wijk af van 't kwaad, en sta met al uw krachten,	37 : 14
Wij hebben God op 't hoogst misd.;	106 : 4
Wij, o verheven Majesteit;	48 : 4
Wij zaten neêr, wij weenden langs de zoomen,	137 : 1
Wij zien aan ons na al dit ongeval,	74 : 9
Wij zullen in zijn woning gaan,	132 : 5

Z.

't Zachtmoedig volk zal eens den vollen vrede	37 : 6
Zag ik mij door een vijand jagen,	55 : 7
'k Zal dan door mijn blijde galmen,	61 : 7
'k Zal dan gedurig bij U zijn,	73 : 12
'k Zal dit melden, 'k zal altijd	75 : 6
'k Zal eeuwig zingen van Gods goedertierenheên;	89 : 1
'k Zal gedenken, hoe voor dezen	77 : 7
Zalig hij, die in dit leven,	146 : 3
'k Zal in uwe tent verkeeren,	61 : 3
'k Zal in uw goedheid mij verblijden;	31 : 5
'k Zal met blij gejuich Hem loven,	102 : 11
'k Zal met mijn gansche hart uw eer	138 : 1
'k Zal met vermaak naar 't kwaad niet overhellen,	101 : 3
'k Zal met verstand den weg betreên der vromen.	101 : 2
'k Zal over hem, die achterklapt, mij belgen,	101 : 5
'k Zal 's av. klagen, zuchten, stenen;	55 : 10
'k Zal tot God, mijn steenr., spreken;	42 : 6
'k Zal uit uw huis geen var, noch uit uw kooi	50 : 4
'k Zal uw geb, die ik oprecht bemin,	119 : 24
'k Zal uw gerechtigheid verheffen,	71 : 18
'k Zal van de deugd der milde goedheid zingen,	101 : 1
'k Zal Sions, 'k zal der armen spijs,	132 : 10
Zeer groot is onze HEER, vol kracht.;	147 : 3
Zegt, om de heid'nen te verlichten:	96 : 7
'k Zei: laat nooit mijn bitter lijden	38 : 16
Zelfs hij, op wien ik voormaals heb vertrouwd,	41 : 5
Zelfs vind de musch een huis, o HEER;	84 : 2
Zend, HEER, uw licht en waarh. ned.,	43 : 3
Zet, HEER, een wacht voor mijne lipp.;	141 : 3
Ziedaar Gods toorn, gelijk een vuur, ontstoken;	78 : 16
'k Zie in rouw en ongenuchten,	102 : 6
Zie mij HEER, wien elk moet duchten,	38 : 21
Zie mijn ellend', o HEER, en help uw knecht,	119 : 77
Zie op mij in gunst van boven,	25 : 8
Ziet gij een dief, gij loopt met hem en steelt:	50 : 7
Zie, 't blij gerucht der ark liep voort,	132 : 4
„Ziet," zegg. zij, „hij ligt verschoven;	71 : 8
„Zie," zal men zegg., „zie den dwaze,	52 : 5
Zingt beurtel. en dankt den HEER;	147 : 4
Zingt des Hoogsten eer,	47 : 4
Zingt een psalm en geeft	81 : 2
Zingt nu blij te moe	81 : 1
Zingt vroolijk, heft de stem naar bov.,	33 : 1
Zingt, zingt den HEER, die eeuwig leeft,	9 : 11
Zingt, zingt den lof van 't Opperw.;	112 : 1
Zingt, zingt een nieuw gezang den HEERE;	96 : 1
Zingt, zingt een nieuw gezang den HEERE;	98 : 1
Zoo gaat het elk, dien God bemint,	127 : 3
Zoo Gij, van dat ik werd geboren	71 : 4
Zoo Gij in 't recht wilt treden,	130 : 2
Zoo heb ik dan vergeefs gestreên,	73 : 7
Zoo hoog zijn troon moog' boven d'aarde wezen,	103 : 6
Zoo ik dit zeggen staven zou,	73 : 8
Zoo ik in mijne woning treê,	132 : 2
Zoo ik niet had gel., dat in dit leven,	27 : 7
Zoo leeft de HEER, mijn rotssteen zij geprezen;	18 : 14
Zoo leert hij zich geduldig dragen;	94 : 7
„Zoo moet de koning eeuwig leven;"	72 : 8
Zoo moet mijn vijand op de hielen	7 : 3
Zoo word' in 't land de handel ruim gedreven;	144 : 6
Zoo word' uw dierbaar volk in 't end	108 : 3
Zoo zacht als olie is zijn spreken;	55 : 13
Zoo zal de heerlijkheid der vromen	149 : 5
Zoo zoeken mij vergeefs, o God;	17 : 5
Zoo zull. wij, de schapen uwer weid.,	79 : 7
Zoo zullen zich geheele scharen,	7 : 4
Zou dan de Schepper, die onz' ooren	94 : 5
Zou de HEER zijn gunstgenooten,	77 : 5
Zou God zijn genâ vergeten?	77 : 6
Zou in den kuil 't ontzielde stof	30 : 7
Zou 'k hen niet haten in mijn hart,	139 : 13
Zou ooit de stoel der schaad'lijkhed.,	94 : 11
Zult Gij aan dooden wond'ren doen?	88 : 7
Zwijg Gode, wacht op 't eind van 's HEEREN wegen:	37 : 4
Zwijg niet, o God, houdt U niet doof;	83 : 1
Zij dansen, wagg'len, vallen,	107 : 14
Zij, die de zee bevaren	107 : 12
Zij, die gebonden zaten	107 : 6
Zij, die kwaad voor goed vergelden,	38 : 20
Zij, die mijnen dood bejagen,	38 : 12
Zij gaan van kr. tot kr. steeds voort;	84 : 4
Zij hadden mij omringd als bijen,	118 : 6
Zij hebben kwaad voor goed vergold.,	109 : 3
Zij hebben mij bijkans op aard vern.:	119 : 44
Zij hebben 't lang gewenschte land	106 : 14
Zij hebben, vol arglistigheid,	142 : 2
Zij hebben wel een mond, doch die niet spreekt;	115 : 3
Zij hebben zich voor 't vloekaltaar;	106 : 15
Zij komen aan, door Godd'lijk licht geleid,	22 : 16
Zij leggen lagen voor de vromen,	64 : 4
Zij maakten zich, den HEER ten spot,	106 : 1

	Ps. vs.
Zij momp'len saâm, vervuld met bitt'ren haat;	41 : 4
Zijn almacht wist de zee vaneen te scheiden;	78 : 7
Zijn grondsl., zijn onwrikb'r. vastigh.	87 : 1
Zijn handelwijs baart altijd smart op smart, ...	10 : 3
Zijn' is de zee, z' is door zijn kracht	95 : 3
Zijn machtig' arm besch. de vromen,	33 : 10
Zijn mond is vol van vloek, bedrog en list;	10 : 4
Zijn naam is heilig en geducht; .	111 : 6
Zijn naam moet eeuwig eer ontv.;	72 : 11
Zijn schoonheid is vergaan, zijn troon ligt neêrgestort;	89 : 18
Zijn wacht, waarop men hopen mag,	121 : 3
Zijn wonderdaân, door niemand af te meten, ...	78 : 6
Zij raadslaan slechts, vervoerd door haat, ...	62 : 3
Zij rott. saâm en houden boozen raad;	56 : 3
Zij rukk. aan met opgesperd. mond,	22 : 7
Zij sloegen 't oog op God; . . .	34 : 3
Zij spaarden volken, tot Gods hoon,	106 : 19
Zij spraken stout: „Kan God in wildernissen	78 : 10
Zij spreken nooit van vrede, neen;	35 : 10
Zij tergden, twistend, Gods genâ,	106 : 18
Zij weken af, door trouwel. handel,	78 : 29
Zij weten doorgaans van verdriet	73 : 3
Zij werden daag'lijks begenadigd;	105 : 22
Zij zeggen, stout op hun vermogen:	94 : 4
Zij zeiden, stout en heet op buit:	83 : 3
Zij zullen U eerbiedig vreezen, .	72 : 3
Zij zullen u, Gods gunstgenoot .	91 : 6
Zij zullen uit de volheid van 't gem.,	145 : 3

GEZANGEN.

B.

Behoed het gansche Christendom, ...	Avondzang : 6
Bescherm ons in den bangen tijd, ...	„ : 5

D.

Dat wij ons ambt en plicht, o Heer;	Morgenzang : 3
Des Heeren arm is sterk;	Lofz. v. Maria : 4
Die stout zijn op h. macht,	„ „ „ : 5
Dus wordt des Heeren volk geleid;	„ „ Zach. : 4

E.

Een licht, zoo groot, zoo schoon, ...	„ „ Sim. : 2

G.

Gedenkt en viert met vee en magen;	Tien Geboden : 5
Geef heden ons ons daag'lijksch brood;	Geb. d. Heer. : 5
Geheiligd word' uw naam; ai, geef, ...	„ „ „ : 2
'k Geloof daarbij in Jezus, onzen Heer;	12 Art. 2e Ber. : 2
'k Geloof in God, den Vader, die 't heelal . . .	„ „ „ „ : 1
'k Geloof in God, den Vader, groot van macht, .	„ „ 1e „ : 1
'k Geloof ook in den Heiligen Geest, die één . .	12 Art. 2e Ber. : 4
'k Geloof ook in den Heiligen Geest, dien w' eeren	„ „ 1e „ : 2
God had hun tot hun troost gemeld	Lofz. v. Zach. : 2
Gij zult niet doodslaan, noch u wreken; . . .	Tien Geboden : 7
Gij zult uw ouders need'rig eeren;	„ „ : 6

H.

Hoe heilig is zijn naam, .	Lofz. v. Maria : 3
Houd ons gem. voor U ber.,	Avondzang : 4
Hij heeft na lang geduld	Lofz. v. Maria : 6
Hij speld' ons, dat wij 't aller tijd, ...	„ „ Zach. : 3
Hij stond weer op, ons tot gerechtigheid;	12 Art. 2e Ber. : 3

I.

Ik ben de HEER, uw God en Koning;	Tien Geboden : 2

J.

Ja, Amen, trouwe Vader, ja,	Geb. d. Heer. : 10

L.

Leid ons in geen verzoeking ooit;	„ „ „ : 7
Lof zij den God van Israël;	Lofz. v. Zach. : 1

M.

Misbruikt geenszins den naam des HEEREN, . . Tien Geboden : 4
Mijn ziel, herdenk met heilig beven, ... „ „ : 1
Mijn ziel verheft Gods eer; Lofz. v. Maria : 1

O.

O allerhoogste Majesteit; Geb. d. Heer. : 1
Och of wij uw geboôn volbrachten; . . . . Tien Geboden : 9
O God, die onze Vader zijt; Bedez. v. d. Pred.
O, gr. Christus, eeuw. licht; Avondzang : 1
O Heer, wij danken U van harte, ... Dankz. na 't eten
O Vader, dat uw liefd' ons blijk; . . . . . Avondzang : 7
O Vader, die al 't lev. voedt; Bedez. v. 't eten

S.

Schenk uwen zegen bij uw woord; . . . . . Morgenzang : 6

T.

Toon ons uw goedheid en uw macht, ... Avondzang : 2
Troost allen, die in nood en smart. . . . . Morgenzang : 7

U.

Uw hart zal nimmer iets begeeren . . . . . Tien Geboden : 8
Uw koninkrijk koom' toch, o Heer; . . . . . Geb. d. Heer. : 3
Uw wil geschied', uw wil alleen; . . . . . „ „ „ : 4

V.

Vergeef ons onze schulden, Heer; . . . . . „ „ „ : 6
Verl. ons, na genoten rust, Morgenzang : 2
Verkwik ons door een zoete rust, ... Avondzang : 3
Verlicht ons hart, dat duister is, ... Morgenzang : 5
Verlos ons uit des Boozen macht; . . . . . Geb. d. Heer. : 8
Voor beeldendienst zult gij u wachten; . . . . . Tien Geboden : 3
Voor elk, die in het duister dwaalt, ... Lofz. v. Zach. : 5

W.

Want uw is 't Koninkrijk, o Heer; . . . . . Geb. d. Heer. : 9
Want ziet, om 's Heeren daân Lofz. v. Maria : 2
Wij danken U, barmhartig God; . . . . . Morgenzang : 1

Z.

Zie op ons neder in genâ, „ : 4
Zoo laat Gij, Heer, uw kn., Lofz. v. Sim. : 1
Zijn goedh. klom ten top; „ „ Maria : 7

AANWIJZING VAN EENIGE PSALMEN,

DIE BIJ BIJZONDERE GELEGENHEDEN EN BIJ HET VERKLAREN VAN DE CHRISTELIJKE LEER KUNNEN GEZONGEN WORDEN.

VOOR LAND EN KERK.

	PSALM
In vruchtbare tijden	65, 67.
„ tijden van schaarschh.	33, 107, 145, 146.
„ tijden van onweder	29.
„ de lente	104.
„ den zomer	65.
„ den oogst	65, 67.
„ den winter	147.
„ verdrukking der Kerk	46, 79, 80.
„ vrede	85, 147.
„ oorlog	3, 27, 83.
„ pest en besm. ziekte	91, 121.
„ tijden van vervolging	10, 12, 13, 14, 44, 94, 123.
„ verlossing der Kerk	124, 126.
„ tijden van overwinn.	46, 74, 108, 124.

VOOR BIJZONDERE PERSONEN.

	PSALM
Boetpsalmen	6, 25, 32, 38, 51, 130, 143.
Van het geloofsvertr.	56, 57, 62, 121, 125, 138.
In tijden van twijfelm.	77, 88.
„ bestrijding over der goddel. voorspoed	37, 49, 73, 92, 94.
„ gebrek v. toegang tot den openb. Godsdienst	42, 63, 84.
„ verdrukk. v. vijanden	4, 7, 17, 26, 31, 64.
Wanneer men met laster bezwaard is	7, 120.
Gebeden om heiligheid des levens	25, 86, 119, 143.
In krankheden	6, 38, 39, 31.
Dankz. voor genezing	30.
Op het huwelijk	127, 128.
In ouderdom	71, 92, de pauze.

BIJ PLECHTIGE GELEGENHEDEN.

	PSALM
Op de Kerstdagen	89, het beg., 98, 132, de pauze, de Lofzz.
Op den eersten dag van het jaar	39, 90, 144.
„ des Heilands lijden	16, 22, 40, 41, 55, de p.; 69, 109, het beg.
„ de Paaschdagen	16, 22, 3 p.; 40, d. p.; 69, 3 p.; 118, 3 p.
„ den Hemelvaartsdag	8, 47, 68, 2 p.; 110.
„ de Pinksterdagen	45, de p.; 68, 2 p.; 72, de p.; 87, 133.
Voor de Belijdenispred.	19, 86, de p.; 119, de 12 Art. des Gel.
Bij de voorbereiding tot het H. Avondmaal	15, 24, 25, 26, 27, 32, 139, de pauze.
Op het H. Avondmaal	23, 42, 43, 63, 65, 84, 130.
„ de dankzegging na het H. Avondmaal	66, de p; 103, 106, het begin; 116, 118.
„ Bededagen	60, 79, 80, 85, 144
„ Dankdagen	66, 81, 107, 136, 147
Bij het aanvaarden van ambten	75, 101.
Bij de bevestiging of intrede van Opzieners	115, de p.; 122, 132, de p.; 133, 134, 138

BIJ HET VERKLAREN VAN DEN HEIDELBERGSCHEN CATECHISMUS.

ZONDAG		PSALM
1.	Van d. eenigen troost	73, 2 pauze.
2.	„ de kennis der ellende uit de wet	19, de pauze.
3.	„ den oorspr. der ellende	51, aan het begin.
4.	„ de straf d. zonde	5, het begin; 11.
5.	„ de voldoening	49, het begin.
6.	„ den Middelaar	25, 36, 130.
7.	„ het geloof	2, de pauze.
8.	„ God	139, het beg.; 136, het begin.
	„ de H. Drieëenh	33, het begin.

ZONDAG		PSALM
9.	Van de Schepping	115, de pauze; 136, het begin; 146.
10.	„ de voorzienigh.	33, 104, 147.
11.	„ den naam Jezus	De lofz. van Maria.
12.	„ den naam Christ.	2, het begin; 89.
	„ den naam Christenen	45, de p.; 72, de p.
13.	„ Gods eeniggeb. Zoon, onz. Heere	2, de p.; 45, de p.; 72, de pauze.
14.	„ des Heilands ontvangenis en geb.	De lofz. van Maria.
15.	„ des Heil. lijden	22.
16.	„ des Heil. dood, begraving en nederd. ter helle	22.
17.	„ des Heilands opstanding	16, 118, 3 pauze.
18.	„ des Heilands hemelvaart	47, 68, 3 pauze.
19.	„ des Heilands zitting aan Gods rechterhand	110.
	„ des Heilands wederk. ten oordeel	96, de pauze.
20.	„ den H. Geest	119, 3 pauze; 143.
21.	„ de Kerk	48.
	„ de gemeenschap der heiligen	133.
	„ de vergeving der zonden	32.
22.	„ de opstanding des vleesches	49, de pauze.
	„ het eeuwige leven	73, 2 p.; 84, de p.
23.	„ de rechtvaardig.	32, 103, 130.
24.	„ d. ongenoegzaamheid onzer goede werken voor God	19, de pauze; 143.
25.	„ de Sacramenten	111.
26.	„ den H. Doop	51.
27.	„ den kinderdoop	71, 2 pauze; 87.
28.	Van het H. Avondm.	23.
29.	„ de wederlegging der transsubstantiatie	119, 4 pauze.
30.	„ de paapsche mis	115.
	„ de vereischt. der avondmaalgang.	25, de pauze; 26, de pauze.
31.	„ de sleutelen des hemelrijks	15, 24, 65.
32.	„ de noodzakelijkh. d. goede werken	119, het begin.
33.	„ de bekeering	119, 9 en 22 pauze.
34.	„ Gods wet	1.
	„ het eerste gebod	81, 1 pauze.
35.	„ het tweede gebod	115.
36.	„ het derde gebod	145, de pauze.
37.	„ den eed	24.
38.	„ het vierde gebod	63, 84, 92.
39.	„ het vijfde gebod	34, 1 pauze; 78, het begin.
40.	„ het zesde gebod	5.
41.	„ het zevende geb.	50, de pauze; 51, de pauze; 119, 5 p.
42.	„ het achtste geb.	62, de pauze.
43.	„ het negende geb.	120.
44.	„ het tiende gebod	131.
	„ de noodzakelijkh. der wetprediking	19, de pauze.
45.	„ de noodzakelijkheid en vereischten des gebeds	65, 145, de pauze.
46.	„ de aanspraak des gebeds	103, de pauze.
47.	„ de eerste bede	89, het begin.
48.	„ de tweede bede	72, het bebin.
49.	„ de derde bede	119.
50.	„ de vierde bede	145, de pauze.
51.	„ de vijfde bede	51.
52.	„ de zesde bede	141, het begin.
	„ het besluit des gebeds	5, het begin.

WARE CHRISTELIJKE BELIJDENIS,

INHOUDENDE DE HOOFDSOM DER LEER VAN GOD EN VAN DE EEUWIGE ZALIGHEID DER ZIELEN.

HET EERSTE ARTIKEL.

[Dat er een eenig God is]. [1]

Wij gelooven allen met het hart en belijden met den mond, dat er is een eenig en eenvoudig geestelijk wezen, hetwelk wij God noemen: eeuwig, onbegrijpelijk, onzienlijk, onveranderlijk, oneindig, almachtig; volkomen wijs, rechtvaardig, goed, en eene zeer overvloedige fontein aller goeden [2].

II.

[Door wat middel God van ons gekend wordt.]

Wij kennen Hem door twee middelen. Ten eerste, door de schepping, onderhouding, en regeering der geheele wereld: overmits deze voor onze oogen is als een schoon boek, in hetwelk alle schepselen, groote en kleine, gelijk als letteren zijn, *die ons de onzienlijke dingen Gods geven te aanschouwen, namelijk, zijne eeuwige kracht en Goddelijkheid* [1], als de Apostel Paulus zegt, Rom. I: 20; welke dingen alle genoegzaam zijn om de menschen te overtuigen, en hun alle onschuld te benemen. Ten tweede, geeft Hij zichzelven ons nog klaarder en volkomener te kennen door zijn heilig en Goddelijk woord, te weten, zoo veel als ons van noode is in dit leven, tot zijne eer, en de zaligheid der zijnen.

III.

[Van het geschreven woord Gods.]

Wij belijden, dat *dit woord Gods niet is gezonden noch voortgebracht door den wil eens menschen, maar de heilige menschen Gods, van den Heiligen Geest gedreven zijnde, hebben* [het] *gesproken*, gelijk de H. Petrus zegt. Daarna heeft God, door eene bijzondere zorg, die Hij voor ons en onze zaligheid draagt, zijnen knechten den Profeten en Apostelen

---

1) In den authentieken tekst der Belijdenis, gelijk die in het Fransch, in het Nederduitsch en in het Latijn door de Dordtsche Synode van 1619 is vastgesteld en van harentwege is uitgegeven, hebben de artikelen geene opschriften. De hierboven afgedrukte zijn ontleend aan de officieele Zeeuwsche, bij de herziening van den Nederduitschen tekst in 1619 ten grondslag gelegde, uitgave van het jaar 1611. Omdat deze opschriften thans door de gewoonte weder eenigszins gewettigd zijn, en ook bij het gebruik der Belijdenis goeden dienst doen, zijn zij hier opgenomen. Maar dan tusschen vierkante haakjes, ter aanwijzing, dat zij bij de laatste vaststelling van den tekst (in 1619) daaruit verwijderd zijn.

2) *Aller goeden* beteekent: van al wat goed is, van alle goede dingen (Fr. *de tous biens*, Lat. *omnium bonorum*.)

1) In de officieele uitgave staat hier: *zijne eeuwige mogendheid en God. id:* gelijk in de destijds meest gebruikelijke Bijbelvertaling gelezen werd. Bij zulke aanhalingen uit de H. Schrift moest natuurlijk thans de Staten-vertaling gevolgd worden, hier en in alle volgende artikelen. Waar in de officieele uitgaven zulke aanhalingen met andere letter gedrukt zijn, is dit hier en elders ook geschied; maar ook op die plaatsen alleen; zoodat, wat de cursiveering betreft, nergens iets veranderd is.

geboden, zijn geopenbaarde woord bij geschrift te stellen; en Hijzelf heeft met zijnen vinger de twee Tafelen der Wet geschreven. Hierom noemen wij zulke schriften: Heilige en Goddelijke Schrifturen.

IV.

[Kanonieke boeken der H. Schrifture.]

Wij vervatten de H. Schrifture in twee boeken, des Ouden en des Nieuwen Testaments, welke zijn Kanonieke boeken, waar niets [1]) tegen valt te zeggen. Deze worden aldus geteld in de Kerke Gods. De boeken des Ouden Testaments: de vijf boeken van Mozes, te weten, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium; het boek van Jozua, der Richteren, Ruth, twee boeken van Samuël, en twee boeken der Koningen, twee boeken der Kronieken, genaamd Paralipomenon, het eerste van Ezra [2]), Nehemia, Esther, Job, de Psalmen van David, drie boeken van Salomo, namelijk, de Spreuken, de Prediker, en het Hooglied; de vier groote Profeten, Jesaja, Jeremia [3]), Ezechiël en Daniël, en voorts de andere twaalf kleine Profeten, namelijk, Hosea, Joël, Amos, Obadja, Jona, Micha, Nahum, Habakuk [4]), Zephanja, Haggaï, Zacharia, Maleachi. Het Nieuwe Testament: de vier Evangelisten, Mattheüs, Marcus, Lucas, Johannes; de Handelingen der Apostelen, de veertien brieven van den Apostel Paulus, te weten, aan de Romeinen, twee aan de Corinthiërs, aan de Galaten, aan de Epheziërs, aan de Philippensen, aan de Colossensen, twee aan de Thessalonicensen, twee aan Timotheüs, aan Titus, aan Philémon, aan de Hebreën, de zeven brieven der andere Apostelen, te weten, de brief van Jacobus, twee brieven van Petrus, drie van Johannes, de brief van Judas, en de Openbaring van den Apostel Johannes.

V.

[Waarvan de H. Schrifture haar aanzien en autoriteit heeft.]

Alle deze boeken alleen ontvangen wij voor heilig en kanoniek, om ons geloof daarnaar te reguleeren, daarop te gronden en daarmede te bevestigen. En wij gelooven zonder eenige twijfeling al wat daarin begrepen is; en dat niet zoozeer, omdat ze de Kerk aanneemt en voor zoodanige houdt; maar inzonderheid, omdat ons de H. Geest getuigenis geeft in onze harten, dat zij van God zijn; en [1]) dewijl zij ook het bewijs van dien bij zichzelven hebben: gemerkt de blinden zelven tasten kunnen, dat de dingen, die daarin voorzegd zijn, geschieden.

VI.

[Onderscheid tusschen de Kanonieke en Apocriefe boeken.]

Wij onderscheiden deze Heilige boeken van de Aprocriefe, als daar zijn: het derde en vierde boek van Ezra, het boek van Tobias, Judith, het boek der Wijsheid, Jezus Sirach, Baruch, hetgene bijgevoegd is tot de historie van Esther, het gebed der drie mannen in het vuur, de historie van Susanna, van het beeld Bel en van den Draak, het gebed van Manasse, en de twee boeken der Makkabeën. Dewelke de Kerk wel lezen

---

1) Het *niet* van den authentieken tekst moest hier, ter voorkoming van misverstand, door het thans gebruikelijke *niets* vervangen worden (Fr. *il n'y a que*, Lat. *nihil*).

2) In den tijd, dat de Belijdenis opgesteld werd, was sedert lang gebruikelijk, dat het boek *Nehemia* als het tweede boek van Ezra beschouwd werd; en het boek van Ezra zelf werd dan *het eerste* genoemd. Ofschoon deze beschouwing in 1619 in Gereformeerde Kerken niet meer gangbaar was, is zij in den authentieken tekst der Belijdenis hier toch blijven staan.

3) In de Lat. redactie van den authentieken tekst is hier bijgevoegd: met de Klaagliederen van denzelfden (*cum eiusdem Threnis*). De Fr. en de Nederd. uitgaven hebben alleen: *Jeremia;* met dien éénen naam beide zijne boeken bedoelende.

4) In de officieele Nederduitsche uitgave van 1619 is de naam *Habakuk* weggelaten; blijkbaar bij vergissing.

1) Het voegwoordje *en*, dat in den authentieken Franschen en Latijnschen tekst gevonden wordt, ontbreekt in de officieele Nederduitsche uitgave; denkelijk omdat het oudtijds kon geacht worden, in het woordje *ook* reeds begrepen te zijn. Thans echter moest het, duidelijkheidshalve, er bij worden uitgedrukt.

kan [1]), en daaruit ook onderwijzingen nemen, voor zooveel als zij overeenkomen met de Kanonieke boeken; maar zij hebben zulk eene kracht en vermogen niet, dat men door eenig getuigenis van deze eenig stuk des geloofs of der Christelijke religie zoude kunnen bevestigen: zoo ver is het van daar, dat zij de autoriteit van de andere, heilige, boeken [2]) zouden vermogen te verminderen.

VII.

[Volkomenheid der H. Schrifture om alleen te zijn een regel des geloofs.]

Wij gelooven, dat deze Heilige Schrifture den wille Gods volkomenlijk vervat, en dat al hetgene de mensch schuldig is te gelooven om zalig te worden, daarin genoegzaam geleerd wordt. Want overmits de geheele wijze des dienstes, dien God van ons eischt, aldaar in het lange beschreven is, zoo is het den menschen, al waren het zelfs Apostelen, niet geoorloofd anders te leeren, dan ons nu geleerd is door de Heilige Schrifturen; *ja al ware het ook een engel uit den hemel*, gelijk de Apostel Paulus zegt. Want dewijl het verboden is *den Woorde Gods iets toe of iets af te doen*, zoo blijkt daaruit wel, dat de leere daarvan zeer volmaakt en in alle manieren volkomen is. Men mag ook geener menschen schriften, hoe heilig zij geweest zijn, gelijkstellen met [3]) de Goddelijke Schrifturen, noch de gewoonte met de waarheid Gods (want de waarheid is boven alles), noch de groote menigte, noch de oudheid, noch de successie van tijden of personen, noch de conciliën, decreten of besluiten; want *alle menschen zijn uit zichzelven leugenaars en ijdeler dan de ijdelheid zelve.* Daarom verwerpen wij van ganscher harte al wat met dezen onfeilbaren regel niet overeenkomt, gelijk ons de Apostelen geleerd hebben, zeggende: *Beproeft de geesten, of zij uit God zijn.* Insgelijks: *Indien iemand tot ulieden komt, en deze leere niet brengt, ontvangt hem niet in huis.*

VIII.

[Dat God eenig is in wezen en nochtans in drie personen onderscheiden.]

Volgens deze waarheid en dit Woord Gods, zoo gelooven wij in een eenigen God; die een eenig wezen is, in hetwelk zijn drie personen, in der daad en waarheid en van eeuwigheid onderscheiden naar hunne onmededeelbare eigenschappen: namelijk de Vader, en de Zoon, en de Heilige Geest. De Vader is de oorzaak, oorsprong en begin aller dingen, zoowel zienlijke als onzienlijke. De Zoon is het Woord, de Wijsheid en het Beeld des Vaders. De H. Geest, de eeuwige Kracht en Mogendheid, uitgaande van den Vader en den Zoon. Alzoo nochtans, dat dit onderscheid niet maakt, dat God in drieën gedeeld zij; aangezien dat de H. Schrifture ons leert, dat de Vader, en de Zoon, en de Heilige Geest, elk zijne zelfstandigheid heeft, onderscheiden door hare eigenschappen; doch alzoo, dat deze drie Personen maar een eenig God zijn. Zoo is het dan openbaar, dat de Vader niet is de Zoon, en dat de Zoon niet is de Vader, dat ook insgelijks de Heilige Geest niet is de Vader, noch de Zoon. Intusschen, deze Personen, zóó onderscheiden, zijn niet gedeeld, noch ook ondereen vermengd. Want de Vader heeft het vleesch niet aangenomen, noch ook de Heilige Geest, maar alleen de Zoon. De Vader is nooit zonder zijnen Zoon, noch zonder zijnen H. Geest geweest; want zij zijn alle drie van gelijke eeuwigheid in één zelfde wezen. Daar is noch eerste, noch laatste; want

---

1) Het woord *mogen*, gelijk het in dit artikel driemaal voorkomt (in den Fr. tekst telkens *pouvoir*, en in den Lat. *posse* of *valere*), moest, om misverstand te voorkomen, door het daarvoor thans gebruikelijke *kunnen* of *vermogen* vervangen worden.

2) De Lat. tekst heeft hier alleenlijk: *van die Heilige boeken*. In den Fr. en Nederd. tekst stond hier vroeger alleenlijk: *van de andere*; en die woorden bleven zoo staan, ook toen de Dordtsche Synode in 1619 er bijvoegde: *Heilige boeken*. Om misverstand te voorkomen, is nu hierboven het woord *Heilige* tusschen twee komma's geplaatst.

3) In de officieele uitgave staat hier: *gelijken bij*. Thans ongebruikelijk, en voor misverstand vatbaar; en dus hier vervangen door de geheel daarmede overeenkomende uitdrukking van den tegenwoordigen tijd.

zij zijn alle drie één in waarheid, in mogendheid, in goedheid en barmhartigheid.

IX.

[Bewijs des voorgaanden Artikels van de drieheid der Personen in éénen God.]

Dit alles weten wij, zoo uit de getuigenissen der H. Schrifture, als ook uit hunne werkingen, en voornamelijk uit d gene, die wij in ons gevoelen. De getuigenissen der H. Schrifturen, die ons leeren deze H. Drievuldigheid te gelooven, zijn in vele plaatsen des Ouden Testaments beschreven; welke niet van noode is te tellen, maar alleen met onderscheid of oordeel uit te kiezen. In Genesis, Kap. I: 26, 27, zegt God: *Laat ons menschen maken, naar onzen beelde, naar onze gelijkenisse*, enz. *En God schiep den mensch naar zijnen beelde; man en vrouw schiep Hij ze.* Insgelijks Gen. III: 22: *Zie de mensch is geworden als onzer één.* Daaruit blijkt, dat er meer dan één persoon in de Godheid is, als Hij zegt: Laat *ons* menschen maken, naar *onzen beelde;* en Hij wijst daarna de eenigheid aan, als Hij zegt: *God schiep.* Het is wel waar, dat Hij niet zegt, hoeveel personen dat er zijn; maar hetgene voor ons wat duister is in het Oude Testament, dat is zeer klaar in het Nieuwe. Want als onze Heere gedoopt werd in den Jordaan, zoo is de stemme des Vaders gehoord geweest, zeggende: *Deze is mijn geliefde Zoon;* de Zoon werd gezien in het water; en de Heilige Geest openbaarde zich in de gedaante van eene duive. Ook mede is in den Doop aller gelooviger deze forme ingesteld door Christus: *Doopt alle de volkeren in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes.* In het Evangelie van Lucas spreekt de engel Gabriël tot Maria, de moeder des Heeren, aldus: *De Heilige Geest zal over u komen, en de kracht des Allerhoogsten zal u overschaduwen; daarom ook, dat Heilige, dat uit u geboren zal worden, zal Gods Zoon genaamd worden.* Insgelijks: *De genade van den Heere Jezus Christus, en de liefde Gods, en de gemeenschap des H. Geestes zij met u. Drie zijn er, die getuigen in den hemel, de Vader, het Woord, en de Heilige Geest; en deze drie zijn één.* In alle deze plaatsen wordt ons ten volle geleerd, dat er drie personen zijn in een eenig Goddelijk wezen. En hoewel deze leere de menschelijke verstanden verre te boven gaat, nochtans gelooven wij die nu door het Woord, verwachtende totdat wij de volkomene kennisse en vrucht daarvan genieten zullen in den hemel. Voorts staan ook aan te merken de bijzondere ambten en werkingen dezer drie Personen te onswaarts: de Vader is genaamd onze Schepper door zijne kracht; de Zoon is onze Zaligmaker en Verlosser door zijn bloed; de H. Geest is onze Heiligmaker door zijne woning in onze harten. Deze leer van de Heilige Drievuldigheid is altijd beweerd en onderhouden geweest bij de ware Kerk, van de tijden der Apostelen af tot nu toe, tegen de Joden, Mohammedanen, en eenige valsche Christenen en ketteren, als Marcion, Mani, Praxeas, Sabellius, Samosatenus, Arius, en andere diergelijken, die met goed recht door de Heilige Vaders zijn veroordeeld geweest. Overzulks nemen wij in dit stuk gaarne aan de drie geloofssommen, namelijk der Apostelen, van Nicea, en van Athanasius; insgelijks hetgene daarvan door de Ouden in gelijkvormigheid met deze besloten is.

X.

[Dat Jezus Christus waarachtig en eeuwig God is.]

Wij gelooven, dat Jezus Christus naar zijne Goddelijke natuur de eeniggeboren Zone Gods is, van eeuwigheid geboren [1]); niet gemaakt, noch geschapen (want alzoo zoude Hij een schepsel zijn), maar ééns-wezens met den Vader, medeeeuwig, het uitgedrukte beeld der zelfstandigheid des Vaders en het afschijnsel [2]) zijner heerlijkheid, Hem in alles gelijk zijnde. Dewelke is Gods Zoon, niet alleen van dien tijd af dat Hij onze natuur heeft aangenomen, maar van alle eeuwigheid; gelijk ons deze getui-

1) In plaats van: *geboren*, stond hier vroeger: *gegenereerd;* en die redactie is hier door de Dordtsche Synode in den Fr. en den Lat. tekst behouden (*engendré—genitum*).

2) In de officieele uitgave staat hier: *de glans.* Thans veranderd naar de Staten-vertaling van Hebr. I: 3; aan welken tekst deze zinsnede blijkbaar ontleend is.

genissen leeren, wanneer zij met malkanderen vergeleken worden: Mozes zegt, dat God de wereld heeft geschapen, en de H. Johannes zegt, dat alle dingen zijn geschapen door dat Woord, hetwelk hij God noemt; de Apostel zegt, dat God de wereld door zijnen Zoon gemaakt heeft: insgelijks, dat God alle dingen door Jezus Christus geschapen heeft; zoo moet dan degene, die genaamd wordt God, het Woord, de Zoon en Jezus Christus, toen al geweest zijn, toen alle dingen door Hem geschapen werden. En daarom zegt de Profeet Micha: *Zijne uitgangen zijn van ouds, van de dagen der eeuwigheid.* En de Apostel: *Hij is zonder beginsel der dagen, en zonder einde des levens.* Zoo is Hij dan de ware, eeuwige God, die Almachtige, denwelken wij aanroepen, aanbidden en dienen.

XI.

[Dat de Heilige Geest waarachtig en eeuwig God is.]

Wij gelooven en belijden ook, dat de H. Geest van eeuwigheid van den Vader en den Zoon uitgaat; niet zijnde gemaakt noch geschapen, noch ook geboren [1], maar alleen van beiden uitgaande; welke in orde is de derde Persoon der Drievuldigheid, van éénzelfde wezen, majesteit en heerlijkheid met den Vader en den Zoon; zijnde waarachtig en eeuwig God, gelijk ons de H. Schriften leeren.

XII.

[Van de schepping aller dingen en met name der engelen.]

Wij gelooven, dat de Vader, door zijn Woord, dat is door zijnen Zoon, den hemel, de aarde en alle schepselen uit niet heeft geschapen, wanneer het Hem heeft goed gedacht, aan een iegelijk schepsel zijn wezen, gestalte en gedaante, en onderscheidene ambten gevende, om zijnen Schepper te dienen. Dat Hij ze ook nu alle onderhoudt en regeert naar zijne eeuwige voorzienigheid en door zijne oneindige kracht, om den mensch te dienen, ten einde dat de mensch zijnen God diene. Hij heeft ook de engelen goed geschapen, om zijne zendboden te zijn, en zijne uitverkorenen te dienen; van welke sommigen van die uitnemendheid, in dewelke hen God geschapen had, in het eeuwig verderf vervallen zijn, en de anderen door de genade Gods in hunnen eersten staat volhard hebben en staande gebleven zijn. De duivelen en booze geesten zijn alzoo verdorven, dat zij vijanden Gods en alles goeds zijn; naar al hun vermogen als moordenaars loerende op de Kerk en een ieder lidmaat van die, om alles te verderven en te verwoesten door hunne bedriegerijen; en zijn daarom door hunne eigene boosheid veroordeeld tot de eeuwige verdoemenis, dagelijks verwachtende hunne schrikkelijke pijnigingen. Zoo verwerpen en verfoeien wij dan hierin de dwaling der Sadduceën, welke loochenen dat er geesten en engelen zijn; en ook de dwaling der Manicheën, die zeggen, dat de duivelen hunnen oorsprong uit zichzelven hebben, zijnde uit hunne eigene natuur kwaad, zonder dat zij verdorven zijn geworden.

XIII.

[Van de Voorzienigheid Gods en regeering aller dingen.]

Wij gelooven, dat die goede God, nadat Hij alle dingen geschapen had, deze niet heeft laten varen, noch aan het geval of de fortuin overgegeven, maar ze naar zijnen heiligen wil alzoo stiert en regeert, dat in deze wereld niets geschiedt zonder zijne ordinantie [1]; hoewel nochtans God noch auteur is, noch schuld heeft, van de zonde, die er geschiedt. Want zijne macht en goedheid is zoo groot en onbegrijpelijk, dat Hij zeer wel en rechtvaardiglijk zijn werk beschikt en doet, ook wanneer de duivelen en goddeloozen onrecht-

---

1) Zie de noot bij Art. X; welke ook hier geheel van toepassing is.

1) De officieele uitgave heeft hier: *ordonnantie.* Thans echter onderscheidt men tusschen *ordinantie* (regeling of besturende bepaling, Lat. *ordinatio, institutum, ordo*) en *ordonnantie* (voorschrift of bevel, Lat. *mandatum*). Welk der twee woorden bedoeld is, blijkt hier (en in Artt. XXVIII, XXIX, XXXI en XXXVI) uit den Lat. tekst, en ook uit het verband.

vaardiglijk handelen. En aangaande hetgene Hij doet boven het begrip des menschelijken verstands, datzelve willen wij niet curieuselijk [1]) onderzoeken, meer dan ons begrip verdragen kan; maar wij aanbidden met alle ootmoedigheid en eerbied de rechtvaardige oordeelen Gods, die ons verborgen zijn; ons tevreden houdende, dat wij leerjongeren van Christus zijn, om alleen te leeren hetgene Hij ons aanwijst in zijn Woord, zonder deze palen te overtreden. Deze leering geeft ons eenen onuitsprekelijken troost, als wij door haar geleerd worden, dat ons niets bij geval overkomen kan, maar door de beschikking onzes goedertierenen hemelschen Vaders, die voor ons waakt met eene vaderlijke zorg, houdende alle schepselen onder zijne heerschappij [2]), alzoo dat niet één haar van ons hoofd *(want die zijn alle geteld), ook niet één muschken op de aarde vallen kan, zonder den wil onzes Vaders.* Waarop wij ons verlaten, wetende dat Hij de duivelen in den toom houdt en alle onze vijanden, die ons zonder zijne toelating en wil niet schaden kunnen. En hierin verwerpen wij de verdoemelijke dwaling der Epicureën, dewelke zeggen, dat zich God nergens mede bemoeit, en alle dingen bij geval laat geschieden.

XIV.

[Van de schepping en val des menschen en zijn onvermogen tot het ware goed.]

Wij gelooven, dat God den mensch geschapen heeft van het stof der aarde, en heeft hem gemaakt en geformeerd naar zijn beeld en gelijkenis, goed, rechtvaardig en heilig; kunnende met zijnen wil in alles overeenkomen met den wille Gods. Maar *als hij in eere was, zoo heeft hij het niet verstaan* [3]), noch zijne uitnemendheid erkend; maar heeft zichzelven willens der zonde onderworpen, en overzulks den dood en vervloeking, het oor biedende aan het woord des duivels. Want het gebod des levens, dat hij ontvangen had, heeft hij overtreden, en heeft zich van God, die zijn ware leven was, door de zonde [1]) afgescheiden [2]); hebbende zijne geheele natuur verdorven; waardoor hij zich schuldig gemaakt heeft des lichamelijken en geestelijken doods [3]). En in alle zijne wegen goddeloos, verkeerd, en verdorven geworden zijnde, heeft hij verloren alle zijne uitnemende gaven, die hij van God ontvangen had, en heeft niet anders overig behouden dan kleine overblijfselen daarvan, dewelke [4]) genoegzaam zijn om den mensch alle onschuld te benemen; overmits al het licht, dat in ons is, in duisternis veranderd is, gelijk de Schrift ons leert, zeggende: *Het licht schijnt in de duisternis, en de duisternis heeft het niet begrepen;* alwaar de Heilige Johannes de menschen duisternis noemt. Daarom verwerpen wij al wat men hiertegen leert van den vrijen wil des menschen, aangezien de mensch niet dan een slaaf der zonde [5]) is, en *geen ding kan aannemen zoo het hem uit den hemel niet gegeven zij.* Want wie is er, die zich beroemen zal iets goeds te kunnen doen als uit zichzelven, daar toch Christus zegt: *Niemand kan tot mij komen tenzij dat de Vader, die mij gezonden heeft, hem trekke?* Wie zal met zijnen wil voorkomen [6]), die daar ver-

---

1) *Curieuselijk* beteekent: met begeerte en zorg om iets goed, tot op den grond, te weten te komen.

2) De officieele uitgave heeft hier het woord *geweld*, in den zin van: oppermacht, heerschappij (Fr. *sujettes à soi*, Lat. *sibi subditas*). Thans is het in dien zin ongebruikelijk, en zou het lichtelijk worden misverstaan.

3) De hier aangehaalde Schriftuurplaats (Ps. XLIX: 23) is niet veranderd naar den tekst der Staten-vertaling, daar zuiks in dit verband moeielijk kon.

1) In den Fr. en den Lat. tekst staat hier: *door zijne zonde;* en evenzoo in den Nederd. tekst vóór 1619.

2) In de oudere Nederd. uitgaven stond hier eene sterkere uitdrukking (*afgesneden*); en dit is ook nu nog het geval in den authentieken tekst, gelijk die door de Dordtsche Synode in het Fr. en in het Lat. is vastgesteld (*s'est retranché—penitus divulsit*).

3) *Zich schuldig maken des doods* beteekent: zich onder het vonnis des doods brengen.

4) In de Lat. redactie staat hier: dewelke echter (*quae tamen*).

5) In de officieele uitgave staat hier: *der zonden.* Niet als meervoud, maar als de oude verbuigingsvorm in het enkelvoud; zooals met volkomen zekerheid blijkt uit den Fr. en Lat. tekst.

6) *Met zijnen wil voorkomen* (Fr. *alléguer sa volonté.* Lat. *voluntatem suam ostentare*) beteekent: met zijnen wil voor den dag komen, op zijnen wil zich iets laten voorstaan, in zijnen wil roemen.

staat, dat *het bedenken des vleesches vijandschap is tegen God?* Wie zal van zijne wetenschap spreken, ziende, dat *de natuurlijke mensch niet begrijpt de dingen die des Geestes Gods zijn?* Kortelijk, wie zal eenige gedachte voorstellen, dewijl hij verstaat, dat *wij niet bekwaam zijn van onszelven iets te denken, als uit onszelven, maar dat onze bekwaamheid uit God is?* En daarom hetgene de Apostel zegt, behoort met recht vast en zeker gehouden te worden, dat *God in ons werkt beide het willen en het werken, naar zijn welbehagen.* Want er is noch verstand, noch wil, den verstande en wille Gods gelijkvormig, of Christus heeft ze in den mensch gewrocht; hetwelk Hij ons leert, zeggende: *Zonder Mij kunt gij niets doen.*

XV.

[Van de erfzonde.]

Wij gelooven, dat door de ongehoorzaamheid van Adam de erfzonde uitgebreid is geworden over het gansche menschelijke geslacht; welke is eene verdorvenheid der geheele natuur en een erfelijk gebrek, waarmede de kleine kinderen zelfs besmet zijn in hunner moeders lichaam, en die in den mensch allerlei zonden voortbrengt, zijnde in hem als een wortel daarvan; en zij is daarom [1] zoo leelijk en gruwelijk voor God, dat zij genoegzaam is om het menschelijk geslacht te verdoemen. Zij is ook zelfs door den Doop niet ganschelijk te niete gedaan, noch geheel uitgeroeid, aangezien de zonde daaruit altijd als opwellend water uitspringt, gelijk uit eene onzalige fontein; hoewel zij nochtans den kinderen Gods tot verdoemenis niet toegerekend, maar door zijne genade en barmhartigheid vergeven wordt; niet om in de zonde gerust te slapen, maar opdat [2] het gevoel [3] van deze verdorvenheid de geloovigen dikwijls zoude doen zuchten, verlangende om van dit lichaam des doods verlost te worden. En hierin verwerpen wij de dwaling der Pelagianen, die zeggen, dat deze zonde niet anders is dan uit navolging.

1) De officieele uitgave heeft hier alleenlijk: *Is daarom*, zonder: *en zij*; welke twee woordjes thans niet meer kunnen wegblijven; ook omdat de Fr. tekst heeft: *Dont il est*, en de Lat.: *ideoque est.*

2) In de officieele uitgave staat hier: *omdat* (Fr. *afin que*, Lat. *ut*), in de oude beteekenis van dat voegwoord; waarvoor thans niet anders dan *opdat* kan gebruikt worden.

3) De officieele uitgave heeft hier: *'t gevoelen*, in den zin van *het gevoel* (Fr. *le sentiment*, Lat. *sensus*), en daarom, ter voorkoming van misverstand, door dit woord vervangen.

XVI.

[Van de eeuwige verkiezing Gods.]

Wij gelooven, dat, het geheele geslacht van Adam door de zonde des eersten menschen in verderfenis en ondergang zijnde [1], God zichzelven zoodanig bewezen heeft als Hij is, te weten: Barmhartig en Rechtvaardig. Barmhartig: doordien dat Hij uit deze verderfenis trekt en verlost degenen die Hij in zijnen eeuwigen en onveranderlijken [2] raad, uit enkele goedertierenheid, uitverkoren heeft in Jezus Christus, onzen Heere, zonder eenige aanmerking hunner werken. Rechtvaardig: doordien Hij de anderen laat in hunnen val en verderf, waar zij zichzelven in geworpen hebben.

1) In den Fr. en den Lat. tekst staat, in plaats van: *zijnde*, nog iets sterker: *gestooten*, of *geworpen zijnde* (Fr. *précipitée*, Lat. *praecipitata*); en evenzoo in den Nederd. tekst vóór 1619.

2) Toen de Belijdenis, naar de officieele uitgave (van het jaar 1619), in 1620 in de Nederd. uitgave van de Handd. der Dordtsche Synode werd overgedrukt, is dit woord bij vergissing veranderd in het hier minder passende: *onvergankelijken*; en sedert is die fout in alle uitgaven der Belijdenis gebleven. De authentieke tekst heeft: *onveranderlijken*; en evenzoo de Fr. en Lat. tekst, en alle Nederd. uitgaven vóór 1620.

XVII.

[Van de wederoprichting des gevallen menschen.]

Wij gelooven, dat onze goede God, door zijne wonderlijke wijsheid en goedheid, ziende dat zich de mensch alzoo in den lichamelijken en geestelijken dood geworpen, en geheel ellendig gemaakt had, zichzelven begeven heeft om hem te zoeken, toen hij al bevende voor Hem vlood, en heeft hem getroost, belovende hem zijnen Zoon te

geven, *die worden zoude uit eene vrouw, om den kop der slang te vermorzelen*, en hem gelukzalig te maken.

XVIII.

[Van de menschwording van Jezus Christus.]

Wij belijden dan, dat God de belofte, die Hij den Oudvaderen gedaan had door den mond zijner Heilige Profeten, volbracht heeft, zendende zijne eigen, eeniggeboren en eeuwigen Zoon in de wereld, ten tijde door Hem bestemd. Dewelke eens dienstknechts gestaltenisse aangenomen heeft, en den mensche [1]) gelijk geworden is, waarachtiglijk aannemende eene ware menschelijke natuur, met alle hare zwakheden (uitgenomen de zonde), ontvangen zijnde in het lichaam der gelukzalige maagd Maria, door de kracht des H. Geestes, zonder mans toedoen. En heeft niet alleen de menschelijke natuur aangenomen, zooveel het lichaam aangaat, maar ook eene ware menschelijke ziele, opdat Hij een waar mensch zoude zijn. Want aangezien de ziele zoowel verloren was als het lichaam, zoo was het van noode dat Hij ze beide aanname, om ze beide zalig te maken. Daarom belijden wij (tegen de ketterij der Wederdooperen, die loochenen dat Christus menschelijk vleesch van zijne moeder aangenomen heeft), dat *Christus is deelachtig geworden des vleesches en bloeds der kinderen; dat Hij eene vrucht der lendenen Davids is, zooveel het vleesch aangaat; geworden uit het zaad Davids naar het vleesch; eene vrucht des buiks van Maria; geworden uit eene vrouw; eene spruite Davids; eene scheut uit de wortelen van Isaï; gesproten uit het geslacht van Juda; afkomstig van de Joden, zooveel het vleesch aangaat; uit den zade Abrahams*, aangezien *Hij aangenomen heeft het zaad Abrahams, en is zijnen broederen in alles gelijk geworden, uitgenomen de zonde;* alzoo dat Hij in der waarheid *onze Immanuël is, dat is, God met ons.*

1) In den Fr. en den Lat. tekst staat *mensch* hier in het meervoud.

XIX.

[Van de vereeniging en het onderscheid der twee naturen van Christus in één persoon.]

Wij gelooven, dat door deze ontvangenis de Persoon des Zoons onafscheidelijk vereenigd en te zamen gevoegd is met de menschelijke natuur; zoodat er niet zijn twee Zonen Gods, noch twee personen, maar twee naturen in eenen eenigen persoon vereenigd; doch elke natuur hare onderscheidene eigenschappen behoudende. Gelijk dan de Goddelijke natuur altijd ongeschapen gebleven is, zonder beginsel der dagen of einde des levens, vervullende hemel en aarde, alzoo heeft de menschelijke natuur hare eigenschappen niet verloren, maar is een schepsel gebleven, hebbende beginsel der dagen, zijnde eene eindige natuur, en behoudende al hetgene dat een waar lichaam toebehoort. En hoewel Hij haar door zijne verrijzenis onsterfelijkheid gegeven heeft, nochtans heeft Hij de waarheid zijner menschelijke natuur niet veranderd, dewijl onze zaligheid en verrijzenis mede hangen aan de waarheid zijns lichaams. Doch deze twee naturen zijn alzoo te zamen vereenigd in één persoon, dat zij ook zelfs door zijnen dood niet gescheiden zijn geweest. Zoo was dan hetgene Hij stervende in de handen zijns Vaders bevolen heeft, een ware menschelijke geest, die uit zijn lichaam scheidde; maar intusschen bleef de Goddelijke natuur altijd vereenigd met de menschelijke, ook zelfs toen Hij in het graf lag; en de Godheid hield niet op [1]) in Hem te zijn, gelijk zij in Hem was toen Hij een klein kind was, hoewel zij zich voor eenen kleinen tijd zoo niet openbaarde. Hierom bekennen wij, dat Hij waar God en waar mensch is: waar God, om door zijne kracht den dood te overwinnen, en waar mensch, opdat Hij voor ons zoude kunnen [2]) sterven uit de zwakheid zijns vleesches.

1) In den Lat. tekst staat hier vollediger: hield *ook toen* niet op (*neque tum desinebat*). De Fr. tekst komt hier met den Nederd. overeen (zonder: *ook toen.*)

2) In de officieele uitgave staat hier het woord *mogen* (*opdat Hij mochte*, Fr. *afin qu'il pût*, Lat. *ut posset*), dat, om misverstand te voorkomen, door het thans gebruikelijke *kunnen* moest vervangen worden.

XX.

[God heeft zijne rechtvaardigheid en barmhartigheid bewezen in Christus.]

Wij gelooven, dat God, die volkomen barmhartig en rechtvaardig is, zijnen Zoon gezonden heeft om aan te nemen de natuur, in dewelke de ongehoorzaamheid begaan was, om in haar te voldoen en te dragen de straf der zonden [1]) door zijn zeer bitter lijden en sterven. Zoo heeft dan God zijne rechtvaardigheid bewezen tegen zijnen Zoon, als Hij onze zonden op Hem gelegd heeft; en heeft uitgestort zijne goedheid en barmhartigheid over ons, die schuldig en der verdoemenis waardig waren, voor ons gevende zijnen Zoon in den dood door eene zeer volkomene liefde, en Hem opwekkende [2]) tot [3]) onze rechtvaardigmaking, opdat wij door Hem zouden hebben de onsterfelijkheid en het eeuwige leven.

XXI.

[Van de voldoening van Christus, onzen eenigen Hoogepriester, voor ons.]

Wij gelooven, dat Jezus Christus een eeuwige Hoogepriester is, met eede, naar de ordening van Melchizedek, en zichzelven in onzen naam voor zijnen Vader gesteld heeft, om zijnen toorn te stillen met volle genoegdoening, zichzelven opofferende aan het hout des kruises, en vergietende zijn dierbaar bloed tot reiniging onzer zonden, gelijk de Profeten hadden voorzegd. Want er is geschreven, *dat de straffe, die ons den vrede aanbrengt, op den Zone Gods was, en dat door zijne striemen ons genezing is geworden; Hij ter slachting geleid is als een lam; met de misdadigen gerekend;* en als een kwaaddoener veroordeeld door Pontius Pilatus, hoewel hij Hem onschuldig verklaard had. *Zoo heeft Hij dan wedergegeven, wat Hij niet geroofd had, en heeft geleden, Hij rechtvaardig voor de onrechtvaardigen;* en dat zoowel in zijn lichaam als in zijne ziele, gevoelende de schrikkelijke straf, die onze zonden verdiend hadden, zoodat zijn zweet werd gelijk druppelen bloeds, op de aarde afloopende; Hij heeft geroepen: *Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij Mij verlaten?* en heeft zulks alles geleden tot vergeving onzer zonden. Daarom zeggen wij wel terecht met Paulus, *dat wij niet anders weten. dan Christus en dien gekruisigd; wij achten alle dingen voor drek, om de uitnemendheid der kennisse van onzen Heere Jezus Christus;* wij vinden allerlei vertroosting in zijne wonden, en hebben niet van noode eenig ander middel te zoeken of uit te denken [1]), om ons met God te verzoenen, dan alleen *deze eenige offerande, eenmaal geschied, door welke de gelovigen in eeuwigheid volmaakt worden.* Dit is ook de oorzaak, waarom hij door den engel Gods genaamd is Jezus, dat is, Zaligmaker, *vermits Hij zijn volk zoude zalig maken, van hunne zonden.*

XXII.

[Van onze rechtvaardigmaking door het geloof in Jezus Christus.]

Wij gelooven, dat, om ware kennis dezer groote verborgenheid te bekomen, de H. Geest in onze harten ontsteekt een oprecht geloof, hetwelk Jezus Christus met alle zijne verdiensten omhelst, Hem eigen maakt [2]), en niets anders meer buiten Hem zoekt. Want het moet noodzakelijk volgen, of dat niet

---

1) Het woord *zonde* staat hier in den Fr. tekst in het enkelvoud; in den Lat. in het meervoud; welk laatste waarschijnlijk ook in den Nederd. tekst. bedoeld is.

2) De officieele uitgave heeft hier: *verwekkende*, in den zin van: *opwekkende* (Fr. *ressusciter*, Lat. *e mortuis excitare*); gelijk ook Rom. IV: 25 in de Staten-vertaling staat.

3) In den oudsten Nederd. tekst staat hier het voorzetsel *om* (en evenzoo in den oudsten Lat. tekst *propter*), in overeenstemming met Rom. IV: 25. Thans echter staat in alle drie de authentieke teksten der Belijdenis: *tot* (Fr. *pour*, Lat. *ad*).

1) De officieele uitgave heeft hier het woord: *versieren* (Fr. *inventer*, Lat. *excogitare*), dat, om misverstand te voorkomen, door het thans gebruikelijke: *uitdenken*, of: verzinnen, moest vervangen worden.

2) *Hem eigen maakt* beteekent: Hem zich eigen maakt (Fr. *le fait sien*, Lat. *eum suum ac sibi proprium efficit*).

al wat tot onze zaligheid van noode is, in Jezus Christus zij; òf, zoo het alles in Hem is, dat degene die Jezus Christus door het geloof bezit, zijne geheele zaligheid heeft. Nu, dat men zeggen zoude, dat Christus niet genoegzaam is, maar dat er nog benevens Hem iets meer toe behoeft [1]), ware eene al te ongeschikte godslastering; want daaruit zoude volgen, dat Christus maar een halve Zaligmaker ware. Daarom zeggen wij terecht, met Paulus, *dat wij door het geloof alleen*, of *door het geloof zonder de werken gerechtvaardigd worden.* Doch wij verstaan niet, dat het, om eigenlijk te spreken, het geloof zelf is, dat ons rechtvaardigt; want het is maar een instrument, waarmede wij Christus, onze rechtvaardigheid, omhelzen. Maar Jezus Christus, ons toerekenende alle zijne verdiensten en zoo vele heilige werken, die Hij voor ons en in onze plaats heeft gedaan, is onze rechtvaardigheid; en het geloof is een instrument, dat ons met Hem in de gemeenschap aller zijner goederen houdt; dewelke, de onze geworden zijnde, ons meer dan genoegzaam zijn tot onze vrijspreking van onze zonden.

XXIII.

[Dat onze rechtvaardigmaking bestaat in de vergeving der zonden en toerekening der gehoorzaamheid van Christus.]

Wij gelooven, dat onze gelukzaligheid gelegen is in de vergeving onzer zonden om Jezus Christus' wille, en dat daarin onze rechtvaardigheid voor God begrepen is; gelijk David en Paulus ons leeren, verklarende *de gelukzaligheid des menschen te zijn, dat God hem de rechtvaardigheid zonder werken toerekent.* En dezelfde Apostel zegt, *dat wij om niet, of uit genade gerechtvaardigd zijn, door de verlossing, die in Jezus Christus is.* En daarom houden wij dit fondament altijd vast, Gode alle de eere gevende, ons vernederende en bekennende zoodanigen als wij zijn, zonder iets van onszelven of van onze verdiensten te vermeten [1]), steunende en rustende op de gehoorzaamheid des gekruisigden Christus alleen, dewelke onze is, wanneer wij in Hem gelooven. Die is genoegzaam, om alle onze ongerechtigheden te bedekken, en ons vrijmoedigheid te geven, de consciëntie vrij makende van vreeze, verbaasdheid en verschrikking om tot God te gaan, zonder te doen gelijk onze eerste vader Adam, dewelke al bevende zich met vijgebladeren bedekken wilde. En voorwaar, indien wij voor God verschijnen moesten [2]), steunende op onszelven of op eenige andere schepselen, hoe weinig het ook ware, wij moesten (helaas) verslonden worden. En daarom moet een iegelijk zeggen met David: *Heere, ga niet in het gericht met uwen knecht, want niemand, die leeft, zal voor uw aangezichte rechtvaardig zijn.*

XXIV.

[Van de heiligmaking des menschen en de goede werken.]

Wij gelooven, dat dit waarachtig geloof, in den mensch gewrocht zijnde door het gehoor des Woords Gods en de werking des Heiligen Geestes, hem wederbaart en maakt tot eenen nieuwen mensch, en doet hem leven in een nieuw leven, en maakt hem vrij van de slavernij der zonde. Daarom is het zoo verre van daar, dat dit rechtvaardigmakend geloof de menschen zoude doen verkouden [3]) in een vroom en heilig leven, dat zij daarentegen zonder ditzelve nimmermeer iets doen zullen

1) *Dat er nog iets meer toe behoeft* beteekent: dat wij er nog iets meer toe behoeven, of: dat er nog iets meer toe noodig is.

1) *Zonder iets van onszelven te vermeten* (Fr. *sans rien présumer de nous mêmes*, Lat. *nec de nobismet ipsis quidquam praesumimus*) beteekent: zonder, tegen alle recht en reden in, van onszelven ons iets voor te stellen, of: zonder op onszelven ons iets te laten voorstaan.

2) Bij den herdruk der Belijdenis in de Handd. der Dordtsche Synode (zie hierboven de noot bij Art. XVI) is hier *moezten* in *moeten* veranderd; en die drukfout is in bijna alle latere uitgaven overgegaan. De officieele uitgave heeft: *moezten* (ook in het Fr. en Lat.)

3) *Verkouden in een vroom en heilig leven* (Fr. *refroidir, de bien et saintement vivre*, Lat. *in recta sanctaque vita tepidiores efficere*) beteekent: voor zulk een leven onverschillig maken, of: in ijver daarvoor doen verkoelen en verflauwen.

uit liefde tot God, maar alleen uit liefde tot zichzelven, en uit vreeze van verdoemd te worden. Zoo is het dan onmogelijk, dat dit heilig geloof ledig zij in den mensch; aangezien wij niet spreken van een ijdel geloof, maar van zulk een, hetwelk de Schrifture noemt *een geloof, dat door de liefde werkt*, dat den mensch beweegt, om zich te oefenen in de werken, die God in zijn Woord geboden heeft; welke werken, als zij voortkomen uit den goeden wortel des geloofs, goed en bij God aangenaam zijn, overmits zij alle door zijne genade geheiligd zijn. Intusschen komen zij niet in rekening om ons te rechtvaardigen; want het is door het geloof in Christus, dat wij gerechtvaardigd worden, ook eer wij goede werken doen; anderszins zouden zij niet kunnen goed zijn, evenmin als [1]) eene vrucht des booms goed zijn kan voordat de boom goed is. Zoo doen wij dan goede werken; maar niet om te verdienen (want wat zouden wij verdienen?); ja wij zijn in God gehouden voor de goede werken die wij doen, en niet Hij in ons [2]): aangezien *Hij het is, die in ons werkt beide het willen en het werken, naar zijn welbehagen.* Laat ons dan letten op hetgene dat er geschreven staat: *Wanneer gij zult gedaan hebben al hetgene u bevolen is, zoo zegt: wij zijn onnutte dienstknechten, want wij hebben maar gedaan hetgene wij schuldig waren te doen.* Intusschen willen wij niet loochenen, dat God de goede werken beloont; maar het is door zijne genade, dat Hij zijne gaven kroont. Voorts, al is het dat wij goede werken doen, zoo gronden wij toch onze zaligheid niet daarop; want wij kunnen geen werk doen, of het is besmet door ons vleesch en ook strafwaardig; en al konden wij er één voorbrengen, zoo is toch de gedachtenis van ééne zonde genoeg, dat het van God zoude verworpen worden. Alzoo dan zouden wij altijd in twijfel staan, herwaarts en derwaarts drijvende zonder eenige zekerheid, en onze arme consciëntiën zouden altijd gekweld worden, indien zij niet steunden op de verdiensten van het lijden en sterven onzes Zaligmakers.

1) De officieele uitgave heeft hier: *niet meer kunnen goed zijn, dan* (Fr. *ne pourraient être bonnes, non plus que*, Lat. *bona esse non possent, non magis quam*); in den zin van hetgeen hierboven, duidelijkheidshalve, daarvoor in de plaats is gesteld.

2) *In iemand gehouden zijn* beteekent: bij iemand in de schuld staan, of: aan iemand iets schuldig zijn.

XXV

[Van het afdoen der ceremoniëele wet.]

Wij gelooven, dat de ceremoniën en figuren [1]) der Wet opgehouden hebben met de komst van Christus, en dat alle schaduwen een einde genomen hebben [2]); alzoo dat het gebruik daarvan onder de Christenen weggenomen moet worden; nochtans blijft ons de waarheid en substantie daarvan in Christus Jezus, in denwelken zij hare vervulling hebben. Intusschen gebruiken wij nog de getuigenissen, genomen uit de Wet en de Profeten, om ons in het Evangelie te bevestigen, en ook om ons leven te reguleeren, in alle eerbaarheid, tot Gods eere, volgens zijnen wil.

XXVI.

[Van de eenige voorbidding van Christus.]

Wij gelooven, dat wij geenen toegang hebben tot God dan alleen door den eenigen Middelaar en Voorspraak, Jezus Christus, den rechtvaardige; dewelke hierom mensch geworden is, vereenigende tezamen de Goddelijke en de menschelijke natuur, opdat wij menschen eenen toegang zouden hebben tot de Goddelijke Majesteit; anderszins ware ons de toegang gesloten. Maar deze Middelaar, dien de Vader ons heeft gegeven tusschen zich en ons, moet ons door zijne grootheid niet verschrikken, om ons een ander, naar ons goeddunken, te doen zoeken. Want er is niemand, noch in den hemel, noch op de aarde, onder de schepselen, die ons liever heeft dan Jezus Christus; *dewelke, hoewel Hij in de gestaltenisse Gods was, nochtans zichzelven vernietigd heeft, aannemende de gestaltenisse eens menschen* en *eens dienst-*

1) *Figuren* beteekent hier: zinnebeelden.

2) Voor de uitdrukking: *een einde nemen*, heeft de Lat. tekst: *finem accipere*; waarin opgesloten ligt, dat het doel der zaak bereikt is, en de zaak uit dien hoofde wegvalt.

knechts voor ons, en *is in alles zijnen broederen gelijk geworden*. Indien wij nu eenen anderen Middelaar zoeken moesten, die ons goedgunstig ware, wien zouden wij kunnen vinden, die ons meer beminde dan Hij, die zijn leven voor ons gelaten heeft, *ook toen wij zijne vijanden waren*? En zoo wij eenen zoeken, die macht en aanzien heeft, wie is er, die daarvan zoo veel heeft als degene, *die gezeten is ter rechterhand zijns Vaders, en die alle macht heeft in den hemel en op de aarde*? En wie zal eer verhoord worden, dan de eigen welbeminde Zone Gods? Zoo is dan alleen door een mistrouwen dit gebruik ingevoerd, dat men de heiligen onteert, in plaats van die te eeren, doende hetgene zij nooit gedaan noch begeerd hebben, maar hebben het volstandiglijk en volgens hunnen schuldigen plicht verworpen, als blijkt uit hunne schriften. En hier moet men niet voorbrengen, dat wij het niet waardig zijn; want het heeft hier de meening niet [1]), dat wij onze gebeden op onze waardigheid zouden voordragen, maar alleen op de uitnemendheid en waardigheid onzes Heeren Jezus Christus, wiens rechtvaardigheid de onze is door het geloof. Daarom, de Apostel, willende deze zotte vreeze, of veelmeer dat mistrouwen, van ons nemen, zegt ons, *dat Jezus Christus zijnen broederen in alles gelijk geworden is, opdat Hij een barmhartig en een getrouw Hoogepriester zoude zijn, om de zonden des volks te verzoenen; want in hetgene Hij zelf, verzocht zijnde, geleden heeft, kan Hij dengenen, die verzocht worden, te hulpe komen*. En daarna, om ons nog meer moed te geven om tot Hem te gaan, zegt hij: *Dewijl wij dan eenen grooten Hoogepriester hebben, die door de hemelen doorgegaan is, namelijk Jezus, den Zone Gods, zoo laat ons deze belijdenis vasthouden. Want wij hebben geenen Hoogepriester, die niet kan medelijden hebben met onze zwakheden, maar die in alle dingen, gelijk als wij, is verzocht geweest, doch zonder zonde. Laat ons dan met vrijmoedigheid toegaan tot den troon der genade, opdat wij barmhartigheid mogen verkrijgen, en genade vinden om geholpen te worden ter bekwamer tijd*. Dezelfde Apostel zegt, dat *wij vrijmoedigheid hebben om in te gaan in het heiligdom door het bloed van Jezus; laat ons dan toegaan*, zegt hij, *in volle verzekerdheid des geloofs*, enz. Insgelijks: *Christus heeft een onvergankelijk priesterschap; waarom Hij ook volkomenlijk kan zalig maken degenen die door Hem tot God gaan, alzoo Hij altijd leeft, om voor hen te bidden*. Wat ontbreekt er meer, dewijl Christus zelf deze uitspraak doet: *Ik ben de weg, en de waarheid, en het leven; niemand komt tot den Vader, dan door Mij*? Waartoe zouden wij eenen anderen Advocaat [1]) zoeken, aangezien het God beliefd heeft ons zijnen Zoon tot eenen Advocaat te geven [2])? Laat ons Hem niet verlaten, om eenen anderen te nemen; of veel meer, eenen anderen te zoeken, zonder hem immermeer te vinden; want toen God Hem ons gegeven heeft, zoo wist Hij wel dat wij zondaars waren. Daarom, volgens het bevel van Christus, zoo roepen wij den hemelschen Vader aan door Christus, onzen eenigen Middelaar, gelijk wij in het Gebed des Heeren geleerd zijn; verzekerd zijnde, dat *al wat wij den Vader zullen bidden in zijnen naam, ons zal gegeven worden*.

1) *Want het heeft hier de meening niet* (Fr. *car il n'est point ici question*, Lat. *non enim hic quæritur de*) beteekent: want er is hier geen sprake van.

XXVII.

[Van de algemeene Christelijke Kerk.]

Wij gelooven en belijden eene eenige Katholieke of algemeene Kerk, dewelke is eene heilige vergadering [3]) der ware Christ-geloovigen, alle hunne zaligheid verwachtende in Jezus Christus, gewasschen zijnde door zijn bloed, geheiligd

1) In de meeste uitgaven der Belijdenis staat hier tweemaal het woord *Voorspreker* of *Voorspraak*; uit 1 Joh. II: 1. Maar de authentieke tekst heeft, in alle drie de talen, het woord Advocaat.

2) In den Lat. tekst (die hier soms in Nederd. uitgaven ook nu nog gevolgd wordt) worden deze dertien woorden bij den volgenden volzin gevoegd. De Fr. en de Nederd. tekst voegt ze bij het voorafgaande; hetgeen zeker een beter verband geeft.

3) De authentieke tekst heeft hier in het Fr. en Lat., iets uitvoeriger: vergadering en (of) verzameling (*une sainte congrégation et assemblée* — *congregatio sancta, seu coetus*).

en verzegeld door den H. Geest [1]). Deze Kerk is geweest van den beginne der wereld af, en zal zijn tot den einde toe; gelijk daaruit blijkt, dat Christus een eeuwig Koning is, dewelke zonder onderdanen niet zijn kan. En deze heilige Kerk wordt van God bewaard, of staande gehouden, tegen het woeden der geheele wereld; hoewel zij somwijlen een tijd lang zeer klein en als tot niet schijnt gekomen te zijn in de oogen der menschen; gelijk zich de Heere gedurende den gevaarlijken tijd onder Achab zeven duizend menschen behouden heeft, die hunne knieën voor Baäl niet gebogen hadden. Ook mede is deze H. Kerke niet gelegen, gebonden, of bepaald in eene zekere plaats, of aan zekere personen, maar zij is verspreid en verstrooid door de geheele wereld; nochtans te zamen gevoegd en vereenigd zijnde met hart en wil in éénen zelfden Geest, door de kracht des geloofs.

XXVIII.

[Dat een iegelijk schuldig is zich bij de ware Kerk te voegen.]

Wij gelooven, aangezien deze heilige vergadering is eene verzameling dergenen die zalig worden, en dat buiten haar geene zaligheid is, dat niemand, van wat staat of qualiteit hij zij, zich behoort op zichzelven te houden, om op zijn eigen persoon te staan [2]); maar dat zij allen schuldig zijn, zichzelven daar bij te voegen en daarmede te vereenigen; onderhoudende de eenigheid der Kerk, zich onderwerpende aan hare onderwijzing en tucht, den hals buigende onder het juk van Jezus Christus, en dienende de opbouwing der broederen, naar de gaven die hun God verleend heeft, als onderlinge lidmaten eenszelfden lichaams. En opdat dit te beter kunne [3]) onderhouden worden, zoo is het ambt [4]) aller gelooviger, volgens het Woord Gods, zich af te scheiden van degenen die niet van de Kerk zijn, en zich te voegen tot deze vergadering, het zij op wat plaats dat God ze gesteld heeft; ook ofschoon het zoo ware, dat de Magistraten en plakkaten der Prinsen [1]) daar tegen waren, en dat de dood of eenige lichamelijke straf daaraan hing. Daarom, alle degenen die zich van haar afscheiden of niet daar bijvoegen, die doen tegen de ordonnantie Gods.

XXIX.

[Van het onderscheid en de merkteekenen der ware en valsche Kerk.]

Wij gelooven, dat men wel naarstiglijk en met goede voorzichtigheid, uit den Woorde Gods, behoort te onderscheiden, welke de ware Kerk zij; aangezien dat alle sekten, die heden ten dage in de wereld zijn, zich met den naam der Kerk bedekken. Wij spreken hier niet van het gezelschap der hypocrieten, welke in de Kerk onder de goeden vermengd zijn, en intusschen van de Kerk niet zijn, hoewel zij naar het lichaam in haar zijn; maar wij zeggen, dat men het lichaam en de gemeenschap der ware Kerk onderscheiden zal van alle sekten, welke zeggen dat zij de Kerk zijn. De merkteekenen, om de ware Kerk te kennen, zijn deze: zoo de Kerk de reine predikatie des Evangelies oefent; indien zij gebruikt de reine bediening der Sacramenten, gelijk ze Christus ingesteld heeft; zoo de kerkelijke tucht gebruikt wordt, om de zonden te straffen. Kortelijk, zoo men zich aanstelt naar het zuivere Woord Gods, verwerpende alle dingen die daar tegen zijn, houdende Jezus Christus voor het eenige Hoofd. Hierdoor kan men zekerlijk de ware Kerk kennen, en het komt niemand toe [2]), zich daarvan te scheiden. En aangaande degenen die van de Kerk zijn, die kan men kennen

---

1) De Lat. tekst heeft hier: door zijnen Geest (*per Spiritum eius*). De Fr. is gelijk de Nederd.

2) Deze uitdrukking luidt in den Fr. tekst: *pour se contenter de sa personne*; in den Lat.: *se ipso contentus*.

3) De officieele uitgave heeft hier; *mochte*, in de oude beteekenis van *mogen* (zie de noot bij Artt. VI en XIX).

4) De authentieke tekst heeft hier in het Fr. *le devoir*; in het Lat. *officium*. In de oudere Nederd. uitgaven stond: *de schuldige plicht*, of: *het officie*.

1) *Prinsen* beteekent hier: vorsten, die souverein gezag hebben.

2) De officieele uitgave heeft hier de thans geheel verouderde en daardoor minder verstaanbare uitdrukking: *het staat niemand toe* (Fr. *n'est le devoir d'aucun*, Lat. *fas non est, quemquam*).

uit de merkteekenen der Christenen; te weten, uit het geloof, en wanneer zij, aangenomen hebbende den eenigen Zaligmaker Jezus Christus, de zonde vlieden en de gerechtigheid najagen, den waren God en hunnen naaste liefhebben, niet afwijken noch ter rechter- noch ter linkerhand, en hun vleesch kruisigen [1] met zijne werken. Alzoo nochtans niet, alsof er nog geene groote zwakheid in hen zij; maar zij strijden daartegen door den Geest alle de dagen huns levens, nemende gestadiglijk hunne toevlucht tot het bloed, den dood, het lijden en de gehoorzaamheid des Heeren Jezus, in denwelken zij vergeving hunner zonden hebben, door het geloof in Hem. Aangaande de valsche kerk, die schrijft zich en haren ordinantiën meer macht en autoriteit toe, dan den Woorde Gods, en wil zich aan het juk van Christus niet onderwerpen; zij bedient de Sacramenten niet, gelijk Christus in zijn Woord verordend heeft, maar zij doet daar af en toe, gelijk als het haar goed dunkt; zij grondt zich meer op de menschen, dan op Christus; zij vervolgt degenen die heiliglijk leven naar het Woord Gods, en die haar bestraffen over hare gebreken, gierigheid en afgoderijen. Deze twee kerken zijn lichtelijk te kennen, en van malkanderen te onderscheiden.

XXX.

[Van de regeering der Kerk door kerkelijke ambten.]

Wij gelooven, dat deze ware Kerk geregeerd moet worden naar de geestelijke politie [2], die ons onze Heere heeft geleerd in zijn Woord; namelijk dat er Dienaars of Herders moeten zijn, om Gods Woord te prediken en de Sacramenten te bedienen; dat er ook Opzieners en Diakenen zijn, om met de Herders te zijn als [1] de Raad der Kerk; en door dit middel de ware religie te onderhouden, en te maken, dat de ware leer haren loop hebbe, dat ook de overtreders op geestelijke wijze gestraft worden en in den toom gehouden, opdat ook de armen [2] en bedrukten geholpen en getroost worden, naar dat zij van noode hebben. Door dit middel zullen alle dingen in de Kerk [3] wel en ordelijk toegaan, wanneer zulke personen verkoren worden, die getrouw zijn, en naar den regel, dien S. Paulus [4] daarvan geeft in den Brief aan Timotheüs.

XXXI.

[Van de Dienaren, Ouderlingen en Diakenen.]

Wij gelooven, dat de Dienaars des Woords Gods, Ouderlingen en Diakenen tot hunne ambten behooren verkoren te worden door wettige verkiezing der Kerk, met aanroeping van den naam Gods en goede orde, gelijk het Woord Gods leert. Zoo moet zich dan een iegelijk wel wachten door onbehoorlijke middelen zich in te dringen, maar is schuldig den tijd te verwachten dat hij van God beroepen wordt, opdat hij getuigenis hebbe van zijne beroeping, om van haar verzekerd en gewis te zijn, dat zij van den Heere is. En aangaande de Dienaars des Woords, in wat plaats dat zij zijn, zoo hebben zij eene zelfde macht en autoriteit, zijnde altegader Dienaars van Jezus Christus, den eenigen algemeenen Bisschop en het eenige Hoofd der Kerk. Daarenboven, opdat de H. ordinantie Gods niet geschonden worde of in verachting kome, zoo zeggen wij, dat een ieder de Dienaars des Woords en de Ouderlingen der Kerk in bijzondere achting behoort te hebben,

---

1) De officieele uitgave heeft hier: *kruisigende*. In dezen volzin had de Nederd. tekst vóór 1619 het laatste gedeelte door middel van deelwoorden aan het vorige vastgemaakt (*liefhebbende — niet afwijkende — en kruisigende*). In den Fr. tekst is dit thans nog het geval. Maar in den Nederd. tekst heeft de Dordtsche Synode dien zinsbouw veranderd en in overeenstemming gebracht met den Lat. tekst; waarbij echter het laatste deelwoord in de officieele uitgave is blijven staan. Blijkbaar bij vergissing.

2) *Politie* beteekent hier: bestuurswijze.

1) *Als* beteekent hier: zooveel als (Fr. *comme*, Lat. *quasi*).

2) De Fr. tekst heeft hier: alle de armen (*tous les pauvres*).

3) De officieele uitgave heeft hier: *in der Kerken*. Niet als meervoud, maar als sterk verbogen enkelvoud; zooals met volkomen zekerheid blijkt uit den Fr. en den Lat. tekst.

4) *S. Paulus* wil zeggen: Sanctus Paulus; d. i. de Heilige Paulus, Paulus in zijn heilig ambt van apostel; of m. a. w. de Apostel Paulus (welke laatste uitdrukking de Lat. tekst hier heeft).

om des werks wille dat zij doen, en in vrede met hen zijn, zonder murmureering, twist of tweedracht, zoo veel mogelijk is.

XXXII.

[Van de orde en discipline of tucht der Kerk.]

Intusschen gelooven wij, hoewel het nuttig en goed is dat die Regeerders der Kerk zijn onder zich zekere ordinantie instellen en bevestigen tot onderhouding van het lichaam der Kerk, dat zij nochtans zich wel moeten wachten af te wijken van hetgene ons Christus, onze eenige Meester, geordineerd heeft. En daarom verwerpen wij alle menschelijke vonden, en alle wetten, die men zoude willen invoeren, om God te dienen, en door deze de consciëntiën te binden en te dwingen, in wat manier het zoude mogen zijn. Zoo nemen wij dan alleen aan, hetgene dienstig is om eendrachtigheid en eenigheid te voeden en te bewaren, en alles [1] te onderhouden in de gehoorzaamheid Gods; waartoe geëischt wordt de excommunicatie of de ban, die daar geschiedt naar den Woorde Gods, met hetgene daaraan hangt.

XXXIII.

[Van de Sacramenten.]

Wij gelooven, dat onze goede God acht hebbende op onze grovigheid en zwakheid, ons heeft verordend de Sacramenten, om aan [2] ons zijne beloften te verzegelen, en om panden te zijn der goedwilligheid en genade Gods te onswaarts, en ook om ons geloof te voeden en te onderhouden; dewelke Hij gevoegd heeft bij het woord des Evangelies, om te beter aan onze uiterlijke zinnen voor te stellen, zoowel hetgene Hij ons te verstaan geeft door zijn Woord, als hetgene Hij inwendig doet in onze harten, bondig en vast makende in ons de zaligheid, die Hij ons mededeelt. Want het zijn zichtbare waarteekenen en zegelen van eene inwendige en onzienlijke zaak, door middel waarvan [1] God in ons werkt door de kracht des H. Geestes. Zoo zijn dan de teekenen niet ijdel noch ledig, om ons te bedriegen; want Jezus Christus is hunne waarheid, zonder wien zij niet met al zijn zouden. Voorts zijn wij tevreden met het getal der Sacramenten, die Christus, onze Meester, ons heeft verordend, welke niet meer dan twee zijn; te weten, het Sacrament des Doops, en des Heiligen Avondmaals van Jezus Christus.

XXXIV.

[Van den Heiligen Doop.]

Wij gelooven en belijden, dat *Jezus Christus, die het einde der wet is*, door zijn vergoten bloed een einde gemaakt heeft aan alle andere bloedstortingen, die men zoude kunnen of willen doen tot verzoening en voldoening der zonden; en dat Hij, afgedaan hebbende de Besnijding, die met bloed geschiedde, in de plaats daarvan heeft verordend het Sacrament des Doops, door hetwelk wij in de Kerke Gods ontvangen en van alle andere volken en vreemde religiën afgezonderd worden, om geheellijk Hem toegeëigend te zijn, zijn merk en veldteeken dragende; en het dient ons tot een getuigenis, dat Hij in eeuwigheid onze God zijn zal, ons zijnde een genadig Vader. Zoo heeft Hij dan bevolen te doopen alle degenen die de zijnen zijn, *in den naam des Vaders, en des Zoons, en des H. Geestes*, alleen met rein water; ons daarmede te verstaan gevende, dat, gelijk het water de vuiligheid des lichaams afwascht, wanneer wij daarmede begoten worden, hetwelk op het lichaam desgenen die den Doop ontvangt gezien wordt, en hem besprengt, alzoo het bloed van Christus hetzelfde van binnen in de ziele [2] doet, door den Heiligen Geest, haar besprengende en

1) De Lat. tekst heeft hier: en *allen* te houden (*ad omnes retinendos*). De Fr. is gelijkluidend met den Nederd.

2) De authentieke tekst heeft hier in het Fr. en in het Lat.: *in* ons (*en nous — in nobis*); en evenzoo alle Nederd. uitgaven vóór 1619.

1) De officieele uitgave heeft hier: *door het middel derwelke* (Fr. *moyennant lesquels*, Lat. *per quae, ceu media*).

2) De officieele uitgave heeft hier: *in der zielen*. Niet als meervoud, maar als sterk verbogen enkelvoud; zooals met volkomen zekerheid blijkt uit den Fr. en den Lat. tekst.

zuiverende van hare zonden, en ons wederbarende uit kinderen des toorns tot kinderen Gods. Niet dat zulks door het uiterlijke water geschiedt, maar door de besprenging des dierbaren bloeds des Zoons Gods; die [1] onze Roode Zee is, door welke wij moeten doorgaan, om te ontgaan de tirannieën [2] van Pharaö, welke is de duivel, en in te gaan in het geestelijke land Kanaän. Alzoo geven ons de Dienaars van hunne zijde het Sacrament, en hetgene dat zichtbaar is; maar onze Heere geeft hetgene door het Sacrament beduid wordt, te weten, de gaven en onzienlijke genaden [3], wasschende, zuiverende en reinigende onze zielen van alle vuiligheden en ongerechtigheden, en onze harten vernieuwende en die vervullende met alle vertroosting, ons gevende eene ware verzekerdheid zijner vaderlijke goedheid, ons den nieuwen mensch aandoende, en den ouden uittrekkende met alle zijne werken. Hierom gelooven wij, dat, zoo wiens voornemen is in het eeuwige leven te komen, die moet maar eens gedoopt worden met den eenigen Doop, zonder dien immermeer te herhalen; want wij kunnen ook niet tweemaal geboren worden. Doch deze Doop is niet alleen nut, zoolang het water op ons is, en dat wij het water ontvangen, maar ook al den tijd onzes levens. Hierom verwerpen wij de dwaling der Wederdooperen, die niet tevreden zijn met eenig doopsel, dat zij eens ontvangen hebben; en daarenboven verdoemen den doop der kinderkens der gelooviger; dewelke wij gelooven dat men behoort te doopen en met het merkteeken des verbonds te verzegelen, gelijk de kinderkens in Israël besneden werden, op dezelfde beloften, die onzen kinderen gedaan zijn. En voorwaar, Christus heeft zijn bloed niet minder vergoten om de kinderkens der gelooviger te wasschen, dan Hij gedaan heeft om de volwassenen. En daarom behooren zij het teeken te ontvangen en het Sacrament van hetgene dat Christus voor hen gedaan heeft; gelijk de Heere in de wet beval, hun mede te deelen het Sacrament des lijdens en stervens van Christus, kort nadat zij geboren waren, offerende voor hen een lammeken, hetwelk was een Sacrament van Jezus Christus. Daarenboven, hetgene de Besnijdenis deed aan het Joodsche volk, hetzelfde doet de Doop aan onze kinderen; welke de oorzaak is, waarom de Heilige Paulus den Doop noemt de *Besnijdenis van Christus.*

1) In onderscheidene uitgaven van den laatsten tijd is dit voornaamwoord, om het op *bloed* te laten terugslaan, veranderd in: *dat*, of, *hetwelk*. De Fr. tekst heeft: *l'arrosement du précieux sang du Fils de Dieu, lequel;* de Lat.: *aspersio preciosi sanguinis Filii Dei; qui.*

2) In den Fr. en den Lat. tekst staat *tirannie* hier in het enkelvoud; en evenzoo in den Nederd. tekst vóór 1619.

3) De Nederd. tekst heeft het woord *genade* in uitgaven vóór 1619 ook wel *gratie*) hier altijd in het meervoud gehad. Evenzoo de Fr. De Lat. heeft het enkelvoud.

XXXV.

[Van het Heilig Avondmaal onzes Heeren Jezus Christus.]

Wij gelooven en belijden, dat onze Zaligmaker Jezus Christus het Sacrament des Heiligen Avondmaals verordend en ingesteld heeft, om te voeden en te onderhouden degenen, die Hij alreede wedergeboren, en in zijn huisgezin, hetwelk is zijne Kerk, ingelijfd heeft. Nu hebben degenen, die wedergeboren zijn, in zich tweeërlei leven: het ééne lichamelijk en tijdelijk, hetwelk zij van hunne eerste geboorte medegebracht hebben, en allen menschen gemeen is; het andere is geestelijk en hemelsch, hetwelk hun gegeven wordt in de tweede geboorte, dewelke geschiedt door het Woord des Evangelies, in de gemeenschap des lichaams van Christus; en dit leven is niet gemeen, dan alleen den uitverkorenen Gods. Alzoo heeft ons God, tot onderhouding des lichamelijken en aardschen levens, aardsch en gemeen [1] brood verordend, hetwelk daartoe dienstig is, en allen gemeen is, zoowel als het leven. Maar om het geestelijk en hemelsch leven te onderhouden, hetwelk de gelooviger hebben, heeft Hij hun gezonden een levend brood, dat van den hemel nedergedaald is, te weten, Jezus Christus, dewelke het geestelijk leven der gelooviger voedt en

1) De uitdrukking: *gemeen*, luidt hier in den Fr. tekst: *matériel*, en in den Lat.: *materialis.*

onderhoudt, als Hij gegeten, dat is, toegeëigend en ontvangen wordt door het geloof in den geest. Om ons dit geestelijk en hemelsch brood af te beelden, heeft Christus verordend een aardsch en zienlijk brood, hetwelk een Sacrament is van zijn lichaam, en den wijn tot een Sacrament zijns bloeds; om ons te betuigen, dat wij, zoo waarachtiglijk als wij het Sacrament ontvangen en houden in onze handen en het eten en drinken met onzen mond, waarmede ons leven daarna onderhouden wordt, ook zoo waarachtiglijk door het geloof (hetwelk de hand en mond onzer ziele [1]) is) het ware lichaam en het ware bloed [2]) van Christus, onzen eenigen Zaligmaker, ontvangen in onze zielen tot ons geestelijk leven. Nu, zoo is het [3]) zeker en ongetwijfeld, dat ons Jezus Christus zijne Sacramenten niet tevergeefs heeft bevolen. Zoo werkt Hij dan in ons al wat Hij door deze heilige teekenen ons voor oogen stelt; hoewel de wijze ons verstand te boven gaat, en ons onbegrijpelijk is, gelijk de werking des H. Geestes verborgen en onbegrijpelijk is. Intusschen zoo feilen wij niet, als wij zeggen, dat hetgene door ons gegeten en gedronken wordt, het eigen en natuurlijk lichaam en het eigen bloed van Christus is; maar de wijze op welke wij dit nuttigen, is niet de mond, maar de geest door het geloof. Alzoo dan blijft Jezus Christus altijd zittende ter rechterhand Gods zijns Vaders in de hemelen, en laat toch daarom niet na, ons zijns [4]) deelachtig te maken door het geloof. Deze maaltijd is eene geestelijke tafel, aan dewelke Christus zichzelven ons mededeelt met alle zijne goederen, en doet ons aan haar genieten, zoowel zichzelven, als de verdiensten zijns lijdens en stervens; voedende, sterkende, en vertroostende onze arme troostelooze ziele door het eten zijns vleesches, en haar verkwikkende en vermakende door den drank zijns bloeds. Voorts, hoewel de Sacramenten met de beteekende zaken te zamen gevoegd zijn, zoo worden zij nochtans met deze twee zaken door allen niet ontvangen. De goddelooze ontvangt wel het Sacrament tot zijne verdoemenis, maar hij ontvangt niet de waarheid des Sacraments; gelijk als Judas en Simon de toovenaar beiden wel het Sacrament ontvingen, maar niet Christus, die door datzelve beteekend wordt, welke [1]) den geloovigen alleen medegedeeld wordt. Ten laatste, wij ontvangen het H. Sacrament in de verzameling des volks Gods met ootmoedigheid en eerbied, onder ons houdende eene heilige gedachtenis des doods van Christus, onzen Zaligmaker, met dankzegging, en doen aldaar belijdenis van ons geloof en van de Christelijke religie. Daarom behoort zich niemand daartoe te begeven, zonder zichzelven eerst wel beproefd te hebben; opdat hij, etende van dit brood en drinkende uit dezen drinkbeker, niet ete en drinke zichzelven een oordeel [2]). Kortelijk, wij zijn door het gebruik van dit H. Sacrament bewogen tot eene vurige liefde jegens God en onzen naaste. Daarom verwerpen wij alle inmengselen en verdoemelijke vonden, die de menschen bij de Sacramenten gedaan en gemengd hebben, als ontheiligingen daarvan, en zeggen dat men zich moet laten vergenoegen met de ordening, die

1) De officieele uitgave heeft hier: *onzer zielen.* Niet als meervoud, maar als sterk verbogen enkelvoud; zooals met volkomen zekerheid blijkt uit den Fr. en den Lat. tekst.

2) De officieele uitgave heeft hier alleen: *het ware lichaam en het bloed.* In den Fr. tekst staat: *le vrai corps et le vrai sang;* en evenzoo in den Lat: *verum corpus et verum sanguinem.* In den Nederd. tekst stond vóór 1611: *het ware lichaam en ware bloed.* In de officieele Zeeuwsche uitgave van dat jaar werd hier het lidwoord *het* ingevoegd. Maar bij die verbetering der redactie is het woord: *ware,* uitgevallen; en aldus is de tekst in 1619 overgenomen. Deze schrijf- of drukfout is dus hierboven gecorrigeerd.

3) *Nu, zoo is het* beteekent hier: nu is het voorts (Fr. *Or c'est une chose assurée,* Lat. *Certissimum porro est*).

4) De officieele uitgave heeft hier: *zichzelven ons zijns.* In oudere Nederd. uitgaven stond alleen: *zichzelven ons.* In de officieele Zeeuwsche uitgave van 1611 werd hier bijgevoegd: *zijns;* maar verzuimd, het woord, waarvoor dit in de plaats kwam (*zichzelven*), te schrappen; en aldus is de tekst in 1619 overgenomen. Deze schrijf- of drukfout is dus hierboven gecorrigeerd.

1) De officieele uitgave heeft hier: *hetwelk;* in overeenstemming met den Fr. tekst (*ce qui*). De Lat. tekst heeft echter: welke (*qui*); slaande op het voorafgaande: *Christus.* En natuurlijk is dit hier ook de bedoeling.

2) De officieele uitgave heeft hier: *het oordeel* (Fr. *son jugement*); gelijk de hier aangehaalde tekst, 1 Cor. XI: 29, in de oude Nederd. vertalingen te lezen gaf. Thans moet bij die aanhaling natuurlijk de Staten-vertaling gevolgd worden.

Christus en zijne Apostelen ons geleerd hebben, en spreken, gelijk zij daarvan gesproken hebben.

XXXVI.

[Van het ambt der Overheid.]

Wij gelooven, dat onze goede God, uit oorzaak der verdorvenheid des menschelijken geslachts, Koningen, Prinsen [1]) en Overheden verordend heeft; willende dat de wereld geregeerd worde door wetten en politiën [2]), opdat de ongebondenheid der menschen bedwongen worde en het alles met goede ordinantie onder de menschen toega. Tot dat einde *heeft Hij de Overheid het zwaard in handen gegeven tot straffe der boozen en bescherming der vromen.* En hun ambt is, niet alleen acht te nemen en te waken over de Politie, maar ook de hand te houden aan den Heiligen Kerkedienst; om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst, om het rijk des antichrists te gronde te werpen, en het Koninkrijk van Jezus Christus te doen vorderen [3]), het woord des Evangelies overal te doen prediken [4]), opdat God van een iegelijk geëerd en gedient worde, gelijk Hij in zijn Woord gebiedt. Voorts, een ieder, van wat qualiteit, conditie of staat hij zij, is schuldig, zich den Overheden te onderwerpen, schattingen te betalen, hun eere en eerbied toe te dragen, en hun gehoorzaam te zijn in alle dingen, die niet strijden tegen Gods Woord; voor hen biddende in hunne gebeden, opdat hen de Heere stieren wille in alle hunne wegen, en *dat wij een gerust en stil leven leiden in alle Godzaligheid en eerbaarheid.* En hierin verwerpen wij de Wederdoopers en andere oproerige menschen, en in het gemeen alle degenen, die de Overheden en Magistraten verwerpen en de Justitie omstooten willen, invoerende de gemeenschap der goederen, en verwarren [1]) de eerbaarheid, die God onder de menschen gesteld heeft.

1) *Prinsen*, nevens *Koningen*, beteekent hier: andere vorsten, die souverein gezag hebben.

2) *Politiën* beteekent hier, en vijf regels verder: besturen, of ingestelde regeeringen.

3) De officieele uitgave heeft hier: *voorderen*, eene oude uitdrukking voor: doen vorderen (Fr. *avancer*, Lat. *promovere*).

4) De Fr. tekst heeft hier geheel hetzelfde. De Lat. heeft: *operamque dent, ut praedicetur.*

XXXVII.

[Van het laatste oordeel.]

Ten laatste gelooven wij, volgens het Woord Gods, dat, als de tijd, van den Heere verordend (die allen creaturen onbekend is), gekomen, en het getal der uitverkorenen vervuld zal zijn, onze Heere *Jezus Christus uit den hemel zal komen*, lichamelijk en zienlijk, *gelijk Hij opgevaren is*, met groote heerlijkheid en majesteit, om zich te verklaren een Rechter te zijn over levenden en dooden; deze oude wereld in vuur en vlam stellende om haar te zuiveren. En alsdan zullen persoonlijk voor dezen grooten Rechter verschijnen alle menschen, zoowel mannen als vrouwen en kinderen, die van den aanbeginne der wereld af tot den einde toe geweest zullen zijn, verdagvaard zijnde *door de stemme des archangels en door het geklank der Goddelijke bazuin.* Want alle degenen die gestorven zullen wezen, zullen uit de aarde verrijzen, de zielen [2]) te zamen gevoegd en vereenigd zijnde met haar eigen lichaam, in hetwelk zij zullen geleefd hebben. En aangaande degenen die alsdan nog leven zullen, die zullen niet sterven gelijk de anderen, maar zullen in een oogenblik veranderd en uit verderfelijk onverderfelijk worden. *Alsdan zullen de boeken* (dat is, de conscientiën) *geopend, en de dooden geoordeeld worden*, naar hetgene zij in deze wereld gedaan zullen hebben, hetzij goed of kwaad. *Ja de menschen zullen rekenschap geven van alle ijdele woorden, die zij gesproken zullen hebben*, die de wereld niet dan voor kinderspel en voor tijdverdrijf acht; en dan zullen de verborgenheden en geveinsdheden der menschen openbaarlijk voor allen ontdekt worden. En daarom is de gedachtenis van dit oordeel met

1) *Verwarren* (Fr. *confondre*, Lat. *confundere*) beteekent hier: in wanorde brengen, verstoren.

2) In den Fr. en in den Lat. tekst wordt, in plaats van: *de zielen*, gelezen: de geest (*l'esprit* — *spiritus*); en, in overeenstemming daarmede, iets verder: met zijn eigen lichaam, in hetwelk hij geleefd heeft (*avec son propre corps, auquel il a vécu-cum corpore proprio, in quo vixerat*).

recht schrikkelijk en vervaarlijk voor de boozen en goddeloozen, en zeer wenschelijk en troostelijk voor de vromen en uitverkorenen; dewijl alsdan hunne volle verlossing volbracht zal worden, en zij aldaar zullen ontvangen de vruchten des arbeids en der moeite, die zij zullen gedragen hebben; hunne onnoozelheid [1]) zal door allen bekend worden [2]); en zij zullen de schrikkelijke wrake zien, die God tegen de goddeloozen doen zal, die hen getiranniseerd, verdrukt en gekweld zullen hebben in deze wereld. Dewelke overwonnen zullen worden door het getuigenis hunner eigene consciëntiën, en zullen onsterfelijk worden, doch in zulker voege, dat het zal zijn om gepijnigd te worden *in het eeuwige vuur, hetwelk den duivel en zijnen engelen bereid is.* En daarentegen, de geloovigen en uitverkorenen zullen gekroond worden met heerlijkheid en eere. *De Zone Gods zal hunnen naam belijden voor God zijnen Vader en zijne uitverkorene engelen; alle tranen zullen van hunne oogen afgewischt worden;* hunne zake, die nu tegenwoordiglijk door vele Rechteren en Overheden als kettersch en goddeloos verdoemd wordt, zal bekend worden de zake des Zoons Gods te zijn. En tot eene genadige vergelding zal hen de Heere zulk eene heerlijkheid doen bezitten, als het hart eens menschen nimmermeer zoude kunnen bedenken. Daarom verwachten wij dien grooten dag met een groot verlangen, om ten volle te genieten de beloften Gods, in Jezus Christus onzen Heere.

1) *Onnoozelheid* beteekent hier: onschuld (Fr. *innocence*, Lat. *innocentia*).

2) *Zal door allen bekend worden* beteekent hier: zal door allen openlijk erkend worden (Fr. *sera apertement connue de tous*, Lat. *aperte ab omnibus agnoscetur*).

CATECHISMUS,

OF

ONDERWIJZING IN DE CHRISTELIJKE LEER, DIE IN DE NEDERLANDSCHE GEREFORMEERDE KERKEN EN SCHOLEN GELEERD WORDT.

Het opschrift van den Heidelbergschen Catechismus is in de onderscheidene Nederduitsche uitgaven niet altijd hetzelfde; althans wat de laatste tien woorden betreft. Het hierboven afgedrukte is thans het meest gebruikelijke, en komt ook genoegzaam overeen met hetgeen te dien aanzien gevonden wordt in de officieele Zeeuwsche uitgave van het jaar 1611; in welke het opschrift wel niet meer heeft, dan: „Catechismus, of Onderwijzing in de Christelijke leer", maar op het titelblad aan die woorden nog wordt toegevoegd: „gelijk die in de Kerken en Scholen der Keurvorstelijke Paltz en der Nederlanden gebruikt wordt". Daar de Nederlandsche Kerken voor haren Catechismus geen authentieken tekst hebben vastgesteld, hetzij in hare Generale Synoden of wel door bezorging van eene officieele uitgave, en daar onder de Nederduitsche uitgaven, die althans eenig officieel karakter hebben, de bedoelde uitgave van het jaar 1611, die op last en gezag van de Provinciale Zeeuwsche Synode het licht zag, niet alleen de oudste is, maar ook algemeen erkend wordt als de beste en de meest gezaghebbende, is voor den ganschen Catechismus de tekst van die uitgave hier ten grondslag gelegd; en bij iedere eenigszins belangrijke afwijking, die om taalkundige redenen, of ter wille van den oorspronkelijken (Duitschen en Latijnschen) tekst, of met het oog op andere betrouwbare Nederduitsche uitgaven, noodzakelijk scheen, is daarvan in eene noot rekenschap gegeven. In het algemeen kan te dien aanzien hier reeds gezegd worden, dat de aan ieder antwoord toegevoegde Bijbelteksten ontleend zijn aan de Latijnsche uitgave, die in dit opzicht het nauwkeurigst is; en dat bij de Bijbelplaatsen, die in de antwoorden zelve voorkomen, de oude Hollandsche vertaling veranderd is naar de thans gebruikelijke Staten-vertaling.

De eerste Zondag.

1. Vr. Wat is uw eenige troost, beide in het leven en sterven?

Antw. Dat ik met lichaam en ziele, beide in het leven en sterven(a), niet mijn(b), maar mijns getrouwen Zaligmakers Jezus Christus eigen ben(c), die met zijn dierbaar bloed voor alle mijne zonden volkomenlijk betaald(d) en mij uit alle heerschappij [1]) des duivels verlost heeft(e), en alzoo bewaart(f), dat zonder den wil mijns hemelschen Vaders geen haar van mijn hoofd vallen kan(g), ja ook, dat mij alle ding tot mijne zaligheid dienen moet(h); waarom Hij mij ook door zijnen Heiligen Geest van het eeuwige leven verzekert(i), en Hem voortaan te leven van harte willig en bereid maakt(k).

(a) Rom. 14: 8. (b) 1 Cor. 6: 19. (c) 1 Cor. 3: 23. Tit. 2: 14. (d) 1 Petr. 1: 18, 19. 1 Joh. 1: 7 en 2: 2, 12. (e) Hebr. 2: 14. 1 Joh. 3: 8. Joh. 8: 34, 35, 36. (f) Joh. 6: 39 en 10: 28. 2 Thess. 3: 3. 1 Petr. 1: 5. (g) Matth. 10: 30. Luc. 21: 18. (h) Rom. 8: 28. (i) 2 Cor. 1: 22 en 5: 5. Eph. 1: 14. Rom. 8: 16. (k) Rom. 8: 14. 1 Joh. 3: 3.

2. Vr. Hoe vele stukken zijn u noodig te weten, opdat gij in dezen troost zaliglijk leven en sterven moogt?

Antw. Drie stukken(a). Ten eerste:

1) Vroeger stond hier het woord *geweld*, in den zin van: oppermacht, heerschappij; in welke beteekenis het echter thans niet meer kan gebruikt worden.

hoe groot mijne zonden en ellende zijn(b). Ten andere: hoe ik van alle mijne zonden en ellende verlost worde(c). En ten derde: hoe ik Gode voor zulke verlossing zal dankbaar zijn(d).

(a) Matth. 11: 28, 29, 30. Eph. 5: 8. (b) Joh. 9: 41. Matth. 9: 12. Rom. 3: 10. 1 Joh. 1: 9, 10. (c) Joh. 17: 3. Hand. 4: 12 en 10: 43. (d) Eph. 5: 10. Ps. 50: 14. Matth. 5: 16. 1 Petr. 2: 12. Rom. 6: 13. 2 Tim. 2: 15.

HET EERSTE DEEL.

Van des menschen ellende.

II. Zondag.

3. Vr. Waaruit kent gij uwe ellende?

Antw. Uit de wet Gods(a).

(a) Rom. 3: 20.

4. Vr. Wat eischt de wet Gods van ons?

Antw. Dat leert ons Christus in eene hoofdsom, Matth. 22: 37—40: *Gij zult liefhebben den Heere uwen God met geheel uw hart, en met geheel uwe ziel, en met geheel uw verstand, en met geheel uwe kracht. Dit is het eerste en het groot gebod. En het tweede, aan dit gelijk, is: Gij zult uwen naaste liefhebben als uzelven. Aan deze twee geboden hangt de gansche wet en de profeten*(a).

(a) Deut. 6: 5. Lev. 19: 18. Marc. 12: 30. Luc. 10: 27.

5. Vr. Kunt gij dit alles volkomenlijk houden?

Antw. Neen ik(a); want ik ben van nature geneigd, God en mijnen naaste te haten(b).

(a) Rom. 3: 10, 20, 23. 1 Joh. 1: 8, 10. (b) Rom. 8: 7. Eph. 2: 3. Tit. 3: 3. Gen. 6: 5 en 8: 21. Jer. 17: 9. Rom. 7: 23.

III. Zondag.

6. Vr. Heeft dan God den mensch alzoo boos en verkeerd geschapen?

Antw. Neen Hij; maar God heeft den mensch goed(a) en naar zijn evenbeeld geschapen(b), dat is, in ware rechtvaardigheid [1]) en heiligheid, opdat hij God zijnen Schepper recht kennen, Hem van harte liefhebben en met Hem in de eeuwige zaligheid leven zoude, om Hem te loven en te prijzen(c).

(a) Gen. 1: 31. (b) Gen. 1: 26, 27. (c) Eph. 4: 24. Col. 3: 10. 2 Cor. 3: 18.

1) Vroeger stond hier het woord *gerechtigheid*, volgens oude vertalingen van den Bijbeltekst, waaraan deze uitdrukking ontleend is (Eph. IV: 24). Thans echter heeft de Staten-vertaling daar het woord *rechtvaardigheid*.

7. Vr. Vanwaar komt dan zulke verdorven aard des menschen?

Antw. Uit den val en de ongehoorzaamheid onzer eerste vooronderen, Adam en Eva, in het Paradijs(a), waar onze natuur alzoo is verdorven geworden, dat wij allen in zonden ontvangen en geboren worden(b).

(a) Gen. 3. Rom. 5: 12, 18, 19. (b) Ps. 51: 7. Gen. 5: 3.

8. Vr. Maar zijn wij alzoo verdorven, dat wij ganschelijk onbekwaam zijn tot eenig goed en geneigd tot alle kwaad?

Antw. Ja wij(a); tenzij dan dat wij door den Geest Gods wedergeboren worden(b).

(a) Gen. 8: 21 en 6: 5. Job 14: 4 en 15: 14, 16, 35. Joh. 3: 6. Jes. 53: 6. (b) Joh. 3: 3, 5. 1 Cor. 12: 3. 2 Cor. 3: 5.

IV. Zondag.

9. Vr. Doet dan God den mensch niet onrecht, dat Hij in zijne wet van hem eischt, wat hij niet doen kan?

Antw. Neen Hij(a); want God heeft den mensch alzoo geschapen, dat hij dat konde doen(b); maar de mensch heeft zichzelven en alle zijne nakomelingen, door het ingeven des duivels(c) en door moedwillige ongehoorzaamheid, van deze gaven beroofd.

(a) Eph. 4: 24. (b) Gen. 3: 13. 1 Tim. 2: 13, 14. (c) Gen. 3: 6. Rom. 5: 12.

10. Vr. Wil God zulke ongehoorzaamheid en afval ongestraft laten?

Antw. Neen Hij, geenszins; maar Hij vertoornt zich schrikkelijk(a) beide over de aangeborene en werkelijke zonden, en wil die door een rechtvaardig oordeel tijdelijk en eeuwiglijk straffen; gelijk Hij gesproken heeft: *Vervloekt is een iegelijk, die niet blijft in al hetgene geschreven is in het boek der wet, om dat te doen*(c).

(a) Gen. 2: 17. Rom. 5: 12. (b) Ps. 50: 21 en 5: 6. Nah. 1: 2. Ex. 20: 5 en 34: 7. Rom. 1: 18. Eph. 5: 6. (c) Deut. 27: 26. Gal. 3: 10.

11. Vr. Is dan God ook niet barmhartig?

Antw. God is wel barmhartig(a), maar Hij is ook rechtvaardig(b); daarom zoo eischt zijne gerechtigheid, dat de zonde, welke tegen de allerhoogste majesteit Gods gedaan is, ook met de hoogste, dat is, met de eeuwige straf aan lichaam en ziele gestraft worde.

(a) Ex. 34: 6, 7 en 20: 6. (b) Ps. 7: 10. Ex. 20: 5 en 23: 7 en 34: 7. Ps. 5: 5, 6. Nah. 1: 2, 3.

HET ANDERE DEEL.

Van des menschen verlossing.

V. Zondag.

12. Vr. Aangezien wij dan naar het rechtvaardig oordeel Gods tijdelijke en eeuwige straf verdiend hebben, is er eenig middel, waardoor wij deze straf zouden kunnen ontgaan [1]) en wederom tot genade komen?

Antw. God wil dat aan zijne gerechtigheid genoeg geschiede(*a*); daarom moeten wij aan haar, óf door onszelven, óf door eenen anderen, volkomenlijk betalen(*b*).

(*a*) Gen. 2: 17. Ex. 23: 7. Ezech. 18: 4. Matth. 5: 26. 2 Thess. 1: 6. Luc. 16: 2. (*b*) Rom. 8: 4.

13. Vr. Maar kunnen wij door onszelven betalen?

Antw. In geenerlei wijze, maar wij maken ook de schuld nog dagelijks meerder(*a*).

(*a*) Job 9: 2 en 15: 15, 16 en 4: 18, 19. Ps. 130: 3. Matth. 6: 12 en 18: 25 en 16: 26.

14. Vr. Kan ook ergens een bloot schepsel gevonden worden, dat voor ons betale?

Antw. Neen; want ten eerste wil God aan geen ander schepsel de schuld straffen, die de mensch gemaakt heeft(*a*); ten andere zoo kan ook geen bloot schepsel den last van den eeuwigen toorn Gods tegen de zonde dragen en andere schepselen daarvan verlossen(*b*).

(*a*) Ezech. 18: 4. Gen. 3: 17. (*b*) Nah. 1: 6. Ps. 130: 3.

15. Vr. Wat moeten wij dan voor eenen middelaar en verlosser zoeken?

Antw. Zulk eenen, die een waarachtig(*a*) en rechtvaardig(*b*) mensch is, en nochtans ook sterker dan alle schepselen, dat is, die ook tegelijk waarachtig God is(*c*).

(*a*) 1 Cor. 15: 21. (*b*) Hebr. 7: 26. (*c*) Jes. 7: 14 en 9: 5. Jer. 23: 6. Luc. 11: 22.

VI. Zondag.

16. Vr. Waarom moet hij een waarachtig en rechtvaardig mensch zijn?

Antw. Omdat de rechtvaardigheid Gods vorderde, dat de menschelijke natuur, die gezondigd had, voor de zonde betaalde(*a*); en dat een mensch, zelf zondaar zijnde, niet konde voor anderen betalen(*b*).

(*a*) Ezech. 18: 4, 20. Rom. 5: 18. 1 Cor. 15: 21. Hebr. 2: 14, 15, 16. (*b*) Hebr. 7: 26, 27. Ps. 49: 8. 1 Petr. 3: 18.

17. Vr. Waarom moet hij tegelijk waarachtig God zijn?

Antw. Opdat hij, uit kracht zijner Godheid(*a*), den last van den toorn Gods(*b*) aan zijne menschheid zoude kunnen [1]) dragen(*c*), en ons de gerechtigheid en het leven zoude kunnen verwerven en wedergeven(*d*).

(*a*) Jes. 9: 5 en 63: 3. (*b*) Deut. 4: 24. Nah. 1: 6. Ps. 130: 3. (*c*) Jes. 53: 4, 11. (*d*) Jes. 53: 5, 11.

18. Vr. Maar wie is deze middelaar, die tegelijk waarachtig God(*a*) en een waarachtig(*b*) rechtvaardig mensch is(*c*)?

Antw. Onze Heere Jezus Christus(*d*), die ons van God tot wijsheid, rechtvaardigheid, heiligmaking, en tot eene volkomene verlossing geschonken is(*e*).

(*a*) 1 Joh. 5: 20. Rom. 9: 5 en 8: 3. Gal. 4: 4. Jes. 9: 6. Jer. 23: 6. Mal. 3: 1. (*b*) Luc. 1: 42 en 2: 6, 7. Rom. 1: 3 en 9: 5. Phil. 2: 7. Hebr. 2: 14, 16, 17 en 4: 15. (*c*) Jes. 53: 9, 11. Jer. 23: 5. Luc. 1: 35. Joh. 8: 46. Hebr. 4: 15 en 7: 26. 1 Petr. 1: 19 en 2: 22 en 3: 18. (*d*) 1 Tim. 2: 5. Matth. 1: 23. 1 Tim. 3: 16. Luc. 2: 11. Hebr. 2: 9. (*e*) 1 Cor. 1: 30.

19. Vr. Waaruit weet gij dat?

Antw. Uit het heilig Evangelie, hetwelk God zelf eerstelijk in het Paradijs heeft geopenbaard(*a*), en daarna door de heilige Patriarchen(*b*) en Profeten(*c*) laten verkondigen, en door de offeranden en andere ceremoniën der Wet laten voorbeelden(*d*), en ten laatste door zijnen eeniggeboren Zoon vervuld(*e*).

(*a*) Gen. 3: 15. (*b*) Gen. 22: 18 en 12: 3 en 49: 10. (*c*) Jes. 53 en 42: 1, 2, 3, 4 en 43: 25 en 49: 5, 6, 22, 23. Jer. 23: 5, 6 en 31: 32, 33 en 32: 39, 40, 41. Mich. 7: 18, 19, 20. Hand. 10: 43 en 3: 22, 23, 24. Rom. 1: 2. Hebr. 1: 1. (*d*) Hebr. 10: 1, 7. Col. 2: 7. Joh. 5: 46. (*e*) Rom. 10: 4. Gal. 4: 4 en 3: 24. Col. 2: 17.

VII. Zondag.

20. Vr. Worden dan alle menschen wederom door Christus zalig, gelijk zij door Adam zijn verdoemd geworden?

Antw. Neen zij(*a*), maar alleen dege-

1) Vroeger stond hier: *ontgaan mochten;* maar het woord: mogen (Lat.: *posse*), kan thans niet meer in den zin van: kunnen, gebruikt worden.

1) Hier is *mochten* vervangen door *zoude kunnen;* zie de noot bij Vr. 12.

nen, die Hem door een waar [1]) geloof worden ingelijfd en alle zijne weldaden aannemen(*b*).

(*a*) Matth. 7: 14 en 22: 14. (*b*) Marc. 16: 16. Joh. 1: 12 en 3: 16, 18, 36. Jes. 53: 11. Ps. 2: 12. Rom. 11: 20. Rom. 3: 22. Hebr. 4: 3 en 5: 9 en 10: 39 en 11: 6.

21. Vr. Wat is een waar geloof?

Antw. Een waar geloof is niet alleen een stellig [2]) weten of kennis, waardoor ik alles voor waarachtig houde, dat ons God in zijn Woord geopenbaard heeft(*a*), maar ook een vast vertrouwen(*b*), hetwelk de Heilige Geest(*c*) door het Evangelie in mijn harte werkt(*d*), dat niet alleen anderen, maar ook mij vergeving der zonden, eeuwige gerechtigheid en zaligheid(*e*) van God geschonken is, uit louter genade, alleen om der verdienste van Christus wille(*f*).

(*a*) Jac. 2: 19. (*b*) Hebr. 11: 1, 7. Rom. 4: 18, 19, 20, 21 en 10: 10. Eph. 3: 12. Hebr. 4: 16. Jac. 1: 6. (*c*) Gal. 5: 22. Matth. 16: 17. 2 Cor. 4: 13. Joh. 6: 29. Eph. 2: 8. Philipp. 1: 19. Hand. 16: 14. (*d*) Rom. 1: 16 en 10: 17. 1 Cor. 1: 21. Hand. 10: 44 en 16: 14. (*e*) Rom. 1: 17. Gal. 3: 11. Hebr. 10: 10, 38. Gal. 2: 16. (*f*) Eph. 2: 8. Rom. 3: 24, en 5: 19. Luc. 1: 77, 78.

22. Vr. Wat is dan eenen Christen noodig te gelooven?

Antw. Al wat ons in het Evangelie beloofd wordt(*a*), hetwelk ons de Artikelen onzes algemeenen en ongetwijfelden Christelijken geloofs in eene hoofdsom leeren.

(*a*) Joh. 20: 31. Matth. 28: 19. Marc. 1: 15.

23. Vr. Hoe luiden die Artikelen?

Antw. *1. Ik geloof in God den Vader, den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde.*

2. En in Jezus Christus, zijnen eeniggeborenen Zoon, onzen Heere; 3. die ontvangen is van den Heiligen Geest, geboren uit de maagd Maria; 4. die geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruisigd, gestorven en begraven, nedergedaald ter helle; 5. ten derden dage wederom opgestaan van de dooden; 6. opgevaren ten hemel, zittende ter rechterhand Gods des almachtigen Vaders; 7. van waar Hij komen zal om te oordeelen de levenden en de dooden.

8. Ik geloof in den Heiligen Geest. 9. Ik geloof eene heilige, algemeene, Christelijke [1]) *Kerk, de gemeenschap der heiligen; 10. vergeving der zonden; 11. wederopstanding des vleesches; 12. en een eeuwig leven.*

VIII. Zondag.

24. Vr. Hoe worden deze Artikelen gedeeld?

Antw. In drie deelen. Het eerste is van God den Vader en onze schepping. Het andere, van God den Zoon en onze verlossing. Het derde, van God den Heiligen Geest en onze heiligmaking.

25. Vr. Aangezien er maar een eenig Goddelijk wezen is(*a*), waarom noemt gij den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest?

Antw. Omdat God zich alzoo in zijn Woord geopenbaard heeft(*b*), dat deze drie onderscheidene Personen de eenige, waarachtige en eeuwige God zijn.

(*a*) Deut. 6: 4. Eph. 4: 6. Jes. 44; 6 en 45: 5. 1 Cor. 8: 4, 6. (*b*) Jes. 61: 1. Luc. 4: 18. Gen. 1: 2, 3. Ps. 33: 6. Jes. 48: 16. Matth. 3: 16, 17 en 28: 19. 1 Joh. 5: 7. Jes. 6: 1, 3. Joh. 14: 26 en 15: 26. 2 Cor. 13: 13. Gal. 4: 6. Eph. 2: 18. Tit. 3: 5, 6

Van God den Vader en onze schepping.

IX. Zondag.

26. Vr. Wat gelooft gij met deze woorden: *Ik geloof in God den Vader, den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde?*

Antw. Dat de eeuwige Vader onzes Heeren Jezus Christus, die hemel en aarde, met al wat er in is, uit niet geschapen heeft(*a*), die ook door zijnen

---

1) Vroeger stond hier, gelijk ook in Vr. en Antw. 21, het woord *oprecht;* dat echter thans in den zin van *echt, waar, waarachtig*, niet meer gebruikelijk is.

2) De in dit antwoord voorkomende oude uitdrukkingen: *een zeker weten* en *een zeker vertrouwen* zijn eenigszins gewijzigd, daar zij thans lichtelijk zouden doen denken aan een weten en vertrouwen, dat niet zeer vast is, terwijl toch juist het tégendeel is bedoeld (Duitsch: *ein gewisse erkanntnuss, ein hertzliches vertrawen*, Lat.: *certa notitia, certa fiducia*).

1) Het woord *Christelijke*, dat eigenlijk in het woord *Kerk* ook reeds begrepen is, ontbreekt in de uitgave van 1611, en evenzoo in den Lat. tekst. Maar de Duitsche heeft het, en evenzoo bijna alle andere Nederduitsche uitgaven; zoodat het hier te lande geacht kan worden, tot den tekst der 12 Geloofsartikelen te behooren.

eeuwigen raad en voorzienigheid [1]) ze nog onderhoudt en regeert(b), om zijns Zoons Christus wille mijn God en mijn Vader is(c); op welken ik alzoo vertrouw, dat ik niet twijfel, of Hij zal mij met alle nooddruft des lichaams en der ziele verzorgen(d), en ook al het kwaad, dat Hij mij in dit jammerdal toeschikt, mij ten beste keeren(e); dewijl [2]) Hij zulks doen kan als een almachtig God(f), en ook doen wil als een getrouw Vader(g).

(a) Gen. 1 en 2. Ex. 20: 11. Job 33: 4. Job 38 en 39. Hand. 4: 24 en 14: 15. Ps. 33: 6. Jes. 45: 7. (b) Hebr. 1: 3. Ps. 104: 27, 28, 29, 30 en 115: 3. Matth. 10: 29. Eph. 1: 11. (c) Joh. 1: 12. Rom. 8: 15. Gal. 4: 5, 6, 7. Eph. 1: 5. (d) Es. 55: 23. Matth. 6: 25, 26. Luc. 12: 22. (e) Rom. 8: 28. (f) Jes. 46: 4. Rom. 10: 12. (g) Matth. 6: 32, 33 en 7: 9, 10, 11.

X. Zondag.

27. Vr. Wat verstaat gij door de voorzienigheid Gods?

Antw. De almachtige en alom tegenwoordige [3]) kracht Gods(a), door welke Hij hemel en aarde, mitsgaders alle schepselen, gelijk als met zijne hand nog onderhoudt, en alzoo regeert(b), dat loof en gras, regen en droogte(c), vruchtbare en onvruchtbare jaren, spijze en drank, gezondheid en krankheid(d), rijkdom en armoede(e), en alle dingen, niet bij geval, maar van zijne vaderlijke hand ons toekomen(f).

(a) Hand. 17: 25, 27, 28. Jer. 23: 23, 24. Jes. 29: 15, 16. Ezech. 8: 12. (b) Hebr. 1: 3. (c) Jer. 5: 24. Hand. 14: 17. (d) Joh. 9: 3. (e) Spr. 22: 2. (f) Matth. 10: 29. Spr. 16: 33.

28. Vr. Waartoe dient ons dat wij weten, dat God alles geschapen heeft en nog door zijne voorzienigheid onderhoudt?

Antw. Dat wij in allen tegenspoed geduldig(a), in voorspoed dankbaar zijn mogen(b), en in alles, dat ons nog toekomen kan, een goed toevoorzicht [1]) hebben op onzen getrouwen God en Vader(c), dat ons geen schepsel van zijne liefde scheiden zal(d), aangezien alle schepselen alzoo in zijne hand zijn, dat zij tegen zijnen wil zich noch roeren, noch bewegen kunnen(e).

(a) Rom. 5: 3. Jac. 1: 3. Ps. 39: 10. Job 1: 21, 22. (b) 1 Thess. 5: 18. Deut. 8: 10. (c) Ps. 55: 23. Rom. 5: 4. (d) Rom. 8: 38, 39. (e) Job 1: 12 en 2: 6. Spr. 21: 1. Hand. 17: 25.

Van God den Zoon en onze verlossing.

XI. Zondag.

29. Vr. Waarom wordt de Zone Gods *Jezus*, dat is, Zaligmaker, genoemd?

Antw. Omdat Hij ons zalig maakt en van alle onze zonden verlost(a); daarbenevens, dat bij niemand anders eenige zaligheid te zoeken of te vinden is(b).

(a) Matth. 1: 21. Hebr. 7: 25. (b) Hand. 4: 12. Joh. 15: 4, 5. 1 Tim. 2: 5. Jes. 43: 11. 1 Joh. 5: 11.

30. Vr. Gelooven dan die ook aan den eenigen Zaligmaker Jezus, die hunne zaligheid en welvaart bij de heiligen, bij zichzelven, of ergens elders zoeken?

Antw. Neen zij; maar zij verloochenen met de daad den eenigen Heiland [2]) Jezus, ofschoon zij met den mond in Hem roemen(a); want van tweeën één: óf Jezus moet geen volkomen Zaligmaker zijn, óf die dezen Zaligmaker met waar geloof aannemen, moeten alles in Hem hebben, dat tot hunne zaligheid van noode is(b).

(a) 1 Cor. 1: 13, 30, 31. Gal. 5: 4. (b) Hebr. 12: 2. Jes. 9: 6. Col. 1: 19, 20 en 2: 10. 1 Joh. 1: 7.

XII. Zondag.

31. Vr. Waarom is Hij *Christus*, dat is, een Gezalfde, genaamd?

Antw. Omdat Hij van God den Vader verordineerd is, en met den Heili-

1) De oude tekst heeft hier, en ook in Vr. 27 en 28, het woord *voorzichtigheid*; hetwelk thans in den zin van *voorzienigheid* niet meer gebruikelijk is.

2) De oude tekst heeft hier het woord *want* (Duitsch: *dieweil*, Lat.: *cum*), in zijne oude, thans verouderde, beteekenis van: omdat, daar, dewijl.

3) De uitgave van 1611 heeft (even als de Duitsche tekst) alleen het woord *tegenwoordige*, zonder bijvoeging van *alom*. Dit is hier echter geen goed Hollandseh; en daarom is de genoemde, thans gebruikelijke, bijvoeging zeker noodig; maar dan, ter voorkoming van misverstand, als een woord op zichzelf (evenals het Lat. hier heeft: *ubique praesens*).

1) Het woord *toevoorzicht* staat hier, en in Antw. 120, in zijne oude beteekenis van: hoop, verwachting, vertrouwen (Duitsch: *zuversicht*, Lat.: *spes* en *fiducia*).

2) De Duitsche tekst, en ook vele Nederduitsche uitgaven, voegen hier bij het woord *Heiland* nog: *en Zaligmaker*. De uitgave van 1611, gelijk ook de Lat. tekst, laat deze inderdaad overtollige bijvoeging weg.

gen Geest gezalfd(a), tot onzen hoogsten Profeet en Leeraar(b), die ons den verborgen raad en wille [1]) Gods van onze verlossing volkomenlijk geopenbaard heeft(c); en tot onzen eenigen Hoogepriester(d), die ons met de eenige offerande zijns lichaams verlost heeft(e), en voor ons met zijne voorbidding steeds tusschentreedt [2]) bij den Vader(f); en tot onzen eeuwigen Koning, die ons met zijn Woord en Geest regeert, en ons bij de verworvene verlossing beschut en behoudt(g).

(a) Ps. 45: 8. Hebr. 1: 9. Jes. 61: 1. Luc. 4: 18. (b) Deut. 18: 15. Hand. 3: 22 en 7: 37. Jes. 55: 4. (c) Joh. 1: 18 en 15: 15. (d) Ps. 110: 4. (e) Hebr. 10: 12, 14 en 9: 12, 14, 28. (f) Rom. 8: 34. Hebr. 9: 24. 1 Joh. 2: 1. Rom. 5: 9, 10. (g) Ps. 2: 6. Zach. 9: 9. Matth. 21: 5. Luc. 1: 33. Matth. 28: 18. Joh. 10: 28. Openb. 12: 10, 11.

32. Vr. Maar waarom wordt gij een Christen genaamd(a)?

Antw. Omdat ik door het geloof een lidmaat van Christus(b) en alzoo zijner zalving deelachtig ben(c), opdat ik zijnen naam belijde(d) [3]), en mijzelven tot een levend dankoffer Hem offere(e), en met eene vrije en goede consciëntie in dit leven tegen de zonde en den duivel strijde(f), en hiernamaals in eeuwigheid met Hem over alle schepselen regeere(g).

(a) Hand. 11: 26. (b) 1 Cor. 6: 15. (c) 1 Joh. 2: 27. Hand. 2: 17. (d) Matth. 10: 32. Rom. 10: 10. (e) Rom. 12: 1. 1 Petr. 2: 5, 9. Openb. 1: 6 en 5: 8, 10. (f) 1 Petr. 2: 11. Rom. 6: 12, 13. Gal. 5: 16, 17. Eph. 6: 11. 1 Tim. 1: 18, 19. (g) 2 Tim. 2: 12. Matth. 25: 34.

XIII. Zondag.

33. Vr. Waarom is Hij *Gods eeniggeboren Zoon* genaamd, zoo wij toch ook Gods kinderen zijn?

Antw. Daarom dat Christus alleen de eeuwige natuurlijke Zone Gods is(a), maar wij zijn om zijnentwil uit genade tot kinderen Gods aangenomen(b).

(a) Joh. 1: 14. Hebr. 1: 1, 2. Joh. 3: 16. 1 Joh. 4: 9. Rom. 8: 32. (b) Rom. 8: 16. Joh. 1: 12. Gal. 4: 6. Eph. 1: 5, 6.

34. Vr. Waarom noemt gij Hem *onzen Heere?*

Antw. Omdat Hij ons met lichaam en ziele van alle onze zonden, niet met goud of met zilver, maar met zijn dierbaar bloed gekocht, en van alle heerschappij [1]) des duivels verlost heeft, en ons alzoo zich tot een eigendom gemaakt(a).

(a) 1 Petr. 1: 18, 19 en 2: 9. 1 Cor. 6: 20. 1 Tim. 2: 6. Joh. 20: 28.

XIV. Zondag.

35. Vr. Wat is dat gezegd: *Die ontvangen is van den Heiligen Geest, geboren uit de maagd Maria?*

Antw. Dat de eeuwige Zone Gods, die waarachtig en eeuwig God is(a) en blijft(b), ware menschelijke natuur, uit het vleesch en bloed der maagd Maria(c), door de werking des Heiligen Geestes, aangenomen heeft(d), opdat Hij ook het ware zaad Davids zij(e), zijnen broederen in alles gelijk(f), uitgenomen de zonde(g).

(a) 1 Joh. 5: 20. Joh. 1: 1 en 17: 3. Rom. 1: 3. Col. 1: 15. (b) Rom. 9: 5. (c) Gal. 4: 4. Luc. 1: 31, 42, 43. (d) Matth. 1: 20. Luc. 1: 35. (e) Rom. 1: 3. Ps. 132: 11. 2 Sam. 7: 12. Luc. 1: 32. Hand. 2: 30. (f) Philipp. 2: 7. Hebr. 2: 14, 17. (g) Hebr. 4: 15.

36. Vr. Wat nuttigheid verkrijgt gij door de heilige ontvangenis en geboorte van Christus?

Antw. Dat Hij onze Middelaar is(a), en met zijne onschuld en volkomene heiligheid mijne zonde [2]), waarin ik ontvangen en geboren ben, voor Gods aangezicht bedekt(b).

(a) Hebr. 7: 26, 27. (b) 1 Petr. 1: 18, 19 en 3: 18. 1 Cor. 1: 30, 31. Rom. 8: 3, 4. Jes. 53: 11. Ps. 32: 1.

XV. Zondag.

37. Vr. Wat verstaat gij door het woordeken: *Geleden?*

1) De woorden: *en wille*, ontbreken in de uitgave van 1611; blijkbaar bij vergissing, daar zij in alle andere uitgaven, gelijk ook in de grondteksten, wel gevonden worden.

2) De oude hier voorkomende uitdrukking: *ons voortreedt* (Duitsch: *uns vértritt*, Lat.: *pro nobis intercedit*), moest, om de bedoeling thans goed weer te geven, vervangen worden door de woorden: *voor ons tusschentreedt.*

3) De oude tekst heeft hier het woord *bekennen* (Duitsch: *bekennen*, Lat.: *confiteri*); dat echter thans in den zin van *belijden* niet meer gebruikelijk is.

1) Ook hier, evenals in Antw. 1, moest *geweld* door *heerschappij* vervangen worden.

2) De uitgave van 1611 (met den Lat. tekst) heeft hier het meervoud: *zonden;* andere Nederduitsche uitgaven (met den Duitschen tekst) hebben het enkelvoud; welke lezing zeker wordt aanbevolen door den tekst der uitdrukking in Ps. LI: 7.

ANTW. Dat Hij aan lichaam en ziele, den ganschen tijd zijns levens op de aarde, maar inzonderheid aan het einde zijns levens, den toorn Gods tegen de zonde des ganschen menschelijken geslachts gedragen heeft(a), opdat Hij met zijn lijden, als met het eenige zoenoffer(b), ons lichaam en onze ziele van de eeuwige verdoemenis verloste(c), en ons Gods genade, gerechtigheid en het eeuwige leven verwierve(d).

(a) Jes. 53 : 4. 1 Petr. 2 : 24 en 3 : 18. 1 Tim. 2 : 6. (b) Jes. 53 : 10. Eph. 5 : 2. 1 Cor. 5 : 7. 1 Joh. 2 : 2. Rom. 3 : 25. Hebr. 9 : 28 en 10 : 14. (c) Gal. 3 : 13. Col. 1 : 13. Hebr. 9 : 12. 1 Petr. 1 : 18, 19. (d) Rom. 3 : 25. 2 Cor. 5 : 21. Joh. 3 : 16 en 6 : 51. Hebr. 9 : 15 en 10 : 19.

38. VR. Waarom heeft Hij *onder den rechter Pontius Pilatus* geleden?

ANTW. Opdat Hij, onschuldig onder den wereldlijken rechter veroordeeld zijnde(a), ons daarmede van het strenge oordeel Gods, dat over ons gaan zoude, bevrijdde(b).

(a) Joh. 18 : 38. Matth. 27 : 24. Luc. 23 : 14, 15. Joh. 19 : 4. (b) Ps. 69 : 5. Jes. 53 : 4, 5. 2 Cor. 5 : 21. Gal. 3 : 13.

39. VR. Heeft dat iets meer in, dat Hij *gekruisigd* is geweest, dan of Hij met eenen anderen dood gestorven ware?

ANTW. Ja het; want daardoor ben ik zeker, dat Hij de vervloeking, die op mij lag, op zich geladen heeft(a); dewijl [1]) de dood des kruises van God vervloekt was(b).

(a) Gal. 3 : 13. (b) Deut. 21 : 23.

XVI. ZONDAG.

40. VR. Waarom heeft Christus zich tot *in den dood* moeten vernederen?

ANTW. Daarom dat vanwege de gerechtigheid en waarheid Gods(a) niet anders voor onze zonden konde betaald worden, dan door den dood des Zoons Gods(b).

(a) Gen. 2 : 17. (b) Rom. 8 : 3, 4. Hebr. 2 : 14, 15.

41. VR. Waarom is Hij *begraven* geworden?

ANTW. Om daarmede te betuigen, dat Hij waarachtiglijk gestorven was(a).

(a) Hand. 13 : 29. Matth. 27 : 59, 60. Luc. 23 : 53. Joh. 19 : 38.

1) Ook hier, evenals in Antw. 26, moest *want* door *dewijl* vervangen worden.

42. VR. Zoo dan Christus voor ons gestorven is, hoe komt het, dat wij ook moeten sterven?

ANTW. Onze dood is geene betaling voor onze zonden(a), maar alleen eene afsterving van de zonden en een doorgang tot het eeuwige leven(b).

(a) Marc. 8 : 37. Ps. 49 : 8. (b) Philipp. 1 : 23. Joh. 5 : 24. Rom. 7 : 24.

43. VR. Wat verkrijgen wij meer voor nuttigheid uit de offerande en den dood van Christus aan het kruis?

ANTW. Dat door zijne kracht onze oude mensch met Hem gekruisigd, gedood en begraven wordt(a), opdat de booze lusten des vleesches in ons niet meer regeeren(b), maar dat wij onszelven Hem tot eene offerande der dankbaarheid opofferen(c).

(a) Rom. 6 : 6. (b) Rom. 6 : 6, 12. (c) Rom. 12 : 1.

44. VR. Waarom volgt daar: *Nedergedaald ter helle?*

ANTW. Opdat ik in mijne hoogste aanvechtingen verzekerd zij en mij ganschelijk vertrooste, dat mijn Heere Jezus Christus door zijne onuitsprekelijke benauwdheid, smarten, verschrikking en helsche kwelling [1]), in welke Hij in zijn gansche lijden(a) (maar inzonderheid aan het kruis) gezonken was, mij van de helsche benauwdheid en pijn verlost heeft(b).

(a) Ps. 18 : 5, 6 en 116 : 3. Matth. 26 : 38 en 27 : 46. Hebr. 5 : 7. (b) Jes. 53 : 5.

XVII. ZONDAG.

45. VR. Wat nut ons de *opstanding* van Christus?

ANTW. Ten eerste heeft Hij door zijne opstanding den dood overwonnen, opdat Hij ons de gerechtigheid, die Hij door zijnen dood ons verworven had, konde deelachtig maken(a). Ten andere worden ook wij [2]) door zijne kracht opgewekt tot een nieuw leven(b). Ten derde is ons de opstanding van Christus een zeker pand onzer zalige opstanding(c).

1) De oude tekst heeft hier het woord *kwaal*; hetwelk thans in den zin van *kwelling* niet meer gebruikelijk is. In de beide grondteksten wordt dit woord niet gevonden.

2) In de beide grondteksten wordt hier het woordje *nu* nog ingevoegd (Duitsch: *jetzunder*, Lat.: *iam*); maar in bijna alle Nederduitsche uitgaven, ook in die van 1611, is het weggelaten.

(*a*) Rom. 4 : 25. 1 Petr. 1 : 3. 1 Cor. 15 : 16. (*b*) Rom. 6 : 4. Col. 3 : 1, 3. Eph. 2 : 5, 6. (*c*) 1 Cor. 15 : 20, 21.

XVIII. Zondag.

46. Vr. Wat verstaat gij daarmede: *Opgevaren ten hemel?*

Antw. Dat Christus voor de oogen zijner jongeren van de aarde ten hemel is opgeheven(*a*), en dat Hij ons ten goede daar is(*b*), totdat Hij wederkomt om te oordeelen de levenden en de dooden(*c*).

(*a*) Hand. 1 : 9. Marc. 16 : 19. Luc. 24 : 51. (*b*) Hebr. 9 : 24 en 4 : 14. Rom. 8 : 34. Col. 3 : 1. (*c*) Hand. 1 : 11. Matth. 24 : 30.

47. Vr. Is dan Christus niet bij ons tot aan het einde der wereld, gelijk Hij ons beloofd heeft(*a*)?

Antw. Christus is waarachtig mensch en waarachtig God. Naar zijne menschelijke natuur is Hij niet meer op aarde(*b*); maar naar zijne Godheid, majesteit, genade en Geest wijkt Hij nimmermeer van ons(*c*).

(*a*) Matth. 28 : 20. (*b*) Hebr. 8 : 4. Matth. 26 : 11. Joh. 16 : 28 en 17 : 11. Hand. 3 : 21. (*c*) Joh. 14 : 18. Matth. 28 : 20.

48. Vr. Maar zoo de menschheid niet overal is waar de Godheid is, worden dan de twee naturen in Christus niet van elkander gescheiden?

Antw. Ganschelijk niet; want dewijl de Godheid door niets kan ingesloten worden [1]) en overal tegenwoordig is(*a*), zoo moet volgen, dat zij wel buiten hare aangenomene menschheid is(*b*), en nochtans niettemin ook in haar is en [2]) persoonlijk met haar vereenigd blijft.

(*a*) Jer. 23 : 24. Hand. 7 : 49. (*b*) Col. 2 : 9. Joh. 3 : 13 en 11 : 15. Matth. 28 : 6.

49. Vr. Wat nut ons de hemelvaart van Christus?

Antw. Ten eerste, dat Hij in den hemel voor het aangezicht zijns Vaders onze Voorspreker is(*a*). Ten andere, dat wij ons vleesch in den hemel tot een zeker pand hebben, dat [1]) Hij, als het Hoofd, ons zijne lidmaten ook tot zich zal nemen(*b*). Ten derde, dat Hij ons zijnen Geest tot een tegenpand zendt(*c*), door wiens kracht wij zoeken dat daarboven is, waar Christus is, zittende ter rechterhand Gods, en niet dat op de aarde is(*d*).

(*a*) 1 Joh. 2 : 1. Rom. 8 : 34. (*b*) Joh. 14 : 2 en 17 : 24 en 20 : 17. Eph. 2 : 6. (*c*) Joh. 14 : 16 en 16 : 7. Hand. 2 : 33. 2 Cor. 1 : 22 en 5 : 5. (*d*) Col. 3 : 1.

XIX. Zondag.

50. Vr. Waarom wordt daarbij gezet: *Zittende ter rechterhand Gods?*

Antw. Dewijl Christus daarom ten hemel gevaren is, opdat Hij zichzelven daar bewijze als het Hoofd zijner Christelijke Kerke(*a*), door wien de Vader alle ding regeert(*b*).

(*a*) Eph. 1 : 20, 21, 22, 23. Col. 1 : 18. (*b*) Matth. 28 : 18. Joh. 5 : 22.

51. Vr. Wat nuttigheid brengt ons deze heerlijkheid van ons Hoofd Christus?

Antw. Eerstelijk, dat Hij door zijnen Heiligen Geest in ons, zijne lidmaten, de hemelsche gaven uitgiet(*a*). Daarna, dat Hij ons met zijne macht tegen alle vijanden beschut en bewaart(*b*).

(*a*) Hand. 2 : 33. Eph. 4 : 8. (*b*) Ps. 2 : 9 en 110 : 1, 2. Joh. 10 : 28. Eph. 4 : 8.

52. Vr. Wat troost u de *wederkomst van Christus om te oordeelen de levenden en de dooden?*

Antw. Dat ik in alle droefenis en vervolging met opgerichten hoofde even denzelfde, die zich tevoren om mijnentwille voor Gods gericht gesteld en al den vloek van mij weggenomen heeft, tot eenen Rechter uit den hemel ver-

1) Voor de laatste vijf woorden heeft de oude tekst hier het woord *onbegrijpelijk*. Uit het verband, en ook uit de bijgevoegde teksten (geheel andere, dan die bij Art. 1 der Belijdenis, tot verklaring van ditzelfde, aldaar in zijne thans nog geldende beteekenis gebruikte woord, in de oude uitgaven worden aangehaald), is duidelijk, dat dit hier niet bedoeld is in den gewonen zin van: ondoorgrondelijk, of, door geen menschenverstand te begrijpen; maar dat het beteekent: niet vatbaar om binnen grenzen begrepen of besloten te worden. Daar het thans die beteekenis niet meer heeft, moest, ter voorkoming van misverstand, de bedoeling op eene andere wijze worden uitgedrukt.

2) In de uitgave van 1611, en in de meeste latere Nederduitsche uitgaven worden de laatste zes woorden niet gevonden. Zij staan echter wel in de beide grondteksten (Duitsch: *nichts desto weniger auch in derselben ist*, Lat.: *nihilominus esse in eadem*), en kunnen hier niet goed gemist worden.

1) De uitgave van 1611 (met vele vroegere en latere Nederduitsche uitgaven) heeft hier: *en dat*. Die bijvoeging van het woordje *en* is echter blijkbaar eene drukfout, telkens van de eene uitgave in de andere overgenomen.

wachte(a), die alle zijne en mijne vijanden in de eeuwige verdoemenis werpen(b), maar mij met alle uitverkorenen tot zich in de hemelsche blijdschap en heerlijkheid nemen zal(c).

(a) Philipp. 3: 20. Luc. 21: 28. Rom. 8: 23. Tit. 2: 13. 1 Thess. 4: 16. (b) Matth. 25: 41. 2 Thess. 1: 6. (c) Matth. 25: 34. 2 Thess. 1: 7.

Van God den Heiligen Geest en onze heiligmaking.

XX. Zondag.

53. Vr. Wat gelooft gij van *den Heiligen Geest?*

Antw. Eerstelijk, dat Hij te zamen met den Vader en den Zoon waarachtig en eeuwig God is(a). Ten andere, dat Hij ook mij gegeven is(b), opdat [1] Hij mij door een waar [2] geloof Christus en alle zijne weldaden deelachtig make(c), mij troost(d) en bij mij eeuwiglijk blijve(e).

(a) 1 Joh. 5: 7. Gen. 1: 2. Jes. 48: 16. 1 Cor. 3: 16 en 6: 19. Hand. 5: 3, 4. (b) Gal. 4: 6. Matth. 28: 19, 20. 2 Cor. 1: 22. Eph. 1: 13. (c) Gal. 3: 14. 1 Petr. 1: 2. 1 Cor. 6: 17. (d) Joh. 15: 26. Hand. 9: 31. (e) Joh. 14: 16. 1 Petr. 4: 14.

XXI. Zondag.

54. Vr. Wat gelooft gij van de *heilige algemeene Christelijke Kerk?*

Antw. Dat de Zone Gods(a) uit het gansche menschelijk geslacht(b) zich eene gemeente, tot het eeuwige leven uitverkoren(c), door zijn Geest en Woord(d), in eenigheid des waren geloofs(e), van den beginne der wereld tot aan het einde(f), vergadert, beschermt en onderhoudt(g); en dat ik daarvan een levend lidmaat ben(h), en eeuwig zal blijven(i).

(a) Eph. 5: 26. Joh. 10: 11. Hand. 20: 28. Eph. 4: 11, 12, 13. (b) Gen. 26: 4. Openb. 5: 9. (c) Rom. 8: 29. Eph. 1: 10, 11, 12, 13. (d) Jes. 59: 21. Rom. 1: 16 en 10: 14, 15, 16, 17. Eph. 5: 26. (e) Hand. 2: 42. Eph. 4: 3, 4, 5. (f) Ps. 71: 17, 18. Jes. 59: 21. 1 Cor. 11: 26. (g) Matth. 16: 18. Joh. 10: 28, 29, 30. Ps. 129: 1, 2, 3, 4, 5. (h) 1 Joh. 3: 14, 19, 20, 21. 2 Cor. 13: 5. Rom. 8: 10. (i) Ps. 23: 6. 1 Cor. 1: 8, 9. Joh. 10: 28. 1 Joh. 2: 19. 1 Petr. 1: 5.

55. Vr. Wat verstaat gij door *de gemeenschap der heiligen?*

Antw. Eerstelijk, dat de geloovigen, allen en een iegelijk, als lidmaten aan den Heere Christus en alle zijne schatten en gaven gemeenschap hebben(a). Ten andere, dat elk zich moet schuldig weten, zijne gaven ten nutte en ter zaligheid der andere lidmaten gewilliglijk en met vreugde aan te wenden(b) [1].

(a) 1 Joh. 1: 3. Rom. 8: 32. 1 Cor. 12: 12, 13. 1 Cor. 6: 17. (b) 1 Cor. 12: 21 en 13: 1, 5. Philipp. 2: 4, 5, 6, 7, 8.

56. Vr. Wat gelooft gij van de *vergeving der zonden?*

Antw. Dat God, om des genoegdoens van Christus wille, alle mijne zonden, ook mijnen zondigen aard, waarmede ik al mijn leven lang te strijden heb(a), nimmermeer wil gedenken, maar mij uit genade de gerechtigheid van Christus schenken(b), opdat ik nimmermeer in het gericht Gods kome(c).

(a) 1 Joh. 2: 2. 1 Joh. 1: 7. 2 Cor. 5: 19. (b) Rom. 7: 23, 24, 25. Jer. 31: 34. Mich. 7: 19. Ps. 103: 3, 10, 12. (c) Joh. 3: 18. Joh. 5: 24.

XXII. Zondag.

57. Vr. Wat troost geeft u de *opstanding des vleesches?*

Antw. Dat niet alleen mijne ziele na dit leven van stonden aan tot Christus, haar Hoofd, zal opgenomen worden(a), maar dat ook dit mijn vleesch, door de kracht van Christus opgewekt zijnde, wederom met mijne ziele vereenigd, en aan het heerlijk lichaam van Christus gelijkvormig zal worden(b).

(a) Luc. 16: 22 en 23: 43. Philipp. 1: 21, 23. (b) Job 19: 25, 26. 1 Joh. 3: 2. Philipp. 3: 21.

58. Vr. Wat troost schept gij uit het artikel van het *eeuwige leven?*

Antw. Dat, nademaal ik nu het beginsel der eeuwige vreugde in mijn hart gevoel(a), ik na dit leven volkomene

1) In dezen volzin stelt de Duitsche tekst de vier leden nevens elkander (*dass er auch mir gegeben ist, mich . . . macht, mich trostet, und bei mir bleiben wird in ewigkeit*); terwijl de Lat. tekst de laatste drie leden van het eerste afhankelijk maakt (*quod mihi quoque datus sit, ut me . . . faciat, me consoletur, et mecum in aeternum maneat*). Bijna alle Nederduitsche uitgaven, ook die van 1611, volgen hierin den Lat. tekst. Maar dan heeft ook het woordje *dat* hier den zin van *opdat*, en moet het duidelijkheidshalve thans hierdoor vervangen worden.

2) Ook hier, evenals in Antw. 20, moest *oprecht* door *waar* vervangen worden.

1) De oude tekst heeft hier het woord *aanleggen* (Duitsch: *anlegen*, Lat.: *conferre*); dat echter thans in den zin van *aanwenden* niet meer gebruikelijk is.

zaligheid bezitten zal, die geen oog gezien, geen oor gehoord heeft, en in geens menschen hart opgeklommen [1]) is, en om dat, God daarin eeuwiglijk te prijzen(b).

(a) 2 Cor. 5: 2, 3. (b) 1 Cor. 2: 9.

XXIII. Zondag.

59. Vr. Maar wat baat het u nu, dat gij dit alles gelooft?

Antw. Dat ik in Christus voor God rechtvaardig ben, en een erfgenaam des eeuwigen levens(a).

(a) Hab. 2: 4. Rom. 1: 17. Joh. 3: 36.

60. Vr. Hoe zijt gij rechtvaardig voor God?

Antw. Alleen door een waar [2]) geloof in Jezus Christus(a); alzoo dat, al is het dat mij mijne consciëntie aanklaagt [3]), dat ik tegen alle de geboden Gods zwaarlijk gezondigd en geen daarvan gehouden heb(b), en nog steeds tot alle boosheid geneigd ben(c), nochtans God, zonder eenige verdienste mijnerzijds(d), uit louter genade(e) mij de volkomene genoegdoening(f), gerechtigheid en heiligheid van Christus(g) schenkt en toerekent(h), evenals hadde ik nooit zonde gehad noch gedaan, ja, als hadde ik zelf al de gehoorzaamheid volbracht, die Christus voor mij volbracht heeft(i), in zooverre ik zulke weldaad met een geloovig harte aanneem(k).

(a) Rom. 3: 21, 22, 24 en 5: 1, 2. Gal 2: 16. Eph. 2: 8, 9. Philipp. 3: 9. (b) Rom. 3: 9. (c) Rom. 7: 23. (d) Tit. 3: 5. Deut. 9: 6. Ezech. 36: 22. (e) Rom. 3: 24. Eph. 2: 8. (f) 1 Joh. 2: 2. (g) 1 Joh 2: 1. (h) Rom. 4: 4. 2 Cor. 5: 19. (i) 2 Cor. 5: 21. (k) Rom. 3: 22. Joh. 3: 18.

61. Vr. Waarom zegt gij, dat gij alleen door het geloof rechtvaardig zijt?

Antw. Niet, dat ik vanwege de waardigheid mijns geloofs Gode aangenaam ben; maar daarom, dat alleen de genoegdoening, gerechtigheid en heiligheid van Christus mijne gerechtigheid voor God is(a), en dat ik die niet anders dan alleen door het geloof aannemen en mij toeëigenen kan(b).

(a) 1 Cor. 1: 30 en 2: 2. (b) 1 Joh. 5: 10.

XXIV. Zondag.

62. Vr. Maar waarom kunnen onze goede werken niet de gerechtigheid voor God of een stuk daarvan zijn?

Antw. Daarom, dat de gerechtigheid, die voor Gods gericht bestaan kan, gansch volkomen en der wet Gods in alle stukken gelijkvormig [1]) zijn moet(a), en dat ook onze beste werken in dit leven alle onvolkomen en met zonden bevlekt zijn(b).

(a) Gal. 3: 10. Deut. 27: 26. (b) Jes. 64: 6.

63. Vr. Hoe? Verdienen onze goede werken niet, die God nochtans in dit en in het toekomende leven wil beloonen?

Antw. Deze belooning geschiedt niet uit verdienste, maar uit genade(a).

(a) Luc. 17: 10.

64. Vr. Maar maakt deze leer niet zorgelooze en goddelooze menschen?

Antw. Neen zij; want het is onmogelijk, dat, zoo wie Christus door een waarachtig geloof ingeplant is, niet zoude voortbrengen vruchten der dankbaarheid(a).

(a) Matth. 7: 18. Joh. 15: 5.

Van de Sacramenten.

XXV. Zondag.

65. Vr. Aangezien dan alleen het geloof ons Christus en alle zijne weldaden deelachtig maakt, vanwaar komt zulk geloof?

Antw. Van den Heiligen Geest(a), die het geloof in onze harten werkt door de verkondiging des heiligen Evangelies, en het sterkt door het gebruik van de Sacramenten(b).

(a) Eph. 2: 8 en 6: 23. Joh. 3: 5. Philipp. 1: 29. (b) Matth. 28: 19. 1 Petr. 1: 22, 23.

66. Vr. Wat zijn Sacramenten?

Antw. De Sacramenten zijn heilige

---

1) Vroeger stond hier het woord *gekomen*, volgens oude vertalingen van den Bijbeltekst, waaraan deze uitdrukking ontleend is (1 Cor. II: 9). Thans echter heeft de Staten-vertaling daar het woord *opgeklommen*.

2) Ook hier, evenals in Antw. 20 en 53, moest *oprecht* door *waar* vervangen worden.

3) De oude tekst gebruikt hier het woord *beklagen* (Duitsch: *anklagen*, Lat.: *accusare*); dat echter thans in den zin van *aanklagen* niet meer gebruikelijk is.

1) De oude tekst heeft hier het woord *gelijkmatig* (Duitsch: *gleichformig*, Lat.: *congruens*); dat echter thans in den zin van: overeenkomstig, of, conform, niet meer gebruikelijk is.

zichtbare waarteekenen en zegelen, van God ingezet, opdat Hij ons door het gebruik daarvan de belofte des Evangelies des te beter te verstaan geve en verzegele; namelijk, dat Hij ons vanwege het eenige slachtoffer van Christus, aan het kruis volbracht, vergeving der zonden en het eeuwige leven uit genade schenkt(a).

(a) Gen. 17: 11. Rom. 4: 11. Deut. 30: 6. Lev. 6: 25. Hebr. 9: 7, 8, 9, 24. Ezech. 20: 12. Jes. 6: 6, 7 en 54: 9.

67. VR. Zijn dan beide, het Woord en de Sacramenten, daarhenen gericht, of daartoe verordend, dat zij ons geloof op de offerande van Jezus Christus aan het kruis, als op den eenigen grond onzer zaligheid, wijzen(a)?

ANTW. Ja zij toch; want de Heilige Geest leert ons in het Evangelie, en verzekert ons door de Sacramenten, dat onze volkomene zaligheid in de eenige offerande van Christus staat, die voor ons aan het kruis geschied is.

(a) Rom. 6: 3. Gal. 3: 27.

68. VR. Hoeveel Sacramenten heeft Christus in het nieuwe Verbond of Testament ingezet?

ANTW. Twee, namelijk, den Heiligen Doop en het Heilige Avondmaal.

Van den Heiligen Doop.

XXVI. ZONDAG.

69. VR. Hoe wordt gij in den Heiligen Doop vermaand en verzekerd, dat de eenige offerande van Christus, aan het kruis geschied, u ten goede komt?

ANTW. Alzoo, dat Christus dit uitwendig waterbad ingezet(a) en daarbij toegezegd heeft(b), dat ik zoo zekerlijk met zijn bloed en Geest van de onreinigheid mijner ziele, dat is, van alle mijne zonden, gewasschen ben(c), als ik uitwendig met het water, hetwelk de onzuiverheid des lichaams [1]) pleegt weg te nemen, gewasschen ben.

(a) Matth. 28: 19. (b) Matth. 28: 19. Marc. 16: 16. Hand. 2: 38. Joh. 1: 33. Matth. 3: 11. Rom. 6: 3, 4. (c) 1 Petr. 3: 21. Marc. 1: 4. Luc. 3: 3.

1) Bijna alle Nederduitsche uitgaven, ook die van 1611, hebben hier het woord: *des vleesches*. De beide grondteksten hebben echter: *des lichaams* (Duitsch: *des leibs*, Lat.: *corporis*); en in Antw. 73 staat dit, bij dezelfde uitdrukking, ook in alle Nederduitsche uitgaven. Inderdaad is dit woord hier ook juister.

70. VR. Wat is dat, met het bloed en den Geest van Christus gewasschen te zijn?

ANTW. Het is vergeving der zonden van God uit genade te hebben om des bloeds van Christus wille, hetwelk Hij in zijne offerande aan het kruis voor ons uitgestort heeft(a); daarna ook, door den Heiligen Geest vernieuwd en tot lidmaten van Christus geheiligd te zijn, opdat wij hoe langer hoe meer der zonden afsterven, en in een Godzalig, onstraffelijk leven wandelen(b).

(a) Hebr. 12: 24. 1 Petr. 1: 2. Openb. 1: 5 en 7: 14. Zach. 13: 1. Ezech. 36: 25. (b) Joh. 1: 33 en 3: 5. 1 Cor. 6: 11 en 12: 13. Rom. 6: 4. Col. 2: 12.

71. VR. Waar heeft ons Christus toegezegd, dat Hij ons zoo zekerlijk met zijn bloed en Geest wasschen wil, als wij met het Doopwater gewasschen worden?

ANTW. In de inzetting des Doops, welke alzoo luidt: *Gaat dan henen, onderwijst alle de volkeren, hen doopende in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes;* Matth. 28: 19. En: *Die geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, zal zalig worden; maar die niet zal geloofd hebben, zal verdoemd worden;* Marc. 16: 16. Deze belofte wordt ook herhaald, waar de Schrift den Doop *het bad der wedergeboorte* en *de afwassching der zonden* noemt; Tit. 3: 5; Hand. 22: 16.

XXVII. ZONDAG.

72. VR. Is dan het uiterlijk waterbad de afwassching der zonden zelve?

ANTW. Neen het(a); want alleen het bloed van Jezus Christus en de Heilige Geest reinigt ons van alle zonden(b).

(a) Matth. 3: 11. 1 Petr. 3: 21. Eph. 5: 26. (b) 1 Joh. 1: 7. 1 Cor. 6: 11.

73. VR. Waarom noemt dan de Heilige Geest den Doop het bad der wedergeboorte en de afwassching der zonden?

ANTW. God spreekt alzoo niet zonder groote oorzaak; namelijk, niet alleen om ons daarmede te leeren, dat, gelijk de onzuiverheid des lichaams door het water, alzoo ook onze zonden door het bloed en den Geest van Jezus Christus weggenomen worden(a), maar veelmeer, omdat Hij ons door dit Goddelijk pand

en waarteeken wil verzekeren, dat wij zoo waarachtiglijk van onze zonden geestelijk gewasschen zijn, als wij uitwendig met het water gewasschen worden(b).

(a) Openb. 1 : 5 en 7 : 14. 1 Cor. 6 : 11. (b) Marc. 16 : 16. Gal. 3 : 27.

74. Vr. Zal men ook de jonge kinderen doopen?

Antw. Ja het; want mitsdien zij alzoowel als de volwassenen in het verbond Gods en in zijne gemeente begrepen zijn(a), en dat hun door Christus' bloed de verlossing van de zonden(b) en de Heilige Geest, die het geloof werkt, niet minder dan den volwassenen toegezegd wordt(c), zoo moeten zij ook door den Doop, als door het teeken des Verbonds, der Christelijke Kerk ingelijfd en van de kinderen der ongeloovigen onderscheiden worden(d), gelijk in het oude Verbond of Testament door de Besnijdenis geschied is(e), voor dewelke in het nieuwe Verbond de Doop ingezet is(f).

(a) Gen. 17 : 7. (b) Matth. 19 : 14. (c) Luc. 1 : 15. Ps. 22 : 11. Jes. 44 : 1, 2, 3. Hand. 2 : 39. (d) Hand. 10 : 47. (e) Gen. 17 : 14. (f) Col. 2 : 11, 12, 13.

Van het Heilig Avondmaal onzes Heeren.

XXVIII. Zondag.

75. Vr. Hoe wordt gij in het Heilig Avondmaal [1]) vermaand en verzekerd, dat gij aan de eenige offerande van Christus, aan het kruis volbracht, en aan al zijn goed gemeenschap hebt?

Antw. Alzoo, dat Christus mij en allen geloovigen tot zijne gedachtenis van dit gebroken brood te eten en van dezen drinkbeker te drinken bevolen heeft, en daarbij ook beloofd heeft(a): eerstelijk, dat zijn lichaam zoo zekerlijk voor mij aan het kruis geofferd en gebroken en zijn bloed voor mij vergoten is, als ik met de oogen zie, dat het brood des Heeren mij gebroken en de drinkbeker mij medegedeeld wordt; en ten andere, dat Hijzelf mijne ziele met zijn gekruisigd lichaam en vergoten bloed zoo zekerlijk tot het eeuwige leven spijst en laaft, als ik het brood en den drinkbeker des Heeren (als zekere waarteekenen des lichaams en bloeds van Christus) uit des dienaars hand ontvang en met den mond geniet.

(a) Matth. 26 : 26, 27, 28. Marc. 14 : 22, 23, 24. Luc. 22 : 19, 20. 1 Cor. 10 : 16, 17 en 11 : 23, 24, 25 en 12 : 13.

76. Vr. Wat is dat te zeggen, het gekruisigde lichaam van Christus eten en zijn vergoten bloed drinken?

Antw. Het is niet alleen met een geloovig harte het gansche lijden en sterven van Christus aannemen en daardoor vergeving der zonden en het eeuwige leven verkrijgen(a), maar ook daarbenevens door den Heiligen Geest, die èn in Christus èn in ons woont, alzoo met zijn heilig lichaam hoe langer hoe meer vereenigd worden(b), dat wij, al is het dat Christus in den hemel is(c) en wij op aarde zijn, nochtans vleesch van zijnen vleesche en been van zijn gebeente zijn(d), en dat wij door éénen Geest (gelijk de leden van een lichaam door ééne ziele) eeuwiglijk leven en geregeerd worden(e).

(a) Joh. 6 : 35, 40, 47, 48, 50, 51, 53, 54. (b) Joh. 6 : 55, 56. (c) Col. 3 : 1. Hand. 3 : 21. 1 Cor. 11 : 26. (d) Eph. 5 : 29, 30 en 3 : 16. 1 Cor. 6 : 15. 1 Joh. 3 : 24 en 4 : 13. (e) Joh. 6 : 57 en 15 : 1, 2, 3, 4, 5, 6. Eph. 4 : 15, 16.

77. Vr. Waar heeft Christus beloofd, dat Hij de geloovigen zoo zekerlijk alzoo met zijn lichaam en bloed wil spijzen en laven, als zij van dit gebroken brood eten en van dezen drinkbeker drinken?

Antw. In de inzetting des Avondmaals, welke alzoo luidt(a): *De Heere Jezus, in den nacht, in welken Hij verraden werd, nam het brood, en als Hij gedankt had, brak Hij het, en zeide: Neemt, eet; dat is mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt; doet dat tot mijne gedachtenis. Desgelijks nam Hij ook den drinkbeker, na het eten des Avondmaals, en zeide: Deze drinkbeker is het nieuwe Testament in mijn bloed; doet dat, zoo dikwijls als gij dien zult drinken, tot mijne gedachtenis. Want zoo dikwijls als gij dit brood zult eten, en dezen drinkbeker zult drinken, zoo verkondigt den dood des Heeren, totdat Hij komt;* 1 Cor. 11 : 23—26.

Deze toezegging wordt ook herhaald door den Heiligen Paulus, waar hij

1) De meeste Nederduitsche uitgaven hebben hier: *Nachtmaal.* De uitgave van 1611 heeft echter, in overeenstemming met den grondtekst, het woord *Avondmaal.*

spreekt: *De drinkbeker der dankzegging, dien wij dankzeggende zegenen, is die niet eene gemeenschap des bloeds van Christus? Het brood, dat wij breken, is dat niet eene gemeenschap des lichaams van Christus? Want één brood is het, zoo zijn wij velen één lichaam, dewijl wij allen ééns broods deelachtig zijn;* 1 Cor. 10 : 16, 17.

(*a*) Matth. 26 : 26, 27, 28. Marc. 14 : 22, 23, 24. Luc. 22 : 19, 20.

XXIX. Zondag.

78. Vr. Wordt dan uit brood en wijn het wezenlijk lichaam en bloed van Christus?

Antw. Neen(*a*); maar gelijk het water in den Doop niet in het bloed van Christus veranderd wordt, noch de afwassching der zonden zelve is (waarvan het alleen een Goddelijk waarteeken en verzekering is)(*b*), alzoo wordt ook het brood in het Avondmaal [1]) niet het lichaam van Christus zelf(*c*), hoewel het naar den aard en de eigenschap der Sacramenten(*d*) het lichaam van Christus Jezus genaamd wordt.

(*a*) Matth. 26 : 29. (*b*) Eph. 5 : 26. Tit. 3 : 5. (*c*) 1 Cor. 10 : 16 en 11 : 26. (*d*) Gen. 17 : 10, 11. Ex. 12 : 11, 13 en 13 : 9. 1 Petr. 3 : 21. 1 Cor. 10 : 3, 4.

79. Vr. Waarom noemt dan Christus het brood *zijn lichaam* en den drinkbeker *zijn bloed*, of *het nieuwe Testament in zijn bloed*, en Paulus *de gemeenschap des lichaams en bloeds van Christus?*

Antw. Christus spreekt alzoo niet zonder groote oorzaak; namelijk, niet alleen om ons daarmede te leeren, dat, gelijk als brood en wijn dit tijdelijk leven onderhouden, alzoo ook zijn gekruisigd lichaam en zijn vergoten bloed de waarachtige spijs en drank zijn, waardoor onze zielen ten eeuwigen leven gevoed worden(*a*); maar veelmeer om ons door deze zichtbare teekenen en panden te verzekeren, dat wij zoo waarachtiglijk zijns waren lichaams en bloeds door de werking des Heiligen Geestes deelachtig worden, als wij deze heilige waarteekenen met den lichamelijken mond tot zijne gedachtenis ontvangen(*b*), en dat al zijn lijden en gehoorzaamheid zoo zekerlijk onze eigene is, als hadden wijzelven in onzen eigenen persoon alles geleden en Gode voor onze zonden genoeg gedaan.

(*a*) Joh. 6 : 55. (*b*) 1 Cor. 10 : 16.

1) Zie de noot bij Vr. 75, welke ook hier geldt.

XXX. Zondag.

80. Vr. Wat onderscheid is er tusschen het Avondmaal des Heeren en de Paapsche Mis?

Antw. Het Avondmaal des Heeren betuigt ons, dat wij volkomene vergeving van alle onze zonden hebben door de éénige offerande van Jezus Christus, die Hijzelf eenmaal aan het kruis volbracht heeft(*a*), en dat wij door den Heiligen Geest Christus worden ingelijfd(*b*), die nu naar zijne menschelijke natuur niet op de aarde maar in den hemel is, ter rechterhand Gods zijns Vaders(*c*), en daar van ons wil aangebeden zijn(*d*). Maar de Mis leert, dat de levenden en de dooden niet door het lijden van Christus vergeving der zonden hebben, tenzij dat Christus nog dagelijks voor hen van de Mispriesters geofferd worde, en dat Christus lichamelijk onder de gestalte des broods en wijns is, en daarom ook daarin moet aangebeden worden; en alzoo is de Mis in den grond anders niet, dan eene verloochening der eenige offerande en des lijdens van Jezus Christus, en eene vervloekte afgoderij(*e*).

(*a*) Hebr. 10 : 10, 12 en 7 : 26, 27 en 9 : 12, 25. Joh. 19 : 30. Matth. 26 : 28. Luc. 22 : 19. (*b*) 1 Cor. 10 : 16, 17 en 6 : 17. (*c*) Joh. 20 : 17. Col. 3 : 1. Hebr. 1 : 3 en 8 : 1. (*d*) Matth. 6 : 20, 21. Joh. 4 : 21. Luc. 24 : 52. Hand. 7 : 55. Col. 3 : 1. Philipp. 3 : 20. 1 Thess. 1 : 10. (*e*) Hebr. 9 : 26 en 10 : 12, 14.

81. Vr. Voor wie is het Avondmaal des Heeren ingesteld?

Antw. Voor degenen, die zichzelven vanwege hunne zonden mishagen, en nochtans vertrouwen, dat deze hun om Christus' wille vergeven zijn, en dat ook de overblijvende zwakheid met zijn lijden en sterven bedekt is; die ook begeeren, hoe langer hoe meer hun geloof te sterken en hun leven te beteren. Maar de hypocrieten en die zich niet met waren harte tot God bekeeren, die eten en drinken zichzelven een oordeel(*a*).

(*a*) 1 Cor. 11 : 28 en 10 : 19, 20, 21, 22.

82. Vr. Zal men ook diegenen tot

dit Avondmaal laten komen, die zich met hunne belijdenis [1]) en hun leven als ongeloovige en goddelooze menschen aanstellen?

ANTW. Neen; want alzoo wordt het verbond Gods ontheiligd, en zijn toorn over de gansche gemeente verwekt(a). Daarom is de Christelijke Kerk schuldig, naar de ordening van Christus en van zijne Apostelen, zulken, totdat zij betering huns levens bewijzen, door de Sleutelen des hemelrijks uit te sluiten.

(a) 1 Cor. 11: 20, 34. Jes. 1: 11 en 66: 3. Jer. 7: 21. Ps. 50: 16.

XXXI. ZONDAG.

83. VR. Wat zijn de Sleutelen des hemelrijks?

ANTW. De verkondiging des heiligen Evangelies en de Christelijke ban of uitsluiting uit de Christelijke gemeente, door welke twee stukken het hemelrijk den geloovigen opengedaan en den ongeloovigen toegesloten wordt.

84. VR. Hoe wordt het hemelrijk door de prediking des heiligen Evangelies ontsloten en toegesloten?

ANTW. Alzoo, als, volgens het bevel van Christus, aan de geloovigen, allen en een iegelijk, verkondigd en openlijk betuigd wordt, dat hun, zoo dikwijls als zij de beloftenis des Evangelies met een waar geloof aannemen, waarachtiglijk alle hunne zonden van God, om der verdiensten van Christus wille, vergeven zijn; daarentegen allen ongeloovigen, en die zich niet van harte bekeeren, verkondigd en betuigd wordt, dat de toorn Gods en de eeuwige verdoemenis op hen ligt, zoolang als zij zich niet bekeeren(a); naar welk getuigenis des Evangelies God zal [2]) oordeelen, beide in dit en in het toekomende leven.

(a) Joh. 20: 21, 22, 23. Matth. 16: 19.

85. VR. Hoe wordt het hemelrijk toegesloten en ontsloten door den Christelijken ban?

ANTW. Alzoo, als, volgens het bevel van Christus, degenen, die onder den Christelijken naam onchristelijke leer of leven voeren, nadat zij, ettelijke malen broederlijk vermaand zijnde, van hunne dwalingen of hun schandelijk leven niet willen aflaten, der gemeente, of dengenen die van de gemeente daartoe verordineerd zijn, aangebracht worden, en, zoo zij aan de vermaning zich niet storen, van henlieden door het verbieden der Sacramenten uit de Christelijke gemeente, en van God zelven uit het Rijk van Christus gesloten worden; en wederom als lidmaten van Christus en van zijne gemeente aangenomen, zoo wanneer zij waarachtige betering [1]) beloven en bewijzen(a).

(a) Matth. 18: 15, 16, 17. 1 Cor. 5: 4, 5, 11. 2 Cor. 2: 6, 7, 8.

HET DERDE DEEL.

Van de dankbaarheid, die men Gode voor de verlossing schuldig is.

XXXII. ZONDAG.

86. VR. Aangezien wij uit onze ellendigheid, zonder eenige verdienste onzerzijds, alleen uit genade, door Christus verlost zijn, waarom moeten wij dan nog goede werken doen?

ANTW. Daarom, dat Christus, nadat Hij ons met zijn bloed gekocht en vrijgemaakt heeft, ons ook door zijnen Heiligen Geest tot zijn evenbeeld vernieuwt, opdat wij ons met ons gansche leven Gode dankbaar voor zijne weldaden bewijzen(a), en Hij door ons geprezen worde(b). Daarna ook, dat elk bij zichzelven van zijn geloof uit de vruchten verzekerd zij(c), en dat door onzen Godzaligen wandel onze naasten ook voor Christus gewonnen worden(d).

(a) Rom. 6: 13 en 12: 1, 2. 1 Petr. 2: 5, 9. 1 Cor. 6: 20. (b) Matth. 5: 16. 1 Petr. 2: 12. (c) 2 Petr. 1: 10. Matth. 7: 17. Gal. 5: 6, 22. (d) 1 Petr. 3: 1, 2. Rom. 14: 19.

87. VR. Kunnen dan die niet zalig worden, die, in hun goddeloos ondankbaar leven voortvarende, zich tot God niet bekeeren?

ANTW. In geenerlei wijze; want de

1) De oude tekst heeft hier: *bekentenis* (Duitsch: *bekantnuss*, Lat.: *confessio*); welk woord echter in den hier bedoelden zin van *belijdenis* thans niet meer gebruikelijk is.

2) De oude tekst heeft hier het woord *wil* (Duitsch: *urtheilen will*, Lat.: *iudicaturus est*); waarvan echter de bedoeling thans het best door den toekomenden tijd wordt uitgedrukt.

1) De uitgave van 1611 heeft hier *bekeering*; hetgeen echter voor eene drukfout moet gehouden worden, daar alle andere uitgaven *betering* hebben, en evenzoo de beide grondteksten (Duitsch: *besserung*, Lat.: *emendatio*.)

Schrift zegt, dat geen onkuische, afgodendienaar, echtbreker, dief, geldgierige, dronkaard, lasteraar, noch roover, noch dergelijke, het Koninkrijk Gods beërven zal(a).

(a) 1 Cor. 6: 9, 10. Eph. 5: 5, 6. 1 Joh. 3: 14.

XXXIII. Zondag.

88. Vr. In hoeveel stukken bestaat de waarachtige bekeering des menschen?

Antw. In twee stukken: in de afsterving des ouden, en in de opstanding des nieuwen menschen(a).

(a) Rom. 6: 1, 4, 5, 6. Eph. 4: 22, 23, 24. Col. 3: 5, 6, 8, 9, 10. 1 Cor. 5: 7. 2 Cor. 7: 10.

89. Vr. Wat is de afsterving des ouden menschen?

Antw. Het is een hartelijk leedwezen, dat wij God door onze zonden vertoornd hebben, en die hoe langer hoe meer haten en vlieden(a).

(a) Rom. 8: 13. Joël 2: 13. Hos. 6: 1.

90. Vr. Wat is de opstanding des nieuwen menschen?

Antw. Het is eene hartelijke vreugde in God door Christus(a), en lust en liefde om naar den wille Gods in alle goede werken te leven(b).

(a) Rom. 5: 1 en 14: 17. Jes. 57: 15. (b) Rom. 6: 10, 11. Gal. 2: 20.

91. Vr. Maar wat zijn goede werken?

Antw. Alleen die uit waar geloof(a), naar de Wet Gods(b), alleen Hem ter eere geschieden(c), en niet die op ons goeddunken of op menschen-inzettingen gegrond zijn(d).

(a) Rom. 14: 23. (b) Lev. 18: 4. 1 Sam. 15: 22. Eph. 2: 10. (c) 1 Cor. 10: 31. (d) Ezech. 20: 18, 19. Jes. 29: 13. Matth. 15: 7, 8, 9.

Van de Wet.

XXXIV. Zondag.

92. Vr. Hoe luidt de Wet des Heeren?

Antw. God sprak alle deze woorden, Exod. 20: 1—17, Deut. 5: 6—21:

Ik ben de HEERE uw God, die u uit Egypteland, uit den diensthuize, uitgeleid heb.

Het eerste gebod.

Gij zult geene andere goden voor mijn aangezichte hebben.

Het tweede gebod.

Gij zult u geen gesneden beeld, noch eenige gelijkenisse maken, van hetgene dat boven in den hemel is, noch van hetgene dat onder op de aarde is, noch van hetgene dat in de wateren onder de aarde is. Gij zult u voor die niet buigen, noch hen dienen. Want Ik, de HEERE uw God, ben een ijverig God, die de misdaad der vaderen bezoeke aan de kinderen, aan het derde, en aan het vierde lid dergenen, die Mij haten; en doe barmhartigheid aan duizenden dergenen, die Mij liefhebben en mijne geboden onderhouden.

Het derde gebod.

Gij zult den name des HEEREN uws Gods niet ijdellijk gebruiken; want de HEERE zal niet onschuldig houden, die zijnen name ijdellijk gebruikt.

Het vierde gebod.

Gedenk des Sabbathdags, dat gij dien heiligt. Zes dagen zult gij arbeiden en al uw werk doen; maar de zevende dag is de Sabbath des HEEREN uws Gods. Dan zult gij geen werk doen, gij, noch uw zoon, noch uwe dochter, noch uw dienstknecht, noch uwe dienstmaagd, noch uw vee, noch uw vreemdeling, die in uwe poorten is. Want in zes dagen heeft de HEERE den hemel en de aarde gemaakt, de zee en alles wat daarin is, en Hij rustte ten zevenden dage. Daarom zegende de HEERE den Sabbathdag, en heiligde denzelven.

Het vijfde gebod.

Eer uwen vader en uwe moeder, opdat uwe dagen verlengd worden in het land, dat u de HEERE uw God geeft.

Het zesde gebod.

Gij zult niet doodslaan.

Het zevende gebod.

Gij zult niet echtbreken.

Het achtste gebod.

Gij zult niet stelen.

Het negende gebod.

Gij zult geene valsche getuigenis spreken tegen uwen naaste.

Het tiende gebod.

Gij zult niet begeeren uws naasten huis;

gij zult niet begeeren uws naasten vrouwe; noch zijnen dienstknecht, noch zijne dienstmaagd, noch zijnen os, noch zijnen ezel, noch iets, dat uws naasten is.

93. VR. Hoe worden deze tien geboden gedeeld?

ANTW. In twee tafelen(a); waarvan de eerste leert, hoe wij ons jegens God zullen houden; de andere, wat wij onzen naaste schuldig zijn(b).

(a) Deut. 4: 13. Ex. 34: 28. Deut. 10: 3, 4. (b) Matth. 22: 37—40.

94. VR. Wat gebiedt God in het eerste gebod?

ANTW. Dat ik, zoo lief als mij mijner ziele zaligheid is, alle afgoderij(a), tooverij, waarzegging, superstitie of bijgeloof(b), aanroeping van de heiligen of van andere schepselen(c), mijde en vliede, en den eenigen waren God recht leere kennen(d), Hem alleen vertrouwe(e), in alle ootmoedigheid(f) en lijdzaamheid mij Hem alleen onderwerpe(g), van Hem alleen alles goeds(h) verwachte, Hem van ganscher harte lief hebbe(i), vreeze(k) en eere(l), alzoo, dat ik eer van alle schepselen afga en die varen late, dan dat ik in het allerminste tegen zijnen wil doe(m).

(a) 1 Joh. 5: 21. 1 Cor. 6: 10 en 10: 7, 14. (b) Lev. 19: 31. Deut. 18: 9, 10. (c) Matth. 4: 10. Openb. 19: 10 en 22: 8, 9. (d) Joh. 17: 3. (e) Jer. 17: 5, 7. (f) 1 Petr. 5: 5. (g) Hebr. 10: 36. Col. 1: 11. Rom. 5: 3, 4. 1 Cor. 10: 10. Philipp. 2: 14. (h) Ps. 104: 27. Jes. 45: 7. Jac. 1: 17. (i) Deut. 6: 5. Matth. 22: 37. (k) Deut. 6: 2. Ps. 111: 10. Spr. 1: 7 en 9: 10. Matth. 10: 28. (l) Matth. 4: 10. Deut. 10: 20. (m) Matth. 5: 29 en 10: 37. Hand. 5: 29.

95. VR. Wat is afgoderij?

ANTW. Afgoderij is, in de plaats des eenigen waren Gods, die zich in zijn Woord geopenbaard heeft, of benevens Hem, iets anders verzinnen [1]) of hebben, waarop de mensch zijn vertrouwen zet(a).

(a) Eph. 5: 5. 1 Kron. 16: 26. Philipp. 3: 19. Gal. 4: 8. Eph. 2: 12. 1 Joh. 2: 23. 2 Joh. vs. 9. Joh. 5: 23

XXXV. ZONDAG.

96. VR. Wat eischt God in het tweede gebod?

ANTW. Dat wij God in geenerlei wijze afbeelden(a), en op geene andere wijze vereeren, dan Hij in zijn Woord bevolen heeft(b).

(a) Jes. 40: 18, 19, 25. Deut. 4: 15, 16. Rom. 1: 23. Hand. 17: 29. (b) 1 Sam. 15: 23. Deut. 12: 30. Matth. 15: 9.

97. VR. Mag men dan ganschelijk geene beelden maken?

ANTW. God kan noch mag in geenerlei wijze afgebeeld worden(a). Maar de schepselen, al is het dat zij mogen [1]) afgebeeld worden, zoo verbiedt toch God, hunne beeltenis te maken en te hebben, om die te vereeren, of God daardoor te dienen(b).

(a) Jes. 40: 25. (b) Ex. 34: 17 en 23: 24 en 34: 13. Num. 33: 52.

98. VR. Maar zoude men de beelden in de kerken als boeken der leeken niet mogen dulden [2])?

ANTW. Neen; want wij moeten niet wijzer zijn dan God, dewelke zijne Christenen niet door stomme beelden(a), maar door de levende verkondiging zijns Woords wil onderwezen hebben(b).

(a) Jer. 10: 8. Hab. 2: 18, 19. (b) Rom. 10: 14, 15, 17. 2 Petr. 1: 19. 2 Tim. 3: 16, 17.

XXXVI. ZONDAG.

99. VR. Wat wil het derde gebod?

ANTW. Dat wij niet alleen met vloeken(a) of met valschen eede(b), maar ook met onnoodig zweren(c), den naam Gods niet lasteren noch misbruiken, noch ons met ons stilzwijgen en toezien zulke schrikkelijke zonden deelachtig maken(d); en in het kort, dat wij den heiligen Name Gods anders niet dan met vreeze en eerbied gebruiken(e), opdat Hij van ons recht beleden(f) [3]), aangeroepen(g), en in alle onze woorden en werken geprezen worde(h).

(a) Lev. 24: 15, 16. (b) Lev. 19: 12. (c) Matth. 5: 37. Jac. 5: 12. (d) Lev. 5: 1. Spr. 29: 24. (e) Jer. 4: 2. Jes. 45: 23. (f) Matth. 10: 32. Rom. 10: 9, 10. (g) Ps. 50: 15. 1 Tim. 2: 8. (h) Col. 3: 17. Rom. 2: 24. 1 Tim. 6: 1.

---

1) De oude tekst gebruikt hier het woord *versieren* (Duitsch: *dichten*, Lat.: *fingere*); dat echter thans in den zin van *uitdenken* of *verzinnen* niet meer gebruikelijk is.

1) Bijna alle Nederduitsche uitgaven hebben hier: *kunnen*. Toch is hier *mogen* bedoeld, in den zin, dien dit woord ook thans nog heeft (Duitsch: *mögen*, Lat.: *licet*).

2) De oude tekst heeft hier: *lijden* (Duitsch: *dulden*, Lat.: *tolerari*); in den zin, die thans het best door het woord *dulden* wordt uitgedrukt.

3) Ook hier, evenals in Antw. 32, moest *bekennen* door *belijden* vervangen worden.

100. Vr. Is het dan zoo groote zonde, Gods naam met zweren en vloeken te lasteren, dat God zich ook over diegenen vertoornt, die, zooveel als hun mogelijk is, het vloeken en zweren niet helpen weren en verbieden?

Antw. Ja gewisselijk(a); want er is geen grooter zonde, noch die God meer vertoornt, dan de lastering zijns Naams; waarom Hij die ook met den dood te straffen bevolen heeft(b).

(a) Spr. 29 : 24. Lev. 5 : 1. (b) Lev. 24 : 16.

XXXVII. Zondag.

101. Vr. Maar mag men ook Godzaliglijk bij den Name Gods eenen eed zweren?

Antw. Ja, als het de Overheid van hare onderdanen, of anderszins ook de nood vordert, om trouw en waarheid daardoor te bevestigen, en dat tot Gods eere en des naasten heil [1]); want zulk eedzweren is in Gods Woord gegrond(a), en daarom ook van de heiligen in het Oude en Nieuwe Testament recht gebruikt geweest(b).

(a) Deut. 6 : 13 en 10 : 20. Jes. 48 : 1. Hebr. 6 : 16. (b) Gen. 21 : 24 en 31 : 53. Jos. 9 : 15. 1 Sam. 24 : 23. 2 Sam. 3 : 35. 1 Kon. 1 : 29. Rom. 1 : 9 en 9 : 1. 2 Cor. 1 : 23.

102. Vr. Mag men ook bij de heiligen, of bij eenige andere schepselen, eenen eed zweren?

Antw. Neen; want eenen rechten eedzweren is God aanroepen, dat Hij, als die alleen het harte kent, der waarheid getuigenis wille geven, en mij straffe, indien ik valschelijk zweer(a); welke eer aan geen schepsel toebehoort(b).

(a) 2 Cor. 1 : 23. Rom. 9 : 1. (b) Matth. 5 : 34, 35, 36. Jac. 5 : 12.

XXXVIII. Zondag.

103. Vr. Wat gebiedt God in het vierde gebod?

Antw. Eerstelijk, dat de kerkedienst, of het predikambt, en de scholen onderhouden worden(a), en dat ik, inzonderheid op den Sabbath, dat is, op den rustdag, tot de gemeente Gods naarstiglijk kome(b), om Gods Woord te hooren(c), de Sacramenten te gebruiken(d), God den Heere openlijk aan te roepen(e), en den armen Christelijke handreiking te doen(f); ten andere, dat ik alle de dagen mijns levens van mijne booze werken ruste [1]), den Heere door zijnen Geest in mij werken late, en alzoo den eeuwigen Sabbath in dit leven aanvange(g).

(a) Tit. 1 : 5. 2 Tim. 3 : 14. 1 Cor. 9 : 13, 14. 2 Tim. 2 : 2 en 3 : 15. (b) Ps. 40 : 10, 11 en 68 : 27. Hand. 2 : 42. (c) 1 Tim. 4 : 13. 1 Cor. 14 : 29. (d) 1 Cor. 11 : 33. (e) 1 Tim. 2 : 1. 1 Cor. 14 : 16. (f) 1 Cor. 16 : 2. (g) Jes. 66 : 23.

XXXIX. Zondag.

104. Vr. Wat wil God in het vijfde gebod?

Antw. Dat ik mijnen vader en mijne moeder, en allen die over mij gesteld zijn, alle eere, liefde en trouwe bewijze, en mij hunner goede leere en straffe met behoorlijke gehoorzaamheid onderwerpe(a), en ook met hunne zwakheid en gebreken geduld hebbe(b), aangezien het Gode belieft, ons door hunne hand te regeeren(c).

(a) Eph. 6 : 1, 2, 5. Col. 3 : 18, 20, 22. Eph. 5 : 22. Spr. 1 : 8 en 4 : 1 en 15 : 20 en 20 : 20. Ex. 21 : 17. Rom. 13 : 1. (b) Spr. 23 : 22. Gen. 9 : 24. 1 Petr. 2 : 18. (c) Eph. 6 : 4, 9. Col. 3 : 20. Rom. 13 : 2, 3. Matth. 22 : 21.

XL. Zondag.

105. Vr. Wat eischt God in het zesde gebod?

Antw. Dat ik mijnen naaste noch met gedachten, noch met woorden of eenig gebaar [2]), veel minder met de daad, door mijzelven of door anderen onteere, hate, kwetse of doode(a); maar dat ik alle wraakgierigheid aflegge(b); ook mijzelven niet kwetse of moedwilliglijk in eenig gevaar begeve(c); waarom ook de Overheid het zwaard draagt om den doodslag te weren(d).

---

1) De oude tekst heeft hier: *zaligheid* (Duitsch: *heil*, Lat.: *salus*); niet in den zin, waarin dat woord thans gebruikelijk is, maar in de beteekenis van *heil;* en daarom moest het, ter voorkoming van misverstand, door dit woord vervangen worden.

1) De oude tekst heeft hier het woord *vieren* (Duitsch: *feiern*, Lat.: *vacare*); in den zin van: ophouden met arbeid, rust nemen; maar thans in dien zin niet meer gebruikelijk, en daarom door de uitdrukking *rusten* vervangen.

2) De oude tekst heeft hier het woord *gelaat* (Duitsch: *geberden*, Lat.: *gestibus*); dat echter thans in den zin van *gebaar* niet meer gebruikelijk is.

(*a*) Matth. 5 : 21, 22 en 26 : 52. Gen. 9 : 6. (*b*) Eph. 4 : 26. Rom. 12 : 19. Matth. 5 : 25 en 18 : 35. (*c*) Rom. 13 : 14. Col. 2 : 23. Matth. 4 : 7. (*d*) Gen. 9 : 6. Ex. 21 : 14. Matth. 26 : 52. Rom. 13 : 4.

106. Vr. Maar dit gebod schijnt alleen van het doodslaan te spreken?

Antw. God, verbiedende den doodslag, leert ons, dat Hij den wortel des doodslags, als nijd(*a*), haat(*b*), toorn(*c*) en wraakgierigheid, haat en zulks alles voor eenen doodslag houdt(*d*).

(*a*) Spr. 14 : 30. Rom. 1 : 29. (*b*) 1 Joh. 2 : 11. (*c*) Jac. 1 : 20. Gal. 5 : 19, 20, 21. (*d*) 1 Joh. 3 : 15.

107. Vr. Maar is het genoeg, dat wij onzen naaste, zooals tevoren gezegd is, niet dooden?

Antw. Neen; want God, verbiedende den nijd, haat en toorn, gebiedt, dat wij onzen naaste liefhebben als onszelven(*a*), en jegens hem geduld, vrede, zachtmoedigheid, barmhartigheid en alle vriendelijkheid bewijzen(*b*), zijne schade, zooveel als ons mogelijk is, afkeeren(*c*), en ook onzen vijanden goed doen(*d*).

(*a*) Matth. 22 : 39 en 7 : 12. Rom. 12 : 10. (*b*) Eph. 4 : 2. Gal. 6 : 1, 2. Matth. 5 : 5. Rom. 12 : 18. Luc. 6 : 36. Matth. 5 : 7. 1 Petr. 3 : 8. Col. 3 : 12. (*c*) Ex. 23 : 5. (*d*) Matth. 5 : 44, 45. Rom. 12 : 20.

XLI. Zondag.

108. Vr. Wat leert ons het zevende gebod?

Antw. Dat alle onkuischheid van God vervloekt is(*a*), en dat wij daarom, haar van harte vijand zijnde(*b*), kuisch en ingetogen [1]) leven moeten(*c*), hetzij in den heiligen huwelijken staat of daarbuiten(*d*).

(*a*) Lev. 18 : 28. (*b*) Jud. vs. 23. (*c*) 1 Thess. 4 : 3, 4, 5. (*d*) Hebr. 13 : 4. 1 Cor. 7 : 7.

109. Vr. Verbiedt God in dit gebod niet meer dan echtbreken en diergelijke schandelijkheden?

Antw. Dewijl ons lichaam en ziele tempelen des Heiligen Geestes zijn, zoo wil Hij, dat wij ze beide zuiver en heilig bewaren; daarom verbiedt Hij alle onkuische daden, gebaren, woorden(*a*), gedachten, lusten(*b*), en wat den mensch daartoe trekken kan(*c*).

(*a*) Eph. 5 : 3, 4. 1 Cor. 6 : 18, 19. (*b*) Matth. 5 : 27, 28. (*c*) Eph. 5 : 18. 1 Cor. 15 : 33.

XLII. Zondag.

110. Vr. Wat verbiedt God in het achtste gebod?

Antw. God verbiedt niet alleen dat stelen(*a*) en rooven(*b*), hetwelk de Overheid straft; maar Hij noemt ook dieverij alle booze stukken en aanslagen, waarmede wij onzes naasten goed denken aan ons te brengen(*c*), hetzij met geweld, of schijn des rechts, als met valsch [1]) gewicht, el, maat, waar(*d*), munt, woeker(*e*), of door eenig middel, van God verboden; daarenboven ook alle gierigheid(*f*), alle misbruik en verkwisting zijner gaven(*g*).

(*a*) 1 Cor. 6 : 10. (*b*) 1 Cor. 5 : 10. Jes. 33 : 1. (*c*) Luc. 3 : 14. 1 Thess. 4 : 6. (*d*) Spr. 11 : 1 en 16 : 11. Ezech. 45 : 9, 10. Deut. 25 : 13. (*e*) Ps. 15 : 5. Luc. 6 : 35. (*f*) 1 Cor. 6 : 10. (*g*) Spr. 23 : 20, 21 en 21 : 20.

111. Vr. Maar wat gebiedt u God in dit gebod?

Antw. Dat ik mijns naasten nut, waar ik kan en mag, bevordere; met hem alzoo handele, als ik wilde, dat men met mij handelde(*a*); daarenboven ook, dat ik trouwelijk arbeide, opdat ik den nooddruftige helpen moge(*b*).

(*a*) Matth. 7 : 12. (*b*) Eph. 4 : 28.

XLIII. Zondag.

112. Vr. Wat wil het negende gebod?

Antw. Dat ik tegen niemand valsche getuigenis geve(*a*), niemand zijne woorden verdraaie(*b*), geen achterklapper of lasteraar zij(*c*), niemand lichtelijk en onverhoord oordeele of helpe veroordeelen(*d*) [2]); maar allerlei liegen en bedriegen, als eigene werken des duivels(*e*), vermijde, tenzij dat ik den zwa-

1) De oude tekst heeft hier het woord *tuchtelijk* (Duitsch: *züchtig*, Lat. de twee woorden: *temperanter* en *modeste*); dat het tegendeel bedoelt van: tuchteloos of ongeregeld; maar dat thans verouderd is, en daarom vervangen door het nu gebruikelijke: *ingetogen*.

1) De oude tekst heeft hier het woord *onrecht* (Duitsch: *unrecht*, Lat. de vijf woorden: *iniquus*, *iniustus*, *inaequalis*, *fucosus* en *fallax*); dat echter als bijvoegelijk naamwoord thans verouderd is, en daarom vervangen door het nu gebruikelijke: *valsch*.

2) De oude tekst heeft hier: *verdoemen* (Duitsch: *verdammen*, Lat.: *condemnare*); niet in den zin, waarin dat woord thans gebruikelijk is, maar in de beteekenis van *veroordeelen*; en daarom moest het, ter voorkoming van misverstand, door dit woord vervangen worden.

ren toorn Gods op mij laden wil[f]; insgelijks, dat ik in het gericht en alle andere handelingen de waarheid liefhebbe, oprechtelijk spreke en belijde[g] [1]); ook mijns naasten eer en goed gerucht naar mijn vermogen voorsta en bevordere[h].

(a) Spr. 19: 5, 9 en 21: 28. (b) Ps. 15: 3 en 50: 19, 20. (c) Rom. 1: 30. (d) Matth. 7: 1. Luc. 6: 37. (e) Joh. 8: 44. (f) Spr. 12: 22 en 13: 5. (g) 1 Cor. 13: 6. Eph. 4: 25. (h) 1 Petr. 4: 8.

XLIV. Zondag.

113. Vr. Wat eischt van ons het tiende gebod?

Antw. Dat ook de minste lust of gedachte tegen eenig gebod Gods in ons hart nimmermeer kome, maar dat wij ten allen tijde van ganscher harte aller zonden vijand zijn en lust tot alle gerechtigheid hebben[a].

(a) Rom. 7: 7.

114. Vr. Maar kunnen degenen, die tot God bekeerd zijn, deze geboden volkomenlijk houden?

Antw. Neen zij; maar ook de allerheiligsten, zoolang als zij in dit leven zijn, hebben maar een klein beginsel dezer gehoorzaamheid[a]; doch alzoo, dat zij met een ernstig voornemen niet alleen naar sommige, maar naar alle de geboden Gods beginnen te leven[b].

(a) 1 Joh. 1: 8. Rom. 7: 14, 15. Pred. 7: 20. 1 Cor. 13: 9. (b) Rom. 7: 22. Ps. 1: 2.

115. Vr. Waarom laat ons dan God alzoo scherpelijk de tien geboden prediken, zoo ze toch niemand in dit leven houden kan?

Antw. Eerstelijk, opdat wij ons leven lang onzen zondigen aard hoe langer hoe meer leeren kennen[a], en des te begeeriger zijn, om de vergeving der zonden en de gerechtigheid in Christus te zoeken[b]. Daarna, opdat wij zonder ophouden [2]) ons benaarstigen, en God bidden om de genade des Heiligen Geestes, opdat wij hoe langer hoe meer naar het evenbeeld Gods vernieuwd worden, totdat wij tot deze voorgestelde volkomenheid na dit leven geraken[c].

(a) Rom. 3: 20. 1 Joh. 1: 9. Ps. 32: 5. (b) Matth. 5: 6. Rom. 7: 24, 25. (c) 1 Cor. 9: 24. Philipp. 3: 12, 13, 14.

1) Ook hier, evenals in Antw. 99, moest *bekennen* door *belijden* vervangen worden.

2) De oude tekst heeft hier: *zonder onderlaten* (Duitsch: *one unterlass*, Lat.: *perpetuo*, en in Antw. 116: *continenter*); met een woord, dat thans verouderd is, en waarvan de zin nu wordt uitgedrukt door het woord *ophouden*, dat in Antw. 116 daarvoor reeds van ouds gebruikt is.

Van het Gebed.

XLV. Zondag.

116. Vr. Waarom is het gebed den Christenen van noode?

Antw. Daarom dat het het voornaamste stuk der dankbaarheid is, welke God van ons vordert[a], en dat God zijne genade en den Heiligen Geest alleen aan diegenen geven wil, die Hem met hartelijke zuchten zonder ophouden daarom bidden en daarvoor danken[b].

(a) Ps. 50: 14. (b) Matth. 7: 7. Luc. 11: 9, 13. 1 Thess. 5: 17.

117. Vr. Wat behoort tot zulk een gebed, dat Gode aangenaam is en van Hem verhoord wordt?

Antw. Eerstelijk, dat wij alleen den eenigen waren God, die zich in zijn Woord ons geopenbaard heeft[a], om al hetgene dat Hij ons geboden heeft te bidden[b], van harte aanroepen[c]. Ten andere, dat wij onzen nood en ellendigheid recht en grondig kennen[d], opdat wij ons voor het aangezicht zijner majesteit verootmoedigen[e]. Ten derde, dat wij dezen vasten grond hebben[f], dat Hij ons gebed, niettegenstaande wij zulks onwaardig zijn, om des Heeren Christus' wille zekerlijk wil verhooren[g], gelijk Hij ons in zijn Woord beloofd heeft[h].

(a) Openb. 19: 10. Joh. 4: 22, 23, 24. (b) Rom. 8: 26. 1 Joh. 5: 14. Jac. 1: 5. (c) Joh. 4: 24. Ps. 145: 18. (d) 2 Kron. 20: 12. (e) Ps. 2: 11 en 34: 19. Jes. 66: 2. (f) Rom. 10: 14. Jac. 1: 6. (g) Joh. 14: 13 en 16: 23. Dan. 9: 18. (h) Matth. 7: 8. Ps. 27: 8.

118. Vr. Wat heeft ons God bevolen van Hem te bidden?

Antw. Alle geestelijke en lichamelijke nooddruft[a], welke de Heere Christus begrepen heeft in het gebed, dat Hij ons zelf geleerd heeft.

(a) Jac. 1: 17. Matth. 6: 33.

119. Vr. Hoe luidt dat gebed?

Antw. [a]*Onze Vader, die in de hemelen zijt;*

1. Uw naam worde geheiligd.

2. Uw koninkrijk kome.

3. Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.

4. Geef ons heden ons dagelijksch brood.
5. En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
6. En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

(*a*) Matth. 6: 9—13. Luc. 11: 2, 3, 4.

XLVI. Zondag.

120. Vr. Waarom heeft ons Christus geboden, God alzoo aan te spreken: *Onze Vader?*

Antw. Opdat Hij van stonde aan, in het begin onzes gebeds, in ons de kinderlijke vreeze en toevoorzicht [1]) tot God verwekke, welke beide de grond onzes gebeds zijn, namelijk, dat God onze Vader door Christus geworden is, en dat Hij ons veel minder afslaan zal hetgene dat wij Hem met een recht geloof bidden, dan onze vaders ons aardsche dingen ontzeggen(*a*).

(*a*) Matth. 7: 9, 10, 11. Luc. 11: 11, 12, 13.

121. Vr. Waarom wordt hier bijgevoegd: *Die in de hemelen zijt?*

Antw. Opdat wij van de hemelsche majesteit Gods niet aardschelijk denken(*a*), en van zijne almachtigheid alle nooddruft des lichaams en der ziele verwachten(*b*).

(*a*) Jer. 23: 23, 24. Hand. 17: 24, 25, 27. (*b*) Rom. 10: 12.

XLVII. Zondag.

122. Vr. Welke is de eerste bede?

Antw. *Uw naam worde geheiligd.* Dat is: Geef ons eerstelijk, dat wij U recht kennen(*a*), en U in alle uwe werken, in welke uwe almachtigheid, wijsheid, goedheid, gerechtigheid, barmhartigheid en waarheid klaarlijk schijnt, heiligen, roemen en prijzen(*b*); daarna ook dat wij al ons leven, gedachten, woorden en werken, alzoo schikken en richten, dat uw naam om onzentwille niet gelasterd, maar geëerd en geprezen worde(*c*).

(*a*) Joh. 17: 3. Jer. 9: 24 en 31: 33, 34. Matth. 16: 17. Jac. 1: 5. Ps. 119: 105. (*b*) Ps. 119: 137. Luc. 1: 46, 47, 68, 69. Rom. 11: 33. (*c*) Ps. 71: 8 en 115: 1.

1) Zie over dit woord de noot bij Antw. 28.

XLVIII. Zondag.

123. Vr. Welke is de tweede bede?

Antw. *Uw koninkrijk kome.* Dat is: Regeer ons alzoo door uw Woord en uwen Geest, dat wij ons hoe langer hoe meer aan U onderwerpen(*a*); bewaar en vermeerder uwe kerk(*b*); verstoor de werken des duivels en alle heerschappij [1]), welke zich tegen U verheft, mitsgaders alle booze raadslagen, die tegen uw heilig Woord bedacht worden(*c*); totdat de volkomenheid uws Rijks kome(*d*), waarin Gij alles zult zijn in allen(*e*).

(*a*) Ps. 143: 10 en 119: 5. Matth. 6: 33. (*b*) Ps. 51: 20 en 122: 6. (*c*) 1 Joh. 3: 8. Rom. 16: 20. (*d*) Openb. 22: 20. Rom. 8: 22, 23. (*e*) 1 Cor. 15: 28.

XLIX. Zondag.

124. Vr. Welke is de derde bede?

Antw. *Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.* Dat is: Geef, dat wij en alle menschen onzen eigen wil verzaken(*a*), en uwen wil, die alleen goed is, zonder eenig tegenspreken gehoorzaam zijn(*b*); opdat alzoo een iegelijk zijn ambt en beroep zoo gewilliglijk en getrouwelijk moge bedienen en uitvoeren(*c*), als de engelen in den hemel doen(*d*).

(*a*) Matth. 16: 24. Tit. 2: 11, 12. (*b*) Luc. 22: 42. Eph. 5: 10. Rom. 12: 2. (*c*) 1 Cor. 7: 24. (*d*) Ps. 103: 20, 21.

L. Zondag.

125. Vr. Welke is de vierde bede?

Antw. *Geef ons heden ons dagelijksch brood.* Dat is: Wil ons met alle nooddruft des lichaams verzorgen(*a*), opdat wij daardoor erkennen, dat Gij de eenige oorsprong alles goeds zijt(*b*), en dat noch onze zorg en arbeid, noch uwe gaven, zonder uwen zegen ons gedijen(*c*), en dat wij derhalve ons vertrouwen van alle schepselen aftrekken en op U alleen stellen(*d*).

(*a*) Ps. 145: 15 en 104: 27. Matth. 6: 26. (*b*) Jac. 1: 17. Hand. 14: 17 en 17: 27. (*c*) 1 Cor. 15: 58. Deut. 8: 3. Ps. 37: 16 en 127: 1, 2. (*d*) Ps. 55: 23 en 62: 11 en 146: 3. Jer. 17: 5, 7.

1) Ook hier, evenals in Antw. 1 en 34, moest *geweld* door *heerschappij* vervangen worden.

LI. Zondag.

126. Vr. Welke is de vijfde bede?

Antw. *Vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.* Dat is: Wil ons, armen zondaren, alle onze misdaden, en ook de boosheid, die ons altijd aanhangt, om des bloeds van Christus wille niet toerekenen(a), gelijk wij ook dit getuigenis uwer genade in ons bevinden, dat ons gansche voornemen is, onzen naaste van harte te vergeven(b).

(a) Ps. 51 : 3 en 143 : 2. 1 Joh. 2 : 1. Rom. 8 : 1. (b) Matth. 6 : 14.

LII. Zondag.

127. Vr. Welke is de zesde bede?

Antw. *Leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.* Dat is: Dewijl wij van onszelven alzoo zwak zijn, dat wij niet een oogenblik zouden kunnen bestaan(a), en daartoe onze doodvijanden, de duivel(b), de wereld(c) en ons eigen vleesch(d), niet ophouden ons aan te vechten; zoo wil ons toch staande houden en sterken door de kracht uws Heiligen Geestes, opdat wij in dezen geestelijken strijd niet onderliggen(e), maar altijd sterken wederstand doen, totdat wij eindelijk ten eenenmale de overhand behouden(f).

(a) Joh. 15 : 5. Ps. 103 : 14. (b) 1 Petr. 5 : 8. Eph. 6 : 12. (c) Joh. 15 : 19. (d) Rom. 7 : 23. Gal. 5 : 17. (e) Matth. 26 : 41. Marc. 13 : 33. (f) 1 Thess. 3 : 13 en 5 : 23.

128. Vr. Hoe besluit gij uw gebed?

Antw. *Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid.* Dat is: Zulks alles bidden wij van U, daarom, dat Gij, als onze Koning en aller dingen machtig, ons alles goeds te geven den wil en het vermogen hebt(a), en dat alles, opdat daardoor, niet wij, maar uw heilige naam eeuwiglijk geprezen worde(b).

(a) Rom. 10 : 12. 2 Petr. 2 : 9. (b) Joh. 14 : 13. Jer. 33 : 8, 9. Ps. 115 : 1.

129. Vr. Wat beduidt het woordeken: *Amen?*

Antw. *Amen* wil zeggen: Het zal waar en zeker zijn. Want mijn gebed is veel zekerder van God verhoord, dan ik in mijn harte gevoel, dat ik zulks van Hem begeer(a).

(a) 2 Cor. 1 : 20. 2 Tim. 2 : 13.

De Dordtsche Leerregels

OF

OORDEEL VAN DE NATIONALE SYNODE DER GEREFORMEERDE KERKEN VAN DE VEREENIGDE NEDERLANDEN,

GEHOUDEN BINNEN DORDRECHT IN DEN JARE 1618 EN 1619

OVER

DE BEKENDE VIJF HOOFDSTUKKEN DER LEER, WAAROVER IN DE GEREFORMEERDE KERKEN DEZER VEREENIGDE NEDERLANDEN VERSCHIL IS GEVALLEN.

Het bovenstaande opschrift is grootendeels ontleend aan den titel der officieele uitgave van het jaar 1619; slechts met uitzondering van de benaming „Dordtsche Leerregels", die er hier is bijgevoegd, daar zij na dien tijd de meest gebruikelijke naam is geworden, om het kerkelijk oordeel over de Vijf artikelen der Remonstranten in het kort mede aan te duiden.

In de genoemde uitgave liet de Dordtsche Synode op dien titel eene Voorrede volgen, van geschiedkundigen inhoud, en desgelijks, na de Hoofdstukken zelve, een Besluit, van vermanenden inhoud; terwijl zij daarin bovendien nog liet afdrukken: achter ieder Hoofdstuk de onderteekeningen van alle de leden der Synode, en aan het einde hare Sententie over de Remonstranten, en de Approbatie van haar Oordeel en van hare Sententie door de Staten-Generaal. Alle die toevoegselen zijn hier weggelaten; om dezelfde reden, als waarom dit bij de Belijdenis ook gedaan is met den Zendbrief aan Koning Filips en met de Vermaning aan de Overheden van de Nederlanden, welke twee stukken oorspronkelijk, het eene vóór, het andere na de Belijdenis, geplaatst waren. Ook al zijn dergelijke stukken in allerlei opzicht zeer belangrijk, zij hebben toch slechts de beteekenis van historische gedenkstukken; ook al kunnen zij de Formulieren toelichten en helpen gebruiken, zelve zijn zij daarvan toch geen wezenlijk bestanddeel; en al zijn zij ook oorspronkelijk daarbij uitgegeven, zij zijn toen of later toch nooit beschouwd als mede behoorende tot hetgeen onderteekend moest worden. Eene uitgave van de Formulieren van Eenigheid, gelijk zij voor de Gereformeerde Kerken in Nederland gelden, moest zich dus bepalen tot die Formulieren zelve.

Voor het overige zijn de Dordtsche Leerregels hier afgedrukt naar den authentieken tekst, gelijk die door de Dordtsche Synode in 1619 is vastgesteld en uitgegeven; ook wat de cursiveering betreft van de aanhalingen, die in deze Artikelen voorkomen, en van eenige andere woorden. Alleenlijk zijn de aanhalingen uit de H. Schrift met de Staten-vertaling in overeenstemming gebracht. En voorts zijn verouderde uitdrukkingen en schrijfwijzen naar het tegenwoordig spraakgebruik veranderd; waarbij de Latijnsche tekst, dien dezelfde Synode vaststelde en die voor de Kerken dus dezelfde geldigheid heeft als de Nederduitsche, ook, voor zooveel zulks noodig was of nuttig zijn kon, geraadpleegd is.

HET EERSTE HOOFDSTUK DER LEER,

NAMELIJK,

van de Goddelijke Verkiezing en Verwerping.

HET EERSTE ARTIKEL.

Aangezien alle menschen in Adam gezondigd hebben, en des vloeks en eeuwigen doods zijn schuldig geworden, zoo zoude God niemand ongelijk hebben gedaan, indien Hij het gansche menschelijk geslacht in de zonde en vervloeking had willen laten en om de zonde verdoemen, volgens deze uitspraken des Apostels: *De geheele wereld is voor God verdoemelijk. Zij hebben allen gezondigd, en derven de heerlijkheid Gods* (Rom. III: 19, 23). En: *De bezoldiging der zonde is de dood* (Rom. VI: 23).

II.

Maar hierin is de liefde Gods geopenbaard, dat Hij zijnen eeniggeborenen Zoon in de wereld gezonden heeft, opdat een iegelijk, die in hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe (1 Joh. IV: 9; Joh. III: 16).

III.

En opdat de menschen tot het geloof worden gebracht, zendt God goedertierenlijk verkondigers van deze zeer blijde boodschap, tot wie Hij wil, en wanneer Hij wil; door wier dienst de menschen geroepen worden tot bekeering en het geloof in Christus den gekruisigde. *Want hoe zullen zij in hem gelooven, van welken zij niet gehoord hebben? En hoe zullen zij hooren, zonder die hun predikt? En hoe zullen zij prediken, indien zij niet gezonden worden?* (Rom. X: 14, 15).

IV.

Die dit Evangelie niet gelooven, op die blijft de toorn Gods. Maar die het aannemen, en den Zaligmaker Jezus met een waarachtig en levend geloof omhelzen, die worden door hem van den toorn Gods en van het verderf verlost, en met het eeuwige leven begiftigd (Joh. III: 36; Marc. XVI: 16).

V.

De oorzaak of schuld van dat ongeloof, gelijk ook van alle andere zonden, is geenszins in God, maar in den mensch. Maar het geloof in Jezus Christus, en de zaligheid door hem, is eene genadige gave Gods; gelijk geschreven is: *Uit genade zijt gij zalig geworden door het geloof; en dat niet uit u, het is Gods gave* (Eph. II: 8). Insgelijks: *Het is u gegeven, in Christus te gelooven* (Phil. I: 29).

VI.

Dat God sommigen in den tijd met het geloof begiftigt, sommigen niet begiftigt, komt voort van zijn eeuwig besluit. *Want alle zijne werken zijn Hem van eeuwigheid bekend* (Hand. XV: 18), en *Hij werkt alle dingen naar den raad zijns willens* (Eph. I: 11). Naar welk besluit Hij de harten der uitverkorenen, hoewel zij hard zijn, genadiglijk vermurwt en buigt om te gelooven; maar degenen, die niet zijn verkoren, naar zijn rechtvaardig oordeel, in hunne boosheid en hardigheid laat. En hier is het, dat zich voornamelijk voor ons ontsluit die diepe, barmhartige en evenzeer rechtvaardige onderscheiding der menschen, zijnde in evengelijken staat des verderfs, of het besluit van Verkiezing en Verwerping, in het Woord Gods geopenbaard. Hetwelk, even als het de verkeerde, onreine en onvaste menschen verdraaien tot hun verderf, alzoo den heiligen en Godvreezenden zielen eenen onuitsprekelijken troost geeft.

VII.

Deze Verkiezing is een onveranderlijk voornemen Gods, door hetwelk Hij

vóór de grondlegging der wereld eene zekere menigte van menschen, niet beter of waardiger zijnde dan anderen, maar in de gemeene ellende met anderen liggende, uit het geheele menschelijk geslacht, van de eerste rechtheid [1]) door hunne eigene schuld vervallen in de zonde en het verderf, naar het vrije welbehagen zijns wils, tot de zaligheid, louter uit genade, uitverkoren heeft in Christus, denwelken Hij ook van eeuwigheid tot een Middelaar en Hoofd van alle uitverkorenen, en tot een fundament der zaligheid gesteld heeft. En opdat zij door hem zouden zalig gemaakt worden, heeft Hij ook besloten, hen aan hem te geven, en krachtiglijk tot zijne gemeenschap door zijn Woord en Geest te roepen en te trekken, of, met het ware geloof in hem te begiftigen, te rechtvaardigen, te heiligen, en, in de gemeenschap zijns Zoons krachtiglijk bewaard zijnde, ten laatste te verheerlijken, tot bewijzing van zijne barmhartigheid, en tot prijs van de rijkdommen zijner heerlijke genade. Gelijk geschreven is: *God heeft ons uitverkoren in Christus, vóór de grondlegging der wereld, opdat wij zouden heilig en onberispelijk zijn voor Hem in de liefde. Die ons tevoren verordineerd heeft tot aanneming tot kinderen, door Jezus Christus, in zichzelven, naar het welbehagen zijns willens; tot prijs der heerlijkheid zijner genade, door welke Hij ons begenadigd heeft in den Geliefde* (Eph I: 4, 5, 6). En elders: *Die Hij tevoren verordineerd heeft, deze heeft Hij ook geroepen; en die Hij geroepen heeft, deze heeft Hij ook gerechtvaardigd; en die Hij gerechtvaardigd heeft, deze heeft Hij ook verheerlijkt* (Rom. VIII: 30).

VIII.

De voormelde Verkiezing is niet menigerlei, maar ééne en dezelfde, van alle degenen die zalig worden, beide in het oude en nieuwe Testament. Aangezien de Schrift ons een éénig welbehagen, voornemen en raad van den wille Gods voorstelt, waardoor Hij ons van eeuwigheid heeft verkoren, beide tot de genade en tot de heerlijkheid, tot de zaligheid en tot den weg der zaligheid, denwelken Hij bereid heeft, opdat wij daarin wandelen zouden (Eph. I: 4, 5, en II: 10).

IX.

Deze zelfde Verkiezing is geschied, niet *uit* het voorgezien geloof en gehoorzaamheid des geloofs, heiligheid, of eenige andere goede hoedanigheid of geschiktheid, als eene oorzaak of voorwaarde, tevoren vereischt in den mensch, die verkoren zoude worden; maar *tot* het geloof en gehoorzaamheid des geloofs, *tot* heiligheid, enz.; en dienvolgens is de Verkiezing de fontein van alle zaligmakend goed, waaruit het geloof, de heiligheid, en andere zaligmakende gaven, en eindelijk het eeuwige leven zelf, als vruchten vloeien; naar het getuigenis des Apostels: *Hij heeft ons uitverkoren* (niet, omdat wij waren, maar) *opdat wij zouden zijn heilig en onberispelijk voor Hem in de liefde* (Eph. I: 4).

X.

De oorzaak van deze genadige Verkiezing is eeniglijk het welbehagen Gods, niet daarin bestaande, dat Hij eenige hoedanigheden of werken der menschen, uit alle mogelijke voorwaarden, tot eene voorwaarde der zaligheid heeft uitgekozen; maar hierin, dat Hij eenige bepaalde personen, uit de gemeene menigte der zondaren, zich tot een eigendom heeft aangenomen. Gelijk geschreven is: *Als de kinderen nog niet geboren waren, noch iets goeds of kwaads gedaan hadden*, enz., *werd tot haar* (namelijk Rebekka) *gezegd: De meerdere zal den mindere dienen; gelijk geschreven is: Jakob heb Ik liefgehad, en Ezau heb Ik gehaat* (Rom. IX: 11, 12, 13). En: *Er geloofden zoovelen als er geordineerd waren tot het eeuwige leven* (Hand. XIII: 48).

XI.

En gelijk God zelf op het hoogste wijs, onveranderlijk, alwetend en almachtig is, alzoo kan de verkiezing, door Hem gedaan, niet *ontdaan en we-*

1) De officieele uitgave heeft hier het woord *oprechtigheid* (Lat. *integritas*); maar de daarmede aangeduide staat wordt thans altijd die der *rechtheid* genoemd.

dergedaan, noch veranderd, noch herroepen, noch afgebroken worden, noch de uitverkorenen verworpen, noch hun getal verminderd worden.

XII.

Van deze hunne eeuwige en onveranderlijke Verkiezing ter zaligheid worden de uitverkorenen te zijner tijd, hoewel bij onderscheidene trappen en met ongelijke mate, verzekerd; niet, als zij de verborgenheden en diepten Gods curieuselijk [1]) doorzoeken, maar als zij de onfeilbare vruchten der Verkiezing, in het Woord Gods aangewezen (als daar zijn: het waar geloof in Christus, kinderlijke vreeze Gods, droefheid die naar God is over de zonde, honger en dorst naar de gerechtigheid, enz.), in zichzelven met eene geestelijke blijdschap en heilige vermaking waarnemen (2 Cor. XIII: 5).

XIII.

Uit het gevoel en de verzekerdheid van deze Verkiezing, nemen de kinderen Gods dagelijks meerder oorzaak om zichzelven voor God te vernootmoedigen, de diepte van zijne barmhartigheden te aanbidden, zichzelven te reinigen, en Hem, die hen eerst zoo uitnemend heeft liefgehad, wederom vuriglijk te beminnen. Zóó verre is het van daar, dat zij door deze leer van de Verkiezing, en door de overdenking daarvan, in het onderhouden van Gods geboden vertragen, of vleeschelijk zorgeloos zouden worden. Hetwelk door Gods rechtvaardig oordeel dengenen pleegt te gebeuren, die, óf zichzelven van de genade der Verkiezing lichtvaardiglijk vermetende [2]), óf ijdellijk en dartellijk daarvan klappende, in de wegen der uitverkorenen niet begeeren te wandelen.

XIV.

Voorts, gelijk deze leer van de Goddelijke Verkiezing, naar Gods wijzen raad, door de Profeten, Christus zelven en de Apostelen, zoowel in het oude als in het nieuwe Testament gepredikt is, en daarna in de H. Schriften voorgesteld en nagelaten, alzoo moet zij ook ten huidigen dage, te zijner tijd en plaats, in de Kerke Gods (dewelke zij bijzonderlijk is toegeëigend) voorgesteld worden, met den geest des onderscheids en met Godvruchtige [1]) eerbiedigheid, heiliglijk, zonder nieuwsgierige onderzoeking van de wegen des Allerhoogsten, ter eere van Gods H. naam en tot eenen levendigen troost van zijn volk (Hand. XX: 27; Rom. XII: 3 en Hoofdst. XI: 33, 34; Hebr. VI: 17, 18).

XV.

Deze eeuwige en onverdiende genade van onze Verkiezing wijst en prijst ons de H. Schrift allermeest daarmede aan, dat zij wijders getuigt, dat niet alle menschen zijn verkoren, maar sommigen niet verkoren, of in Gods eeuwige Verkiezing voorbijgegaan, namelijk die, welke God naar zijn gansch vrij, rechtvaardig, onberispelijk en onveranderlijk welbehagen besloten heeft in de gemeene ellende te laten, in dewelke zij zichzelven door hunne eigene schuld hebben gestort, en met het zaligmakend geloof en de genade der bekeering niet te begiftigen, maar hen, in hunne eigene wegen en onder zijn rechtvaardig oordeel gelaten zijnde, eindelijk niet alleen om het ongeloof, maar ook om alle andere zonden, tot verklaring van zijne gerechtigheid, te verdoemen en eeuwiglijk te straffen. En dit is het besluit der Verwerping, hetwelk God geenszins maakt tot eenen auteur [2]) van de zonde (hetwelk godslasterlijk is te denken), maar Hem stelt tot haren verschrikkelijken, onberispelijken en rechtvaardigen Rechter en Wreker.

1) *Curieuselijk* beteekent: met begeerte en zorg, om iets goed, tot op den grond, te weten te komen; meest in den ongunstigen zin van: *nieuwsgierig*.

2) *Zichzelven van de genade vermetende* (Lat.: *de gratia praesumentes*) beteekent: zichzelven van de genade, zonder grond, iets voorstellende of inbeeldende, of, zichzelven de genade wederrechtelijk toekennende.

1) De officieele uitgave heeft hier het woord *Goddelijk*, dat echter thans in den hier bedoelden zin niet meer kan gebruikt worden, en daarom vervangen is door het woord *Godvruchtig*, in overeenstemming met Art. 18 van dit Hoofdstuk, waar dezelfde Lat. uitdrukking (*religiose*) alzoo is vertaald.

2) *Auteur* beteekent: werkmeester; werkende oorzaak; degene, van wien iets afkomstig is, of die tot iets aanleiding geeft.

XVI.

Die het levend geloof in Christus, of het zeker vertrouwen des harten, den vrede der conscientie, de betrachting van de kinderlijke gehoorzaamheid, den roem in God door Christus, in zich nog niet krachtiglijk gevoelen, en nochtans de middelen gebruiken, door welke God beloofd heeft deze dingen in ons te werken, die moeten niet mismoedig worden, wanneer zij van de Verwerping hooren gewagen, noch zichzelven onder de verworpenen rekenen, maar in het waarnemen der middelen vlijtig voortgaan, naar den tijd van overvloediger genade vuriglijk verlangen, en dien met eerbiedigheid en ootmoedigheid verwachten. Veel minder behooren voor deze leer van de Verwerping verschrikt te worden degenen, die ernstiglijk begeeren zich tot God te bekeeren, Hem alleen te behagen, en van het lichaam des doods verlost te worden, en nochtans in den weg der Godzaligheid en des geloofs zoo ver nog niet kunnen komen, als zij wel wilden; aangezien de barmhartige God beloofd heeft, dat Hij de rookende vlaswiek niet zal uitblusschen, en het gekrookte riet niet zal verbreken. Maar deze leer is met recht schrikkelijk voor degenen, die, God en Christus den Zaligmaker niet achtende, zichzelven aan de zorgvuldigheden der wereld en aan de wellusten des vleesches geheel hebben overgegeven, zoo lang zij zich niet met ernst tot God bekeeren.

XVII.

Nademaal wij van den wille Gods uit zijn Woord moeten oordeelen, hetwelk getuigt dat de kinderen der geloovigen heilig zijn, niet van nature, maar uit kracht van het genadeverbond, in hetwelk zij met hunne ouderen begrepen zijn, zoo moeten de Godzalige ouders niet twijfelen aan de Verkiezing en zaligheid hunner kinderen, welke God in hunne kindsheid uit dit leven wegneemt (Gen. XVII: 7; Hand. II: 39; 1 Cor. VII: 14).

XVIII.

Tegen degenen, die over deze genade der onverdiende Verkiezing en gestrengigheid der rechtvaardige Verwerping murmureeren, stellen wij deze uitspraak des Apostels: *O mensch, wie zijt gij, die tegen God antwoordt?* (Rom. IX: 20); en deze van onzen Zaligmaker: *Is het mij niet geoorloofd, te doen met het mijne, wat ik wil?* (Matth. XX: 15). Wij daarentegen, deze verborgenheden met eene Godvruchtige eerbiedigheid aanbiddende, roepen uit met den Apostel: *O diepte des rijkdoms beide der wijsheid en der kennisse Gods! Hoe ondoorzoekelijk zijn zijne oordeelen, en onnaspeurlijk zijne wegen! Want wie heeft den zin des Heeren gekend? Of wie is zijn raadsman geweest? Of wie heeft Hem eerst gegeven, en het zal hem wedervergolden worden? Want uit Hem, en door Hem, en tot Hem zijn alle dingen. Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid, Amen* (Rom. XI: 33–36).

Verwerping der dwalingen, door welke de Nederlandsche Kerken eenen tijd lang zijn beroerd geworden.

De rechtzinnige leer van de Verkiezing en Verwerping verklaard zijnde, verwerpt de Synode de dwalingen dergenen,

I.

Die leeren: *Dat de wille Gods van zalig te maken degenen, die zouden gelooven en in het geloof en de gehoorzaamheid des geloofs zouden volharden, het gansche en geheele besluit van de Verkiezing ter zaligheid is, en dat er niets anders van dit besluit in het Woord Gods is geopenbaard.* Want deze bedriegen de eenvoudigen, en wederspreken klaarlijk de H. Schrift, die getuigt, dat God niet alleen degenen, die gelooven zullen, wil zalig maken, maar dat Hij ook eenige bepaalde menschen van eeuwigheid heeft uitverkoren, welke Hij in den tijd, boven anderen, met het geloof in Christus en met volstandigheid zoude begiftigen; gelijk geschreven is: *Ik heb uwen naam geopenbaard den menschen, die Gij mij uit de wereld gegeven hebt* (Joh. XVII: 6). En: *Er geloofden zoovelen als er geordineerd waren tot het eeuwige leven* (Hand. XIII: 48). En: *Hij heeft ons uitverkoren in hem,*

vóór de grondlegging der wereld, opdat wij zouden heilig zijn, enz. (Eph. I: 4).

II.

Die leeren: *Dat de Verkiezing Gods ten eeuwigen leven velerlei is: de eene algemeen en onbepaald, de andere bijzonder en bepaald; en dat deze wederom óf onvolkomen, herroepelijk, niet-beslissend en voorwaardelijk is, óf volkomen, onherroepelijk, beslissend en volstrekt.* Insgelijks: *Dat er eene andere Verkiezing is tot het geloof, eene andere tot de zaligheid, alzoo, dat de Verkiezing tot het rechtvaardigmakend geloof kan zijn zonder de beslissende Verkiezing ter zaligheid.* Want dit is een gedichtsel van 's menschen hersenen, buiten de Schrift uitgedacht [1]), waardoor de leer van de Verkiezing verdorven, en deze gulden keten van onze zaligheid verbroken wordt: *Die Hij tevoren verordineerd heeft, deze heeft Hij ook geroepen; en die Hij geroepen heeft, deze heeft Hij ook gerechtvaardigd; en die Hij gerechtvaardigd heeft, deze heeft Hij ook verheerlijkt* (Rom. VIII: 30).

III.

Die leeren: *Dat het welbehagen en voornemen Gods, van hetwelk de Schrift in de leer van de Verkiezing gewag maakt, niet daarin bestaat, dat God eenige bijzondere menschen boven anderen heeft uitverkoren; maar daarin, dat God uit alle mogelijke voorwaarden (onder welke ook zijn de werken der Wet), of uit de geheele orde van alle dingen, de uit haren aard onverdienstelijke* [2]) *daad des geloofs en zijne onvolmaakte gehoorzaamheid tot eene voorwaarde der zaligheid heeft uitgekozen, welke Hij voor eene volkomene gehoorzaamheid genadiglijk zoude hebben willen houden, en der belooning des eeuwigen levens waardig achten.* Want met deze schadelijke dwaling wordt het welbehagen Gods en de verdienste van Christus krachteloos gemaakt, en de menschen door onnutte vragen van de waarheid der genadige rechtvaardigmaking en van de eenvoudigheid der Schrift afgetrokken, en deze uitspraak des Apostels van onwaarheid beschuldigd: *God heeft ons geroepen met eene heilige roeping; niet naar onze werken, maar naar zijn eigen voornemen en genade, die ons gegeven is in Christus Jezus vóór de tijden der eeuwen* (2 Tim. I: 9).

IV.

Die leeren: *Dat in de Verkiezing tot het geloof deze voorwaarde tevoren vereischt wordt, dat de mensch het licht der natuur recht gebruike, vroom zij, klein, nederig en ten eeuwigen leven geschikt, gelijk alsof aan die dingen de Verkiezing eenigszins hinge.* Want dit smaakt naar het gevoelen van Pelagius, en strijdt tegen de leer des Apostels, waar hij schrijft: *Wij hebben eertijds verkeerd in de begeerlijkheden onzes vleesches, doende den wil des vleesches en der gedachten, en wij waren van nature kinderen des toorns, gelijk ook de anderen; maar God, die rijk is in barmhartigheid, door zijne groote liefde waarmede Hij ons liefgehad heeft, ook toen wij dood waren door de misdaden, heeft ons levend gemaakt met Christus (uit genade zijt gij zalig geworden), en heeft ons mede opgewekt, en heeft ons mede gezet in den hemel in Christus Jezus; opdat Hij zoude betoonen in de toekomende eeuwen den uitnemenden rijkdom zijner genade, door de goedertierenheid over ons in Christus Jezus. Want uit genade zijt gij zalig geworden door het geloof; en dat niet uit u, het is Gods gave; niet uit de werken, opdat niemand roeme* (Eph. II: 3—9).

V.

Die leeren: *Dat de onvolkomene en niet-beslissende Verkiezing van bijzondere personen ter zaligheid geschied is uit het voorgezien geloof, bekeering, heiligheid, Godzaligheid, die óf eerst begonnen, óf ook eenen tijd lang geduurd hebben, maar dat de volkomene en beslissende Verkiezing geschied is uit de voorgeziene*

1) De officieele uitgave heeft hier het woord *versierd* (Lat.: *excogitatum*); dat echter in den zin van *verzonnen* of *uitgedacht* thans niet meer gebruikelijk is.

2) De officieele uitgave heeft hier de uitdrukking: *de onedele daad des geloofs* (Lat.: *actum fidei, in sese ignobilem*); waarin echter thans, om misverstand te voorkomen, het woord *onedel* moest vervangen worden door: *uit haren aard onverdienstelijk.*

volharding tot den einde toe [1]) *in het geloof, bekeering, heiligheid en Godzaligheid; en dat dit is de genadige en Evangelische waardigheid, om welker wille hij, die verkoren wordt, waardiger is dan hij, die niet verkoren wordt; en dat derhalve het geloof, de gehoorzaamheid des geloofs, heiligheid, Godzaligheid en volharding niet zijn vruchten van de onveranderlijke Verkiezing ter heerlijkheid, maar dat het zijn voorwaarden, die tevoren vereischt, en als volbracht wezende voorzien zijn in degenen, die ten volle verkoren zullen worden, en oorzaken, zonder welke de onveranderlijke Verkiezing ter heerlijkheid niet geschiedt.* Hetwelk strijdt tegen de geheele Schrift, die deze en diergelijke uitspraken in onze ooren en harten telkens inscherpt: *De verkiezing is niet uit de werken, maar uit den roepende* (Rom. IX: 11). *Er geloofden zoovelen, als er geordineerd waren tot het eeuwige leven* (Hand, XIII: 48). *Hij heeft ons uitverkoren in hem, opdat wij zouden heilig zijn* (Eph. I: 4). *Gij hebt mij niet uitverkoren, maar ik heb u uitverkoren* (Joh. XV: 16). *Indien het door genade is, zoo is het niet meer uit de werken* (Rom. XI: 6). *Hierin is de liefde, niet dat wij God liefgehad hebben, maar dat Hij ons lief heeft gehad, en zijnen Zoon gezonden heeft* (1 Joh. IV: 10).

VI.

Die leeren: *Dat niet alle Verkiezing ter zaligheid onveranderlijk is; maar dat sommige uitverkorenen, niettegenstaande eenig besluit Gods, kunnen verloren gaan, en gaan ook eeuwiglijk verloren.* Met welke grove dwaling zij God veranderlijk maken, en den troost der Godzaligen, dien zij scheppen uit de vastigheid van hunne Verkiezing, omstooten, en de Heilige Schrift wederspreken, welke leert: *Dat de uitverkorenen niet kunnen verleid worden* (Matth. XXIV: 24); *dat Christus degenen, die hem van den Vader gegeven zijn, niet verliest* (Joh. VI: 39); *en dat God, die Hij tevoren verordineerd, geroepen en gerechtvaardigd heeft, deze ook heeft verheerlijkt* (Rom. VIII: 30).

VII.

Die leeren: *Dat er in dit leven geene vrucht en geen gevoel is van de onveranderlijke Verkiezing ter heerlijkheid; ook geene zekerheid, dan die hangt aan eene veranderlijke en onzekere voorwaarde.* Want behalve dat het ongerijmd is, te stellen eene onzekere zekerheid, zoo strijdt dit ook tegen de bevinding der heiligen, die uit kracht van het gevoel van hunne Verkiezing zich met den Apostel verheugen, en deze weldaad Gods roemen (Eph. I); die volgens Christus' vermaning zich met de discipelen verblijden, dat hunne namen in den hemel geschreven zijn (Luc. X: 20); die ook het gevoel van hunne Verkiezing stellen tegen de vurige pijlen van de aanvechtingen des duivels, vragende: *Wie zal beschuldiging inbrengen tegen de uitverkorenen Gods?* (Rom. VIII: 33).

VIII.

Die leeren: *Dat God van niemand louter uit kracht van zijnen rechtvaardigen wil besloten heeft, hem in den val van Adam en in den gemeenen stand der zonde en verdoemenis te laten, of in de mededeeling van de genade, die tot het geloof en de bekeering noodig is, voorbij te gaan.* Want dit staat vast: *Hij ontfermt zich, wiens Hij wil, en verhardt, wien Hij wil* (Rom. IX: 18). En ook dit: *Het is u gegeven de verborgenheden van het koninkrijk der hemelen te weten, maar dien is het niet gegeven* (Matth. XIII: 11). Insgelijks: *Ik dank U, Vader, Heere des hemels en der aarde, dat Gij deze dingen voor de wijzen en verstandigen verborgen hebt, en hebt ze den kinderkens geopenbaard. Ja, Vader, want alzoo is geweest het welbehagen voor U* (Matth. XI: 25, 26).

IX.

Die leeren: *Dat de oorzaak, waarom God tot het eene volk meer dan tot het andere het Evangelie zendt, niet is louter en eeniglijk het welbehagen Gods, maar omdat het eene volk beter en*

1) De officieele uitgave heeft hier: *eindelijke volharding* (Lat.: *finalis perseverantia*); hetgeen echter duidelijkheidshalve moest vervangen worden door de uitdrukking, waarmede in deze Leerregels het Lat. woord *finalis* doorgaans vertaald is.

waardiger is dan het andere, aan hetwelk het Evangelie niet wordt medegedeeld. Want dit ontkent Mozes, het Israëlietische volk aldus aansprekende: *Zie, des Heeren uws Gods is de hemel, en de hemel der hemelen, de aarde, en al wat daarin is. Alleenlijk heeft de Heere lust gehad aan uwe vaderen, om die lief te hebben; en heeft hun zaad na hen, ulieden, uit alle volken verkoren, gelijk het te dezen dage is* (Deut. X: 14, 15). En Christus: *Wee u, Chorazin, wee u, Bethsaïda; want zoo in Tyrus en Sidon de krachten waren geschied, die in u geschied zijn, zij zouden zich eertijds in zak en assche bekeerd hebben* (Matth. XI: 21).

HET TWEEDE HOOFDSTUK DER LEER,

van den dood van Christus, en de verlossing der menschen door dezen.

HET EERSTE ARTIKEL.

God is niet alleen ten hoogste barmhartig, maar ook ten hoogste rechtvaardig. En zijne gerechtigheid (gelijk Hij zich in zijn Woord geopenbaard heeft) vereischt, dat onze zonden, tegen zijne oneindige majesteit begaan, niet alleen met tijdelijke, maar ook met eeuwige straffen, beide naar ziele en lichaam, gestraft worden; welke straffen wij niet kunnen ontgaan, tenzij aan de gerechtigheid Gods genoeg geschiede.

II.

Maar alzoo wij zelven niet kun-nen genoeg doen, en ons van den toorn Gods bevrijden, zoo heeft God uit oneindige barmhartigheid zijnen eeniggeboren Zoon ons tot eenen borg gegeven, die, opdat hij voor ons zoude genoegdoen, voor ons of in onze plaats, zonde en vervloeking aan het kruis geworden is.

III.

Deze dood des Zoons Gods is de eenige en volmaakte offerande en genoegdoening voor de zonden; van oneindige kracht en waardigheid, overvloediglijk genoegzaam tot verzoening van de zonden der gansche wereld.

IV.

En deze dood is daarom van zoo groote kracht en waardigheid, omdat de persoon, die dien geleden heeft, niet alleen een waarachtig en volkomen heilig mensch is, maar ook de eeniggeborene Zone Gods, van éénzelfde eeuwig en oneindig wezen met den Vader en den Heiligen Geest, zoodanig als onze Zaligmaker wezen moest. Daarenboven, omdat zijn dood is vergezelschapt geweest met het gevoel van den toorn Gods en van den vloek, dien wij door onze zonden verdiend hadden.

V.

Voorts is de belofte des Evangelies, dat een iegelijk, die in den gekruisigden Christus gelooft, niet verderve, maar het eeuwig leven hebbe; welke belofte allen volkeren en menschen, tot welke God naar zijn welbehagen zijn Evangelie zendt, zonder onderscheid moet verkondigd en voorgesteld worden, met bevel van bekeering en geloof.

VI.

Doch dat velen, door het Evangelie geroepen zijnde, zich niet bekeeren, noch in Christus gelooven, maar in ongeloof vergaan, zulks geschiedt niet door gebrek of ongenoegzaamheid van de offerande van Christus, aan het kruis geofferd, maar door hunne eigene schuld.

VII.

Maar zoovelen als waarachtiglijk gelooven, en door den dood van Chris-

tus van de zonden en het verderf verlost en behouden worden, die genieten deze weldaad alleen uit Gods genade, hun van eeuwigheid in Christus gegeven, welke genade Hij niemand schuldig is.

VIII.

Want dit is geweest de gansch vrije raad, de genadige wil en voornemen Gods des Vaders, dat de levendmakende en zaligmakende kracht van den dierbaren dood zijns Zoons zich uitstrekken zoude tot alle uitverkorenen, om die alleen met het rechtvaarmakend geloof te begiftigen, en door ditzelve onfeilbaar tot de zaligheid te brengen; dat is, God heeft gewild, dat Christus door het bloed zijns kruises (waarmede hij het nieuwe Verbond bevestigd heeft), uit alle volkeren, stammen, geslachten en tongen, diegenen alle, en die alleen, krachtiglijk zoude verlossen, die van eeuwigheid tot de zaligheid verkoren, en van den Vader hem gegeven zijn; hen zoude begiftigen met het geloof, hetwelk hij hun, gelijk ook andere zaligmakende gaven des Heiligen Geestes, door zijnen dood heeft verworven; en hen van alle hunne zonden, zoowel de aangeborene als de werkelijke, zoowel na als vóór het geloof begaan, door zijn bloed zoude reinigen, tot den einde toe getrouwelijk bewaren, en ten laatste zonder eenige vlek en rimpel heerlijk voor zich stellen.

IX.

Deze raad, voortkomende uit de eeuwige liefde Gods tot de uitverkorenen, is van den aanbeginne der wereld tot op dezen tegenwoordigen tijd, de poorten der helle zich tevergeefs daartegen stellende, krachtiglijk vervuld geweest, en zal ook voortaan vervuld worden, alzoo dat de uitverkorenen te zijner tijd tot één vergaderd zullen worden, en dat er altijd zal zijn eene Kerke der gelooviger, gefundeerd in het bloed van Christus, dewelke hem, haren Zaligmaker, die voor haar, als een bruidegom voor zijne bruid, aan het kruis zijn leven overgegeven heeft, standvastiglijk beminne, getrouwelijk diene, en hier en in alle eeuwigheid prijze.

Verwerping der dwalingen.

De rechte leer verklaard zijnde, verwerpt de Synode de dwalingen dergenen,

I.

Die leeren: *Dat God de Vader zijnen Zoon tot den dood des kruises verordineerd heeft, zonder zeker en en bepaalden raad van iemand zekerlijk zalig te maken; alzoo dat de noodzakelijkheid, nuttigheid en waardigheid van de verwerving des doods van Christus wel zouden hebben kunnen bestaan, en in alle deelen volmaakt, volkomen en in haar geheel blijven, zelfs al ware het dat de verworvene verlossing niet één eenig mensch immermeer metterdaad ware toegeëigend geweest.* Want deze leer strekt tot versmading van de wijsheid des Vaders en van de verdienste van Jezus Christus, en strijdt tegen de Schrift. Want zoo zegt onze Zaligmaker: *Ik stel mijn leven voor de schapen, en ik ken ze* (Joh. X: 15, 27). En de Profeet Jesaia van den Zaligmaker: *Als zijne ziel zich tot een schuldoffer gesteld zal hebben, zoo zal hij zaad zien; hij zal de dagen verlengen; en het welbehagen des Heeren zal door zijne hand gelukkiglijk voortgaan* (Jes. LIII: 10. Eindelijk, zij stoot om het artikel des geloofs, waarmede wij gelooven: *de algemeene Christelijke Kerk.*

II.

Die leeren: *Dat dit het doel*[1] *van den dood van Christus niet geweest is, dat hij metterdaad het nieuwe Verbond der genade door zijn bloed zoude bevestigen; maar alleen dat hij den Vader een bloot recht zoude verwerven, om met de menschen wederom zoodanig verbond als het Hem believen zoude, hetzij der genade of der werken, te kunnen oprichten.* Want zulks strijdt tegen de Schrift, dewelke leert, dat Christus geworden is Borg en Middelaar eens be-

---

1) De officieele uitgave heeft hier: *einde* (Lat. *finis*), in den zin van *doel*; en daarom is, ter voorkoming van misverstand, dit woord daarvoor in de plaats gesteld.

teren, dat is, des nieuwen verbonds, en dat een testament in de dooden eerst vast is (Hebr. VII: 22, en IX: 15, 17).

III.

Die leeren: *Dat Christus door zijne genoegdoening voor niemand zekerlijk de zaligheid zelve, en het geloof, waardoor deze genoegdoening van Christus tot zaligheid krachtiglijk toegeëigend wordt, verdiend heeft; maar alleen voor den Vader verworven heeft de macht of den volkomenen wil, om opnieuw met de menschen te handelen, en nieuwe voorwaarden, zulke als Hij zoude willen, voor te schrijven, van dewelke de volbrenging aan den vrijen wil des menschen hangen zoude; en dat het derhalve hadde kunnen geschieden, dat óf niemand, óf alle menschen, die zouden vervullen.* Want deze gevoelen al te verachtelijk van den dood van Christus, erkennen geenszins de voornaamste vrucht of weldaad door dezen verkregen, en brengen wederom uit de hel te voorschijn de *Pelagiaansche* doling.

IV.

Die leeren: *Dat het nieuwe Verbond der genade, dat God de Vader, door tusschenkomen van den dood van Christus, met de menschen gemaakt heeft, niet daarin bestaat, dat wij door het geloof, voor zooveel het de verdienste van Christus aanneemt, voor God gerechtvaardigd en zalig gemaakt worden; maar daarin, dat God, afgeschaft hebbende het afeischen van de volmaakte gehoorzaamheid der Wet, het geloof zelf en de gehoorzaamheid des geloofs, alhoewel onvolmaakt, voor de volmaakte gehoorzaamheid der Wet rekent, en der belooning des eeuwigen levens uit genade waardig acht.* Want deze wederspreken de Schrift: *Zij worden om niet gerechtvaardigd, uit zijne genade, door de verlossing, die in Christus Jezus is; welken God voorgesteld heeft tot eene verzoening door het geloof in zijn bloed* (Rom. III: 24, 25); en brengen met den goddeloozen Socinus voort eene nieuwe en vreemde rechtvaardigmaking des menschen voor God, tegen de eendrachtige overeenstemming van de gansche Kerk.

V.

Die leeren: *Dat alle menschen in den staat der verzoening en de genade des verbonds zijn aangenomen; zoodat niemand om de erfzonde der verdoemenis schuldig is of verdoemd zal worden, maar alle menschen van de schuld dezer zonde vrij zijn.* Want dit gevoelen strijdt tegen de Schrift, welke zegt, dat wij van nature kinderen des toorns zijn (Eph. II: 3).

VI.

Die het onderscheid tusschen verwerving [1]) *en toeëigening daartoe gebruiken, opdat zij den onvoorzichtigen en onervarenen dit gevoelen zouden kunnen inplanten, dat God, zooveel Hem aangaat, allen menschen die weldaden, die door den dood van Christus verkregen worden, gelijkelijk heeft willen mededeelen; maar dat sommigen de vergeving der zonden en het eeuwige leven deelachtig worden, anderen niet, dat zulk onderscheid hangt aan hunnen vrijen wil, dewelke zichzelven voegt bij de genade, die zonder onderscheid aangeboden wordt, en dat het niet hangt aan die bijzondere gave der barmhartigheid, die krachtiglijk in hen werkt, opdat zij zichzelven die genade boven anderen zouden toeëigenen.* Want deze, zich houdende alsof zij dit onderscheid in eene gezonde meening voorstelden, trachten den volke het verderfelijk venijn van de *Pelagiaansche* dwalingen in te geven.

VII.

Die leeren: *Dat Christus voor diegenen, die God ten hoogste lief heeft en ten eeuwigen leven heeft verkoren, niet heeft kunnen noch moeten sterven, en ook niet gestorven is, naardien dezulken den dood van Christus niet van noode hebben.* Want zij wederspreken den Apostel, die zegt: *Christus heeft mij liefgehad, en heeft zichzelven voor mij overgegeven* (Gal. II: 20). Insgelijks: *Wie zal beschuldiging inbrengen tegen de uitverkorenen Gods? God is het, die*

1) De officieele uitgave heeft hier: *verwerping*; blijkbaar eene drukfout voor: verwerving (Lat. *impetratio*).

rechtvaardig maakt. Wie is het, die verdoemt? Christus is het, die gestorven is (Rom. VIII: 33, 34), namelijk, voor hen; en den Zaligmaker, die zegt: *Ik stel mijn leven voor de schapen* (Joh. X: 15); en: *Dit is mijn gebod, dat gij malkanderen liefhebt, gelijkerwijs ik u liefgehad heb. Niemand heeft meerdere liefde dan deze, dat iemand zijn leven zette voor zijne vrienden* (Joh. XV: 12, 13).

HET DERDE EN VIERDE HOOFDSTUK DER LEER,

van des menschen verdorvenheid en bekeering tot God, en de manier van deze.

Het eerste Artikel.

De mensch is van den beginne naar het beeld Gods geschapen, versierd in zijn verstand met ware en zalige kennis van zijnen Schepper en van andere geestelijke dingen; in zijnen wil en zijn hart met gerechtigheid; in alle zijne genegenheden met zuiverheid; en is overzulks geheel heilig geweest. Maar door het ingeven des duivels en zijnen vrijen wil van God afwijkende, heeft hij zichzelven van deze uitnemende gaven beroofd, en heeft daarentegen in de plaats van die over zich gehaald blindheid, schrikkelijke duisternis, ijdelheid en verkeerdheid des oordeels in zijn verstand; boosheid, wederspannigheid en hardigheid in zijnen wil en zijn hart; mitsgaders ook onzuiverheid in alle zijne genegenheden.

II.

Zoodanig als nu de mensch geweest is na den val, zoodanige kinderen heeft hij ook voortgebracht, namelijk hij, verdorven zijnde, verdorvene; alzoo dat de verdorvenheid, naar Gods rechtvaardig oordeel, van Adam op alle zijne nakomelingen (uitgenomen alleen Christus) gekomen is, niet door navolging, gelijk eertijds de *Pelagianen* gedreven hebben, maar door voortplanting der verdorvene natuur.

III.

Overzulks zoo worden alle menschen in zonden ontvangen, en als kinderen des toorns geboren, onbekwaam tot eenig zaligmakend goed, geneigd tot kwaad, dood in zonden en slaven der zonde [1]). En willen noch kunnen tot God niet wederkeeren, noch hunne verdorvene natuur verbeteren, noch zichzelven tot de verbetering daarvan schikken, zonder de genade des wederbarenden H. Geestes.

IV.

Wel is waar, dat na den val in den mensch eenig licht der natuur nog overgebleven is, waardoor hij behoudt eenige kennis van God, van de natuurlijke dingen, van het onderscheid tusschen hetgeen betamelijk en onbetamelijk [2]) is, en ook betoont eenige betrachting tot de deugd en tot uiterlijke tucht. Maar zóó ver is het van daar, dat de mensch door dit licht der natuur zoude kunnen komen tot de zaligmakende kennisse Gods, en zich tot Hem bekeeren, dat hij ook in natuurlijke en burgerlijke zaken dit licht niet recht gebruikt; ja veel meer ditzelve, hoedanig het ook zij, op onderscheidene wijze geheel bezoedelt en in ongerechtigheid ten onder houdt; en dewijl hij dit doet, zoo wordt hem alle verontschuldiging [3]) voor God benomen.

1) In de officieele uitgave staat hier: *der zonden*. Niet als meervoud, maar als de oude verbuigingsvorm in het enkelvoud; zooals met volkomen zekerheid blijkt uit den Lat. tekst (*peccati servi*).

2) De officieele uitgave heeft hier: *eerlijk en oneerlijk* (Lat. *honesta et turpia*); in welke uitdrukking echter het woord *eerlijk* niet gebruikt wordt in den thans geldenden zin van *betrouwbaar*, of, *zonder bedrog*, maar de beteekenis heeft van *eerzaam, eerbaar, betamelijk*.

3) De officieele uitgave heeft hier: *onschuld* (Lat. *inexcusabilis redditur*); in den zin van *verontschuldiging*, en daarom, ter voorkoming van misverstand, door dit woord vervangen.

V.

Gelijk het met het licht der natuur toegaat, zoo gaat het ook in dezen toe met de wet der Tien geboden, van God door Mozes den Joden in het bijzonder gegeven. Want nademaal deze de grootheid der zonde wel ontdekt en den mensch meer en meer van zijne schuld overtuigt, doch het herstellingsmiddel daartegen niet aanwijst, noch eenige krachten toebrengt om uit deze ellendigheid te kunnen geraken, en omdat zij alzoo, door het vleesch krachteloos [1]) geworden zijnde, den overtreder onder den vloek blijven laat, zoo kan de mensch daardoor de zaligmakende genade niet verkrijgen.

VI.

Hetgene dan noch het licht der natuur, noch de Wet doen kan, dat doet God door de kracht des H. Geestes, en door het woord of de bediening der verzoening, welke is het *Evangelie* van den Messias, waardoor het God behaagd heeft de geloovige menschen, zoo wel in het oude als in het nieuwe Testament, zalig te maken.

VII.

Deze verborgenheid van zijnen wil heeft God in het oude Testament aan weinigen ontdekt, doch in het nieuwe Testament (het onderscheid der volkeren nu weggenomen zijnde) heeft Hij haar aan meer menschen geopenbaard. Van welke onderscheidene toebedeeling de oorzaak niet moet gesteld worden in de waardigheid van het ééne volk boven het andere, of in het beter gebruik van het licht der natuur, maar in het gansch vrije welbehagen en de onverdiende liefde Gods; waarom ook diegenen, wien buiten, ja tegen alle verdiensten zoo groot eene genade geschiedt, haar met een nederig en dankbaar hart moeten erkennen, maar in de anderen, wien deze genade niet geschiedt, moeten zij, met den Apostel, de gestrengigheid en rechtvaardigheid van Gods oordeelen aanbidden, en die geenszins curieuselijk [1]) onderzoeken.

VIII.

Doch zoo velen als er door het Evangelie geroepen worden, die worden ernstiglijk geroepen. Want God betoont ernstiglijk en waarachtiglijk in zijn Woord, wat Hem aangenaam is; namelijk, dat de geroepenen tot Hem komen. Hij belooft ook met ernst allen, die tot Hem komen, en gelooven, de rust der zielen en het eeuwige leven.

IX.

Dat er velen, door de bediening des Evangelies geroepen zijnde, niet komen en niet bekeerd worden, daarvan is de schuld niet in het Evangelie, noch in Christus, door het Evangelie aangeboden zijnde, noch in God, die door het Evangelie roept, en zelfs ook dien Hij roept onderscheidene gaven mededeelt; maar in degenen, die geroepen worden; van dewelken sommigen, zorgeloos zijnde, het woord des levens niet aannemen; anderen nemen het wel aan, maar niet in het binnenste huns harten, en daarom is het, dat zij, na eene kortstondige [2]) blijdschap van het tijdelijk geloof, wederom terugwijken; anderen verstikken het zaad des woords door de doornen der zorgvuldigheden en wellusten der wereld, en brengen geene vruchten voort; hetwelk onze Zaligmaker leert in de gelijkenis van het zaad (Matth. XIII).

X.

Maar dat anderen, door de bediening des Evangelies geroepen zijnde, komen, en bekeerd worden, dat moet men den mensch niet toeschrijven, alsof hij zichzelven door zijnen vrijen wil zoude onderscheiden van anderen, die met even groote of genoegzame genade tot het geloof en de bekeering voorzien zijn (hetwelk de hoovaardige ketterij van *Pelagius* stelt); maar men moet het Gode toeschrijven, die, gelijk Hij

1) De officieele uitgave heeft hier het woord *krank* (Lat. *infirmatus*), volgens oude vertalingen van den Bijbeltekst, waaraan deze uitdrukking ontleend is (Rom. VIII : 3). Thans echter heeft de Staten-vertaling daar het woord *krachteloos*.

1) Zie over dit woord de noot bij Hoofdst. I, Art. 12.

2) De officieele uitgave heeft hier het woord *verdwijnend* (Lat. *evanidus*), in den zin van *kortstondig*, en daarom, duidelijkheidshalve, door dit woord vervangen.

de zijnen van eeuwigheid uitverkoren heeft in Christus, alzoo ook diezelfden in den tijd krachtiglijk roept, met het geloof en de bekeering begiftigt, en uit de macht der duisternis verlost zijnde tot het rijk zijns Zoons overbrengt, opdat zij zouden verkondigen de deugden Desgenen, die hen uit de duisternis geroepen heeft tot zijn wonderbaar licht, en opdat zij niet in zichzelven, maar in den Heere zouden roemen, gelijk de Apostolische schriften telkens getuigen.

XI.

Voorts wanneer God dit zijn welbehagen in de uitverkorenen uitvoert, en de ware bekeering in hen werkt, zoo is het dat Hij niet alleen het Evangelie hun uiterlijk doet prediken, en hun verstand krachtiglijk door den Heiligen Geest verlicht, opdat zij recht zouden verstaan en onderscheiden die dingen, die des Geestes Gods zijn; maar Hij dringt ook in tot de binnenste deelen des menschen met de krachtige werking deszelfden wederbarenden Geestes; Hij opent het hart, dat gesloten is; Hij vermurwt dat hard is; Hij besnijdt dat onbesneden is. In den wil stort Hij nieuwe hoedanigheden, en maakt dat die wil, die dood was, levend wordt; die boos was, goed wordt; die niet wilde, nu metterdaad wil; die wederspannig was, gehoorzaam wordt; Hij beweegt en sterkt dien wil alzoo, dat hij als een goede boom vruchten van goede werken kan voortbrengen.

XII.

En dit is die wedergeboorte, die vernieuwing, nieuwe schepping, opwekking van de dooden, en levendmaking, waarvan zoo heerlijk in de Schrift gesproken wordt, dewelke God zonder ons in ons werkt. En deze wordt in ons niet teweeggebracht door middel van de uiterlijke prediking alleen, noch door aanrading, of zulke manier van werking, dat, wanneer nu God zijn werk volbracht heeft, het alsdan nog in de macht des menschen zoude staan wedergeboren te worden, of niet wedergeboren te worden, bekeerd te worden, of niet bekeerd te worden. Maar het is eene gansch bovennatuurlijke, eene zeer krachtige, en tegelijk zeer zoete, wonderbare, verborgene, en onuitsprekelijke werking, dewelke, naar het getuigenis der Schrift (die van den auteur van deze werking is ingegeven), in hare kracht niet minder noch geringer is dan de schepping of de opwekking der dooden; alzoo dat alle diegenen, in wier harten God op deze wonderbaarlijke wijze werkt, zekerlijk, onfeilbaar en krachtiglijk wedergeboren worden en daadwerkelijk [1]) gelooven. En alsdan wordt de wil, zijnde nu vernieuwd, niet alleen van God gedreven en bewogen, maar, van God bewogen zijnde, werkt hij ook zelf [2]). Waarom ook terecht gezegd wordt, dat de mensch, door de genade die hij ontvangen heeft, gelooft en zich bekeert.

XIII.

De wijze van deze werking kunnen de geloovigen in dit leven niet volkomenlijk begrijpen; ondertusschen stellen zij zich daarin gerust, dat zij weten en gevoelen, dat zij door deze genade Gods met het hart gelooven, en hunnen Zaligmaker liefhebben.

XIV.

Zoo is dan het geloof eene gave Gods; niet omdat het aan den vrijen wil des menschen van God wordt aangeboden, maar omdat het den mensch metterdaad [3]) wordt medegedeeld, ingegeven, en ingestort; ook niet daarom, dat God alleenlijk de macht om te gelooven zoude geven, en daarna de toestemming of het daadwerkelijk gelooven zoude van den mensch verwachten, en van hem gevorderd worden, gelijk het door de Pelagianen geleerd wordt; maar omdat Hij in hem zelven zoowel het willen als het werken, ja alle dingen werkt, dewijl het Hem alleen toekomt, dat wij gelooven en alle zaligheid hebben.

1) De officieele uitgave heeft hier, en iets verder in Art. 14: *dadelijk gelooven* (Lat. *actu credere*), in den zin van *daadwerkelijk gelooven*, en daarom, ter voorkoming van misverstand, alzoo gewijzigd.

2) De officieele uitgave heeft hier: *werkt zij ook zelve* (Lat. *agit et ipsa*, nl. *voluntas*); zoodat het woord *wil*, ofschoon het ook in deze Leerregels altijd als mannelijk gebruikt wordt, toch door een vrouwelijk voornaamwoord wordt aangeduid. Om taalkundige redenen moest dit hier, en evenzoo in Art. 11 en 16 van dit Hoofdst., in Art. 3 van de daarop volgende Verwerping der dwalingen, en in Art. 2 van de Verwerping der dwalingen bij Hoofdst. V, gewijzigd worden.

3) De officieele uitgave heeft hier: *dadelijk* (Lat. *reipsa*), in den zin van *metterdaad*, en daarom, ter voorkoming van misverstand, door dit woord vervangen.

ven van den vrijen wil des menschen verwachten; maar omdat Hij, die daar werkt het willen en het werken [1]), ja alles werkt in allen, in den mensch teweegbrengt beide, den wil om te gelooven, en het geloof [2]) zelf.

XV.

Deze genade is God aan niemand schuldig; want wat zoude Hij schuldig zijn dengenen, die Hem niets eerst geven kan, opdat het hem vergolden worde? Ja, wat zoude God dien schuldig zijn, die van zichzelven niet anders heeft dan zonde en leugen? Diegene dan, die deze genade ontvangt, die is Gode alleen daarvoor eeuwige dankbaarheid schuldig, en dankt Hem ook daarvoor; diegene, die deze genade niet ontvangt, die acht ook deze geestelijke dingen gansch niet, en behaagt zichzelven in het zijne; of, zorgeloos zijnde, roemt hij ijdellijk dat hij heeft hetgene hij niet heeft. Voorts, van diegenen, die hun geloof uiterlijk belijden en hun leven beteren, moet men naar het voorbeeld der Apostelen het beste oordeelen en spreken; want het binnenste des harten is ons onbekend. En wat aangaat anderen, die nog niet geroepen zijn, voor dezulken moet men God bidden, die de dingen die niet zijn roept alsof zij waren; en wij moeten ons geenszins tegenover deze verhoovaardigen, alsof wij onszelven uitgezonderd hadden.

XVI.

Doch gelijk de mensch door den val niet heeft opgehouden een mensch te zijn, begaafd met verstand en wil, en gelijk de zonde, die het gansche menschelijk geslacht heeft doordrongen, de natuur des menschen niet heeft weggenomen, maar verdorven en geestelijker wijze gedood; alzoo werkt ook deze Goddelijke genade der wedergeboorte in de menschen niet als in stokken en blokken, en vernietigt den wil en zijne eigenschappen niet, en dwingt dien [1]) niet met geweld zijns ondanks, maar maakt hem geestelijk levend, heelt hem, verbetert hem, en buigt hem tegelijk liefelijk en krachtiglijk; alzoo dat, waar de wederspannigheid en tegenstand des vleesches tevoren ten eenemale de overhand had, daar nu eene gewillige en oprechte gehoorzaamheid des Geestes de overhand begint te krijgen; waarin de waarachtige en geestelijke wederoprichting en vrijheid van onzen wil gelegen is. En ten ware dat die wonderbaarlijke Werkmeester alles goeds in dezer voege met ons handelde, de mensch zoude ganschelijk geene hope hebben van uit den val te kunnen opstaan door zijnen vrijen wil, waardoor hij zichzelven, toen hij nog stond, in het verderf heeft gestort.

XVII.

Gelijk ook die almachtige werking Gods, waardoor Hij dit ons natuurlijk leven voortbrengt en onderhoudt, niet uitsluit, maar vereischt, het gebruik der middelen, door welke God naar zijne oneindige wijsheid en goedheid deze zijne kracht heeft willen uitoefenen [2]); alzoo is het ook, dat de voormelde bovennatuurlijke werking Gods, waardoor Hij ons wederbaart, geenszins uitsluit noch omstoot het gebruik des Evangelies, hetwelk de wijze God tot een zaad der wedergeboorte en spijze der ziele [3]) verordineerd heeft. Daarom dan, gelijk de Apostelen en de Leeraars, die hen zijn gevolgd,

1) De officieele uitgave heeft hier *volbrengen*, volgens oude vertalingen van den Bijbeltekst, waaraan deze uitdrukking ontleend is (Philipp. II: 13). Thans echter heeft de Staten-vertaling daar het woord *werken*.

2) De Lat. tekst heeft hier: *het gelooven zelf* (*ipsum credere*).

1) De officieele uitgave heeft hier: *dwingt ze niet met geweld tegen haren dank, maar maakt ze geestelijk levend, heelt ze, verbetert ze, en buigt ze* (Lat. *nec voluntatem . . . . invitam violenter cogit, sed spiritualiter vivificat, sanat, corrigit, ... flectit)*; in welke uitdrukking echter de voornaamwoorden niet, zooals in alle latere uitgaven gesteld wordt, bedoeld zijn als meervoud, zoodat daarbij aan de menschen zou te denken zijn, maar als vrouwelijk enkelvoud, terugslaande op het woord *wil*, en dus thans dienovereenkomstig te veranderen. Zie de noot bij Art. 12 van ditzelfde Hoofdstuk.

2) De officieele uitgave heeft hier het woord *uitstrekken* (Lat. *exercere*); thans in den zin van *uitoefenen*, of, *doen uitgaan*, niet meer gebruikelijk.

3) In de officieele uitgave staat hier: *der zielen*. Niet als meervoud, maar als de oude verbuigingsvorm in het enkelvoud; zooals met volkomen zekerheid blijkt uit den Lat. tekst (*cibum animae*).

van deze genade Gods het volk Godzaliglijk hebben onderricht, Hem ter eere, en tot nederdrukking van allen hoogmoed des menschen, en ondertusschen nochtans niet hebben nagelaten, hen door heilige vermaningen des Evangelies te houden onder de oefening des Woords, der Sacramenten en kerkelijke tucht; alzoo moet het ook nu verre van daar zijn, dat diegenen, die anderen in de gemeente leeren, of die geleerd worden, zich zouden vermeten God te verzoeken door het scheiden dier dingen, die God naar zijn welbehagen heeft gewild dat te zamen gevoegd zouden blijven. Want door de vermaningen wordt de genade medegedeeld; en hoe vaardiger wij ons ambt doen, des te heerlijker vertoont zich ook de weldaad Gods, die in ons werkt, en zijn werk gaat dan allerbest voort. Welken God alleen toekomt, zoo vanwege de middelen, als vanwege de zaligmakende vrucht en kracht daarvan, alle heerlijkheid in der eeuwigheid, Amen.

Verwerping der dwalingen.

De rechtzinnige leer verklaard zijnde, verwerpt de Synode de dwalingen dergenen,

I.

Die leeren: *Dat men eigenlijk niet zeggen kan* [1], *dat de erfzonde in zichzelve genoegzaam is om het gansche menschelijk geslacht te verdoemen, of om tijdelijke en eeuwige straffen te verdienen.* Want deze wederspreken den Apostel, die daar zegt: *Door éénen mensch is de zonde in de wereld ingekomen, en door de zonde de dood; en alzoo is de dood tot alle menschen doorgegaan, in welken allen gezondigd hebben* (Rom. V: 12). En: *De schuld is uit ééne misdaad tot verdoemenis* (Hoofdst. V: 16). En: *De bezoldiging der zonde is de dood* (Rom. VI: 23).

II.

Die leeren: *Dat de geestelijke gaven, of de goede hoedanigheden en deugden, als daar zijn: goedheid, heiligheid, rechtvaardigheid, in den wil des menschen, toen hij eerst geschapen werd, niet konden zijn, en dat zij dienvolgens in den val daarvan niet hebben kunnen gescheiden worden.* Want zulks strijdt tegen de beschrijving van het evenbeeld Gods, welke de Apostel stelt Eph. IV: 24; alwaar hij getuigt, dat het bestaat in rechtvaardigheid [1] en heiligheid, welke beide ongetwijfeld in den wil hare plaats hebben.

III.

Die leeren: *Dat in den geestelijken dood de geestelijke gaven niet van des menschen wil zijn gescheiden, nademaal de wil in zichzelven nooit is verdorven geweest, maar alleenlijk door de duisternis des verstands en de ongeregeldheid der geneigdheden verhinderd; en dat, deze verhinderingen weggenomen zijnde, alsdan de wil zijne* [2] *vrije aangeborene kracht zoude in het werk kunnen stellen, dat is, allerlei goed, hetwelk hem voorkomt, uit zichzelven zoude kunnen willen en verkiezen, of niet willen en niet verkiezen.* Dit is eene nieuwigheid en dwaling, en strekt daartoe, dat zij de krachten van den vrijen wil verheft; tegen de uitspraak des Profeten: *Arglistig is het hart, meer dan eenig ding, ja doodelijk is het* (Jer. XVII: 9); en des Apostels: *Onder dewelke* (kinderen der ongehoorzaamheid) *ook wij allen eertijds verkeerd hebben in de begeerlijkheden onzes vleesches, doende den wil des vleesches en der gedachten* (Eph. II: 3).

IV.

Die leeren: *Dat de onwedergeboren mensch niet eigenlijk noch geheellijk dood is in de zonde, of ontbloot van alle krachten tot het geestelijk goed; maar dat hij nog kan hongeren en dorsten naar de gerechtigheid en het leven, en offeren eene offerande eens verslagenen en ge-*

1) Het woord *mogen*, dat hier in de officieele uitgave gebruikt wordt (Lat. *posse*), moest, om misverstand te voorkomen, door het daarvoor thans gebruikelijke *kunnen* vervangen worden.

1) De officieele uitgave heeft hier: *gerechtigheid*, volgens oude vertalingen van den Bijbeltekst, die hier aangehaald wordt. Thans echter heeft de Staten-vertaling daar het woord *rechtvaardigheid*.

2) De officieele uitgave heeft hier, en in de volgende regels, alle voornaamwoorden, die op *wil* terugslaan, in het vrouwelijke geslacht. Zie de noot bij Artt. 12 en 16 van dit Hoofdstuk.

brokenen geestes, die Gode aangenaam is. Want deze dingen strijden tegen de klare getuigenissen der Schrift: *Gij waart dood door de misdaden en de zonden* (Eph. II: 1, 5); en: *Al het gedichtsel der gedachten des harten is ten allen dage alleenlijk boos* (Gen. VI: 5, en VIII: 21). Daarenboven, hongeren en dorsten naar de verlossing uit de ellende, en naar het leven, en Gode eene offerande eens gebrokenen geestes opofferen, geldt [1]) eigenlijk van de wedergeborenen, en van degenen die zalig genoemd worden (Ps. LI: 10, en Matth. V: 6).

V.

Die leeren: *Dat de verdorvene en natuurlijke mensch de gemeene genade (waardoor zij verstaan het licht der natuur), of de gaven, hem na den val nog overgelaten, zoo wèl gebruiken kan, dat hij door dat goed gebruik eene meerdere, namelijk, de Evangelische of zaligmakende genade en de zaligheid zelve allengskens en bij trappen zoude kunnen bekomen. En dat in dezer voege God zich van zijne zijde betoont gereed te zijn, om Christus aan alle menschen te openbaren, naardien Hij de middelen, die tot de bekeering noodig zijn, genoegzaam en krachtiglijk aan allen toedient.* Want benevens de ervaring van alle tijden betuigt ook de Schrift, dat zulks onwaarachtig is: *Hij maakt Jakob zijne woorden bekend, Israël zijne inzettingen en zijne rechten. Alzoo heeft Hij geenen volke gedaan; en zijne rechten, die kennen zij niet* (Ps. CXLVII: 19, 20). *God heeft in de verledene tijden alle de heidenen laten wandelen in hunne wegen* (Hand. XIV: 16). En: *Zij* (te weten Paulus met de zijnen) *werden van den Heiligen Geest verhinderd het woord in Azië te spreken; en aan Mysië gekomen zijnde, poogden zij naar Bithynië te reizen; en de Geest liet het hun niet toe* (Hand. XVI: 6, 7).

VI.

Die leeren: *Dat in de ware bekeering des menschen geene nieuwe hoedanigheden, krachten of gaven in den wil door God kunnen ingestort worden, en dat overzulks het geloof, waardoor wij eerst bekeerd worden, en waarvan wij geloovigen genoemd worden, niet is eene hoedanigheid of gave, van God ingestort, maar alleen eene daad des menschen, en dat het niet anders kan gezegd worden eene gave te zijn, dan ten aanzien van de macht om daartoe te komen.* Want daarmede wederspreken zij de H. Schrift, die getuigt, dat God nieuwe hoedanigheden des geloofs, der gehoorzaamheid, en van het gevoel zijner liefde, in onze harten uitstort: *Ik zal mijne wet in hun binnenste geven, en zal die in hun hart schrijven* (Jer. XXXI: 33). En: *Ik zal water gieten op den dorstige, en stroomen op het droge; Ik zal mijnen Geest op uw zaad gieten* (Jes. XLIV: 3). En: *De liefde Gods is in onze harten uitgestort door den Heiligen Geest, die ons is gegeven* (Rom. V: 5). Zulks strijdt ook tegen het standvastig gebruik der Kerke Gods, dewelke bij den Profeet aldus bidt: *Bekeer mij, zoo zal ik bekeerd zijn* (Jer. XXXI: 18).

VII.

Die leeren: *Dat de genade, waardoor wij tot God bekeerd worden, niet anders is dan eene zachte aanrading; of* (gelijk anderen dit verklaren), *dat dit de alleredelste manier van werking is in de bekeering des menschen, en die het best overeenkomt met de natuur des menschen, welke door aanrading geschiedt; en dat er niets is, waarom deze aanradende genade alleen niet zoude genoegzaam zijn om den natuurlijken mensch geestelijk te maken; ja dat God niet anders de toestemming van den wil voortbrengt, dan door deze wijze van aanrading; en dat de kracht der Goddelijke werking, waardoor zij de werking des satans te boven gaat, hierin bestaat, dat God eeuwige, maar de satan tijdelijke goederen belooft.* Want dit is gansch Pelagiaansch en in strijd met de geheele H. Schrift; dewelke, behalve deze, nog eene andere en veel krachtiger en Goddelijker manier van werking des H. Geestes in de bekeering des menschen erkent; gelijk bij Ezechiël: *Ik zal u een nieuw hart geven, en zal eenen nieuwen geest geven in het binnenste van*

1) De officieele uitgave heeft hier het woord *toekomen* (Lat. *regenitorum est*); dat echter in den zin van *eigen zijn aan, behooren bij*, of, *gelden van*, thans niet meer gebruikelijk is.

u; en Ik zal het steenen hart uit uw vleesch wegnemen, en zal u een vleeschen hart geven (Ezech. XXXVI: 26).

VIII.

Die leeren: *Dat God zulke krachten zijner almogendheid in de wedergeboorte des menschen niet gebruikt, waardoor Hij diens wil krachtiglijk en onfeilbaar zoude buigen tot geloof en bekeering; maar dat, alle de werkingen der genade volbracht zijnde, dewelke God gebruikt om den mensch te bekeeren, de mensch nochtans Gode en den H. Geest, wanneer Hij zijne wedergeboorte voorheeft en hem wederbaren wil, alzoo kan wederstaan, en metterdaad ook dikwijls wederstaat, dat hij zijns zelfs wedergeboorte ganschelijk belet; en dat het overzulks in zijne eigene macht blijft, wedergeboren te worden of niet.*" Want dit is anders niet, dan al de kracht van de genade Gods in onze bekeering wegnemen, en de werking des almachtigen Gods aan den wil des menschen onderwerpen; en dat tegen de Apostelen, die leeren: *Dat wij gelooven naar de werking der sterkte zijner macht* (Eph. I: 19). En: *Dat God het welbehagen zijner goedigheid, en het werk des geloofs, in ons vervult met kracht* (2 Thess. I: 11). En: *Dat zijne Goddelijke kracht ons alles wat tot het leven en de Godzaligheid behoort geschonken heeft* (2 Petr. I: 3).

IX.

Die leeren: *Dat de genade en de vrije wil gedeeltelijke oorzaken zijn, die beide te zamen het begin van de bekeering werken, en dat de genade in orde van werking niet gaat vóór de werking van den wil; dat is, dat God niet eer den wil des menschen krachtiglijk helpt tot de bekeering, dan wanneer de wil des menschen zichzelven beweegt en daartoe bepaalt.* Want de Oude Kerk heeft deze leer al overlang in de *Pelagianen* veroordeeld, uit de woorden des Apostels: *Zoo is het dan niet desgenen die wil, noch desgenen die loopt, maar des ontfermenden Gods* (Rom. IX: 16). Insgelijks: *Wie onderscheidt u? En wat hebt gij, dat gij niet hebt ontvangen?* (1 Cor. IV: 7). En: *Het is God, die in u werkt beide het willen en het werken, naar zijn welbehagen* (Philipp. II: 13).

HET VIJFDE HOOFDSTUK DER LEER,

van de Volharding der heiligen.

HET EERSTE ARTIKEL.

Die God naar zijn voornemen tot de gemeenschap van zijnen Zoon, onzen Heere Jezus Christus, roept, en door den H. Geest wederbaart, die verlost Hij wel van de heerschappij en slavernij der zonde, doch Hij verlost hen in dit leven niet ganschelijk van het vleesch en het lichaam der zonde.

II.

Hieruit spruiten de dagelijksche zonden der zwakheid, en ook aan de allerbeste werken der heiligen kleven gebreken. Hetwelk hun gestadig oorzaak geeft om zich voor God te verootmoedigen, hunne toevlucht tot den gekruisigden Christus te nemen, het vleesch hoe langer hoe meer door den Geest des gebeds en heilige oefeningen der Godvruchtigheid te dooden, en naar het eindperk der volmaaktheid te zuchten, totdat zij, van dit lichaam des doods ontbonden zijnde, met het Lam Gods in de hemelen zullen regeeren.

III.

Ter oorzake van deze overblijfselen der inwonende zonde, en ook vanwege de aanvechtingen der wereld en des satans, zouden de bekeerden in die genade niet kunnen volstandig blijven, zoo zij aan hunne eigene krachten

overgelaten werden. Maar God is getrouw, die hen in de genade, hun eenmaal gegeven, barmhartiglijk bevestigt, en ten einde toe krachtiglijk bewaart.

IV.

En hoewel die macht Gods, waardoor Hij de ware geloovigen in de genade bevestigt en bewaart, meerder is, dan dat zij van het vleesch zoude kunnen overwonnen worden, zoo worden nochtans de bekeerden niet altijd alzoo van God geleid en bewogen, dat zij in sommige bijzondere daden door hunne eigene schuld van de leiding der genade niet zouden kunnen afwijken, en van de begeerlijkheden des vleesches verleid worden, en die volgen. Daarom moeten zij gestadiglijk waken en bidden, dat zij niet in verzoekingen geleid worden. En zoo zij dit niet doen, zoo knnnen zij niet alleen door het vleesch, de wereld en den satan tot zware en ook gruwelijke zonden vervoerd worden, maar worden zij ook inderdaad, door Gods rechtvaardige toelating, daartoe somwijlen vervoerd; gelijk het droevige vallen [1]) van *David*, *Petrus*, en andere heiligen, dat ons in de Schrift beschreven is, bewijst.

V.

Met zoodanige grove zonden vertoornen zij God zeer, vervallen in schuld des doods, bedroeven den H. Geest, verbreken voor eenen tijd de oefening des geloofs, verwonden zwaarlijk hunne consciëntie, en verliezen somwijlen, voor eenen tijd, het gevoel der genade; totdat hun, wanneer zij door ernstige boetvaardigheid op den weg wederkeeren, het vaderlijk aanschijn Gods opnieuw verschijnt.

VI.

Want God, die rijk is in barmhartigheid, neemt, naar het onveranderlijk voornemen der verkiezing, den H. Geest van de zijnen, ook zelfs in hun droevig vallen, niet geheel weg, en laat hen zóó verre niet vervallen, dat zij van de genade der aanneming en van den staat der rechtvaardigmaking uitvallen, of dat zij zondigen ter dood, of tegen den H. Geest, en, van Hem geheel verlaten zijnde, zichzelven in het eeuwige verderf storten.

VII.

Want, eerstelijk, in zulk vallen bewaart Hij nog in hen dit zijn onverderfelijk zaad, waaruit zij wedergeboren zijn, opdat het niet verga, noch uitgeworpen worde. Ten andere, vernieuwt Hij hen zekerlijk en krachtiglijk door zijn Woord en Geest tot bekeering; opdat zij over de bedrevene zonden van harte, en naar God, bedroefd zijn; vergeving in het bloed des Middelaars, door het geloof, met een verbroken hart, begeeren, en verkrijgen; de genade van God, die nu met hen verzoend is, wederom gevoelen; zijne ontfermingen en trouw aanbidden; en voortaan hunne zaligheid met vreezen en beven des te naarstiger werken.

VIII.

Alzoo verkrijgen zij dan dit, niet door hunne verdiensten of krachten, maar uit de genadige barmhartigheid Gods, dat zij noch ganschelijk van het geloof en de genade uitvallen, noch tot den einde toe in den val blijven of verloren gaan. Hetwelk, zooveel hen aangaat, niet alleen lichtelijk zoude kunnen geschieden, maar ook ongetwijfeld geschieden zoude. Doch ten aanzien van God, kan het ganschelijk niet geschieden; dewijl noch zijn raad veranderd, noch zijne belofte gebroken, noch de roeping naar zijn voornemen herroepen, noch de verdienste, voorbidding en bewaring van Christus krachteloos gemaakt, noch de verzegeling des H. Geestes verijdeld of vernietigd kan worden.

IX.

Van deze bewaring der uitverkorenen tot de zaligheid, en van de Volharding der ware geloovigen in het

1) De officieele uitgave heeft hier: *de droevige vallen* (Lat. *tristes lapsus*); welke uitdrukking echter eenigszins moest gewijzigd worden, daar het woord *val*, in den hier bedoelden zin, thans niet in het meervoud kan gebruikt worden.

geloof, kunnen de geloovigen zelven [1] verzekerd zijn, en zij zijn het ook, naar de mate des geloofs, waarmede zij zekerlijk gelooven, dat zij zijn en altijd blijven zullen ware en levende leden der Kerke, dat zij hebben vergeving der zonden, en het eeuwige leven.

X.

En dienvolgens spruit deze verzekerdheid niet uit eenige bijzondere openbaring, zonder of buiten het Woord geschied, maar uit het geloof aan de beloften Gods, die Hij in zijn Woord zeer overvloedig tot onzen troost geopenbaard heeft; uit het getuigenis des H. Geestes, die met onzen geest getuigt, dat wij kinderen en erfgenamen Gods zijn; eindelijk, uit de ernstige en heilige oefening [2] van eene goede consciëntie en van goede werken. En zoo de uitverkorenen Gods dezen vasten troost in deze wereld niet hadden, dat zij de overwinning behouden zullen, mitsgaders dit onbedriegelijk pand der eeuwige heerlijkheid, zoo zouden zij de ellendigste van alle menschen zijn.

XI.

Ondertusschen getuigt de Schrift, dat de geloovigen in dit leven tegen onderscheidene twijfelingen des vleesches strijden, en in zware aanvechting gesteld zijnde, dit volle betrouwen des geloofs en deze zekerheid der Volharding niet altijd gevoelen. Maar God, de Vader aller vertroosting, laat hen boven hetgeen zij vermogen niet verzocht worden, maar geeft met de verzoeking ook de uitkomst; en wekt in hen de verzekerdheid der Volharding door den H. Geest wederom op.

XII.

Doch zóó verre is het van daar, dat deze verzekerdheid der Volharding de ware geloovigen hoovaardig en vleeschelijk-zorgeloos zoude maken, dat zij daarentegen een ware wortel is van nederigheid, kinderlijke vreeze, ware Godzaligheid, lijdzaamheid in allen strijd, vurige gebeden, standvastigheid in het kruis en in de belijdenis der waarheid, mitsgaders van vaste blijdschap in God; en dat de overdenking van die weldaad hun een prikkel is tot ernstige en gedurige beoefening [1] van dankbaarheid en goede werken; gelijk uit de getuigenissen der Schrift en de voorbeelden der heiligen blijkt.

XIII.

Wanneer ook het vertrouwen der Volharding wederom levend wordt in degenen die van den val weder opgericht worden, zoo brengt dat in hen niet voort eenige dartelheid of veronachtzaming der Godzaligheid, maar eene veel grootere zorg, om de wegen des Heeren vlijtiglijk waar te nemen, die van tevoren bereid zijn, opdat zij, daarin wandelende, de verzekerdheid van hunne Volharding zouden mogen behouden, en opdat het aanschijn des verzoenden Gods (waarvan de aanschouwing den Godvruchtigen zoeter is dan het leven, en waarvan de verberging bitterder is dan de dood), om het misbruik van zijne vaderlijke goedertierenheid niet wederom van hen afgekeerd worde, en zij alzoo in zwaarder kwellingen des gemoeds vervallen.

XIV.

Gelijk het God nu beliefd heeft dit zijn werk der genade door de prediking des Evangelies in ons te beginnen, alzoo bewaart, achtervolgt en volbrengt Hij het door het hooren, lezen en overleggen daarvan, mitsgaders door vermaningen, bedreigingen, beloften en het gebruik der H. Sacramenten.

XV.

Deze leer van de Volharding der ware geloovigen en heiligen, mitsgaders van de verzekerdheid dezer Volharding, welke God, tot zijns naams eere en

1) De officieele uitgave heeft hier: *zelfs de geloovigen;* welke uitdrukking echter bedoelt: *de geloovigen zelven;* zooals met volkomen zekerheid blijkt uit den Lat. tekst (*ipsi fideles*).

2) De officieele uitgave heeft hier het woord *betrachting* (Lat. *studium*), dat echter in den zin van najaging, nastreving, oefening, thans niet meer gebruikelijk is.

1) De officieele uitgave heeft hier het woord *betrachting* (Lat. *exercitium*), in den zin van *beoefening*, en daarom, om misverstand te voorkomen, door dit woord vervangen.

tot troost der Godvruchtige zielen, in zijn Woord zeer overvloediglijk geopenbaard heeft, en in de harten der geloovigen indrukt, wordt wel van het vleesch niet begrepen, en wordt van den satan gehaat, van de wereld bespot, van de onervarenen en hypocrieten misbruikt, en van de dwaalgeesten bestreden; maar de Bruid van Christus heeft haar altijd, als eenen schat van onwaardeerbaren prijs, zeer teederlijk bemind, en standvastiglijk verdedigd. En dat zij dit ook voortaan doe, zal God bezorgen; tegen denwelken geen raad geldt, noch eenig geweld iets vermag. Welken eenigen God, Vader, Zoon en H. Geest, zij eere en heerlijkheid in eeuwigheid, Amen.

Verwerping der dwalingen omtrent de leer van de Volharding der heiligen.

De rechtzinnige leer verklaard zijnde, verwerpt de Synode de dwalingen dergenen,

I.

Die leeren: *Dat de Volharding der ware geloovigen niet is eene vrucht der verkiezing, of eene gave Gods, door den dood van Christus verworven; maar eene voorwaarde des nieuwen Verbonds, die de mensch vóór zijne beslissende* (gelijk zij spreken) *verkiezing en rechtvaardigmaking door zijnen vrijen wil moet volbrengen.* Want de H. Schrift getuigt, dat zij uit de verkiezing volgt, en door de kracht des doods, der verrijzenis en der voorbidding van Christus den uitverkorenen gegeven wordt: *De uitverkorenen hebben het verkregen, en de anderen zijn verhard geworden* (Rom. XI: 7). Insgelijks: *Die ook zijnen eigenen Zoon niet gespaard heeft, maar heeft hem voor ons allen overgegeven, hoe zal Hij ons ook met hem niet alle dingen schenken? Wie zal beschuldiging inbrengen tegen de uitverkorenen Gods? God is het, die rechtvaardig maakt. Wie is het, die verdoemt? Christus is het, die gestorven is; ja, wat meer is, die ook opgewekt is; die ook ter rechterhand Gods is; die ook voor ons bidt. Wie zal ons scheiden van de liefde van Christus?* (Rom. VIII: 32—35).

II.

Die leeren: *Dat God den geloovigen mensch wel voorziet met genoegzame krachten om te volharden, en bereid is die in hem te bewaren, zoo hij zijn ambt* [1] *doet; doch al is het nu ook dat alle dingen, die noodig zijn om in het geloof te volharden, en die God gebruiken wil om het geloof te bewaren, in het werk gesteld zijn, dat het dan nog altijd hangt aan het believen van den wil dat deze* [2] *volharde of niet volharde.* Want dit gevoelen bevat in zich een openbaar Pelagianisme; en terwijl het de menschen wil vrij maken, zoo maakt het hen roovers van Gods eere; tegen de voortdurende overeenstemming der Evangelische leer, die den mensch alle stoffe van roemen beneemt, en den lof dezer weldaad aan de genade Gods alleen toeschrijft; en tegen den Apostel, die getuigt: *Dat het God is, die ons ook zal bevestigen tot het einde toe, om onstraffelijk te zijn in den dag van onzen Heere Jezus Christus* (1 Cor. I: 8).

III.

Die leeren: *Dat de ware geloovigen en wedergeborenen niet alleen van het rechtvaardigmakend geloof,* insgelijks, *van de genade en zaligheid ganschelijk en tot den einde toe* [3] *kunnen uitvallen, maar ook dikwijls metterdaad van haar uitvallen en in der eeuwigheid verloren gaan.* Want deze meening maakt de genade, rechtvaardigmaking, wedergeboorte, en voortdurende bewaring van Christus krachteloos; tegen de uitgedrukte woorden van den Apostel Paulus: *Dat Christus voor ons gestorven is, als wij nog zondaars waren; veel meer dan, zijnde nu gerechtvaardigd door zijn bloed, zullen wij door hem behouden worden van den toorn* (Rom. V: 8, 9). En tegen den Apostel Johannes: *Een iegelijk die uit*

---

1) Het woord *ambt* (Lat. *officium*) staat hier in zijne oude beteekenis van *werk dat als roeping is opgelegd*, of, *plicht.*

2) De officieele uitgave heeft hier het voornaamwoord, op *wil* terugslaande, in het vrouwelijk geslacht. Zie de noot bij Artt. 12 en 16 van Hoofdst. III en IV, en bij Art. 3 van de daarop volgende Verwerping der dwalingen.

3) Voor deze vier woorden heeft de officieele uitgave: *eindelijk.* Zie de noot bij Art. 5 van de Verwerping der dwalingen bij Hoofdst. I.

God geboren is, die doet de zonde niet, want Zijn zaad blijft in hem; en hij kan niet zondigen, want hij is uit God geboren (1 Joh. III: 9). En ook tegen de woorden van Jezus Christus: *Ik geef mijnen schapen het eeuwige leven; en zij zullen niet verloren gaan in der eeuwigheid, en niemand zal ze uit mijne hand rukken. Mijn Vader, die ze mij gegeven heeft, is meerder dan allen; en niemand kan ze rukken uit de hand mijns Vaders* (Joh. X: 28, 29).

IV.

Die leeren: *Dat de ware geloovigen en wedergeborenen kunnen zondigen de zonde tot den dood, of tegen den H. Geest.* Dewijl dezelfde Apostel Johannes, nadat hij in het 5e Kap. van zijnen eersten Zendbrief, vers 16 en 17, van degenen, die tot den dood zondigen, gesproken had, en verboden had voor hen te bidden, terstond in het 18e vers daarbij voegt: *Wij weten, dat een iegelijk, die uit God geboren is, niet zondigt* (versta: met zulke zonde); *maar die uit God geboren is, bewaart zichzelven, en de booze vat hem niet* (1 Joh. V: 18).

V.

Die leeren: *Dat men geene zekerheid van de toekomende Volharding in dit leven kan hebben zonder bijzondere openbaring.* Want door deze leer wordt de vaste troost der ware geloovigen in dit leven weggenomen, en de twijfeling der Pausgezinden in de Kerk weder ingevoerd; terwijl de H. Schrift deze zekerheid telkens afleidt, niet uit eene bijzondere en buitengewone openbaring, maar uit de eigene merkteekenen der kinderen Gods, en uit de zeer standvastige beloften Gods. Inzonderheid de Apostel Paulus: *Geen schepsel zal ons kunnen scheiden van de liefde Gods, welke is in Christus Jezus onzen Heere* (Rom. VIII: 39). En Johannes: *Die zijne geboden bewaart, blijft in Hem en Hij in dezen; en hieraan kennen wij, dat Hij in ons blijft, namelijk uit den Geest, dien Hij ons gegeven heeft* (1 Joh. III: 24).

VI.

Die leeren: *Dat de leer van de verzekerdheid der Volharding en* [1] *der zaligheid uit haren eigenen aard en natuur een oorkussen des vleesches is, en voor de Godvruchtigheid, goede zeden, gebeden en andere heilige oefeningen schadelijk; maar dat het daarentegen prijselijk is daaraan te twijfelen.* Want deze betoonen, dat zij de kracht der Goddelijke genade en de werking des inwonenden H. Geestes niet kennen. En zij wederspreken den Apostel *Johannes*, die het tegendeel met uitgedrukte woorden leert in zijnen eersten Zendbrief: *Geliefden, nu zijn wij kinderen Gods, en het is nog niet geopenbaard, wat wij zijn zullen. Maar wij weten, dat als hij zal geopenbaard zijn, wij hem zullen gelijk wezen; want wij zullen hem zien, gelijk hij is. En een iegelijk, die deze hope op hem heeft, die reinigt zichzelven, gelijk hij rein is* (1 Joh. III: 2, 3). Daarenboven worden deze wederlegd door de voorbeelden van de heiligen, zoo des ouden als des nieuwen Testaments, dewelke, alhoewel zij van hunne volharding en zaligheid zeker waren, nochtans in de gebeden en andere oefeningen der Godzaligheid [2] volhardend zijn geweest.

VII.

Die leeren: *Dat het geloof dergenen, die maar voor eenen tijd gelooven, van het rechtvaardigmakend en zaligmakend geloof niet verschilt, dan alleen in de duurzaamheid.* Want Christus zelf, Matth. XIII: 20 en Luc. VIII: 13 en vervolgens, stelt klaarblijkelijk daarbenevens nog drieërlei onderscheid tusschen degenen, die maar voor eenen tijd gelooven, en de ware geloovigen, als hij zegt, dat gene het zaad ontvangen in eene steenachtige aarde, maar deze in eene goede aarde of goed harte; dat gene zonder wortel zijn, maar deze eenen vasten wortel hebben; dat gene zonder vruchten zijn, maar deze hunne vrucht, in onderscheidene mate, met standvastigheid of volstandigheid voortbrengen.

1) De officieele uitgave heeft het woordje *en* niet. Blijkbaar eene drukfout; zooals de Lat. tekst ook uitwijst.

2) De officieele tekst heeft hier: *zaligheid.* Blijkbaar eene drukfout; ook omdat diezelfde tekst in het Lat. het woord *pietas* gebruikt.

VIII.

Die leeren: *Dat het niet ongerijmd is, dat de mensch, zijne eerste wedergeboorte verloren hebbende, wederom opnieuw, ja menigmaal wedergeboren worde.* Want deze loochenen door deze leer de onverderfelijkheid van het zaad Gods, waardoor wij wedergeboren worden. Tegen het getuigenis van den Apostel Petrus: *Gij die wedergeboren zijt, niet uit vergankelijk, maar uit onvergankelijk zaad* (1 Petr. I: 23).

IX.

Die leeren: *Dat Christus nergens gebeden heeft, dat de geloovigen in het geloof onfeilbaarlijk zouden volharden.* Want zij wederspreken Christus zelven, dewelke zegt: *Ik heb voor u gebeden, Petrus, dat uw geloof niet ophoude* (Luc. XXII: 32). En den Evangelist Johannes, dewelke getuigt, dat Christus niet alleen voor de Apostelen, maar ook voor alle degenen, die door hun woord geloven zouden, gebeden heeft: *Heilige Vader, bewaar ze in uwen naam;* en: *Ik bid niet, dat Gij hen uit de wereld wegneemt, maar dat Gij hen bewaart van den booze* (Joh. XVII: 11, 15, 20).

De Apostolische Geloofsbelijdenis.

AANGEHAALD IN ART. 9 DER BELIJDENIS.

De in Art. 9 der Belijdenis bedoelde „geloofssom der Apostelen" is het twaalftal artikelen des geloofs, dat in alle Kerken reeds van ouds den naam heeft van „Symbolum Apostolicum"; d. w. z. de oudste kerkelijke geloofsbelijdenis, naar de formuleering, die, voor bijna alle artikelen in de tweede eeuw reeds vaststaande, daarna nog door enkele bijvoegingen is uitgebreid, en toen door de Kerken algemeen is aangenomen; hetzij formeel (door de Westersche Kerken, en dus ook door de Kerken der Hervorming) of metterdaad (door de Oostersche of Grieksche Kerken, omdat in de aldaar geldende „Geloofsbelijdenis van Nicea" de Apostolische Geloofsbelijdenis bijna geheel is opgenomen). De tekst van dit stuk is bij alle Kerken geheel dezelfde; slechts met eene kleine uitzondering in Art. 9, waar de bij vele Kerken geldende redactie het woord „Christelijke" (dat eigenlijk in het woord „Kerk" ook reeds begrepen is) niet heeft.

[1.] Ik geloof in God den Vader, den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde.

[2.] En in Jezus Christus, zijnen eeniggeborenen Zoon, onzen Heere; [3.] die ontvangen is van den Heiligen Geest, geboren uit de maagd Maria; [4.] die geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruisigd, gestorven en begraven, nedergedaald ter helle; [5.] ten derden dage wederom opgestaan van de doden; [6.] opgevaren ten hemel, zittende ter rechterhand Gods des almachtigen Vaders; [7.] van waar Hij komen zal om te oordeelen de levenden en de dooden.

[8.] Ik geloof in den Heiligen Geest. [9.] Ik geloof eene heilige, algemeene, Christelijke Kerk, de gemeenschap der heiligen; [10.] vergeving der zonden; [11.] wederopstanding des vleesches; [12.] en een eeuwig leven.

De Geloofsbelijdenis van Nicea,

AANGEHAALD IN ART. 9 DER BELIJDENIS.

De in Art. 9 der Belijdenis bedoelde „geloofssom van Nicea" is het Algemeen Christelijk Formulier van eenigheid, dat reeds sedert vele eeuwen met den naam van „Symbolum Nicaenum" pleegt te worden aangeduid; d. w. z. de geloofsbelijdenis, die wel in zich bevat, zelfs bijna woordelijk, wat het Algemeen Concilie van Nicea in het jaar 325 als belijdenis heeft vastgesteld, maar die toch eerst in den loop dierzelfde eeuw elders is opgesteld, en die van de Niceensche belijdenis hierin verschilt, dat de eerste helft een paar uitdrukkingen minder heeft, en daarentegen de tweede helft vele bepalingen heeft, die in de belijdenis van Nicea nog niet voorkomen. Dit Formulier (waarvan de tekst in de kerkboeken hier te lande reeds van ouds zeer onvolledig en foutief is) is hier afgedrukt, niet naar de Grieksche redactie, die voor de Oostersche of Grieksche Kerken geldigheid heeft, maar naar de Latijnsche redactie, die in de Westersche Kerken, en dus ook in de Kerken der Hervorming, is aangenomen. Onder de drie punten, waarop deze verschillen, zijn er twee, die van minder gewicht zijn; namelijk, dat bij de woorden „gelooven," „belijden" en „verwachten," de Gr. tekst het meervoud heeft („wij gelooven" enz.), de Lat. het enkelvoud („ik geloof," enz.); en dat bij de belijdenis over de Kerk, de Gr. tekst heeft: „[ik geloof] in ééne," enz., de Lat.: „[ik geloof]

ééne," enz. (zonder het voorzetsel „in"). Maar van groote beteekenis is het derde verschilpunt, dat zelfs, na langdurigen strijd, ten slotte veel heeft bijgedragen tot de blijvende scheuring tusschen de Westersche en de Oostersche Kerken; hierin bestaande, dat, bij de bepaling van den uitgang van den Heiligen Geest, de Gr. tekst heeft: „die van den Vader uitgaat," de Lat.: „die van den Vader en den Zoon uitgaat."

Ik geloof in éénen God, den almachtigen Vader, Schepper des hemels en der aarde, aller zienlijke en onzienlijke dingen. En in éénen Heere Jezus Christus, den eeniggeborenen Zone Gods, geboren uit den Vader vóór alle eeuwen; God uit God, licht uit licht, waarachtig God uit waarachtig God, geboren, niet gemaakt, van hetzelfde wezen met den Vader, door welken alle dingen gemaakt zijn. Die om ons menschen en om onze zaligheid is nedergekomen uit den hemel, en vleesch geworden is van den Heiligen Geest uit de maagd Maria, en een mensch is geworden; ook voor ons gekruisigd is onder Pontius Pilatus, geleden heeft, en begraven is; en ten derden dage opgestaan is naar de Schriften, en opgevaren is ten hemel; zit ter rechterhand des Vaders, en zal wederkomen met heerlijkheid om te oordeelen de levenden en de dooden; wiens rijk geen einde zal hebben. En in den Heiligen Geest, die Heere is en levend maakt, die van den Vader en den Zoon uitgaat, die te zamen met den Vader en den Zoon aangebeden en verheerlijkt wordt, die gesproken heeft door de Profeten. En ééne, heilige, algemeene en Apostolische Kerk. Ik belijd éénen Doop tot vergeving der zonden, en ik verwacht de opstanding der dooden, en het leven der toekomende eeuw. Amen.

De Geloofsbelijdenis van Athanasius,

AANGEHAALD IN ART. 9 DER BELIJDENIS.

De in Art. 9 der Belijdenis bedoelde „geloofssom van Athanasius" is de geloofsbelijdenis van de leer der Drieëenheid en van de leer over Christus, welke de slotsommen samenvat van den kerkelijken strijd, die tot handhaving van die leer in de vierde eeuw (en ook nog in de eerste helft der vijfde eeuw) is moeten gevoerd worden, en welke daarna, naar het eerste woord van den oorspronkelijken (Latijnschen) tekst, het „Symbolum Quicunque," of, naar den kerkvader onder wiens leiding die strijd in de vierde eeuw gevoerd is, het „Symbolum Athanasianum" is genoemd. Het is, althans wat zijn inhoud betreft, door de Westersche Kerken metterdaad algemeen aangenomen; en in de meeste Kerken der Hervorming is het ook formeel als oude geloofsbelijdenis overgenomen. De redactie is bij alle die Kerken dezelfde; alleenlijk is er eenig verschil met betrekking tot de nummering der artikelen. Hier te lande telt men er gewoonlijk 44, gelijk hier in den tekst ook is afgedrukt; terwijl men elders, door bijeenvoeging van de artikelen 19 en 20, 25 en 26, 39 en 40, 41 en 42, slechts tot het getal van 40 komt.

[1.] Zoo wie wil zalig zijn, dien is vóór alle ding noodig, dat hij het algemeen geloof houde; [2.] en zoo wie dit niet geheel en ongeschonden bewaart, die zal zonder twijfel eeuwiglijk verderven.

[3.] Het algemeen geloof nu is dit: Dat wij den eenigen God in de Drieheid, en de Drieheid in de Eenheid eeren; [4.] zonder de personen te vermengen, of het wezen, de substantie, te deelen. [5.] Want het is een andere persoon des

Vaders, een andere des Zoons, een andere des Heiligen Geestes; [6.] maar de Vader, de Zoon en de Heilige Geest hebben één Godheid, gelijke eere, en gelijke eeuwige heerlijkheid. [7.] Hoedanig de Vader is, zoodanig is ook de Zoon, zoodanig is ook de Heilige Geest. [8.] De Vader is ongeschapen, de Zoon is ongeschapen, de Heilige Geest is ongeschapen; [9.] onmetelijk is de Vader, onmetelijk is de Zoon, onmetelijk is de Heilige Geest; [10.] de Vader is eeuwig, de Zoon is eeuwig, de Heilige Geest is eeuwig; [11.] nochtans zijn het niet drie eeuwige, maar één eeuwige; [12.] gelijk ook niet drie ongeschapene, noch drie onmetelijke, maar één ongeschapene, en één onmetelijke. [13.] Desgelijks is de Vader almachtig, de Zoon almachtig, de Heilige Geest almachtig; [14.] en nochtans zijn het niet drie almachtige, maar één almachtige. [15.] Alzoo ook is de Vader God, de Zoon God, de Heilige Geest God; [16.] en nochtans zijn het niet drie Goden, maar het is één God; [17.] alzoo is de Vader Heere, de Zoon Heere, de Heilige Geest Heere; [18.] en nochtans zijn het niet drie Heeren, maar het is één Heere; [19.] want gelijk wij door de Christelijke waarheid gedwongen worden, eenen iegelijken persoon in het bijzonder God en Heere te noemen, [20.] alzoo is ons ook door het algemeen geloof verboden, drie Goden of Heeren te belijden. [21.] De Vader is van niemand gemaakt, noch geschapen, noch gegenereerd; [22.] de Zoon is van den den Vader alleen, niet gemaakt, noch geschapen, maar gegenereerd; [23.] de Heilige Geest is van den Vader en den Zoon, niet gemaakt, noch geschapen, noch gegenereerd, maar uitgaande. [24.] Zoo is er dan één Vader, niet drie Vaders; één Zoon, niet drie Zonen; één Heilige Geest, niet drie Heilige Geesten. [25.] En in deze Drieheid is niets eerst, noch laatst; niets meest, noch minst; [26.] maar de gansche drie personen hebben gelijke eeuwigheid, en zijn malkanderen alleszins gelijk; [27.] zoodat in alle opzichten, gelijk nu gezegd is, de Eenheid in de Drieheid, en de Drieheid in de Eenheid is te eeren. [28.] Daarom zoo wie wil zalig zijn, die moet aldus van de Drievuldigheid gevoelen.

[29.] Maar het is tot de eeuwige zaligheid noodig, dat hij ook de menschwording van onzen Heere Jezus Christus trouwelijk geloove. [30.] Zoo is dan het rechte geloof, dat wij gelooven en belijden, dat onze Heere Jezus Christus, Gods Zoon, God is en mensch. [31.] Hij is God uit de substantie des Vaders, vóór alle tijden gegenereerd, en mensch uit de substantie zijner moeder, in den tijd geboren; [32.] volkomen God, volkomen mensch, hebbende eene verstandige ziele en menschelijk vleesch; [33.] den Vader gelijk naar de Godheid, minder dan de Vader naar de menschheid. [34.] En hoewel Hij God is en mensch, zoo is Hij nochtans niet twee, maar één Christus; [35.] Hij is één, niet door verandering van de Godheid in het vleesch, maar door de aanneming der menschheid in God; [36.] Hij is één, niet door de vermenging der substantie, maar door de eenheid des persoons; [37.] want gelijk de verstandige ziele en het vleesch één mensch zijn, alzoo is God en de mensch één Christus. [38.] Dewelke geleden heeft om onzer zaligheid wille, nedergedaald is ter helle, ten derden dage wederopgestaan van de dooden; [39.] opgeklommen ten hemel, zit ter rechterhand Gods des almachtigen Vaders; [40.] en zal van daar komen oordeelen de levenden en de dooden; [41.] bij wiens komst alle menschen zullen wederopstaan met hunne lichamen; [42.] en zullen van hunne eigene werken rekenschap geven; [43.] en die goed gedaan hebben, zullen in het eeuwige leven gaan; maar die kwaad gedaan hebben, in het eeuwige vuur.

[44.] Dit is het algemeen geloof; en zoo wie dit niet trouwelijk en vast gelooft, die zal niet kunnen zalig zijn.

DE LITURGIE

DER

GEREFORMEERDE KERKEN IN NEDERLAND,

OF

DE FORMULIEREN, BIJ HAAR IN DEN UITERLIJKEN DIENST GEBRUIKELIJK.

Voor de Liturgie der Gereformeerde Kerken in Nederland is, op last en gezag van de Dordtsche Synode van 1619, door de Reviseurs, die zij voor de eindredactie benoemd heeft, de authentieke tekst aldus vastgesteld, dat die zou te vinden zijn in de uitgave, die in 1611 door de Zeeuwsche Kerken bezorgd was, met inachtneming van de kleine wijzigingen, die door de bedoelde Reviseurs daarin waren aangebracht.

Hoe de tekst dan nu vastgesteld was, hebben deze Reviseurs in 1621 aan de Kerken medegedeeld; maar tot dat Rapport hebben zij zich ook bepaald, zonder tevens te zorgen voor eene officieele uitgave. En toen zijn de drukkers, die daarna de Liturgie hebben uitgegeven, toch den tekst blijven volgen, die reeds van de oudste uitgaven af meest gebruikelijk was; wel met overneming van de wijzigingen van de Reviseurs, voor zooveel dit bij dien tekst niet onmogelijk was; maar niet altijd met de noodige nauwkeurigheid hierbij te werk gaande; en voorts het verschil met den officieelen tekst vaak nog grooter makende, door een aantal fouten en willekeurige wijzigingen.

Met het oog op de velerlei verwarring, die daarvan het gevolg was, heeft de Particuliere Synode van Zuid-Holland, ruim eene eeuw later, maatregelen genomen om den officieelen tekst geheel zuiver te doen uitgeven. Maar de Deputaten, die dat in last kregen, hoewel duidelijk in het licht stellende wat de eeniglijk authentieke tekst was, hebben toch, met goedvinden van de Synode zelve, dien tekst niet gevolgd, maar den onderen tekst, volgens eene redactie die reeds voorkomt in een paar uitgaven van het jaar 1639, eenvoudig herdrukt; als reden hiervoor opgevende, dat in die redactie de taal iets minder verouderd was en de aanhalingen uit de Schrift ook reeds meest gewijzigd waren naar de pas tevoren verschenen Staten-vertaling; terwijl zij voorts, naar het oordeel van die Deputaten, met den officieelen tekst „in meest al het zakelijke overeenkwam", welke overeenstemming „in den zin en de meening" de zaak was, waarop het, hunnes inziens, bij zulk eene uitgave aankwam. Alleenlijk gaven zij ten slotte eene Bijlage, waarin zij vermeldden, ofschoon niet volledig, waarin de door hen uitgegeven tekst van den officieelen verschilde.

Door die uitgave van het jaar 1737 is toen zeer bevorderd, dat de bedoelde redactie allengs de gewone geworden is. Toch beantwoordt zij niet aan hetgeen de Kerken zelve hebben vastgesteld. En natuurlijk moet dit laatste blijven gelden, zoolang de Kerken zelve het niet gewijzigd hebben.

Daarom is de hier volgende uitgave dan ook geheel met dien officieelen tekst in overeenstemming gebracht; slechts met een paar kleine uitzonderingen, waarvan telkens in de noten rekenschap gegeven wordt; en voorts met weglating van de Schriftplaatsen, die bij ver het grootste gedeelte van de Liturgie, ten bewijze dat zij geheel aan de Schrift ontleend is, in den officieelen tekst, evenals in de meeste uitgaven van de 16e eeuw, op den kant waren aangeteekend; daar toch deze cijfers uit den aard der zaak tot de Liturgie niet behooren. De veranderingen, die in deze uitgave zijn aangebracht, hetzij om taalkundige redenen, of wel om den tekst der Staten-vertaling overal te gebruiken, zijn eigenlijk geene veranderingen te noemen, daar zij juist noodig zijn, om den officieelen tekst geheel denzelfden te laten, d. w. z. om hem voor onzen tijd nog geheel hetzelfde te doen zeggen als drie eeuwen geleden. Om het aantal noten niet te zeer te vermenigvuldigen, zijn zulke veranderingen daarin niet aangeteekend; slechts met uitzondering van enkele plaatsen, vooral in de zoo bekende Formulieren voor Doop en Avondmaal, waar de aanteekening noodig of wenschelijk scheen.

Waar de gangbare en algemeen bekende redactie anders is dan de officieele, is die afwijking, voor zoover zij eenige beteekenis heeft, in de noten opgenomen. Waar echter het verschil hierin bestaat, dat de gangbare redactie geheele opstellen heeft, die tot den officieelen tekst niet behooren (sommige Gebeden, het Kort Begrip, de Ziekentroost, enz.), daar zijn zulke stukken in den tekst geplaatst, maar dan tusschen vierkante haakjes. En voorts is in de noten ook het noodige aangeteekend omtrent de volgorde der Gebeden en der Dienstformulieren, en omtrent enkele bijzonderheden die nog op den tekst betrekking hebben.

CHRISTELIJKE GEBEDEN,

DIE IN DE VERGADERINGEN DER GELOOVIGEN, IN DE HUIZEN DER CHRISTENEN, EN ELDERS GEBRUIKT WORDEN.

In de oudste uitgaven van onze Liturgie stonden doorgaans eerst de Dienstformulieren, voor zoover zij toen reeds bestonden (nl. die voor Kinderdoop, Avondmaal en Huwelijksbevestiging), en daarna volgden dan de Gebeden. In de uitgave van 1611, die bij de vaststelling van den officieelen tekst ten grondslag gelegd werd, was die orde behouden, en waren de overige Formulieren daaraan toegevoegd naar de tijdsorde waarin zij vervaardigd waren. De Gebeden stonden daar dus midden tusschen de Dienstformulieren in; en de Reviseurs, die de Dordtsche Synode in 1619 benoemd heeft, hebben te dien aanzien in hun Rapport geene opmerking gemaakt. Toch was zulke plaatsing zeer zonderling; en daarom was het alleszins begrijpelijk, dat bijna alle volgende uitgaven die niet overnamen, maar de Dienstformulieren bijeenvoegden, en de Gebeden daaraan lieten voorafgaan. Die vooraanplaatsing der Gebeden kan ook eigenlijk gezegd worden, door de Kerken zelve te zijn goedgevonden; want in het besluit, dat de Dordtsche Synode met betrekking tot de Liturgie genomen heeft, en waarin hare onderscheidene deelen achtereenvolgens worden opgenoemd, worden allereerst de Gebeden vermeld. Met betrekking tot de opeenvolging der Gebeden zelve, is de officieele volgorde, waarvan de thans gangbare redactie veelszins afwijkt, hier hersteld.

[Bede bij den aanvang van de samenkomst der gemeente.]

Onze hulpe is in den name des HEEREN, die hemel en aarde gemaakt heeft. Amen [1]).

Eene algemeene belijdenis der zonden, en gebed des Zondags vóór de Predikatie, en op vast- en biddagen [2]).

O eeuwige God en allergenadigste Vader, wij verootmoedigen onszelven uit den grond des harten voor uwe hooge majesteit, tegen welke wij zoo menigmaal en zoo gruwelijk gezondigd hebben, en bekennen, dat (zoo Gij met ons in het gericht wilt gaan) wij niet anders dan den eeuwigen dood verdiend hebben. Want behalve dat wij allen door de erfzonde voor U onrein en kinderen des toorns zijn, ontvangen uit zondig zaad, en in ongerechtigheid geboren, waardoor allerhande booze lusten, tegen U en onzen naaste strijdende, in ons wonen, zoo hebben wij nog bovendien met de daad uwe geboden menigmaal en zonder ophouden overtreden, nalatende wat Gij ons geboden hadt, en doende wat ons klaarlijk verboden was. Wij hebben allen als schapen gedwaald, en hebben grootelijks tegen U gezondigd, hetwelk wij bekennen, en het is ons van harte leed; ja wij belijden, tot onze vernedering en tot prijs van uwe ontferming te onswaarts, dat onze zonden het getal van de haren onzes hoofds te boven gaan, en dat wij tien duizend talenten schuldig zijn, waartegen wij niets hebben om te betalen; waarom wij ook niet waardig zijn uwe kinderen genaamd te worden, noch onze oogen op te slaan ten hemel, om onze gebeden voor U uit te spreken. Nochtans, o Heere God en barmhartige Vader, wetende dat Gij den dood des zondaars niet begeert, maar dat hij zich bekeere en leve, en dat uwe barmhartigheid oneindig is, die Gij bewijst aan degenen die zich tot

1) Dit korte Votum, aan Ps. CXXIV : 8 ontleend, is reeds sedert meer dan $2^1/_2$ eeuw in de meeste uitgaven weggebleven, doordat het in den tekst van de 16e eeuw nog niet voorkwam. Toch behoort het (hoewel zonder opschrift), tot den officieelen tekst; even goed als de Zegen die achter het Gebed na de Predikatie in bijna alle uitgaven van de Liturgie is behouden gebleven.

2) In plaats van dit opschrift, dat de officieele tekst heeft, is reeds sedert meer dan $2^1/_2$ eeuw in de meeste uitgaven nagedrukt, wat reeds in de 16e eeuw als opschrift voorkomt: „Gebed des Zondags vóór de Predikatie."

U bekeeren; wij roepen U van harte aan, in het vertrouwen op onzen Middelaar Jezus Christus, die het Lam Gods is, dat de zonde der wereld wegneemt, en bidden U, dat Gij wilt medelijden hebben met onze zwakheid, ons om Christus' wille alle onze zonden vergevende. Wasch ons in de zuivere fontein zijns bloeds, opdat wij rein en sneeuwwit worden. Dek onze naaktheid met zijne onschuld en gerechtigheid, om de eere uws naams. Reinig ons verstand van alle blindheid, en onze harten van allen moedwil en hardnekkigheid. Open thans den mond uws dienaars, en vervul dien met uwe wijsheid en kennis, opdat hij uw woord zuiverlijk en vrijmoediglijk verkondige. Bereid ook ons aller harten, opdat wij datzelve hooren, verstaan en bewaren mogen. Schrijf uwe wetten (naar uwe belofte) in de tafelen onzer harten, en geef ons lust en kracht daarin te wandelen, tot prijs en eere uws naams en tot stichting uwer gemeente.

Dit alles, o genadige Vader, bidden en begeeren wij in den naam van Jezus Christus, die ons alzoo heeft leeren bidden:

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

Een gebed voor allen nood der Christenheid, om gebruikt te worden op den rustdag na de eerste Predikatie.

Almachtige, barmhartige God, wij bekennen bij onszelven, en belijden voor U, gelijk het de waarheid is, dat wij niet waardig zijn onze oogen op te slaan ten hemel, en ons gebed voor U te brengen, indien Gij aanzien wilt onze verdiensten en waardigheid. Want onze consciëntiën beschuldigen ons, en onze zonden geven getuigenis tegen ons. Wij weten ook, dat Gij een rechtvaardig Rechter zijt, straffende de zonden dergenen, die uwe geboden overtreden. Maar, o Heere, naardien Gij ons bevolen hebt, U in allen nood aan te roepen, en uit uwe onuitsprekelijke barmhartigheid beloofd hebt, onze gebeden te verhooren, niet vanwege onze verdiensten, die geene zijn, maar om de verdienste van onzen Heere Jezus Christus, welken Gij ons tot eenen Middelaar en Voorspreker voorgesteld hebt; zoo verzaken wij alle andere hulpe, en hebben onze toevlucht alleen tot uwe barmhartigheid.

Eerstelijk [1]), o Heere, wij belijden dat Gij ons zoo vele weldaden bewezen hebt, dat het ons onmogelijk is die te bedenken, veel minder uit te spreken; en inzonderheid dat Gij ons gevoerd hebt tot het licht uwer waarheid, en tot de kennis van uw heilig Evangelie. Daarentegen hebben wij door onze ondankbaarheid uwe weldaden vergeten; wij zijn van U afgeweken, en hebben onze eigene begeerlijkheden gevolgd, U niet eerende, gelijk wij schuldig waren. Dies [2]) hebben wij grootelijks gezondigd,

---

1) Het begin van deze alinea luidt in de thans gangbare redactie eenigszins anders dan in den hierboven afgedrukten officieelen tekst. In bijna alle uitgaven van de Liturgie is reeds sedert meer dan 2½ eeuw de tekst der 16e eeuw hier nagedrukt, zoodat de eerste volzin aldus gelezen wordt:

„Eerstelijk, o Heere, benevens de ontelbare weldaden, die Gij in het gemeen aan alle menschen op aarde bewijst, hebt Gij ons inzonderheid zooveel genade bewezen, dat het ons onmogelijk is, die te bedenken of uit te spreken: namelijk, dat Gij ons verlost hebt uit den jammerlijken dienst des duivels en aller afgoderij, waarin wij gevangen lagen, en ons gevoerd hebt tot het licht uwer waarheid, en tot de kennis van uw heilig Evangelie. Daarentegen hebben wij", enz.

2) Van hier af, tot het einde der alinea, is de thans gangbare redactie veel uitvoeriger dan de hierboven afgedrukte officieele tekst. In bijna alle uitgaven van de Liturgie is reeds sedert meer dan 2½ eeuw de tekst der 16e eeuw hier nagedrukt, zoodat deze drie volzinnen vervangen zijn door het volgende:

„Dies hebben wij gruwelijk gezondigd, o Heere, en U grootelijks vertoornd, zoodat wij, zoo Gij met ons wildet handelen naar dat wij verdiend hebben, niet anders zouden hebben te verwachten, dan den eeuwigen dood en verdoemenis. Ja wij merken ook, o Heere, in de kastijdingen, die Gij ons dagelijks toeschikt, dat Gij U terecht over ons vertoornt. Want

en zoo Gij met ons in het gericht wildet treden, wij zouden niet anders hebben te verwachten dan den eeuwigen dood en verdoemenis. Maar, o Heere, aanschouw het aangezichte uws Gezalfden, en niet onze zonden, opdat uw toorn door zijn voorbidden gestild worde. Bekrachtig in ons de genade uws Geestes, die dagelijks meer en meer ons vleesch met alle zijne booze lusten doode, en ons vernieuwe tot een beter leven.

En overmits het U behaagt, dat men bidde voor alle menschen, zoo bidden wij U, dat Gij uwen zegen wilt geven over de leer van uw heilig Evangelie, opdat het overal verkondigd en aangenomen worde, opdat de gansche wereld vervuld worde met uwe zaligmakende kennis, opdat de onwetenden bekeerd, de zwakken gesterkt worden, en een iegelijk uwen heiligen naam, niet alleen met woorden, maar ook met de daad groot make en heilige. Wil tot dat einde getrouwe Dienaars in uwen oogst zenden, en die alzoo begaven, dat zij hunnen dienst getrouwelijk mogen bedienen. Daarentegen wil uitroeien alle valsche leeraars, grijpende wolven en huurlingen, die hunne eigene eere en nuttigheid zoeken, en niet de eere uws heiligen naams alleen, noch der arme menschen welvaart en zaligheid.

Wil ook uwe Christelijke gemeenten, die Gij overal geroepen hebt, genadiglijk bewaren en regeeren, in eenigheid des waarachtigen geloofs en Godzaligheid des levens, opdat uw rijk dagelijks moge toenemen, en des satans rijk te schande worde, totdat uw rijk volkomen worde, als Gij alles zijn zult in allen.

Wij [1]) bidden U ook voor de wereld-

---

aangezien Gij rechtvaardig zijt, zoo straft Gij niemand zonder oorzaak; en wij zien ook nog uwe hand opgeheven, om ons nog meer te straffen. Maar al ware het, dat Gij ons nog veel harder straftet, dan Gij tot nog toe gedaan hebt, ja al vielen alle de plagen over ons, waarmede Gij de zonden van uw volk Israël bezocht hebt; zoo zouden wij nochtans moeten bekennen, dat Gij ons geen onrecht doen zoudt.

„Maar o Heere, Gij zijt onze God, en wij zijn maar aarde en stof; Gij zijt onze Schepper, en wij zijn het werk uwer handen; Gij zijt onze Herder, en wij zijn uwe schapen; Gij zijt onze Verlosser, en wij zijn degenen, die Gij verlost hebt; Gij zijt onze Vader, en wij zijn uwe kinderen en erfgenamen. Daarom, straf ons toch niet in uwen toorn, maar kastijd ons genadiglijk. En onderhoud veel meer het werk, dat Gij in ons door uwe barmhartigheid begonnen hebt, opdat de gansche wereld wete en bekenne, dat Gij onze God en Zaligmaker zijt. Uw volk Israël heeft U menigmaal vertoornd, en Gij hebt ze terecht gestraft; maar zoo dikwijls zij zich weder tot U bekeerden, hebt Gij ze altijd in genade aangenomen. En hoe zwaar ook hunne zonden en misdaden waren, zoo hebt Gij nochtans die plagen, die hun toebereid waren, afgewend vanwege het verbond, hetwelk Gij gemaakt hebt met uwe dienaren, Abraham, Izak en Jakob, en hebt alzoo het gebed uws volks nooit van U verstooten. Nu hebben wij, door uwe genade, even datzelfde verbond, hetwelk Gij in de hand van Jezus Christus, onzen Middelaar, tusschen U en alle gelooviгen hebt opgericht; ja het is nu zooveel heerlijker en krachtiger, nadat Christus, met zijn heilig lijden en sterven, en ingang in zijne heerlijkheid, het bevestigd en vervuld heeft. Daarom, o Heere, verzakende onszelven, en alle menschelijke hulpe, hebben wij onze toevlucht alleen tot het zalige genadeverbond, door hetwelk onze Heere Jezus Christus (tot eene volkomene offerande zijn lichaam éénmaal aan het kruis voor ons overgevende) ons met U in eeuwigheid verzoend heeft. Daarom, o Heere, aanschouw het aangezichte uws Gezalfden, en niet onze zonden, opdat uw toorn door zijn voorbidden gestild worde, en dat uw aanschijn over ons lichte tot onze vreugde en zaligheid.

„Wil ons ook voortaan in uw heilig geleide en bescherming aannemen, en ons regeeren met uwen Heiligen Geest, die dagelijks meer en meer ons vleesch met alle zijne wellusten doodende, ons vernieuwe tot een beter leven, en in ons voortbrenge waarachtige vruchten des geloofs, waardoor uw naam in eeuwigheid geloofd en geprezen worde, en wij met vurige begeerte, alle vergankelijke dingen verachtende, alleen de hemelsche mogen bedenken.

„En overmits het U behaagt", enz.

1) Deze geheele alinea luidt in de thans gangbare redactie geheel anders dan in den hierboven afgedrukten officieelen tekst. Deze heeft hier den tekst der 16e eeuw, voor zooveel dit mogelijk was, behouden; maar in bijna alle uitgaven der Liturgie is reeds sedert meer dan 2½ eeuw deze alinea geformuleerd als volgt:

„Inzonderheid bidden wij U voor de Overheden, die het U beliefd heeft over ons te stellen: voor de Hoogmogende Heeren Staten Generaal van deze Vereenigde Nederlanden, en voor den Raad van State, voor N. onzen getrouwen Gouverneur, voor mijne Heeren de Staten van dit Land, en de Heeren Gecommitteerde Raden, voor mijne Heeren van den Hove Provinciaal, en voor den achtbaren Magistraat, Schout, Burgemeesteren, Schepenen en Raad dezer stad. Verleen hun allen uwe genade en gaven, een iegelijk in zijn beroep en staat, waarin hij van U gesteld is, opdat zij het volk, dat Gij hun toebetrouwd hebt, wijselijk regeeren, kloekelijk beschermen, uwen dienst getrouwelijk handhaven, en de justitie aan hunne onderdanen recht bedienen. Wil voorzitten met uwen

rijke Regeering: voor alle Koningen, Vorsten en Heeren . . . . . [1]). Maar inzonderheid bidden wij voor degenen die Gij over ons gesteld hebt: . . . . . [2]). Geef dat hunne regeering daartoe gericht zij, dat de Koning aller Koningen over hen en hunne onderdanen regeeren moge, en het rijk des duivels, hetwelk een rijk is van alle schandelijkheden en ongerechtigheden, door hen, als uwe dienaars, hoe langer hoe meer verstoord en te niete gemaakt worde, en dat wij onder hen een gerust en stil leven leiden mogen, in alle Godzaligheid en eerbaarheid.

Voorts bidden wij U voor alle onze medebroeders, die onder den Paus of Turk vervolging lijden. Wil hen met uwen Heiligen Geest troosten, en genadiglijk daaruit verlossen; en laat niet toe, dat [3]) de gedachtenis uws naams op aarde uitgeroeid worde, opdat de vijanden uwer waarheid zich niet beroemen tot uwe oneer en lastering. Maar indien het uw Goddelijke wil is, dat de gevangene Christenen met hunnen dood der waarheid getuigenis geven en uwen naam prijzen, zoo geef hun troost in hun lijden, dat zij zulks van uwe vaderlijke hand opnemen, en, daarin uwen wil volgende, standvastig blijven, hetzij in leven of in sterven, tot uwe eere, tot stichting uwer gemeente, en tot hunne zaligheid.

Wij bidden ook voor allen, die Gij kastijdt met armoede, gevangenis, krankheid des lichaams, of aanvechting naar den geest. Troost hen allen, o Heere, naar dat Gij weet, dat hun nood het vereischt. Geef dat hunne kastijding hun diene tot erkenning hunner zonden, en betering huns levens. Wil hun ook geven volstandige geduldigheid, verzoet hun lijden, en verlos hen eindelijk; opdat zij zich over uwe goedheid verblijden, en uwen naam eeuwiglijk prijzen. Troost [1]) ook alle weduwen en weezen, gelijk Gij hun Vader zijt. Wil alle bevruchte vrouwen, en die in barensnood zijn, eene goede verlossing geven, en de kranke kraamvrouwen oprichten. Wil in alle degenen, die krankzinnig zijn, vermeerderen de goede gaven des verstands, opdat zij die aanwenden tot grootmaking uws naams en stichting huns naasten.

Eindelijk, o Heere, wil ons en de onzen, mitsgaders alles wat ons aangaat, in uwe bescherming en bewaring nemen; voornamelijk [2]) die uitgereisd zijn te water en te land, in zorgelijke wegen, tot bevordering van uwe Kerke of de welvaart des Lands, of ook om hunne eigene eerlijke zaken. Zegen ook de vruchten der aarde, geef het daarvoor gunstige weder, en vruchtbaren wasdom; en geef dat wij in ons beroep naar uwen wil mogen leven, en de gaven, die wij van uwen zegen ontvangen, alzoo gebruiken, dat zij ons niet verhinderen, maar veel meer ons bevorderlijk zijn tot het eeuwige leven. Sterk ons

---

Heiligen Geest in hunne samenkomsten, opdat zij in alle zaken niet anders, dan hetgene goed en behoorlijk is, besluiten, en daarna dit ook gelukkiglijk uitvoeren mogen; ten einde deze Landen tegen hunne vijanden bewaard, de kwaaddoeners gestraft, en de vromen voorgestaan zijnde, uw naam daardoor geëerd, en het rijk van den Koning der Koningen, Christus Jezus, bevorderd moge worden, en wij een gerust en stil leven leiden mogen, in alle Godzaligheid en eerbaarheid.

„Voorts bidden wij U", enz.

1) In den officieelen tekst volgt hier: „als, voor den Koning van Groot-Brittannië en alle andere, dewelke uwe kerke voorstaan, of haar herberg vergunnen in hunne landen". Eene voorbede, die thans niet meer aldus zoude kunnen worden uitgesproken, en die daarom hierboven is weggelaten.

2) In den officieelen tekst volgt hier: „als, de Hoogmogende Heeren Staten Generaal van de vereenigde vrije Nederlanden; voor zijne Excellentie den Prins van Oranje; voor de Edelmogende Heeren Staten van N. N., en hunne Gecommitteerde Raden; alsook voor de Achtbare en wijze Overheid dezer N.; mitsgaders voor de Bevelhebbers over het krijgsvolk te water en te land". Eene voorbede, die thans natuurlijk op andere wijze te formuleeren is, en die daarom hierboven niet in den vroegeren vorm is afgedrukt.

3) In bijna alle uitgaven der Liturgie zijn, uit den tekst der 16e eeuw, hier eenige woorden ingevoegd; nl. „dat uwe Christenheid ganschelijk verwoest, en de gedachtenis," enz.

1) De voorbeden, die van hier af tot het einde der alinea in den officiëelen tekst gevonden worden, kwamen in den tekst der 16e eeuw nog niet voor, en zijn daardoor reeds sedert ruim 2½ eeuw in de gangbare redactie weggelaten.

2) De voorbeden, die van hier af tot aan de woorden: „geef dat wij in ons beroep," in den officieelen tekst gevonden worden, kwamen in den tekst der 16e eeuw nog niet voor, en zijn daardoor reeds sedert ruim 2½ eeuw in de gangbare redactie weggelaten.

ook in alle aanvechtingen, opdat wij in het geloof strijdende overwinnen mogen, en hiernamaals met Christus het eeuwige leven bezitten.

Om alle deze dingen bidden wij U, gelijkerwijs onze getrouwe Heere en Zaligmaker Jezus Christus zelf ons geleerd heeft:

Onze Vader die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

Wil [1]) ons sterken in het waarachtig Christelijk geloof, opdat wij daarin dagelijks meer en meer toenemen; waarvan wij belijdenis doen met mond en hart sprekende:

Ik geloof in God den Vader, den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde.

En in Jezus Christus, zijnen eeniggeborenen Zoon, onzen Heere; die ontvangen is van den Heiligen Geest, geboren uit de maagd Maria; die geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruisigd, gestorven en begraven, nedergedaald ter helle; ten derden dage wederom opgestaan van de dooden; opgevaren ten hemel, zittende ter rechterhand Gods des almachtigen Vaders; van waar Hij komen zal om te oordeelen de levenden en de dooden.

Ik geloof in den Heiligen Geest. Ik geloof eene heilige, algemeene, Christelijke Kerk, de gemeenschap der heiligen; vergeving der zonden; wederopstanding des vleesches; en een eeuwig leven.

☞ Daarna besluit men de samenkomst der gemeente met den gewonen zegen aldus:

Verheft [2]) uwe harten tot God, en ontvangt den zegen des Heeren:

De HEERE zegene u, en behoede u;
De HEERE doe zijn aangezichte over u lichten, en zij u genadig;
De HEERE verheffe zijn aangezichte over u, en geve u vrede; Amen [1]).

Eene openlijke belijdenis der zonden, en korter formulier des gebeds vóór de Predikatie [2]).

Hemelsche Vader, eeuwige en barmhartige God, wij erkennen en belijden voor uwe Goddelijke majesteit, dat wij arme ellendige zondaren zijn, ontvangen en geboren in alle boosheid en verdorvenheid, geneigd tot alle kwaad, en onnut tot eenig goed, en dat wij met ons zondig leven zonder ophouden uwe heilige geboden overtreden, waardoor wij uwen toorn tegen ons verwekken, en naar uw rechtvaardig oordeel op ons laden de eeuwige verdoemenis. Maar, o Heere, wij hebben berouw en leedwezen, dat wij U vertoornd hebben; wij beschuldigen onszelven en doen aanklacht van onze misdaden, begeerende dat Gij genadiglijk onze ellendigheid wilt aanzien. Wil U over ons ontfermen, o allergoedertierenste God en Vader, en ons vergeven alle onze zonden, om het heilig lijden van uwen lieven Zoon Jezus Christus. Wil ons ook verleenen de genade uws Heiligen Geestes, die ons leere onze ongerechtigheid van gansher harte te erkennen, en onszelven recht te mishagen, opdat de zonde in ons moge gedood worden, en wij in een nieuw leven weder opstaan, in

---

1) Deze bede, met de daarbij behoorende geloofsbelijdenis, die in den officiëelen tekst hier gevonden wordt, kwam in den tekst der 16e eeuw nog niet voor, en is daardoor reeds sedert ruim 2½ eeuw in de gangbare redactie weggelaten.

2) De vijf woorden, waarmede in den officiëelen tekst de zegen wordt ingeleid, en die in den tekst der 16e eeuw niet voorkwamen, zijn reeds sedert ruim 2½ eeuw in de gangbare redactie weggelaten.

1) Wat de officiëele tekst nog laat volgen: „Zijt gedachtig der armen," stond reeds in alle uitgaven van de 16e eeuw, maar is voor ruim 2½ eeuw allengs weggelaten, daar men in verre de meeste Kerken toen niet meer gewoon was, bij de deuren van het kerkgebouw de collecten te doen houden. Om diezelfde reden is het thans hier ook niet meer op zijne plaats.

2) In de sedert ruim 2½ eeuw gangbare redactie is dit gebed gemaakt tot „een kort Gebed vóór de Predikatie *in de week*." Zeker ten onrechte; en ook niet volgens den tekst der 16e eeuw, waar het opschrift was: „Eene openlijke belijdenis der zonden, en Gebed vóór de Predikatie."

hetwelk wij waarachtige vruchten der heiligheid en gerechtigheid voortbrengen, die U door Jezus Christus kunnen aangenaam zijn. Wil ons ook uw heilig Woord naar uwen Goddelijken wil te verstaan geven, opdat wij daaruit leeren al ons vertrouwen op U alleen te stellen, en van alle schepselen af te trekken. Dat ook onze oude mensch met alle zijne begeerten van dag tot dag meer en meer gekruisigd worde, en dat wij ons U opofferen tot een levend dankoffer, ter eere van uwen heiligen naam, en tot stichting van onzen naaste.

Wil [1]) ook genadiglijk bekeeren allen die nog van uwe waarheid afdwalen, opdat wij U altezamen eendrachtiglijk dienen in heiligheid en gerechtigheid alle de dagen onzes levens.

Dit begeeren wij van U door onzen Heere Jezus Christus, die ons heeft geleerd en bevolen alzoo te bidden:

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

Een kort formulier des gebeds na de Predikatie [2]).

Heere, almachtige God, laat uw heilige naam om onzer zonden wille niet gelasterd worden; want wij hebben op menigerlei wijze tegen U gezondigd, doordat wij uw heilig Woord niet gehoorzaam zijn, zooals het betaamt, en met onwetendheid, ondankbaarheid, en murmureeren uwen toorn dagelijks tegen ons verwekken; waarom Gij ons ook te recht straft. Maar, o Heere, wees gedachtig uwer groote barmhartigheid, en ontferm u onzer. Geef ons kennis en leedwezen onzer zonden, en betering onzes levens. Sterk de Dienaars uwer Kerke, opdat zij getrouwelijk en standvastiglijk uw heilig Woord mogen verkondigen; en de Overheid uws volks, opdat zij het wereldlijke zwaard met gerechtigheid en billijkheid mogen voeren. Inzonderheid [1]) bidden wij U voor N. Bewaar ons ook tegen alle valschheid en ontrouw, verstoor alle booze en listige raadslagen, die tegen uw Woord en Kerke bedacht worden. O Heere, onttrek ons niet uwen Geest en uw Woord, maar geef ons vermeerdering des geloofs, en in alle kruis en tegenspoed, lijdzaamheid en volstandigheid. Kom uwe Kerke te hulpe, verlos haar van allen overlast, bespotting en tirannie. Sterk ook alle zwakke en bedroefde harten. En zend ons uwen vrede door Jezus Christus, onzen Heere, die ons deze zekere belofte gegeven heeft, zeggende: *Voorwaar, voorwaar ik zeg u, al wat gij den Vader zult bidden in mijnen naam, dat zal Hij u geven;* en heeft ons bevolen alzoo te bidden:

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

Een gebed vóór de leer van den Catechismus [2]).

O hemelsche Vader, uw Woord is

1) Deze alinea van den officieelen tekst, die in de 16e eeuw daarin nog niet voorkwam, is dientengevolge in de sedert ruim 2½ eeuw gangbare redactie weggelaten.

2) In de sedert ruim 2½ eeuw gangbare redactie is dit gebed gemaakt tot „een kort gebed na de Predikatie *in de week*". Zeker ten onrechte; en ook niet volgens den tekst der 16e eeuw, waarmede de officieele geheel overeenstemt.

1) De bijzondere voorbede, die de officieele tekst in deze vijf woorden aangeeft, en die in den tekst der 16e eeuw nog niet voorkwam, is dientengevolge in de sedert ruim 2½ eeuw gangbare redactie weggelaten.

2) In dit gebed is de gangbare redactie sedert

volkomen en bekeert de ziele, een waarachtig getuigenis, den ongeleerden wijsheid gevende, en der blinden oogen verlichtende, een krachtig middel ter zaligheid voor allen die het gelooven. Maar overmits wij van nature blind en onbekwaam zijn tot eenig goed, en dat Gij ook niemand wilt aanzien, dan die ootmoedig en verslagen zijn van hart, vreezende voor uw Woord; zoo bidden wij U, dat Gij ons duister verstand wilt verlichten met uwen Heiligen Geest, en ons geven een zachtmoedig hart, van hetwelk alle opgeblazenheid en vleeschelijke wijsheid, die vijandschap tegen U is, geweerd zij; opdat wij, uw Woord hoorende, het recht verstaan mogen, en ons leven daarnaar inrichten. Wil ook genadiglijk bekeeren allen die nog van uwe waarheid afdwalen, opdat wij U altezamen eendrachtiglijk dienen in waarachtige heiligheid en gerechtigheid alle de dagen onzes levens. Dit begeeren wij, alleen om Christus' wille, die ons in zijnen naam heeft leeren bidden, en ook heeft beloofd te verhooren:

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

Een gebed na de leer van den Catechismus

O genadige, barmhartige God en Vader, wij danken U, dat [1] het U behiefd heeft, een verbond der genade op te richten met de geloovigen en hun zaad, hetwelk Gij niet alleen verzegeld hebt door den H. Doop, maar nog dagelijks bewijst, als Gij uwen lof volmaakt uit den mond hunner kinderen, om alzoo de wijzen dezer wereld te beschamen. Wij bidden U, vermeerder in hen uwe genade, dat zij in Christus, uwen Zoon, altijd toenemen en wassen, totdat zij zijnen volkomenen mannelijken ouderdom in alle wijsheid en gerechtigheid verkrijgen. Geef ons ook uwe genade, dat wij hen in uwe kennis en vreeze, gelijk Gij ons bevolen hebt, onderwijzen, opdat door hunne Godzaligheid het rijk des satans verstoord worde, en het rijk van Jezus Christus in deze en andere gemeenten versterkt worde, ter eere van uwen heiligen naam, en tot hunne eeuwige zaligheid, door Jezus Christus, uwen Zoon en onzen Heere, die ons aldus heeft leeren bidden:

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

Gebed vóór het eten.

[Ps. CXLV: 15, 16] [1].

Aller oogen wachten op U; en Gij geeft hun hunne spijze te zijner tijd.
Gij doet uwe hand open, en verzadigt al wat er leeft, naar uw welbehagen.

Heere, almachtige God, Gij die alles geschapen hebt, en nog door uwe Goddelijke kracht onderhoudt, en het volk Israël in de woestijn gespijzigd hebt; wil uwen zegen uitstrekken over ons,

ruim 2½ eeuw, doordat de tekst der 16e eeuw werd nagedrukt, op een paar plaatsen een weinig anders en korter dan de officieele redactie; maar zonder dat het verschil eenige beteekenis heeft.

1) In plaats van de volgende 17 woorden heeft de sedert ruim 2½ eeuw gangbare redactie, in navolging van den tekst der 16e eeuw: „dat Gij niet alleen ons in uw verbond genomen hebt, maar ook onze kleine kinderen." En desgelijks is in die redactie aan het einde van dit gebed het Onze Vader weggelaten.

1) In de 16e eeuw stond als tekstopgave: „Ps. CIV en CXLV". In de officieele redactie wordt geen cijfer genoemd; en daarom is dit hier tusschen vierkante haakjes geplaatst.

uwe arme dienaars, en ons heiligen deze gaven, die wij van uwe milde hand ontvangen, opdat wij die matiglijk en heiliglijk naar uwen goeden wil gebruiken, en daardoor bekennen, dat Gij onze Vader, en een oorsprong alles goeds zijt. Geef ook, dat wij altijd, en vóór alle dingen, zoeken het geestelijke brood uws Woords, met hetwelk onze zielen gespijzigd worden ten eeuwigen leven, hetwelk Gij ons bereid hebt door het heilig bloed van uwen lieven Zoon, onzen Heere Jezus Christus. Amen.

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

Alzoo vermaant ons onze Heere Jezus Christus, Luc. XXI: 34, 35:

Wacht uzelven, dat uwe harten niet te eeniger tijd bezwaard worden met brasserij, en dronkenschap, en zorgvuldigheden dezes levens, en dat u die dag niet onvoorziens overkome.
Want gelijk een strik zal hij komen over alle degenen, die op den ganschen aardbodem gezeten zijn.

Gebed na het eten.

Alzoo spreekt de HEERE in het vijfde Boek van Mozes, Deut. VIII: 10, 11:

Als gij dan zult gegeten hebben, en verzadigd zijn, zoo zult gij den HEERE uwen God loven over dat goede land, dat Hij u zal hebben gegeven.
Wacht u, dat gij den HEERE uwen God niet vergeet; dat gij niet zoudt houden zijne geboden, en zijne rechten, en zijne inzettingen, die ik u heden gebiede.

Heere God, hemelsche Vader, wij danken U voor alle uwe weldaden, die wij zonder ophouden van uwe milde hand ontvangen; dat het uw Goddelijke wil is ons te onderhouden in dit tijdelijke leven, en ons te verzorgen met al onze noddruft; maar inzonderheid, dat Gij ons wedergeboren hebt tot de hoop van een beter leven, hetwelk Gij ons geopenbaard hebt door uw heilig Evangelie. Wij bidden U, barmhartige God en Vader, dat Gij niet toelaat, dat onze harten hier in deze aardsche en vergankelijke dingen zouden geworteld zijn; maar dat wij altijd mogen opwaarts zien ten hemel, verwachtende onzen Zaligmaker Jezus Christus, totdat Hij op de wolken verschijnen zal tot onze verlossing.

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

[Ps. CVI: 1.]

Looft [1] *den HEERE, want Hij is goed, want zijne goedertierenheid is in der eeuwigheid. Amen.*

Gebed voor kranke en aangevochtene menschen.

Nadat [2] men den kranke vermaand heeft, van wien de krankheden en allerhande ellendigheden komen, namelijk van God; en dat hare eerste oorzaak is de zonde, die door Christus wederom weggenomen wordt voor degenen die in Hem gelooven, en dat hem daarom alles ten beste moet dienen; zoo moet men ook voor hem bidden, naar de leering van Jacobus.

---

1) Deze bijvoeging, die in de officieele redactie, zonder opgave van de Schriftplaats, gevonden wordt, kwam in de redactie der 16e eeuw nog niet voor, en is dientengevolge sedert ruim 2½ eeuw in bijna alle uitgaven weggelaten.

2) De Liturgische aanwijzing van deze alinea, welke de officieele tekst uit de redactie der 16e eeuw behouden heeft, is sedert ruim 2½ eeuw in bijna alle uitgaven weggelaten.

Eeuwige, barmhartige God en Vader, die de eeuwige zaligheid zijt der levenden, en het eeuwig leven der stervenden; naardien Gij dood en leven alleen in uwe hand hebt, en zonder ophouden alzoo voor ons zorgt, dat noch gezondheid, noch krankheid, noch eenig goed of kwaad, ons kan overkomen, ja geen haar van ons hoofd vallen, zonder uwen wil, en dat Gij ook voor uwe geloovigen alle dingen ten hunnen beste keert; wij bidden U, verleen ons de genade uws Heiligen Geestes, dat Hij ons leere onze ellendigheid recht te erkennen, en geduldig uwe kastijdingen te verdragen, die wij tienduizendmaal grooter verdiend hebben. Wij weten, dat zij ons niet zijn teekenen van uwen toorn, maar van uwe vaderlijke liefde jegens ons, opdat wij met de wereld niet veroordeeld worden. Vermeerder, o Heere, ons geloof, door uwen H. Geest, opdat wij Christus hoe langer hoe meer ingelijfd worden, als lidmaten hun geestelijk Hoofd, wien Gij ons in lijden en heerlijkheid gelijk maken wilt. Verlicht het kruis, naar hetgeen onze zwakheid verdragen kan. Wij onderwerpen ons ganschelijk aan uwen wil, hetzij dat Gij onze zielen langer in dezen tabernakel wilt laten, of tot U in het eeuwige leven nemen; overmits wij Christus' eigen zijn, en daarom niet kunnen vergaan. Wij willen gaarne dit zwakke vleesch verlaten in hope der zalige opstanding, waar ons datzelve veel heerlijker zal wedergegeven worden. Geef ons te gevoelen den zaligen troost van de vergeving der zonden, en van de rechtvaardigmaking van Christus, opdat wij met dat schild alle satans aanvechtingen overwinnen. Laat zijn onschuldig bloed de vlek en onreinigheid onzer zonden uitwisschen, en zijne gerechtigheid onze ongerechtigheid verantwoorden voor uw laatste oordeel. Wapen ons met geloof en hoop, opdat wij niet te schande worden door eenigen schrik des doods; en als onze lichamelijke oogen duister worden, dat alsdan de oogen des geestes op U zien. En als Gij ons het gebruik der tong benomen zult hebben, dat alsdan het hart niet ophoude U aan te roepen. O Heere, wij bevelen onze zielen in uwe handen; wil ons in onzen laatsten nood niet verlaten, en dat om Jezus' Christus' wille alleen, die ons alzoo heeft leeren bidden:

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

[Of aldus:] 1)

[O almachtige, eeuwige en rechtvaardige God, en barmhartige Vader, Gij die een Heere des doods en des levens zijt, zonder wiens wil niets geschiedt, noch in den hemel, noch op de aarde; hoewel wij niet waardig zijn uwen naam aan te roepen, noch te hopen dat Gij ons zult verhooren, als wij aanzien, hoe wij tot nog toe onzen tijd doorgebracht hebben; wij bidden U, dat Gij naar uwe barmhartigheid ons wilt aanzien in het aangezicht van Jezus Christus, die al onze zwakheid op zich genomen heeft. Wij bekennen, dat er niets in ons is, dan genegenheid tot het booze, en onbekwaamheid tot eenig goed; waarom wij ook deze straf, ja nog veel meerder verdiend hebben. Maar, Heere, Gij weet, dat wij uw volk, en Gij onze God zijt; wij hebben tot niemand toevlucht, dan alleen tot uwe barmhartigheid, die Gij nooit iemand geweigerd hebt, die zich tot U bekeerd heeft. Dies bidden wij, dat Gij ons onze zonden niet wilt toerekenen, maar reken ons toe de wijsheid, gerechtigheid en heiligheid van Jezus Christus,

---

1) Dit tweede gebed voor kranken behoort niet tot den officieelen tekst der Liturgie. Toch is het reeds te vinden in de oudste uitgaven van de 16e eeuw, en is het daarna, tot nu toe, in bijna alle uitgaven overgenomen; zelfs niet eens als tweede gebed, maar altijd als het eerste. Daarom is het hier ook opgenomen; maar dan tusschen vierkante haakjes, ter aanwijzing, dat het niet voorkomt in den tekst, dien de Kerken als officieel hebben aangenomen.

opdat wij in Hem voor U bestaan mogen. Verlos ons om zijnentwille uit dit lijden, opdat de boozen niet denken, dat Gij ons verlaten hebt. En zoo het U belieft, ons langer alzoo te oefenen, zoo geef ons geduld en sterkte, zulks alles naar uwen wil te dragen, en laat het ons alles naar uwe wijsheid ten beste komen. Kastijd ons liever hier, dan dat wij hierna met de wereld zouden moeten verloren gaan. Geef ons, dat wij dezer wereld, en al wat aardsch is, mogen afsterven, opdat wij dagelijks naar het evenbeeld van Jezus Christus meer en meer vernieuwd worden. Laat ons door geen ding van uwe liefde gescheiden worden; maar trek ons dagelijks meer en meer tot U, opdat wij het einddoel onzer roeping met vreugde aanvaarden mogen, hetwelk is met Christus te sterven, te verrijzen, en in eeuwigheid te leven. Wij gelooven ook, dat Gij ons verhooren zult door Jezus Christus, die ons aldus heeft leeren bidden:

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

Sterk ons ook in het rechte geloof, hetwelk wij van harte en met den mond belijden:

Ik geloof in God den Vader, den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde.

En in Jezus Christus, zijnen eeniggeborenen Zoon, onzen Heere; die ontvangen is van den Heiligen Geest, geboren uit de maagd Maria; die geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruisigd, gestorven en begraven, nedergedaald ter helle; ten derden dage wederom opgestaan van de dooden; opgevaren ten hemel, zittende ter rechterhand Gods des almachtigen Vaders; van waar Hij komen zal om te oordeelen de levenden en de dooden.

Ik geloof in den Heiligen Geest. Ik geloof eene heilige, algemeene, Christelijke Kerk, de gemeenschap der heiligen; vergeving der zonden; wederopstanding des vleesches; en een eeuwig leven.]

Het Morgengebed.

O barmhartige Vader, wij danken U, dat Gij dezen nacht zoo getrouwelijk voor ons gewaakt hebt, en bidden U, dat Gij ons wilt sterken met uwen Heiligen Geest, die ons voortaan geleide; dat wij dezen dag (mitsgaders alle de dagen onzes levens) mogen besteden tot alle gerechtigheid en heiligheid; en wat wij in handen nemen, dat onze oogen altijd zien, om uwe eere te verbreiden, alzoo, dat wij al den voorspoed onzes voornemens van uwe milde hand alleen verwachten. En opdat wij zulke genade van U verkrijgen, wil ons (naar uwe belofte) vergeven alle onze zonden, om het heilig lijden en bloedvergieten van onzen Heere Jezus Christus; want zij zijn ons van harte leed. Verlicht ook onze harten, opdat wij, alle werken der duisternis afgelegd hebbende, als kinderen des lichts in een nieuw leven mogen wandelen in alle Godzaligheid. Geef ook uwen zegen tot de verkondiging van uw Goddelijk Woord. Verstoor alle werken des duivels. Sterk alle getrouwe [1]) Kerkedienaars en Overheden uws volks. Troost alle vervolgde en benauwde harten, door Jezus Christus, uwen lieven Zoon, die ons beloofd heeft, dat Gij ons alles, wat wij U in zijnen naam bidden, zekerlijk geven zult, en daarom ons alzoo heeft bevolen te bidden:

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.

1) Het woord „getrouwe" is door de Reviseurs, die de Dordtsche Synode benoemd heeft, uitdrukkelijk aan den tekst toegevoegd. Maar de latere uitgevers hebben dit blijkbaar over het hoofd gezien, en daardoor is die bijvoeging in de gangbare redactie weêr verdwenen.

En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.

Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

Verleen [1]) ons ook uwe genade, dat wij naar uwen wil mogen leven, welken Gij ons in uwe Wet geopenbaard hebt, en in deze Tien geboden begrepen:

Ik ben de HEERE uw God, die u uit Egypteland, uit den diensthuize, uitgeleid heb.

Het eerste gebod.

Gij zult geene andere goden voor mijn aangezichte hebben.

Het tweede gebod.

Gij zult u geen gesneden beeld, noch eenige gelijkenisse maken, van hetgene dat boven in den hemel is, noch van hetgene dat onder op de aarde is, noch van hetgene dat in de wateren onder de aarde is. Gij zult u voor die niet buigen noch hen dienen. Want Ik, de HEERE uw God, ben een ijverig God, die de misdaad der vaderen bezoeke aan de kinderen, aan het derde, en aan het vierde lid dergenen, die Mij haten; en doe barmhartigheid aan duizenden dergenen, die Mij liefhebben en mijne geboden onderhouden.

Het derde gebod.

Gij zult den name des HEEREN uws Gods niet ijdellijk gebruiken; want de HEERE zal niet onschuldig houden, die zijnen name ijdellijk gebruikt.

Het vierde gebod.

Gedenk des Sabbathdags, dat gij dien heiligt. Zes dagen zult gij arbeiden en al uw werk doen; maar de zevende dag is de Sabbath des HEEREN uws Gods. Dan zult gij geen werk doen, gij, noch uw zoon, noch uwe dochter, noch uw dienstknecht, noch uwe dienstmaagd, noch uw vee, noch uw vreemdeling, die in uwe poorten is. Want in zes dagen heeft de HEERE den hemel en de aarde gemaakt, de zee en alles wat daarin is, en Hij rustte ten zevenden dage. Daarom zegende de HEERE den Sabbathdag, en heiligde denzelven.

Het vijfde gebod.

Eer uwen vader en uwe moeder, opdat uwe dagen verlengd worden in het land, dat u de HEERE uw God geeft.

Het zesde gebod.

Gij zult niet doodslaan.

Het zevende gebod.

Gij zult niet echtbreken.

Het achtste gebod.

Gij zult niet stelen.

Het negende gebod.

Gij zult geene valsche getuigenis spreken tegen uwen naaste.

Het tiende gebod.

Gij zult niet begeeren uws naasten huis; gij zult niet begeeren uws naasten vrouwe, noch zijnen dienstknecht, noch zijne dienstmaagd, noch zijnen os, noch zijnen ezel, noch iets, dat uws naasten is.

Het Avondgebed.

O barmhartige God, eeuwig licht, schijnende in de duisternis, Gij die den nacht der zonden en alle blindheid des harten verdrijft; naardien Gij den nacht verordend hebt om te rusten, gelijk den dag om te arbeiden; zoo bidden wij U, geef dat onze lichamen in vrede en stilheid rusten, opdat zij daarna bekwaam mogen zijn den arbeid, dien zij dragen moeten, door te staan. Matig onzen slaap, dat die niet onordelijk zij, opdat wij aan lichaam en ziele onbevlekt mogen blijven, ja dat onze slaap zelfs geschiede tot uwe eere. Verlicht de oogen van ons verstand, opdat wij in den dood niet ontslapen, maar altijd verwachten onze verlossing uit deze ellendigheid. Bescherm ons ook tegen alle aanvechting des duivels, ons in uw heilig geleide nemende. En naardien wij dezen dag niet doorgebracht hebben, zonder tegen U grootelijks gezondigd te hebben, zoo bidden wij U, wil onze zonden bedekken door uwe barmhartigheid, gelijk Gij alle dingen op aarde met de duisternis des nachts bedekt, opdat wij daarom van uw aanschijn niet verstooten worden. Geef ook rust en troost aan alle kranken, bedroefden, en aangevoch-

1) Deze bede, met de daarbij behoorende Tien geboden, die uit de redactie der 16e eeuw in den officieelen tekst hier behouden werd, is reeds sedert ruim $2^1/_2$ eeuw in de gangbare redactie weggelaten.

tene harten, door onzen Heere Jezus Christus, die ons alzoo heeft leeren bidden:

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

Gebed vóór de handeling der kerkelijke bijeenkomsten [1]).

Hemelsche Vader, eeuwige en barmhartige God, het heeft U believd, naar uwe oneindige wijsheid en goedertierenheid, U uit alle menschen van den ganschen aardbodem eene gemeente, door de verkondiging van het heilig Evangelie te verzamelen, en die te regeeren door den dienst der menschen. Gij hebt ons ook tot zoodanig ambt genadiglijk geroepen, en bevolen goede acht te hebben op de kudde [2]), die Christus met zijn dierbaar bloed verworven heeft. Dewijl wij dan nu hier in uwen heiligen naam verzameld zijn, om, naar het voorbeeld der Apostolische Kerken, van die dingen, die ons vóórkomen zullen, aangaande den welstand en de stichting uwer Kerken, volgens ons ambt, te handelen; waartoe wij onszelven belijden onnut en onbekwaam te wezen, als die van nature niet vermogen iets goeds uit onszelven te denken, veel min in het werk te stellen; zoo bidden wij U, o getrouwe God en Vader, dat Gij, naar uwe belofte, wezen wilt in het midden van onze tegenwoordige vergadering met uwen Heiligen Geest, die ons in alle waarheid leide. Neem ook van ons weg alle misverstand en verkeerde bewegingen des vleesches, en geef dat uw heilig Woord de eenige regel en richtsnoer zij van alle onze raadslagen, opdat die mogen strekken tot eere uws naams, tot stichting uwer gemeente, en tot ontlasting van onze eigene conscientiën, door Christus Jezus uwen Zoon, die met U en den Heiligen Geest, de eenige en waarachtige God, eeuwiglijk zijt te loven en te prijzen Amen.

1) In de sedert ruim 2½ eeuw gangbare redactie is dit gebed, dat in de redactie der 16e eeuw nog niet voorkwam, ten onrechte betiteld als „gebed vóór de handeling *des kerkeraads*." Hiervoor is het zeker ook gemaakt (mits dan bij de woorden: „aangaande den welstand en de stichting uwer Kerken," het meervoud: „Kerken" door het enkelvoud vervangen worde), maar toch niet uitsluitend. Het is voor alle „kerkelijke bijeenkomsten," evenzeer voor Classen en Synoden, als voor Kerkeraden.

2) In de sedert ruim 2½ eeuw gangbare redactie wordt hier gelezen: „goede acht te hebben *op onszelven en* op de kudde;" welke bijvoeging echter in den officieelen tekst niet gevonden wordt.

Gebed na de handeling der kerkelijke bijeenkomsten [1]).

Heere God, hemelsche Vader, wij danken U van harte, dat het U behaagt, hier in deze landen U eene Kerk te verzamelen, en daartoe onzen dienst te gebruiken, ons de genade gevende, dat wij vrij en onverhinderd uw heilig Evangelie prediken, en alle Godzalige oefeningen gebruiken mogen; daarbenevens, dat Gij nu met uwen Heiligen Geest in het midden van deze onze vergadering geweest zijt, onze raadslagen naar uwen wil besturende, en onze harten in onderlingen vrede en eendrachtigheid verbindende. Wij bidden U, o getrouwe God en Vader, wil toch onzen voorgenomen arbeid genadiglijk zegenen, en uw aangevangen werk krachtiglijk volvoeren; U altijd een rechte kerk verzamelende, en die bij de zuivere leer en het recht gebruik der H. Sacramenten, en de naarstige oefening der tucht bewarende. Doe daarentegen te niete alle booze en listige raadslagen, die tegen uw Woord en Kerk bedacht worden. Sterk ook alle Kerkedienaren, opdat zij getrouwelijk en standvastiglijk uw heilig Woord mogen verkondigen; en de Overheid uws volks, opdat zij het wereldlijke zwaard met gerechtigheid en billijkheid moge voeren. Inzonderheid

1) Ook voor dit opschrift geldt de noot bij het opschrift van het vorige gebed.

bidden wij U voor . . . . . [1]). Geef dat hunne gansche regeering daarheen gericht zij, dat de Koning aller Koningen over hen en hunne onderdanen regeeren moge, en het rijk des duivels (hetwelk een rijk is van alle schandelijkheden en ongerechtigheden) door hen, als uwe dienaars, hoe langer hoe meer verstoord en te niete gemaakt worde, en dat wij onder hen een gerust en stil leven leiden mogen, in alle Godzaligheid en eerbaarheid. Verhoor ons, o God en Vader, door Jezus Christus uwen lieven Zoon, die met U en den Heiligen Geest, de eenige en waarachtige God, eeuwiglijk zijt te loven en te prijzen. Amen.

[Een gebed vóór de vergadering der Diakenen 2).]

[Barmhartige God en Vader, Gij die niet alleen ons gezegd hebt, dat wij altijd armen bij ons hebben zullen, maar ook hebt bevolen hen bij te staan, en tot dat einde in uwe gemeente ingesteld hebt den dienst der Diakenen, door welke zij geholpen zouden kunnen worden; nademaal wij, die in deze gemeente tot het ambt van Diakenen geroepen zijn, alhier thans in uwen naam zijn vergaderd, om van onze bediening met malkanderen te spreken; zoo bidden wij U ootmoediglijk, om Jezus' Christus' wille, dat Gij bij ons wilt wezen met den Geest der onderscheiding, ten einde wij goed onderscheid mogen maken tusschen de rechte armen en de onrechte; en dat wij, met alle blijmoedigheid en getrouwigheid, de aalmoezen, die door ons verzameld zijn, aan een iegelijk uitdeelen naar eisch van zijnen nood, niet ongetroost latende de behoeftige ledematen van uwen lieven Zoon, ook niet gevende dengenen, die het niet noodig hebben. Ontsteek de harten der menschen met eene vurige liefde tot de armen, opdat zij milde handreiking doen van hunne tijdelijke goederen, waarover Gij hen tot rentmeesters hebt gesteld; en dat wij, de middelen in handen hebbende om de behoeftigen te helpen, ons ambt getrouwelijk, zonder verdriet, en met onbekrompen hart mogen bedienen. Verleen ons mede de gaven, om niet alleen met de uiterlijke gifte, maar ook met uw heilig Woord, de ellendigen te vertroosten. En aangezien de mensch niet alleen van brood leeft, maar van alle woord dat uit uwen mond komt, zoo wil ook uwen zegen uitstrekken over onze uitdeeling, en het brood der armen vermenigvuldigen, opdat zij en wij oorzaak mogen hebben, om U te loven en te danken; verwachtende de zalige komst van uwen lieven Zoon Jezus Christus, die om onzentwille arm geworden is, om ons rijk te maken in der eeuwigheid. Amen.]

---

1) In den officieelen tekst staat hier: „voor zijne Excellentie en de Heeren Staten en Raden dezer vereenigde Landen, mitsgaders den Achtbaren Magistraat dezer stad". Eene voorbede, die thans natuurlijk op andere wijze te formuleeren is; en dan onderscheidenlijk, naar gelang het karakter was van de vergadering die voorafging; d. w. z. in de Classe of Synode voor de gemeenschappelijke Overheid, en in den Kerkeraad voor den Magistraat der plaats.

2) Dit gebed vóór de vergadering der Diakenen behoort niet tot den officieelen tekst der Liturgie. Toch is het, reeds kort na de vaststelling van dien tekst, door een uitgever daarin opgenomen, en nu sedert ruim 2½ eeuw in verre de meeste uitgaven overgenomen. Daarom is het hier ook afgedrukt; maar dan tusschen vierkante haakjes, ter aanwijzing, dat het niet voorkomt in den tekst, dien de Kerken als officieel hebben aangenomen.

DE FORMULIEREN

VOOR DE BEDIENING DER SACRAMENTEN, DE OEFENING DER KERKELIJKE TUCHT, DE BEVESTIGING DER KERKEDIENAREN, OUDERLINGEN EN DIAKENEN, EN DE INZEGENING DES HUWELIJKS.

In den officieelen tekst heeft dit gedeelte der Liturgie geen algemeen opschrift; en ook is de voor dien tekst aangegevene opeenvolging der Formulieren eene andere, nl.: Avondmaal, Ban en Wederopneming, Doop, Huwelijk, en Bevestiging. Deze volgorde echter is in geene enkele uitgave overgenomen. De gewone orde is ook zeker meer in overstemming met den aard der onderscheidene Formulieren. En zij kan bovendien gezegd worden, evenzeer een officieel karakter te hebben, daar zij gevolgd is door de Dordtsche Synode zelve, toen deze in 1619 haar besluit omtrent de Liturgie formuleerde. Aan datzelfde besluit is ook het bovenstaande opschrift, in vele uitgaven voorkomende, woordelijk ontleend.

Formulier om den Heiligen Doop aan de kinderen te bedienen [1].

De hoofdsom van de leer des Heiligen Doops is in deze drie stukken begrepen:

Eerstelijk, dat wij met onze kinderen in zonden ontvangen en geboren, en daarom kinderen des toorns zijn, zoodat wij in het rijk Gods niet kunnen [1] komen, tenzij wij vannieuws geboren worden. Dit leert ons de ondergang [2] en besprenging met het water, waardoor ons de onreinigheid onzer zielen wordt aangewezen; opdat wij vermaand worden, een mishagen aan onszelven te hebben, ons voor God te verootmoedigen, en onze reinigmaking en zaligheid buiten onszelven te zoeken.

Ten tweede, betuigt en verzegelt ons de Heilige Doop de afwassching der zonden door Jezus Christus. Daarom worden wij gedoopt in den naam Gods [3], des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes. Want als wij gedoopt worden in den naam des Vaders, zoo betuigt en verzegelt ons God de Vader, dat Hij met ons een eeuwig verbond

1) Het opschrift van dit Formulier was oorspronkelijk in alle uitgaven alleenlijk: „Forme [d. i. Formulier] om den heiligen Doop uit te richten [d. i. te bedienen]." Dit bleef zoo, nadat de Dordtsche Synode van het jaar 1574 het oude en vrij uitvoerige Formulier zóó had omgewerkt, dat het de veel kortere redactie kreeg, die bijna onveranderd ook thans nog geldt. Het stond ook nog in de uitgave van 1611, die bij de herziening van de Liturgie, waartoe de Dordtsche Synode in 1619 besloot, werd ten grondslag gelegd. En de Reviseurs, die zij toen benoemd heeft, hebben in dit opschrift formeel niets veranderd. In hun Rapport echter noemden zij het Formulier dat „van den Doop der kinderen"; blijkbaar om het te onderscheiden van dat voor den Doop der volwassenen. En daarna is, zonder twijfel om diezelfde reden, door sommige uitgevers aan het opschrift toegevoegd: „aan de kleine kinderen der geloovigen"; welke bijvoeging, wel niet aanstonds, maar dan toch na eenige jaren, in alle uitgaven is overgenomen. Intusschen, wanneer men zich houden wil aan den naam, die door of vanwege de Kerken zelve formeel gekozen is, dan kan in dit opschrift nog wel gesproken worden van „de kinderen", maar is er niet in op te nemen, aan welke kinderen de Doop mag en moet bediend worden. Bij het Formulier voor den Doop der volwassenen wordt, ten aanzien van de volwassenen die te doopen zijn, de nadere bepaling in het opschrift ook nooit vermeld.

1) De officieele tekst heeft hier het woord *mogen*, dat echter thans in den zin van *kunnen* niet meer kan gebruikt worden.

2) Het woord *ondergang*, dat in den zin van *onderdompeling* anders niet gebruikelijk is, kan in dit verband wel niet tot misverstand aanleiding geven, en is daarom hier behouden.

3) Het woord *Gods*, dat uit de oudste redactie van het Doopformulier in den officieelen tekst weder opgenomen werd, is reeds sedert ruim $2^1/_2$ eeuw in de gangbare redactie weder weggelaten.

der genade opricht, ons tot zijne kinderen en erfgenamen aanneemt, en daarom van alle goed ons verzorgen, en alle kwaad van ons weren, of ten onzen beste keeren wil. En als wij in den naam des Zoons gedoopt worden, zoo verzegelt ons de Zoon, dat Hij ons wascht in zijn bloed van alle onze zonden, ons in de gemeenschap zijns doods en zijner wederopstanding inlijvende, alzoo dat wij van onze zonden [1]) bevrijd, en rechtvaardig voor God gerekend worden. Desgelijks als wij gedoopt worden in den naam des Heiligen Geestes, zoo verzekert ons de Heilige Geest door dit Heilig Sacrament, dat Hij in [2]) ons wonen, en ons tot lidmaten van Christus heiligen wil, ons toeëigenende hetgene wij in Christus hebben, namelijk, de afwassching onzer zonden, en de dagelijksche vernieuwing onzes levens, totdat wij eindelijk onder de gemeente der uitverkorenen in het eeuwige leven onbevlekt zullen gesteld worden.

Ten derde, overmits in alle verbonden twee deelen [3]) begrepen zijn, zoo worden wij ook weder van God door den Doop vermaand en verplicht tot eene nieuwe gehoorzaamheid, namelijk, dat wij dezen eenigen God, Vader, Zoon en Heiligen Geest, aanhangen, betrouwen en liefhebben van ganscher harte, van ganscher ziele, van ganschen gemoede en met alle krachten, de wereld verlaten, onze oude natuur dooden, en in een Godzalig [4]) leven wandelen. En als wij somtijds uit zwakheid in zonden vallen, zoo moeten wij aan Gods genade niet vertwijfelen, noch in de zonden blijven liggen, overmits de Doop een zegel en ontwijfelbaar getuigenis is, dat wij een eeuwig verbond [1]) met God hebben.

En hoewel onze kinderen [2]) deze dingen niet verstaan, zoo mag men ze nochtans daarom van den Doop niet uitsluiten, aangezien zij ook zonder hun weten der verdoemenis in Adam deelachtig zijn, en alzoo ook weder in Christus tot genade aangenomen worden; gelijk God spreekt tot Abraham, den vader aller geloovigen, en overzulks mede tot ons en onze kinderen, zeggende [Gen. XVII: 7] [3]): *Ik zal mijn verbond oprichten tusschen Mij en tusschen u, en tusschen uwen zade na u in hunne geslachten, tot een eeuwig verbond, om u te zijn tot eenen God, en uwen zade na u.* Dit betuigt ook Petrus, Hand. II: 39, met deze woorden: *Want u komt de belofte toe, en uwen kinderen,, en allen die daar verre zijn, zoo velen als er de Heere onze God toe roepen zal.* Daarom heeft God voormaals bevolen hen te besnijden, hetwelk een zegel des verbonds en der gerechtigheid des geloofs was; gelijk ook Christus hen omhelsd, de handen opgelegd en gezegend heeft; Marc. X: 16. Dewijl dan nu de Doop in de plaats der Besnijdenis gekomen is, zoo zal men de kinderen [4]), als erfgenamen van het rijk Gods en van zijn verbond, doopen. En de ouders zullen gehouden zijn hunne kinderen, in het opwassen, hiervan breeder te onderwijzen.

---

1) In de sedert ruim $2^1/_2$ eeuw gangbare redactie is hier het woord *alle* aan den officieelen tekst nog toegevoegd (*van alle onze zonden*).

2) Het voorzetsel *in*, dat uit de redactie der 16e eeuw in den officieelen tekst behouden bleef, is in de sedert ruim $2^1/_2$ eeuw gangbare redactie vervangen door het voorzetsel *bij*. Misschien bij vergissing; en in ieder geval geheel ten onrechte.

3) Het in dit verband minder gebruikelijke woord *deelen* is hier op te vatten in den zin van *partijen;* zooals o. a. blijkt uit de oudste redactie van dezen volzin, die aldus luidde: Maar naardien dat in alle verbonden twee deelen zich met malkanderen verbinden, zoo beloven wij ook Gode", enz.

4) In de sedert ruim $2^1/_2$ eeuw gangbare redactie is hier uit de formuleering der Dordtsche Synode van 1574 het woord *nieuw* (*in een nieuw Godzalig leven*), dat in den officieelen tekst was weggelaten, weder bijgevoegd.

---

1) In de sedert ruim $2^1/_2$ eeuw gangbare redactie is hier aan het woord *verbond* nog toegevoegd: *der genade.*

2) In de sedert ruim $2^1/_2$ eeuw gangbare redactie staat hier: *onze jonge kinderen*; in overeenstemming met de oudste redactie (*onze kinderkens*). Maar in den officieelen tekst is uit de verkorte redactie van het jaar 1574 de uitdrukking: *onze kinderen*, behouden.

3) In de officieele redactie wordt bij de hier gebruikte Schriftuurplaats de tekst niet aangewezen. Trouwens, ook waar in een Formulier zulke aanwijzing wèl geschiedt, is toch niet de bedoeling, dat men, met het aangehaalde Schriftwoord, de plaats waar het te vinden is mede voorleze.

4) In de sedert ruim $2^1/_2$ eeuw gangbare redactie staat hier: *de jonge kinderen.* Zie de noot bij den aanvang van deze alinea, welke ook hier geheel van toepassing is.

Opdat wij dan deze heilige ordening Gods, tot zijne eere, tot onzen troost, en tot stichting der gemeente uitrichten mogen, zoo laat ons zijnen heiligen naam aldus aanroepen:

O almachtige, eeuwige God; Gij die naar uw streng oordeel de ongeloovige en onboetvaardige wereld met den zondvloed gestraft hebt, en den geloovigen Noach zijne acht zielen uit uwe groote barmhartigheid behouden en bewaard; Gij die den verstokten Pharaö met al zijn volk in de Roode Zee verdronken hebt, en uw volk Israël droogvoets daardoor geleid, door hetwelk de Doop beduid werd; wij bidden U, bij uwe grondelooze barmhartigheid, dat Gij dit uw kind [1]) genadiglijk wilt aanzien, en door uwen Heiligen Geest uwen Zoon Jezus Christus inlijven; opdat het met Hem in zijnen dood begraven worde, en met Hem moge opstaan in een nieuw leven; opdat het zijn kruis, Hem dagelijks navolgende, vroolijk dragen moge, Hem aanhangende met waarachtig geloof, vaste hope en vurige liefde; opdat het dit leven (hetwelk toch niet anders is dan een gestadige dood) om uwentwille getroost, verlate, en ten laatsten dage voor den rechterstoel van Christus, uwen Zoon, zonder verschrikken moge verschijnen, door Hem, onzen Heere Jezus Christus, uwen Zoon, die met U en den Heiligen Geest, één eenig God, leeft en regeert in eeuwigheid. Amen.

Vermaning aan de Ouders, en die mede ten Doop komen.

Geliefden in den Heere Christus, gij hebt gehoord, dat de Doop eene ordening Gods is, om ons en onzen zade zijn verbond te verzegelen; daarom moeten wij hem tot dat einde, en niet uit gewoonte of bijgeloovigheid gebruiken. Opdat het dan openbaar worde, dat gij alzoo gezind zijt, zult gij van uwentwege hierop ongeveinsdelijk antwoorden:

Eerstelijk, hoewel onze kinderen in zonden ontvangen en geboren zijn, en daarom aan allerhande ellendigheid, ja aan de verdoemenis zelve onderworpen, of gij niet bekent, dat zij in Christus geheiligd zijn, en daarom als lidmaten zijner gemeente behooren gedoopt te wezen?

Ten andere, of gij de leer, die in het Oude en Nieuwe Testament, en in de Artikelen des Christelijken geloofs begrepen is, en in de Christelijke Kerk alhier geleerd wordt [1]), niet bekent, de waarachtige en volkomene leer der zaligheid te wezen?

Ten derde [2]), of gij niet belooft en u

1) In den officieelen tekst staat hier op den kant aangeteekend: *of deze kinderen;* ter herinnering, dat hier, en in het verdere van dit gebed, soms het enkelvoud in het meervoud te veranderen is. Daar alleenlijk dit de bedoeling is, heeft in deze kantteekening het ontbreken van het voornaamwoord *uw* (dat er in de uitgaven van de 16e eeuw doorgaans bijstond) natuurlijk geene beteekenis; en is er allerminst uit af te leiden, dat dit voornaamwoord, als er meerdere kinderen zijn, zou zijn weg te laten. In de sedert ruim 2½ eeuw gangbare redactie is het meervoud in den tekst opgenomen; en daarbij is het voornaamwoord *uw* geheel weggevallen.

1) In de plaats van deze 8 woorden heeft de uitgave van 1611: „en dienvolgende in de Christelijke Kerk geleerd wordt"; en de Reviseurs, die de Dordtsche Synode in 1619 benoemd heeft, hebben in het gansche Doopformulier slechts deze verandering aangebracht, dat zij aan het einde het woord „Dienaar" door „Kerkedienaar" vervangen hebben. Toch is de gewijzigde uitdrukking, die uit de gewone redactie in den bovenstaanden tekst is opgenomen, zonder twijfel officieel, daar zij zeker is goedgekeurd door de Dordtsche Synode zelve, ook al is in hare acten en bescheiden te dien aanzien niets opgeteekend. Immers, de genoemde Reviseurs zeggen in hun Rapport uitdrukkelijk, dat men op de door hen aangewezen plaats „zal stellen het Formulier van den Doop der kinderen, *gelijk het in de Nationale Synode hersteld is.*" Deze Synode heeft dus in dat Formulier, gelijk het in 1611 geredigeerd was, iets veranderd, hierbij tot eene vroegere redactie terugkeerende. En nu is dit juist het geval met de aangehaalde woorden uit de tweede Doopvraag, die in de oorspronkelijke redactie der 16e eeuw aldus luidden: „deze leer, die hier geleerd wordt." Dat de bedoelde „herstelling" hierop zien moet, wordt ook bevestigd door de omstandigheid, dat in den Arminiaanschen strijd die oude redactie van de tweede Doopvraag door de Gereformeerden weder op den voorgrond gesteld was. En tenoverv loede wordt door Trigland, die zelf lid was van de Dordtsche Synode, uitdrukkelijk verklaard, dat in deze Doopvraag de invoeging van het woordje *hier* of *in deze Kerk*, waartoe de Amsterdamsche predikanten reeds in 1613 eenparig besloten, „daarna goed gevonden is in de Nationale Synode te Dordrecht, Anno 1619".

2) In de uitgave van 1611 luidt deze vraag: „Ten derde vraag ik u, gij Vader van dit kind [met de kantteekening: „Of, Vaders van deze

voorneemt [1]), dit kind, als het tot zijn verstand zal gekomen zijn, waarvan gij vader of getuige zijt [2]) (*of:* deze kinderen, als zij tot hun verstand zullen gekomen zijn, een iegelijk het zijne, waarvan hij vader of getuige is), in de voorzeide leer naar uw vermogen te onderwijzen, of te doen en te helpen onderwijzen?

Antwoord: Ja [3]).

☞ Daarna bij het doopen spreekt de Kerkedienaar aldus:

N. Ik doop u in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes.

Dankzegging.

Almachtige, barmhartige God en Vader, wij danken en loven U, dat Gij ons en onzen kinderen, door het bloed van uwen lieven Zoon Jezus Christus, alle onze zonden vergeven, en ons door uwen Heiligen Geest tot lidmaten van uwen eeniggeborenen Zoon, en alzoo tot uwe kinderen aangenomen hebt, en ons dit met den Heiligen Doop bezegelt en bekrachtigt. Wij bidden U ook, door Hem, uwen lieven Zoon, dat Gij dit kind [1]) met uwen Heiligen Geest altijd wilt regeeren, opdat het Christelijk en Godzaliglijk opgevoed worde, en in den Heere Jezus Christus wasse en toeneme, opdat het uwe vaderlijke goedheid en barmhartigheid, die Gij hem en ons allen bewezen hebt, moge bekennen, en in alle gerechtigheid, onder onzen eenigen Leeraar, Koning en Hoogepriester, Jezus Christus, leve, en vromelijk tegen de zonde, den duivel en zijn gansche rijk strijden en overwinnen moge, om U, en uwen Zoon Jezus Christus, mitsgaders den Heiligen Geest, den eenigen en waarachtigen God, eeuwiglijk te loven en te prijzen. Amen.

---

kinderen"], of gij niet belooft en voor u neemt, hetzelve, als het tot zijn verstand komt, in de voorzeide leer naar uw vermogen te onderwijzen". En op de woorden: „Antwoord: Ja", volgt dan nog: „Daarna spreekt de Dienaar aldus: Voorts gelijkerwijs een ieder Christen vanwege de liefde schuldig is zijnen naaste, zoo jong als oud, tot de Godzaligheid te vermanen; alzoo wil ik u voornamelijk, die als getuigen staat over den Doop van dit kind (of, deze kinderen), gebeden en vermaand hebben, dat gij hetzelve in het opwassen wilt helpen stieren in de wegen des Heeren, opdat het zijnen Doop recht mag beleven".

In de oorspronkelijke redactie kwam deze vermaning niet voor, en werd de vraag zelve gedaan, niet alleen aan de ouders, maar ook aan de getuigen; dus zonder de woorden: „gij Vader van dit kind". Maar dit was veranderd, reeds door de Dordtsche Synode van 1574, die de oude Doopvragen bestendigde met deze wijziging: „behalve dat de Kerkedienaars de ouders verbinden, en de bijstaande getuigen vermanen zullen."

In den sedert ruim 2½ eeuw gangbaren tekst is men in dit opzicht tot de oorspronkelijke redactie teruggekeerd; zelfs met invoeging van de woorden: „waarvan gij vader of getuige zijt"; en met bijvoeging van de woorden: „of te doen en te helpen onderwijzen."

Dat deze verandering, die soms wel is toegeschreven aan de door de Dordtsche Synode in 1619 benoemde Reviseurs, toch door hen niet gemaakt is, blijkt uit hun Rapport. Maar het kan wel zijn, en het is zelfs waarschijnlijk, dat zij, evenals de verandering in de tweede Doopvraag, van de Synode zelve afkomstig is, en dat zij dus ook behoort tot de, in de vorige noot vermelde, „herstelling", d. i. terugkeering tot de oude redactie, welke deze Synode, volgens het genoemde Rapport, in het Doopformulier heeft aangebracht. Denkelijk is de sedert lang gangbare en hierboven afgedrukte redactie dus inderdaad de officieele. En in ieder geval kan hier het tegendeel niet worden aangenomen.

1) De officieele tekst heeft hier: *voor u neemt*, hetgeen in de taal der 16e eeuw hetzelfde was als: *u voorneemt*, of, *bij uzelven besluit;* maar thans in dien zin niet meer kan gezegd worden.

2) Bij deze uitdrukking staat geene kantteekening. Niet, alsof zij altijd letterlijk aldus zou te gebruiken zijn. Maar omdat het wel vanzelf spreekt dat zij te wijzigen is naar gelang van omstandigheden (b.v. wanneer bij eene Doopsbediening geene getuigen gebruikt worden, of wanneer de vader overleden of afwezig is, enz.).

3) De officieele tekst heeft achter elke der drie vragen: *Antwoord: Ja.* De redactie der 16e eeuw had dit enkel aan het slot der vragen; en de sedert ruim 2½ gangbare tekst is hierin tot de oude redactie teruggekeerd. Ook in den bovenstaanden tekst is deze behouden, daar het uit den aard der zaak onverschillig is, of de drie vragen tegelijk, of wel één voor één, beantwoord worden, en er dus geene genoegzame reden is, om een gebruik, waaraan de gemeente sedert lang gewoon is, te willen veranderen.

1) In den officieelen tekst staat hier op den kant aangeteekend: *of deze kinderen;* ter aanwijzing dat hier, en in het verdere van dit gebed, soms het enkelvoud in het meervoud te veranderen is.

Voorts komt de officieele tekst hier geheel overeen met de oude redactie der 16e eeuw. Maar in de sedert ruim 2½ eeuw gangbare redactie is het woord *gedoopte* hier ingevoegd (*deze gedoopte kinderen*).

Formulier[1] om den Heiligen Doop aan de volwassenen[2] te bedienen.

Als degenen, die in hunne jonkheid (hetzij door nalatigheid of door dwaling hunner ouders) niet gedoopt zijn, tot de jaren huns verstands gekomen zijnde, begeeren den Christelijken Doop te ontvangen, zoo zal men ze eerst wèl onderwijzen in de gronden der Christelijke religie. En als zij daarvan (hetzij in den Kerkeraad, of voor zijne daartoe gedeputeerden, of openlijk, naardat in elke Kerk geoordeeld wordt het stichtelijkst te zijn) eene goede belijdenis hebben gedaan, zal men ze tot den Heiligen Doop toelaten, en in het bedienen daarvan dit navolgende formulier gebruiken.

De hoofdsom van de leer des Heiligen Doops is in deze drie stukken begrepen:

Eerstelijk, dat wij met onze kinderen in zonden ontvangen en geboren, en daarom kinderen des toorns zijn, zoodat wij in het rijk Gods niet kunnen komen, tenzij wij van nieuws geboren worden. Dit leert ons de ondergang en besprenging met het water, waardoor ons de onreinigheid onzer zielen wordt aangewezen; opdat wij vermaand worden, een mishagen aan onszelven te hebben, ons voor God te verootmoedigen, en onze reinigmaking en zaligheid buiten onszelven te zoeken.

Ten tweede, betuigt en verzegelt ons de Heilige Doop de afwassching der zonden door Jezus Christus. Daarom worden wij gedoopt in den naam Gods, des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes. Want als wij gedoopt worden in den naam des Vaders, zoo betuigt en verzegelt ons God de Vader, dat Hij met ons een eeuwig verbond der genade opricht, ons tot zijne kinderen en erfgenamen aanneemt, en daarom van alle goed ons verzorgen, en alle kwaad van ons weren, of ten onzen beste keeren wil. En als wij in den naam des Zoons gedoopt worden, zoo verzegelt ons de Zoon, dat Hij ons wascht in zijn bloed van alle onze zonden, ons in de gemeenschap zijns doods en zijner wederopstanding inlijvende, alzoo dat wij van onze zonden bevrijd, en rechtvaardig voor God gerekend worden. Desgelijks als wij gedoopt worden in den naam des Heiligen Geestes, zoo verzekert ons de Heilige Geest door dit Heilig Sacrament, dat Hij in ons wonen, en ons tot lidmaten van Christus heiligen wil, ons toeëigenende hetgene wij in Christus hebben, namelijk, de afwassching onzer zonden, en de dagelijksche vernieuwing onzes levens, totdat wij eindelijk onder de gemeente der uitverkorenen in het eeuwige leven onbevlekt zullen gesteld worden.

Ten derde, overmits in alle verbonden twee deelen begrepen zijn, zoo worden wij ook weder van God door den Doop vermaand en verplicht tot eene nieuwe gehoorzaamheid, namelijk, dat wij dezen eenigen God, Vader, Zoon en Heiligen Geest, aanhangen, betrouwen en liefhebben van ganscher harte, van gan-

---

1) Van het Formulier voor den Doop der volwassenen is de eindredactie vastgesteld, niet door de Reviseurs, die de Dordtsche Synode in 1619 voor de Liturgie benoemd heeft, maar door deze Synode zelve; en wel zóó, dat in het sedert 1611 bij de Zeeuwsche Kerken aangenomen Formulier de vierde alinea en de vragen door eene nieuwe redactie vervangen werden. Daarna echter hebben alle drukkers van de Liturgie, door een zonderling misverstand van hetgeen de Synode besloten had, uitsluitend die nieuwe redactie van een *deel* des Formuliers in hunne uitgaven opgenomen; waarbij het begin van dat stuk („*En* hoewel de kinderen der Christenen, niettegenstaande zij deze dingen niet verstaan"), dat alsdan natuurlijk geen zin had, door sommigen eenvoudig gewijzigd werd. En ofschoon in de volgende twee eeuwen vele Classen en Particuliere Synoden telkens op dien misstand de aandacht gevestigd hebben, bleef de alzoo verminkte tekst in alle uitgaven onveranderd. In den bovenstaanden tekst is nu het geheele Formulier afgedrukt; ook de uiteenzetting van de hoofdsom van de leer des Heiligen Doops (op wier voorstelling de leeftijd van den Doopeling natuurlijk geenerlei invloed kan hebben), de Gebeden, enz. Voor de laatst bedoelde stukken geeft de uitgave van 1611 de officieele redactie; en voor de in 1619 opnieuw geredigeerde stukken is die te vinden in de acta (postacta) der Dordtsche Synode. Hierbij is echter in het oog te houden, dat van die postacta alleen de Latijnsche tekst officieel is; terwijl de gebruikelijke Hollandsche vertaling, die niet door de gezamenlijke Kerken, maar alleenlijk door de Zuid-Hollandsche Synode in 1669 bezorgd is, hier en daar niet onverbeterlijk is. Waar dit in het oog valt, is daarom voor den bovenstaanden tekst ook gebruik gemaakt van eene particuliere vertaling uit denzelfden tijd, die nauwkeuriger is; opdat de officieele tekst zoo goed mogelijk zou gegeven worden.

2) In de sedert ruim $2^1/_2$ eeuw gangbare redactie wordt hier, en ook in het Formulier zelf, het woord *bejaarden* gebruikt. De officieele tekst heeft echter het woord *volwassenen*. Ook is men thans niet meer gewoon, een kind, dat tot zijne jaren gekomen is (naar den kerkelijken regel van vroeger, reeds met het 16e levensjaar), „een bejaarde" te noemen.

scher ziele, van ganschen gemoede en met alle krachten, de wereld verlaten, onze oude natuur dooden, en in een nieuw [1] Godzalig leven wandelen. En als wij somtijds uit zwakheid in zonden vallen, zoo moeten wij aan Gods genade niet vertwijfelen, noch in de zonden blijven liggen, overmits de Doop een zegel en ontwijfelbaar getuigenis is, dat wij een eeuwig verbond met God hebben.

En hoewel de kinderen der Christenen, niettegenstaande zij deze dingen niet verstaan, uit kracht des Verbonds moeten gedoopt worden, zoo is het nochtans niet geoorloofd de volwassenen [2] te doopen, tenzij die tevoren, hunne zonden gevoelende, belijdenis doen van hunne boetvaardigheid en van hun geloof in Christus. Want om deze oorzaak heeft niet alleen Johannes de Dooper, predikende naar het gebod Gods den Doop der bekeering [3], tot vergeving der zonden, diegenen, die hunne zonden beleden, gedoopt (Marc. I: 4, 5, en Luc. III: 3), maar heeft ook onze Heere Jezus Christus zijnen Apostelen bevolen, alle volkeren te onderwijzen en hen te doopen in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes (Matth. XXVIII: 19), deze belofte daarbij voegende, dat die geloofd zal hebben, en gedoopt zal zijn, zal zalig worden (Marc. XVI: 16); gelijk ook de Apostelen (zooals blijkt uit de Handelingen der Apostelen Kap. II: 38, en VIII: 36, 37, en X: 47, 48, en XVI: 14, 15, 31, 32, 33), volgens dezen regel, geene andere volwassenen gedoopt hebben, dan die belijdenis deden van hun boetvaardigheid en geloof. Daarom is het ook heden ten dage niet geoorloofd eenige andere volwassenen te doopen, dan die de verborgenheden des Heiligen Doops uit de prediking van het Heilig Evangelie geleerd hebben en verstaan, en daarvan, mitsgaders van hun geloof, door belijdenis des monds weten rekenschap te geven.

Opdat wij dan deze heilige ordening Gods, tot zijne eere, tot onzen troost, en tot stichting der gemeente uitrichten mogen, zoo laat ons zijnen heiligen naam aldus aanroepen:

O almachtige, eeuwige God; Gij die naar uw streng oordeel de ongeloovige en onboetvaardige wereld met den zondvloed gestraft hebt, en den geloovigen Noach zijne acht zielen uit uwe groote barmhartigheid behouden en bewaard; Gij die den verstokten Pharaö met al zijn volk in de Roode Zee verdronken hebt, en uw volk Israël droogvoets daardoor geleid, door hetwelk de Doop beduid werd; wij bidden U, bij uwe grondelooze barmhartigheid, dat Gij dezen persoon [1] genadiglijk wilt aanzien, en door uwen Heiligen Geest uwen Zoon Jezus Christus inlijven; opdat hij met Hem in zijnen dood begraven worde, en met Hem moge opstaan in een nieuw leven; opdat hij zijn kruis, Hem dagelijks navolgende, vroolijk dragen moge, hem aanhangende met waarachtig geloof, vaste hope en vurige liefde; opdat hij dit leven (hetwelk toch niet anders is dan een gestadige dood) om uwentwille getroost, verlate, en ten laatsten dage voor den rechterstoel van Christus, uwen Zoon, zonder verschrikken moge verschijnen, door Hem, onzen Heere Jezus Christus, uwen Zoon, die met U en den Heiligen Geest, één eenig God, leeft en regeert in eeuwigheid. Amen.

☞ Aanspraak tot den volwassene, die gedoopt zal worden.

Aangezien gij N. dan ook begeert met het Heilig Doopsel gedoopt te worden, ten einde het u zij een zegel uwer inlijving in de Kerke Gods, opdat blijke, dat gij niet alleen de Christelijke religie aanneemt, waarin gij privatelijk door

1) De officieele tekst, die in het Formulier voor den kinderdoop te dezer plaatse het woord *nieuw* wegliet, heeft het in dit Formulier hier behouden.

2) In den grondtekst staat hier eigenlijk niet *de volwassenen* (hetgeen in het Lat. *adulti* zijn zou), maar: de meer opgewassenen, de ouderen, de grooteren (Lat. *adultiores*).

3) In den grondtekst staat hier hetzelfde woord (*poenitentia*), dat in deze zelfde alinea, een weinig vroeger en een weinig later, terecht door *boetvaardigheid* (in de uitgaven der 17e en 18e eeuw doorgaans *boete*) vertaald is. Te dezer plaatse echter moet (op voorgang van sommige uitgaven der 17e eeuw) het woord *bekeering* gebruikt worden, daar dit ook geschiedt in het hier aangehaalde Schriftwoord.

1) In den officieelen tekst staat hier op den kant aangeteekend: *of personen;* en evenzoo hebben de volgende enkelvoudige voornaamwoorden driemaal de kantteekening: *of zij.*

ons zijt onderwezen, en waarvan gij voor ons belijdenis gedaan hebt, maar ook uw leven daarnaar, door Gods genade, wilt aanstellen; zoo zult gij voor God en zijne gemeente hierop ongeveinsdelijk antwoorden:

Ten eerste: of gij gelooft in den eenigen waarachtigen God, onderscheiden in drie personen, Vader, Zoon en Heilige Geest, die hemel en aarde, en alles wat daarin is, uit niet geschapen heeft, en nog onderhoudt en regeert, alzoo dat er niets geschiedt, noch in den hemel noch op de aarde, zonder zijnen Goddelijken wil?

Antwoord: Ja [1]).

Ten tweede: of gij gelooft, dat gij in zonden ontvangen en geboren zijt, en daarom een kind des toorns zijt, van nature [2]) ten goede gansch onbekwaam en geneigd tot alle kwaad; en dat gij met gedachten, woorden en werken de geboden des Heeren menigmaal hebt overtreden; en of deze uwe zonden u van harte leed zijn?

Antwoord: Ja.

Ten derde: of gij gelooft, dat Jezus Christus, die tegelijk waarachtig en eeuwig God is en waarachtig mensch, die zijne menschelijke natuur uit het vleesch en bloed der maagd Maria heeft aangenomen, u tot eenen Zaligmaker van God geschonken is; en dat gij door dit geloof ontvangt vergeving der zonden in zijn bloed, en dat gij een lidmaat van Jezus Christus en van zijne Kerk door de kracht des Heiligen Geestes zijt geworden?

Antwoord: Ja.

Ten vierde: of gij verder alle de Artikelen der Christelijke religie, gelijk die hier in de Christelijke Kerk uit den Woorde Gods geleerd worden, toestemt; en van voornemen zijt, in dezelfde leer tot het einde uws levens standvastiglijk te volharden; en tevens verzaakt alle ketterijen en dwalingen, met deze leer strijdende; en belooft, dat gij in de gemeenschap dezer Christelijke Kerk, niet alleen in het gehoor des Goddelijken Woords, maar ook in het gebruik des Heiligen Avondmaals, zult volharden?

Antwoord: Ja.

Ten vijfde: of gij u van harte voorgenomen hebt, altijd Christelijk te wandelen, en de wereld en hare kwade begeerlijkheden te verzaken, gelijk het lidmaten van Christus en van zijne gemeente betaamt; en of gij u aan alle Christelijke vermaningen gaarne wilt onderwerpen?

Antwoord: Ja.

De goede en groote God verleene goedertierenlijk tot dit uw heilig voornemen zijne Goddelijke genade en zegen, door onzen Heere Jezus Christus. Amen.

☞ Daarna bij het doopen spreekt de Kerkedienaar aldus:

N. Ik doop u in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes.

Dankzegging.

Almachtige, barmhartige God en Vader, wij danken en loven U, dat Gij ons en onzen kinderen, door het bloed van uwen lieven Zoon Jezus Christus, alle onze zonden vergeven, en ons door uwen Heiligen Geest tot lidmaten van uwen eeniggeborenen Zoon, en alzoo tot uwe kinderen aangenomen hebt, en ons dit met den Heiligen Doop bezegelt en bekrachtigt. Wij bidden U ook, door Hem, uwen lieven Zoon, dat Gij dezen persoon met uwen Heiligen Geest altijd wilt regeeren, opdat hij [1]) Christelijk en Godzaliglijk wandele, en in den Heere Jezus Christus wasse en toeneme, opdat hij uwe vaderlijke goedheid en barmhartigheid, die Gij hem en ons allen bewezen hebt, moge bekennen, en

1) Bij dit Formulier is in alle uitgaven achter iedere vraag blijven staan: *Antwoord: Ja;* ofschoon in de practijk ook hier, evenals bij den Doop der kinderen, doorgaans alle vragen tegelijk aan het einde beantwoord worden.

2) In bijna alle Holl. uitgaven zijn de woorden: *van nature*, bij het voorgaande gevoegd (*een kind des toorns van nature, ten goede* enz.). Geheel ten onrechte; zooals duidelijk blijkt uit den officieelen (Latijnschen) tekst (*filium esse irae, naturâ tuâ ad bonum*, enz.).

1) In den officieelen tekst staat ook bij dit gebed driemaal eene kantteekening, ter herinnering, dat het enkelvoud soms in een meervoud te veranderen is.

in alle gerechtigheid, onder onzen eenigen Leeraar, Koning en Hoogepriester, Jezus Christus, leve, en vromelijk tegen de zonde, den duivel en zijn gansche rijk strijden en overwinnen moge, om U, en uwen Zoon Jezus Christus, mitsgaders den Heiligen Geest, den eenigen en waarachtigen God, eeuwiglijk te loven en te prijzen. Amen.

Van het Heilig Avondmaal des Heeren 1).

Alle degenen, die zich tot de Gemeente Gods eerst begeven en tot het gebruik van des Heeren Avondmaal begeeren toegelaten te worden, moeten eerst in de hoofdstukken der Christelijke leer, uit den Woorde Gods, onderwezen zijn; waarvan in de Kerken zulke vorm of manier van onderwijzen gehouden wordt, als men acht het stichtelijkst te zijn.

En wanneer zij dan die hoofdstukken der leer in den grond bekend en beleden hebben, zoo vraagt men hun, of zij op eenig punt (aangaande de leer) eenigen twijfel hebben, opdat men hun moge genoegdoen. En indien zij zeggen: ja; zoo zoekt men hun uit de Heilige Schrift te voldoen.

Maar is het dat zij gerust zijn, zoo vraagt men hun, of zij voorgenomen hebben, bij de voorzeide leering te blijven, de wereld te verzaken, en een nieuw Christelijk leven te leiden.

Eindelijk vraagt men hun ook, of zij zich aan de Christelijke straf gewilliglijk onderwerpen willen.

En als zij dit beloofd hebben, zoo vermaant men hen tot vrede, liefde en eendrachtigheid met alle menschen, en tot vredemaking, zoo zij met iemand iets uitstaande hebben.

1) In de uitgaven der Liturgie van de 16e eeuw werd het Avondmaalsformulier doorgaans voorafgegaan door de destijds in gebruik zijnde „Korte onderzoeking des geloofs", waaraan dan werd toegevoegd: „Als degene, die zich tot de Gemeente begeven wil, deze hoofdstukken in den grond bekend en beleden heeft", enz. (bijna woordelijk hetzelfde als de boven afgedrukte tekst, zonder de eerste alinea).

In de uitgave van 1611 werd de „Korte onderzoeking" weggelaten, daar men haar wilde vervangen door het „Kort Begrip", dat de Middelburgsche Kerk pas tevoren voor hetzelfde doel had doen opstellen. Maar omdat dit door de gezamenlijke Kerken nog niet was vastgesteld, staat het in die uitgave, niet te dezer plaatse, maar geheel aan het einde, na de officieele Liturgie; en te dezer plaatse staan er alleen de hierboven afgedrukte Liturgische aanwijzingen.

Daar nu de Dordtsche Synode van 1619 wel besloten heeft, dat de Kerken dit „Kort Begrip" zouden kunnen gebruiken, maar het toch niet heeft aangenomen als de kerkelijke leiddraad bij het onderwijs en bij het doen van belijdenis, kan het in eene uitgave der Liturgie wel weder aan het einde worden opgenomen; maar in de Liturgie zelve kan aan het Avondmaalsformulier niets anders voorafgaan, dan hetgeen de officieele tekst aldaar aangeeft, d. i. hetgeen voorkomt in de uitgave van 1611, met de daarin door de Reviseurs aangebrachte wijziging.

Formulier om het Heilig Avondmaal te houden 1).

Geliefden in den Heere Jezus Christus, hoort aan de woorden der inzetting van het Heilig Avondmaal van onzen Heere Jezus Christus, welke ons beschrijft de Heilige Apostel Paulus, 1 Kor. XI: 23—29.

Ik heb van den Heere ontvangen, hetgene ik u ook overgegeven heb, dat de Heere Jezus, in den nacht in welken Hij verraden werd, het brood nam; en als Hij gedankt had, brak Hij het, en zeide: Neemt, eet; dat is mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt; doet dat tot mijne gedachtenis. Desgelijks nam Hij ook den drinkbeker na het eten des Avondmaals, en zeide: Deze drinkbeker is het nieuwe Testament in mijn bloed; doet dat, zoo dikwijls als gij dien zult drinken, tot mijne gedachtenis. Want zoo dikwijls als gij dit brood zult eten, en dezen drinkbeker zult drinken, zoo verkondigt den dood des Heeren, totdat Hij komt. Zoo dan, wie onwaardiglijk dit brood eet, of den drinkbeker des Heeren drinkt, die zal schuldig zijn aan het lichaam en bloed des Heeren. Maar de mensch beproeve zichzelven, en ete alzoo van het brood, en drinke van den drinkbeker. Want die onwaardiglijk eet en drinkt, die eet en drinkt zichzelven een oordeel, niet onderscheidende het lichaam des Heeren.

Opdat wij nu tot onzen troost des Heeren Avondmaal mogen houden, is ons vóór alle dingen noodig, dat wij

1) Ook bij dit Formulier, dat natuurlijk moest gegeven worden gelijk het officieel is vastgesteld, is de hierboven afgedrukte tekst dientengevolge in sommige woorden en uitdrukkingen eenigszins anders dan de thans meest gebruikelijke. De afwijkingen, die in dezen laatsten voorkomen, zijn veroorzaakt, deels doordat reeds voor ruim $2^1/_2$ eeuw, niet de officieele redactie, maar die der 16e eeuw eenvoudig gevolgd werd, deels doordat men in onze eeuw bij het nadrukken de vereischte nauwkeurigheid niet altijd in acht nam.

ons tevoren recht beproeven; ten andere, dat wij het tot dat einde richten, waartoe het de Heere Christus verordineerd en ingesteld heeft, namelijk, tot zijne gedachtenis.

De waarachtige beproeving van onszelven bestaat in deze drie stukken:

Ten eerste, bedenke een iegelijk bij zichzelven zijne zonden en vervloeking, opdat hij zichzelven mishage, en zich voor God verootmoedige; aangezien de toorn Gods tegen de zonde zóó groot is, dat Hij die (eer Hij ze ongestraft liet blijven) aan zijnen lieven Zoon Jezus Christus, met den bitteren en smadelijken dood des kruises gestraft heeft.

Ten andere, onderzoeke een iegelijk zijn hart, of hij ook deze gewisse belofte Gods gelooft, dat hem alle zijne zonden, alleen om het lijden en sterven van Jezus Christus, vergeven zijn, en de volkomene gerechtigheid van Christus hem als zijne eigene toegerekend en geschonken is, ja zoo volkomen, als of hij zelf in eigen persoon voor alle zijne zonden betaald, en alle gerechtigheid volbracht had.

Ten derde, onderzoeke een iegelijk zijne consciëntie, of hij ook gezind is, voortaan met zijn gansche leven waarachtige dankbaarheid jegens God den Heere te bewijzen, en voor het aangezichte Gods oprechtelijk te wandelen; insgelijks, of hij zonder eenige geveinsdheid (alle vijandschap, haat en nijd van harte afleggende) een ernstig voornemen heeft, om van nu voortaan in waarachtige liefde en eenigheid met zijne naasten te leven.

Allen dan die alzoo gezind zijn, die wil God gewisselijk in genade aannemen, en voor waardige medegenooten van de tafel zijns Zoons Jezus Christus houden. Daarentegen die dit getuigenis in hunne harten niet gevoelen, die eten en drinken zichzelven een oordeel [1]). Waarom wij ook, naar het bevel van Christus en van den Apostel Paulus, allen die zich met deze navolgende ergerlijke zonden [1]) besmet weten, vermanen, van de tafel des Heeren zich te onthouden, en hun verkondigen, dat zij geen deel in het rijk van Christus hebben; als daar zijn: alle afgodendienaars; allen, die verstorvene heiligen, engelen of andere schepselen aanroepen; allen, die den beelden eere aandoen; alle toovenaars en waarzeggers, die vee of menschen, mitsgaders andere dingen, zegenen, en die aan zulke zegening geloof hechten; alle verachters van God, van zijn Woord, en van de Heilige Sacramenten; alle Godslasteraars; allen, die tweedracht, sekten en muiterij in kerken en wereldrijke regeeringen begeeren aan te richten; alle meineedigen; allen, die hunnen ouderen en overheden ongehoorzaam zijn; alle doodslagers, kijvers, en die in haat en nijd tegen hunne naasten leven; alle echtbrekers, hoereerders, dronkaards, dieven, woekeraars, roovers, spelers, gierigaards, en alle degenen, die een ergerlijk leven leiden. Deze allen, zoo lang zij in zulke zonden blijven, zullen zich van deze spijze (welke Christus alleen voor zijne geloovigen verordineerd heeft) onthouden, opdat hun gericht en verdoemenis niet des te zwaarder worde.

Maar dit wordt ons, geliefde Broeders en Zusters, niet voorgehouden, om de verslagene harten der geloovigen kleinmoedig te maken, alsof niemand tot het Avondmaal des Heeren gaan mocht, dan die zonder eenige zonde ware. Want wij komen niet tot dit Avondmaal, om daarmede te betuigen, dat wij in onszelven volkomen en rechtvaardig zijn; maar integendeel, aangezien wij ons leven buiten onszelven in Jezus Christus zoeken, zoo bekennen wij daarmede, dat wij midden in den dood liggen. Daarom, al is het dat wij nog vele gebreken en ellendigheid in ons bevinden, als namelijk: dat wij geen volkomen geloof hebben, dat wij ons ook met zulken ijver om God te dienen niet begeven, als wij schuldig zijn; maar dagelijks met de zwakheid onzes geloofs, en de booze lusten onzes vlee-

1) De officieele tekst heeft hier: *het oordeel;* gelijk de Schriftplaats, waaraan deze uitdrukking ontleend is (1 Cor. XI: 29), in de oude Nederduitsche vertalingen te lezen gaf. Thans moet hier natuurlijk de Staten-vertaling gevolgd worden.

1) De officieele tekst heeft hier het woord *lasteren;* dat echter in den zin van *ongerechtigheden* of *ergerlijke zonden* thans niet meer gebruikelijk is.

sches te strijden hebben; nochtans, desniettegenstaande, overmits ons (door de genade des Heiligen Geestes) zulke gebreken van harte leed zijn, en wij begeeren tegen ons ongeloof te strijden, en naar alle geboden Gods te leven; zoo zullen wij gewis en zeker zijn, dat geene zonde noch zwakheid, die nog (tegen onzen wil) in ons overgebleven is, ons kan hinderen, dat ons God niet in genade zoude aannemen, en alzoo dezer hemelsche spijze en drank waardig en deelachtig maken.

Ten andere, laat ons nu ook overdenken, waartoe ons de Heere zijn Avondmaal heeft ingezet: namelijk, dat wij zulks doen zouden tot zijne gedachtenis. Maar aldus zullen wij Zijner daarbij gedenken:

Eerstelijk, dat wij ganschelijk in onze harten vertrouwen, dat onze Heere Jezus Christus (naar luid van de beloften, die den voorvaderen in het oude Testament van den beginne af geschied zijn) van den Vader in deze wereld gezonden is, ons vleesch en bloed heeft aangenomen, den toorn Gods (onder welken wij eeuwiglijk hadden moeten verzinken) van het begin zijner menschwording tot het einde zijns levens op aarde voor ons heeft gedragen, en alle gehoorzaamheid en gerechtigheid der Goddelijke wet voor ons heeft vervuld; voornamelijk, toen Hem de last van onze zonden, en van den toorn Gods, het bloedige zweet in den Hof uitgedrukt heeft; waar Hij gebonden werd, opdat Hij ons zoude ontbinden; daarna ontallijke smaadheden geleden heeft, opdat wij nimmermeer te schande zouden worden; onschuldig ter dood veroordeeld is, opdat wij voor het gerichte Gods zouden vrijgesproken worden; ja zijn gezegend lichaam aan het kruis heeft laten nagelen, opdat Hij het handschrift onzer zonden daaraan zoude hechten; en heeft alzoo de vervloeking van ons op Zich geladen, opdat Hij ons met zijne zegening vervullen zoude; en heeft Zich vernederd tot in de allerdiepste versmaadheid en angst der helle, met lichaam en ziele, aan het hout des kruises, toen Hij riep met luider stemme: *Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij Mij verlaten?* opdat wij tot God zouden genomen, en nimmermeer van Hem verlaten worden; en heeft eindelijk met zijnen dood en bloedstorting het nieuwe en eeuwige Testament, het verbond der genade en der verzoening, besloten, toen Hij zeide: *Het is volbracht.*

En opdat wij vastelijk zouden gelooven, dat wij tot dit genadeverbond behooren, *nam de Heere Jezus in zijn laatste Avondmaal het brood, en als Hij gedankt had, brak Hij het, en gaf het zijnen discipelen, en zeide: Neemt, eet, dat is mijn lichaam, hetwelk voor u gegeven wordt; doet dat tot mijne gedachtenis. Desgelijks, na het Avondmaal, nam Hij den drinkbeker, en gedankt hebbende gaf hun dien, zeggende: Drinkt allen daaruit; deze drinkbeker is het nieuwe Testament in mijn bloed, hetwelk voor u en voor velen vergoten wordt, tot vergeving der zonden; doet dat, zoo dikwijls als gij dien zult drinken, tot mijne gedachtenis;* dat is: zoo dikwijls als gij van dit brood eet, en van dezen beker drinkt, zult gij daardoor, als door eene gewisse gedachtenis en pand, vermaand en verzekerd worden van deze mijne hartelijke liefde en trouw jegens u, dat Ik voor u (daar gij anders den eeuwigen dood hadt moeten sterven) mijn lichaam aan het hout des kruises in den dood geve, en mijn bloed vergiete, en uwe hongerige en dorstige zielen met dit mijn gekruisigde lichaam en vergoten bloed tot het eeuwige leven spijze en lave, even zekerlijk, als eenen iegelijk dit brood voor zijne oogen gebroken, en deze beker hem gegeven wordt, en gij die tot mijne gedachtenis met uwen mond eet en drinkt.

Uit deze inzetting des Heiligen Avondmaals van onzen Heere Jezus Christus zien wij, dat Hij ons geloof en betrouwen op zijne volkomene offerande (die eenmaal aan het kruis geschied is) als op den eenigen grond en fondament onzer zaligheid wijst, waar Hij onzen hongerigen en dorstigen zielen tot eene waarachtige spijze en drank des eeuwigen levens geworden is. Want door zijnen dood heeft Hij de oorzaak van onzen eeuwigen honger en kommer, namelijk, de zonde, weggenomen, en ons den levendmakenden Geest verworven; opdat wij door dien Geest (die in Christus, als in het Hoofd, en in ons

als zijne lidmaten woont) met Hem waarachtige gemeenschap zouden hebben, en alle zijne goederen, het eeuwige leven, de gerechtigheid en de heerlijkheid, deelachtig worden.

Daarbenevens, dat wij ook door den zelfden Geest onder malkanderen, als lidmaten van één lichaam, in waarachtige broederlijke liefde verbonden worden; gelijk de Heilige Apostel spreekt: *Eén brood is het, zoo zijn wij velen één lichaam, dewijl wij allen ééns broods deelachtig zijn.* Want gelijk uit vele graankorrels één meel gemalen, en één brood gebakken wordt, en uit vele beziën, samengeperst zijnde, één wijn en drank vliet, en zich ondereen vermengt; alzoo zullen wij allen, die door het waarachtig geloof Christus ingelijfd zijn, door broederlijke liefde, om Christus onzes lieven Zaligmakers wille, die ons tevoren zoo uitnemend heeft liefgehad, allen te zamen één lichaam zijn, en zulks niet alleen met woorden, maar ook met de daad jegens malkanderen bewijzen.

Daartoe helpe ons de almachtige, barmhartige God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, door zijnen Heiligen Geest. Amen.

Opdat wij dan dit alles mogen verkrijgen, laat ons onszelven voor God verootmoedigen, en Hem met waarachtig geloof om zijne genade aanroepen:

Barmhartige God en Vader, wij bidden U, dat Gij in dit Avondmaal (waarin wij oefenen de heerlijke gedachtenis van den bitteren dood van uwen lieven Zoon Jezus Christus) door uwen Heiligen Geest in onze harten wilt bewerken, dat wij ons met waarachtig vertrouwen aan uwen Zoon Jezus Christus hoe langer hoe meer overgeven, opdat onze bezwaarde en verslagene harten met zijn waarachtig lichaam en bloed, ja met Hem, waarachtig God en mensch, het eenige hemelsche brood, door de kracht des Heiligen Geestes gespijzigd en gelaafd worden; en dat wij niet meer in onze zonden, maar Hij in ons, en wij in Hem leven, en zóó waarachtiglijk het nieuwe en eeuwige Testament en Verbond der genade deelachtig zijn mogen, dat wij niet twijfelen of Gij zult eeuwiglijk onze genadige Vader zijn, ons onze zonden nimmermeer toerekenende, en met alle dingen aan lichaam en ziele verzorgende, als uwe lieve kinderen en erfgenamen.

Verleen ons ook uwe genade, dat wij, getroost ons kruis op ons nemende, onszelven verloochenen, onzen Heiland belijden, en in alle droefenis met een opgeheven hoofd onzen Heere Jezus Christus uit den hemel verwachten, waar Hij onze sterfelijke lichamen aan zijn verheerlijkt lichaam gelijk maken, en ons tot Zich nemen zal in eeuwigheid.

Verhoor [1]) ons, o God en barmhartige Vader, door Jezus Christus, die ons aldus heeft leeren bidden:

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid.

Wil ons ook door dit Heilig Avondmaal sterken in het algemeen ongetwijfeld Christelijk geloof, waarvan wij belijdenis doen met mond en hart, sprekende:

Ik geloof in God den Vader, den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde.

En in Jezus Christus, zijnen eeniggeborenen Zoon, onzen Heere; die ontvangen is van den Heiligen Geest, geboren uit de maagd Maria; die geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruisigd, gestorven en begraven, nedergedaald ter helle; ten derden dage wederom opgestaan van de dooden; opgevaren ten hemel, zittende ter rechterhand Gods des almachtigen Vaders; van waar Hij ko-

1) Ook hier, evenals elders in dit Formulier, is in de sedert ruim 2½ eeuw gangbare redactie, in plaats van den hierboven afgedrukten officieelen tekst, de redactie van de 16e eeuw weêr gevolgd; zoodat daarin de 16 woorden, die het Onze Vader inleiden, ontbreken, en de beden, die er aan voorafgaan, reeds met het woord *Amen* besloten worden.

men zal om te oordeelen de levenden en de dooden.

Ik geloof in den Heiligen Geest. Ik geloof eene heilige, algemeene, Christelijke Kerk, de gemeenschap der heiligen; vergeving der zonden; wederopstanding des vleesches; en een eeuwig leven. Amen.

Opdat wij dan met het waarachtige hemelsche brood Christus gespijzigd mogen worden, zoo laat ons met onze harten niet aan het uiterlijke brood en wijn blijven hangen; maar onze harten opwaarts in den hemel verheffen, waar Jezus Christus is, onze Voorspraak, ter rechterhand zijns hemelschen Vaders, waarheen ons ook de Artikelen van ons Christelijk geloof wijzen; niet twijfelende, of wij zullen zoo waarachtiglijk door de werking des Heiligen Geestes met zijn lichaam en bloed aan onze zielen gespijzigd en gelaafd worden, als wij het heilige brood en drank tot zijne gedachtenis ontvangen.

Bij het breken en uitdeelen des Broods spreekt de Dienaar:

Het brood, dat wij breken, is de gemeenschap des lichaams van Christus. Neemt [1]), eet, gedenkt en gelooft, dat het lichaam onzes Heeren Jezus Christus gebroken is tot eene volkomene verzoening van alle onze zonden.

En als hij den Drinkbeker geeft:

De drinkbeker der dankzegging, dien wij dankzeggende zegenen, is de gemeenschap des bloeds van Christus. Neemt, drinkt allen daaruit, gedenkt en gelooft, dat het dierbaar bloed onzes Heeren Jezus Christus vergoten is tot eene volkomene verzoening van alle onze zonden.

1) In de oudste uitgaven van de Liturgie stonden hier, en evenzoo eenige regels verder, alleen de woorden, die aan 1 Cor. X: 16 ontleend zijn. Maar de Dordtsche Synoden van 1574 en 1578, en de Middelburgsche Synode van 1581, bepaalden en herhaalden, dat men daaraan zou toevoegen: „Neemt, eet", enz.; en: „Neemt, drinkt", enz. (alles gelijk hier boven is afgedrukt); en aldus is de officieele tekst dan ook later vastgesteld. Toch heeft men reeds voor ruim 2½ eeuw, bij het uitgeven van de Liturgie, ook te dezer plaatse den oudsten tekst eenvoudig nagedrukt; en daardoor ontbreken die woorden in de gangbare redactie.

Terwijl men communieert, zal men stichtelijk zingen, of sommige kapittelen lezen, ter gedachtenis des lijdens van Christus dienende, als Jes. LIII, Joh. VI, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, of dergelijke.

De bediening geëindigd zijnde, zal de Dienaar spreken:

Geliefden in den Heere, dewijl de Heere nu aan zijne tafel onze zielen gespijzigd heeft, zoo laat ons altezamen zijnen naam met dankzegging prijzen; en een iegelijk spreke in zijn hart aldus [Ps. CIII]:

1. *Loof den HEERE, mijne ziele, en al wat binnen in mij is, zijnen heiligen naam.*

2. *Loof den HEERE, mijne ziele, en vergeet geene van zijne weldaden.*

3. *Die al uwe ongerechtigheid vergeeft; die alle uwe krankheden geneest;*

4. *Die uw leven verlost van het verderf; die u kroont met goedertierenheid en barmhartigheden.*

8. *Barmhartig en genadig is de HEERE, lankmoedig en groot van goedertierenheid.*

9. *Hij* [1]) *zal niet altoos twisten, noch eeuwiglijk den toorn behouden.*

10. *Hij doet ons niet naar onze zonden, en vergeldt ons niet naar onze ongerechtheden.*

11. *Want zoo hoog de hemel is boven de aarde, is zijne goedertierenheid geweldig over degenen, die Hem vreezen.*

12. *Zoo verre het oosten is van het westen, zoo verre doet Hij onze overtredingen van ons.*

13. *Gelijk zich een vader ontfermt over de kinderen, ontfermt zich de HEERE over degenen, die Hem vreezen.*

Die [2]) ook zijnen eigenen Zoon niet gespaard heeft, maar heeft Hem voor ons allen overgegeven, en ons alles met Hem geschonken. Daarom, bevestigt God daarmede zijne liefde jegens ons, dat Christus voor ons gestorven is, als

1) Dit 9e vers, dat in den officieelen tekst gevonden wordt, is in de sedert ruim 2½ eeuw gangbare redactie uitgevallen; denkelijk doordat het in de redactie der 16e eeuw nog niet voorkwam.

2) In deze alinea, die bijna geheel aan Schriftplaatsen ontleend is, zijn dientengevolge eenige woorden gewijzigd, daar ook hier de oude vertaling door de Staten-vertaling moest vervangen worden.

wij nog zondaars waren, zoo zullen wij ook veel meer door Hem behouden worden van zijnen toorn, nadat wij door zijn bloed gerechtvaardigd zijn. Want indien wij met God verzoend zijn door den dood zijns Zoons, toen wij nog vijanden waren, veel meer zullen wij behouden worden door zijn leven, nadat wij met Hem verzoend zijn. Daarom zal mijn mond en hart des Heeren lof verkondigen, van nu aan tot in der eeuwigheid. Amen.

O barmhartige God en Vader, wij danken U van ganscher harte, dat Gij uit grondelooze barmhartigheid ons uwen eeniggeborenen Zoon tot eenen Middelaar en offer voor onze zonden, en tot eene spijze en drank des eeuwigen levens geschonken hebt; en dat Gij ons geeft een waarachtig geloof, waardoor wij zulke uwe weldaden deelachtig worden. Gij hebt ons ook, tot sterking daarvan, door uwen lieven Zoon Jezus Christus het Heilig Avondmaal laten instellen en verordenen. Wij bidden U, o getrouwe God en Vader, dat Gij door de werking uws Heiligen Geestes de gedachtenis van onzen Heere Jezus Christus, en de verkondiging van zijnen dood, ons tot dagelijksch toenemen in het rechte geloof, en in de zalige gemeenschap van Christus wilt laten gedijen; door Hem, uwen lieven Zoon Jezus Christus; in wiens naam wij onze gebeden besluiten, gelijk Hij ons geleerd heeft, zeggende:

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

Formulier des Bans of der afsnijding van de Gemeente.

Geliefden in den Heere Jezus Christus, het is u bekend, dat wij nu op onderscheidene tijden bij zekere trappen u voorgehouden hebben, welk eene groote zonde en zware ergenis onze medelidmaat N. gedaan en gegeven heeft; ten einde hij, door uwe Christelijke vermaningen en gebeden, tot God zich mocht bekeeren, en uit den strik des duivels (die hem gevangen houdt tot [1]) zijnen wil) los geworden zijnde, ontwaken mocht tot den wil des Heeren. Maar wij kunnen u met groote droefheid niet verbergen, dat ons tot nog toe niemand is verschenen, die in het minste te verstaan gegeven heeft, dat hij, door de menigvuldige vermaningen aan hem gedaan (zoo in het bijzonder, als voor getuigen, en in tegenwoordigheid van velen), gekomen zoude zijn tot eenig berouw over zijne zonde, of eenig teeken van ware boetvaardigheid aan zich heeft laten merken. Dewijl hij dan zijne overtreding, op zichzelve niet klein zijnde, door zijne hardnekkigheid dagelijks nog grooter maakt, en wij u laatstmaal aangezegd hebben, dat wij, in geval hij, na zoo lang geduld dat de Kerk met hem gehad heeft, zich niet bekeerde, gedwongen zouden zijn ons verder over hem te bedroeven, en tot de uiterste remedie te komen; zoo zijn wij genoodzaakt nu tegenwoordiglijk voort te varen tot zijne afsnijding, volgens het bevel en den last, ons gegeven in Gods Heilig Woord, ten einde hij hierdoor (zoo het mogelijk is) tot schaamte over zijne zonden gebracht worde; opdat men ook door dit verrottende en tot nog toe ongeneeselijke lid het geheele lichaam der Gemeente niet in gevaar stelle, en de naam Gods niet gelasterd worde.

Daarom wij, Dienaars en Voorstanders der gemeente Gods alhier, ver-

---

1) De woorden: *tot zijnen wil*, die in den officieelen tekst niet gevonden worden, zijn hier bijgevoegd uit de Schriftplaats, waaraan deze gansche volzin ontleend is (2 Tim. II : 26), daar ook hier de Staten-vertaling moest gevolgd worden: „En zij wederom ontwaken mochten uit den strik des duivels, onder welken zij gevangen waren tot zijnen [d. i. des duivels] wil." De officieele tekst van het Formulier berustte op de vertaling van die plaats, die voor drie eeuwen het gebruikelijkst was: „En dat zij, van de banden des duivels ontgaande (van denwelken zij gevangen ziin), ontwaakten tot zijnen [d. i. Gods] wil."

gaderd zijnde in den naam en de macht van onzen Heere Jezus Christus, verklaren voor u allen, dat N., om de voorzeide oorzaken, uitgesloten is, en wordt uitgesloten mits dezen, buiten de Gemeente des Heeren, en vreemd is aan de gemeenschap van Christus, van de Heilige Sacramenten, en van alle geestelijke zegeningen en weldaden Gods, die Hij aan zijne Gemeente belooft en bewijst, zoo lang hij hardnekkig en onboetvaardig blijft in zijne zonden, en is daarom door ulieden te houden als de heiden en tollenaar, naar het bevel van Christus, die zegt, in den hemel gebonden te zijn, al wat zijne Dienaars binden op de aarde.

Voorts vermanen wij u, geliefde Christenen, dat gij u niet vermengt met hem, opdat hij beschaamd worde; nochtans hem niet houdende als vijand, maar bij wijlen vermanende, gelijk men eenen broeder doet.

Intusschen spiegele zich een iegelijk aan dit en dergelijke voorbeelden, om den Heere te vreezen, en naarstiglijk voor zich toe te zien, indien hij meent te staan, dat hij niet valle, maar ware gemeenschap hebbende met den Vader en zijnen Zoon Christus, mitsgaders met alle geloovige Christenen, daarin volstandig blijve tot den einde toe, en alzoo de eeuwige zaligheid verkrijge. Gij hebt gezien, lieve broeders en zusters, op welke wijze deze onze afgesneden broeder heeft begonnen te vervallen, en allengskens meer en meer gekomen is tot den val. Merkt dan aan hem, hoe listig de satan is, om den mensch te brengen tot het verderf, en af te trekken van alle heilzame middelen ter zaligheid. Zoo wacht u dan mede voor de minste beginselen des kwaads, en, naar de vermaning des Apostels, afleggende allen last, en de zonde die ons lichtelijk omringt, loopt met lijdzaamheid de loopbaan, die ons is voorgesteld, ziende op den oversten Leidsman en Voleinder des geloofs, Jezus. Zijt nuchteren, waakt en bidt, opdat gij niet in verzoeking valt. Heden, zoo gij de stemme des Heeren hoort, verhardt uw hart niet; maar werkt uws zelfs zaligheid met vreeze en beven; en een iegelijk hebbe berouw van zijne zonde; opdat onze God ons niet wederom vernedere, en dat wij rouwe zouden moeten hebben over iemand van ulieden; maar dat gij, eendrachtiglijk in Godzaligheid levende, onze kroon en blijdschap moogt wezen in den Heere.

Doch aangezien het God is, die in ons werkt, beide het willen en het werken, naar zijn welbehagen, zoo laat ons zijnen heiligen naam, met belijden is onzer zonden, aldus aanroepen:

O rechtvaardige God, barmhartige Vader, wij klagen onszelven aan vanwege onze zonden voor uwe hooge majesteit, en bekennen wel verdiend te hebben de droefheid en smart, die ons is aangedaan in de afsnijding van dezen onzen gewezen medelidmaat, ja wij zijn allen waardig, om van U afgesneden en verbannen te worden, om onzer groote overtreding wille, zoo Gij met ons in het gericht wilt treden. Maar, o Heere, wees ons genadig om Christus wille, vergeef ons onze misdaden, want zij zijn ons van harte leed, en werk in onze harten hoe langer hoe meer leedwezen daarover, opdat wij, uwe oordeelen vreezende, die Gij laat gaan over de hardnekkigen, ons mogen benaarstigen, om U te behagen. Geef, dat wij ons wachten voor alle besmetting der wereld, en dergenen, die van de gemeenschap der Kerk zijn afgesneden; opdat wij ons hunner zonden niet deelachtig maken, en dat de afgesnedene beschaamd j worde over zijne zonden. En aangezien Gij geenen lust hebt in den dood des zondaars, maar daarin dat hij zich bekeere en leve; en de schoot uwer Kerk altijd open staat voor degenen die wederkeeren; zoo ontsteek ons toch met eenen goeden ijver, dat wij met goede Christelijke vermaningen en voorbeelden zoeken wederom te recht te brengen dezen afgesneden persoon, mitsgaders alle degenen, die door ongeloof of roekeloosheid des levens afwijken. Geef uwen zegen tot onze vermaningen, ten einde wij daardoor oorzaak mogen hebben, ons weder te verblijden in degenen, waarover wij nu rouwe moeten dragen, en dat alzoo uw heilige naam geprezen worde, door onzen Heere Jezus Christus, die ons aldus heeft leeren bidden:

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

Formulier van wederopneming des afgesnedenen in de Gemeente van Christus.

Geliefden in den Heere, ulieden is bekend, dat eenen zekeren tijd geleden, onze medelidmaat N. van de Gemeente van Christus afgesneden is geweest. Nu kunnen wij u niet verbergen, hoe hij door de voornoemde remedie, mitsgaders door het middel van goede vermaningen, en uwe Christelijke gebeden, zoo verre is gekomen, dat hij zich over zijne zonde schaamt, begeerende van ons, tot de gemeenschap der Kerk weder opgenomen te worden. Alzoo wij dan van wege het bevel Gods schuldig zijn, de zoodanigen met blijdschap te ontvangen, en het toch noodig is dat goede orde daarin gebruikt worde; zoo geven wij u mits dezen te verstaan, dat wij den voorschreven afgesneden persoon ter naaste reize, door Gods genade, wanneer men des Heeren Avondmaal zal houden, van den band der afsnijding wederom ontbinden, en tot de gemeenschap der Kerk ontvangen zullen, ten ware iemand van u middelerwijl iets wettigs had, waarom zulks niet zoude behooren te geschieden, hetwelk gijlieden ons intijds aanzeggen zult. Intusschen zal een iegelijk den Heere danken voor de weldaad, aan dezen armen zondaar bewezen, Hem biddende, dat Hij zijn werk aan hem wille uitvoeren tot zijne eeuwige zaligheid. Amen.

☞ Daarna, indien geene verhindering voorkomt, zal de Dienaar des Woords tot wederopneming van den afgesnedenen zondaar voortgaan op de navolgende wijze:

Geliefde Christenen, wij hebben u laatstmaal voorgehouden van de bekeering van onzen medebroeder (*of*, van onze medezuster) N., om met uw voorweten wederom tot de Gemeente van Christus opgenomen te worden. Alzoo dan niemand iets voorgebracht heeft, waarom de voorzeide wederopneming niet zoude behooren te geschieden, zoo willen wij nu tegenwoordiglijk daartoe voortvaren.

De Heere Christus, Matth. XVIII bevestigd hebbende het vonnis zijner Kerk in de afsnijding der onboetvaardige zondaren, verklaart terstond daarbij, dat *al wat zijne Dienaars ontbinden zouden op de aarde, ontbonden zoude zijn in den hemel.* Waarmede Hij te kennen geeft, dat, wanneer iemand van zijne Kerk afgesneden is, hem alsdan alle hope der zaligheid niet ontnomen is, maar dat hij van de banden der verdoemenis weder ontslagen kan worden. Daarom, aangezien God in zijn Woord verklaart, geenen lust te hebben in den dood des zondaars, maar daarin dat hij zich bekeere en leve; zoo heeft ook de Kerk nog altijd hoop op de bekeering des afgewekenen zondaars, en houdt haren schoot open, om den bekeerde wederom te ontvangen. Dienvolgens heeft de Heilige Paulus den Corinthiër (dien hij verklaard had, dat van de Kerk afgedaan behoorde te worden) wederom bevolen op te helpen en te vertroosten, nadat hij, van velen bestraft zijnde, tot inzicht was gekomen; opdat hij door eene al te overvloedige droefheid niet zoude verslonden worden. Ten andere leert Christus in de voorzeide uitspraak, dat het vonnis der ontbinding, hetwelk uitgesproken wordt over zulk eenen bekeerden zondaar, volgens Gods Woord, voor bondig en vast gehouden wordt door den Heere; waarom niemand, die zich oprechtelijk bekeert, eenigszins behoort te twijfelen, of hij is gewisselijk van God in genade aangenomen, gelijk Christus elders zegt: *Zoo gij iemands zonden vergeeft, dien worden zij vergeven.*

Om nu tot de voorgenomene handeling te komen, zoo vraag ik u, N.:

Of gij voor God en zijne Gemeente alhier van ganscher harte verklaart, dat gij oprecht berouw hebt van de zonde en hardnekkigheid, om welke gij rechtvaardiglijk van de Gemeente afgesneden zijt geweest; of gij ook waarachtiglijk gelooft, dat u de Heere uwe zonden vergeven heeft en vergeeft om Christus wille, en mitsdien begeert tot de Gemeente van Christus alhier weder opgenomen te worden, belovende van nu voortaan u in alle Godzaligheid te gedragen naar het gebod des Heeren?

Antwoord: Ja ik.

☞ Hierop zal de Dienaar verder aldus spreken:

Wij dan, alhier vergaderd in den naam en de macht des Heeren Christus, verklaren u, N., ontbonden te zijn van de banden der afsnijding; ontvangen u wederom in de Gemeente des Heeren; en verkondigen u, dat gij staat in de gemeenschap van Christus, van de Heilige Sacramenten, en van alle geestelijke zegeningen en weldaden Gods, die Hij aan zijne Gemeente belooft en bewijst; waarin u de eeuwige God tot den einde toe behouden wille door zijnen eeniggeborenen Zoon Jezus Christus, Amen.

Zoo wees dan verzekerd, mijn lieve Broeder, in uw hart, dat u de Heere heeft opgenomen in genade; wees naarstig, om u voortaan te wachten voor de listigheid des satans en de boosheid der wereld, ten einde gij niet weder vervalt in de zonde; heb Christus zeer lief, want u zijn vele zonden vergeven.

En gij, geliefde Christenen, ontvangt dezen uwen broeder met toegenegenheid des harten; zijt vroolijk, dat hij dood was en weder levend is geworden, verloren was en gevonden is; verheugt u met de engelen des hemels over dezen zondaar, die zich bekeert; houdt hem niet langer voor eenen die vreemd is, maar voor eenen medeburger der heiligen en huisgenoot Gods.

En alzoo wij niets goeds kunnen hebben van onszelven, zoó laat ons, den Heere almachtig lovende en dankende, Hem om zijne genade aldus aanroepen:

Goedertieren God en Vader, wij danken U door Jezus Christus, dat Gij dezen onzen medebroeder bekeering hebt gegeven ten leven, en ons oorzaak verleent om in zijne wederkeering verheugd te zijn. Wij bidden U, bewijs hem uwe genade, om van de vergeving zijner zonden meer en meer verzekerd te zijn in zijn gemoed, en daaruit te scheppen eene onuitsprekelijke blijdschap en lust om U te dienen. En gelijkerwijs hij tevoren vele menschen heeft geërgerd door zijne zonde, wil hem alzoo wederom verleenen, vele menschen door zijne bekeering te stichten. Geef hem tot den einde toe volstandiglijk te wandelen in uwe wegen; en laat ons leeren uit dit voorbeeld, dat bij U is genade, opdat Gij gevreesd wordt; ten einde wij, hem houdende voor onzen medebroeder en medeërfgenaam des eeuwigen levens, U te zamen mogen dienen met eene kinderlijke vreeze en gehoorzaamheid alle de dagen onzes levens, door onzen Heere Jezus Christus; in wiens naam wij ons gebed besluiten:

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

Formulier om te bevestigen de Dienaars des Woords [1].

☞ Na de voleinding van de predikatie en van het gewone Gebed zal de Dienaar aldus spreken tot het volk:

Geliefde Broeders, het is u bekend,

1) In den officieelen tekst wordt aan dit opschrift nog toegevoegd: *die nooit tevoren gediend hebben.* Dat dit Formulier echter evenzeer bestemd is voor de bevestiging der Dienaren, die tevoren reeds gediend hebben, blijkt o. a. uit hetgeen bij de vermelding der handoplegging in denzelfden officieelen tekst is aangeteekend.

hoe wij nu, tot drie onderscheidene reizen, den naam van onzen medebroeder N. hier tegenwoordig, openlijk voorgesteld hebben, om te vernemen, of iemand wat had, hetzij zijne leer of zijn leven aangaande, waarom hij niet zoude mogen bevestigd worden in den dienst des Woords. Het is nu alzoo, dat ons niemand is verschenen, die iets wettigs voorgebracht heeft tegen zijnen persoon; waarom wij thans in den naam des Heeren zullen voortvaren tot zijne bevestiging.

Daartoe zult gij, N., en allen die hier tegenwoordig zijt, vóór alle dingen aanhooren uit den Woorde Gods eene korte verklaring van de inzetting en het ambt der Herders of Dienaren des Woords.

Alwaar eerstelijk valt op te merken, dat God, onze hemelsche Vader, willende uit het verdorven menschelijk geslacht eene gemeente roepen en vergaderen ten eeuwigen leven, door eene bijzondere genade daartoe gebruikt den dienst van menschen. Hierom zegt Paulus, Eph. IV, dat *de Heere Christus gegeven heeft sommigen tot apostelen* [1]), *en sommigen tot profeten, en sommigen tot evangelisten, en sommigen tot herders en leeraars, tot de volmaking der heiligen, tot het werk der bediening, tot opbouwing des lichaams van Christus.* Daar zien wij, dat de Heilige Apostel onder anderen zegt, dat het Herdersambt eene instelling van Jezus Christus is.

Wat nu dit heilig ambt medebrengt, kunnen wij lichtelijk uit den naam zelven afleiden. Want gelijkerwijs het werk van eenen gewonen herder is, de kudde (die hem bevolen is) te weiden, te leiden, voor te staan en te regeeren; alzoo gaat het ook toe met deze geestelijke herders, die gesteld zijn over de gemeente, die God roept tot de zaligheid, en houdt ze als voor schapen zijner weide. Nu is de weide, waarmede deze schapen geweid worden, niet anders dan de verkondiging des Goddelijken Woords, met de aanklevende bediening der gebeden en der Heilige Sacramenten. Hetzelfde Woord Gods is ook de staf waarmede deze kudde geleid en geregeerd wordt.

Dienvolgens is het openbaar, dat het ambt der Herders of der Dienaren des Woords is:

Eerstelijk, dat zij des Heeren Woord, door de schriften der Profeten en Apostelen geopenbaard, grondig en oprechtelijk aan hun volk zullen voordragen, en het toeëigenen, zoo in het gemeen als in het bijzonder, tot nuttigheid der toehoorders, met onderwijzen, vermanen, vertroosten en bestraffen, naar eens iegelijks behoefte, verkondigende de bekeering tot God, en de verzoening met Hem door het geloof in Jezus Christus, en wederleggende met de Heilige Schrift alle dwalingen en ketterijen, die tegen deze zuivere leer strijden. Dit alles wordt ons klaarlijk te kennen gegeven in de Heilige Schrift; want de Apostel Paulus zegt, dat *deze arbeiden in het Woord;* en elders leert hij, dat zulks moet geschieden *naar de mate* of regel *des geloofs.* Hij schrijft ook, dat een Herder *aan het getrouwe* of oprechte *woord, dat naar de leere is, moet vasthouden, en dat recht snijden;* insgelijks: *die profeteert* (dat is, Gods Woord predikt), *spreekt den menschen stichting, en vermaning, en vertroosting.* Op eene andere plaats stelt hij zichzelven aan de Herders voor tot een voorbeeld, verklarende dat hij, *in het openbaar en bij de huizen, geleerd en betuigd heeft de bekeering tot God en het geloof in Jezus Christus.* Maar inzonderheid hebben wij eene zuivere beschrijving van het ambt van eenen Dienaar des Evangelies 2 Cor. V: 18, waar de Apostel aldus spreekt: *Alle deze dingen zijn uit God, die ons met zichzelven verzoend heeft door Jezus Christus, en ons* (namelijk den Apostelen en Herders) *de bediening der verzoening gegeven heeft; want God was in Christus de wereld met zichzelven verzoenende, hunne zonden hun niet toerekenende, en heeft het woord der verzoening in ons gelegd. Zoo zijn wij dan gezanten* (of, ambassadeurs) *van Christus' wege, alsof God door ons bade; wij bidden van Christus' wege: laat u met God verzoenen.* Belangende de wederlegging der onzuivere leer, zegt dezelfde Apostel, Tit. I: 9, dat een Dienaar aan het Woord Gods moet vast-

1) In den officieelen tekst zijn hier uit Eph. IV: 11 de woorden: *sommigen tot apostelen*, weggelaten; hetgeen echter denkelijk slechts als eene schrijf- of drukfout te beschouwen is.

houden, om de tegensprekers te wederleggen, en den mond te stoppen.

Ten tweede, is het ambt der Herders, de openbare aanroeping van Gods naam te doen van wege de geheele gemeente. Want hetgene de Apostelen zeggen, Hand. VI: 4: *Wij zullen volharden in het gebed, en in de bediening des Woords*, dat hebben deze Herders met de Apostelen gemeen. Waarop de Heilige Paulus ziende, tot Timótheüs aldus spreekt: *Ik vermaan dan vóór alle dingen, dat gedaan worden smeekingen, gebeden, voorbiddingen, dankzeggingen, voor alle menschen; voor koningen, en allen die in hoogheid zijn;* enz.

Ten derde, is hun ambt, de Sacramenten te bedienen, die de Heere heeft ingesteld tot zegelen zijner genade; gelijk blijkt uit het bevel, den Apostelen door Christus gegeven, en den Herders ook aangaande, Matth. XXVIII vs. 19: *Doopt hen in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes.* Insgelijks 1 Cor. XI: 23: *Want ik heb van den Heere ontvangen, hetgene ik ook u overgegeven heb, dat de Heere Jezus, in den nacht in welken Hij verraden werd, het brood nam;* enz.

Ten laatste, is het werk van de Dienaren des Woords, de gemeente Gods in goede tucht en orde te houden en te regeeren, op zulke manier als de Heere geordineerd heeft. Want Christus, Matth. XVIII: 18, gesproken hebbende van de Christelijke straf, zegt tot zijne Apostelen aldus: *Al wat gij op de aarde binden zult, zal in den hemel gebonden wezen.* En Paulus wil, dat de Dienaars hun eigen huis wel weten te regeeren, dewijl zij anders niet voor de gemeente Gods zouden kunnen zorg dragen, noch die regeeren. Dit is de oorzaak, waarom de Herders in de Schrift ook genoemd worden Huisverzorgers Gods, en Bisschoppen, dat is, Opzieners en Wachters; want zij hebben opzicht over het Huis Gods, waarin zij verkeeren; ten einde aldaar alles met goede orde en betamelijkheid moge toegaan, en dat met de Sleutelen des hemelrijks, die hun bevolen zijn, ontsluiting en toesluiting gedaan worde, volgens den last, hun van God gegeven.

Uit deze dingen kan men zien, welk een heerlijk werk het Herdersambt is, nademaal zoo groote dingen daardoor uitgericht worden; ja hoe gansch noodzakelijk het is, om de menschen ter zaligheid te brengen. Hetwelk ook de oorzaak is, waarom de Heere wil, dat zulk een ambt altijd zal blijven. Want aldus spreekt Christus, zijne Apostelen uitzendende om deze heilige bediening te doen: *Ziet, ik ben met ulieden tot de voleinding der wereld;* alwaar men ziet dat het zijn wil is, dat deze heilige dienst (want de personen, die Hij daar aanspreekt, konden niet leven tot de voleinding der wereld) ten allen tijde op aarde onderhouden worde. En hierom vermaant Paulus Timótheüs, hetgene hij van hem gehoord had, aan getrouwe menschen te betrouwen, welke bekwaam zijn om anderen te leeren; gelijk hij ook dienvolgens, Titus geordineerd hebbende tot eenen Herder, hem voorts bevoelt, van stad tot stad Ouderlingen en Opzieners te stellen.

Dewijl dan ook wij, om dezen dienst in de Kerke Gods te onderhouden, nu eenen nieuwen Dienaar des Woords in den dienst instellen [1]), en tot nog toe genoeg van het ambt der zoodanigen gesproken hebben; zoo zult gij, N., antwoorden op hetgene u voorgehouden zal worden, ten einde een iegelijk moge hooren, dat gij gezind zijt den voorzeiden dienst, zooals het behoorlijk is, aan te nemen.

En eerstelijk vraag ik u, of gij gevoelt in uw hart, dat gij wettiglijk van Gods gemeente, en mitsdien van God zelven, tot dezen heiligen dienst geroepen zijt?

Ten tweede, of gij de Schriften des Ouden en Nieuwen Testaments voor het eenige Woord Gods en de volkomene leere der zaligheid houdt, en alle leeringen verwerpt, die daartegen strijden?

Ten derde, of gij belooft uw ambt, gelijk dit voorhenen beschreven is, naar deze leer getrouwelijk te bedienen, en uwe leering te versieren met een Godzalig leven; mede u onderwerpende aan de kerkelijke vermaning, volgens de gemeene ordening der Kerken, in-

1) De officieele tekst heeft in plaats van de laatste vier woorden hier enkel het woord: *instellen*; hetgeen echter thans van eenen persoon niet meer kan gezegd worden zonder nadere bepaling.

dien gij in leer of leven u kwaamt te ontgaan?

Hierop zal hij antwoorden:

Ja ik, van ganscher harte.

En daarna zal de Dienaar, die hem dit afgevraagd heeft (of een ander Dienaar, zoo er meer Dienaars zi'n), hem de hand op het hoofd leggen (Nota: deze ceremonie zal men niet gebruiken bij de bevestiging dergenen die tevoren gedient hebben), en aldus spreken:

God, onze hemelsche Vader, die u geroepen heeft tot dezen heiligen dienst, verlichte u door zijnen Geest, versterke u door zijne hand, en regeere u zóó in uwe bediening, dat gij daarin behoorlijk en vruchtbaar moogt wandelen, tot grootmaking zijns naams, en tot uitbreiding van het Rijk zijns Zoons Jezus Christus, Amen.

Daarna zal de Dienaar van den Stoel den bevestigden Dienaar, en vervolgens de gansche Gemeente, aldus vermanen:

Zoo [1]) heb dan nu geliefde Broeder en mededienaar in Christus, acht op uzelven en op de geheele kudde, over dewelke u de Heilige Geest tot een opziener gesteld heeft, om de gemeente Gods te weiden, welke Hij verkregen heeft door zijn eigen bloed. Heb Christus lief, en weid zijne schapen, hebbende opzicht daarover, niet uit bedwang, maar gewilliglijk; noch om vuil gewin, maar met een volvaardig gemoed; noch als heerschappij voerende over het erfdeel des Heeren, maar als een voorbeeld der kudde geworden zijnde. Wees een voorbeeld der geloovigen, in het woord, in wandel, in liefde, in den Geest, in geloof, in reinigheid. Houd aan in het lezen, in het vermanen, in het leeren; en verzuim de gave niet, die u gegeven is. Bedenk deze dingen, en wees hierin bezig, opdat uw toenemen openbaar zij in alles. Heb acht op de leer, en volhard daarin. Lijd geduldiglijk alle lijden en verdrukking, als een goed krijgsknecht van Christus. Deze dingen doende, zult gij èn uzelven behouden, èn die u hooren. En als de overste Herder verschenen zal zijn, zoo zult gij de onverwelkelijke kroon der heerlijkheid behalen.

En gijlieden ook, geliefde Christenen, ontvangt dezen uwen Dienaar in den Heere met alle blijdschap, en houdt de zoodanigen in groote waarde. Gedenkt, dat God zelf u door hem aanspreekt en bidt. Neemt dan het woord aan, hetwelk hij u volgens de Heilige Schrift zal verkondigen, niet als der menschen woord, maar (gelijk het waarlijk is) als Gods woord. Laat u liefelijk en aangenaam zijn de voeten dergenen, die vrede verkondigen, die het goede verkondigen. Zijt uwen voorgangeren gehoorzaam; want zij waken voor uwe zielen, als die rekenschap geven zullen; opdat zij dat doen mogen met vreugde, en niet al zuchtende; want dat is u niet nuttig. Dit doende, zal het geschieden, dat de vrede Gods zal komen in uwe huizen, en dat gijlieden, die dezen aanneemt in den naam eens profeten, eens profeten loon zult ontvangen, en door zijn woord in Christus geloovende, door Christus zult beërven het eeuwige leven.

Doch aangezien niemand tot iets van alle deze dingen van zichzelven bekwaam is, zoo laat ons God aldus met dankzegging bidden.

Barmhartige Vader, wij danken U, dat het U belieft, uit het verloren menschelijk geslacht door den dienst der menschen U eene gemeente te vergaderen ten eeuwigen leven; en dat gij de Kerk hier ter plaatse nog zoo genadiglijk voorzien hebt met eenen getrouwen Dienaar. Wij bidden U, wil hem door uwen Geest hoe langer hoe bekwamer maken tot den dienst, waartoe Gij hem bereid en geroepen hebt, hem openende het verstand, om uwe Heilige Schrift te verstaan, en hem sprake gevende tot opening zijns monds, om met vrijmoedigheid de verborgen-

1) In deze en de volgende alinea, die beide bijna geheel uit Schriftplaatsen zijn samengesteld, volgt de officieele tekst de Bijbelvertaling, die destijds de meest gebruikelijke was; en hier, meer dan elders in de Liturgie, is in alle uitgaven, tot nu toe, die oude vertaling grootendeels blijven staan. Thans is dit in den boven afgedrukten tekst veranderd; daar ook hier de Staten-vertaling natuurlijk moest gevolgd worden.

heden des Evangelies te kennen te geven, en te bedienen. Begaaf hem met wijsheid en kloekheid, om het volk, waarover hij gesteld is, recht te regeeren, en in Christelijken vrede te onderhouden, ten einde uwe Kerk onder zijne bediening, en door zijnen goeden voorgang, toeneme in menigte en in deugden. Verleen hem kloekmoedigheid in alle voorvallende moeiten en zwarigheden, die hem in zijnen dienst zullen ontmoeten; opdat hij, door den troost uws Geestes gesterkt zijnde, en ten einde toe standvastig blijvende, met de getrouwe dienstknechten ontvangen worde in de vreugde zijns Heeren. Wil ook aan dit volk en deze gemeente uwe genade verleenen, dat zij zich behoorlijk gedragen jegens dezen hunnen Herder, hem erkennende als van U gezonden, zijne leer aannemende met allen eerbied, en aan zijne vermaning zich onderwerpende; ten einde zij, door zijn woord in Christus geloovende, des eeuwigen levens deelachtig mogen worden. Verhoor ons, o Vader, door uwen lieven Zoon, die ons aldus heeft leeren bidden:

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

Formulier van bevestiging der Ouderlingen en Diakenen; hetzij beide tegelijk, of elk afzonderlijk, naar gelegenheid 1).

Geliefde Christenen, gijlieden weet, hoe wij nu tot onderscheidene reizen u voorgedragen hebben de namen van onze tegenwoordige medebroeders, die tot den dienst van het ouderlingschap *en van het diakenschap* dezer gemeente verkoren zijn, om te vernemen, of iemand wat had, waarom zij in hun ambt niet zouden behooren bevestigd te worden. Het is nu alzoo, dat voor ons niemand is verschenen, die iets wettigs tegen hen voorgebracht heeft; waarom wij thans in den naam des Heeren tot de bevestiging zullen voortvaren.

Om hiertoe te komen, zult gij, Broeders die men bevestigen zal, en voorts allen die hier tegenwoordig zijt, vooreerst aanhooren, uit den Woorde Gods, eene korte verklaring van de instelling en het ambt der Ouderlingen *en Diakenen.*

Belangende de Ouderlingen, is aan te merken, dat het woord ouderling of oudste (hetwelk uit het Oude Testament is genomen, en een persoon beteekent, die in een aanzienlijk ambt van regeering over anderen gesteld is) toegeschreven wordt aan tweeërlei personen, die in de Kerk van Jezus Christus dienen; want de Apostel zegt: De ouderlingen, die wèl regeeren, zullen dubbele eere waardig geacht worden, voornamelijk die arbeiden in het Woord en de leere. Daar ziet men, dat in de Apostolische Kerk twee soorten van ouderlingen zijn geweest, waarvan de eersten hebben gearbeid in het Woord en de leer, en de anderen niet. De eersten waren de Dienaars des Woords en Herders, die het Evangelie verkondigden en de Sacramenten bedienden; maar de anderen, die niet in het Woord arbeidden, en nochtans mede in de gemeente dienden, droegen een bijzonder ambt; dat zij namelijk over de Kerk opzicht hadden, en die regeerden, met de Dienaren des Woords; want Paulus, Rom. XII: 8, gesproken hebbende van het leerambt, en ook van het ambt der uitdeeling of diakenschap, spreekt daarna van dezen dienst afzonderlijk, zeg-

1) Bij dit Formulier is, geheel in overeenstemming met den officieelen tekst, alles wat uitsluitend op Diakenen betrekking heeft, en dus bij eene afzonderlijke bevestiging van Ouderlingen is weg te laten, cursief gedrukt. Wat er uit het gewoon gedrukte daaraan is toe te voegen, bij eene afzonderlijke bevestiging van Diakenen, is in dien tekst niet aangegeven; en evenmin, wat er in ieder van die gevallen, alsmede wanneer 'slechts één persoon te bevestigen is, in enkele woorden nog moet gewijzigd worden. Het kon, en het kan, ook onnoodig geacht worden, daarop telkens opzettelijk de aandacht te vestigen.

gende: die een voorstander is, dat hij zulks doe in naarstigheid. Insgelijks op eene andere plaats vermeldt hij onder de gaven en ambten, die God in de gemeente gesteld heeft: de regeering.

Zoo is dan deze soort van dienaren den anderen, die het Evangelie prediken, tot hulp en bijstand, gelijk in het oude Testament de gemeene Levieten in den dienst des Tabernakels den Priesters bijgevoegd waren, als medehelpers in hetgene de Priesters alleen niet hadden kunnen doen; blijvende nochtans die ambten altijd onderscheiden. Bovendien is het goed, dat bij de Dienaren des Woords zoodanige mannen tot mederegeerders gevoegd worden, ten einde daardoor uit de gemeente Gods te meer geweerd worde alle tirannie en heerschappij, die lichter kan inbreken, wanneer bij één alleen, of bij zeer weinigen, de regeering staat. En alzoo maken de Dienaren des Woords en de Ouderlingen te zamen een college of gezelschap, zijnde als een Raad der Kerke, en vertoonende de geheele gemeente; waarop de Heere Christus ziet, wanneer Hij zegt: zeg het der gemeente; hetwelk geenszins verstaan kan worden van alle lidmaten der gemeente ieder in het bijzonder, maar zeer bekwamelijk van degenen, die de gemeente, waarvan zij verkoren zijn, regeeren.

Zoo is dan ten eerste het ambt der Ouderlingen, met de Dienaren des Woords, opzicht te hebben over de gemeente, die hun bevolen is; naarstiglijk toe te zien, of een iegelijk zich behoorlijk gedraagt in belijdenis en in wandel; die zich onstichtelijk gedragen, te vermanen, en te verhoeden dat de Sacramenten niet ontheiligd worden, zooveel mogelijk is; ook mede tegen de onboetvaardigen, volgens de Christelijke discipline of kerkelijke tucht, te handelen, en de boetvaardigen weder in den schoot der Kerk te ontvangen; gelijk niet alleen blijkt uit de voormelde uitspraak van Christus, maar ook uit meer andere uitspraken der Schrift, dat deze dingen niet staan bij één of twee personen alleen, maar bij velen die daartoe gesteld zijn.

Ten tweede, naardien de Apostel beveelt, dat onder de Christenen alles betamelijk en ordelijk zal toegaan, en niemand anders dan door wettige beroeping in de Kerk van Christus behoort te dienen, volgens de Christelijke ordinantie daarvan zijnde; zoo is mede het werk der Ouderlingen daarop acht te nemen, en in alle voorvallende zaken, die den welstand en de goede orde der Kerk betreffen, met goeden raad den Dienaren des Woords behulpzaam te zijn; ja ook met raad en troost alle gemeene Christenen te dienen.

Ten derde is hun ambt, inzonderheid mede toezicht te nemen op de leering en den wandel der Dienaren des Woords, ten einde alles tot stichting der Kerk gericht moge worden, en dat geene vreemde leer worde voorgesteld, volgens hetgene wij lezen Hand. XX: 28, waar de Apostel vermaant, naarstige wacht te houden tegen de wolven, die in de schaapskooi van Christus mochten komen. Om hetwelk te doen, de Ouderlingen schuldig zijn, Gods Woord naarstig te doorzoeken, en zichzelven geduriglijk te oefenen in de overlegging van de verborgenheden des geloofs.

Aangaande de diakenen kunnen wij van hunnen oorsprong en instelling lezen in de Handelingen der Apostelen. Aldaar vinden wij, dat in het begin de Apostelen zelven de bediening der armen gehad hebben; aan wier voeten gelegd werd de prijs der verkochte goederen; en aan een iegelijk werd uitgedeeld, naar dat elk van noode had. Maar alzoo daarna eene murmureering ontstond, omdat de weduwen der Griekschen in de dagelijksche bediening overgeslagen werden; zoo zijn door de vermaning der Apostelen mannen gekoren geworden, die eigenlijk hun werk van de bediening der armen maken zouden, opdat de Apostelen in het gebed en in de bediening des Woords te beter mochten volharden. En dit is van dien tijd af onderhouden geweest in de Kerk, gelijk blijkt uit Rom. XII: 8, *alwaar de Apostel, van dezen dienst sprekende, zegt: dat degenen, die uitdeelen, zulks doen zullen in eenvoudigheid. En elders sprekende van de behulpsels, bedoelt hij degenen, die in de gemeente gesteld zijn, om de armen en ellendigen te helpen in den nood.*

Uit welke plaatsen genoeg te zien is, welk het ambt is der Diakenen; namelijk, ten eerste, dat zij in alle getrouwigheid en naarstigheid de aalmoezen en goederen, die den armen gegeven worden, verzamelen en bewaren; ja ook vlijtig zijn, om te helpen toezien, dat tot hulp der armen vele goede middelen gevonden mogen worden. Het tweede deel van hun ambt bestaat in de uitdeeling, waartoe vereischt wordt, niet alleen gave van onderscheiding en voorzichtigheid, om de aalmoezen niet te besteden dan waar het noodig is, maar ook blijmoedigheid en eenvoudigheid om met een bewogen hart en toegenegen gemoed de armen te helpen, gelijk de Apostel eischt, Rom. XII: 8 *en* 2 Cor. IX: 7. *Waartoe zeer goed is, dat zij niet alleen met de uiterlijke gifte, maar ook met troostelijke reden uit het Woord Gods, aan de armen en ellendigen hulp bewijzen.*

Ten einde dan, geliefde Broeders N. N., een iegelijk moge hooren, dat gij gezind zijt den voorzeiden dienst (of, *de voorzeide diensten, elk in het zijne*) aan te nemen, zoo zult gij antwoorden op hetgene u voorgehouden zal worden.

En eerstelijk vraag ik u, Ouderlingen *en Diakenen,* of gij niet gevoelt in uwe harten, dat gij wettiglijk van Gods gemeente, en mitsdien van God zelven, tot dezen heiligen dienst (of, *tot deze heilige diensten, elk in het zijne*) beroepen zijt?

Ten tweede, of gij de Schriften des Ouden en Nieuwen Testaments houdt voor het eenige Woord Gods en de volkomene leere der zaligheid, en alle leeringen verwerpt, die daartegen strijden?

Ten derde, of gij belooft, uw ambt, gelijk dit hiervoor beschreven is, volgens deze leer getrouwelijk naar uw vermogen te bedienen; gij Ouderlingen N. N., in de Kerkregeering nevens de Dienaren des Woords, *en gij Diakenen N. N., in de bediening der armen;* en ook *gezamenlijk* belooft, u in alle Godzaligheid te gedragen; mede u onderwerpende aan de kerkelijke vermaningen, indien gij u kwaamt te ontgaan?

☞ Hierop zullen zij antwoorden:

Ja wij.

☞ En daarop zal de Dienaar zeggen:

De almogende God en Vader geve u allen te zamen zijne genade, dat gij in dezen uwen dienst (of, *in deze uwe diensten*) getrouwelijk en vruchtbaar moogt verkeeren, Amen.

☞ En voorts zal hij hen vermanen (mitsgaders ook de geheele gemeente) op de volgende wijze:

Zoo weest dan, gij Ouderlingen, naarstig in de regeering der Kerk, die u nevens de Dienaren des Woords bevolen is. Zijt mede als wachters over het huis en de stad Gods, om een ieder getrouwelijk te vermanen, en te waarschuwen voor zijn verderf. Hebt acht op de onderhouding van de zuiverheid der leer en de vroomheid des levens in de gemeente des Heeren.

En gij Diakenen, zijt vlijtig in de verzameling der aalmoezen, voorzichtig en blijmoedig in het uitreiken daarvan. Komt den bedrukten te hulp; verzorgt de rechte weduwen en weezen; bewijst weldadigheid aan alle menschen, maar inzonderheid aan de huisgenooten des geloofs.

Zijt allen gezamenlijk in uwen dienst getrouw, en behoudt de verborgenheid des geloofs in eene reine consciëntie, goede voorgangers zijnde voor geheel het volk. Alzoo zult gij uzelven eenen goeden opgang verkrijgen en veel vrijmoedigheid in het geloof hetwelk is in Christus Jezus, en hiernamaals ingaan in de vreugde uws Heeren.

Aan de andere zijde, geliefde Christenen, ontvangt deze mannen als dienstknechten Gods. Wilt de Ouderlingen, die wèl regeeren, dubbele eere waardig achten; begeeft u gewilliglijk onder hun opzicht en regeering. *Voorziet de Diakenen met goede middelen tot hulpe der armen. Zijt weldadig, gij rijken, geeft mildelijk, en deelt gaarne mede. En gij armen, zijt arm van geest, en gedraagt u jegens uwe verzorgers in allen eerbied; weest dankbaar jegens hen, en murmureert niet. Volgt Christus om de spijze der ziele, en niet om het brood. Die gestolen heeft, stele niet meer, maar arbeide liever, werkende wat goed is met de handen, opdat hij hebbe mede te deelen dengene die nood heeft.* Dit doende,

elk in het zijne, zult gij van den Heere ontvangen het loon der gerechtigheid.

Doch alzoo wij van onszelven hiertoe onbekwaam zijn, zoo laat ons den almachtigen God aldus aanroepen:

Heere God, hemelsche Vader, wij danken U, dat het U beliefd heeft, tot meerderen wasdom uwer Kerk, daarin te verordenen, nevens de Dienaren des Woords, regeerders en helpers, waardoor uwe gemeente in goeden vrede en welstand zoude kunnen bewaard worden, *en de arme menschen onderhouden;* en dat Gij ons thans in deze plaats verleend hebt mannen van goede getuigenis, endie begaafd zijn met uwen Geest. Wij bidden U, verleen hun meer en meer zoodanige gaven, als hun in hunne bediening noodig zijn: de gave der wijsheid, der kloekheid, der onderscheiding *en der weldadigheid;* ten einde een ieder zich behoorlijk kwijte in zijn ambt: de Ouderlingen, in vlijtig opzicht te nemen op de leer en den wandel, in het weren der wolven uit de schaapskooi van uwen lieven Zoon, en in het vermanen en bestraffen der ongeregelde menschen; *insgelijks de Diakenen, in het naarstig ontvangen en mild en voorzichtig uitdeelen der aalmoezen aan de armen, ook mede in het liefelijk vertroosten van deze met uw heilig Woord.* Schenk aan *beiden*, de Ouderlingen *en de Diakenen*, uwe genade, dat zij in hunnen getrouwen arbeid volstandiglijk voortgaan, zonder door eenige moeite, verdriet, of vervolging der wereld, immermeer te vertragen. Verleen ook inzonderheid uwen Goddelijken zegen aan dit volk, waarover zij gesteld zijn, opdat zij zichzelven aan de goede vermaning der Ouderlingen gaarne onderwerpen, hen in eere houdende om huns ambts wille; *geef den rijken milde harten tot de armen, en den armen een dankbaar gemoed jegens degenen, die hen helpen en bedienen;* ten einde alzoo, een iegelijk zich kwijtende in zijn ambt, uw heilige naam daardoor groot gemaakt, en het Rijk uws Zoons Christus bevorderd moge worden; in wiens naam wij ons gebed besluiten, zeggende:

Onze Vader, die in de hemelen zijt;
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

Formulier om den huwelijken staat voor de Gemeente van Christus te bevestigen.

☞ En eerstelijk, hoe men de verloofden tevoren zal afkondigen.

N. en N. willen zich naar Gods ordening tot den heiligen huwelijken staat begeven; daartoe begeeren zij een Christelijk gebed der geheele gemeente, opdat zij dezen Christelijken staat in Gods naam beginnen, en zaliglijk tot zijnen lof voleinden mogen.

En zoo iemand daartoe iets te spreken had, waardoor zulks verhinderd of opgehouden mocht worden, die brenge zulks ordelijk en bijtijds aan, of zwijge daarna, en wachte zich eenige verhindering daartegen voor te nemen.

☞ Zoo daar geene wettige beletselen zijn, zoo vaart men na de voleinding der afkondiging voort. En de Dienaar spreekt aldus:

Overmits den getrouwden gemeenlijk velerhande tegenspoed en kruis vanwege de zonde overkomt; opdat gij, N. en N. (die uwe echtelijke verbinding in Gods naam openlijk alhier in de Kerk wilt laten bevestigen), in uwe harten ook verzekerd zijn moogt van de gewisse hulpe Gods in uw kruis; zoo hoort uit den Woorde Gods, hoe eerbaar de huwelijke staat is, en dat hij eene inzetting Gods is, die Hem behaagt; waarom Hij ook de getrouwden wil zegenen, en hen bijstaan, gelijk Hij beloofd heeft; daarentegen de hoereerders en overspelers wil Hij oordeelen en straffen.

En eerstelijk zult gij weten, dat God, onze Vader, nadat Hij hemel en aarde, en alles wat daarin is, geschapen had,

den mensch schiep, naar zijnen beelde en zijne gelijkenisse, opdat hij heerschappij zoude hebben over de dieren der aarde, over de visschen der zee, en over het gevogelte des hemels; en nadat hij den mensch geschapen had, sprak Hij: *Het is niet goed, dat de mensch alleen zij; Ik zal hem eene hulpe maken, die als tegen hem over zij. Toen deed de HEERE God eenen diepen slaap op Adam vallen, en hij sliep. En Hij nam één van zijne ribben, en sloot hare plaatse toe met vleesch. En de HEERE God bouwde de ribbe, die Hij van Adam genomen had, tot eene vrouw; en Hij bracht ze tot Adam. Toen zeide Adam: Deze is ditmaal been van mijne beenen, en vleesch van mijn vleesch; men zal ze Manninne heeten, omdat zij uit den man genomen is. Daarom zal de man zijnen vader en zijne moeder verlaten, en zijne vrouwe aanhangen, en die twee zullen tot één vleesch zijn.*

Daarom zult gij ook niet twijfelen, of de huwelijke staat behaagt aan God den Heere; overmits Hij Adam zijne huisvrouwe geschapen, zelf toegebracht, en hem tot eene huisvrouwe gegeven heeft; daarmede betuigende, dat Hij nog heden ten dage aan een iegelijk zijne huisvrouwe gelijk als met zijne hand toebrengt. Daarom heeft ook de Heere Jezus Christus dien zoo hoog geëerd, met zijne tegenwoordigheid, giften en wonderteekenen te Kana in Galiléa, om daarmede te betuigen, dat de huwelijke staat behoort eerbaar gehouden te worden bij allen, en dat Hij den getrouwden zijne hulpe en bijstand altijd wil bewijzen, ook wanneer men zulks allerminst verwacht.

Maar opdat gij in dezen staat Godzaliglijk leven moogt, zoo zult gij, ten andere, weten de oorzaken, waarom God den huwelijken staat heeft ingezet.

De *eerste* oorzaak is, opdat de een den ander trouwelijk helpe en bijsta in alle dingen, die tot het tijdelijke en eeuwige leven behooren. De *andere*, opdat zij hunne kinderen, die zij krijgen zullen, in de waarachtige kennisse en vreeze Gods, Hem ter eere, en tot hunne zaligheid opbrengen. De *derde*, opdat een iegelijk, alle onkuischheid en booze lusten vermijdende, met eene goede en geruste consciëntie moge leven. Want om hoererij te vermijden, zal een iegelijk man zijne eigene vrouwe hebben, en eene iegelijke vrouwe haren eigenen man; alzoo dat allen, die tot hunne jaren gekomen zijn, en de gave der onthouding niet hebben, naar het bevel Gods, verbonden en schuldig zijn, zich tot den huwelijken staat, naar Christelijke ordening, met weten en wil hunner ouders, of voogden en vrienden, te begeven; opdat de tempel Gods, dat is, ons lichaam, niet verontreinigd worde; want zoo iemand den tempel Gods schendt, dien zal God schenden.

Daarna zult gij, ten derde, ook weten, hoe zich de een jegens den ander naar Gods Woord schuldig is te houden.

Eerstelijk, zult gij, Man, weten, dat God u gezet heeft tot een hoofd der vrouwe, opdat gij haar naar uw vermogen verstandiglijk leidende, zoudt onderwijzen, troosten en beschermen, gelijk het hoofd het lichaam regeert, ja gelijk Christus het Hoofd, de wijsheid, de troost en de bijstand zijner gemeente is. Bovendien zult gij uwe huisvrouwe liefhebben als uw eigen lichaam, gelijk Christus zijne gemeente liefgehad heeft. Gij zult niet verbitterd tegen haar worden, maar bij haar wonen met verstand, en aan het vrouwelijke vat, als het zwakste, eere geven, als die ook medeërfgenaam der genade des levens met haar zijt; opdat uwe gebeden niet verhinderd worden. En naardien het Gods bevel is, dat de man in het zweet zijns aanschijns brood zal eten, zoo zult gij ook getrouwelijk en naarstiglijk in uw Goddelijk beroep arbeiden, opdat gij uw huisgezin met God en met eere moogt onderhouden, en ook daarenboven iets hebt om den nooddruftigen mede te deelen.

Desgelijks zult gij, Vrouwe, weten, hoe gij u naar het Woord Gods houden zult jegens uwen man. Gij zult uwen wettigen man liefhebben, eeren en vreezen, ook hem gehoorzaam zijn in alle dingen die recht en billijk zijn, als uwen heere; gelijkerwijs het lichaam aan het hoofd, en de gemeente aan Christus onderdanig is. Gij zult geene heerschappij gebruiken over uwen man, maar stille zijn. Want Adam is eerst gemaakt, daarna Eva, Adam tot hulpe. En na den val heeft God tot Eva, en

in haar persoon tot het gansche vrouwelijk geslacht gesproken: *tot uwen man zal uwe begeerte zijn, en hij zal over u heerschappij hebben.* Deze ordinantie Gods zult gij niet tegenstaan, maar veel meer het gebod Gods gehoorzaam zijn, en het voorbeeld der heilige vrouwen navolgen, welke op God hoopten, en haren eigenen mannen onderdanig waren; gelijkerwijs Sara haren man Abraham gehoorzaam geweest is, hem noemende heere. Gij zult ook uwen man in alle goede en oprechte dingen behulpzaam zijn, op uwe huishouding goede acht hebben, en in alle ingetogenheid en eerbaarheid, zonder wereldlijke pracht, wandelen, opdat gij anderen een goed voorbeeld van zedigheid moogt geven.

Daarom, gij N. en N., nadat gij verstaan hebt, dat God den huwelijken staat ingezet heeft, en wat u daarin van Hem bevolen is; zijt gij des zins en willens, in dezen heiligen staat alzoo te leven, gelijk gij hier betuigt voor de Christelijke gemeente; en begeert gij, dat deze uw huwelijke staat bevestigd worde?

Antwoord: Ja.

☞ Daarna spreekt de Dienaar tot de gemeente:

Ik neem u allen, die hier nu vergaderd zijt, tot getuigen, dat er geene wettige verhindering tegen dit huwelijk voorgekomen is.

☞ Voorts tot de trouwenden:

Naardien het dan recht en behoorlijk is, dat uwe zaak voortgang hebbe, zoo wille onze Heere God uw voornemen, hetwelk Hij u gegeven heeft, bevestigen, en uw beginsel zij in den name des Heeren, die hemel en aarde geschapen heeft.

☞ Daarna [1]) zullen zij malkanderen de hand geven; en de Dienaar spreekt eerstelijk tot den Bruidegom:

N. Bekent gij hier voor God en zijne heilige gemeente, dat gij genomen hebt, en neemt, tot uwe wettige huisvrouwe N. hier tegenwoordig; haar belovende, dat gij haar nimmermeer zult verlaten; dat gij haar zult liefhebben, en trouwelijk onderhouden, gelijk een getrouw en Godvreezend man aan zijne wettige vrouwe schuldig is; dat gij ook heiliglijk met haar leven wilt, haar trouw en geloof [1]) houdende in alle dingen, naar uitwijzen van het heilig Evangelie?

Antwoord: Ja.

☞ Daarna tot de Bruid:

N. Bekent gij hier voor God en zijne heilige gemeente, dat gij genomen hebt, en neemt, tot uwen wettigen man N. hier tegenwoordig; en belooft gij, hem gehoorzaam te zijn, hem te dienen en te helpen, hem nimmermeer te verlaten, heiliglijk met hem te leven, hem trouw en geloof in alle dingen te houden, gelijk eene vrome en getrouwe huisvrouwe haren wettigen man schuldig is, naar uitwijzen van het heilig Evangelie?

Antwoord: Ja.

☞ Zoo spreekt de Dienaar:

De Vader der barmhartigheid, die u door zijne genade tot dezen heiligen staat des huwelijks geroepen heeft, verbinde u met rechte liefde en trouwe, en geve u zijnen zegen, Amen.

Hoort nu uit het Evangelie, hoe sterk de band des huwelijks is, gelijk Mattheüs beschrijft, Kap. XIX: 3—9:

---

1) In den officieelen tekst staan hier alleenlijk de woorden: *Tot den Bruidegom;* terwijl de woorden: *Daarna zullen zij malkanderen de hand geven,* aldaar later volgen, nl. na het antwoord van de bruid, onmiddellijk vóór den zegen. Het is echter enkel in die redactie van het jaar 1611, dat het geven van de rechterhand eerst na het beantwoorden van de vragen gesteld wordt. In alle andere uitgaven, niet slechts na dien tijd, maar ook reeds in de 16e eeuw, ging het daaraan vooraf. Daar dit dus van ouds gebruikelijk is, en daar het bovendien goeden grond heeft, moet men deze gewoonte niet meer willen veranderen, en is daarom boven in den tekst de gebruikelijke redactie gevolgd.

1) De thans verouderde zegswijze: *geloof houden,* is hier behouden, daar het woord *geloof,* dat hier den zin heeft van: *getrouwheid,* of, *trouw,* hier niet door dit woord kan vervangen worden, en in dit verband ook wel niet kan worden misverstaan.

En de Pharizeën kwamen tot Hem, verzoekende Hem, en zeggende tot Hem: Is het een mensch geoorloofd zijne vrouwe van zich te laten, om allerlei oorzaak? Doch Hij, antwoordende, zeide tot hen: Hebt gij niet gelezen, die van den beginne den mensch gemaakt heeft, dat Hij ze gemaakt heeft man en vrouw, en gezegd heeft: Daarom zal een mensch vader en moeder verlaten, en zal zijne vrouwe aanhangen, en die twee zullen tot één vleesch zijn? Alzoo dat zij niet meer twee zijn, maar één vleesch. Hetgene dan God samengevoegd heeft, scheide de mensch niet. Zij zeiden tot Hem: Waarom heeft dan Mozes geboden eenen scheidbrief te geven, en haar van zich te laten? Hij zeide tot hen: Mozes heeft vanwege de hardigheid uwer harten u toegelaten uwe vrouwen van u te laten; maar van den beginne is het alzoo niet geweest. Maar Ik zeg u, dat zoo wie zijne vrouwe van zich laat, anders dan om hoererij, en eene andere trouwt, die doet overspel, en die de verstootene trouwt, doet ook overspel.

Gelooft deze woorden van den Heere Christus, en zijt daarvan verzekerd, dat onze Heere God u samengevoegd heeft tot dezen heiligen staat. En daarom zult gij ook alles wat u daarin overkomt, met geduld en dankzegging aannemen, als van de hand des Heeren; zoo zal het u ook alles ten beste en ter zaligheid gedijen.

☞ Maar overmits wij van onszelven niets goeds hebben, en dat alle goede gaven van boven komen; zoo vermaant de Dienaar de getrouwden, dat zij nederknielen, en vermaant ook de gemeente voor hen te bidden.

O almachtige God, Gij die uwe goedheid en wijsheid in alle uwe werken en ordeningen bewijst, en van den beginne gesproken hebt, dat het niet goed is, dat de mensch alleen zij, en daarom hem eene hulpe, die als tegenover hem zoude zijn, geschapen hebt, en verordineerd hebt, dat die twee waren, één zouden zijn, en ook alle onreinigheid straft; wij bidden U (aangezien Gij deze personen tot den heiligen staat des huwelijks geroepen, en samen verbonden hebt), dat Gij hun uwen Heiligen Geest wilt geven, opdat zij in een waarachtig en vast geloof heiliglijk leven, naar uwen Goddelijken wil, en alle boosheid tegenstaan. Wil ze alsdan ook zegenen, gelijk Gij de geloovige vaderen, uwe vrienden en getrouwe dienaars, Abraham, Izak en Jakob, gezegend hebt, opdat zij, als medeërfgenamen des verbonds (hetwelk Gij met die vaderen opgericht hebt), de kinderen, die het U belieft hun te geven, Godzaliglijk opbrengen mogen, ter eere uws heiligen naams, tot stichting uwer gemeente, en tot verbreiding uws heiligen Evangelies. Wil ons verhooren, o Vader van alle barmhartigheid, door Jezus Christus, uwen lieven Zoon, onzen Heere, die [1]) met U en den Heiligen Geest leeft en regeert, één waarachtig eeuwig God, altijd geprezen. Amen.

Onze lieve Heere God vervulle u met zijne genade, en geve u, dat gij in alle Godzaligheid, liefde en eenigheid, lang en heiliglijk, samen leven moogt. Amen.

---

1) In de redactie der 16e eeuw stond in plaats van deze laatste 17 woorden (*die met U*, enz.): *in wiens naam wij onze gebeden besluiten: Onze Vader*, enz. Daarop volgde dan terstond: *Hoort nu de belofte Gods uit den 128en Psalm: Welgelukzalig is een iegelijk, die den HEERE vreest, die in zijne wegen wandelt. Want gij zult eten den arbeid uwer handen; welgelukzalig zult gij zijn, en het zal u welgaan. Uwe huisvrouwe zal wezen als een vruchtbare wijnstok aan de zijden van uw huis; uwe kinderen als olijfplanten rondom uwe tafel. Zie, alzoo zal zekerlijk die man gezegend worden, die den HEERE vreest. De HEERE zal u zegenen uit Sion, en gij zult het goede van Jeruzalem aanschouwen alle de dagen uws levens; en gij zult uwe kindskinderen zien. Vrede over Israël.* En eerst daarna kwam dan de slotalinea: *Onze lieve Heere God*, enz. In de sedert ruim $2^1/_2$ eeuw gangbare redactie is men, met afwijking van den officieelen tekst, tot dien ouderen tekst teruggekeerd.

KORT BEGRIP

DER

CHRISTELIJKE RELIGIE,

GESTELD IN VRAGEN EN ANTWOORDEN, TOT ONDERWIJZING DERGENEN DIE ZICH EERST BEGEVEN TOT HET GEBRUIK VAN DES HEEREN AVONDMAAL.

Het „Kort Begrip" wordt hier opgenomen; niet alsof het ook behooren zou tot de Formulieren van Eenigheid of tot de Liturgie der Gereformeerde Kerken in Nederland (onder welke het reeds sedert twee eeuwen in vele uitgaven verkeerdelijk gerangschikt is); maar omdat dit leerboek, nadat zijn gebruik door de Dordtsche Synode van 1619 was vrijgelaten, bijna drie eeuwen lang in de Nederlandsche Kerken zeer veel gebruikt is, en ook nu nog in volledige kerkboeken bijna altijd voorkomt.

Het wordt hier afgedrukt, geheel naar den oorspronkelijken tekst, en dus gelijk het in 1611 vanwege de Middelburgsche Kerk is opgesteld en uitgegeven. Alleenlijk is de aanwijzing van Schriftuurplaatsen, die aldaar bij ieder antwoord op den kant staat, hier weggelaten; deels omdat de teksten, die latere uitgevers bij die antwoorden geplaatst hebben, vaak beter gekozen zijn; deels omdat zulke teksten bijna uitsluitend dienen voor het catechetisch gebruik van dit leerboek, en de uitgave in een kerkboek hiervoor niet bestemd is; deels omdat die Schriftplaatsen, voor zooveel zij tot bewijs van den inhoud dienen, bij den Catechismus alleszins voldoende te vinden zijn. Voorts is bij de Bijbelteksten, die in de antwoorden zijn overgenomen, hier de Staten-vertaling voor de oudere vertaling in de plaats gesteld. En eindelijk zijn ook om taalkundige redenen enkele uitdrukkingen veranderd; waarvan echter nergens in noten opzettelijk melding gemaakt is, daar reeds bij den Catechismus van zulke wijzigingen, voor zooveel noodig, rekenschap gegeven is.

1. VRAAG. Hoe vele stukken zijn u noodig te weten, opdat gij welgetroost, zaliglijk leven en sterven moogt?

ANTWOORD. Drie stukken: ten eerste, hoe groot mijne zonden en ellende zijn; ten andere, hoe ik van alle mijne zonden en ellende verlost worde; ten derde, hoe ik Gode voor mijne verlossing zal dankbaar zijn.

HET EERSTE DEEL.

Van des menschen ellende.

2. VR. Waaruit kent gij uwe ellende?

ANTW. Uit de wet Gods.

3. VR. Wat heeft u God in zijne wet bevolen?

ANTW. Dat heeft Hij ons schriftelijk in tien geboden begrepen, welke aldus luiden:

Ik ben de HEERE uw God, die u uit Egypteland, uit den diensthuize, uitgeleid heb.

Het eerste gebod.

Gij zult geene andere goden voor mijn aangezichte hebben.

Het tweede gebod.

Gij zult u geen gesneden beeld, noch eenige gelijkenisse maken, van hetgene dat boven in den hemel is, noch van hetgene dat onder op de aarde is, noch van hetgene dat in de wateren onder de aarde is. Gij zult u voor die niet buigen noch hen dienen. Want Ik, de HEERE uw God, ben een ijverig God, die de misdaad der vaderen bezoeke aan de kinderen, aan het derde, en aan het vierde lid der-

genen, die Mij haten; en doe barmhartigheid aan duizenden dergenen, die Mij liefhebben en mijne geboden onderhouden.

Het derde gebod.

Gij zult den name des HEEREN uws Gods niet ijdellijk gebruiken; want de HEERE zal niet onschuldig houden, die zijnen name ijdellijk gebruikt.

Het vierde gebod.

Gedenk des Sabbathdags, dat gij dien heiligt. Zes dagen zult gij arbeiden en al uw werk doen; maar de zevende dag is de Sabbath des HEEREN uws Gods. Dan zult gij geen werk doen, gij, noch uw zoon, noch uwe dochter, noch uw dienstknecht, noch uwe dienstmaagd, noch uw vee, noch uw vreemdeling, die in uwe poorten is. Want in zes dagen heeft de HEERE den hemel en de aarde gemaakt, de zee en alles wat daarin is, en Hij rustte ten zevenden dage. Daarom zegende de HEERE den Sabbathdag, en heiligde denzelven.

Het vijfde gebod.

Eer uwen vader en uwe moeder, opdat uwe dagen verlengd worden in het land, dat u de HEERE uw God geeft.

Het zesde gebod.

Gij zult niet doodslaan.

Het zevende gebod.

Gij zult niet echtbreken.

Het achtste gebod.

Gij zult niet stelen.

Het negende gebod.

Gij zult geene valsche getuigenis spreken tegen uwen naaste.

Het tiende gebod.

Gij zult niet begeeren uws naasten huis; gij zult niet begeeren uws naasten vrouwe, noch zijnen dienstknecht, noch zijne dienstmaagd, noch zijnen os, noch zijnen ezel, noch iets, dat uws naasten is.

4. Vr. Hoe worden deze tien geboden gedeeld?

Antw. In twee tafelen.

5. Vr. Welke is de hoofdsom van hetgene u God gebiedt in de vier geboden der eerste tafel?

Antw. Dat ik den Heere mijnen God zal liefhebben van ganscher harte, van ganscher ziele, van ganschen gemoede, en met alle krachten. Dit is het eerste en het groot gebod.

6. Vr. Welke is de hoofdsom van hetgene u God gebiedt in de zes geboden der tweede tafel?

Antw. Dat ik mijnen naaste zal liefhebben als mijzelven. Aan deze twee geboden hangt de gansche wet en de profeten.

7. Vr. Kunt gij dit alles volkomenlijk houden?

Antw. Neen ik; maar ik ben van nature geneigd, God en mijnen naaste te haten, en Gods geboden met gedachten, woorden, en werken te overtreden.

8. Vr. Heeft God u alzoo boos en verdorven van natuur geschapen?

Antw. Neen Hij; maar Hij heeft mij goed en naar zijn evenbeeld geschapen, in ware kennisse Gods, gerechtigheid en heiligheid.

9. Vr. Vanwaar komt dan die verdorvenheid, die in u is?

Antw. Uit den val en de ongehoorzaamheid van Adam en Eva in het Paradijs, waar onze natuur alzoo is verdorven, dat wij allen in zonden ontvangen en geboren worden.

10. Vr. Wat is dat voor eene ongehoorzaamheid geweest?

Antw. Dat zij hebben gegeten van de vrucht des booms, welke God hun verboden had.

11. Vr. Gaat ons de ongehoorzaamheid van Adam aan?

Antw. Ja zij toch; want hij is ons aller vader, en wij hebben allen in hem gezondigd.

12. Vr. Zoo zijn wij dan onbekwaam tot eenig goed als uit onszelven, en geneigd tot alle kwaad?

Antw. Ja wij; tenzij dat wij door den Geest Gods wedergeboren worden.

13. Vr. Wil God zulke ongehoorzaamheid en verdorvenheid ongestraft laten?

Antw. Neen Hij; maar naar zijn rechtvaardig oordeel wil Hij die tijdelijk en eeuwiglijk straffen, gelijk geschreven staat: *Vervloekt is een iegelijk, die niet blijft in al hetgene geschreven is in het boek der wet, om dat te doen.*

HET TWEEDE DEEL.

Van des menschen verlossing uit zijne ellende.

14. VR. Hoe kunt gij deze straffen ontgaan, en wederom tot genade komen?

ANTW. Door zulk eenen middelaar, die tegelijk waarachtig God, en een waarachtig rechtvaardig mensch is.

15. VR. Wie is die middelaar?

ANTW. Onze Heere Jezus Christus, die in één persoon waarachtig God en een waarachtig rechtvaardig mensch is.

16. VR. Kunnen de engelen onze middelaars niet zijn?

ANTW. Neen zij; want zij zijn noch God noch menschen.

17. VR. Kunnen de heiligen onze middelaars niet zijn?

ANTW. Neen zij; want zij hebben zelven gezondigd, en zijn niet anders dan door dezen eenigen Middelaar zalig geworden.

18. VR. Zullen ook alle menschen door den Middelaar Jezus zalig worden, gelijk zij allen door Adam zijn verdoemd geworden?

ANTW. Neen zij; maar alleen, die Hem met een waar geloof aannemen; gelijk geschreven staat, Joh. III: 16: *Alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijnen eeniggeborenen Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in Hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe.*

19. VR. Wat is een waar geloof?

ANTW. Het is eene stellige kennis van God, en van zijne beloften, ons in het Evangelie geopenbaard, en een hartelijk vertrouwen, dat mij alle mijne zonden om Christus' wille vergeven zijn.

20. VR. Wat is de hoofdsom van hetgene ons God in het Evangelie belooft, en bevolen heeft te gelooven?

ANTW. Dat is begrepen in de twaalf Artikelen des algemeenen Christelijken geloofs, die aldus luiden:

1. *Ik geloof in God den Vader, den Almachtige, Schepper des Hemels en der aarde.*

2. *En in Jezus Christus, zijnen eeniggeborenen Zoon, onzen Heere;* 3. *die ontvangen is van den Heiligen Geest, geboren uit de maagd Maria;* 4. *die geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruisigd, gestorven en begraven, nedergedaald ter helle;* 5. *ten derden dage wederom opgestaan van de dooden;* 6. *opgevaren ten hemel, zittende ter rechterhand Gods des almachtigen Vaders;* 7. *van waar Hij komen zal om te oordeelen de levenden en de dooden.*

8. *Ik geloof in den Heiligen Geest.* 9. *Ik geloof eene heilige, algemeene, Christelijke Kerk, de gemeenschap der heiligen;* 10. *vergeving der zonden;* 11. *wederopstanding des vleesches;* 12. *en een eeuwig leven.*

21. VR. Als gij belijdt te gelooven in God den Vader, en den Zoon, en den Heiligen Geest, bedoelt gij daarmede drie Goden?

ANTW. Neen ik geenszins; want er is maar één eenig waarachtig God.

22. VR. Waarom noemt gij dan drie: den Vader, den Zoon, en den Heiligen Geest?

ANTW. Omdat God zich alzoo in zijn Woord heeft geopenbaard, dat deze drie onderscheidene Personen de eenige en waarachtige God zijn; gelijk wij ook gedoopt zijn in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes.

23. VR. Wat gelooft gij met deze woorden: *Ik geloof in God den Vader, den Almachtige, Schepper des Hemels en der aarde?*

ANTW. Dat de eeuwige Vader onzes Heeren Jezus Christus, die hemel en aarde uit niet geschapen heeft, en nog door zijne voorzienigheid onderhoudt, om zijns Zoons Christus' wille mijn God en mijn Vader is.

24. VR. Wat gelooft gij met deze woorden: *En in Jezus Christus, zijnen eeniggeborenen Zoon, onzen Heere?*

ANTW. Dat Jezus Christus de eeuwige en eenige Zoon des Vaders is, éénswezens met God den Vader, en den Heiligen Geest.

25. VR. Gelooft gij niet, dat Hij ook mensch geworden is?

ANTW. Ja ik; want Hij is *ontvangen van den Heiligen Geest, en geboren uit de maagd Maria.*

26. VR. Is dan zijne Godheid veranderd in menschheid?

ANTW. Neen; want de Godheid is onveranderlijk.

27. Vr. Hoe is Hij dan mensch geworden?

Antw. Door aanneming der menschheid in eenigheid zijns persoons.

28. Vr. Heeft Hij dan zijne menschheid uit den hemel gebracht?

Antw. Neen Hij; maar Hij heeft die aangenomen uit de maagd Maria, door de werking des Heiligen Geestes; en is alzoo ons, zijnen broederen, in alles gelijk geworden, uitgenomen de zonde; Hebr. II: 17 en IV: 15.

29. Vr. Waarom wordt Hij *Jezus*, dat is, Zaligmaker, genoemd?

Antw. Omdat Hij zijn volk zalig maakt van hunne zonden.

30. Vr. Is er anders geen Zaligmaker?

Antw. Neen; *want er is ook onder den hemel geen andere naam die onder de menschen gegeven is, door welken wij moeten zalig worden*, dan de naam van Jezus; Hand. IV: 12.

31. Vr. Waarom wordt Hij *Christus*, dat is, Gezalfde, genoemd?

Antw. Omdat Hij met den Heiligen Geest is gezalfd, en van God den Vader verordend, tot onzen grooten Profeet, tot onzen eenigen Hoogepriester, en tot onzen eeuwigen Koning.

32. Vr. Wat heeft dan Jezus Christus gedaan, om ons zalig te maken?

Antw. Hij heeft voor ons *geleden*, is *gekruisigd*, en *gestorven*, is *begraven*, en *nedergedaald ter helle*, dat is, Hij heeft de helsche pijn geleden; en is alzoo zijnen Vader gehoorzaam geworden, opdat Hij ons van de tijdelijke en eeuwige straffen der zonde verlossen zoude.

33. Vr. In welke natuur heeft Hij dit geleden?

Antw. Alleen in zijne menschelijke natuur, dat is, in zijn ziel en lichaam.

34. Vr. Wat heeft dan zijne Godheid hiertoe gedaan?

Antw. Zijne Godheid heeft door hare kracht die aangenomene menschheid alzoo gesterkt, dat zij den last van den toorn Gods tegen de zonde heeft kunnen verdragen, en ons daarvan verlossen.

35. Vr. Is Christus in den dood gebleven?

Antw. Neen Hij; maar Hij is *ten derden dage opgestaan van de dooden* tot onze rechtvaardigmaking; Rom. IV: 25.

36. Vr. Waar is Christus nu naar zijne menschheid?

Antw. Hij is *opgevaren ten hemel*, en *zit ter rechterhand Gods des Vaders*, dat is, verheven in de hoogste heerlijkheid boven alle schepselen; Eph. I: 20, 21.

37. Vr. Waartoe is Hij daar zoo hoog verheven?

Antw. Inzonderheid opdat Hij van daar zijne gemeente zoude regeeren, en onze Voorbidder zijn bij den Vader.

38. Vr. Is Hij dan niet bij ons tot aan het einde der wereld, gelijk Hij ons beloofd heeft? Matth. XXVIII: 20.

Antw. Naar zijne Godheid, majesteit, genade en Geest, wijkt Hij nimmermeer van ons; maar naar zijne menschheid blijft Hij in den hemel, totdat Hij eenmaal *komen zal om te oordeelen de levenden en de dooden.*

39. Vr. Wat gelooft gij van *den Heiligen Geest?*

Antw. Dat Hij te zamen met den Vader en den Zoon waarachtig, eeuwig God is; en dat Hij mij van den Vader door Christus gegeven zijnde, wederbaart, in alle waarheid leidt, mij troost en in eeuwigheid bij mij zal blijven.

40. Vr. Wat gelooft gij van de *heilige, algemeene Kerk?*

Antw. Dat de Zone Gods uit het gansche menschelijk geslacht de uitverkorenen ten eeuwigen leven, door zijn Geest en Woord, zich tot eene gemeente vergadert; waarvan ik geloof, dat ik een levend lidmaat ben en eeuwig zal blijven.

41. Vr. Waar vergadert Hij deze Kerk?

Antw. Waar men Gods Woord recht predikt, en de Heilige Sacramenten bedient naar de instelling van Christus.

42. Vr. Welke weldaden doet God aan deze gemeente?

Antw. Hij schenkt haar *vergeving der zonden, wederopstanding des vleesches, en het eeuwige leven.*

43. Vr. Wat baat het u nu, dat gij dit alles gelooft?

Antw. Dat ik in Christus voor God rechtvaardig ben.

44. Vr. Hoe zijt gij rechtvaardig voor God?

ANTW. Alleen door een waar geloof in Jezus Christus.

45. VR. Hoe is het te verstaan, dat gij door het geloof gerechtvaardigd zijt?

ANTW. Alzoo, dat alleen de volkomene genoegdoening en gerechtigheid van Christus door God mij wordt toegerekend, waardoor mij mijne zonden vergeven en ik een erfgenaam des eeuwigen levens word; en dat ik die niet anders dan door het geloof kan aannemen.

46. VR. Waarom kunnen onze goede werken onze gerechtigheid voor God niet zijn, noch ook een stuk daarvan?

ANTW. Daarom, dat ook onze beste werken in dit leven onvolkomen en met zonde bevlekt zijn.

47. VR. Verdienen dan onze goede werken niet, die God nochtans in dit en in het toekomende leven wil beloonen?

ANTW. Deze belooning geschiedt niet uit verdienste, maar uit genade.

48. VR. Wie werkt dat geloof in u?

ANTW. De Heilige Geest.

49. VR. Door wat middel?

ANTW. Door het gehoor van het gepredikte Woord; Rom. X: 14, 17.

50. VR. Hoe versterkt Hij dat geloof?

ANTW. Door datzelfde gepredikte Woord, en het gebruik der Heilige Sacramenten.

51. VR. Wat zijn Sacramenten?

ANTW. Heilige teekenen en zegelen, van God ingesteld, om ons daardoor te verzekeren, dat Hij ons vergeving der zonden en het eeuwige leven uit genade schenkt, om het eenige slachtoffer van Christus aan het kruis volbracht.

52. VR. Hoeveel Sacramenten heeft Christus in het nieuwe Testament ingesteld?

ANTW. Twee: den Heiligen Doop en het Heilige Avondmaal.

53. VR. Welk is het teeken in den Doop?

ANTW. Het water, waarmede wij gedoopt worden in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes.

54. VR. Wat beteekent en verzegelt dat?

ANTW. De afwassching der zonden door het bloed en den Geest van Jezus Christus.

55. VR. Waar heeft ons Christus zulks toegezegd en beloofd?

ANTW. In de inzetting des Doops, die aldus luidt: *Gaat henen in de geheele wereld, predikt het Evangelie aan alle creaturen; onderwijst alle de volkeren, hen doopende in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes; die geloofd zal hebben, en gedoopt zal zijn, zal zalig worden; maar die niet zal geloofd hebben, zal verdoemd worden.*

56. VR. Zal men ook de jonge kinderen doopen?

ANTW. Ja; want zij zijn alzoowel als de volwassenen in het verbond Gods en in zijne gemeente begrepen.

57. VR. Welk is het uiterlijk teeken in het Avondmaal?

ANTW. Het gebroken brood, dat wij eten, en de vergoten wijn, dien wij drinken, tot gedachtenis van het lijden en sterven van Christus.

58. VR. Wat beteekent en verzegelt dat?

ANTW. Dat Christus onze ziele met zijn gekruisigd lichaam en vergoten bloed spijst en laaft ten eeuwigen leven.

59. VR. Waar heeft ons Christus zulks toegezegd?

ANTW. In de instelling des Heiligen Avondmaals, die door Paulus aldus wordt beschreven, 1 Cor. XI: *Ik heb van den Heere ontvangen, hetgene ik u ook overgegeven heb, dat de Heere Jezus, in den nacht in welken Hij verraden werd, het brood nam; en als Hij gedankt had, brak Hij het, en zeide: Neemt, eet; dat is mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt; doet dat tot mijne gedachtenis. Desgelijks nam Hij ook den drinkbeker, na het eten des avondmaals, en zeide: Deze drinkbeker is het nieuwe Testament in mijn bloed; doet dat, zoo dikwijls als gij dien zult drinken, tot mijne gedachtenis. Want zoo dikwijls als gij dit brood zult eten, en dezen drinkbeker zult drinken, zoo verkondigt den dood des Heeren, totdat Hij komt.*

60. VR. Wordt het brood veranderd in het lichaam van Christus, of de wijn in zijn bloed?

ANTW. Neen; niet meer dan het water in den Doop wordt veranderd in het bloed van Christus.

61. Vr. Hoe moet gij uzelven beproeven, eer gij tot het Avondmaal des Heeren gaat?

Antw. Eerst moet ik onderzoeken, of ik mijzelven vanwege mijne zonden mishaag, en mij daarom voor God verootmoedig; ten tweede, of ik geloof en vertrouw, dat mij alle mijne zonden om Christus' wille vergeven zijn; ten derde, of ik ook een ernstig voornemen heb, om voortaan in alle goede werken te wandelen.

62. Vr. Zal men ook diegenen ten Avondmaal laten gaan, die ongoddelijke leer drijven, of een ergerlijk leven leiden?

Antw. Neen; opdat Gods verbond niet worde ontheiligd, en zijn toorn over de gansche gemeente niet aangestoken worde.

63. Vr. Hoe zal men dan met zoodanigen handelen?

Antw. Volgens de ordinantie, die ons Christus daarvan heeft gegeven, Matth. XVIII: 15, welke aldus luidt: *Indien uw broeder tegen u gezondigd heeft, ga henen en bestraf hem tusschen u en hem alleen; indien hij u hoort, zoo hebt gij uwen broeder gewonnen. Maar indien hij u niet hoort, zoo neem nog één of twee met u; opdat in den mond van twee of drie getuigen alle woord besta; en indien hij dezen geen gehoor geeft, zoo zeg het der gemeente; en indien hij ook der gemeente geen gehoor geeft, zoo zij hij u als de heiden en de tollenaar.*

HET DERDE DEEL.

Van de dankbaarheid.

64. Vr. Aangezien wij alleen uit genade door Christus zalig worden, waarom moet gij nog goede werken doen?

Antw. Niet om den hemel daarmede te verdienen (hetwelk Christus gedaan heeft), maar omdat God mij zulks heeft geboden.

65. Vr. Waartoe dienen dan uwe goede werken?

Antw. Dat ik Gode daarmede dankbaarheid voor alle zijne weldaden bewijze, en Hij door mij geprezen worde; dat ik ook uit de goede werken, als uit de vruchten, van de echtheid van mijn geloof verzekerd zij; en dat mijn naaste daardoor gesticht en voor Christus gewonnen worde.

66. Vr. Zullen diegenen ook zalig worden, die geene goede werken doen?

Antw. Neen zij; want de Schrift zegt, dat geen onkuische, afgodendienaar, echtbreker, hoereerder, dief, geldgierige, dronkaard, lasteraar, noch roover, noch dergelijke, het Rijk Gods beërven zal, 1 Cor. VI: 9 en 10, tenzij dat zij zich tot God bekeeren.

67. Vr. Waarin bestaat de bekeering des menschen?

Antw. In een hartelijk leedwezen en vlieden van de zonden; en in een ernstigen lust, en doen van alle goede werken.

68. Vr. Wat zijn goede werken?

Antw. Alleen die uit waar geloof, naar de Wet Gods, Hem ter eere geschieden; en niet, die op menscheninzettingen, of op ons goeddunken gegrond zijn.

69. Vr. Kunnen degenen, die tot God bekeerd zijn, de Wet Gods volkomenlijk houden?

Antw. Neen zij toch: maar ook de allerheiligsten, zoolang als zij in dit leven zijn, hebben maar een klein beginsel dezer gehoorzaamheid; doch alzoo, dat zij met een ernstig voornemen, niet alleen naar sommige, maar naar alle de geboden Gods beginnen te leven; gelijk zij ook den Heere geduriglijk bidden om dagelijks daarin toe te nemen.

70. Vr. Wien moeten wij hierom bidden?

Antw. Niet eenig schepsel, maar alleen God, die ons helpen kan, en om Jezus Christus' wille verhooren wil.

71. Vr. In wiens naam moeten wij God bidden?

Antw. Alleen in den naam van Christus, Joh. XVI: 23, en niet in den naam van eenigen heilige.

72. Vr. Om welke dingen moeten wij dezen God bidden?

Antw. Om alle geestelijke en lichamelijke nooddruft, welke de Heere Christus begrepen heeft in het gebed, dat Hij ons zelf geleerd heeft.

73. Hoe luidt dat gebed?

Antw. *Onze Vader, die in de hemelen zijt;*

Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

74. VR. Wat begeert gij van God in dit gansche gebed?

ANTW. Ten eerste, dat al wat dient tot Gods eer, bevorderd worde, en daarentegen geweerd, wat haar verhindert of zijnen wil wederstaat. Ten andere, dat Hij mij met alle nooddruft naar het lichaam verzorge, en naar de ziele mij beware voor alle kwaad, dat mij aan mijne zaligheid zoude kunnen schadelijk zijn.

DE ZIEKENTROOST,

WELKE EENE ONDERWIJZING IS IN HET GELOOF EN DEN WEG DER ZALIGHEID, OM GEWILLIG TE STERVEN.

De „Ziekentroost" met de daaraan toegevoegde „Troostelijke uitspraken der H. Schrift," hoort zeker niet tot de Liturgie der Gereformeerde Kerken in Nederland. Het is geheel een particulier geschrift, in (of nog vóór) 1579 door Cornelis van Hille (den vader) samengesteld en uitgegeven, en nooit door of in eenige kerkelijke vergadering aangenomen of goedgekeurd. Maar het is reeds van de 16e eeuw af door de drukkers en uitgevers in volledige kerkboeken doorgaans opgenomen, en in de Kerken heeft het daardoor feitelijk een zeker privilege boven andere dergelijke traktaatjes gekregen. Daarom wordt het hier dan ook afgedrukt; waarbij in den ouden tekst van de 16e eeuw slechts deze wijziging aangebracht is, dat enkele verouderde uitdrukkingen door andere vervangen zijn, en dat bij de Schriftplaatsen, waaruit het bijna geheel bestaat, nu de Staten-vertaling gevolgd is. Van hetgeen in de oude uitgaven op den kant staat aangeteekend, is de aanwijzing der Schriftplaatsen hier weggelaten, en de inhoudsopgaven zijn in den tekst zelven gesteld, boven de onderscheidene onderdeelen waarop zij betrekking hebben.

In uitgaven van de 16e eeuw had dit geschrift nog eene „Voorrede," van dezen inhoud: „Aangemerkt hebbende de groote nuttigheid, die door den Ziekentroost pleegt te komen, zoo is ook wel nuttig en noodig, dat ditzelfde boeksken aan den dag mocht komen; welke [Ziekentroost] in beter orde gesteld is, dan er eenige geweest zijn. Hetwelk kortelijk bevat al wat ons noodig is tot de eeuwige zaligheid; als te weten: Van de ellende des menschen. Van de kortheid zijns levens en stervens. Van zijne wederoprichting door Christus. Van Christus, onzen Zaligmaker, en al wat Hem aangaat. Van dood en hel. Van geloof, rechtvaardigmaking en goede werken. Van kruis en lijden. Van den voorspoed der goddeloozen, en den tegenspoed der geloovigen. Van de verrijzenis en het eeuwig leven. En dergelijke punten meer; dewelke een iegelijk behoorde van buiten te leeren, opdat zij, als het noodig ware, hunnen kranken broeder zouden kunnen sterken en vermanen; opdat, zoo het geschiedde dat er geene Dienaren waren, een iegelijk hierin naarstig zij, als in een werk der barmhartigheid, volgens Gods Woord, Pred. VII: Het is beter te gaan in het klaaghuis, dan te gaan in het huis des maaltijds; ook naar Christus' woorden, Matth. XXV: Ik ben krank geweest, en gij hebt Mij bezocht. — Vaart wel."

Van de verdorvenheid en ellende des menschen.

Nadat Adam recht en goed geschapen was, te weten, heilig, rechtvaardig, onsterfelijk, en tot een heere gezet over alle schepselen, welke God geschapen had, is hij niet lang in dezen staat gebleven, maar is door de listigheid van den satan, en zijne eigene ongehoorzaamheid, van deze schoone heerlijkheid vervallen, en heeft alzoo het verderf van den tijdelijken en eeuwigen dood over ons allen gebracht. Dit is de erfzonde, waarvan David in den psalm spreekt, zeggende: Zie, ik ben in ongerechtigheid geboren, en in zonde heeft mij mijne moeder ontvangen. Desgelijks zegt ook Paulus tot de Romeinen, dat door éénen mensch de zonde in de wereld ingekomen is, en door de zonde de dood; en alzoo de dood tot alle menschen doorgegaan is, in welken allen gezondigd hebben.

Door Adam zijn alle menschen in den dood gekomen.

Want zoo haast als Adam aldus gevallen was, is hij terstond in eene zekere vervloeking gekomen, gelijk wij lezen in Genesis, daar God zegt: Zoo zij het aardrijk om uwentwille vervloekt, en met smart zult gij daarvan eten alle de dagen uws levens; en in het zweet uws aanschijns zult gij brood eten, totdat gij tot de aarde wederkeert, dewijl gij daaruit genomen zijt; want gij zijt stof, en gij zult tot stof wederkeeren. Waaruit wij zekerlijk weten, dat alles, wat leven ontvangt, eenmaal moet sterven. Dit getuigt David duidelijk, zeggende: Wat man leeft er, die den dood niet zien zal? Want Salomo zegt: De levenden weten dat zij sterven zullen. Want wij hebben hier geene blijvende stad, maar wij zoeken de toekomende. En in de Hebreën staat geschreven, dat het den menschen gezet is eenmaal te sterven, en daarna het oordeel. Want, gelijk de Schrift zegt, wij zullen allen den dood sterven, en wezen als het water, dat ter aarde uitgestort zijnde, niet verzameld wordt. Want onze dagen (zegt Job) zijn als de dagen des daglooners en lichter dan een looper. En wij varen (spreekt Mozes) daar henen als een stroom. Ja gelijk een blad, dat de wind verdrijft, en een droge stoppel, en een kleed, dat de mot opeet. Want het stof keert wederom tot aarde, als het geweest is; en de geest weder tot God, die hem gegeven heeft. Gelijk Job zegt: Leem zijn wij en tot stof moeten wij wederkeeren. Insgelijks zegt ook Jacobus, dat des menschen leven is een damp, die voor een weinig tijds gezien wordt en daarna verdwijnt. Ja onze leeftijd vaart weg gelijk eene wolk, en vergaat gelijk een nevel, en verdwijnt ook gelijk eene schaduw. En ook Petrus zegt (aanhalende uit Jesaja), dat alle vleesch is als gras, en alle heerlijkheid des menschen als eene bloem van het gras; het gras is verdord en zijne bloem is afgevallen. Wederom zegt Jezus Sirach: Het verbond van eeuwigheid is dit: Gij zult den dood sterven. Gelijk een groenend blad op eenen dichten boom: eenige werpt hij af, en andere doet hij uitspruiten; alzoo is het met het geslacht des vleesches en des bloeds; het een sterft en het ander wordt geboren. Gelijk Salomo zegt: Alles heeft eenen bestemden tijd; er is een tijd om geboren te worden, en een tijd om te sterven.

Van den gezetten tijd des menschen.

En deze tijd staat in des Heeren hand; gelijk Job zegt: Zijne dagen zijn bestemd, het getal zijner maanden is bij God, en Hij heeft zijne bepalingen gemaakt, die hij niet overgaan zal. Hetwelk ook Paulus zegt, dat God bescheiden heeft de tijden tevoren verordend, en de bepalingen van hunne woning. En David zegt, dat God onze dagen eene handbreed gesteld heeft, en onze leeftijd als niets voor Hem is; immers is een ieder mensch, hoe vast hij staat, enkel ijdelheid. Want onze dagen zijn lichter dan eene weversspoel, en dan een looper. Ook zijn wij hier maar gasten en vreemdelingen voor een kleinen tijd. Want aangaande de dagen onzer jaren, daarin zijn zeventig jaren, of zoo wij zeer sterk zijn, tachtig jaren; en het uitnemendste van die is moeite en verdriet; want het wordt

snellijk afgesneden, en wij vliegen daarheen. En als wij lang leven, zoo leven wij honderd jaren. Gelijk een droppel water is, vergeleken met het water van de zee, even weinig zijn onze jaren, vergeleken met de eeuwigheid. En Petrus zegt, dat één dag bij den Heere is als duizend jaren, en duizend jaren als één dag. Alzoo zijn onze jaren, te rekenen bij de eeuwigheid.

Van den val en de ellendigheid des menschen.

Dewijl wij nu, volgens de Heilige Schrift, allen sterven moeten, wie zoude niet hartelijk naar den dood verlangen, als wij zien, in wat staat en verderf wij door Adam gekomen zijn, te weten, in alle ongerechtigheid, tegenspoed en lijden; zoodat wij boos zijn, en tot boosheid genegen, van der jeugd en jonkheid af. Want, gelijk Paulus zegt, wij zijn van nature kinderen des toorns, en onbekwaam tot eenig goed, en van onszelven niets hebbende dan zonde. Gelijk ook David zegt: Er is niemand, die goed doet; allen zijn zij afgeweken; te zamen zijn zij onnut geworden. Want het goede, dat wij willen, doen wij niet; en dat om de zonde, die in ons woont. Van deze inwonende zonde getuigt David, dat wij in ongerechtigheid geboren en in zonde ontvangen zijn, en daarin voortgaan. Want het gedichtsel van des menschen hart is boos van zijne jeugd aan.

Van de verlossing des menschen.

Dewijl wij nu aldus in den toorn Gods en in de schaduw des doods, ja in de hel en verdoemenis liggen, zoo is ons Christus, het licht der wereld, verschenen, en de zon der gerechtigheid opgegaan; welke overgeleverd is om onze zonden, en opgewekt om onze rechtvaardigmaking; en heeft ons mede levend gemaakt, daar wij dood waren door de misdaden en de zonden; en heeft ons die vergeven, en uitgewischt het handschrift, dat tegen ons was, in inzettingen bestaande, en datzelve uit het midden weggenomen en aan het kruis genageld; waardoor Hij over alle onze vijanden getriomfeerd heeft, als den dood den duivel, de hel en de verdoemenis der wet, gelijk God door den profeet Hosea gezegd heeft: Dood, waar is uw prikkel? hel, waar is uwe overwinning? Maar Gode zij dank, die ons de overwinning geeft, door Jezus Christus. Die ook (naar de belofte Gods) den duivel den kop heeft vermorzeld, in wiens macht wij gevangen lagen, door de overtreding der zonden.

Christus is onze verlossing.

Zoo heeft nu God, om ons daaruit te verlossen, zijn allerliefste pand gegeven, namelijk, zijnen eenigen geliefden Zoon, in wien de Vader een welbehagen heeft, en gebiedt Hem te hooren; dien Hij tot eene verzoening en rantsoen gegeven heeft. Want alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijnen eeniggeborenen Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in Hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe. Insgelijks: Hierin is de liefde God jegens ons geopenbaard, dat God zijnen eeniggeborenen Zoon gezonden heeft in de wereld, opdat wij zouden leven door Hem. En dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen (zegt Christus), den eenigen waarachtigen God, en Jezus Christus, dien Gij gezonden hebt. Hij is de waarachtige Messias, die in de wereld gekomen is, in de volheid des tijds; waarachtig God, om de heerschappij des satans te verbreken; en waarachtig mensch, om onze Middelaar voor God te wezen, opdat Hij ons, die onder de wet gevangen lagen, verlossen zoude. Hij is het onbesmette Lam, dat voor onze smetten geslacht en geofferd is, tot eene verzoening voor alle onze zonden, gelijk Jesaja duidelijk getuigt. En Hij, die rijk was, is om onzentwille arm geworden, opdat wij door zijne armoede rijk zouden worden. Want alle zijne goederen heeft Hij ons geschonken, alle zijne weldaden, al zijne gerechtigheid, verdiensten en heiligheid. En hiervoor moeten wij Hem met het geloof omhelzen, en met liefde en gehoorzaamheid dankbaar zijn. En wie zoude Hem niet liefhebben, die ons eerst liefgehad heeft? Toen wij nog zijne vijanden waren, heeft Hij ons verlost

en verzoend, hoe veel te meer zullen wij behouden worden door zijn leven, nu wij zijne vrienden geworden zijn! Want hoe zoude iemand meer liefde hebben, dan dat hij zijn leven voor zijne vrienden zette? Hetwelk Christus als een goede herder bewezen heeft, doordat Hij zijnen Vader gehoorzaam is geweest tot den dood, ja tot den dood des kruises; en is een weinig minder geworden dan de engelen vanwege het lijden des doods, opdat Hij door de genade Gods voor allen den dood smaken zoude; waarom Hij met heerlijkheid en eere is gekroond. Ook is Hij de waarachtige Samaritaan, die olie en wijn in onze wonden gegoten heeft; dat is, dat Hij zijn dierbaar bloed voor onze zonden vergoten, en ons met zulk een duren prijs gekocht heeft. Want (zegt Petrus) wij zijn niet door zilver of goud verlost, maar door het dierbaar bloed van Christus, als van een onbestraffelijk en onbevlekt lam. Want wij zijn niet verlost door het bloed der bokken en kalveren, maar Hij is door zijn eigen bloed eenmaal ingegaan in het heiligdom, eene eeuwige verlossing te weeg gebracht hebbende. Die ons ook getrokken heeft uit de macht der duisternis, en overgezet heeft in het koninkrijk van den Zoon zijner liefde; in wien wij hebben de verlossing door zijn bloed; namelijk de vergeving der misdaden.

Wij moeten tot Christus onze toevlucht nemen.

Aangezien wij dit zeker weten, dat wij zonder eenige verdienste onzerzijds (want wij hebben er geene; waarom wij onnutte dienstknechten zijn), alleen door den dood en de wederopstanding van Christus, de eeuwige zaligheid verkrijgen, zoo laat ons dan met vrijmoedigheid toegaan tot den troon der genade, opdat wij barmhartigheid mogen verkrijgen, en genade vinden, om geholpen te worden ter bekwamer tijd. En naardien wij elk oogenblik hulp van noode hebben, zoo moeten wij tot Hem gaan. Want Hij zegt bij den profeet David: Roep Mij aan in den dag der benauwdheid, en Ik zal er u uithelpen. En: Al kon eene moeder haren zuigeling vergeten, zoo zal Ik toch u niet vergeten. Gelijk Christus zelf in het Evangelie zegt: Komt herwaarts tot mij, allen die vermoeid en belast zijt; en Ik zal u ruste geven, en gij zult ruste vinden voor uwe zielen. Tot wien zullen wij anders heengaan? Hij heeft de woorden des eeuwigen levens; en het leven is in Hem geopenbaard. Hij is het hemelsche manna, dat onze zielen eeuwiglijk verzadigt; het hemelsche brood; wie daarvan door het geloof eet, zal nimmermeer hongeren, en wie zijn bloed drinkt, zal nimmermeer dorsten.

Christus is de Fontein des eeuwigen levens.

Wederom roept Christus bij Johannes duidelijk, zeggende: Zoo iemand dorst, die kome tot Mij en drinke. Die in Mij gelooft, gelijkerwijs de Schrift zegt, stroomen des levenden waters zullen uit zijnen buik vloeien. En dit zeide hij van den Heiligen Geest. Zoo wie gedronken zal hebben van dat levende water, dien zal in eeuwigheid niet dorsten; maar het water, dat Ik hem zal geven, zal in hem worden eene fontein van water, springende tot in het eeuwige leven. Gelijk God door den profeet Jesaja zegt: O alle gij dorstigen, komt tot de wateren, en gij, die geen geld hebt, komt, koopt en eet, ja komt, koopt zonder geld, en zonder prijs, wijn en melk. Daarom laat ons tot deze fontein gaan om onzen dorst te leschen; en niet tot gebrokene bakken, die geen water houden. Want uit zijne volheid hebben wij allen ontvangen, ook genade voor genade. Want de wet is door Mozes gegeven, de genade en de waarheid is door Jezus Christus geworden.

Christus is onze Middelaar.

Hij is de waarachtige Middelaar, die tusschen God en ons staat, om onze Voorspraak te wezen tegen alle onze beschuldigers; want er is één Middelaar Gods en der menschen, te weten de mensch Christus Jezus. En daarom is Hij de Middelaar des nieuwen Testaments, opdat, de dood daartusschen

gekomen zijnde, tot verzoening der overtredingen, die onder het eerste Testament waren, degenen, die geroepen zijn, de beloftenis der eeuwige erve ontvangen zouden. Waarom Hij ook volkomenlijk kan zaligmaken degenen die door Hem tot God gaan, alzoo Hij altijd leeft om voor hen te bidden. En Johannes, hiermede overeenkomende, zegt: Indien iemand gezondigd heeft, wij hebben eenen Voorspraak bij den Vader, Jezus Christus, den rechtvaardige; en Hij is eene verzoening voor onze zonden; en niet alleen voor de onze, maar ook voor de zonden der geheele wereld; te weten, voor alle volken en natiën der geheele wereld, die zich waarachtig tot God bekeeren; want het Lam is van den beginne geslacht voor de geloovigen; gelijk Christus zelf zegt, dat Abraham zijnen dag heeft gezien, en verblijd is geweest.

Van de rechtvaardigmaking.

Zoo is dan God geen aannemer des persoons. Want God is niet alleen een God der Joden, maar ook der heidenen; nademaal Hij een eenig God is, die de besnijdenis rechtvaardigen zal uit het geloof, en de voorhuid door het geloof. Want door het geloof worden wij gerechtvaardigd, zonder de werken der wet. Gelijk ook David den mensch zalig spreekt, welken God de rechtvaardigheid toerekent zonder werken, zeggende: Welgelukzalig is hij, wiens overtreding vergeven, wiens zonde bedekt is. Welgelukzalig is de mensch, dien de Heere de ongerechtigheid niet toerekent.

Christus bidt voor ons.

Zoo dan, wij nu, gerechtvaardigd zijnde uit het geloof, hebben vrede bij God, door onzen Heere Jezus Christus; door denwelken wij hebben den toegang met vertrouwen, om in te gaan in het heiligdom door zijn bloed, waardoor Hij vrede gemaakt heeft tusschen God en ons. Want Hij is onze waarachtige vrede, zoodat wij nu niet meer hebben te vreezen. Want Paulus zegt: Zoo God voor ons is, wie zal tegen ons zijn? Wie zal beschuldiging inbrengen tegen de uitverkorenen Gods? God is het, die rechtvaardig maakt. Wie is het, die verdoemt? Christus is het, die gestorven is; ja, wat meer is, die ook opgewekt is, die ook ter rechterhand Gods is, die ook voor ons bidt. Wie zal ons scheiden van de liefde van Christus? verdrukking, of benauwdheid, enz.? Daarom, al hebben wij de dagelijksche dadelijke zonde en andere in ons blijvende, zoo moeten wij niet kleinmoedig wezen. Want Jesaja zegt: Al waren uwe zonden als scharlaken, zij zullen wit worden als sneeuw; al waren zij rood als karmozijn, zij zullen worden als witte wol. En dit geschiedt door Christus, die ons van onze zonden gewasschen heeft in zijn bloed. Waarvan de Doop een teeken is; en het Avondmaal is ons ook een teeken, dat wij verlost zijn door de offerande van Christus, eenmaal aan het kruis geschied, opdat Hij ons verlossen zoude van den toekomenden toorn en van alle ongerechtigheid, en zichzelven een eigen volk zoude reinigen, ijverig in goede werken, waardoor God geprezen worde.

Wij behooren naar den dood te verlangen. Wij moeten uit dit lichaam verhuizen, eer wij bij den Heere komen.

Dit nu zekerlijk wetende, dat wij door Christus met God verzoend zijn, zoo behooren wij (volgens Gods woord) eene volkomene begeerte te hebben, om ontslagen te zijn van dit sterfelijk lichaam, waardoor wij moeten komen tot de heerlijke erfenis van alle kinderen Gods, welke ons in de hemelen bereid is. Ditzelfde heeft ook Paulus, dat door God uitverkoren vat, begeerd, waar hij zegt: Ik ellendig mensch! Wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods en der zonde? Voorts zegt hij nog: Want wij weten, dat, zoo ons aardsche huis dezes tabernakels gebroken wordt, wij een gebouw van God hebben, dat eeuwig in de hemelen is. En wij verlangen daarmede overkleed te worden. En wij hebben altijd goeden moed, en weten, dat wij, inwonende in het lichaam, uitwonen van den Heere. Daarom hebben wij meer behagen om uit het

lichaam uit te wonen, en bij den Heere in te wonen. Nog zegt Paulus: Want wij weten, dat het gansche schepsel met ons zucht; en niet alleen dit, maar ook wijzelven, die de eerstelingen des Geestes hebben, zuchten in onszelven, verwachtende de aanneming tot kinderen, namelijk de verlossing onzes lichaams. En dewijl wij gasten en vreemdelingen zijn op de aarde, wie zoude niet te huis in zijn vaderland begeeren te wezen? Want wij wandelen hier door het geloof, en niet door aanschouwen; want wij zien nu door eenen spiegel in eene duistere rede, maar alsdan zullen wij zien aangezicht tot aangezicht; wij zullen Hem zien, gelijk Hij is. Wie zoude niet verlangen naar deze aanschouwing, dewijl wij zien dat de heilige mannen Gods daarnaar verlangd hebben? Gelijk wij in den Psalm aldus lezen: Gelijk een hert, dat gejaagd is, schreeuwt naar de waterstroomen, alzoo schreeuwt mijne ziele tot U, o God. Mijne ziele dorst naar den levenden God; wanneer zal ik ingaan, en voor Gods aangezichte verschijnen? Mijne tranen zijn mij tot spijze dag en nacht; omdat zij den ganschen dag tot mij zeggen: Waar is uw God? Deze onuitsprekelijke heerlijke aanschouwing van God is zoo groot (gelijk de profeet getuigt), dat geen oog heeft gezien, en geen oor heeft gehoord, en in geens menschen hart is opgeklommen, hetgene God bereid heeft dien, die Hem liefhebben. Wederom zegt David: Want een dag in uwe voorhoven is beter dan duizend elders; ik koos liever aan den dorpel in het huis mijns Gods te wezen, dan lang te wonen in de tenten der goddeloosheid. Hoe liefelijk zijn uwe woningen, o Heere der heirscharen! Welgelukzalig zijn zij die in uw huis wonen; zij prijzen u gestadiglijk. En zij worden dronken van de vettigheid uws huizes; en Gij drenkt hen uit de beek uwer wellusten. Want bij U is de fontein des levens; in uw licht zien wij het licht. Dit is de heerlijke woning, waar Christus bij Johannes van zegt: In het huis mijns Vaders zijn vele woningen; anderszins zoude Ik het u gezegd hebben. Ik ga henen om u plaatse te bereiden; en Ik kom weder, en zal u tot Mij nemen, opdat gij ook zijn moogt, waar Ik ben. Te weten, in dat nieuwe Jeruzalem, dat geene zon of maan behoeft; want de heerlijkheid Gods verlicht haar, en het Lam is hare kaars. Daar zal God alle tranen van onze oogen afwisschen; en de dood zal niet meer zijn; die de laatste vijand is, welken de Heere aan zijne voeten onderwerpen zal. Daar heeft God eene heerlijke bruiloft bereid, waar wij met Abraham, Izak en Jakob zullen aanzitten aan de tafel des Heeren. En zalig zijn zij, die geroepen zijn tot het avondmaal van de bruiloft des Lams.

Waar wij heengaan, als wij van hier verscheiden.

Tot dit avondmaal nu kunnen wij niet komen dan door den dood. Daarom zegt Paulus: Het leven is mij Christus, en het sterven is mij gewin. En zoodra de geloovigen van hier scheiden, gaan zij in de eeuwige rust, gelijk Christus zegt: Waar Ik ben, aldaar zal ook mijn dienaar zijn. En wederom: Die mijn woord hoort, en gelooft Hem die mij gezonden heeft, die heeft het eeuwige leven, en komt niet in de verdoemenis, maar is uit den dood overgegaan in het leven. Hetgene ook duidelijk te bemerken is in den moordenaar, toen hij gebeden en gezegd heeft: Heere, gedenk mijner, als Gij in uw koninkrijk zult gekomen zijn; waarop hem Christus heeft geantwoord: Heden zult gij met Mij in het Paradijs zijn. Daarom zegt Paulus wèl (hiermede overeenkomende): Ik heb begeerte, om ontbonden te worden, en met Christus te zijn. Salomo zegt ook, dat het stof wederom tot aarde keert, als het geweest is; maar de geest weder tot God, die hem gegeven heeft. Hetwelk ook duidelijk blijkt in het voorbeeld van Henoch en Elia, die beiden werden opgenomen in den hemel; waar ons burgerschap en onze wandel is; waaruit wij ook den Zaligmaker verwachten, namelijk den Heere Jezus Christus; die ons vernederd lichaam veranderen zal, opdat het gelijkvormig worde aan zijn heerlijk lichaam.

Wij moeten sterven, eer wij verheerlijkt worden.

En tot deze verheerlijking kunnen

wij niet komen, dan door veel lijden. Hiervan zegt Jezus Sirach een schoon woord: Mijn kind (zegt hij), indien gij komt om den Heere te dienen, zoo bereid uwe ziele tot aanvechting. In welken gij u verheugen zult, nu een weinig tijds bedroefd zijnde door menigerlei verzoekingen. Maar de God aller genade, die ons geroepen heeft tot zijne eeuwige heerlijkheid in Christus Jezus, nadat wij een weinig tijds zullen geleden hebben, die zal u volmaken, bevestigen, versterken en fondeeren. Wederom zegt Paulus: Zoo wij met Christus lijden, zoo zullen wij ook met Hem verheerlijkt worden. Want het lijden dezes tegenwoordigen tijds is niet te waardeeren tegen de heerlijkheid, die aan ons zal geopenbaard worden. Want onze lichte verdrukking, die zeer haast voorbijgaat, werkt ons een gansch zeer uitnemend eeuwig gewicht der heerlijkheid. En David zegt: Des avonds vernacht het geween, maar des morgens is er gejuich. Daarom, verblijdt u, als gij gemeenschap hebt aan het lijden van Christus; opdat gij ook in de openbaring zijner heerlijkheid u moogt verblijden en verheugen. En Christus heeft ook buiten de poort geleden; zoo laat ons dan tot Hem uitgaan, zijne smaadheid dragende. Want daarin heeft ons Christus een voorbeeld nagelaten, opdat wij zijne voetstappen zouden navolgen. Wederom zegt Petrus: Dewijl Christus voor ons in het vleesch geleden heeft, zoo wapent gij u ook met dezelfde gedachte, namelijk, dat wie in het vleesch geleden heeft, die heeft opgehouden van de zonde. Voorts zegt ook Jacobus: Mijne broeders, acht het voor groote vreugde, wanneer gij in velerlei verzoekingen valt. En Paulus zegt ook: Wij roemen ook in de verdrukkingen, wetende, dat de verdrukking lijdzaamheid werkt, en de lijdzaamheid bevinding, en de bevinding hoop; en de hoop beschaamt niet. Daarom moeten wij de kastijding des Heeren niet klein achten, als wij van Hem bestraft worden; want dien de Heere liefheeft, kastijdt Hij, en Hij geeselt eenen iegelijken zoon, dien Hij aanneemt. Dit kan men ook zien in Hebreën XII, doorloopend. Daarom zijt lankmoedig, en versterkt uwe harten; want de toekomst des Heeren genaakt. Neemt ook tot een voorbeeld des lijdens en der lankmoedigheid de profeten. Wij houden hen gelukzalig, die verdragen hebben; want wij hebben gehoord de verdraagzaamheid van Job, en het einde des Heeren gezien; die ons een voorbeeld der volstandigheid nagelaten hebben. Want wij zien, dat Christus Jezus met heerlijkheid is gekroond geweest, vanwege het lijden des doods. Daarom zegt Christus ook: Die volstandig zal blijven tot het einde, die zal zalig worden. En Paulus zegt: Ik heb den goeden strijd gestreden, ik heb den loop geëindigd, ik heb het geloof behouden; voorts is mij weggelegd de kroon der rechtvaardigheid, welke mij de Heere geven zal, en niet alleen mij, maar ook allen, die zijne verschijning liefgehad hebben. Insgelijks zegt Jacobus: Zalig is de man, die verzoeking verdraagt; want als hij beproefd zal geweest zijn, zal hij de kroon des levens ontvangen, welke de Heere beloofd heeft dengenen, die Hem liefhebben.

Wij moeten vromelijk strijden tegen onze vijanden.

Om deze kroon der rechtvaardigheid te verkrijgen, moeten wij vromelijk strijden tegen alle onze vijanden, die ons van alle zijden aanvechten; en inzonderheid tegen de listige omleidingen des duivels. Trekt daarom daartegen aan de geheele wapenrusting Gods, waarmede gij den duivel met al zijne macht kunt wederstaan. Van dien strijd zegt ook Petrus, dat de duivel omgaat als een brieschende leeuw, zoekende wien hij zoude mogen verslinden; denwelken wederstaat, vast zijnde in het geloof; en hij zal van u vlieden. Doch deze overwinning en dezen wederstand hebben wij van God door Christus, die den satan onder onze voeten verplettert, in wiens macht en strikken wij gevangen lagen. Hij is de overste dezer wereld, dien Christus buitengeworpen heeft; en alzoo hebben wij door Hem de overwinning gekregen, en zijn die ook deelachtig door ons geloof. Hij is de oude slang, die ons zoekt te verslinden; die ook onze eerste ouders

verslonden heeft, en ook ons nog in de verzenen bijt; waarom hij ook een menschenmoorder van den beginne genaamd is.

Wij moeten bidden en waken.

Daarom moeten wij tegen zijne listige moordenarij naarstig op onze hoede zijn, gelijk Petrus zegt: Zijt dan nuchteren en waakt. Want, gelijk Christus zegt, wij weten niet, in welke ure de Heere komen zal. Maar weet dit, dat, zoo de heer des huizes geweten had in welke nachtwake de dief komen zoude, hij zoude gewaakt hebben, en zoude zijn huis niet hebben laten doorgraven. Daarom zijt ook gij bereid; want in welke ure gij het niet meent, zal de Zoon des menschen komen. Maar als wij beginnen onze mededienstknechten te slaan, en te eten en te drinken met de dronkaards, zoo zal de Heere komen, en ons in stukken houwen, en ons deel zal wezen met de geveinsden; daar zal weening en knersing der tanden zijn; waar de worm nimmermeer sterft, en het vuur niet uitgebluscht wordt. Want wij weten zeer wel, dat de dag des Heeren alzoo zal komen, gelijk een dief in den nacht; want wanneer wij zullen zeggen: het is vrede, dan zal een haastig verderf ons overkomen, gelijk de barensnood eene bevruchte vrouw. Daarom, wacht uzelven, dat uwe harten niet te eeniger tijd bezwaard worden met brasserij en dronkenschap, en zorgvuldigheden dezes levens, en dat u die dag niet onvoorziens overkome. Want gelijk een strik zal hij over ons komen, of gelijk de bliksem, die plotseling geschiedt. Waakt dan te allen tijd, biddende, dat gij moogt waardig geacht worden te ontvlieden alle deze dingen, die geschieden zullen, en te staan voor den Zoon des menschen.

Van het geloof en de goede werken.

Maar deze waardigheid, om te staan voor den Zoon des menschen, bestaat in een rein, onbevlekt en onwankelbaar geloof, dat door de liefde werkt, waarmede wij Christus met alle zijne verdiensten en weldaden ontvangen en omhelzen. Welk geloof wij moeten toonen door een rein leven, gelijk Jacobus zegt. En van deze reinheid zegt Christus bij Mattheus, Kap. V: Zalig zijn de reinen van hart, want zij zullen God zien. En de voornaamste reinheid ligt in het hart; want, gelijk Christus zegt, uit het hart komen voort doodslagen, overspelen, hoererijen, dieverijen, valsche getuigenissen, lasteringen. Deze zijn het, die den mensch ontreinigen. Daarom jaagt na de vrucht des Geestes, welke is: liefde, blijdschap, vrede, lankmoedigheid, goedertierenheid, goedheid, geloof, zachtmoedigheid, matigheid, gerechtigheid en waarheid. Daarom, tenzij dat wij wederom geboren worden, wij kunnen in het koninkrijk Gods niet ingaan. Ja, gelijk Christus zegt: Indien gij u niet verandert en wordt gelijk de kinderkens (te weten in boosheid), zoo zult gij in het Koninkrijk der hemelen geenszins ingaan. Daar zal niet inkomen iets, dat ontreinigt, en gruwelijkheid doet, en leugen spreekt, gelijk ook Paulus duidelijk getuigt.

De wet Gods eischt van ons, volkomen te zijn.

Dewijl nu de wet Gods deze volkomenheid van ons eischt (gelijk geschreven staat: Vervloekt is een iegelijk, die niet blijft in al hetgene geschreven is in het boek der wet, om dat te doen; gelijk ook Jacobus zegt: Wie in één struikelt, is schuldig geworden aan allen; wederom: Wie de wet doet, die zal daardoor leven), maar wij het allerminste gebod niet volkomenlijk kunnen volbrengen, gelijk de wijze man zegt: Als wij meenen voldaan te hebben, zoo beginnen wij slechts (en al ware het, dat wij het alles deden, zoo doen wij slechts hetgene wij schuldig zijn); waarom wij door de wet onder Gods rechtvaardigen toorn verdoemd liggen; zoo hebben wij hiertegen een zekere remedie en middel, namelijk, Christus, die ons (gelijk Paulus zegt) verlost heeft van den vloek der wet, en aan de gerechtigheid Gods voor ons voldaan heeft, vrede makende, en den middelmuur des afscheidsels gebroken hebbende, namelijk de wet der geboden, in inzettingen bestaande; en onze misdaden

heeft vergeven, en het handschrift heeft uitgewischt en aan het kruis genageld. En voor deze groote liefde van Christus behooren wij Hem weder lief te hebben, en dankbaar te zijn met goede werken, en in Hem waarachtig te gelooven, dat Hij ons alle deze schoone weldaden geschonken heeft. Want die tot God komt, moet gelooven, dat Hij is, en een belooner is dergenen, die Hem zoeken. Want de rechtvaardige zal uit het geloof leven. Zoo besluiten wij dan, dat de mensch door het geloof gerechtvaardigd wordt, zonder de werken der wet. En al moeten wij met Christus wat lijden, zoo moeten wij niet kleinmoedig wezen; want wij zien, dat Christus zelf, toen hij om onze eigene zonden geslagen was, niet weder geslagen, maar geduldig geleden heeft.

Van den voorspoed der goddeloozen.

En al is het dat de goddeloozen in grooten voorspoed leven, gelijk David en de profeten getuigen, zoo moeten wij ons niet verwonderen, en ook niet struikelen, maar ons vertroosten, verzekerd zijnde, dat hun einde de eeuwige dood is; Hij rukt hen uit als schapen, dat zij geslacht worden. Daarom is het verwonderlijk, dat de geloovigen niet nog meer tegenspoed hebben, vanwege de heerlijke vreugde, die voor hen bereid is; en daarentegen, dat de goddeloozen niet nog meer voorspoed hebben, dan zij doen, om de gruwelijke verdoemenis, die voor hen aanstaande is. Daarom, al is het dat de beproeving der geloovigen ongelijk is aan die der goddeloozen, zoo kan ook de opstanding der dooden ongelijk wezen.

Van de verrijzenis der dooden.

En hierin hebben wij eenen grooten troost, dat alle geloovigen ten jongsten dage zullen opstaan. En Paulus, dit betoogende, zegt: Indien er geene opstanding der dooden is, zoo is Christus ook niet opgewekt; zoo is ook onze prediking ijdel, en wij worden bevonden valsche getuigen (1 Cor. XV, doorloopend). En omtrent de wijze der opstanding kunnen wij duidelijk zien bij Ezechiël, Kap. XXXVII, hoe dat wij met vleesch en been zullen opstaan. En Job zegt ook duidelijk: Ik weet, mijn Verlosser leeft, en Hij zal de laatste over het stof opstaan; en als zij na mijne huid dit doorknaagd zullen hebben, zal ik uit mijn vleesch God aanschouwen. Insgelijks zegt Jesaja, dat de aarde en de zee hunne dooden geven zullen, die in haar geslapen hebben; want Christus is de opstanding, de eersteling dergenen die ontslapen zijn. Doch ik wil niet, dat gij onwetende zijt van degenen, die ontslapen zijn, opdat gij niet bedroefd zijt, gelijk als de anderen, die geene hoop hebben. Want indien wij gelooven, dat Jezus gestorven is en opgestaan, alzoo zal ook God degenen, die ontslapen zijn in Jezus, wederbrengen met Hem. Want dat zeggen wij u door het woord des Heeren, dat wij die levend overblijven zullen tot de toekomst des Heeren, niet zullen voorkomen degenen die ontslapen zijn. Want de Heere zelf zal met een geroep, met de stem des archangels, en met de bazuine Gods nederdalen van den hemel; en die in Christus gestorven zijn, zullen eerst opstaan; daarna wij, die levend overgebleven zijn, zullen te zamen met hen opgenomen worden in de wolken, den Heere tegemoet in de lucht.

Van het laatste oordeel.

Alwaar wij moeten geopenbaard worden voor den rechterstoel van Christus, opdat een iegelijk wegdrage naar dat hij gedaan heeft, hetzij goed, hetzij kwaad. Dan zal Christus de schapen van de bokken scheiden. En de schapen worden aan zijne rechterhand gesteld, die de liefelijke stem zullen hooren: Komt, gij gezegenden mijns Vaders, beërft dat koninkrijk, hetwelk u bereid is van de grondlegging der wereld. Daar zullen wij met groote vrijmoedigheid staan voor het aangezicht dergenen, die ons benauwd hebben. Daar zullen wij blinken gelijk de zon, in het Rijk van onzen Vader. Daar zullen wij komen tot de menigte van de vele duizenden der engelen. Daar zullen wij met Hem heerschen van eeuwigheid tot eeuwigheid, Amen. Zalig zijn zij, die in het Boek des levens geschreven zijn.

SOMMIGE TROOSTELIJKE UITSPRAKEN DER HEILIGE SCHRIFT, OM IN DOODSNOOD TE BIDDEN.

O HEERE, straf mij niet in uwen toorn, en kastijd mij niet in uwe grimmigheid.

O HEERE, verkwik mijne ziele, en leid mij in het spoor der gerechtigheid, en blijf bij mij.

Wees mij genadig, HEERE, zie mijne ellende aan, van mijne haters mij aangedaan, Gij, die mij verhoogt uit de poorten des doods.

Wees niet verre van mij, want benauwdheid is nabij, en er is geen helper.

O HEERE, op U vertrouw ik, laat mij niet beschaamd worden.

Wend U tot mij, en wees mij genadig, want ik ben eenzaam en ellendig.

Aanzie mijne ellende, en mijne moeite, en neem weg alle mijne zonden.

Gij zijt mijne steenrots en mijn burcht; leid mij dan, en voer mij.

Als ik U aanroep, zoo ben ik zeker, dat Gij mijn God zijt, die mijne ziele van den dood verlost.

Verberg uw aangezicht van mijne zonden, en delg uit alle mijne ongerechtigheden.

O HEERE, verberg uw aangezichte niet van mij, want mij is bange; haast U, verhoor mij, en verlos mij.

In den dag mijner benauwdheid roep ik U aan; wend U tot mij, en wees mij genadig; geef uwen knecht uwe sterkte.

Banden des doods hebben mij omvangen, en de angsten der hel hebben mij getroffen; och HEERE, bevrijd mijne ziel.

O HEERE, ga niet in het gericht met uwen knecht; want niemand, die leeft, zal voor uw aangezichte rechtvaardig zijn.

Deze en dergelijke uitspraken kunt gij lezen door het geheele Boek der Psalmen.

HIER VOLGEN INSGELIJKS NOG SOMMIGE UITSPRAKEN, DIENENDE VOOR DE KRANKEN IN HUN UITERSTE.

Komt herwaarts tot Mij, allen die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u ruste geven; en gij zult ruste vinden voor uwe zielen.

Help nu met Simon van Cyrene zijn kruis dragen.

Ga nu buiten de legerplaats zijne smaadheid helpen dragen.

Laat ons nu één uur met Hem waken, opdat wij niet in verzoeking komen.

Nu moet gij den drinkbeker drinken, dien Christus gedronken heeft; waarom Hij bloedige droppelen gezweet heeft, om dien te ontgaan; maar bad, dat zijns Vaders wil geschieden zoude.

Zeg nu met den moordenaar: Heere, gedenk mijner, als Gij in uw koninkrijk zult gekomen zijn.

O God, wees mij zondaar genadig.

Heere, Gij Zone Davids, ontferm U mijner.

O Heere Jezus, ontvang mijnen geest.

Ik verlang naar U; wanneer zal ik uw liefelijk aanschijn aanschouwen? want mijne ziele dorst naar U, als een dorstig land.

O Heere, Gij zijt mij het leven, en het sterven is mij gewin.

Ik heb begeerte, om ontbonden te worden en met U te zijn.

Ik ellendig mensch! wanneer zult Gij mij verlossen uit dit lichaam der zonde?

Het is mij beter te sterven, dan te leven.

Doch, Heere, uw wil geschiede.

Vader, in uwe handen beveel ik mijnen geest.

Dit altemaal vergunne ons God, onze lieve Vader, door de verdiensten van zijnen lieven Zoon, onzen Heere Jezus Christus. Amen.

ERRATA.

IN DE BERIJMDE PSALMEN.

Blz.	35,	kol.	2,	regel	7,	*staat:*	Hem met, blijde;	*lees:* Hem, met blijde.
„	40,	„	1,	„	10 v. o.,	„	klimt; uw	„ klimt uw.
„	„	„	„	„	1 v. o.,	„	mij uw	„ mij Uw.
„	47,	„	2,	„	7,	„	red	„ redt.
„	57,	„	1,	„	1 v. o.,	„	hart Dat	„ hart, Dat.
„	72,	„	2,	„	3 v. o.,	„	roep; „Ik	„ roep; Ik.
„	97,	„	2,	„	1,	„	èn wil, èn	„ en wil, en.
„	104,	„	1,	„	9,	„	alleen te	„ alleen, te.
„	120,	„	1,	„	3 v. o.,	„	HEER versmaadde	„ HEER, versmaadde.
„	126,	„	2,	„	5 v. o.,	„	aller goden God	„ aller Goden od.
„	223,	„	1,	„	5,	„	hij verdelgt	„ Hij verdelgt.
„	224,	„	1,	„	4 v. o.,	„	Hij heeft	„ Hij heelt.
„	229,	„	2,	„	6 v. o.,	„	echt; Steelt	„ echt. Steelt.

IN DE FORMULIEREN.

Blz.	6,	kol.	2,	regel	24 en 25 v. o.,	*staat:*	mij;	*lees:* Mij.
„	„	„	„	„	25 v. o.,	„	komen tenzij	„ komen, tenzij.
„	8,	„	1,	„	10,	„	zijne eigen	„ zijnen eigen.
„	9,	„	2,	„	23 v. o.,	„	hij	„ Hij.
„	15,	„	1,	„	2,	„	hen zijn	„ hen te zijn.
„	„	„	„	„	21 v. o.,	„	God acht	„ God, acht.
„	16,	„	1,	„	23 v. o.,	„	met eenig	„ met een eenig
„	21,	„	1,	„	10 v. o.,	„	liefhebben en	„ liefhebben, en
„	„	„	2,	„	19 v. o.,	„	straffen	„ straffen (b).
„	22,	„	1,	„	10,	„	wil dat	„ wil, dat.
„	„	„	2,	„	2 v. o.,	„	mochten	„ mochte.
„	29,	„	1,	„	4,	„	om dat, God	„ dat, om God.

„ 122 moet het streepje, midden in de Inhoudsopgave, wegvallen.

300000091901 37
vrije Universiteit
BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT
3 0000 00919 0137